

**I. MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYET'E KADAR
TÜRK EDEBİYATINDA LETÂİFNÂMELE
(İNCELEME-METİNLER)**

Bülent BAYRAM

Doktora Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Halk Bilimi (Folklor) Bilim Dalı

Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN

2020

Her Hakkı Saklıdır.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK BİLİMİ (FOLKLOR) BİLİM DALI

Bülent BAYRAM

**I. MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYET'E KADAR TÜRK
EDEBİYATINDA LETÂİFNÂMELER (İNCELEME-METİNLER)**

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN

ERZURUM-2020

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

TEZ BEYAN BİLDİRİMİ

*Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esasları'nın ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kadar Türk Edebiyatında Letâifnâmeler (İnceleme-Metinler)" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge'nin lisansüstü tezlerin düzenlenmesini ve erişime açılmasını düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasına göre [Ulusal Tez Merkezi, enstitü ve fakülteler tarafından Tez Otomasyon Sistemine yüklenen tezlerin bibliyografik bilgilerini kontrol eder, kataloglama kurallarına göre düzenler, konu başlıklarını belirler ve tam metin olarak internet üzerinden erişime açar.] **basılı ve elektronik kopyalarına erişim izni verdiğimi onaylarım.***

13.01.2020

Bülent BAYRAM

İSTİSNAİ DURUMLAR

☐ **Patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle (2 Yıl)***

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge'nin* lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrasına göre teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle teze erişim, Enstitümüz Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve sayılı kararı ile 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ **Yeni Teknik, Materyal ve Metotların Varlığı (6 ay)***

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge'nin* lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 2. fıkrasına göre teze yeni teknik, materyal ve metotlar kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içerdiği için tez danışmanının önerisi ve ana bilim dalının uygun görüşü üzerine Enstitümüz Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

☐ **Ulusal Çıkar ve Güvenlik Durumu (Gizlilik Dereceli Çalışmalar) ***

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge'nin* gizlilik dereceli tezler bahsini düzenleyen 7. maddesinin 1. fıkrasına göre bu teze erişim, ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendirdiği için Enstitümüzün uygun görüşü üzerine Üniversitemiz Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve sayılı kararı ile Üniversitemiz Yönetim Kurulu aksi karar verinceye kadar engellenmiştir.

* İstisnai durumlar danışmanın yazılı başvurusu ve Enstitü / Üniversite Yönetim Kurulunun onayı ile kabul edilir.

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ KABUL TUTANAĞI**

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN danışmanlığında, Bülent BAYRAM tarafından hazırlanan bu çalışma, 13/01/2020 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Bilimi (Folklor) Bilim Dalı'nda DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN	İmza :	
Jüri Üyesi	: Prof. Dr. Gülhan ATNUR	İmza :	
Jüri Üyesi	: Doç. Dr. Ömer YILAR	İmza :	
Jüri Üyesi	: Doç. Dr. Özkan DAŞDEMİR	İmza :	
Jüri Üyesi	: Doç. Dr. Meheddin İSPİR	İmza :	

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 13/01/2020

Prof. Dr. Rifat KÜTÜK
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR DİZİNİ	VII
ÖNSÖZ	VIII
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ, AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ	1
II. ARAŞTIRMANIN TEMEL KAVRAMLARI.....	3
III. LETÂİFNÂMELER HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	17
A. Kitaplar	17
B. Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri	20
C. Ansiklopedi Maddeleri ve Kitapta Bölümler	23
D. Makaleler	26

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK EDEBİYATINDA LETÂİFNÂMELER

1.1. LETÂİFNÂME.....	34
1.1.1. Latîfe	36
1.1.2. Türk Fıkraları İle İlgili Tasnif Çalışmaları.....	38
1.1.3. Letâif Adlı Diğer Eserler	44
1.2. LETÂİFNÂMELER	47
1.2.1. Başlangıcından Tanzimata Kadar Olan Dönem	47
1.2.1.1. Hatiboğlu'nun Letâifnâme'si	47
1.2.1.2. Vahyi'nin Letâif'i	48
1.2.1.3. Nasûhî'nin Letâif'i	48
1.2.1.4. Lâmiî'nin Mecmau'l-Letâif'i	49
1.2.1.5. Zâtî'nin Letâyif'i	49
1.2.1.6. Bursalı Cinânî'nin Bedâiyu'l-âsâr'ı	50
1.2.1.7. Hüsam Şahrâviyyu'l Cülûgi'nin Harnâme'si	51
1.2.1.8. Yazarı bilinmeyen bir Raznâme	51
1.2.1.9. Azmî'nin Letâifnâme'si.....	52

1.2.1.10. Fehîm-i Kâdîm'in Tercüme-i Letâyif-i Kibâr-ı Kümmelîn.....	52
1.2.1.11. Müneccimbaşı Dervîş Ahmet Dede'nin Letâifnâme'si.....	52
1.2.1.12. Bahri'nin Mutayebât'ı	53
1.2.1.13. Tokatlı Ebubekir Kânî'nin Letâifnâmesi ve Hezliyyâtı	53
1.2.1.14. Ahmed-i Dâi'nin Mutayebât'ı	54
1.2.1.15. Basîrî'nin Letâif'i	55
1.2.1.16. Diğer Latîfeler	55
1.2.2. Tanzimattan I. Meşrutiyet'e Kadar Olan Dönem.....	56
1.2.2.1. Nasreddin Hoca Latîfeleri	56
1.2.2.2. Letâif.....	58
1.2.2.3. Dürrü'l-Letâif	58
1.2.3. Meşrutiyetten Cumhuriyete Kadar Olan Dönem.....	59
1.2.3.1. Letâif-i Hoca Nasreddin	59
1.2.3.2. Fâik Reşâd ve Gencîne-i Letâif	60
1.2.3.3. Şemseddin Sâmî ve Letâif'i.....	63
1.2.3.4. Mehmet Tevfik ve Hazîne-i Letâif'i.....	70
1.2.3.5. Letâif-i Âsar.....	73
1.2.3.6. Letâif-i Fıkarât.....	74
1.2.3.7. Letâif -i Tercümân-ı Hakikat.....	74
1.2.3.8. Letâif (Hande).....	75
1.2.3.9. Letâif Hazinesi.....	76
1.2.3.10. Mükemmel Hazîne-i Letâif	76
1.2.3.11. Külliyyât-ı Letâif.....	78
1.2.3.12. İncili Çavuş.....	78
1.2.4. Cumhuriyetten Günümüze Kadar Olan Dönem	80
1.2.4.1. Letâif-i Hoca Nasreddin	80
1.2.4.2. Bekri Mustafa	81
1.2.4.3. Bektaşî Hikâyeleri	82

İKİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

I. MEŞRUTİYETTEN CUMHURİYETE KADAR LETÂİFNÂMELER

2.1. LATÎFELEİN KAYNAKLARI	84
2.2. LATÎFELEİN KARŞILAŞTIRILMASI.....	90
2.2.1. Fıkra Tipleri ile Diğer Unsurların Değişmesi ve Bu Değişiklikler Bakımından Karşılaştırma	93
2.2.2. Bektaşî Latîfelerinin İncelenmesi.....	104
2.3. LATÎFELEİN KONULARI	115
2.3.1. Dini İnançlarla İlgili Latîfeler	116
2.3.2. Ahlâk ve Terbiye İle İlgili Latîfeler	117
2.3.3. Aile ve Evlilikle İlgili Latîfeler	119
2.3.4. Meslek Gruplarıyla İlgili Latîfeler	122
2.3.5. Kamu Yöneticileriyle İlgili Latîfeler.....	126
2.3.6. Cahillik ve Ahmaklıkla İlgili Latîfeler	127
2.3.7. Toplum Değerleri, Örf, Âdet ve İnanmalarla İlgili Latîfeler	129
2.4. LATÎFELEİN YAPI ÖZELLİKLERİ	136
2.5. LATÎFELEİNDE DİL VE ÜSLUP	139
2.6. LATÎFELEİNDE ZAMAN.....	141
2.7. LATÎFELEİNDE MEKÂN.....	143
2.8. LATÎFELEİNDE TİPLER	148
2.8.1. Letâifnâmelerin “Fıkra Tipleri”ne Göre Tasnifi	150
2.9. ATASÖZLERİ	164
2.10. DEYİMLER.....	168
2.11. VECİZ SÖZLER.....	180
2.12. BİLMECELER.....	184

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİNLER

3.1. ŞEMSEDDİN SÂMÎ’NİN LETÂİF’İ	187
3.2. LETÂİF-İ ÂSÂR.....	272
3.3. LETÂİF-İ TERCÜMÂN-I HAKÎKAT	293

3.4. MÜKEMMEL HAZÎNE-İ LETÂİF	330
3.5. LETÂİF HAZÎNESİ	449
SONUÇ	472
KAYNAKÇA	475
SÖZLÜK	486
DİZİN	550
ÖZGEÇMİŞ	557

ÖZET**DOKTORA TEZİ****I. MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYET'E KADAR TÜRK EDEBİYATINDA
LETÂİFNÂMELER (İNCELEME-METİNLER)****Bülent BAYRAM****Tez Danışmanı: Dilaver DÜZGÜN****2020, IX+557 sayfa****Jüri: Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN
Prof. Dr. Gülhan ATNUR
Doç. Dr. Ömer YILAR
Doç. Dr. Özkan DAŞDEMİR
Doç. Dr. Meheddin İSPİR**

Latîfelerin bir araya getirildiği eserler “letâifnâme” olarak adlandırılmaktadır. Fakat latîfeler, XIX. yüzyıla kadar nadiren müstakil bir eser olarak ele alınmışlardır. Bunun dışında yer aldıkları diğer eserlerin de çok az bir kısmı oluşturmuşlardır. Ancak, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren büyük ve küçük hacimli letâif kitaplarının oldukça yaygınlaştığı görülür.

I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kadar olan dönemde latîfeler üzerine yazılan eserlere bakıldığında bu döneme ait letâif kitaplarının, Türk edebiyatında eski dönemlerde yazılan letâifnâmelere göre yapı ve muhteva bakımlarından değiştikleri görülür. Bu dönem letâif kitaplarında latîfe ve fıkraların bir arada yer almasının yanı sıra, latîfe yerini fıkraya bırakmaya başlamıştır. Latîfeler ve fıkralar birbirlerinden etkilenmiş, sürekli bir dönüşüme uğramışlardır. Bu dönem letâif yazarları halka daha çok yaklaşmışlar ve halkın sorunlarını mizah yoluyla aktarma çabasına girmişlerdir. Bu yüzden eserlerdeki latîfelerin konusunu genelde toplumda görülen aksaklıklar oluşturur. Bu döneme ait letâif kitaplarının insanları güldürebilmesinin yanı sıra asıl önemi, halk, latîfelerle kendini ifade yeteneği bulmuş ve dönemin sosyo kültürel, ekonomik ve siyasal değişimini ve bu alanlardaki bozukluklarını bu sayede eleştirebilmiştir.

Çalışmanın esasını daha önceden Latin alfabesine aktarılmamış olan Şemseddin Sâmî'nin Letâif-i, Letâif-i Âsar, Letâif-i Tercümân-ı Hakikat, Mükemmel Hazine-i Letâif, Letâif Hazinesi adlı eserler oluşturur. Bu eserler Latin alfabesine aktararak incelenmiştir. Bu letâif kitaplarının dışında bu döneme ait diğer letâif kitaplarından da inceleme safhasında faydalanılmıştır. Bu dönem latîfeleri tiplerine ve konularına göre tasnif edilmiştir. İncelenen letâif kitaplarının önemli sayıda atasözleri, deyimler, bilmece gibi halk edebiyatı ürünleri ile örf, âdet, gelenekler, halk inanmalarına ait birçok örnekler barındırdığı gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Letâifnâme, Mizah, Halk edebiyatı, Latîfe, Fıkra.

ABSTRACT

Ph. D. DISSERTATION

LETÂİFNÂMES IN TURKISH LITERATURE FROM THE FIRST
CONSTITUTIONAL ERA TO REPUBLIC (REVIEW-TEXTS)

Bülent BAYRAM

Thesis Advisor: Dilaver DÜZGÜN

2020, Page IX+557

Jury: Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN

Prof. Dr. Gülhan ATNUR

Assoc. Prof. Dr. Ömer YILAR

Assoc. Prof. Dr. Özkan DAŞDEMİR

Assoc. Prof. Dr. Meheddin İSPİR

Works which latîfes have been gathered are called as “letâifnâme”. However, latîfes have been considered as an independent work until the 19th. Except that, they have constituted a very small part of the other works in which they were included. Yet, it is seen that large and small sizable letâif books have become quite common from the second half of the 19th century.

Considering at the works written on the latîfes from the First Constitutional period to the Republic, letâif books of this period are seen to change in terms of structure and content in comparison with “letâifnâme” in ancient times in Turkish literature. Besides latîfes and jokes in letâif books of this period get together, latîfe has started to be replaced by joke. Latîfes and jokes are influenced by each other, they have been constantly transforming. Letâif writers of this period are getting closer to the public and they try to convey the problems of people through humor. Therefore, the topic of the latîfes in the works constitutes the problems seen in the society in general. Besides the letâif books of this period can make people laugh, its main importance is that the public has found the ability to express themselves through latîfes and can criticize sociocultural, economic and political change of the period and disorders in these fields in this way.

The basis of the work constitutes the works called Şemseddin Sâmî'nin Letâif'i, Letâif-i Âsar, Letâif-i Tercümân-ı Hakikat, Mükemmel Hazine-i Letâif, Letâif Hazinesi which were not previously transferred to the Latin alphabet. These works have been examined by transferring to the Latin alphabet. Except for these letâif books, the other letâif books of this period have been also used in the examination phase. The latîfes of this period are classified according to their types and subjects. The letâif books examined have been shown to contain many examples of folk-literature products such as proverbs, idioms, riddles and customs, traditions, folk beliefs.

Key Words: Letâifnâme, Humor, Folk literature, Latîfe, Joke.

KISALTMALAR DİZİNİ

(L)	: Şemseddin Sâmî'nin Letâif'i
(LA)	: Letâif-i Âsar
(LTH)	: Letâif-i Tercümân-ı Hakikat
(MHL)	: Mükemmel Hazîne-i Letâif
(LH)	: Letâif Hazînesi
Ans.	: Ansiklopedisi
Bak.	: Bakanlığı
Bkz.	: Bakınız
Bil.	: Bilimler
c.	: Cilt
çev.	: çeviren
Enst.	: Enstitüsü
Ed.	: Edebiyat
Fak.	: Fakültesi
haz.	: hazırlayan
İst.	: İstanbul
İ.B.B.	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
mad.	: maddesi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
Ord.	: Ordinaryüs
s.	: sayfa
Sos.	: Sosyal
TDEA.	: Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
TY.	: Türkçe Yazmalar
Üni.	: Üniversitesi
yay.	: yayınları

ÖNSÖZ

XIX. yüzyılda çıkarılan kitap, dergi, gazete ve mecmuaların sayısının artmasıyla fıkralar da bu eserlerde yer bulmuş ve herkes için kolaylıkla ulaşır hale gelmiştir. Özellikle halk tarafından sevilerek okunan mizah alanında yazılı eserlerin sınırları aşır birbirinden etkilenmesi, farklı kaynaklardan beslenmesi çok doğaldır. I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kadar olan dönemdeki fıkraların birbirlerinden nasıl ve hangi açılardan etkilendiklerini, anekdottan fıkraya geçişin nasıl oluştuğunu, batıdan kendi kültürümüze geçişte metinlerdeki tiplerin ve diğer unsurların nasıl değişime uğradığını ortaya çıkarmak tezin çalışma alanı içerisinde.

Çalışmamızda özellikle yoğun olarak I. Meşrutiyet sonrasında basılmaya başlayan letâif kitaplarının Cumhuriyet kurulana kadar olan zaman dilimindeki macerasını, bu eserlerin içeriklerini ve eserler arasındaki aktarımlardaki başta tip değişimleri olmak üzere zaman, mekân gibi diğer unsurlarda meydana gelen farklılıkları da ortaya koymak amaçlanmıştır. Latîfelerin ve fıkraların aslî unsuru olan insanların yaşayış biçimlerinin, inanışlarının ve gündelik hayatlarının latîfelere ve fıkralara nasıl yansıdığını göstermek çalışmanın amaçları arasındadır. Bu çalışmaya yaklaşık on yıl önce başlarken Şemseddin Sâmî'nin Letâîf'inin incelenmesi konu edinilmişti. Araya giren aksilikler ve tesadüfler sonucu birkaç yıl uzayan ve ertelenen bu çalışmanın daha da genişletilmesi gereği duyuldu. Sonuçta incelenen dönemde Şemseddin Sâmî'nin Letâîf'inin dışında çevrisi yapılmayan ve önemli sayılan dört letâif kitabı da Latin alfabesine aktararak dönemin diğer letâifnâmeleriyle birlikte ele alınmıştır.

Giriş Bölümünde araştırma ile ilgili temel kavramlar ile letâifnâmeler üzerine yapılan lisans üstü tezleri, yazılan kitaplar, makaleler ve ansiklopedi maddeleri gibi çalışmalar hakkında bilgiler verilmiştir.

Birinci Bölümde letâifnâme konusu ele alınarak latîfenin fıkra ve diğer türlerle arasındaki ilişki ve farklılıklar gösterilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, Türk edebiyatındaki letâifnâmeleri dört ayrı zaman dilimine ayırarak bu dönemlerde yazılan eserler ve yazarları hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci Bölümde başta Latin alfabesine aktarılan letâif kitapları ile dönemin diğer kitaplarından da faydalanılarak latîfeler konularına ve tiplerine tasnif edilip

incelenmiştir. Latîfelerin kaynakları üzerine araştırma yapılmış, metinlerden hareketle latîfelerin karşılaştırmalı bir çalışması yapılmıştır.

Üçüncü Bölümde beş letâif metni Latin alfabesine aktarılmış ve ayrıntılı bir sözlük hazırlanmıştır. Çalışma sonuç, kaynakça, sözlük ve dizinle sona erdirilmiştir.

Çalışmama bilgileriyle kıymetli katkılarda bulunan başta danışman hocam sayın Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN olmak üzere emeği geçen tüm hocalarıma teşekkür ederim.

Erzurum-2019

Bülent BAYRAM

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ, AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Letâifnâmeler, içerik olarak birer latîfe ve fıkra kitabı olmakla beraber, toplumsal yaşantımızı yüzyıllar öncesinden günümüze taşıyan; dilimizden, örf, âdet ve geleneklerimizden deliller barındıran çok önemli kültürel vesikalarlardır. Bu eserlerin incelenmesi, unutulmaya yüz tutmuş bazı folklorik değerlerin, unsurların tekrar gün yüzüne çıkmasına da yardımcı olacaktır.

Latîfelerin karşılaştırmalı bir incelemesinin yapılması da latîfe ve fıkraların kaynağı konusunda bir görüş ortaya koyabilmek açısından önemlidir. Ayrıca latîfelerde geçen halk edebiyatı unsurları inceleme safhasında belirtilmiştir. Dönemin âdet, gelenek ve görenekleri gibi halk yaşantısına ait izleri ortaya çıkarmak, tekrar gözler önüne sermek, bu dönem latîfe ve fıkralarını değişik bir açıdan ele alma bakımından önemli bir husustur.

Edebiyatımızda letâifnâmelerin ilk ortaya çıktığı kabul edilen XV. yüzyıldan günümüze dek olan dönemdeki çeşitli letâifnâmeler üzerinde araştırmalar ve akademik düzeyde birçok tez yapılmıştır. Bu çalışmalar genellikle XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar yazılmış letâifnâmeler hakkında yapılmıştır. XIX. yüzyıl letâifnâmelerinden hem kaynakların çokluğu hem de genel bilinirlik açısından daha çok Nasreddin Hoca fıkraları ile az da olsa İncili Çavuş ve Bekri Mustafa'ya ait latîfe ve fıkralar incelenmiştir. Bunun yanı sıra diğer letâif kitapları da bir bütün olarak değil ayrı ayrı ele alınmıştır. Genel olarak bir araştırma veya inceleme yapılan çalışma sayısı çok azdır. Bu çalışmada, ele alınan döneme ait letâifnâmelerin genelini kapsayan bir çalışma amaçlanmıştır.

I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e (1876-1923) kadar yazılmış olan letâif kitapları içerisinde hacim ve içerik açısından en kapsamlı ve önem arz eden letâif kitapları seçilmiş ve incelenmiştir. Bu kapsamda Şemseddin Sâmî'nin Letâif'i, Letâif-i Âsar, Letâif-i Tercümân-ı Hakikat, Mükemmel Hazine-i Letâif, Letâif Hazinesi; Latin alfabesine aktarılmıştır. Çalışmamızın esas temel noktasını, bu beş kitabın incelenmesi oluşturmaktadır. Çünkü bu eserler hakkında bir inceleme yapılmamış ve Latin alfabesine aktarılmamıştır. Bu letâif kitaplarının dışında kalan Hazine-i Letâif, Letâif-i Fıkarât, Letâif (Hande), Külliyyât-ı Letâif adlı eserler, ya lisansüstü tezi olarak Latin

alfabesine aktarılmış ya da kitap halinde basılmış olduğundan yeniden Latin alfabesine aktarılmamış fakat gerekli durumlarda bu eserlerde yer alan latîfe ve fıkralar çalışmamızda kullanılmıştır. Ayrıca burada adı anılmayan bu döneme ait letâif kitapları ile 1928 yılına kadar olan eski harfli Türkçe bazı eserlerden de inceleme safhasında yeri geldiğinde faydalanılmıştır.

Şemseddin Sâmî'nin Letâif'i ile Tercümân-ı Hakikat gazetesini yazı kurulu tarafından yazılan Letâif-i Tercümân-ı Hakikat dışındaki diğer üç eserde, latîfelerde sıra numarası bulunmamaktadır. Ancak inceleme safhasında kolaylık olması ve karışıklığa neden olmaması için bu eserlerdeki latîfelere tarafımızdan sıra numarası verilmiştir. Bundan başka Şemseddin Sâmî'nin Letâif'i ve Karabet Palamutyan'ın Letâif Hazînesi adlı eserleri dışındaki diğer üç eser içinde latîfe ve fıkra olmayan unsurlar mevcuttur. Daha çok birer küçük hikâye, fabl türündeki hayvan hikâyesi, hayvanlar ve eşyalar hakkında açıklayıcı bilgiler ve küçük tiyatro oyunu niteliğindeki bu bölümler incelemeye dâhil edilmemiştir.

Tez çalışması hazırlanırken Yükseköğretim Kurulu Yayın ve Dökümantasyon Başkanlığı, çeşitli üniversitelerin kütüphaneleri ve Millî Kütüphane'den konuyla ilgili tezler taranmıştır. Konu hakkında yazılan makaleler, ansiklopedi maddeleri, kitaplar ve çeşitli kitaplarda yazılmış bölümler araştırılmış ve bu bölümlerden faydalanılmıştır. I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kadar olan letâifnâmeler incelenmiş, Latin alfabesine aktarılmayanlar aktarılmıştır. Sadece bu letâifnâmelerden Latin alfabesine aktarılan latîfe ve fıkra sayısı bine yakındır.

Osmanlıca metinlerde öncelikle yakın dönem eserleri olduğundan ve çalışmamız bir dil incelemesi olmadığından transkripsiyon işaretleri kullanılmamıştır. İnce ve uzun vokaller (^) işareti ile gösterilmiştir. Bazı zorunlu durumlarda ise ayn (‘) ve hemzeler (') işareti ile belirtilmiştir. Ayrıca metinler Latin harflerine aktarılırken mümkün olduğunca döneminin telaffuz şekillerine sadık kalınması amaçlanmıştır, bu sebeple metnin diline dokunulmamaya çalışılmıştır. Ancak bazı Arapça ve Farsça kelimelerle arkaik sayılabilecek kimi Türkçe kelimelerin yazılışlarında günümüzdeki kullanıma ağırlık verilmiştir. (Altun-altın, âyîne-ayna, bağçe-bahçe, gâib- kayıp, hâce-hoca, kâşki-keşke, recâ-ricâ gibi). Gerek Arapça ve Farsça kelimeler gerekse Türkçe kelimelerin eski söyleniş biçimleri günümüz şekilleri esas alınarak okunmuştur (beg-bey, binüb-binip, deyü-diye, dokunmak-dokunmak, imdi-şimdi, ol-o, onunçün-onun için, urmak-vurmak,

yigirmi-yirmi gibi). Ayrıca günümüzdeki kullanım esas alınarak Arapça ve Farsça birleşik kelimeler veya ekler arasında (-) kullanılmamıştır (bî-çâre-bîçâre gibi).

Ayrıca metinlerde bazen görülebilecek olan günümüz için yanlış sayılan noktalama işaretleri ve imlâlar, metnin aslında kullanıldıkları şekliyle aktarılmıştır. Yani metne sadık kalınma adına bu şekilde bırakılmıştır. Bazı anlam verilemeyen kelimelerin anlamını tamamlamak için metne eklenen kelime veya ekler [] işareti içerisinde kullanılarak gösterilmiştir.

Bu çalışmada, I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e (1876-1923) kadar olan dönem letâifnâmeleri, konu, tip, dil ve üslup, zaman, mekân ve kaynakları yönünden ele alınmıştır. Birbirleriyle olan ilişkisi karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

II. ARAŞTIRMANIN TEMEL KAVRAMLARI

Türk edebiyatında yüzyıllar boyunca mizah ve hiciv alanında ustalıkla çeşitli eserler verilmiştir. Bu alandaki eserler zamanın edebî anlayışına bağlı olarak özellikle Dîvân edebiyatında mizah, hezl, hicv gibi Arapça terimlerle karşılanmıştır.

Bizim mizah edebiyatımızın zenginlik derecesi, aralarında mâna farkları olmasına rağmen yine bu grupta toplanabilen kelimelerin geçmişte ve günümüzde dilimizdeki mevcut bolluğundan anlaşılabilir: Şaka, alay, fıkra, lâtife, nükte, mizah, hiciv, hezliyat, zevkiyyat, mutâyebat, şathiyat, ilh...¹

Eski edebiyatımızda latîfe, hezl, müzah, mutâyebe, mülâtafa, hecv, tâ'riz, tehzil, şathıyyat terimleri yer alır (Bu sonuncusu tasavvuf terimlerindendir). Bunlardan latife'yi şaka, hezl ile mizah'ı gülmece ve alay, mutâyebe ile mülâtafa'yı şakalaşma, hecv'i yergi, ta'riz'i sataşma ve taşlama, tehzil'i alaya alma, gülünç hale getirme, şathıyyat'ı da saçma sözler ile karşılayabiliriz. Yine eskiden kullanılan “zem, şetm, kadh” gibi kelimeler de vardırki, bunlardan zem, yerme ve kınama, ötekiler de sövme ile karşılanabilir.²

a) Mizah (Gülmece)

Kelimenin aslı Arapça “müzâh” olup dilimizde “mizah” biçiminde kullanılmaktadır. El-Mevarid adlı Arapça-Türkçe sözlükte kelimeye “latife, şaka”

¹ Zahir Güvemli, *Türk Mizah Edebiyatı Antolojisi Manzum-Mensur*, İstanbul 1955, s. 3.

² Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi (Giriş) C. I*, Ankara 1984, s. 151.

karşılıkları verilmiştir.³ Şemseddin Sami ve Ferit Devellioğlu “mizah”ı üç ayrı kelimeyle karşılar: Şaka, latîfe, eğlence.⁴ İskender Pala, bunlara ek olarak kelimeye “alay” anlamını da yükler.⁵ Türk Dil Kurumu Sözlüğü ise tek kelimeyle “gülmece” biçiminde açıklar.⁶

İlhan Ayverdi, kelimeyi daha ayrıntılı bir biçimde açıklama yolunu tercih etmiştir. Ona göre mizah iki anlamda kullanılır: 1. Bir gerçeği alay, nükte ve latîfelerle süsleyip güldürücü yanlarıyla ortaya koyan sözlü ve yazılı sanat türü, gülmece. 2. Eğlenmek, güldürmek, hoşça vakit geçirmek maksadıyla incitmeden bir kimseye takılma, şaka yollu alay etme, latîfe.⁷

Bazı ansiklopedik sözlüklerde de benzer değerlendirmeler yapılır:

*“Olayların gülünç, alışılmadık ve çelişkili yönlerini yansıtarak insanı düşündürme sanatına verilen ad.”*⁸

*“Gerçeğin güldürücü yanlarını ortaya koyan sanat türü.”*⁹

*“Dilimizde eğlence, alay, şaka, latîfe gibi manalara gelmektedir. Güldürücü söz, durum veya davranış, fıkra, hikâye, resim ve karikatür de bazen aynı aynamda kullanılmaktadır.”*¹⁰

Agâh Sırrı Levend ise *“Divan edebiyatında müzah, sayıları pek de çok olmayan değerli eserleri bir yana bırakırsak, gülmece, alay değil, rahatsız edici kaba bir taşlama ve sataşmadır.”*¹¹ der. Günümüzde gülmece terimiyle de anlatılmaya çalışılan mizah kavramı, güldürme amacının yanında dolaysız olarak yergiyi ve öfkeyi de içerir. İroni’den kaba saba sövgüye kadar çok geniş bir anlatım ve içerik yelpazesi olan mizah, gerek öfkenin, düşmanlığın, sevgisizliğin dışa vurulduğu, gerek toplumsal eleştirinin dile getirildiği en önemli edebiyat türü olarak görülebilir.¹²

Yapılan her komik hareket veya söylenen söz mizah kabul edilemez. Karşıdaki kişiyi küçük düşürücü bir söz veya hareket mizah olmaktan çıkar. Bu yönüyle mizah,

³ Mevlüt Sarı, El-Mevârid, *Arapça-Türkçe Lûgat*, İstanbul 1982, s. 1431.

⁴ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 2001, s. 986; Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 2002, s. 1330.

⁵ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 2003, s. 337.

⁶ Türk Dil Kurumu *Türkçe Sözlük*, Ankara 1998, s. 1572.

⁷ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 2011, s. 830.

⁸ “Mizah”, *Ana Britannica*, c. XVI, İstanbul 1989, s. 155.

⁹ “Mizah”, *Meydan Larousse*, c. XIV, İstanbul 1992, s. 56.

¹⁰ “Mizah”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. VI, İstanbul 1986, s. 384.

¹¹ Levend, a.g.e., s. 151.

¹² “Gülümseyen öfke, mizah”, *Théma Larousse*, Tematik Ansiklopedi, c. VI, İstanbul 1994, s. 138.

ince bir zekâ sahibi kişi tarafından yapıldığında insanların hoşuna gidecek ve gülmece ortaya çıkabilecektir. Edebiyatımızda bunun en güzel örneklerini Nasreddin Hoca fıkralarında görmekteyiz. Hoca, düştüğü her türlü zorluklarda bile söyledikleriyle hem karşıdakileri güldürür hem de düşündürür. Bizim insanımız mizahı günlük yaşantısında fazlasıyla kullanan bir yapıya sahip olduğundan Nasreddin Hoca ve benzeri kahramanlarımız mizah açısından yüzyıllar boyunca bırakın değerini kaybetmek, değerini artırarak insanların gönlünde baş tacı olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu da milletimizin hoşgörülü bir yapıya sahip olmasından ileri gelmektedir.

Türk milletinin bu yapısına Kadri Timurtaş şu cümlelerle dikkat çeker: *“Mizaha, latifeye, şaka ve alaya fazla meyyâl olan Türk ruhu, bu vasfını zengin bir şekilde ortaya koymuştur. Sahibi belli olan ve olmayan güldürücü hikâyeler, fıkralar, nükteler ile taşlamalar, destanlar; Karagöz, orta oyunu, meddahlık gibi temaşa sanatıyla ilgili sahalardaki komik ve iğneleyici sözler, konuşmalar, buluşlar Türk halkının mizah, şaka, hiciv sahasındaki büyük kudretini ve başarısını gösteren eserlerdir. Bunlardan büyük bir kısmı folklor mahsûlüdür.”*¹³

Yukarıdaki tanım ve açıklamalardan da anlaşılacağı üzere kelimenin sözlük anlamı “şaka”, “eğlence”, “latife”, “gülmece”dir. Edebiyat terimi olarak kişilerin ve olayların gülünç olan durumlarını esas alarak ortaya konulan eserlere, yazılara verilen addır. Mizah, gerçekleri aktarırken insanları kırmadan olayların ve kişilerin güldürücü taraflarını şaka ve nükte öğelerini kullanarak güldürüyü esas alan yazı türüdür.

b) Hiciv (Yergi)

Türk edebiyatına hiciv şeklinde girmiş olan Arapça “hica” kelimesi Batı dillerindeki satire kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır.¹⁴ El-Mevârid’de hicâ kelimesine *“Sövmek; şiirle kötölemek; harfleri isimleriyle sayıp okumak”* şeklinde açıklama getirilmiştir.¹⁵ İskender Pala’nın *“Şiir yoluyla yerme ve gülünç duruma düşürme”*¹⁶ diyerek nazmı esas alan hiciv tanımını, L. Sami Akalın *“Yazıyla ya da sözle birini yerme”*¹⁷ açıklamasıyla başka bir açıdan değerlendirmektedir. Meydan Larousse’un *“Kusurların, gülünçlüklerin yerildiği şiir; biriyle veya bir şeyle alay edilen*

¹³ Kadri Timurtaş, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, İstanbul 1981, s. 130.

¹⁴ Hikmet Feridun Güven, “Klasik Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah”, *Türk Edebiyat Tarihi Cilt II*, Editör: Talat S. Halman v.d., İstanbul 2007, s. 578.

¹⁵ Mevlût Sarı, El-Mevârid, *Arapça-Türkçe Lûgat*, İstanbul 1982, s. 1586.

¹⁶ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul Ocak 2003, s. 219.

¹⁷ L. Sami Akalın, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Kasım 1976, s. 125.

herhangi bir yazı veya konuşma”¹⁸ tanımı bu tanımları bir araya toplar nitelikte olsa da İlhan Ayverdi hicvi yine ayrıntılı bir şekilde yansıtmıştır: “1. Bir kimse veya toplumun kusurlarını, hatalarını, gülünç taraflarını nazım veya nesir yoluyla ortaya koyma, kötüleyip taşlama, yermek. 2. Bu tarzda yazılmış yazı, yergi.”¹⁹

Hiciv ve mizah arasında ortak yönler olsa da hiciv ile mizahın, hiciv yazarı ile mizahçının birbirinden ayrımını iyi yapabilmek gerekiyor. Temelde bu iki kavramın aynı amaca hizmet ettiği düşünülebilir. Nitekim bir yazarın veya şairin hem mizah hem de hiciv türünde örnekler sunduğuna şahit olunabilmektedir. Fakat kullanılan dil ve üslup bu iki türü birbirinden ayırmada ana etkenler olarak karşımıza çıkıyor.

Hiciv, iyi kullanılıp, daima hakikat savunulduğu sürece tesirli bir anlatım yeteneği olan; günlük olayları izleyen, lirizme bağlı, kriteriyumu hiddet olan gerçekçi bir edebiyat türüdür. Hicvi mizahtan ayıran sınır, hicvin tehlikeli oluşudur. Hicivde egoizm, bencillik üstün olup; bir adam veya özel ve belirli bir şey hedeftir. Mizahta bu unsurları göremeyiz. Hiciv, mesut adamın silahı değil; ıstırap, kin, nefret ve öfke ile dolu olanların silahıdır.²⁰

“Mizah, gülümseme ile gözyaşının bir kaynaşması. Mizahçı olayların altında gizlenen küçüklüğü gördüğü gibi, elemli, âhenksiz ve anlamsız halleri birer birer ortaya döken kimsedir.”²¹ Hicivde daha çok birey hedef alınmaktadır. Karşısındakini küçük düşürme, hakaret hatta düşmanlık dahi sergilenebilir. Mizaha göre daha somut, nesnel olaylar ele alınır. Örneğin rüşvet alan, adam kayıran bir idareci hicvin doğrudan hedefi olabilir. Edebiyatımızda hicvin gerçek anlamda ilk örneklerine Dîvân şairi Nefî’de rastlanılır. Nefî eleştirisini en ağır şekilde hakaret derecesine vararak yapar. Mizahta ise bu eleştiri daha yumuşak bir durum sergiler ve daha genel bir havaya bürünür.

Bu açıdan hiciv yazarının (heccav) amacı toplum veya kurumlardaki aksaklık, haksızlık ve çarpıklıklar ile insanın hoşuna gitmeyen yönleri alaya alarak yermektir. Bunun oluşabilmesi için de mizah, mübalağa ve kötüleme unsurlarının aynı hedefe yönelmesinin gerekli olduğunu ve bundan dolayı da hiciv ve mizahın birbirine karışabileceğini söyleyen Orhan Okay, mizah ile hiciv arasındaki ayrımı kısaca özetler: “Nitekim bu tür metinlerin toplandığı antolojilerde her iki türden örnekler bulunduğu

¹⁸ “Hiciv maddesi”, *Meydan Larousse*, c. IX, İstanbul 1992, s. 48.

¹⁹ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 505.

²⁰ Seyit Kemal Karaalioğlu, “Hiciv Maddesi”, *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*, İstanbul 1978, s. 307.

²¹ Karaalioğlu, a.g.e., s. 467.

gibi karikatür ve mizah dergilerinin çoğunda hicivler de yer almaktadır. İkisi arasındaki en önemli fark, mizahta sadece güldürme amacının olmasına ve tamamen uydurulmuş olaylara (kurgu) dayanabilmesine karşılık hicvin az veya çok gerçeği yansıttığıdır. Mizahta genel konular işlendiği halde hicivde sosyal bir konu veya toplumu ilgilendiren bir mesele yahut çoğunluğun tanıdığı gerçek kişilerin hedef alınması esastır”²² der.

Hikmet Feridun Güven, hiciv ile mizah arasında kuvvetli bir bağın olduğunu ve hicivle mizahın büyük bölümü kesişen iki daire şeklinde düşünülebileceğini belirterek ayrımını da şu şekilde yapmayı uygun bulmuştur: “*Mizah bir şahıs, kurum, olay veya davranışa yönelik olarak iğneleyici alay edici bir üslupla yapıldığı sürece hiciv dairesine; hiciv de küfürden, hakaretten uzaklaşıp gücünü nükteden, imadan aldığı sürece mizah dairesine girmiştir.*”²³ Hiciv ve mizahın birbiriyle olan bağ dolayısıyla ikisi arasında bir ayrımın yapılması oldukça güçleşmektedir. Nitekim yergi ve gülmecenin ikiz kardeşler gibi olup birbirinden ayırmanın kolay olmadığını vurgulayan Ömer Özcan “*Sözcükler yerine göre ‘sert’ olur, ‘yumuşak olur’; sert olursa hiciv, yumuşak olursa mizah adını alır*”²⁴ der.

Hicvin amacı hedef alınan olay veya kişinin en ağır şekilde eleştirilmesidir. Hicivde eleştirilen konu ne kadar güncel ve geçerli olursa hicvin etkisi o kadar güçlü ve ses getirici olmaktadır. Bu açıdan hiciv, bir düşünce savaşıdır. Yani planlı bir tutumun sonucudur. Oysa mizah bir kurgu, plan neticesinde ortaya çıkmamaktadır. Mizah büyük çoğunlukla doğal bir tutumun, olayın sonucu ortaya çıkan bir durumdur. Bu yönüyle hiciv mizahtan ayrılır. Ama hicivde eleştiri ne kadar şiddetli olsa da alaya alma, güldürü esas alındığından bu yönüyle hicve, mizahın bir türü de denilebilir. Ferit Öngören bu durumu destekler mahiyette “*Mizahı; hiciv olan, hiciv olmayan diye ayırmak bile mümkündür*”²⁵ der. Hatta hicve kara mizah denildiği de görülmektedir. Hiciv, bir kişi, bir düşünce veya toplumsal bir olayda ortaya çıkan yanlışlıkları, eksiklikleri ve gülünçlükleri yermeye hatta küçükseyip alaya alma amacıyla yazılan şiir ve düz yazılara verilen bir tür adıdır.

²² M. Orhan Okay, “Hiciv Maddesi”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. XVII, Ankara 1998, s. 447.

²³ Hikmet Feridun Güven, “Klasik Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah”, a.g.e., s. 579.

²⁴ Ömer Özcan, *Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah (Yergi ve Gülmeye)*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2002, s. 18.

²⁵ Ferit Öngören, *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, Ankara 1983, s. 137.

c) Şaka

Mehmet Doğan “*Güldürmek veya eğlendirmek kastıyla söylenen söz veya yapılan davranış, lâtife, mizah, takılma*”²⁶ olarak şakayı tanımlarken İlhan Ayverdi’de bu tanıma destekleyen bir açıklama görülür: “*Karşısındakini kırmadan güldürmek, eğlendirmek, neşelendirmek, şaşırtmak amacıyla ciddiye alınmayacak şekilde söylenen söz veya yapılan hareket, lâtife, hezel.*”²⁷ Tanımlardan da anlaşılacağı gibi şakada bazen gerçek olabilecek bir durum söz konusu olmakla birlikte, büyük çoğunlukla gerçek olmayan bir vakayla karşımızdakiyle bir hoş sohbet etme amacı güdülmekte.

d) Alay

Sözlüklerde genellikle mizah ile eşanlamlı tutulan bu söz, biriyle eğlenme, küçümseme manalarına gelmektedir. Alay kullanılış biçimiyle şakadan ayrılır ve şakanın tam tersi bir durum gösterir. Şakada masumane bir eğlenme amacı güdülürken alayda karşıdakini küçük düşürme söz konusudur. Ferit Öngören alayı ve hazırlanış biçimini bu bağlamda güzel bir şekilde aktarır: “*Alay çekişmeli kişiler arasında, övücü, yükseltici, fakat gerçek olmayan bir ilişkiler zinciri hazırlanarak karşıdakine bunun benimsetilmesidir. Alayı anlamamazlıktan gelip, karşı tarafı övme ve yükseltici sözlerle karşılama, üstün ve özenilir bir erdem sayılmıştır. Argo dilindeki işletmek de bu anlamdadır. Alay çoğunlukla bir ifade ve tavır sanatıdır.*”²⁸ Eski Türk edebiyatında alay kelimesinin karşılığı olarak istihzâ kullanılmıştır.

e) Mülâtafa, Mutâyebe

Ferit Devellioğlu mülâtafa²⁹ ve mutâyebe³⁰ kelimelerine lâtife etme, şakalaşma karşılığını verir. Zülküf Kılıç iki kelime de şakalaşma, karşılıklı lâtife söyleme anlamındadır diyerek bu durumu vurgular ve lâtife söylerken karşıdaki kişiyi iğneleme, gülünç duruma düşürme söz konusu olduğundan bu iki kelimeyi eleştiri dairesine sokar. Sürûrî ile Vehbî’nin, Sürûrî ile Refî‘ Kâlâyî’nin, Zâtî ile Keşfi’nin mülâtafa ve mutâyebelerinin de meşhur olduğunu söyler.³¹

²⁶ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, Vadi Yayınları, 1. Basım, Ankara, Ekim 2001, s. 1222.

²⁷ İ. Ayverdi, a.g.e., s. 1151.

²⁸ Öngören, a.g.e., s. 40.

²⁹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 2001, s. 1077.

³⁰ Ferit Devellioğlu, a.g.e., s. 1042.

³¹ Zülküf Kılıç, “Klâsik Türk Edebiyatında Eleştiri Terminolojisi”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (1), Aralık 2008, s. 155.

f) Hezl

Arapça kökenli bir kelime olan hezl, sözlüklerde eğlence, şaka ve lâtife yapmak, kaba mizah olarak tanımlanmaktadır. Bir edebi tür olarak hezliyât/hezliyyât, A. Mermer, L. Alıcı v.d.nin eski Türk edebiyatına giriş adlı kitabında birini yermek üzere yazılan ve bunu yaparken de ahlâk ve edep kurallarının dışına çıkılan sözler ve şiirler olarak tanımlanmıştır.³²

*“Hezl söyleyene hezl-gû, bir şiire aynı redif ve vezinle alaylı bir şekilde yazılmış nazireye tehzil, hezl türündeki şiirlerin toplandığı mecmûalara da hezliyât adı verilmiştir... Hezliyâtı olan şairlerden bazıları şunlardır: Küfr-i Bahaâyî, Hevâyî, Osmanzâde Tâib, Tırsî, Kânî, Sürûrî,...vb...”*³³

g) Ta‘rîz

İlhan Ayverdi’nin dokundurma, kinayeye söylenen söz, söylenmek isteneni zarif şekilde nükteyle tam tersini söyleme sanatı³⁴ olarak tanımladığı ta‘rîz’i İskender Pala da benzer bir şekilde tarif ettikten sonra örneklerle daha açıklayıcı bir hale getirir. *“Tâ‘rîz, zarif bir şekilde ifadenin yönünü değiştirerek sitemde bulunmaktadır... Ta‘rîz yoluyla kullanılan sözde, gerçek veya mecaz anlam yerine, doğrudan doğruya zıddı bir anlam söz konusudur. Sözüün gerçek anlamı gibi görünse de amaç, onun ters anlaşılmasını sağlamaktır... Neftî’nin (öl.1635) kendisine dolaylı yoldan kâfir diyen Şeyhülislâm Yahyâ’ya (öl. 1644) verdiği şu cevap bir ta‘rîz örneğidir: “Bize kâfir demiş müftî efendi/ Tatalım ben ana diyem müselmân/ Varıldıkta yarın rûz-ı mahşere/ İkimizde çıkarız o sözde yalân.”*

*Tâ‘rîz’in dokunaklı olanlarına istihzâ (alay); acı ve ağır bir alayı içerenlerine de tehekküm (alaylı eğlenme) denir.”*³⁵

Tâ‘rîz kinâyeye benzemekle birlikte Turan Karataş, gerçek ve mecâzi anlamı kastedilmeyen sözün zıddı olan manasının vurgulanmasının tâ‘rîz’i kinâyeden ayıran husus olduğunu³⁶ söyleyerek bu iki kelimenin arasındaki farkı belirtir.

³² Ahmet Mermer, Lütfi Alıcı, v.d., *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yay. 2. Baskı, Ankara 2007, s. 397.

³³ Ahmet Mermer, Lütfi Alıcı, v.d., a.g.e., s. 398.

³⁴ İ. Ayverdi, a.g.e., s. 1204.

³⁵ İskender Pala, a.g.e., s. 453.

³⁶ Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Sütun Yayınları, İstanbul 2011, s. 406.

h) Hasbihâl (Hasb-i Hâl)

Konuşmak, dertleşmek, sohbet etmek anlamlarına gelen hasbihâl, edebiyatımızda bir tür terimi olarak da kullanılmıştır.

Bu tür, A. Mermer, L. Alıcı v.d.nin eski Türk edebiyatına giriş kitabında, şairlerin layık oldukları ilgiyi görmediklerinde yaşadıkları zamandan ve etraflarındaki insanlardan sohbet havasında şikâyetçi olup anlattıkları ve şikâyetnâme sayılabilecek şiirlere verilen ad olduğunu ve hem divânlarda bu türden şiirlerin yer aldığı hem de müstakil olarak hasb-i hâl başlığında eserler meydana getirildiği vurgulanmıştır.³⁷

Yukarıda verdiğimiz bilgilerden hareketle denilebilir ki, eski Türk edebiyatında alay, yergi ve şikâyetlerin yer aldığı türlerin başında hezliyâtlar, hicviyeler, hasb-i hâller ve letâifnâmeler gelir.

ı) Nükte ve Espri

Türk Dil Kurumunun sözlüğünde nükte kelimesine “1. İnce anlamlı, düşündürücü ve şakalı söz, espri. 2. Yazıda, resimde, sözde ve davranışta ince, derin anlam espri.”³⁸ karşılığı verilmiştir.

Meydan Larousse’ta nükte bir sınıflandırmaya tabi tutularak, dîvân ve halk edebiyatında kullanılış biçimleri kısaca bizlere sunuluyor: “*Divan edebiyatında anlam inceliğine önem veren söz sanatına nükte denir. Nükteler nitelikleri bakımından dörde ayrılır: a) Açık nükteler: İlk söylenişte kolayca anlaşılır. Bu tür nükteler daha çok halk nükteleridir. Söylenişlerinde belli bir sanat kaygısı yoktur. b) Kapalı nükteler: Söz oyunu, söz sanatı amacıyla söylenen, birkaç anlamlı kavramlarla örülen cümle veya şiir parçalarında geçen nüktelerdir. c) Yerici nükteler: Bir insanı yermek, küçük düşürmek, alaya almak amacıyla söylenen söz dizilerinde görülür. ... bu nüktelere daha çok yergilerde (hicviye) rastlanır. d) Kaba nükte: Sanat değeri taşımayan nükte çeşididir. Bunların fazla kullanıldığı şiir türüne hezeliyât denir. Divan edebiyatına İran ve Arap edebiyatından geçen nükte sanatına halk edebiyatında da yer verilir. Halk arasında ise, aşırı taassuba karşı Bektaşiler, içkiyle ilgili konularda Bekri Mustafa, dünya işleriyle ilgili işlerde Nasreddin Hoca, saray çevresinde söylenen ve daha çok kaba nüktelerin yaratıcısı olarak bilinen İncili Çavuş, nükte türlerinin başlıca ustaları olarak anılır.*”³⁹

³⁷ Ahmet Mermer, Lütü Alıcı, v.d., a.g.e., s. 391.

³⁸ TDK, Türkçe Sözlük, c. II, s. 1665.

³⁹ Meydan Larousse, “Nükte maddesi”, Sabah Yayınları, C. XV, İstanbul 1992, s. 30.

Bu sınıflandırmanın yanı sıra Hamza Zülfikar da nüktenin Osmanlı Türkçesindeki kullanılmış türevlerinden bazılarını şu şekilde açıklar: “Nüktedan ile yakın anlamlı olan nükteperdaz bunlardan biridir. Bunun gibi nükteli ile anlamdaş olan nüktedâr ve “nükte yapmasını bilen, nükte ustası, nükteden anlayan” anlamlarında geçen nükteşinas da bu türevlerdendir...”

Nükte, belli bir kültür düzeyine ulaşmış kişiler arasında söylenir. Nüktede kolay kolay anlaşılmayan derin anlamlar vardır. Nükteyi anlama, kavrama kişiler için bir özelliktir; onu idrak etme kişinin zekâsına, bilgi düzeyine, anlama ve kavrama kapasitesine bağlıdır.”⁴⁰

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere nükte sadece sözle değil, keskin bir zekâyâ sahip bir kişi tarafından yazı, resim ve davranışlarla da yapılabilen bir sanattır. Bu sanat Henri Bergson’un dediği gibi, çok kısa bir zaman sürecinde olup biter. Bergson: “...nükte bir nevi komedi sahneleri tasarlamak istidadır. Yalnız bunlar o kadar gizli, hafif, çabuk tasarlanır ki farkında olmaya başladığımız anda her şey olup bitmiş bulunur” der.⁴¹

Çoğu zaman nükte ile birlikte anılan hatta nüktenin yerine kullanılan diğer bir söz de espri kelimesidir. Espriye sözlüklerde “*derin manalı söz, nükteli söz, güldürücü ve düşündürücü söz gibi*” anlam olarak nükteye benzer karşılıklar verilmektedir. Fakat iki terim arasındaki anlam benzerliğine rağmen espri ile nüktenin birbirlerinin yerine kullanılması doğru değildir.

Hamza Zülfikar, nükte ile esprinin ayrımını şu şekilde yapar: “Nükte’nin dikkati çeken özelliklerinden biri bir düşünce ürünü oluşu ve ince bir anlam, ince bir buluşu taşımasıdır. Nükte bir edebî üründür. Nükte kişinin düşünce dünyasından kaynaklanır; dikkat ve itina ister. Ali Nihat Tarlan, “Nükte merâklısı insan ip üzerinde oynayan insana benzer” demiştir.

Espri ise daha çok durumdan ve ortamdan yararlanarak çoğu zaman insanı şakaya, gülmeye sevk eden, ilgi çeken anlık sözdür.”⁴²

⁴⁰ Hamza Zülfikar, “Dünden Bugüne Türkçe (Nükte ve Espri Üzerine), *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, sayı: 679, Temmuz 2008, s. 43.

⁴¹ Henri Bergson, *Gülme*, Çev.: Ord. Prof. Mustafa Şekip Tunç, M.E.B. Yay.: 926, İstanbul 1989, s. 74.

⁴² H. Zülfikar, “Dünden Bugüne Türkçe (Nükte ve Espri Üzerine), *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, sayı: 679, s. 44.

Esprî toplum içerisinde genellikle insanları güldürme, eğlendirme, şakalaşma amacıyla yapılır. Yapılan espride pek fazla bir incelik düşünülmebilir ve bir anlam derinliği aranmaz. Oysa nüktede bunun tam tersi bir durum söz konusudur. Mehmet Doğan nüktenin tanımını yaparken bu ayrımı güzel bir şekilde açıklar: “*Ancak dikkat edildiğinde anlaşılan ince söz ve mâna; bir söz veya ibareden husûsî bir dikkatle çıkarılan gili mâna.*”⁴³

i) Anekdot

Hamit Zübeyr Koşay, Yunancadan uluslararası edebiyata geçmiş olan anekdot kelimesine, “gayrı matbu manasına gelmektedir”⁴⁴ der. Redhouse adlı sözlükte de anecdote kelimesi için kısa hikâyeye, menkıbe, fıkra karşılığı verilir.⁴⁵

Mehmet Doğan, Redhouse’un tanımına katılmakla beraber konuyu biraz daha açarak anekdota “*Bir olayın başlı başına bütünlük gösteren parçası. Bu anlamı ile kısa hikâyeye, menkıbe, fıkra yerine kullanılır.*” der.⁴⁶ Anekdota, vuku bulan bir hadise içerisinde kendi başına küçük bir hikâyeye niteliğinde, okuyucunun dikkatini çekebilecek kadar ilginç olaylardır diyebiliriz.

Nitekim bu durumu destekleyen Turan Karataş, anekdotu latîfeye benzetir: “*Geçmiş dönemlerde yaşayan insanların hayatlarından yansıyan, hatıralarından süzülüp gelen küçük ama ibretlik olayları, ilginç durumları anlatan kısa sözler, öykücükler. Bu türden anekdotlar, bir yönüyle nükte ve lâtîfeye benzerler.*”⁴⁷ Anekdotların nükte ve latîfeye benzemesi doğaldır. Zira muhtevası insan yaşantısından kesitler taşıyan gerçek olaylarda nükte ve latîfe olması gayet tabiidir.

Anekdot kelimesi anlam içeriği olarak zamanla daha kapsamlı bir durum almış ve önce Avrupa’da sonra da bizim edebiyatımızda birkaç terimi kapsayacak şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Dursun Yıldırım’ın şu sözleri konuyu kısaca özetler: “*Avrupalı araştırmacılar, XIX.yüzyılın ikinci yarısından sonra, halkın yarattığı realist, güldürücü hikâyeleri “anecdote” adı altında incelemişlerdir. Bizde de “Fıkra” kelimesinin bu cinsten hikâyeler için bir terim olarak kullanılmaya başlanması aynı*

⁴³ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara 2001, s. 1014.

⁴⁴ Hamit Zübeyr Koşay, *Etnografya ve Folklor Klavuzu*, Ulusal Matbaa, Ankara 1939, s.44.

⁴⁵ Robert Avery, Serap Bezmez, Anna G. Edmonds, Melika Yaylalı, (Ed.), *Redhouse İngilizce-Türkçe Sözlüğü*, 17. Baskı, İstanbul Aralık 1990, s. 28.

⁴⁶ Doğan, a.g.e., s. 63.

⁴⁷ Turan Karataş, a.g.e., s. 45.

zamana rastlar. Nitekim Şemsettin Sâmî “anecdote” kelimesi için fıkra karşılığını vermiştir.”⁴⁸

j) Latîfe

Aslı Arapça olup çoğulu letâif olan “Nazım ve nesirden oluşan; birçok hiciv ve mizah malzemesini taşıyan latîfe lugatte, “güzel, iyi, yumuşak ve nazik şey” anlamına, Arapça lutf kelimesi(nin müennes şekli)’nden türetilmiştir.”⁴⁹ Şemseddin Sami, Kamus-i Türkî’de “latîfe”nin tarifini “Güldürecek tuhaf ve güzel söz ve hikâye, şaka, mizah” şeklinde yaptıktan sonra, “ “latîfe” ile “hezl” arasında fark vardır: Latîfe güzel ve zarîf söz olmakla berâber terbiye dâhilindedir; hezl ise az çok açık ve bî-edebâne olur”⁵⁰ diye açıklama getirir.

Sözlüklerde latîfeye verilen açıklamalardan bazıları şöyledir: Osmanlıca-Türkçe Lûgatte bu tanıma “söz ile iltifat”⁵¹ eklenirken, S. Kemal Karaalioğlu latîfe kelimesine “güldürücü fıkra”⁵² anlamını da yükler.

Latîfe kelimesi ile birlikte sıkça kullanılan ve genel olarak latîfeci anlamına gelen diğer terimler ise şunlardır: “Latîfe-gû: Şakacı, lâtife söz söyleyen kimse; Lâtife-Perdâz: Latîfeci, şakacı, latîfe yapan kimse; Latîfe-gûyi: Şakacılık, latîfecilik.”⁵³ Ayrıca bu terimlerin Farsça gibilik, benzerlik anlamını veren gûn, güne, âmiz gibi kelimelerle kullanılan lâtife-gûn, lâtife-gûne gibi⁵⁴ şekillerde kullanımı da söz konusudur.

Temelinde güldürme ve eğlendirme olan lâtifelerin anlatım tekniği hikâye, konuları ise gülmece/mizah olarak kabul edilir. Eski Türk edebiyatında özellikle şairlerle ilgili olan lâtifelerin, birer anekdot olarak kabul edildiği belirtilmelidir. Latîfelerin değeri latif olmalarına bağlıdır. Mizahî bir eser ince nükteli, zarif bir mazmuna sahip ve zekâyâ da hitap etmesiyle edebî bir vasfa sahip olabilir. Mizahın temelinde hoşgörü ve eğlence var olmakla birlikte mizah kimi zaman da düşündürebilir. Sosyal bir olay olan eğlencenin toplumsal yönünü kavrayan insanlar ise zamanla ona

⁴⁸ Dursun Yıldırım, *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1999, s. 4.

⁴⁹ Hasan Çiftçi, *Klâsik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*, Kültür Bak. Yay. 1. Baskı, Ankara 2002, s. 46.

⁵⁰ Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2002, s. 1240, 1241.

⁵¹ Mevlüt Karaca, *Osmanlıca Türkçe Lugat*, Hisar Yayınevi, İstanbul 2010, s. 450.

⁵² Karaalioğlu, a.g.e., s. 418.

⁵³ Mevlüt Karaca, a.g.e., s. 450.

⁵⁴ Zülküf Kılıç, “Klâsik Türk Edebiyatında Eleştiri Terminolojisi”, s. 152.

topluluğun dili olma görevini vermişlerdir.⁵⁵ Latîfeler de bu yönüyle yüzyıllar boyunca hangi sosyal katmanda olursa olsun çarpıklıklarıyla, doğrularıyla tüm insani ilişkileri geleceğe aktarmada türkü, mani, atasözleri gibi bir nevi toplumun sözcülüğü görevini üstlenmişlerdir.

Konusu genelde insanların yaşayış ve düşünceleri, gelenek ve görenek gibi sosyal hayat unsurları olan latîfeler, mizahî eserlerin içinde dağınık olarak yer alabilmektedir. Aynı zamanda Nasreddin Hoca ve Bekri Mustafa fıkraları gibi halk edebiyatı ürünlerine ve diğer fıkralara letâif veya letâifnâme (letâyifnâme) adları altında müstakil bir eser olarak da rastlanılabilir.⁵⁶

k) Fıkra

Köken olarak Arapça olan “Fıkra” kelimesi, dilimizde farklı kullanım alanlarında değişik kavramları karşılamak amacıyla kullanılmıştır. “Kaşgarlı Mahmud’un “küg” deyimini ile karşıladığı fıkra, Batı Türkçesi’nde “hikâye, masal, kıssa, nükte, mizah, latife” gibi adlarla anılmaktadır. Kırım’da, Kazan’da Türkmenistan’da, Özbekistan’da ve Uygurlar arasında “latife” sözü yaygındır. Kazaklar’da “ertegi”, “anız”; Türkmenler’de ayrıca “yomak”, “değişme” ve “şorta söz” gibi deyimlere rastlanır.”⁵⁷

Değişik sözlüklerde karşılığı verilmiş fıkra kelimesi birçok anlamı ihtiva etmektedir. Şemseddin Sami, Kamus-i Türki’de: “1. Omurga kemiği. 2. Bir makale ve yazının ayrıca bir kelâm ve bahs teşkil eden ve mâkabl ve mâba’dından ayrılabilen parçası. 3. Nizam ve kanun veya kavâid-i ilmiyye ve fenniyye kitaplarında bend, madde. 4. Küçük hikâye, kıssa.”⁵⁸ karşılığını verir.

Türk Dil Kurumu Sözlüğünde “1. Kısa ve özlü anlatımı olan, nükteli, güldürücü hikâye, anektod. 2. Gazetelerin ve dergilerin belli sütunlarında, genel başlık altında gündelik konuları bir görüş ve düşünceye bağlayarak yorumlayan ciddi veya eğlendirici yazı türü. 3. Kanun maddelerinin kendi içlerinde satır başlarıyla ayrıldıkları ufak bölümlerden her biri. 4. Paragraf. 5. Omur.”⁵⁹ açıklamasını buluruz.

⁵⁵ Şener Demirel, “Eski Türk Edebiyatında Letâifnâmeler ve Bir Yazma Eserin Der-Kenarındaki Latifeler”, *Adıyaman Üniversitesi Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu*, (15-16 Mayıs 2009), Adıyaman Üniversitesi Yayınları No: 3, Ankara, s.226.

⁵⁶ H. Dilek Batıslam, “Divanlardaki Manzum Latifeler”, *Journal of Turkish Studies, Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 34/1, s. 36.

⁵⁷ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993, s. 566.

⁵⁸ Ş. Sami, a.g.e., s. 1001.

⁵⁹ T.D.K., *Türkçe Sözlük*, c. I, s. 778.

Fıkranın anlamlarını kısaca belirttikten sonra asıl konumuz olan tanım üzerinde yoğunlaşacağız. Agah Sırrı Levend'in "*Fıkra deyince, ilk hatıra gelen, nükteli, güldürücü çok kısa hikâyeciklerdir*"⁶⁰ şeklindeki tanımını Şükrü Elçin de destekler mahiyette bir açıklamayla: "*Umûmiyetle gerçek hayat hâdiselerinden hareketle "hisse" kapmayı hedef tutan ve temelinde az-çok nükte, mizah, tenkid ve hiciv unsuru bulunan sözlü, kısa, mensur hikâyelere "fıkra" adı verilir.*"⁶¹ der.

Türk Ansiklopedisi'nde fıkra: "*Tanınmış bir şahsiyetin özlü bir sözünü, nükteli bir cevâbını ve hoş bir tepkisini ilgili tarih olgusu içinde toplayan gerçek veya gerçeğe yakın bir hikâyecik.*"⁶² olarak karşılığını bulur.

Birçok sözlükte buna benzer sayısız tanım bulabiliriz. Tanımlardan da göreceğimiz gibi edebiyatçıların genel kanısı fıkraların birer küçük hikâye oluşudur. Hatta bu konuda Mustafa Nihat Özön: "*Fıkra, Nasrettin Hoca, İncili Çavuş hikâyeleri gibi kısa, nükteli, hikmetli hikâyeler (Bu anlamda kıssa ve menkıbe ile eşanlamlıdır)*"⁶³ der.

Fıkraların birer küçük hikâyeciktir şeklinde tanımlanmasına bağlı kalmayan Dursun Yıldırım, bu duruma itiraz edercesine; "*Fıkra, malzemesi dile dayanan sözlü edebiyat mahsulleri arasında şekil ve muhteva bakımından kendine has karaktere sahip müstakil edebî bir türdür.*"⁶⁴ karşılığını verir ve fikrayı açıklaması bakımından oldukça kapsamlı bir tanımlama yapar: "*Fıkra hikâye çekirdeğini hayattan alınmış bir vak'a veya tam bir fikrin teşkil ettiği, kısa ve yoğun anlatımlı, beşerî kusurlarla içtimaî ve gündelik hayatta ortaya çıkan kötü ve gülünç hâdiseleri, çarpıklıkları, zıddiyetleri, eski ve yeni arasındaki çatışmaları sağ duyuya dayalı ince bir mizah, hikmetli bir söz, keskin bir istihza yoluyla yansıtan; umûmiyetle bir fıkra tipine bağlı olarak nesir diliyle yaratılmış, sözlü edebiyatın müstakil şekillerinden ibaret yaygın epik-dram türündeki realist hikâyelerden her birine verilen isimdir.*"⁶⁵

Cengiz Gökşen de, Yıldırım'ın tanımına yakın bir fıkra tanımı yapar: "*Günlük hayatta yaşanan çeşitli olayları veya karşılaşılan durumları ince bir mizah yoluyla*

⁶⁰ Agâh Sırrı Levend, "Türk Edebiyatında Fıkra", *TDK Türk Dili*, C: XXIII, Sayı: 231, 1970, s. 212.

⁶¹ Şükrü Elçin, a.g.e., s. 566.

⁶² *Türk Ansiklopedisi*, C.XVI., Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1968, s. 283.

⁶³ Mustafa Nihat Özön, *Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1954, s.91.

⁶⁴ Dursun Yıldırım, a.g.e., s. 1.

⁶⁵ Dursun Yıldırım, a.g.e., s. 3.

tenkit eden ve bir fıkra tipine bağlı olarak nesir şeklinde anlatılan, kendine has yapısı olan müstakil bir sözlü anlatım türüdür."⁶⁶

L. Sami Akalın fıkranın kısa tanımını yapıktan sonra daha çok amacı üzerinde durur. *"Edebiyat türü. Bir olayı ya da görüşü kısaca anlatan parça. Daha çok sözlü edebiyatın malıdır. Her fıkranın bir amacı vardır. Fıkra ya bir ders verir, bir dünya görüşü belirtir, ya da insanı güldürür. Amaç olarak ikisi de bir fıkra içinde bulunabilir."*⁶⁷

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nde, fıkra halk edebiyatımızın daha çok sözlü geleneğinin nükte türündeki kısa hikâyeleri olarak tanımlanır ve fıkraların hoşça vakit geçirmek, eğlenmek veya taşı gediğine koymak amacıyla söylendiği vurgulanır. Fıkralar birer halk zekâsı ürünüdür. Kaynağını halkımızdan alan fıkraların kahramanları belirli tipler çevresinde oluşmuştur. Fıkralar kahramanın adıyla başlar ve inandırıcı olması için geçmiş bir olayın hikâyeleştirilmesiyle devam eder. Fıkra içinde geçen bir sözle ya da dinleyenin anlayışına bırakılan bir sonla biter. Fıkranın kuruluş düzeni bu şekilde belirtildikten sonra fıkranın özellikleri üzerinde durulur. *"Malzemesi dile dayanan, şekil ve muhteva bakımından kendine has bir karaktere sahip, başlı başına bir edebî tür teşkil eden fıkraların belli başlı özelliklerini şu şekilde sayabiliriz: 1. Hayattan alınmış bir olaya dayanır; 2. Kısa ve kesif bir anlatımı vardır; 3. Beşerî kusurları, günlük kötü ve gülünç olayları, eski ile yeni arasındaki çatışmaları konu edinir; 4. İnce bir mizah, hikmetli bir sözle sona erer; 5. Nesir diliyle ifade edilirler; 6. Realist küçük bir hikâye ya da küçük bir tiyatro oyununu andırırlar; 7. Şahısları hayatın içinden almıştır (subaşı, yeniçeri, imam, müezzin); 8. Zaman ve mekân çoğu kez belirsizdir; 9. Temsil ettiği zihniyet ve davranışlarla bağlandıkları tiplere göre tasnif edilirler."*⁶⁸

15. yüzyıldaki İran, Arap, Türk ve Anadolu unsurları Türk halkının fıkra sentezini oluşturmakla birlikte fıkra geleneğimiz bununla yetinmeyip gelişimini sürdürmüş ve Balkanlardan Kafkaslar'a, Güney Rusya'dan Afrika'ya kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun yayıldığı dört kıtadaki yerel kültürlerden başka fıkralar alarak Türk fıkra hazinesine katkılar yapmıştır.⁶⁹

⁶⁶ Cengiz Gökşen, *Temel Fıkraları Üzerine Bir Araştırma*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2002, s. 42.

⁶⁷ L. Sami Akalın, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1976, s. 100-101.

⁶⁸ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah yayınları, c.III, İstanbul 1979, s. 221.

⁶⁹ İlhan Başgöz, *Folklor Yazıları*, Adam Yayınları, 1. Baskı, İstanbul Ocak 1986, s. 141.

Edebiyatımızda fıkra kelimesi, XIX. yüzyıl sonlarına doğru görülmüş ve lâife sözünün yanında fıkra sözünün de kullanılması büyük bir ihtimalle, tercüme yolu ile olmuştur. Batı'daki “anecdote” adı verilen bu tür kompozisyonların yerine de fıkra terimi kullanılmıştır. Cumhuriyet'e kadar, latife ve fıkra terimleri birlikte kullanılmış, Cumhuriyet döneminden sonra sonra, edebiyatımızda fıkra teriminin kullanımı süreklilik kazanmıştır.⁷⁰

Yukarıda verdiğimiz kavramlar ve bu kavramların tanımlarından şu sonuç çıkarılabilir: Dilimizde fıkra türü de diyebileceğimiz güldürücü, düşündürücü hikâyeler, kıssalar ve bu türdeki mizahi eserler, başlangıçta “latife” adıyla anılmaktaydı. Batıda bu türden eserleri anecdote (anekdot) kelimesi karşılamaktadır. Bizde de XIX.yüzyılda Tanzimatla birlikte tercüme faaliyetlerinin çoğalmasını müteakib bu anekdotlar da tercüme edilmeye ve bu suretle anekdotun karşılığı olan fıkra kelimesi de edebiyatımızda kendine yer bulmaya başlamıştır. Fıkra ve latife kelimeleri Tanzimat'tan Cumhuriyet dönemine kadar birlikte kullanılmaya devam etmiş ve birbirlerinin yerini tutmuştur. Cumhuriyet döneminden sonra ise latife kelimesi hemen hemen hiç kullanılmamış, iki terim sadece fıkra sözcüğüyle karşılanmıştır.

III. LETÂİFNÂMELER HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

A. Kitaplar

1. Lâmi'îzâde Abdullah Çelebi, *Latîfeler*, (Haz. Yaşar ÇALIŞKAN), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1997.

Eser, Yaşar Çalışkan tarafından 1978 yılında Tercüman 1001 Temel Eser serisi içinde Latîfeler adıyla yayımlanmıştır. 1994 yılında Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları tarafından Şark İslâm Klasiklerinden “Latîfeler- Lâmi'îzâde Abdullah Çelebi” adıyla tekrar yayımlanmış ve 1997 yılında ikinci baskısı yapılmıştır. 1997 baskısında Çalışkan, “Kitap ve yazarı hakkında” bölümünde Lâmiî Çelebi'nin hayatı ve eseri hakkında kısa bir bilgi verir. Bu kısımda eserin aslında olan 327 latîfeden 223 tanesini kitabına aldığını ve sebep olarak da herkes tarafından yadırganmayacak olanları seçtiğini söyler. Eserde değişik konularda beş bölümden 223 latife sadeleştirilerek aralardaki mesnevî, kıt'a, nazım, beyit gibi şiir kısımları da dâhil edilerek Latin alfabesine aktarılmıştır.

⁷⁰ Dursun Yıldırım, *Türk Bitiği Araştırma-İnceleme Yazıları*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 1998, s. 222.

Yazar, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki 3814 ve 762 numaralarda kayıtlı iki yazma eser karşılaştırılarak birinde olmayıp diğerinde olanı tespit ederek kitabı hazırladığını belirtir.

Yaşar Çalışkan'ın hazırlamış olduğu bu kitap, 2015 yılında Büyüyen Ay Yayınları tarafından tekrar yayımlanmıştır.⁷¹

2. Fâik Reşâd, *Külliyât-ı Letâif*, 1328 (1912), Haz. N. Ahmed ÖZALP, Külliyyât-ı Letâif, Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1998.

İlk baskısı İstanbul 1995, ikinci baskısı 1998'de yapılmıştır. Ahmed Özalp, eserin aslına sadık kalarak yirmi yedi fasıl ve zeyl şeklinde kitabı Latin harflerine aktarmıştır. Fakat bazı kelime ve tamlamalarda günümüz Türkçesini esas alarak sadeleştirme yoluna gitmiştir. Ayrıca her latîfenin yanına latîfenin konusunu belirten birer açıklayıcı başlık ilave etmiştir.

3. *Hatiboğlu Letâyifnâme*, Veysi SEVİNÇLİ, İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım, Töre Yayınları, İstanbul 2007.

XVI. yüzyıl Türk edebiyatının temsilcilerinden Hatiboğlu'nun Letâyifnâme adlı eseri, Mülk Suresinin mesnevi şeklinde yazılmış bir tefsiridir. Arûzun fâ i lâ tûn / fâ i lâ tûn / fâ i lûn kalıbıyla yazılan eserde Kur'an-ı Kerim'den birçok ayetlere ve hadis-i şeriflere de yer verilir. Eserde aralara İslâm tarihinde bilinen dini hikâyeler de yerleştirilmiştir. Metin Türk transkripsiyon sistemi esas alınarak transkribe edilmiştir.

4. Mehmet Tevfik, *Hazîne-i Letâif*, Haz. Cengiz GÖKŞEN, Akademisyen Kitabevi, Ankara 2013.

Cengiz Gökşen'in eseri giriş ve iki bölümden oluşmakta. Girişte Mehmet Tevfik'in hayatı, eserleri ve çalışmaları ile ilgili bilgiler vardır. Birinci bölümde Hazîne-i Letâif hakkında bilgi verilip, dil, üslup ve fıkra tipleri üzerinde durulur. Fıkralarda adı geçen tanınmış tipler başlıklar altında toplanmıştır. İkinci bölümde fıkra metinleri Latin harflerine aktarılmıştır. Ayrıca kitabın sonunda bir sözlük kısmı da yer alır.

5. *Çaylak Tevfik'in Hazîne-i Letâif'i*, Haz. Münire Kevser BAŞ, Grafiker Yayınları, Ankara, Nisan 2013.

Mehmet Tevfik'in hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verilerek Tevfik'in Hazîne-i Letâif adlı eserinin metni Latin harflerine aktarılmıştır. Eserin sonunda da Münire

⁷¹ Yaşar Çalışkan (Haz.), *Latifeler kitabı/ Lâmi'î Çelebî Mahmûd b. Osmân Bursavî*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2015.

Kevser Baş'ın kitabının önsözünde belirttiği gibi metinden daha iyi istifade edilebilmesi için bir sözlük eklenmiştir.

6. Fâik Reşâd, *Külliyât-ı Letâif*, Hazırlayanlar: Serhat KÜÇÜK, Mehmet Akif GÜNDEŞ, Kesit Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Kasım 2013.

Daha önce N. Ahmed Özalp tarafından yayımlanan bu eseri Serhat Küçük, Mehmet Akif Gündeş tekrar yayımlamışlardır. Fâik Reşâd'ın hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra metne geçilir. Metnin sonunda dizin kısmı da yer alır. Ahmed Özalp'ın hazırladığı kitapta esas metin sadeleştirmiş olmasına rağmen burada bir sadeleştirme olmayıp metin aslına sadık kalınarak Latin harflerine aktarılmıştır. Sadece bazı kelimelerin bugünkü okunuş şekillerinin esas alındığı kitabın önsözünde de belirtilmektedir. Fakat bu kitapta da Özalp'ın yaptığı gibi her latîfenin yanına latîfenin konusunu belirten birer açıklayıcı başlık ilave edilmiştir.

7. *Letâif: Nasreddin Hoca Fıkralarının İlk Baskısı*, M. Sabri KOZ (Haz.), İBB. Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul Ekim 2008.

Bu eser, “Letâif” adıyla Nasreddin Hoca'nın latîfeleri hakkında basılı ilk kitabı ele alması açısından önemlidir. Letâif, İstanbul'da Ekim 1837'de Matbaa-yı Amire'de basılmıştır. İçerisinde 134 fıkra bulunmaktadır. Sabri Koz, kitap hakkında bilgi verdikten sonra fıkraların günümüz alfabesine aktarımına geçmiş ve her latîfeye birer numara vermiştir. Son kısımda da Letâif'in tıpkıbasımına yer verilir. “Nasreddin Hoca'nın Doğumunun 800. Yılı Sempozyumu” münasebetiyle İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığınca 2008'de bastırılan bu kitap, 2015 yılında başka bir yayınevi tarafından tekrar basılmıştır.

Ayrıca Nasreddin Hoca ile ilgili başta kitaplar olmak üzere, diğer çalışmalardan da bahseden kaynakça olması bakımından kapsamlı iki çalışmanın da ismini zikretmek gerekir. Bunlar Mustafa Duman'ın “*Nasreddin Hoca Kitapları Açıklamalı Bibliyografyası (1480-2004)*”⁷², diğeri A. Esat Bozyiğit'in “*Nasreddin Hoca Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme*”⁷³ adlı çalışmalarıdır.

⁷² Mustafa Duman (Haz.), *Nasreddin Hoca Kitapları Açıklamalı Bibliyografyası (1480-2004)*, Turkuaz Yayınları, İstanbul 2005.

⁷³ A. Esat Bozyiğit (Haz.), *Nasreddin Hoca Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1987.

B. Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri

Genel bir bilgi olması açısından letâifnâmeler hakkında yapılan yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarını belirtmek faydalı olacaktır.⁷⁴

1. Nurdoğan SAVRAN, *Bursa'lı Lamiî Çelebi'nin Letâifi'nin Erzurum Nüshasının Halk Edebiyatı Açısından Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1989, 256 s. Danışman: Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU.

Lamiî Çelebi'nin Letâifi'nin incelendiği tez çalışması üç kısımdan oluşur. Giriş bölümünde Lamiî Çelebi'nin hayatı, eserleri, edebi kişiliği ve fıkra türü hakkında bilgi verilir. Birinci bölümde Letâifnâme'nin tavsifi ve Letâifnâme'de yer alan latîfelerin konularına göre bir tasnifi de yapılmıştır. Sonra Letâifnâme'nin dil, yapı ve muhtevâ özelliklerinin incelenerek halk edebiyatı açısından değerlendirilmesi yapılır. İkinci bölümde ise metin yer alır. Bu çalışmayı diğer tezlerden ayıran özellik, hem letâifnâmeler hem de letâifnâmelerin halk edebiyatı açısından ele alınması üzerine yapılan lisansüstü tezlerinin belki de ilki olmasıdır.⁷⁵

2. Aydın BUDAK, *Lamiî Çelebi'nin Letâif-nâme'si- Karşılaştırmalı Metin ve Dil İncelemesi*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1990.⁷⁶

3. Birgül ÖZEL, *Letâyif-Nâme*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995, 252 s. Danışman: Prof. Dr. Ahmet TOPALOĞLU.

Tez çalışmasının konusu 15. yüzyıl şairi Hatiboğlu'nun Letâyif-Nâme adlı mesnevisidir. Bu çalışmada eser Latin Alfabesine çevrilmiştir.

4. Veysi SEVİNÇLİ, *Letâyifnâme (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 1996, 359 s. Danışman: Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN.

⁷⁴ Tezler hakkındaki bilgiler, <http://tez2.yok.gov.tr>, ilgili üniversitelerin internet siteleri ve kütüphanelerinden alınmıştır.

⁷⁵ Letâifnâmeler üzerine yapılan çeşitli çalışmaların bazılarında bu alanda yapılan lisansüstü tezlerin isimleri zikredilmekte fakat Nurdoğan Savran'ın bu çalışmasından önce yapılan bir lisansüstü tez çalışmasının varlığını görememekteyiz.

⁷⁶ Gönül AYAN, "Lâmiî Çelebi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri", Erişim Tarihi: 05. 01. 2016, <http://sutad.selcuk.edu.tr/sutad/article/download/7/5>, sayfa 56'da 55 numaralı dipnotta kayıtlıdır.

15. yüzyıl şairi Hatiboğlu'nun Letâîfnâme adlı mesnevisinin incelendiği tez çalışması giriş, inceleme, metin ve sözlük bölümlerinden oluşur.

5. H. Dilek BATİSLAM, *Kânî'nin Mensur Letâîfnâme ve Hezliyyatı*, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Adana 1997, 291 s. Danışman: Prof. Dr. Mine MENGİ.

Tez, metin ve inceleme olarak iki bölümden oluşur. İnceleme bölümünde, eserin yazarı 18. yüzyıl divan şairi olan Kânî'nin hayatı, edebi kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilir. Sonra Letâîfnâme ve Hezliyyât'ın incelenmesine geçilir. Metinler hiciv ve mizah öğeleri bakımından değerlendirilir. Metin bölümünde ise eser Latin Alfabesine çevrilip Arapça ve Farsça ibarelerin karşılıkları verilir.

6. Durmuş Ali ÇIRAKLI, *Kânî'nin Mensur Letâîfnâmesi (İnceleme ve Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Adana 1998, 207 s. Danışman: Prof. Dr. Mine MENGİ.

Letâîfnâme, Yeğen Mehmet Paşa'nın hizmetinde görevli Dadi ve Bedi mahlaslı iki askerin birbirlerine şaka yollu manzum ve mensur sözlerdir. Eserde en çok eleştirilen Hekimoğlu Ali Paşa olduğu tahmin edilen Allame takma adlı kişidir. Allame toplumda küçük düşen, bilgisiz, cahilce davranışlar sergileyen bir kişidir. İstanbul ve semtleri ile Eflak, Şam, Halep gibi yerlerin ilginç yönleri belirtilirken Karacaoğlu, Hacı Bektaş Veli gibi şahsiyetlerin isimleri de eserde geçer. Bazen de ağır, kaba müstehcen ifadeler de yer verilir.

7. Hanifi VURAL, *"Letâyif-nâme"*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1999, 620 s. Danışman: Prof. Dr. Recep TOPARLI.

XV. yüzyıl şairi Hatiboğlu'nun Letâyif-nâme adlı mesnevisinin incelendiği tez çalışması üç bölümden oluşur. Birinci bölümde eser ve müellifi hakkında bilgi, eserin yazılış özellikleri, ses ve şekil yapısı incelenir. İkinci bölümde transkripsiyonlu metin yer alır. Üçüncü bölümde ise metinde geçen kelimelerin anlamları ve üzerlerine aldıkları ekler belirtilir.

8. Sedat ŞENER, *Fâik Reşâd Külliyyât-ı Letâîf (1-240) (Giriş-Metin-Sözlük)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2004, 303 s. Danışman: Ahmet TOPALOĞLU.

Fâik Reşâd'ın 1910'da yayınlanan Külliyyât-ı Letâîf adlı eseri 961 sayfadır. Eser dört yüksek lisans öğrencisi tarafından tez olarak hazırlanmıştır. Bu çalışma eserin 1-

240. sayfalarını kapsar. Çalışma giriş, metin ve sözlük bölümlerinden oluşur. Giriş bölümünde yazar ve eser hakkında bilgi verilir. İkinci bölüm eserin ilgili kısmının Latin alfabesine aktarılmış metni ve üçüncü bölüm metin sözlüğüdür.

9. Serhat KÜÇÜK, *Fâik Reşâd Külliyyât-ı Letâif (Giriş, Metin, Sözlük)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2004, 338 s. Danışman: Ahmet TOPALOĞLU.

Bu çalışma, Fâik Reşâd'ın 1910'da yayınlanan Külliyyât-ı Letâif adlı eserinin 481-720. sayfalarını kapsar. Çalışma giriş, metin ve sözlük bölümlerinden oluşur. Giriş bölümünde yazar ve eser hakkında bilgi verilir. İkinci bölüm eserin ilgili kısmının Latin alfabesine aktarılmış metni ve üçüncü bölüm metin sözlüğüdür.

10. Mehmet Akif GÜNDEŞ, *Fâik Reşâd Külliyyât-ı Letâif*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2004, 342 s. Danışman: Ahmet TOPALOĞLU.

Bu çalışma, Fâik Reşâd'ın 1910'da yayınlanan Külliyyât-ı Letâif adlı eserinin 241-480. sayfalarını kapsar. Çalışma giriş, metin ve sözlük bölümlerinden oluşur. Giriş bölümünde yazar ve eser hakkında bilgi verilir. İkinci bölüm eserin ilgili kısmının Latin alfabesine aktarılmış metni ve üçüncü bölüm metin sözlüğüdür.

11. Mustafa Bülent TÜRKOĞLU, *Fâik Reşâd, Külliyyât-ı Letâif 721-960. Sayfalar-Metin-Sözlük*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007, 290 s. Danışman: Ahmet TOPALOĞLU.

Bu çalışma, Fâik Reşâd'ın 1910'da yayınlanan Külliyyât-ı Letâif adlı eserinin 721-960. sayfalarını kapsar. Çalışma giriş, metin ve sözlük bölümlerinden oluşur. Giriş bölümünde yazar ve eser hakkında bilgi verilir. İkinci bölüm eserin ilgili kısmının Latin alfabesine aktarılmış metni ve üçüncü bölüm metin sözlüğüdür.

12. Osman ÜNLÜ, *Cinânî'nin Bedâiyü'l-Âsâr'ı – İnceleme ve Metin*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2008, Danışman: Yard. Doç. Dr. Şerife YALÇINKAYA.

Bedâiyü'l-Âsâr, 16. yüzyıl şairi Mustafa Cinanî'nin tek mensur eseridir. Tez çalışması, Bibliotheque Nationale Kütüphanesi'nde bulunan nüshayla Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi'nde bulunan nüshanın karşılaştırılmasıyla meydana gelen tenkitli metnini kapsar. Çalışma giriş ve üç bölümden meydana gelir. Birinci bölümde yazarı hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilir. İkinci bölümde eser

konu, üslup ve dil özellikleri yönünden incelenir. Üçüncü bölümde nüshalar hakkında bilgi verilir ve tenkitli metin yer alır.

13. Cansu ULUKOZ, *M. Cemil'in Hande Adlı Letâif Kitabının Gülme Teorilerine Göre İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir 2014, 188 s. Danışman: Doç. Dr. Salahaddin Bekki.

Bu tez çalışmasının temelini, M. Cemil'in Hande adlı kitabındaki fıkraların gülme teorilerine göre incelenmesi oluşturur. Çalışmada M. Cemil ve eseri hakkında bilgi verilmiştir. Eser Latin harflerine aktarıldıktan sonra, gülme teorileri ve fıkralar hakkında bilgiler verilir. Kitaptaki fıkralar, üç temel gülme teorisi olan üstünlük, uyumsuzluk ve rahatlama teorilerine göre incelenir.

14. Zâbit YÖN, *Ahmed Fehmi'nin Letâif-i Fıkarat Adlı Eseri ve Tahlili*, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu 2015, 106 s.

Yazar, çalışmasındaki amacının Ahmed Fehmi'nin bu eserini muhteva, tür, anlatım gibi yönlerden incelemek ve eseri günümüz Türkçesine aktararak değerini ortaya çıkarmak olduğunu belirtir.

15. Nuray ASAN, *Yeni Türk Edebiyatında Letâifname (1837-1928)*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2017, 883 s. Danışman: Doç. Dr. Güzin Gonca GÖKALP ALPASLAN.

1837-1928 yılları arasındaki letâifnâmelerin mizah kuramlarına göre incelenmesi yapılmıştır.

C. Ansiklopedi Maddeleri ve Kitapta Bölümler

1. Agâh Sırrı LEVEND, “Fıkralar ve Latîfeler”, *Türk Edebiyatı Tarihi (Giriş) C. I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984, s. 156-157.

Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi (Giriş) Cilt I* adlı kitabının “Fıkralar ve Latîfeler” bahsinde fıkralar ve latîfeleri birlikte ele alır ve ikisi için de aynı özellikleri taşıyan bir açıklamada bulunur. Bu kısım hacim olarak kısa olsa da edebiyatımızda yazılmış olan letâife dair eserleri bildirmesi ve bu eserlerin kütüphanelerdeki künye bilgilerini vermesi bakımından kıymetlidir. Zira ilk defa bu kadar letâifnâme isminin bir arada verildiği bir yazıya belki de ilk defa rastlanılır.

2. Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar)*, s. 522-542.

Agâh Sırrı Levend'in kitabının bu kısmında mizah ve mizahi tarzda yazılmış eser türleri üzerinde durulur. Türlerin anlamları ve edebiyatımızda kullanılış biçim ve yerleri üzerinde durulduktan sonra bu türlere örnek verilmiştir. Bu türler konumuzla yakından alakalı olup çalışmamızla ilgili asıl kısım ise manzum latîfeler ve mensur fıkralar bahisleridir.

3. Mustafa Kutlu, "Letâif-Letâifnâme", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh yayınları, C. VI, İstanbul 1986, s. 81.

Latîfe kelimesinin tanımı yapıldıktan sonra fıkra ve latîfeler bir arada değerlendirilmeye tabi tutulur. Letâifnâmelerin yapısal özellikleri ve ne tür eserlerin içerisinde olabileceğinden bahsedilerek barındırdıkları dil hususiyetleri, deyim ve söyleyiş unsurlarının yanı sıra önemli şahsiyetler hakkında aktardıkları bilgiler bakımından önemi belirtilir. Hepsinden olmasa da XVI. yüzyıldan XX. yüzyıl başlarına dek yazılmış olan letâifnâmelerin çoğu hakkında da bilgiler verilmektedir.

4. *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, "Letaifname", Ana Yayıncılık, C.XIX, İstanbul 1989, s. 424.

Letâifnâmeler, eğlenceli ve gülünç fıkra kitabı olarak tanımlanırken letâifnâmelerin önemi ve konusu çok kısa anlatılır. Edebiyatımızda latîfe yazarları ve letâifnâmelerinden bazılarının isimleri de verilir. Letâifnâme maddesi içerik olarak kısa tutulmuş, ayrıntıya girilmemiştir.

5. Hasan ÇİFÇİ, *Klâsik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*, Kültür Bakanlığı Yay. 1. Baskı, Ankara 2002, s. 46-48.

"Latîfe"nin sözlüklerdeki karşılıkları verilerek letâifnâme kelimesinin hangi eserlere ad olduğu belirtilir. Dünya edebiyatında latîfelerin menşei bahsi üzerinde durularak Hint, Eski Yunan ve İslâmiyet öncesi İran kültüründe kendisine yer bulması anlatılır. İslâmî dönemde yazılmış meşhur kitaplarda latîfelerin yer aldığı vurgulanıp eserlerinde latîfelere yer veren yazarlardan bazılarının isimleri sıralanır. Fars ve Arap edebiyatlarından etkilenen divan edebiyatımızda letâifnâme türü de payını alır. Letâifnâme türünün hem Fars edebiyatındaki gelişimini hem de bu türün dünya edebiyatlarındaki başlangıcını ve yerini öğrenme açısından faydalı bilgiler aktarılmaktadır.

6. İskender PALA, “Latîfe”, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, L&M Yayınları, İstanbul Ocak 2003, s. 298-299.

Letâifnâmeleri düzyazı eserleri olarak nitelendiren Pala, sözlüğünün bu maddesinde letâifnâmelerin içinde yer alan konuları belirtip sosyal hayatın çeşitli yönlerini barındırdığını anlatır ve bu eserlerin birer dil hazineleri olmasından bahseder. Ayrıca yazılmış ilk letaifnâmeden başlayarak hem klasik Türk edebiyatı hem de XIX. yüzyılda yazılmış olan letâif kitapları hakkında bilgiler verilir. Letâifnâmeler hakkında aydınlatıcı ve açıklayıcı bilgiler mevcuttur. Bu yüzden letâifnâmeler hakkındaki bilgiler genel olarak verilmiş olsa da bu alanda bilgi edilmesi açısından başvurulacak önemli bir yazı durumundadır.

7. İbrahim ALTUNEL, “Latife”, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 27, Ankara 2003, s. 109-110.

Latîfeler ve letâifnâmeler konusu üzerine yazılmış ansiklopedi ve kitap maddeleri içerisinde içerdiği ayrıntılı bilgiler sebebiyle en kapsamlısı denilebilir. Latîfe sözcüğünün kelime manasının yanında bizim dilimizde ki ilk karşılığı ve diğer Türk boylarındaki söyleniş biçimleri de verilir. Latîfelerin edebiyatımızdaki ilk örneklerinden bahsedilerek neden önemli oldukları vurgulanır. XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla değin latîfe yazarları ve letaifnâmeleri hakkında bilgiler verilip XIX. yüzyılda latîfe kelimesinin geçirdiği değişimle birlikte XIX. yüzyıl ve XX. yüzyılın ilk çeyreğinde yazılmış olan latîfelerin tanıtılmasıyla devam eder. Cumhuriyet döneminde yazılmış fıkra kitaplarından bahsedilir. Yazının son kısmında Fars edebiyatında yazılmış letâyif ve letâyifnâmeler ile letâyifnâme yazarları da hatırlatılır.

8. İskender Pala, *Divan Edebiyatı*, Kapı Yayınları, 7. Basım, İstanbul 2005. s. 131.

İskender Pala, bu eserinde Divan edebiyatında mensur türler arasında gösterdiği letâifnâmeler hakkında oldukça kısa bahseder.

9. Ahmet MERMER; Lütfi ALICI, vd., *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları 2. Baskı, Ankara 2007, s. 404-407.

Kitapta “Alay, şaka, yergi veya şikâyet içeren türler” bölümünde “Letâyif-nâme” adıyla ele alınan kısım latîfe ve letâifnâme kelimelerinin sözlük anlamlarıyla divan edebiyatındaki yazılış biçimleri belirtilir. Zâtî’nin latîfelerinden örneklerin yanı sıra,

Nasûhî ve Vahyî'nin takvim şeklindeki letaîflerinden de örnekler verilip açıklamalarda bulunulmaktadır.

D. Makaleler

1. Mehmed ÇAVUŞOĞLU, “Zâtî'nin Letâyifi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi C. 18'den ayrı basım*, İstanbul 1970, 1-27.

Çavuşoğlu, Süleymâniye Kütüphanesi Lala İsmail Bölümü 443 numarada Zâtî divanı adıyla kayıtlı olan eserin kendi ifadesiyle Letâyif olarak adlandırdığı 345/b-362/a varakları arasındaki kısımdan 353/a-362/a arasını incelemiştir.

Makalenin ilk sayfalarında Zâtî'nin dîvânının bu kısmına Letâyif demesini çeşitli kaynaklardan örnekler vererek (Latifi Tezkiresi gibi) haklılığını gösteren açıklayıcı bilgiler verilir. Sonrada Letâif içerisinde geçen şahısların kadrosu açıklanarak, Letâif'in zamanının toplumsal hayat hakkında bilgiler vermesi ve eserde kullanılan dilin sadeliğinin, kullanılan kelime ve tabirlerin ve diğer dil öğelerinin yer alması bakımından değerli bir vesika olduğu vurgulanır.

Dördüncü sayfadan itibaren “Lâtîfehâ-yı Mevlânâ Zâtî” başlığı altında eserde yer alan 58 lâtife Latin alfabesine çevrili olarak verilir. Yirminci sayfada “Açıklamalar” kısmında Zâtî ile münasebetleri olan ve Letâyif'inde isimleri zikredilen Keşfi, Visâlî, devrin tanınmış şahsiyetlerini tanıtıcı bilgiler verilir. Yirmi beşinci sayfada divanın müfredat bölümünde yer alıp Letâyif'te ismi geçmeyen şairler için yazılmış şiirlere yer verildikten sonra, bibliyografya kısmıyla makale son bulur.

2. Mehmed ÇAVUŞOĞLU, “Zâtî'nin Letâyifi II”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi C. XXII'den ayrı basım*, İstanbul 1977, 143-161.

Önceden Çavuşoğlu tarafından yayınlanmış olan “Lâtîfehâ-yı Mevlânâ Zâtî” başlıklı risalenin tanıtıldığı makalenin Zâtî'nin Letâyif'inin ikinci kısmıdır. Yani, Süleymâniye Kütüphanesi Lala İsmail Bölümü 443 numarada Zâtî divanı adıyla kayıtlı olan eserin kendi ifadesiyle Letâyif olarak adlandırdığı 345/b-362/a varakları arasındaki 345/b-352/b kısmı incelenmiştir.

Makalenin başlangıcında söz konusu eserin müneccim ahkâmına göre yazılmış bir risâle olduğu anlaşılır. Bu tür eserlerin Zâtî döneminde yaşamış Nasuhî ve Vahyî tarafından da yazıldığı ve dönemlerinin yaşayış tarzı, âdet ve görenekler hakkında bilgi

edinilmesi açısından değerli olduklarının ilk kez Fuat Köprülü tarafından işaret edildiği belirtilir. Sonra Nasuhî ve Vahyî'nin eserleri hakkında bilgiler verilir.

Çavuşoğlu, Zâtî'nin bu risâlesinin öneminin içinde yer alan 200'den fazla meslek ismini barındırması ve bu mesleklerle ilgili kelime, deyim ve kavramları ihtiva etmesine bağlar. Ayrıca devrin sosyal sınıfları ve tiplerinin belirtilmesi açısından ve dil bakımından önemi vurgulanır. 345/b-352/b varakları arası Latin alfabesine çevrili olarak verildikten sonra metinde geçen meslek, zümre adları ve tipler alfabetik sırayla verilerek makale son bulur.

3. Mehmed ÇAVUŞOĞLU “Letâyif-nâmeler ve Nasreddin Hoca”, *Türk Edebiyatı Vakfı, Türk Edebiyatı Dergisi Nasreddin Hoca Anıt Sayısı*, İstanbul 23 Ocak 1995, sayı: 255, s. 23-24.

Çavuşoğlu'nun bu makalesinde okuyanlara sıkıcı gelebilecek bir bilimsel yazıdan ziyade sohbet havası içerisinde geçen bir durumla karşılaşılır. Önce letâifnâmelerin konu ve biçim özellikleri hakkında bilgi verilir. Sonra letâifnâmelerde anlatılanların kimlere atf edildiği vurgulanır. Nasreddin Hoca'ya yakıştırılan fıkralardan bazıları anlatıldıktan sonra bunların yakıştırılma sebepleri anlatılır. XVI. yüzyıl şairlerinden Yahya Bey'in Gencine-i Râz adlı eserinin 29. bölümünde yer alan bir Nasreddin Hoca fıkrasıyla makale sonlanır.

4. Şener DEMİREL, “Eski Türk Edebiyatında Letâifnâmeler ve Bir Yazma Eserin Der-Kenarındaki Latifeler”, *Adıyaman Üniversitesi Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu*, (15-16 Mayıs 2009), Adıyaman Üniversitesi Yayınları, No:3, Ankara, 225-240.

Berlin Devlet Kütüphanesi No 282'de kayıtlı yazma eserin 370a-374a varakların derkenarında yer alan latifeler tanıtılır. Makalenin başlangıcında latîfe ve letâifnâmeler hakkında bilgiler verildikten sonra söz konusu latîfelerin sayısı, yazıldığı dönem, latîfelerdeki konu ve temalardan bahsedilir. Demirel, eserde 21 latîfenin bulunduğunu söyler ve içinde adı geçen şairlerden hareketle XVI. yüzyılda yazılmış olabileceğini tahmin eder. Latîfelerde konu dönemin sosyal hayatıdır. Latîfeler manzum ve mensur karışıktır. Konuları cimrilik, alay, kişileri hicvetme, akıl-cehalet v.b. değişiktir. Makalede konular, temalar ve latîfelerdeki kişi ve kahramanlar tasnife tabi tutulmuşlardır. Latîfelerde yer yer küfür ve argoya rastlansa da genelde dönemin dil özellikleri barındırıldığı aktarılır. Latîfelerde her latîfeden sonra şiir söylenir.

Latîfelerde yer alan nesir bölümündeki yer, kişi ve kahramanlar hakkında bilgiler verildikten sonra latîfede işlenen konuyla ilgili şiir bölümleri kendini gösterir. Makalenin son kısmında latîfeler Latin alfabesine aktarılarak verilir.

5. Hanife Dilek BATİSLAM, “Divanlardaki Manzum Latifeler”, *Journal of Turkish Studies, Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Festschrift In Honor Of Walter G. Andrews I, Yayınlayanlar: Cemal Kafadar-Gönül A.Tekin, Yayına Hazırlayan: Mehmet Kalpaklı, 34/1, Otoman Studies Foundation, Harvard Üniversitesi 2010, 35-50.

Makalede, latîfe kelimesinin tanımı ve edebiyatımızdaki kullanılış biçimi anlatıldıktan sonra, divan edebiyatından başlayarak XX.yüzyıla dek şair ve yazarların latîfe veya letâifnâme adıyla verdikleri eserler ve yazarları hakkında bilgiler verilir. Latîfelerin divan edebiyatındaki çeşitli kullanımları örnekler verilerek anlatılır. Tezkirelerdeki küçük mizahî hikâyeler, mesnevi ve kasidelerde yer alan latîfe başlıklı bölümler gibi.

Latîfe ve letâifnâmelerle ilgili bilgiler verildikten sonra makalenin asıl konusunu oluşturan XVI. yüzyıl divan şairi Cinânî ile XVII. yüzyıl divan şairi Diyarbakırlı Lebîb'e ait latîfe örneklerine geçilir. Önce Cinânî'ye ait yedi latifenin özelliklerine ait bilgiler ve yazılış nedenleri yazılır. Yazılış nedenlerinden sonra latîfelerin konuları, dil ve anlatım özellikleri üzerinde durulur. Diyarbakırlı Lebîb'in altı latifesinin isimleri ve özelliklerine ait bilgiler ile yazılış nedenleri belirtilir. Her iki şairin latîfelerinin kısa bir mukayesesı yapılır. Sonra da Lebîb'in latîfelerinin konu, dil ve anlatım özellikleri üzerinde durulur.

Makalenin sonuç kısmında manzum latîfelerin biçim özellikleri, yazılış amaçları, yazıldıkları döneme ve şair hayatına dair bilgiler bulundurmaları, içeriklerinin ne olduğu ve üslup özelliklerine değinilir. Yukarıda belirtilen çeşitli özellikleri barındırması sebebiyle manzum latîfelerin incelenmesinin edebiyat ve kültür tarihine katkıda bulunduracağı belirtilip Cinânî ve Lebîb'e ait iki manzum latîfe örneği verilerek makale sonlandırılır.

6. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ, “Mehmed Tevfik'in Nevâdirü'z-Zarâ'if'i”, *Turkish Studies*, Volume 7/4 Fall 2012, 443-465.

Makalenin konusu çıkardığı mizah gazetesinin yanı sıra birçok fıkra ve latîfe derlemeleriyle edebiyatımıza katkıda bulunan Mehmet Tevfik'in tek cüz olarak yayımladığı fakat tamamlayamadığı Nevâdirü'z-Zarâ'if' adlı eseri üzerinedir.

Yazarın kısımlara ayırdığı makalenin birinci bölümünde, latîfe, letâif, letâifnâme kelimelerinin anlamları, latîfelerin yazılış sebepleri ve yer aldığı edebi türler hakkında bilgi verildikten sonra edebiyatımızdaki ilk örneklerden XX. yüzyıla dek yazılı letâifnâme eserleri ve yazarlarının isimleri zikredilir.

İkinci bölümde, makalenin asıl konusunu oluşturan “Nevâdirü’z-Zarâ’if” isimli eserin yazarı olan Mehmed Tevfik’in hayatı ve edebi kişiliği üzerinde durulur. Zikredilen eserin yazılış sebebi verilir. Yazarın meşhurlara ait fıkraların toplandığı bir eserin bizde olmadığı için bu eseri yazmaya karar verdiği belirtilir. III. bölümde eserde yer alan latîfelerin hangi ünlü şahsiyetler hakkında olduğunun bilgisi verilir. IV. Bölümde Tevfik’in latîfelerinin hangi kaynaktan alındığı bahsi üzerinde durulmuştur. Tevfik’in, latîfelerinin bazısını sözlü kültürden, bazısını da yazılı kaynaklardan aldığı belirtilir. V. bölümde ise toplamda 32 sayfa olduğu belirtilen eserin metni Latin alfabesine aktarılarak verilir. Makalenin son kısmı olan VI. bölümde özel adlar dizini yer alır.

7. Hanife Dilek BATİSLAM, “Divan Edebiyatında Latife ve Hezl”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 22, Sayı 1, 2013, 229-242.

Latîfe kelimesine çeşitli sözlük ve kitaplarda verilmiş olan açıklamalardan sonra latîfe kelimesinin edebi bir terim haline dönüşme süreci aktarılır. Latîfelerin yer aldığı eser türleri ve günümüze aktardığı bilgilerin önemi üzerinde durulur. Divan edebiyatındaki letâifnâme türlerinden ve yazılmış belli başlı letâifnâmelere kısaca bahsedilir. Daha sonra latîfelerin divan edebiyatındaki özellikle manzum latîfeler açısından farklı kullanım şekilleri anlatılır.

Latîfe bahsi aktarıldıktan sonra hezl’in edebiyatımıza geçişi kullanımı ve latîfe ile arasındaki farklılıklardan bahsedilir. Sonuç kısmında divan edebiyatında latîfe ile hezl’in kullanılma şekilleri ile bu iki türün arasındaki bağ ve farklılıklar belirtilmektedir.

8. Ramazan EKİNCİ, “Fehim-i Kadîm’in Latîfeleri: Tercüme-i Letâyif-i Kibâr-ı “Fehim-i Kadîm’in Latîfeleri: Tercüme-i Letâyif-i Kibâr-ı Kümmelîn”, *Turkish Studies*, Volume 8/4 Spring 2013, 749-768.

Letâifnâmeler hakkında yazılan diğer makalelerde olduğu gibi bu makalede de latîfe ve letâifnâme kavramlarından kısaca bahsedip, edebiyatımızda yer alan ilk örneklerinden başlayarak XX. yüzyıla kadar yazılmış belli başlı letâifnâme eserleri hakkında bilgiler içeren bir giriş yapılmıştır. Daha sonra eserin yazarının kısa süren hayatı ve eserleri üzerinde durulur. Fehim’in bu eserinin, İstanbul Üniversitesi

Kütüphanesi ty. 2932 numaradaki divanının 66b-73a varakları arasını kapsadığı ve içerisinde on ikisi Nasreddin Hoca'ya ait olmak üzere 85 latîfenin yer aldığı belirtilir.

Makalenin “Tercüme-i Letâîf-i Kibâr-ı Kümmelîn” başlığından sonra eserin adından bahsedilip eserin tercüme mi yoksa telif bir eser mi olduğu tartışılır. Sonuçta Letâîfnâme’de büyük ölçüde Molla Camî’nin Baharistan adlı eserinden yararlanıldığından İkinci esere, yarı tercüme yarı telif bir derleme denilebilir demiştir. Eserin yazılış sebebi kısmında, büyüklerin saçma gibi görünen ama ibret verici sözlerinden ders alınması amacının olduğu söylenir. İkinci, eseri iki ana kısma ayırır: 1- Latifeler, 2- Nasreddin Hoca Fıkraları. Birinci kısım latîfeleri de şu şekilde tasnif eder:

I. Latifeler a) Tarihî şahsiyetler hakkındaki latifeler, b) Çeşitli meslek gruplarına ait latifeler, c) Dinî zümreler hakkındaki latifeler, d) Meçhul kimseler hakkındaki latifeler, II. Nasreddin Hoca Fıkraları. Sonuç kısmında bu makaleyle eserin ilk defa tanıtıldığı söylenerek içeriği hakkında genel bilgi verilir.

9. Murat ÖZTÜRK, “Bahri Efendi’nin Letâîfnâme’si ve Letâîfnâme’sinden Mizah Örnekleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2017, sayı 59, s. 75-96.

Makalenin başında “Öz” kısmında letâîfnâmeler ve Bahri Efendi’nin Letâîfnâme’si hakkında genel bir bilgi verilir. Sonra “Giriş” kısmında mutayebe ve latîfe kavramlarına sözlüklerde yapılan tanımlardan hareketle açıklamalar getirilir. Letâîfnâmelerde yer alan olaylar ve hikâyelerin benzerlerine Âşık Çelebi ve Latîfi yazarların gibi şuarâ tezkirelerinde, Güvahi’nin Pend-nâme’si nasihatnâmelerde, Taşlıcalı Yahya’nın Gencine-i Râz’ı gibi mesnevilerde rastlamanın mümkün olması sebebiyle letâîfnâmelerle ilgili yapılacak çalışmaların letâîf ve mutayebât başlıklı eserlerle sınırlı kalınmasının yanlış olacağını vurgular.

Diğer tarftan Murat Öztürk, kitabın yazarının Bahrî Mehmed Paşa olmadığını, Bahrî adlı başka bir kişi olduğunu savunur. Öztürk, Letâîfnâme’nin yazarının Bahrî Mehmed Paşa’dan daha önce yaşadığını, XVI. ve XVII. yüzyıllarda yaşamış Bahrî Efendi olabileceğini birtakım deliller ortaya koyarak savunur.

Daha sonra Bahri Efendi’nin Letâîfnâme’si (Mutayebât’ı) hakkında ayrıntılı bilgi verilir. Letâîfnâmenin var olan nüshaları ve yerleri hakkında bilgi verildikten sonra

Bahri Efendi'nin eserinin kısımları hakkında açıklamalar yapılır. Eserde yer alan hikâyet, kıt'a, mutayebelerden örnekler verilir.

Makaleler içinde Mehmed Çavuşoğlu'nun "Zâtî'nin Letâyifi I ve II" makaleleri çeşitli açılardan önem arz eder. Bu alanda verilmiş ilk makalelerden olması ve Zâtî'nin eserini bizlere tanıtmayı bakımından önemlidir. Bunun yanı sıra Nasuhî ve Vahyî'den de bilgiler aktarması, zamanımızda bilgiye ulaşmada internet gibi bir kolaylık sebebiyle önemsiz görünebilir. Fakat zamanın şartları düşünüldüğünde araştırmacılar ve ilgililer açısından bu iki şair hakkındaki bilgiler kıymet arz etmektedir. Çavuşoğlu'nun "Letâyif-nâmeler ve Nasreddin Hoca" makalesi ile Dilek Batislam'ın "Divan Edebiyatında Latife ve Hezl" makalesi dışındaki diğer makaleler de ele aldıkları eserlerin ilk defa tam olarak Latin alfabesine aktarımı ve tanıtımı yapılır.

Çavuşoğlu'nun yukarıdaki iki makalesi dışında diğer makalelerin ortak bir yönü asıl makale konularından önce latîfe ve letâifnâmeler hakkında bilgi verilip sonrasında asıl makale konularına geçilmesidir. Hemen hemen bütün makalelerde bu durumun olması bir tekdüzelik gibi görünse de konuyla ilk defa tanışacak olan okuyucular ve araştırmacılar için konunun anlaşılabilmesi için gereklilik arz edebilir. Özellikle, Dilek Batislam'ın her iki makalesi ile Şener Demirel'in makalesi latîfe hakkında verilen bilgiler açısından öne çıkmaktadır.

Bilindiği üzere "Letâifnâme" olarak değerlendirilen eserler divan edebiyatı sahasında ortaya çıkmış ve XIX. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş bu ismin yerini fıkra-fikarat almıştır. Bu değişim sadece isim olarak kalmamış şekil yönünden de gerçekleşerek lâtifeler fıkra halini almaya başlamışlardır. Bu yüzyılda matbaanın da etkisiyle başta Nasreddin Hoca hakkında olmak üzere değişik kişi, zümre ve konularda sayısız letâif ve fıkra kitabı basılmıştır.

Nitekim yukarıda adı geçen makalelerin dışında eserin adı latîfe veya letâifnâme olup bu eserlerin incelendiği başka makaleler de mevcuttur. Fakat bu eserler her ne kadar latîfe-letâifnâme adını taşıyalar da büyük kısmı hikâye, şikayetnâme veya hasbihal diyebileceğimiz yazılardır. Örneğin, XIX. yüzyılda ait Abdurrahman Sâmî Paşa'ya ait Letâif-Nâme isimli bir eserin konusu, Paşa'nın hasta olduğu bir zamanda ziyaretine

gelmeyen aziz bir dostuna sitem ve nazlanma duygusuyla latîfe yollu yazıdır.⁷⁷ Bu ve buna benzer makalelerin çokluğu dolayısıyla bu çalışmada letâifnâme üzerine öne çıkan belli başlı makalelere yer verilmiştir.

Değerlendirme

Kitap, makale, dergi ve tezler gibi letâifnâmeler hakkında yapılan çalışmalar incelendiğinde ortaya çıkan sonuçlar şunlardır:

Divan edebiyatı sahasında yer alan letâifnâmeler genelde dil, ses, şekil yapıları gibi yönlerden incelenmiştir. Bu letâifnâmelerin folklorik unsurlar, sosyal hayat gibi halk edebiyatı açısından ele alınıp incelenenleri yok denecek kadar azdır. Letâifnâme üzerine araştırma yapanlar tarafından daha çok letâifnâmelerin içinde yer alan ve günümüze dek ulaşmış kelimelerden ya da eserlerdeki Nasreddin Hoca latîfelerinin varlığından söz edilmektedir. Bu da henüz latîfe ve fıkra ayrımının yapılamamasından ileri gelmektedir. Tanzimatla birlikte XIX. yüzyıldan itibaren Avrupa'dan çeviri faaliyetlerinin de etkisiyle yazılmış olan letâif kitaplarında fıkra türüne doğru bir kayma olmuş ve bu kitaplar letâifnâmeden ziyade birer fıkra kitabı olarak ortaya çıkmışlardır. Fakat bu letâif kitaplarına ne bir letâifnâme ne de fıkra kitabı denilebilir. Bu kitaplar her ikisinin de ortak özelliklerini barındırmaktadır.

Divan edebiyatında yazılı letâifnâmelerde genelde tarihî bir şahsiyetin veya devrin bir ileri geleninin başından geçenlere dair latîfeler görülür. Fakat XIX. yüzyılda yazılmış letâiflerde bu durum değişmiş, sıradan insanlara ait fıkraların sayısında önemli bir artış olmuştur. Bu durum yazarların halka hitap etme düşüncesiyle de gerçekleşmiş olabilir. Nitekim letâif kitaplarının en kapsamlı ve önemlileri sayılabilecek olan Hazine-i Letâif, Külliyyât-ı Letâif ve Şemseddin Sami'nin Letâif'inin, Mükemmel Hazine-i Letâif'in yazarlarının ortak özelliğinin gazeteci olması bu açıdan dikkat çekicidir. Bu yazarlar, Fâik Reşâd, Mehmed Tevfik ve Şemseddin Sâmî, (Avanzâde) Mehmed Süleyman gazeteci olmaları dolayısıyla sürekli toplumsal olayları takip edip halka etkileşim içerisinde olmuşlardır. Bu etkileşim yazarların eserlerine ve yazılarına doğal olarak sirayet edecektir.

XIX. yüzyıldan Cumhuriyet'e kadar yazılmış letâif kitapları üzerine yapılan çalışmalarda daha çok Nasreddin Hoca fıkraları ile az da olsa İncili Çavuş ve Bekri Mustafa hakkında olanlar incelenmiş, diğer letâif kitapları da bir bütün olarak değil ayrı

⁷⁷ Nevin Gümüş, "Abdurrahman Sâmî Paşa'ya Ait Mensur Bir Letâif-Nâme", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sayı 31, Konya 2012, s. 21-32.

ayrı ele alınmıştır. Bu döneme ait letâif kitaplarının genelinin ele alındığı bir araştırma veya inceleme sayısı çok azdır.

Diğer bir eksiklik, XIX. yüzyıldan Cumhuriyet'e kadar yazılmış latîfelerin tasnif çalışmasıdır. Bu döneme ait akademik çalışmalarda genellikle her kitabın kendi içinde bir tasnif denemesine sahne olduğu görülmektedir. Kitapların çeşitli yönlerden karşılaştırılmalı bir incelenmesi yok denecek kadar azdır.

Divân edebiyatı sahasında yer alan letâifnâmelerin, halk edebiyatı açısından incelenmelerinin yok denecek kadar azlığından söz edilmişti. Bu mesele, XIX. yüzyılın ikinci yarısından Cumhuriyet'e kadar uzanan dönemde yazılmış letâif kitapları için de geçerliliğini korumaktadır.

Bu dönem letâif kitapları sadece fıkra kitabı olarak düşünülmemelidir. Bunların içinde barındırdığı sosyo-kültürel değerler göz önüne alınarak bunlardaki halk inanışları, toplumsal değerler, âdet ve görenekler gibi unsurlarında dikkate alınarak incelenmeleri halk bilimi çalışmalarına önemli ölçüde katkı sağlayacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK EDEBİYATINDA LETÂİFNÂMELER

1.1. LETÂİFNÂME

Letâifnâmeler, Nizâmi'nin Mahzenü'l-Esrar'ı gibi bazen manzum, Lâmiîzâde Abdullah Çelebi'nin Mecma'ul-Letâyif'i gibi bazen mensur olarak yazılan, eğlendirmesinin yanında düşündürmeyi sağlayan ibret verici hikâyelerden ve fıkralardan oluşan kitap veya kitapçıklardır.⁷⁸

Hint kültür ve edebiyatındaki Brahmanlar'a ve diğer konulara ait birçok latîfeler ile eski Yunan edebiyatında cehâlet ve hurafelerin hicvedildiği latîfelerin geçmişinin çok eski olduğu bilinmekle beraber Hint edebiyatının, dünya edebiyatındaki güldürücü latîfelere kaynaklık ettiği söylenmektedir. Bu edebiyatın mahsulü olan Kelîle ve Dimne'nin içinde hilekârlığın yerildiği hikâyeler ve birçok hikmet bulunur. Kelîle ve Dimne İslâmiyet öncesi Sasaniler zamanında Pehlevîce'ye çevrilmiş ve bu şekilde Hind kültüründen başka birçok hikâye İran kültürüne girmiştir.⁷⁹

Latîfelerin yer verildiği birçok meşhur esere İslâmî dönemde sıkça rastlanılır. Gelenek haline gelen bu durum El-Câhiz, İbnu'l-Mu'tez, İbn 'Abdi Rabbih gibi birçok yazarın ciddi ve bilimsel araştırmalarında görülür. Bunun yanı sıra İbnu'l-Cezvî gibi yazarların, latîfecilerin haberleri hakkında yazdığı müstakil risale ve kitaplara da rastlamak mümkündür.⁸⁰ Birçok şair, yazar ve düşünür, eserlerinde latîfelere yer vermişlerdir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevi'si bunun güzel bir örneğidir.

İçinde latîfe olan eserlere genel olarak "Letâifnâme" denmektedir. Türk mizah edebiyatında mizah, hiciv, hezl gibi konularda yazılmış, örneğin müstehcen hiciv ve hezliyat kitaplarından Nasreddin Hoca fıkralarına kadar birçok esere letâifnâme denilmesine rağmen aslında bu eserlerin içindeki çok az bir kısım latîfe niteliği taşır. Gerçek letâifnâmeler tam anlamıyla bir fıkra ve hiciv kitabı olmayıp belki de içlerinde pek az fıkra ve hezl bölümleri bulunur.⁸¹

Dîvânü Lûgat'it-Türk, Kutadgu Bilig ve Dede Korkut hikâyeleri'nde Türk edebiyatındaki latîfe türünün ilk örnekleri görülmektedir. Latîfenin edebi terim olarak

⁷⁸ Mehmed Çavuşoğlu "Letâyif-nâmeler ve Nasreddin Hoca", Türk Edebiyatı Vakfı, *Türk Edebiyatı Dergisi Nasreddin Hoca Anıt Sayısı*, İstanbul 23 Ocak 1995, sayı: 255, s. 23.

⁷⁹ H. Çiftçi, *Klâsik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*, Ankara 2002, s. 47.

⁸⁰ H. Çiftçi, a.g.e., s. 48.

⁸¹ İskender Pala, *Divan Edebiyatı*, Kapı Yayınları, 7. Basım, İstanbul 2005. s. 131.

karşımıza çıkması XVI. yüzyıldan sonrasına rastlar. Latîfelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan letâifnâmeler, telif ve derleme olmak üzere iki farklı biçimde görülüyor. Türk edebiyatında bilinen ilk telif letâifnâme, 1496'da Vahyî tarafından kaleme alınmıştır. Derleme letâifnâme olarak, Hatiboğlu'nun kaleme aldığı (XIV-XV.) Letâifnâme ile Lâmiî Çelebi'nin derlemeye başlayıp oğlu Abdullah Çelebi tarafından tamamlanan Letâifnâmesi de ilk derleme eserler olarak edebiyat tarihimizde yerlerini almışlardır.⁸²

Letâifnâmeler divan edebiyatında manzum, mensur, mektup ve münazara şeklinde kaleme alınmışlardır. Günümüzde dahi anlatılan fıkraları bulabildiğimiz bu eserler, güldürmeye ve ince espriye dayalı bir anlatıma sahiptir.⁸³

1- Manzum Latifeler: Latife veya hikâye başlığı altında yazılan bu küçük manzumelere divanlarda, mecmualarda ve mesnevilerde rastlanılmakla birlikte müstakil letâifnâmelerin de yazıldığı görülür.

2- Mensur Fıkralar: Özellikle letâif mecmualarında sıkça rastlanılan fıkralar ve latîfeler, mecmualarda, tezkirelerde ve diğer bazı eserlerde de bulunur.

3- Mektuplar: Ebubekir Kânî'nin Yeğen Mehmet Paşa'ya yazdığı mensur mektupla, Bağdatlı Rûhî'nin divânında yer alan latife tarzında yazılmış bazı manzum mektupların örnek olarak gösterilebileceği şairlerce latife yollu yazılmış bazı manzum ve mensur mektuplar vardır.

4- Münazaralar: Molla Lutfî'nin mensur Harnâme'si gibi bir hikâyeyi veya latîfeyi münazara şeklinde nakleden letâifnâmelerde ve yazma mecmualarda yer alan mizahî bir içeriğe sahip manzum ve mensur olarak eserlerdir.⁸⁴

Manzum letâifnâmelere divan şairi Yahya Bey'in bazı mesnevilerini örnek göstermek mümkündür. Mehmed Çavuşoğlu "Letâyifnâmeler ve Nasreddin Hoca" adlı makalesinde 16. yüzyılın büyük şairlerinden Yahya Bey'in bazı mesnevilerini manzum letâif kitabı olarak kabul eder ve mesnevilerinden Gencine-i Râz, Kitab-ı Usûl, Gülşen-i Envâr'ı konularına göre tasnif edilmiş birer letâif kitabı olarak belirtir. Ayrıca Gencine-i

⁸² Ş. Demirel, *Adıyaman Üni. Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu*, (15-16 Mayıs 2009), Ankara, s.226.

⁸³ A. Mermer, L. Alıcı, v.d., a.g.e., s. 404.

⁸⁴ Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar)*, s. 531-533-534-536.; H. Dilek Batıslam, "Divanlardaki Manzum Latifeler", *Journal of Turkish Studies, Türklük Bilgisi Araştırmaları*, s. 37.

Râz'ın 29. bölümündeki rüşvetin kötülüklerinden bahseden Nasreddin Hoca'nın manzum şekilde yazılmış bir fıkrasını misâl olarak verir.⁸⁵

Letâifnâmeler edebiyatımızda büyük oranda nesir olarak yazılmıştır. Bu eserlerde tanınmış kişilerin yanı sıra toplumun her katmanındaki sıradan insanların günlük yaşantılarından çeşitli kesitler bulunabilir. Letâifnâmeler-letâif kitapları geçmiş günümüze aktaran birer kültür ve dil hazinesi olarak karşımıza çıkarlar.

Latîfe kelimesi, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren fıkra, nükte, nekre gibi kavramlarla birlikte kullanılmaya başlanmış olup, XIX. yüzyılın son çeyreğinde ise bu latîfe örneklerinin derlenip yayımlandığı kitaplarda “Letâif” adının yanı sıra özellikle “Fıkarât (Fıkralar)” kelimesi de yer almaya başlamıştır.⁸⁶

1.1.1. Latîfe

Cevaplanması gereken soru acaba latîfe ile fıkra birbirlerinin yerini tamamen karşılayabilen iki eşdeğer kavram mıdır? Ne kadar birbirlerini karşılayabilmektedirler?

Latîfe'nin fıkra ile farklılığını daha iyi anlayabilmemiz için öncelikle latîfenin nükte ve anekdot ile benzerlik ve farklarından kısaca bahsetmemiz konuya açıklık getirmesi bakımından daha faydalı olacaktır. İncelencek kavramların tanımları daha önceden ayrıntılı olarak verildiğinden tekrara düşmemek açısından bu kavramlar yeniden tanımlanmadan incelenmenin yapılmasının uygun olacağı düşünülmüştür.

Lâtifenin, zaman zaman, nükteyle karıştırıldığını ve nüktelere lâtife, lâtifelere nükte denildiğini belirten Turan Karataş konuya açıklık getirmek üzere şunları söyler: “Lâtifeler, daha çok, ya yaşanmış hayatlardan çıkarılmış ya da gözlem, tecrübe sonucunda ortaya konmuştur. Nükteler ise, bulgucu, zeki insanlarca bir durum ya da olay anında “uydurulmuştur” denebilir.”⁸⁷

Zaman zaman latîfenin yerine kullanılan diğer bir terim de anekdottur. “Anekdotun en mühim unsuru hadiselerin, şayanı dikkat olması icap eder. Bu hadisenin şen veya kederli, cebri veya eğlenceli, hissi veya maddi olmasının ehemmiyeti yoktur.”⁸⁸ Bu yönüyle anekdotlar latîfeye benzer. Fakat anekdotun latîfe ve nükte ile ayrıldığı noktalar da vardır. Öncelikle anekdotlarda, nükte ve latîfeye göre gerçeklik, yaşanmışlık

⁸⁵ Mehmed Çavuşoğlu “Letâyif-nâmeler ve Nasreddin Hoca”, a.g.e., sayı: 255, s. 24.

⁸⁶ İbrahim Altunel, “Latife” maddesi, TDV. İslâm Ansiklopedisi, C. 27, Ankara 2003, s. 109.

⁸⁷ Turan Karataş, a.g.e., s. 362.

⁸⁸ Hamit Zübeyr Koşay, *Etnografya ve Folklor Klavuzu*, Ankara 1939, s.45.

ve ciddiyet daha ağırdır. Nükte ve latîfede ise yaşanmışlık, sahilik daha zayıftır ve bunlardaki espiriler ‘sulandırılmış’ hayat parçaları olarak tanımlanabilir.⁸⁹

Fıkra kahramanları gerçek hayattan alınmış biri olabileceği gibi ekseriyetle kahramanları belli olmayıp, hayali birer kişiliktir. Fıkralarda vukû‘ bulan olaylar genelde gerçek olmayıp fıkra hayali bir vak‘a üzerine kuruludur. Zaman ve mekân çoğu kez belli değildir. Fıkra içinde mutlaka bir espri var olup insanları güldürmeyi amaçlar. Düşündürücü, ibret verici fıkraların varlığı söz konusudur ama genelde fıkralarda güldürmek asıl amaçtır.

Latîfelerin kahramanları genellikle yaşamış, bilinen kişilerdir. Latîfeler çoğu zaman tarihte var olmuş meşhur kişilerin başından geçen ilginç olayları, özelliklerini anlatır. Metinlerde mekân ve zaman unsurlarından her ikisi de bellidir. Bazen de bu iki unsurdan sadece biri bellidir. Latîfelerde esas amaç güldürmek değildir. Latîfelerde anlatılan şahısların yaşantılarında vuku bulan, başlarından geçen olaylar aktarılarak bunlardan bir ders çıkarabilmek ve bunların birer ibret olması amaçlanır. Güldürmek ikinci plandadır.

Fıkraların büyük çoğunluğu hacimce kısadır. Latîfeler kısa olabileceği gibi çoğunlukla fıkralardan daha uzun bir hacme sahiptir. Bazı fıkralarda atasözlerine de rastlanır. Lakin latîfelerde atasözlerinin yanı sıra mısra, beyit ve hikâyeler de yer alabilmektedir. Hatta bazı latîfe kitaplarında latîfe aralarında piyesleri görmek dahi mümkündür.

Sonuç olarak denilebilir ki latîfe ve fıkra kavramları hemen hemen aynı özelliklere sahip olmasına rağmen içinde barındırdığı özellikler sebebiyle latîfeler fıkralara göre daha geniş bir içeriğe sahiptir. Sadettin Nüzhet (Ergun) ve Mehmet Ferit (Uğur) fıkraların bu yönünü dikkate alarak bir fıkra tasnifi yaparlar. Fıkraları “latîfe fıkraları” ve “emsâli fıkralar” adıyla ikiye ayırırlar ve “*Nasreddin Hoca merhumun dillere dâir olan hikâyeleri fıkârât-ı latîfedendir*” derler.⁹⁰ Eflatun Cem Güney, bu konu hakkında “*Bir şeye inanmak başka, onu benimsemek başka... Doğru söz samur kürk olsa, kolay kolay kimse üstüne almazken, Hoca’nın her sözünün kıssa her kıssanın bir mesel oluşundaki sır ve sihir nedir? Lâtif oluşu, “latîfe” oluşu...*”⁹¹ ifadesiyle benzer

⁸⁹ Turan Karataş, a.g.e., s. 45.

⁹⁰ Sadettin Nüzhet (Ergun), Mehmet Ferit (Uğur), *Konya Vilâyeti Halkiyât ve Harsiyâtı*, Konya Vilâyet Matbaası, 1926, s. 299.

⁹¹ Eflâtun Cem Güney, *Folklor ve Halk Edebiyatı*, İstanbul 1971, s. 146.

bir görüşü dile getirir. “*Fıkralardaki fikirler mizah süzgecinden geçirilerek birer latîfe haline sokulduğu için seviyoruz ve bizim dilimizle de söylendikleri için de benimsiyoruz.*”⁹²

Latîfelerin tanımı şu şekilde yapılabilir: Latîfeler, fıkra unsurlarını içinde barındıran, çoğu kez yaşamış veya yaşadığı varsayılan kişilerin hayatlarından çıkarılan deneyimin mizahi bir süzgeçten geçirilerek, insanları güldürüp eğlendirirken diğer taraftan da düşündürerek onlara ders vermek amacıyla anlatılan, içinde güzel ve nükteli sözleri barındıran insanlar için birer ibret vesikası niteliğindeki kısa hikâyelerdir.

1.1.2. Türk Fıkraları İle İlgili Tasnif Çalışmaları

Türk fıkraları üzerine yapılan çalışmaların yeterli düzeyde olduğu söylenemez. Bu sebeble fıkraların tasnifiyle ilgili çalışmalar da yeterli değildir. Bunun yanı sıra fıkralar üzerine birçok araştırmacı ve akademisyen tarafından yapılan çalışmalarla fıkraların tasnifi konusunda bir birikimin de olduğu göz ardı edilemez.

Fıkralar, araştırmacılar tarafından genelde ya tiplerine göre ya da muhtevalarına göre tasnif edilmişlerdir. Cengiz Gökşen, Türk fıkralarında genel bir tasnif yapıldığında genellikle fıkra tipleri, bir fıkra tipinde tasnif yapıldığında ise muhteva unsurlarını dikkate alındığı tespitini yapar.⁹³

Yıldırım, Türk fıkralarını tiplerine göre tasnifin muhtevaya göre tasniften daha kolay olacağını, çünkü muhtevaya göre yapılacağı zaman milyonlarca fıkranın içinden zihniyet ve davranış gruplarını tespitin çok zor ve yorucu olacağını belirtir. Fıkra tipine göre tespitite ise tek ölçünün fıkra tipi olduğunu söyler ve fıkra tipini tarif eder. Edebiyatımızda yazılı veya sözlü gelenekte olan fıkraların tamamı bir fıkra tipine bağlıdır. Bu tip, fıkranın ana kahramanı olmakla birlikte fıkroda başka kahramanlar da olabilir. Bu sebeple fıkranın ana tipine “fıkra tipi” ikinci derecede olan tiplere de “alt tipler” denilebilir.⁹⁴

Fıkraların tasnifi üzerine bilinen ilk çalışmaya Lâmiî Çelebi’nin Letâifnâme adlı eserinde rastlamaktayız.

1- Çocuklar üzerine hikâyeler,

⁹² Eflâtun Cem Güney, a.g.e., s. 137.

⁹³ Cengiz Gökşen, *Temel Fıkraları Üzerine Bir Araştırma*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2002, s. 92.

⁹⁴ Dursun Yıldırım, *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*, s. 18.

- 2- Deliler üzerine hikâyeler,
- 3- Çeşitli başka insanlar üzerine hikâyeler,
- 4- Karı-koca üzerine hikâyeler,
- 5- Hayvan masalları,
- 6- Cansız şeyler üzerine hikâyeler.⁹⁵

Fakat Dursun Yıldırım, Lamiî Çelebi'nin eserinin gördüğü bazı nüshalarında böyle bir tasnife rastlamadığını belirterek yine de böyle bir tasnif oluşunun fıkralarla alâkalı tasnif çalışmalarının bu kadar gerilere uzandığını bilmek açısından sevindirici olduğunu söyler.⁹⁶

Türk fıkralarını ilk kez belli ölçülere göre tasnif eden Fâik Reşâd olmuştur. Fâik Reşâd Külliyyât-ı Letâif adlı eserinin İfâde-i Merâm kısmında “*Şimdiye kadar neşr olunan letâifnâmelerin hiçbirinde usûl-i tasnife riâyet edilmemiş, fıkralar gelişi güzel yazılmıştır. Muharrir-i âciz bu defa -herhalde muhsinâtı derkâr olan- bu usûle riâyet ederek aşağıdaki fihristten anlaşılacağı üzere kitabı otuz bu kadar fasla tefrîk ve her birine ait letâifi fasl-ı mahsusunda cem‘ eyledim. Ama bazı fıkra var ki iki hatta üç fasıldan hangi birine konulsa uyuyor. Böyle olanlarını kâh kâile kâh makûle bakarak ona göre ayırdım*”⁹⁷ diyerek tasnif şeklini belirtmiştir. Tasnifi şu şekildedir:

- 1- Mülûk, Ümerâ, Vüzerâ, Hükâm.
- 2- Zevât, Mukaddese, Ulemâ, Urefâ, Meşâyih, Hükemâ.
- 3- Şuarâ, Üdebâ, Müellifîn, Muharrirîn.
- 4-Zürefâ, Ezkiyâ, Hazır Cevâblar.
- 5-Memûrîn, Diplomatlar.
- 6-Mehâkim, Deâvî, Müftehimîn ve Mahkûmîn, Avukatlar, Şahidler.
- 7-Askerlik, Harp, Atıcılık, Binicilik.
- 8- Etıbbâ ve Mütetabbîn, Zâmir ve Mütemârizîn.
- 9- Eimme, Vâizin, Rehâbîn ve Mürâiyân.
- 10- Muallimîn ve Mûteallimîn, Mekâtib ve Medâris.
- 11- Âile, Zevce ve Zevce, Ebeveyn, Evlâd, Akrebâ.
- 12- Ahvâl-i Nisvân, Muâşekât, İzdivâcât, Mütâyebât-ı İşvebâzâne ve Harf-ü Endâzâne.

⁹⁵ Pertev Naili Boratav, *Az Gittik Uz Gittik*, Adam Yayınları, İstanbul 1992, s. 298.

⁹⁶ Dursun Yıldırım, *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*, s. 22.

⁹⁷ Fâik Reşâd, *Külliyyât-ı Letâif*, s. 5.

- 13- Cühelâ, Hümekâ, Sâdedilân, Köylüler, Kaba Adamlar.
- 14- Ziyâfet, Etî‘me, Matbah, Lokanta, Aşçı, Vekîlharç, Oburluk, Aç gözlülük.
- 15- Misâfirlik, Mîzbânlık.
- 16- Fakîr, Dilenci, Cerrâr, Züğürt, Tufeylî.
- 17- Ahissâ ve Mümsikîn, Taâm-kârân.
- 18- Esnâf, Tüccâr, Amele.
- 19- Sarhoşlar, Tiryâkîler.
- 20- Hırsız, Dolandırıcı, Ayyâr, Yankesici, Zorba, Eşkîyâ, Çaptın, Serseri.
- 21- Hizmetkâr, Lâla, Dâye, Mürebbî, Köle, Cârîye, Müdîr-i Umûr, Kâhyâ.
- 22- Süfehâ.
- 23- Seyâhat, Vesâit-i Nâkliye [At, Araba, Tramvay, Şimendüfer, Vapur, Kayık, Otel, Han].
- 24- Eğlence Mahalleri [Müsâmere, Balo, Tiyatro, Kahvehâne, Gazino], Oyuncular.
- 25- Mübâlağacı, Yalancı, Tafrâfurûş, Lâfzen, Korkak.
- 26- Mütellih, Mütenebbî, Müneccim, Muabbir, Falcı, Sihirbâz, Efsuncu.
- 27- Meccânîn ve Mecâzib.
- 28- Netâic-i Gayr-i Mütetâkkibe, Kabahatten Büyük Özürler.
- 29- Cühelâ, Galat Söyleyen ve Okuyanlarla Dili Dönmeyenler, İyiler, Dilsizler.
- 30- Hayvânât ve Cemâdâta Mûsned Fikarât.
- 31- Letâif-i Manzûme.⁹⁸

Fâik Reşâd'ın tasnifinin belli bir düzeni olmamasına rağmen Yıldırım'ın da eserinde belirttiği gibi fıkralar hakkında yapılmış ilk çalışma olması sebebiyle önemlidir. Kitabın otuz kadar fasıl olduğu belirtilmesine rağmen kitabı Latin harflerine aktaran N. Ahmet Özalp, kitabın yirmi yedi fasıl ile bir zeylden oluştuğunu burada yazarın bazı fasılları kitaba alamamış olabileceğini vurgular.⁹⁹

Pertev Naili Boratav, fıkraları tiplere göre sınıflandırıp iki bölüme ayırır:

“I. Kişileri belli halk tipleri olan fıkralar. Bu tipler ya

1) Ünlü adlar taşıyan ve gerçekten tarihe mal olmuş sayılan kişilerdir: Bekri Mustafa, İncili Çavuş gibi; ya da

⁹⁸ F. Reşâd, *Külliyât-ı Letâif*, s. 6-7.

⁹⁹ Fâik Reşâd, *Külliyât-ı Letâif*, 1328 (1912), Haz. N. Ahmed Özalp, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1998, s. 8.

2) *Özel adlarla anılmayıp bir toplum zümresini temsil eden kişilerdir: Bektaşî, Tahtacı, Yörük gibi.*

II. *Belli bir topluluk tip, ünlü bir kişi söz konusu olmaksızın, ortadan insanların güldürücü maceralarını konu edinen fıkralar: Karı-koca, çocuklarla ana-baba, uşak-efendi, asker-subay, v.b. hikâyeleri gibi. Şaşırtıcılığı ve eğlendiriciliği sadece açık saçık olmaktan gelen fıkralar da bu bölüme girer.*"¹⁰⁰

İnsan, fıkralarda müsbet ve menfi olarak asli, dinleyici-seyirci tip ve grup olarak tâlî kolda sınıflandırılır. Fıkralardaki asli tipler sâbit karakterlerini korurlar. Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekrî Mustafa gibi tipler, Türk cemiyetindeki tanınan asli tipler arasında yer alır. Ayrıca:

- a) Mevlevî, Bektaşî, Yörük, Terekeme, Tahtacı, Köylü gibi zümre,
- b) Yahudi, Rum Ermeni gibi azınlık,
- c) Kayserili, Karadenizli gibi bölge,
- d) Ana-baba, deli, bakkâl, cimri, hâkim gibi gündelik tipler fıkra repertuarını oluşturur.¹⁰¹

Saim Sakaoğlu'nun tiplere göre yaptığı fıkra tasnifi şöyledir:

"I. Tarihte yaşamış şahıslar etrafında teşekkül eden fıkralar.

1) *Her bölgede tanınan ünlü tipler (Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa gibi),*

2) *Sadece yaşadıkları bölgede tanınan tipler (Tayyip Ağa "Konya", Niyazi Dede "Sivas", Murtaza "Kastamonu", İbik Dayı "Ağın-Elazığ" gibi).*

II. *Bir topluluğu temsil eden tipler etrafında teşekkül eden fıkralar.*

1) *Din ve inanış sistemiyle ilgili olanlar (Hoca, kadı, Bektaşî, tahtacı gibi),*

2) *Bir bölge halkı ile ilgili olanlar (Laz, Karatepeli, Kayserili gibi),*

3) *Bir karakter veya meslek grubu ile ilgili olanlar (Ahmak, deli, cimri, sarhoş, hırsız, doktor gibi).*

III. *Eş kahramanlı fıkralar: (Hoca-talebe, usta-çırak, ebeveyn-evlat, komutan-asker, efendi-uşak gibi).*"¹⁰²

¹⁰⁰ Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul Eylül 1969, s. 93.

¹⁰¹ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, s. 567.

¹⁰² Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, "Türk Folklorunda Üç Ahmak Fıkraları", *Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca*, Selçuk Üniversitesi Yayınları No:2, Konya 1992, s. 43-44.

Fıkralar aynı zamanda araştırmacılar tarafından konularına göre de sınıflandırılmışlardır. Sadettin Nüzhet (Ergun) ve Mehmet Ferit (Uğur) fıkraları “latîfe fıkraları” ve “emsâli fıkralar” adıyla ikiye ayırırlar.¹⁰³

Dursun Yıldırım fıkraları hem tiplerine hem de konularına göre tasnif etmiştir. Yıldırım’a göre Türk fıkra türündeki bilinen fıkra tipleri, var olan özellikleri dikkate alınarak şu şekilde gruplandırılabilir:

1. Ortak şahsiyeti temsil yeteneği kazanan ferdi tipler:

a) Türkçenin konuşulduğu coğrafi alan içinde ve dünyada ünlü kabul edilen tipler: Nasreddin Hoca.

b) Türk boyları arasında tanınan tipler: İncili Çavuş, Bekrî Mustafa, Esenpulat, Ahmet Akay, Kemîne.

c) Türk boyları arasında halkın veya zümrelerin ortak unsurlarının birleştirilmesinden doğan tipler: Bektaşî, Adlar Köse.

ç) Aydınlar arasında çıkan tipler: Fatih Sultân Mehmed, Öküz Mehmed Paşa, Keçecizâde İzzet Molla, Koca Ragıp Paşa, Neyzen Tefik, vb.

d) Mahalli tipler.

e) Belli bir devrin kültürü içinde yaratılan tipler: Karagöz.

2. Zümre Tipleri: Mevlevî, Yörük, Terekeme, Tahtacı, Köylü gibi.

3. Azınlık Tipleri: Yahudi, Rum, vb.

4. Bölge ve yöre tipleri: Kayserili, Çemişkezekli, Andavallı, Karadenizli, Konyalı, vb.

5. Yabancı fıkra tipleri: Behlûl-i Dânenide, Karakuşî Kadı, vb.

6. Gündelik fıkra tipleri:

a) Aile fertleri ile alâkalı tipler: Ana-baba, karı-koca, kaynana-gelin, baba-çocuk, anne-çocuk vb.

b) Mariz ve kötü tipler: Deli, hasis, cimri, kör, topal, sağır, dilsiz, hırsız, dolandırıcı, eşkıya, yankesici, bıçkın gibi...

c) Sanat ve meslekleri temsil eden tipler: Ressam, şâir, doktor, avukat, hâkim, bezirgân, bakkâl, kasap, molla, imam, kadı, asker gibi...

7. Moda tipler.¹⁰⁴

Dursun Yıldırım fıkraları konularına göre de şu şekilde tasnif etmiştir:

¹⁰³ Sadettin Nüzhet (Ergun), Mehmet Ferit (Uğur), *Konya Vilâyeti Halkiyât ve Harsiyâtı*, s. 299.

¹⁰⁴ Dursun Yıldırım, *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*, s. 24-32.

I. İnanç ve İtikatlarla dini âdet ve merasimleri dini yasakları, hurâfe ve din adamlarıyla ilgili fıkralar.

II. İdareci tabakayla halk arasında geçen vak‘alarla ilgili fıkralar.

III. Aile, hukuk, terbiye yardımlaşma, eğitim, vb. konularla ilgili fıkralar.¹⁰⁵

Nevzat Gözaydın ise fıkraların muhtevanın değişmemesine rağmen fıkra tiplerinin zamanla değişebildiğini; fıkraların da halk edebiyatının diğer türleri gibi muhtevasına göre tasnif edilmesi gerektiğini söyler. Fıkraların bir oyun, bir yarışma havasını taşıması veya çok yönlü bir görünüme sahip bir işin belirli hareketlerini şekillendirilmesi olduğu düşünülürse; fıkralar, eşitleyici, kötüleştirci, gerginleştirici, çözümleyici ve açıklayıcı tipler olarak dört ana sınıfta toplanır.¹⁰⁶

Hasan Köksal “Erzurum Fıkraları” adlı makalesinde Erzurum fıkralarını konularına göre şu şekilde tasnif etmiştir:

“A. Kişisel Hayatı Konu Alan Fıkralar

a. Gençliğe, gurura düşkünlükle alay

b. Yeni kurallara alışmadaki zorluk

c. Yanlış anlamalardan doğan komik yan

d. Mahalli konuşmadan doğan ters anlamalar

e. Muhatapla alay etme durumu

B. Toplumsal Hayatı Konu Alan Fıkralar

a. Aile geçimsizliği

b. Aile terbiyesi

c. Ticaret anlayışı

d. Kendi kültürüne yabancılaşma

e. Değişikliklere karşı tavır

f. İşsizlikten şikayet

g. Pişkinliğe vererek teselli bulma

h. Yöneticilere sitem

ı. Bilgiçlik insanı zor duruma düşürür.”¹⁰⁷

¹⁰⁵ Dursun Yıldırım, *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*, s. 6.

¹⁰⁶ Nevzat Gözaydın, “Türk Fıkralarının Tasnifi Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Tasnif Denemesi”, *Uluslararası Yunus Emre, Nasreddin Hoca, Karamanlı Mehmet Bey ve Türk Dili Semineri Bildirileri*, Ankara 1977, s. 204.

¹⁰⁷ Hasan Köksal, “Erzurum Fıkraları”, *Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU’na 55. Yıl Armağanı*, Kayseri 1994, s. 47-54.

1.1.3. Letâif Adlı Diğer Eserler

Ahmet Mithat'ın hikâyeler serisi olan eseri Letâif-i Rivayât gibi adında letâif geçen fakat içerik olarak latîfe veya fıkra olmayan, başka konularda yazılmış eserler de mevcuttur. Bunlardan birkaçı aşağıda verilmiştir.

1.1.3.1. Terceme-i Letâfet-i Asâr Der Ta'rîf-i Sa'nat-ı Dalkavukân

Kitabın mütercimi olan Kelek Vasilaki'nin "Mütercimin Mukaddimesi" adlı giriş kısmında anlaşıldığı üzere "Lokyanus" adlı yazarın Rumca yazdığı "Dalkavuklara Latifeler" adlı eserin "Terceme-i Letâfet-i Asâr Der Ta'rîf-i Sa'nat-ı Dalkavukan" adıyla Türkçeye çevirisidir. Kitap¹⁰⁸ toplam 75 sayfadan ibarettir.

Kitabın konusunu, dalkavukluğu sanat edinip savunan "Dalkavuk Firuz" ile bu konuda Firuz'a itiraz eden "Mu'teriz Kardan" adlı iki şahsiyetin arasında geçen karşılıklı konuşmalar oluşturur.

1.1.3.2. Letâif-i Elgâz

Elgâz, lûgaz'ın çoğuludur. Lûgaz'a sözlüklerde bilmece, bulmaca karşılığı verilmektedir. Letâif-i Elgâz,¹⁰⁹ bir bilmeceler kitabıdır. 32 sayfa olan kitabın yazarı, basıldığı yer ve basımevi hakkında bir bilgi eserde yer almamaktadır. Sadece kitabın iç kapağında {Letâif-i Elgâz} başlığı altında {Bilmece} başlığı ve 1289 tarihi mevcuttur.

Eser 236 manzum lugâz (bilmece) ihtiva eder. Bilmeceler bir beyitten on beyite kadar değişik beyitlerden oluşur. Beyitlerin hemen hepsinde "Nedir ol", " Ol nedir" başlangıcı vardır. Bu bilmeceler, nergis, karanfıl, papatya, zambak, lale, menekşe gibi çiçekler; mantar, sarımsak, pırasa, biber, karpuz, soğan gibi sebzeler ve meyveler; kaplumbağa, deve, maymun, kurbağa, koyun, yengeç, at gibi hayvanlar; balta, beşik, salıncak, iğne, bardak, kibrit, kaşık, yel değirmeni, dürbün, ok, kılıç, tencere, mum, gibi çeşitli araç ve gereçler; altın, elmas, göz, perde, minare, satranç gibi çeşitli konularla ilgili bilmeceler mevcuttur.

Lugazlardan birkaç örnek:

" Ol nedir kim nihân ve nâpeydâ – Onsuz elbette olamaz şuarâ

(Fikir) ”¹¹⁰

¹⁰⁸ Lokyanus, *Terceme-i Letâfet-i Asâr Der Ta'rîf-i Sa'nat-ı Dalkavukan*, Çev. Kelek Vasilaki, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1287(1871), 75 sayfa.

¹⁰⁹ *Letâif-i Elgâz – Bilmece*, 1289 (1873).

¹¹⁰ *Letâif-i Elgâz – Bilmece*, s. 4.

“ Ol nedir kim mûlayim nev-cevân – Kim görse meyl eder ona hemân
 Zatı şûh ama mizâcî safrâvî – Onun için olmamış cismî kavî
 Nâmdârıdır cihânın ol güzel – Meh-tâba benzer el-hak bî-bedel
 (Altın)”¹¹¹

“ Nedir ol benzer sarı âşık-ı zâr – Dolar hep gözleri yaş ile her bâr
 (Sünger)”¹¹²

“ Nedir ol kim fedâyî kızcağızlar – Kimisi ak yüzlü kimisi ahmer
 Kiminin kucağında kundağı var – Değildir biri birinden haberdâr
 (Karanfil)”¹¹³

1.1.3.3. Letâif-i Kemâlî

İbrahim Kemâlî'nin 1290 (1874) yılında yayımlanan Letâif-i Kemâlî¹¹⁴ eseri on bir cüz ve toplam 350 sayfadan oluşur. Kitap her ne kadar letâif ismini taşıyor ise de yazarın mukaddime kısmında belirttiği gibi bazı kişilerin başından geçenleri, ibret verici olayları anlatan hikâye ve bazı fıkraları içerir.

Kitapta dokuz hikâye anlatılmaktadır. Bu hikâyeler: Mahir Bey ile Bedri Cihân Hanım Hikâyesi; Necmeddîn Melikzâde ile Cezbi Cihân Hanımefendi Hikâyesi; Melik Âkilin Sergüzeştesi; Niam Şahzâde ile Banu Cihân Hanımefendi Hikâyesi; Mehemedet Hanımın Sergüzeştesi; Mail Paşa ile Leyla Hanım Hikâyesi; İhsan Efendi ile Nevber Hanım Hikâyesi; Hayali Bey ile Ferdâne Hanım Hikâyesi; Dürr-i Cihân Hanım ile Şâdi Bey Hikâyesi.¹¹⁵

Bu hikâyeler, kitabın mukaddime kısmında yazar tarafından anlatılmakla birlikte kitap sonundaki fihrist kısmında da yazılmaktadır. Cüzlerin yazılış tarihlerinden anlaşıldığına göre kitap 1874 yılında yazılmaya başlanmış 1876 yılında tamamlanmıştır.

¹¹¹ *Letâif-i Elgâz – Bilmece*, s. 9.

¹¹² *Letâif-i Elgâz – Bilmece*, s. 16.

¹¹³ *Letâif-i Elgâz – Bilmece*, s. 17.

¹¹⁴ İbrahim Kemâlî, *Letâif-i Kemâlî*, 13 Numaralı Şark Matbaası, İstanbul, 1290 (1874).

¹¹⁵ İ. Kemâlî, s. 350.

1.1.3.4. Letâif-i Esnâf

Letâif-i Esnâf'ın ¹¹⁶ yazarı, basıldığı yer ve tarihi belli değildir. Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, M. Seyfettin Özege Nadir Eserler Salonu, No: 8115 SÖ'de kayıtlı olup toplam 63 sayfadan oluşan bir eserdir. Eserde yirmi dokuz esnâf türünden söz edilmekte, önce bir esnaf türünün ismi başlık halinde verilmekte ve her başlık altında mesleğe ait terimler, sözcükler ve bazen de atasözleri kullanılmaktadır. Bu eser hakkında Arslan Yanardağ¹¹⁷ bir çalışma yapmış, kitabın yazarının ve tarihinin belli olmadığını belirtmekle birlikte çalışmasında İstanbul Üniversitesi Kitaplığı Kataloğu'nda Hasan Nüzhet adında birinin yazdığına ilişkin bir işaret gördüğünü belirtmiştir.

Yanardağ eser hakkında; “*Üslûb bir çeşit monolog üslubudur. Kitaba adını veren “lâtime” özelliği ise daha çok içindeki sözcük oyunlarından gelmektedir*” ¹¹⁸ değerlendirmesini yapar. Kitapta 29 esnâf türü olduğu görülüyor. Kitapta, ekmekçi, kasap, bakkâl, sebzeçi, pirinççi, manav, şekerci, aşçı kadın, mektep kalfası, su yolcu, kanun ustası, hatab, kömürcü, saka, attar, tütüncü, çorapçı, haffaf, sarrac, terzi, berber, hamâm, saatçi, yorgancı, sarraf, dülger, kürkçü, sahaf, kayıkçı esnafı bölümler halinde konu edilmiştir. Her bölümün sonunda da beyit yazılmıştır. Yalnızca sahaf ve kayıkçı kısımlarından sonra beyit yoktur. Bu iki esnaf, kitabın ilave gibi duran son kısmında yer alan esnaflardandır. Bu iki esnaf sonradan kitaba ilave edilmiş olabilirler. Zira Millî Kütüphane de incelediğimiz Letâif-i Esnâf'ın bir nüshası sadece 55 sayfadan ibarettir ve içinde yalnızca 27 esnaf türü yer almaktadır. ¹¹⁹ Fakat belirtilen esnaf sayısının farklılığının ve hacminin dışında üslup ve içerik bakımından kitap aynıdır. Kitaptaki atasözlerinden birkaçı şöyledir:

Garip kuşun yuvasını Hak yapar. ¹²⁰

El ile gelen düşün bayram. ¹²¹

Tilkinin gezip gezip geleceği nihâyet kürkçü dükkânı. ¹²²

¹¹⁶ Letâif-i Esnâf, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, M. Seyfettin Özege Nadir Eserler Salonu, No: 8115.

¹¹⁷ Arslan Yanardağ, *Letâif-i Esnâf*, “İstanbul Üni. Ed. Fak. Kütüphanecilik Dergisi Belge Bilgi Kütüphane Araştırmaları'ndan ayrı basım (Sayı: 3), Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1992, ss. 67-72

¹¹⁸ A. Yanardağ, a.g.e., s. 68.

¹¹⁹ Letâif-i Esnâf, Millî Kütüphane, No: EHT 1968 A 1598.

¹²⁰ Letâif-i Esnâf, s. 46.

¹²¹ Letâif-i Esnâf, s. 50.

¹²² Letâif-i Esnâf, s. 54.

1.2. LETÂİFNÂMELER

Letâifnâmeler hakkında birçok araştırma yapılmış, bilgiler sunulmuştur. Fakat letâifnâmelerin dönemsel farklılıkları göz önünde tutularak yapılan geniş kapsamlı bir sınıflandırma bulunmamaktadır. Oysa edebiyatımızda letâifnâmelerin ilk ortaya çıktığı kabul edilen XV. yüzyıldan günümüze dek uzanan dönemde letâifnâmelerde yapı ve muhteva olarak birçok değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişiklikler nedeniyle letâifnâmeleri böyle bir dönemsel sınıflandırmanın gerekliliği söz konusudur.

1.2.1. Başlangıcından Tanzimata Kadar Olan Dönem

Bu dönem letâifnâmeleri, divan edebiyatı dönemi letâifnâmeleri olarak da adlandırılmaktadır. Bu dönemdeki letâifnâmeler, manzum, mensur veya manzum-mensur karışık olarak yazılmışlardır. Eserlerin içinde latîfelerin yanı sıra darbimeseller, lûgazlar ile latîfeler arasında beyit ve mısralar sıkça görülmektedir. Hemen her konuda yazılan mizah ve hiciv unsurlarının kullanıldığı dönemin letâifnâmelerinde toplumun her kesimine ait kişilerin hayatlarından kesitleri görmek mümkündür. Eserlerdeki dil, divan edebiyatı dönemi özelliklerini taşır. Kullanılan dil genelde ağırdır ve metinler dönemin söz sanatlarını barındırır.

Bu dönem letâifnâmeleri şunlardır:

1.2.1.1. Hatiboğlu'nun Letâifnâme'si

Dinî ve öğretici özelliğe sahip bir mesnevi olan Hatiboğlu'nun Letâifnâme'si, eski Türk edebiyatında bilinen ilk letâifnâme örneğidir.¹²³

Müellifinin asıl adı Mehmet olup lakabı Hatiboğlu'dur. Dini ve ahlâki mesnevileriyle bilinen Hatiboğlu'nun doğum ve ölüm tarihleri bilinmemekle birlikte, eserlerindeki beyitlerden bazıları bu tarihler hakkında ipuçlarını barındırır.¹²⁴

“Letâyifnâme, Mülk suresinin mesnevi formunda yazılmış manzum bir tefsiridir. Letâyifnâme, Yıldırım Bayezid devri âlimlerinden İbn Berkî diye tanınan Kadıkudat Müsluhiddin Muhammed tarafından Arapça olarak tefsir edilen mülk suresinin manzum bir tercümesidir. Tamamı 3910 beyitten oluşan eserin başındaki 361 ve sonundaki 51 beyitlik bölümlerinin tamamen Hatiboğlu'na ait olması Letâyifnâme'yi yarı telif eser hüviyetine kavuşturmuştur. Aruzun “fâilâtün fâilâtün fâilün” vezniyle kaleme alınmış

¹²³ Ş. Demirel, s. 225.

¹²⁴ Hanifi Vural, *Letayif-Name*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1999, s. 3-4-5.

olan *Letâifnâme*'nin yazılış tarihi H. 817/M. 1414'tür. *Letâifnâme*'nin bilinen tek nüshası, *Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut bölümünde 3326 numara ile kayıtlıdır.*"¹²⁵

1.2.1.2. Vahyî'nin Letâif'i

Türk edebiyatında bilinen ilk telif letâifnâme XV. yüzyıl sonunda, 1496'da Vahyî tarafından kaleme alınmıştır.¹²⁶ Vahyî'nin eseri olan *Letâif*'i hakkında fazla bilgi yoktur.

İznik'te doğan Vahyî, öğrenimini tamamladıktan sonra Diyarbakır'da kadılık yapmış ve Yavuz Sultân Selim dönemi sonlarında vefat etmiştir. Vahyî'nin bir takvimi vardır.¹²⁷

1.2.1.3. Nasûhî'nin Letâif'i

XVI. yüzyılda Edirne İkinci Bayezid Dârü's-sıfâsı'nda baştabip olan Nasûhî Çelebi, Edirne'de yetişen divan şairlerindendir. Nasûhî Çelebi, *Takvim-i Nasuhî* adında astroloji ile uğraşanların anlam çıkartmasına yarayan bir takvim icad etmiştir.¹²⁸

Fuad Köprülü, Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi adlı eserinde Sehi'den naklen XVI. yüzyıl başlarında Nasûhî'nin hezl-âmiz bir takvim yazdığını bildirir. Âşık Çelebi, birçok letâifi barındıran Nasuhî'nin takviminden bir bölüm aktarır ve Vahyî maddesinde de bu şairin de bir takvimi olduğunu belirtir. Vahyî'nin takviminin yazılış tarihini (H. 901- M. 1496) de belirten bir parçayı aktarır. Mizahi takvimi Türk edebiyatının XV. yüzyılda ortaya çıkmış bir edebi türü olarak görmek mümkündür. Nasûhî ve Vahyî'nin takvimlerinin tam metnlerinin ve belki başkalarının, kitaplıklarımızda incelenerek binlerce mecmua içinden gün ışığına çıkarılması ümit edilir.¹²⁹

¹²⁵ Hanifi Vural, s. 6-8

¹²⁶ Ş. Demirel, s. 226.

¹²⁷ H. İpekten, M. İsen, R. Toparlı, N. Okçu, T. Karabey, *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı*, 1. Baskı, Ankara 1988, s. 518.

¹²⁸ Rıdvan Canım, *Edirne Şairleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, Mayıs 1995, s. 101-102.

¹²⁹ Mehmed Çavuşoğlu, İst. Üni. Ed. Fak. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi C. XXII'den ayrı basım*, İstanbul 1977, s. 143-144-145.

1.2.1.4. Lâmiî'nin Mecmau'l-Letâif'i

Osman Çelebi'nin oğlu Lamiî'nin asıl adı Mahmud olup milâdî 1473 yılında Bursa'da doğmuştur. Molla Câmi'nin eserlerini Türkçe'ye çevirdiği için Cami-i Rûm olarak da tanınır.¹³⁰

Halk edebiyatı açısından önemli bir yere sahip olan letâifnâme milâdî 1527'de yazılmaya başlanmış ve bir yıl sonra tamamlanmıştır. Mecma'ul Letâif adlı eserini bitirmeye Lâmiî'nin ömrü yetmemiş oğlu Abdullah tarafından tamamlanmıştır. Letâifnâme'nin bugüne kadar tespit edilebilen 28 nüshasının adı başka eserlerde muhtelif şekillerde geçmektedir. Kâtip Çelebi'nin Keşfü'z-Zünûn'da “Mecma'ul Letâif” olarak adından bahsedilen eser, Letâif, Letâif-i Lâmiî, Mecmûa-i Maârif, Sefîne-i Letâif isimleriyle de bilinmektedir.¹³¹

Letâif-i Lamiî ve Mecmau'l-letâif adlarıyla bilinen Lamiî'nin letâifnâmesi bir fıkra derlemesidir. Lamiî'nin Mecmau'l-letâif'i'nde peygamberlerle, din ulularıyla, şairlerle, bilgin ve şeyhlerle, çeşitli meslek sahipleriyle ilgili fıkraların yer aldığı beş bölümden oluşur. Nasrettin Hoca fıkralarını da barındıran eski bir kaynak olması eserin değerini artırmaktadır.¹³²

“Letâifnâme farklı konuları içeren beş bölüme ayrılmış, her bölümde o konuyla ilgili latifelere yer verilmiştir. Bunlardan bir kısmı derleme bazıları da yazarın kendi telifi olup Bursa ile ilgili orijinal fıkralardır. Aralara manzumeler de ekleyen yazarın eserinde edebiyatımızda ayrıntılı olarak ilk fıkra tasnifinin de yapıldığı, bunun zamanına göre oldukça isabetli bir gruplandırma olduğu kabul edilmektedir.”¹³³

1.2.1.5. Zâtî'nin Letâyif'i

Balıkesir'li olan Zâtî (1471-1546), XVI. asır divan şairlerinden olup yaklaşık 1500 yılı civarında II. Bayezid saltanatında İstanbul'a gelmiştir. Yaratılış itibarıyla hoşsohbet, nüktedan, hazırcevap olan Zâtî'nin yakınları bir vesileyle onu tahrik ederek

¹³⁰ H. İpekten, M. İsen, R. Toparlı, N. Okçu, T. Karabey; *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, s. 260.

¹³¹ Nurdoğan Savran, *Bursa'lı Lamiî Çelebi'nin Letâif'i'nin Erzurum Nüshasının Halk Edebiyatı Açısından Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1989, s. 56.

¹³² H. Dilek, Batıslam “Divanlardaki Manzum Latifeler”, s. 37.

¹³³ Hasan Kavruk, Mensur Hikâyeler, *Türk Edebiyat Tarihi Cilt 2*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2007, s.76.

haklarında nükteli sözler, beyitler, kıt‘alar söyletmekten zevk alırlardı. Zâtî’nin Letâyif’i de bu durumu ortaya koyan fıkralarla doludur.¹³⁴

Süleymaniye Kütübhânesi Lala İsmail bölümü 443 numarada kayıtlı bulunan Zâtî Divanı’nın bir külliyyat mahiyetinde olduğunu belirten Mehmet Çavuşoğlu, Letâyif diye adlandırılan yk. 345/b-362/a’da bulunan kısmın aslında iki ayrı risâle teşkil ettiğini ve 352/b’de “Lâtifehâ-yı Mevlâna Zâtî” ile başlayan ikinci kısmın asıl letâyif olduğunu belirtir. Bazı latifelerle manzum parçaların bulunduğu bu kısımda Keşfî, Visâlî, Mihrî, Ferrûhî, Ahî gibi edebî ve İsa Paşa, Mehmed Şah Çelebi gibi tarihi kişilerle Zâtî arasındaki bir kısmı oldukça kaba ve müstehcen de olan nükteler vardır. Mehmet Çavuşoğlu tarafından Latin alfabesine aktarılıp yayımlanan bu kısım hakkında şöyle devam eder: “Önce bizzat Zati’nin kaleminden çıktığı için Eski Türk edebiyatında pek görülmeyen hatırat parçaları mahiyetindedir. İkinci olarak Zati’nin ve adı geçen şahısların hayatları, şahsiyetleri ve karakterleri hakkında orijinal bilgileri içine almaktadır. Üçüncü nokta, şairin yaşadığı zamanın içtimai hayatı ile alakalı çok değerli bilgiler vermesi ve üslubunun sadeliği, sentaksı, kullandığı kelimeleri ve tabirleri, konuşur gibi yazması ile eser dil bakımından çok değerlidir. Eserde 59 latife vardır.”¹³⁵

1.2.1.6. Bursalı Cinânî’nin Bedâiyu’l-âsâr’ı

XVI. yüzyıl dîvan ve mesnevi şairi Bursalı Cinânî, medrese tahsilini Muallimzade’den mülâzım olarak tamamlamış ve Muallimzâde’nin İstanbul kadılığı zamanında onun yanında kâtiplik ve nâiblik yapmıştır. 1585’te müderrislik yapan şair, 1594’te Bursa İvazpaşa Medresesi’ne müderris tayin olduktan sonra 1595’te Bursa’da vefat etmiştir.¹³⁶ Asıl adı Mustafa olan Cinânî’nin mahlasının bazı eserlerde Cenânî şeklinde olduğu gösterilirse de, şairin bizzat kendisi Cilâû’l-kulûb adlı mesnevisinin sonunda mahlasının Cinânî olduğunu belirtir.¹³⁷

Cinânî’nin tek mensur eseri olan Bedâiyu’l-âsâr’ın ismi konusunda kaynaklarda farklı görüşler bulunur. Eserin adı eski kaynaklarda Bedâiyu’l-âsâr olarak geçmekle birlikte bulunabilen nüshaların hiçbirinde bu isim zikredilmemektedir. Bu eserin ele

¹³⁴ Mehmed Çavuşoğlu, “Zâtî maddesi”, *İslâm Ansiklopedisi/Kültür ve Turizm Bakanlığı*, MEB. Basımevi, c. 13, 1. Baskı, İstanbul 1986, s. 464-466.

¹³⁵ Mehmed Çavuşoğlu, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi C. 18’den ayrı basım*, İstanbul 1970, s. 1-19.

¹³⁶ N. Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, cilt 1, s. 603.

¹³⁷ Cihan Okuyucu, “Cinânî” maddesi, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. VIII, Ankara 1993, s. 11.

geçen nüshalarda ismi Letâîfî Cinânî, Kitâb-ı Letâîf-i Cinânî, Târih-i Şeyh Cinânî, Letâifname, Nevâdir-i Cinânî olarak geçmektedir.¹³⁸ Bedâiyü'l-âsâr üzerine doktora tezi yapan Osman Ünlü'ye göre ise isminden dolayı eserin letâifnâmelerin içine dâhil edilmesi gibi bir durumun söz konusu olamayacağını, zira eserdeki metinlerin letâifnâmeleri oluşturan fıkra veya ânekdot gibi kısa metinlerden daha uzun olduklarını ve Cinânî'nin de metinlere hikâyet başlığını koyduğunu hatırlatır.¹³⁹

O zaman kadar duyulmamış hikâyeler dinlemek isteyen padişah III. Murad'a sunulan eserde, 79 hikâyenin yanısıra eserin son bölümünde esere sonradan eklenen bir fasıl içindeki 20 küçük latîfe bulunur.¹⁴⁰ Ünlü'nün de belirttiği gibi İslâm Ansiklopedisi "Hikâye" maddesinin divan edebiyatı kısmında ise Hasan Kavruk ve İskender Pala lâtîfelerin yer aldığı bu bölümü Bedâiyü'l-âsâr'ın sonununda Letâîf-i Cinânî adıyla letâifnâme tarzında yazılan ayrı bir eser olarak kabul eder.¹⁴¹

1.2.1.7. Hüsâm Şahrâviyyu'l Cülûgi'nin Harnâme'si

Baş tarafı manzum ve mensur, sonları ise tamamen manzum olan Harnâme, Kanunî Sultân Süleyman adına yazılmıştır. İçerisinde eşeklerden ve onlar hakkındaki fıkralardan bahsedilir. Adnan Sadık Erzi'nin bildirdiğine göre A. Ateş, "Vr. 20b-21a'da Şeyyadî Hamza adlı bir şahıstan bahsedildiğini, Vr. 31b-32b ve 80b-81a'da ise Nasreddin Hoca'ya ait iki fıkra bulunduğunu, *"her bakımdan zarîf ve güzel olan bu eserin müellifi hakkında hiçbir yerden"* bilgi edinemediğini söylüyor."¹⁴²

1.2.1.8. Yazarı bilinmeyen bir Raznâme

Tarafımızca görülmeyen bu eser hakkında Agâh Sırrı Levend, *"Eserde tanınmış kimseler hakkında tefe'üle dayanan hikâyeler, fıkralar, Kur'an'dan, Mesnevi'den Câmi ve Hâfız Divanlarından ve daha başka kitaplardan tefe'üller yer alır."* şeklinde bilgi vermektedir.¹⁴³

¹³⁸ Osman Ünlü, *Cinânî'nin Bedâiyü'l-Âsâr'ı – İnceleme ve Metin*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2008, s. 41.

¹³⁹ Osman Ünlü, *Cinânî'nin Bedâiyü'l-Âsâr'ı – İnceleme ve Metin*, s. 41, altı numaralı dipnot.

¹⁴⁰ Osman Ünlü, *Cinânî'nin Bedâiyü'l-Âsâr'ı – İnceleme ve Metin*, s. 45.

¹⁴¹ Hasan Kavruk-İskender Pala, "Divan Edebiyatında Hikâye" maddesi, *TDV., İslâm Ansiklopedisi*, C.17, Ankara 1998, s. 493.

¹⁴² Adnan Sadık Erzi, : Ahmet Ateş, Burdur- Antalya ve Havalisi Kütüphanelerinde Bululunan Türkçe, Arapça ve Farsça Bazı Mühim Eserler, *Belleten*, c. XII, sayı 49, 1949, s. 173.

¹⁴³ Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Giriş), s. 156.

1.2.1.9. Azmî'nin Letâifnâme'si

Azmî'nin Letâifnâme'si İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe yazmalar kısmında 2578 numarada kayıtlıdır.¹⁴⁴

1.2.1.10. Fehîm-i Kâdîm'in Tercüme-i Letâyif-i Kibâr-ı Kümmelîn

Kaynaklarda doğumu 1627, ölümü 1647 olarak belirtilen Fehîm-i Kâdîm'in asıl adı Mustafa, mahlası Fehîm'dir. Babasının İstanbul'da unculuk yahut kurabiyecilik yapması sebebiyle Fehim'e "Uncuzâde" denildiği gibi, XIX. yüzyılda hoca olarak şöhret sahibi olan ve Fehim'e hayranlığı dolayısıyla aynı mahlası kullanan Süleyman Fehîm Efendi ile karıştırılmaması için "Kâdîm" sıfatıyla anılmaktadır.¹⁴⁵

Tercüme-i Letâif-i Kibâr-ı Kümmelîn, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 2932 numarada kayıtlı olan Fehîm'in divânının sonunda (vr. 66b-73a) da bulunur. Eserde, mensur bir mukaddimenin ardından yetmiş iki latîfe yer alır ve Nasreddin Hoca'ya ait on üç fıkra ile devam eder. Eserdeki latifelerin büyük bir kısmının tamamı veya bir kısmen Molla Câmi'nin Bahâristan adlı eserindeki latifelerin tercümesidir.¹⁴⁶

1.2.1.11. Müneccimbaşı Derviş Ahmet Dede'nin Letâifnâme'si

Konya'dan Selanik'e göçen bir ailenin çocuğu olarak Selanik'te doğmuş ve ilk tahsilini Selanik'te yapmıştır. Mutasavvıf, âlim, tarihçi ve şair vasıflarına sahip olmasının yanında 1665'te Müneccimbaşı olmuştur. Nüktedan ve zarif biri olan Müneccimbaşı, latîfeyi seven IV. Mehmed'in meclislerinde bulunmuş ve Ubeyd-i Zakânî'nin Farsça Letâifnâme'sini tercüme ederek padişaha sunmuştur.¹⁴⁷

Küçük hikâyelerin oluşturduğu bir mecmua niteliğinde olup değişik konuları ihtiva eden latîfeleri içeren¹⁴⁸ Müneccimbaşı'nın Letâifnâme'si, Ubeyd-i Zakani'nin Risâle-i Dilguşâ¹⁴⁹ adlı eserinin tercümesidir.

¹⁴⁴ Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi (Giriş)*, s. 156.

¹⁴⁵ Tahir Üzgör, "Fehîm-i Kâdîm" maddesi, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 12, Ankara 1995, s. 295.

¹⁴⁶ Ramazan Ekinci, "Fehim-i Kadîm'in Latîfeleri: Tercüme-i Letâyif-i Kibâr-ı Kümmelîn", *Turkish Studies*, Volume 8/4 Spring 2013, p. 753, 754, Erişim Tarihi: 09.01.2013. <http://www.turkishstudies.net/DergiPdf>

¹⁴⁷ Müneccimbaşı Ahmed Dede mad., *TDEA*, Dergah Yay., c. 6, İstanbul 1986, s. 469.

¹⁴⁸ Hasan Kavruk, Mensur Hikâyeler, *Türk Edebiyat Tarihi Cilt 2*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s.563.

1.2.1.12. Bahri'nin Mutayebât'ı

Asıl adı Mehmet olan Bahri Paşa enderundan yetişmiştir ve divan şairidir. Çeşitli memuriyetlerde bulunmuştur. Kastamonu ve Van'da valilik yaptıktan sonra beylerbeyine kadar yükselmiştir. Ölüm tarihi 1700'dür. Belîğ ve Safayi tezkirelerinde şiirlerinden örneklerin yer aldığı Bahri Mehmed Paşa'nın Letâif-i Bahri'nin de yazarı olduğu sanılmaktadır.¹⁵⁰

Murat Öztürk, sanılanın aksine bu eserin Bahrî Mehmed Paşa olmadığını, Bahrî adlı başka bir kişi olduğunu söyler. Öztürk, letâifnâme'nin yazarının Bahrî Mehmed Paşa'dan daha önce yaşadığını, XVI. ve XVII. yüzyıllarda yaşamış Bahrî Efendi olabileceğini düşünür. Zira eserde anlatılan hikâyelerde yer alan olayların tarihleri ve yerlerini, Bahrî Mehmed Paşa'nın ölüm tarihini esas alarak karşılaştırır ve böyle bir sonuca varır.¹⁵¹

*“Letâif-i Bahri dört fasıl halinde düzenlenmiştir. Eğlenceli, ibret verici, güldürücü latîfelerden oluşan fasıllarla belirli konuları ihtiva eden latîfeler toplanmıştır. Fakat bu latîfelerin kurgu bakımından birbirleriyle bağlantısı yoktur. Hikâyelerin çoğunda yerli konular ele alınmıştır. Günlük, tarihi, ibret verici olayların anlatımıyla oluşturulan eserde yer yer manzumeler de bulunmaktadır. Letâif-i Bahri'nin değişik yazma nüshalarında Mutayebat, Mecmua-i Hikâyat, Letâif gibi değişik isimler kullanılmıştır.”*¹⁵²

1.2.1.13. Tokatlı Ebubekir Kânî'nin Letâifnâmesi ve Hezliyyâtı

Bükreş'te sevdiği Rumen kızın kendisine Hristiyanlık teklifine “Kırk yıllık Kânî olur mu Yanî” cevabı atasözü gibi dillerde dolaşan, nüktedan bir kişiliğe sahip Kânî, XVIII. asrın mizahi mektupları ve manzûmeleriyle tanınmış bir şairidir. Tokat doğumlu Kânî'nin maceralı bir hayatı vardır. Mizahlı ve latîfeli şiir, kasîde ve gazeller yazan Kânî'nin üslup ve ifade inceliği ile mizahi söyleyiş bakımından şiirlerinden de üstün

¹⁴⁹ Ubeyd'in bu eseri iki bölümden oluşur. Birinci bölümde yüze yakın Arapça hikâye, ikinci bölümde ise 250 civarında Farsça hikâye ve latîfe yer almaktadır. Ancak Arapça hikâyeler, Külliyyât'ını ikinci defa neşreden Pervîz Atâbegî tarafından Farsçaya çevrilmiş ve birinci bölümün sonuna eklenmiştir. (Bkz. Hasan Çiftçi, *Ubeyd-i Zâkânî Toplumsal Görüşleri Ahlâk Felsefesi*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 1996, s. 60).

¹⁵⁰ Bahri Paşa mad., TDEA, Dergah Yay., c. 1, İstanbul 1977, s. 296.

¹⁵¹ Murat Öztürk, “Bahri Efendi'nin Letâifnâme'si ve Letâifnâme'sinden Mizah Örnekleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2017, Sayı 59, s. 78-79.

¹⁵² Hasan Kavruk, Mensur Hikâyeler, *Türk Edebiyat Tarihi Cilt 2*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s.563.

olan eseri nesirlerini (mektuplarını) ihtiva eden Münşeât'ıdır.¹⁵³ Bu mektuplardan üç tanesi oldukça meşhurdur. Bir kedinin ağzından sahibine hitaben yazılan “Hirrenâme”, Kânî'nin uykuya düşkün bir dostuna yazdığı mektûbu ile dönemin edebiyat ve sanat muhitlerinin tenkid edildiği Yeğen Mehmed Paşa'ya hitaben yazdığı mektûbudur.¹⁵⁴

Manzum ve mensur olmak üzere iki ayrı bölümden oluşan Kânî'nin Letâifnâme ve Hezliyyâtı'nın mensur bölümünde 11 mektup, lâtife başlığı altında bir metin ile iki fıkra metninin de bulunduğu çeşitli türlerde yazılmış 29 ayrı metin bulunur.¹⁵⁵

“Manzum kısmında kasîde, gazel, müstezat, tahmis, kıt'a ve çeşitli beyitlerden oluşan 276 manzume yer almıştır. Yeğen Mehmed Paşa'nın yanında görevli Dâdî ve Bâdî mahlaslı iki şâirin birbirlerine nazire olarak şaka yollu sözlerini konu alan manzum Letâifnâme, sosyal sorunları mizah ve hezle varan boyutlarda konu alan bir eserdir.”¹⁵⁶

1.2.1.14. Ahmed-i Dâî'nin Mutayebât'ı

Ölüm tarihi 1421 olarak bilinen Ahmed-i Dâî, adı ve mahlası birlikte anılır ve kaynaklar onun Germiyanlı olduğunu belirtir. Dâî, çoğu tercüme sekiz mensur, altı manzum on dört eser yazmış ve eserleri bir külliyatta toplanmıştır. Bu eserler birbirinden farklı konular üzerinedir.¹⁵⁷

Tunca Kortantamer, Ahmed-i Dâî'nin Mutayebât'ı hakkında bilgi verirken Mutayebât'ın, Dâî'nin ayrı bir eseri olmadığını, Türkçe Divanı'ndan seçilen şarap, şarap meclisi ve eğlence ile ilgili şiirlerinin toplanmasıyla oluştuğunu söyler.¹⁵⁸ İ. H. Ertaylan tarafından Mutâyebât adı altında bir araya getirilip ayrı bir eser olarak sunulan şiirler, Burdur yazmasında Divan'ın değişik yerlerine dağılmış halde olup bu on altı şiirin on iki tanesi Kahire yazmasının sonunda gazellerinin ardından başlıksız ve Divanının bir parçası olarak gelmektedir.¹⁵⁹ Tunca Kortantamer makalesinin 82. sayfanın 20 nolu dipnotunda “İ. H. Ertaylan'ın “... bu manzum eser on iki küçük kıt'adan mürekkebe ve

¹⁵³ N. Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, cilt II, s. 751-752.

¹⁵⁴ İsa Kayaalp, “Kânî maddesi”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 24, Ankara 2001, s. 306.

¹⁵⁵ H. Dilek Batıslam, *Kânî'nin Mensur Letâifnâmesi ve Hezliyyâtı*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Adana 1998, C.5, S.5, s. 181,185.

¹⁵⁶ İlyas Yazar, “Kânî Dîvânı”, “Haz. İlyas Yazar”, Erişim Tarihi: 15. 01. 2013 <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-292407/h/kani-divani.pdf>.

¹⁵⁷ Günay Kut, “Ahmed-i Dâî Maddesi”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 2, Ankara 1989, s. 56, 57.

¹⁵⁸ Tunca Kortantamer, “Ahmed-i Dâî ile İlgili Yeni Bilgiler”, *Eski Türk Edebiyatı, Makaleler*, Akçağ Yay., Ankara 1993, s. 52-53.

¹⁵⁹ Tunca Kortantamer, “Ahmed-i Dâî'nin “Mutâyebât” Adıyla Tanınan Eseri Üzerine”, s. 81-82.

mizahamiz parçalardır” diyorsa da kendi yayımladığı tıpkıbasımında Mutâyeât adlı altında on altı şiiri yer alıyor.”¹⁶⁰ bilgisini verir.

1.2.1.15. Basîrî’nin Letâîf’i

Ayrıca değişik kaynaklarda ve özellikle tezkirelerde latîfelerine sıkça rastladığımız XVI. yüzyıl şairlerinden olan Basîrî’nin bir Letâîf’i¹⁶¹ olduğu söylenir. Fakat bu eser bulunamamıştır.

1.2.1.16. Diğer Latîfeler

Yukarıda isimleri ve içerikleri hakkında kısaca değindiğimiz letâîfnâmelerin dışında edebiyatımızda latîfelerin bir araya getirildiği başka mecmualar da vardır. Bunlar arasında, XV. yüzyılda Sirâc b. Abdu’llah’ın dini, tarihi, sosyal içerikli latîfeleri toplayan mecmuası, XVI. yüzyılda Mahremî’nin Mecma’ü’l-Letâîf’i, Fakirî’nin Letâîf’i, III. Murad’a ithaf edilen ama yazarı bilinmeyen Menâkıb-ı Hamsîn, Lâyihi Mustafa Efendi’nin Muhâdarat’ı, XVII. yüzyılda Nâlî b. Mehmed’in Tuhfe-i Emsâl’i, Abdurrahman Hibrî’nin Hadâyıku’l-Cinân’ı, Feyzullah Efendi b. Mehmed’in Letâîfnâme’si, Fasîh Ahmed Dede’nin Mecmûa’sı, XVIII. yüzyılda içinde güldürücü hikâyeler barındıran bir Hıtaı seyahatnemesi olarak tanınan Çelebizâde Âsım’ın Acâibü’l-Letâîf’ini sayabiliriz.¹⁶²

“Latifelerin divan edebiyatı döneminde çeşitli eserlerde farklı kullanım şekilleriyle karşılaşılır. Örneğin tezkirelerde¹⁶³ latîfe başlığı altında anlatıma renk katmak için şairlerin hayatıyla ilgili küçük mizahî hikâyelere yer verilmiştir. ... Latifeler aynı zamanda tezkirelerde istitrâd amaçlı olarak da kullanılmıştır. Mesnevilerde anlatıma zenginlik katmak için latife başlıklı farklı içeriklere sahip bölümlere yer

¹⁶⁰ Tunca Kortantamer, “Ahmed-i Dâ’î’nin “Mutâyeât” Adıyla Tanınan Eseri Üzerine”, s. 82.

¹⁶¹ Bu eserin müstakil bir nüshası bulunmamaktadır. Lamîzâde Lam’î Çelebi’nin, babasına atfedilen letâîfi derc ettiği Konya Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi’nde (Kayıt nr. 13539) mevcut eksik bir nüshada Basîrî’nin latifelerine rastlanır. Bu nüshada Basîrî’nin tezkirelerde sıkça nakledilen letâifinden örnekler bulmak mümkündür. Ayrıca Mehmed Çavuşoğlu da nüshanın haşiyesine sürekli notlar alarak Basiri ile ilgili yerleri işaretlemiştir. (Bkz. Kutluhan Eren, *Basîrî ve Dîvânının tenkildi Metni*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1989, s. 27).

¹⁶² Tunca Kortantamer (2004b), “Kuruluştan Tanzimat’a Kadar Osmanlı Dönemi Türk Mizahının Kısa Bir Tarihi”, *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*, (Haz. Şerife Yağcı, Fatih Ülken), Erişim Tarihi: 11.05.2013, s. 147, 150, 160, 165.

[http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-20270/h/eskiturk edebiyati.pdf](http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-20270/h/eskiturk%20edebiyati.pdf).

¹⁶³ Tezkire: Klasik İslam edebiyatlarında ünlü olmuş kişilerin –özellikle şairler- biyografilerini ve sanatçı kişiliklerini anlatıp çalışmalarından örnekler veren eserlerin genel adıdır. Türk edebiyatında Osmanlılar döneminde 30 kadar tezkire yazılmıştır. (Bkz. İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, L&M Yayınları, İstanbul Ocak 2003, s. 469-470).

verilmiştir. *Behiştî'nin Heşt Behişt Mesnevisi'ndeki "Hikâye-i Latîfe", Şeyh-i San'an Mesnevisi'ndeki "Latîfe", Aynî'nin Sâkînâmesi'ndeki "Hikâye-i Latîfe Der-Tenfîr-i Şarâb-ı Şûrî"* başlıklı bölüm ile *"Latîfe"* başlıklı farklı içerikteki altı bölüm bu tür latîfelere örnek verilebilir. Ayrıca divanlarda *"Latîfe"* başlıklı kasidelerde vardır. Nevî'nin *"Kaside-i Hazâniyye-i Latîfe'si, Gelibolulu Âli'nin "Kaside-i Latîfe Der-Mukâbil-i Şeyhî vü Âhi vü Kemâl Paşazâde'si, Bağdatlı Rûhî'nin "Kaside Berây-ı Letâif Güfte Şud", "Velehu Berây-ı Letâif Güfte Şud" ve "Velehu Berây-ı Letâif Güfte Şud"u söz konusu kaside örneklerindendir.*"¹⁶⁴

1.2.2. Tanzimattan I. Meşrutiyet'e Kadar Olan Dönem

Matbaanın da günlük hayata girmesiyle birlikte letâifnâmelerin basımı imparatorluğun dört bir yanında gerçekleşmeye başlamıştır. Bu dönemde yayımlanan bu türden içerisinde ağırlıklı olarak Nasreddin Hoca'nın latîfeleriyle karşılaşılacaktır. Mısır ve İstanbul'da sayısız Nasreddin Hoca fıkraları, latîfeleri basılmıştır. Eserlerde kullanılan dil sade, halkın rahatlıkla anlayabileceği bir üsluptadır. Latîfe kitaplarından bazıları biçim olarak divan edebiyatından kalma alışkanlıkları barındırmaktadır. Bazı latîfe kitaplarının kenarlarında değişik hikâyelere de yer verilmesi bu duruma örnek teşkil eder. Ancak eserlerdeki latîfeler artık fıkra normlarına yaklaşmaya başlamıştır.¹⁶⁵ Eserlerin tamamına yakını mensur olarak yazılmıştır.

Bu dönem letâifnâmelerinden bazıları şunlardır:

1.2.2.1. Nasreddin Hoca Latîfeleri

Kaynaklara göre 13. yüzyılda yaşadığı kabul edilen, Türk toplumunun büyük mizah ustası, fıkralarıyla hem Türk dünyasında hem de bütün dünyaca tanınan bilge kişisi olan Nasreddin Hoca'nın latîfelerine 15. yüzyıldan itibaren yazılı kaynaklarda rastlanılır. Fakat bu latîfeler bir kitap halinde değil, değişik kitapların içerisinde dağınık şekilde bulunmaktadır. Bir kitap halinde basımı ancak XIX.yüzyılı bulacaktır. Nasreddin Hoca latîfeleri hakkında gerek Türk dünyasında ve gerekse dünyanın başka ülkelerinde çeşitli dillerde yüzyıllar boyunca yazma ve basma olarak yapılan binlerce

¹⁶⁴ H. Dilek Batislam, "Divanlardaki Manzum Latifeler", s. 38-39.

¹⁶⁵ Nasreddin Hoca latîfeleri adlı kitapların bazılarının kenarlarında Raz Nihân ile Mâh Firûze Hikâyeleri, Hikâye-i Uğru Maa Kadı Efendi gibi hikâyeler de yer alır. Bu durum Cumhuriyet dönemi ne kadar basılan Nasreddin Hoca latîfelerinde devam eder. *"Letâif-i Hoca Nasreddin ve kenarında Raz Nihân ile Mâh Firûze Hikâyeleri, Darü't-Tıbaatü'l-âmire, İstanbul 1253 (1837)"* gibi.

eser sebebiyle Nasreddin Hoca'dan ayrı bir başlık altında bilgi verme gereği duyulmuştur.

Nasreddin Hoca üzerine yazılan sayısız kitap, dergi ve makalelerin yanında, çeşitli akademik düzeylerde birçok tez yapılmıştır. Bu sebeble burada Nasreddin Hoca'nın hayatını anlatma tekrarına düşülmemesi adına asıl konumuz olan Nasreddin Hoca hakkında yazılan letâif kitapları ve eserler hakkında kısaca bilgi verilecektir.

Nasreddin Hoca latîfeleri ve fıkraları hakkında sayısız makale ve kitap bulunmaktadır. Nasreddin Hoca üzerine Pertev Naili Boratav, Feyzi Halıcı, Saim Sakaoğlu, Şükrü Kurgan, Fikret Türkmen gibi birçok değerli akademisyen araştırmalar yaparak kıymetli eserler vücuda getirmişlerdir.

Nasreddin Hoca'nın latîfelerine rastladığımız ilk Türkçe eser, Ebül Hayr-i Rumi'nin, Cem Sultân'ın emriyle yazıp 1480 yılında bitirdiği Saltuknâme'dir. Bu eserde Hoca'ya ait iki fıkra vardır. Nasreddin Hoca'nın fıkralarının ilk defa kitap haline getirildiği eserlerin en eskisi Hüseyin adında birine ait olan Hikâyât-ı Kitâb-ı Nasreddin'de kırk üç fıkra vardır. Nasreddin Hoca fıkralarının dünyadaki ilk basılı kitabı olması bakımından önem arzeden ilk baskıları “Letâif” adıyla İstanbul'da Matbaa-i Âmire'de, kısa bir süre sonra ise Mısır'da Bulak Basımevi'nde yapılmıştır (1837). En eskileri 1837, 1838, 1841'lerde yapılmış Bulak basmaları olmak üzere, bugüne kadar tarihleri kesin olarak bilinen basmalar 1837 ile 1923 arasındadır; Bulak baskılarından sonra İstanbul'da yapılmış 1837, 1875, 1876, 1881, 1885, 1909, 1911, 1923 tarihli taşbasmaları biliyoruz.¹⁶⁶

Yukarıdaki kitapların dışında Mehmet Tevfik (Çaylak Tevfik)'in yazdığı Letâif-i Nasreddin, Bu Adam (1883) ve Hazine-i Letâif (1885-1886) isimli kitaplarında 200 kadar Nasreddin Hoca fıkrasını yayımlamıştır. Bunun yanı sıra Bahai (Veled Çelebi)'nin ilk baskısı 1896'da yapılan “Letâif-i Hoca Nasreddin Rahmetu'l-lah-ı Aleyh” adlı kitabında 381 fıkra yayımlanmış ve sonra da 1909, 1923 ve 1926 yıllarında bu eser tekrar basılmıştır.¹⁶⁷

¹⁶⁶ Bu kısımdaki bilgiler için: Nurettin Albayrak, “Nasreddin Hoca mad., *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 32, Ankara 2006, s. 419; M. Sabri Koz (Haz.), *Letâif: Nasreddin Hoca Fıkralarının İlk Baskısı*, İBB. Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2008, s. 8; Pertev Naili Boratav, *Nasreddin Hoca*, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2007, s. 52; Mustafa Kutlu, “Nasreddin Hoca”, *Türk Edebiyatı Vakfı, Türk Edebiyatı Dergisi Nasreddin Hoca Anıt Sayısı*, İstanbul 23 Ocak 1995, sayı: 255, s. 9.

¹⁶⁷ Fikret Türkmen, *Nasreddin Hoca Latîfelerinin Şerhi (Burhaniye Tercümesi)*, Transkripsiyon, İnceleme, Metin, Akademi Kitabevi, İzmir 1999, s. 6.

1.2.2.2. Letâif

Bu eser¹⁶⁸, Nasreddin Hoca'nın latîfelerini içeren ilk basılı kitap olması sebebiyle önemlidir. Kitapta 134 latîfe bulunur. Latifelerin ilki hariç her biri latîfe başlığı altında verilmiştir.

“Latîfe:

Bir gün Hoca Nasreddin Efendi eyitti. Ey Müslümanlar Tanrı Taâlaya çok şükürler edin ki deveye kanat vermemiş. Eğer deveye kanat vermiş olaydı evlerinize veyâhûd bacalarınıza konardı. Başınıza yıkardı demiş.

Latîfe:

Bir gün yine Hoca Nasreddin Efendi bir şehirde kürsüye çıkıp eyitti. Ey Müslümanlar bu şehrin havası ile bizim şehrin havası bir imiş dedi. Cemaat eyittiler. Hoca Efendi neden bildiniz dediler. Hoca eyitti Akşehir’de bakardım ne kadar yıldızlar var ise bunda da baktım o kadar var demiş.”¹⁶⁹

1.2.2.3. Dürrü’l-Letâif

Yazarı belli olmayan kitabın basım tarihi 1257 (1841) olarak görülmektedir. Eser¹⁷⁰ 41 sayfadan oluşan oluşur. Eserin yazarı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Letâif’de ki fıkraların her biri fıkra başlığı altında verilir. Kitabın ilk sayfasında müellif tarafından Letâif’de yüz latîfe fikranın olduğu söylenir. Fakat fıkra başlığı altında verilen fıkraların sayısı yüzü geçer. İçerisinde konusunu sıradan insanların başından geçen olayların oluşturduğu fıkra ve latîfelerin yanı sıra Sultân Sencer, Harun Reşîd ve Timur gibi tarih sahnesinde yer almış birçok ünlüye ait olanları da vardır. Ayrıca yirmiden fazla Nasreddin Hoca latifesi de yer alır.

Fıkra:

“Sultân Sencer’in asrı şuarâsından ve kendi nüdemâsından meşhur şair Enverî’ye bir at bağışlamış. Enverî dahi atı alıp evine göndermiş. Keyfe mettefak ol gece at ölmüş. Ertesi gün Enverî Sultân Sencer’in huzuruna geldikde at için teşekkür etmemiş. Sultân Sencer buna canı sıkılıp sana dün bağışladığım at pek yügrükdür ve çapkındır diye

¹⁶⁸ *Letâ’if*, Darü’ttıbaat el-Amire, [İstanbul], 1253 [1837], Milli Kütüphane, 41 s. No: EHT 1946 A 734.

¹⁶⁹ *Letâ’if*, Darü’ttıbaat el-Amire, [İstanbul], s. 3.

¹⁷⁰ *Dürrü’l-Letâif*, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, M. Seyfettin Özege Nadir Eserler Salonu, 41 s. No: 3973.

medhe başladıkda Enverî dahi evet efendim yügrük ve çapkın imiş hatta gediği gece durmadı ahirete kadar gitti demiş."¹⁷¹

Fıkra:

*“Kerim adlı bir padişah varmış. Bir saray yaptırır imiş. Bir gün sarayı gezmeye gelmiş ve bir yere oturup ameleyi seyredermiş ve padişah geldi diye mu‘temedler dahi ameleyi ziyâde sıkıştırıp işletirlermiş. Tesadüf Kerim adlı ırgadın biri arkasında taş yüklü olarak padişahın önünden geçerken gülmüş. Padişaha merak olup ırgadı çağırıp niye güldün diye sormuş. Irgad da Hakk’ın ismi Kerim’dir. Sizin isminiz Kerim’dir. Benim ismim dahi Kerim’dir. Lakin Hakk’ın azametini bak sizin saltanatınıza bak benim şu hâl-felâketime bak. Ona taaccüb edip güldüm dedim.”*¹⁷²

1.2.3. Meşrutiyetten Cumhuriyete Kadar Olan Dönem

Bu dönemde, başta Fransızca’dan olmak üzere büyük çoğunlukla Batı dillerinden az bir miktar da Doğu dillerine ait fıkralar ve anekdotlardan çeviriler yapılmıştır. Ayrıca yapılan bu çevirilere, Şemseddin Sâmî, Fâik Reşâd, Mehmed Tevfik ve (Avanzâde) Mehmed Süleyman gibi gazeteci ve yazarlar tarafından yapılan fıkra ve latîfe derlemeleri de eklenince bu dönemde oluşturulan letâif kitaplarının sayısı ve çeşitliliği artmıştır. Bu dönemde Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa ve Bektaşî Hikâyeleri gibi ünlü bir şahıs veya zümre hakkında yazılan letâif kitaplarının yanı sıra toplumun her katmanından insanların hakkındaki latîfe ve fıkraların yer aldığı letâif kitapları büyük çoğunluğu teşkil eder.

Bu dönem letâifnâmelerinden bazıları şunlardır:

1.2.3.1. Letâif-i Hoca Nasreddin

40 sayfadan oluşan eserin yazarı ve basım yeri belli değildir¹⁷³. İlk sayfasında ismi verilen eserde 1293 (1877) tarihi yazılıdır. Kitabın der-kenar kısmında Raz-ı Nihan ile Mah-ı Firuze Sultân hikâyesi mevcuttur. İçinde yedi resmin de bulunduğu kitap taşbasma olup içinde yüzden fazla lâtife vardır. Kitap ikinci sayfada *“Râviyân-ı ahbâr ve nâkilân-ı asâr ve muhaddisan-ı ruzigâr şöyle rivâyet ederler ki”*¹⁷⁴ cümlesinden sonra hocanın latifeleri başlar.

¹⁷¹ *Dürrü’l-Letâif*, s. 2.

¹⁷² *Dürrü’l-Letâif*, s. 2-3.

¹⁷³ *Letâif-i Hoca Nasreddin*, Millî Kütüphane, 40 s. No: EHT 1948 A 1377.

¹⁷⁴ *Letâif-i Hoca Nasreddin*, s. 2.

“Hoca Nasreddin Efendi bir gün va‘z için kürsüye çıkıp aydur: “Ey müminler ben size ne diyeceğim bilir misiniz”. Cemaat: “Bilmeyiz” derler. Hoca siz bilmeyince ben size ne söyleyeyim demiş. Bir gün yine kürsüye çıkıp aydur: “Ey Müslümanlar ben size ne söyleyeceğim bilir misiniz” onlar da: “Biliriz” deyince hoca: “Siz bildikten sonra ben ne söyleyeyim” deyip, kürsüden inip gidince cemaât taaccübde kalıp bir daha çıkarsa kimimiz biliriz, kimimiz bilmeyiz demeye karar verdiler. Hoca yine bir gün kürsüye çıkıp aydur: “Ey karındaşlar, ben ne söyleyeceğim bilir misiniz”. Onlar da: “Kimimiz bilir, kimimiz bilmeyiz” deyince hoca aydur: “Ne güzel, bilenler bilmeyenlere öğretsin” demiş.”¹⁷⁵

Latîfe:

“Bir gece hocaya rüyasında dokuz akçe vermişler. Hoca: “Hele on akçe idin” diye niza‘ ederken uyanıp baktı ki elinde bir şey yok. Yine gözlerin kapayıp elin uzatıp: “Getir bari dokuz akçe olsun” demiş.”¹⁷⁶

1.2.3.2. Fâik Reşâd ve Gencîne-i Letâif

Fâik Reşâd

Fâik Reşâd hakkında çeşitli ansiklopedilerde birçok yazılar, makaleler yazılmış, yüksek lisans ve doktora tezleri yapılmıştır. Hakkında yapılan bu çalışmalarda Fâik Reşâd’ın hayatı ve eserleri hakkında detaylıca bilgi verilmektedir. Fâik Reşâd’ın hayatı ve eserlerine burada kısaca değinilecektir.¹⁷⁷

Edebiyat ve hal tercümeleri ile tanınan yazar, şair eğitimci, gazeteci ve hattat Fâik Reşâd (1851-1914), 26 Eylül 1851 yılında İstanbul’da doğdu. Asıl adı Ahmed Reşâd olmasına rağmen Fâik mahlasıyla tanınır.

Fâik Reşâd öğrenimine Sultân Âhmet sıbyan mektebinde başlamış, Mekteb-i İrfaniyye Rüşdiyesi ve Bezmiâlem Valide Sultân Rüşdiyesinde devam etmesine rağmen eğitimini tamamlamadan Bâb-ı Seraskerî (Harbiye Nazırlığı) kaleminde sonra da Divan-ı Humayun ve Hâriciye Nezâreti kaleminde çalışmıştır. Kalem yılları sırasında Arapça,

¹⁷⁵ Letâif-i Hoca Nasreddin, s. 2.

¹⁷⁶ Letâif-i Hoca Nasreddin, s. 3.

¹⁷⁷ Fâik Reşâd’ın hayatı ve eserlerinin anlatıldığı bu bölümdeki bilgiler için faydalanılan kaynaklar: Mustafa Bülent Türkoğlu, *Fâik Reşâd, Külliyyat-ı Letâif 721-960. Sayfalar-Metin-Sözlük*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007, s. VII-IX; Ömer Faruk Akün, “Fâik Reşâd” maddesi, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 12, Ankara 1995, s. 103-109; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, “Fâik Reşâd” maddesi, Dergâh yayınları, c. III, İstanbul 1979, s. 147.

Farsça ve Fransızca öğrenmiştir. 1880-1881 yılları arasında Takvim-i Vekâyî gazetesi başyazarlığını yaptı ve çeşitli dergilerde yazıları çıktı. Diyarbakır, Varna ve Yanya Maarif Müdürlüklerinde bulundu. Yanya Maarif Müdürlüğünde iken görevinden azledildi ve 1888'de İstanbul'a döndü. Geçimini sağlamak için özel okullarda öğretmenlik yaparken çeşitli gazete ve mecmualarda yazılar yazdı. Yazı hayatının en verimli dönemi bu yıllardır.

1892 yılından II. Meşrutiyet'e kadar Matbuat-ı Dâhiliye Mümeyyizliği ve müdür yardımcılığı görevlerinde bulunmuş ve II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Takvim-i Vekâyî müdürlüğüne getirilmiştir (1908). Bir süre sonrada kendi istığıyle emekli olmuştur. Daha sonraki yıllarda Târih-i Osmânî Encümeni muhabir azalığı, Darülfünun edebiyat tarihi müderrisliği, İstanbul Kız Lisesinde edebiyat öğretmenliği ve son olarak Kadastro Mektebinde kitâbet hocalığı yaptı. 21 Mayıs 1912'de İshak Paşa yangınında evini, nadir yazmalarında bulunduğu kütüphanesini ve hazırlamakta olduğu eserlerini kaybetti. 26 Haziran 1914'te vefat etmiştir. Mezarı Erenköy'de Sahrâ-yı cedit mezarlığındadır.

Eserleri

a. Hal Tercümesi ve Edebiyat Tarihiyle İlgili Eserleri: Eslâf [I-II, İstanbul 1311-1312 (1895-1896)], Terâcim-i Ahvâl [İstanbul 1312 (1897)], Terâcim-i Ahvâl-i Meşâhir [İstanbul, 1316 (1900)], Târih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye [İstanbul 1327 (1911-1912) taşbaskı; 2. baskı 1913], Kemal ile Muhâberemiz veya Edib-i Azam Kemâl [İstanbul 1326 (1910)], Târih-i Matbûât-ı Osmâniyye [İstanbul 1326/ M.1910 (İshakPaşa yangınında bütün müsveddeleri yok olmuştur. 155-166 sayfaları daha önce yayınlandığından bu sayfalar kurtulabilmiştir)].

b. Kitâbetle İlgili Eserleri: Amelî ve Nazarî Tâlim-i Kitâbet yahud Mükemmel İnşâ [İstanbul 1307 (1891)], Tâlim-i Kitâbet Zeyl 1: İmlâ ve Galatat [İstanbul 1308 (1892)], Tâlim-i Kitâbet/ Rehber-i Esmâ-i Türkiyye [İstanbul 1308 (1892)], Numûne-i Şiir ve İnşâ [İstanbul 1308 (1892)], Fenn-i İnşâ [İstanbul 1310 (1894)], Numûne-i Kitâbet ve Fenn-i İnşâ [İstanbul 1311 (1895)], İlâveli Numûne-i Kitâbet [İstanbul 1315 (1899)].

c. Seçme Metin ve Okuma Kitapları: Yeni Letâif-i İnşâ [İstanbul 1307 (1891)], Muharrerât-ı Nâdire yahut Hazîne-i Müntejabat [İstanbul 1307 (1891)], Câmiu'l-İber

[İstanbul 1308 (1892)], Kırâat (I-V) [İstanbul 1311-1314 (1895-1898)], Tarz-ı Nevîn-i Kırâat [İstanbul 1329-1331 (1913-1914)].

d. Fıkra Derlemeleri: Gencîne-i Letâif [İstanbul 1299 (1883)], Mecmûa-i Letâif/ Zeyl-i Gencîne-i Letâif [İstanbul 1315 (1899)], Külliyyât-ı Letâif I-II [İstanbul 1328 (1912)].

e. Edebî Eserleri: Güldeste kitabında eski tarz şiirlerini toplamıştır. Ayrıca bazı mektup ve Fransız edebiyatından yaptığı bazı tercümeler ile hikmetli sözlerde mensur kısmını oluşturur [İstanbul 1304 (1888)]. Romanları: Hikâye-i Aristonous [İstanbul 1306 (1890)], Ümid yahut Bir Kâtilin Akıbeti [İstanbul 1307 (1891)], Netice-i Sefâlet [İstanbul 1315 (1899)], Sergüzeşt-i Hulusî [İstanbul 1317 (1901)].

f. Okul Kitapları: Muhtasar Osmanlı Tarihi [İstanbul 1309 (1893)], Resimli Lugat (Ahmed Râsim ve Halil Vâkıd ile birlikte) [İstanbul 1309 (1893)], Mükemmel Osmanlı Lugatı (Ali Nazîma ile birlikte) [İstanbul 1319 (1903)].

Gencîne-i Letâif

Fâik Reşâd'ın bu eserinde Arapça, Farsça ve Fransızca'dan nakledilenler yanında Türk kültür hazinesinden zevk ve titizlikle derlenmiş fıkralar çoğunluğu teşkil etmektedir.¹⁷⁸ Kitabın Kable‘ş-şürû‘ kısmında kendisinin belirttiği üzere fıkraları kitap ve risale gibi kaynaklardan aldığını ve fıkraları yazarken onlara biraz müdahale ettiğini, bazılarını ise doğrudan doğruya kendisinin yazdığını ve “mim” harfi ile belirttiğini vurgular.¹⁷⁹

Fâik Reşâd, kitabının 293 ve 294'üncü sayfaları ve 294'ün dipnot kısmında Tercüman-ı Hakikat gazetesinin letâif kısmında yayınlanan fıkralardan bazılarının seçilerek Gencine-i Letâif'te kullanılmayı uygun gördüğünü belirtir. Bunların bazısının tercüme, bazısının Ahmed Midhat Efendiye ve bazısının da kendisine ait olduğunu bildirir.¹⁸⁰

Bu eser 1315 (1899) yılında Mecmûa-i Letâif Zeyl-i Gencine-i Letâif olarak tekrar basılmıştır.¹⁸¹

Letâif'ten Bir Örnek:

¹⁷⁸ Ömer Faruk Akün, “Fâik Reşâd” maddesi, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 12, Ankara 1995, s. 109.

¹⁷⁹ Fâik Reşâd, *Gencîne-i Letâif*, Matbaa-i Âmire, Tab'ı Nikola, İstanbul, 1299 (1883), s. 3.

¹⁸⁰ F. Reşâd, *Gencîne-i Letâif*, s. 293-294.

¹⁸¹ Eser, Millî Kütüphane EHT 1948 A 3463 numarada kayıtlıdır.

“Bir adam hem uykucu imiş hem de obur. Ramazânda kendisini sahura kaldırmak istediklerinde ricâ ile demiş ki:

- Aman Allah aşkına olsun beni uyandırmayınız! Zirâ tatlı tatlı uyumakta hem de rüyamda gayet mükellef bir sofrada taâm etmekteyim. Böyle iki devlet bir yerde nadir içtima‘ eder.”¹⁸²

“Bir cem ‘iyette şâyân-ı mütala‘ olan eser üzerine bahsolunduğu sırada oburlukla meşhûr bir zâta “Efendim hangi eseri ehemmiyetle mütâlaaya şâyân görürsünüz?” dediklerinde “En ziyâde ehimmîyetle mütâlaaya şâyân olanlar lokantalardaki yemek listeleridir” demiş.”¹⁸³

1.2.3.3. Şemseddin Sâmî ve Letâîf’i

Şemseddin Sâmî’nin Hayatı

Şemseddin Sâmî, 1 Haziran 1850’de Yanya vilayetinin Ergiri sancağına bağlı Fraşiri köyünde doğdu. Babası Halid Bey, annesi ise Emine Hanım’dır. Sâmî, Yanya’da sekiz yıllık Zosimea Rum Lisesi’ni yedi yılda bitirdi. Bu okulda Latince, Rumca, İtalyanca ve Fransızca öğrenerek Arapça ve Farsça’sını geliştirdi.¹⁸⁴ Şemseddin Sâmî’nin yayımladığı birçok esere kaynaklık eden bilgileri lise yıllarında edindiğini tahmin etmek zor değildir.¹⁸⁵ 1872’de İstanbul’a gelen Şemseddin Sâmî, aynı yıl Tarih-i Mücmel-i Fransa adlı tercümesi ile ilk kitabı¹⁸⁶ ve Türk edebiyatının ilk telif romanı kabul edilen Taaşuk-ı Talat ve Fitnat adlı eseri yayımlandı.¹⁸⁷

Önce Sirac gazetesinde daha sonra da Hadika gazetesinde çalıştı. Aynı zamanda tercümeler yaptı. 1874 yılında gittiği Trablusgarp’ta dokuz ay süre Trablusgarp gazetesini çıkardı. İstanbul’a döndükten sonra Ebuzziya Tevfik adına Muharrir dergisinin ilk dört sayısını çıkardı (1876). Sonra Sabah gazetesini 256. sayısına kadar yayımladı. 1877 başında mühürdarlık görevi ile Rodos’a, beş ay sonra Yanya’ya geçti ve Sevkiyat-ı Askeriye Komisyonu’nun kâtipliğini yaptı. İstanbul’a döndükten sonra

¹⁸² F. Reşâd, *Gencîne-i Letâîf*, s. 8.

¹⁸³ F. Reşâd, *Gencîne-i Letâîf*, s. 9.

¹⁸⁴ Abdullah Uçman, “Şemseddin Sami maddesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, cilt 38, s. 519-520.

¹⁸⁵ Sibel Işık (Kır), *Edebiyatçı Gözüyle Şemseddin Sami*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 13.

¹⁸⁶ Ömer Faruk Akün, “Şemseddin Sâmî maddesi”, *İslâm Ansiklopedisi*, MEB Devlet Kitapları, İstanbul 1979, cilt 11, s. 411.

¹⁸⁷ A. Uçman, s. 520.

Tercüman-ı Şark gazetesinin başyazarı oldu (1878).¹⁸⁸ Tercüman-ı Şark'ın kapanmasıyla (1878) "Cep Kütüphanesi" adı altında çeşitli sahalarda ansiklopedik bilgiler veren bir dizi kitap neşrine başladı.

Arnavutların kültürel olarak kalkınmasını amaçlayan "Cemiyet-i İlmiye-i Arnavudiyye" adıyla kurulan derneğin üyesi olan Sâmî, 1879'da "Arnavutçanın Alfabeti"ni ve "Arnavutçanın Grameri"ni meydana getirmiştir.¹⁸⁹ 1879'da Aile, 1880'de Hafta dergilerini çıkardı. Şemseddin Sâmî, 1881'de Teftiş-i Askerî Komisyonu kâtipliğine atandı ve 1893'de başkâtip oldu. En büyük eserlerini, ömrünün sonuna kadar kaldığı bu görev esnasında ortaya çıkarmıştır.¹⁹⁰

Hayatının son yıllarını Türk dili ve edebiyatı üzerine araştırmalar yapan Şemseddin Sâmî, Orhon Âbideleri, Kutadgu Bilig, et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi lugati't-Türkiyye ve Lehce-i Türkiye-i Memâlik-i Mısır gibi Türk kültürünün bazı temel eserlerini hazırlamakla geçirdi. Ancak maddi imkânsızlıklar ve rahatsızlıkları yüzünden bu eserleri yayımlamadı. Şemseddin Sâmî 18 Haziran 1904'te vefat etti.¹⁹¹

Şemseddin Sâmî, Türk dili ve meselelerini millî bir görüşle ele alan çalışmaları sebebiyle Türkçü cereyana oldukça değerli hizmetler veren kişilerden biri olarak tanınır. Şemseddin Sâmî'nin en çok uğraştığı dil meselesi, edebiyat ve yazı dilimizin Arapça ve Farsça kelime ve kaidelerin hâkimiyetinden kurtulup sadeleşmesi ve millî hüviyete kavuşabilmesidir. Fakat Şemseddin Sâmî bunu yaparken bütün yabancı kelimelerin çıkarılmasını savunmaz. O, dilimizde Türkçeleri bulunan ve konuşma dilinde kullanılmayan kelimelerin çıkarılmasını ister.¹⁹²

Ş. Sâmî, 1881 tarihinden itibaren yazılarında "Osmanlıca" ve "Çağatayca" tabirlerini reddederek Osmanlıca ve Çağatayca'nın, Türk dilinin ancak birer şubesi olduğunu ve bu sebeple Osmanlıca yerine "Garp Türkçesi" ve Çağatayca için "Şark Türkçesi" demenin doğru olacağını söyler. Bu görüşü doğrultusunda da lugatine "Kamus-ı Türkî" adını verir. Edebiyatımız hakkındaki görüşleri, dil ile ilgili görüşleriyle paralellik gösterir. Türk edebiyatının başlangıcını Orta Asya dönemine götüren Sâmî, Orhun Âbideleri ve Kutadgu Bilig'i ilk kez tercüme etmiştir. Ayrıca

¹⁸⁸ Şemseddin Sami mad., *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1998, cilt VIII, s. 130.

¹⁸⁹ Agâh Sırrı Levend, *Şemseddin Sami*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1969, s. 42.

¹⁹⁰ Ş. Sami mad. TDEA, s. 130.

¹⁹¹ A. Uçman, a.g.e., s. 520.

¹⁹² Akün, a.g.e., s. 420.

edebiyat sahasında önceliği millî ve tabîî olduğu için halk edebiyatına verir ve gerçek edebiyat, millî duyguların millî bir lisanla ifadesidir, der.¹⁹³

a. Gazetecilik Faaliyetleri: Şemseddin Sâmî'nin gazetecilik hayatının başladığı Hadika gazetesi,¹⁹⁴ 1868-1873 yıllarında toplam olarak 172 sayı çıkmıştır.¹⁹⁵ 15 Mart 1873'te 16 sayı yayımlanabilen Sirâc gazetesinde Şemseddin Sâmî, özellikle dış haberleri yabancı gazetelerden tercüme edip hazırlamaktadır.¹⁹⁶ Sâmî'nin 6/18 Haziran 1874 tarihinde çıkan 256. sayısında ele aldığı Trablusgarp gazetesi haftada bir olmak üzere, bir sayfası Türkçe, bir sayfası Arapça çıkar.¹⁹⁷

“10 Mart 1876 tarihinde ilk sayısı çıkan Sabah gazetesi Türk basınında her gün çıkan ilk gazete olma özelliğine sahiptir.¹⁹⁸ Şemseddin Sâmî, gazetenin bir yıl kadar başyazarlığını yaptı.”¹⁹⁹ Gazetede, Sâmî'nin “Şundan Bundan” başlığı altında yazdığı ya da çevirdiği birtakım fıkralar ve latîfeler görülür. 257. sayısında artık adının olmadığından Sâmî'nin gazeteden ayrıldığı anlaşıyor.²⁰⁰ Şemseddin Sâmî'nin 1878 yılından itibaren yazarlığını yaptığı Tercüman-ı Şark gazetesi ile önceden çalıştığı Sabah gazetesinde,²⁰¹ “Şundan-Bundan” başlığı altında yazdığı fıkralar yüzünden “Şundan-Bundancı” diye anılmıştır. 1878'de Tercüman-ı Şark'ın kapanmasıyla faal gazetecilik hayatı son bulan²⁰² Şemseddin Sâmî, Ebuzziya Tevfik adına Muharrir dergisinin ilk dört sayısını (1876), 1879'da Aile ve 1880'de Hafta dergilerini çıkardı.²⁰³

b. Romanı: Şemseddin Sâmî'nin ilk eserlerinden olan Taaşuk-ı Talât ve Fıtnat (1873), çağdaş Türk edebiyatının da ilk romanlarından. Zira Namık Kemal, İntibah ve Cezmi'yi ondan sonra yazmıştır.²⁰⁴

c. Tiyatro Eserleri: Şemseddin Sâmî'nin kendi memleketindeki “bessa” denilen yemin âdetini ele aldığı Besa Yahut Ahde Vefâ (1875)²⁰⁵ adındaki ilk piyesinin

¹⁹³ Ş. Sami mad. *TDEA*, s. 130.

¹⁹⁴ Levend, a.g.e., s. 55.

¹⁹⁵ Işık (Kır), a.g.e., s. 48.

¹⁹⁶ Işık (Kır), a.g.e., s. 52.

¹⁹⁷ Levend, a.g.e., s. 57.

¹⁹⁸ Işık (Kır), a.g.e., s. 53.

¹⁹⁹ A. Uçman, a.g.e., s. 520.

²⁰⁰ Levend, a.g.e., s. 60.

²⁰¹ Işık (Kır), a.g.e., s. 54.

²⁰² Akün, a.g.e., s. 412.

²⁰³ Ş. Sami mad. *TDEA*, s. 130.

²⁰⁴ Levend, a.g.e., s. 63.

²⁰⁵ Akün, a.g.e., s. 414.

ardından Seydi Yahya (1876)²⁰⁶ adlı ikinci piyesini kaleme almıştır. Son tiyatro eseri Gâve (1877)'dir.²⁰⁷

d. Çevirileri: Ş. Sâmî'nin yayımlanan ilk eseri olma özelliğini de taşıyan “Tarih-i Mücmel-i Fransa” 1872’de yayımlanmıştır. Florian’ın 1783’te yayımlanan Galatée eserini Şemseddin Sâmî aynı yıl tercüme eder.²⁰⁸ Şemseddin Sâmî İhtiyar Onbaşı (1874) adlı tercümeyi, Le Vieux Caporal adlı oyundan yapmıştır.²⁰⁹ Frédéric Solié’nin sekiz ciltlik Les Mémoires du Diable adlı romanını, Şemseddin Sâmî 1878’de Şeytân’ın Yâdigârları (1878) adıyla tercüme edip yayımlamıştır.²¹⁰ Victor Hugo’nun Les Misérables adlı romanının çevirisi olan Sefiller (1880) tercümesi yarım kalmış, daha sonra Hasan Bedrettin tarafından tamamlanmıştır.²¹¹ Şemseddin Sâmî, 1885’te Robinson adlı çeviriyi yapmıştır.²¹² Hurdeçîn (1885) adlı eserde “hurde” başlığı altında 29 Farsça metin ile bunların çevirileri toplanmıştır.²¹³ Ş. Sâmî’nin Ali b. Ebî Tâlib (1901) adlı eseri, Halife Hz. Ali’nin Eş’ar-ı Muntehabeleri şerh ve tercümesini içerir.²¹⁴

e. Sözlük ve Ansiklopedi: Şemseddin Sâmî, kendisinden sonra hazırlanan bütün Fransızca- Türkçe sözlükler için bir kaynak olan ve son yıllara kadar Türk kültür âleminin faydalandığı Kâmûs-ı Fransevî’nin²¹⁵ 1. baskısı 1882’de çıkar. 4. baskısı da Resimli Kamus-ı Fransevî adıyla 1905’de çıkmıştır.²¹⁶ Yazdığı diğer sözlükleri, Kâmûs-ı Fransevî (Türkçeden Fransızcaya²¹⁷ ve Küçük Kâmûs-ı Fransevî (Fransızca’dan Türkçe’ye- 1886)dir.²¹⁸ Sâmî’nin Fransızca’dan başka Arapça-Türkçe tamalanamayan bir sözlük olan Kâmûs-ı Arabî (1896-1897) adlı eseri vardır.²¹⁹

1. Kâmûsü’l-A‘lâm (Tarih ve Coğrafya Sözlüğü, I-VI): “*Türk kültür hayatında tarih ve coğrafya ile dünya sahnesinden çekilmiş devletler, milletler ve ülkelerle meşhur adamlar üzerine Doğu ve Batı kaynaklarından faydalanılarak hazırlanmış olan ve Türkiye’de ilk ansiklopedi kabul edilen Kâmûsü’l-a‘lâm, müellifi tarafından “tarih ve*

²⁰⁶ Levend, a.g.e., s. 67.

²⁰⁷ Işık (Kır), a.g.e., s. 183.

²⁰⁸ Işık (Kır), a.g.e., s. 63, 64.

²⁰⁹ Işık (Kır), a.g.e., s. 65.

²¹⁰ Işık (Kır), a.g.e., s. 66.

²¹¹ Ş. Sami mad. TDEA, s. 131.

²¹² Işık (Kır), a.g.e., s. 72.

²¹³ Levend, a.g.e., s. 93-94.

²¹⁴ Levend, a.g.e., s. 95.

²¹⁵ Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, cilt 2, s. 1075.

²¹⁶ Levend, s. 79-80-81. Ayrıca basım tarihlerini ve sayfa sayılarını dipnotlarda belirtmektedir.

²¹⁷ Işık (Kır), a.g.e., s. 24.

²¹⁸ Işık (Kır), a.g.e., s. 24.

²¹⁹ Ş. Sami mad. TDEA, s. 131.

coğrafya fenlerinin bir mahzen-i kebîri” diye nitelendirilmiştir. Fasiküller halinde yayımlanan bu altı ciltlik eser alfabe sırasına göre tertip edilmiş olup toplam 4830 sayfadır. Devrinde şarkiyatçıların takdirini kazanan eser önemli bir başvuru kaynağı olma özelliğini hala korumaktadır.”²²⁰

2. Kâmûs-ı Türkî I-II: Kâmûs-ı Türkî, 1901 yılı sonunda tamamlanır ve iki cilt halinde basılır.²²¹ 1574 sayfadan oluşan “Kâmûs-ı Türkî” isimli büyük Türkçe lûgatı, Şemseddin Sâmî’nin Türk dili ve Türk milliyetçiliği bakımından en önemli eseridir. Sâmî’nin Türk dilinde kullanılan Türkçe, Arapça, Farsça, Rumca, İtalyanca, Fransızca bütün sözleri bir araya topladığı bu eserinde öz Türkçe kelimelere verilen yeri ve değeri görmek mümkündür. Sâmî, dilimizin Türkçe olduğunu ve bu yüzden bu dile ait lûgata da başka bir isim koymanın hata olacağını ²²² belirterek eserine Kâmûs-i Osmanî yerine Kâmûs-i Türkî ismini koymuştur. Çünkü Sami’ye göre dilimizdeki kelimeler kökeni hangi dile ait olursa olsun kullanıldığı takdirde bunları Türkçe kelimeler arasında saymak lazım geldiğini söyler.

f. Cep Kütüphânesi: Şemseddin Sâmî’nin öncülüğünde ve Ebüzziya Tevfik, Beşir Fuad, Ahmed Rasim gibi yazarların otuz iki seriden oluşan eserleriyle ortaya çıkan “Cep Kütüphânesi” kitapları, astronomi, jeoloji gibi bilimlerle eğlendirici unsurları konu alır.²²³ Şemseddin Sâmî’nin bu işe girişmesindeki başlıca amacı dönemin orta seviyedeki okuyucularının çeşitli bilgi, ilim ve Avrupa’da meydana gelen gelişmelerden haberdar olmasını sağlamaktır.²²⁴

Cep Kütüphânesi’nin çıkan ilk kitabı Medeniyet-i İslâmiyye 1879’da yayımlanır. Eserde İslâm medeniyetinin çağdaş Avrupa medeniyetini oluşturan bilimlere kaynaklık ettiğini savunur.²²⁵ Esâtir, Osmanlı Devleti’nde dinler tarihi alanında modern anlamda yapılan ilk çalışma kabul edilir ve çeşitli milletlerin hatta Amerika kıtasındaki kavimlerin mitolojilerine yer verilir.²²⁶ Serinin üçüncü kitabı olan kadınlar, kadının toplumdaki yerini açıklayan bir eserdir.²²⁷ Astronomi konulu serinin dördüncü kitabında

²²⁰ A. Uçman, a.g.e., s. 521.

²²¹ Işık (Kır), a.g.e., s. 26.

²²² N. S. Banarlı, a.g.e., s. 1075-1076.

²²³ Işık (Kır), a.g.e., s. 30.

²²⁴ Akün, a.g.e., s. 415.

²²⁵ Işık (Kır), a.g.e., s. 30.

²²⁶ Işık (Kır), a.g.e., s. 83.

²²⁷ Akün, a.g.e., s. 416.

gökle ilgili ayrı başlıklar altında 28 yazı bulunur.²²⁸ Serinin beşinci kitabında yerle ilgili ayrı başlıklar altında 34 yazı bulunur.²²⁹ Jeoloji ve antropoloji bilim dallarının tam anlamıyla birbirinden ayrılamayacağını düşünen Şemseddin Sâmî, serinin onuncu kitabına konusu olan İnsan adını vermiştir.²³⁰

Öğüt ve özdeyişlerle ilgilenen Şemseddin Sâmî, Sabah gazetesinin “Şundan – Bundan” köşesinde bu konuyla ilgili sözleri yayımlamıştır. Daha sonra da bu köşede yayımladığı sözleri, Cep Kütüphanesi serisinin 12. kitabı olan Emsâl adlı dört ciltlik eserinde toplamıştır.²³¹ İçinde 2918 özlü söz vardır. Bunların tümünün kendi ait olmadığını “İfâde-i Merâm” kısmında belirtir.²³² Serinin 17. kitabı olan Letâif (1300/1883)²³³ 224 sayfadır ve 463 latîfeden oluşur. Kitap içerisinde Harûn Reşîd gibi doğunun büyüklerinden Voltaire gibi batının tanınmış edip ve yazarlarına kadar değişik mesleklerden tanınmış kişiler, krallar, komutanlar v.s. ile toplumdaki sıradan insanların kahramanı oldukları anekdotları, latîfeleri ve fıkraları içeren eğlendirici hoş bir kitaptır.

Cep Kütüphanesi serisinin 26. kitabı olan eser 1879’da İnsan başlığı altında yayınlanmış olan eserin ikinci bölümüdür.²³⁴ Ülkemizde dil bilim alanında kaleme alınan ilk çalışma da olan Lisan serinin yirmi yedinci kitabıdır. Şemseddin Sâmî, “Linguistique” bilimi için “ilmü’l-lisân” terimini önermiş ve ilk defa kullanmıştır.²³⁵ Cep Kitapları’nın sonuncusu olan Usûl-i Tenkit ve Tertip, Osmanlı Devleti’nde noktalama işaretleri ve basım teknikleri üzerine yayınlanmış ilk eser olma özelliğindedir.²³⁶ Noktalama işaretlerinin tarihinin anlatıldığı eserde bu işaretlerin bizim yazımıza uygulanması aktarılır. Sonra da noktalama işaretleri birer birer anlatılır. Virgül, nokta, iki nokta gibi noktalama işaretlerine fâsıla, müfriz, kâtıa, şâriha gibi adlar veren yazar, bunların her birinin açıklanmasını yapar.²³⁷

A. Sırrı Levend, Şemseddin Sâmî adlı eserinde “ “Lisan” başlığı altında, “Cep Kütüphanesi” yayınlarının 28. sayısı olmak üzere bir kitap daha basılmakta olduğunu ilan edilmekte ise de, böyle bir eser çıkmış değildir” der ve 3 nolu dipnotta da “Sabah

²²⁸ Levend, a.g.e., s.77.

²²⁹ Levend, a.g.e., s.77.

²³⁰ Işık (Kır), a.g.e., s. 90.

²³¹ Işık (Kır), a.g.e., s. 91.

²³² Şemseddin Sâmî, *Emsâl*, Mihrân matbaası, İstanbul 1296, s. 5-6.

²³³ Ş. Sâmî, *Letâif*, Mihran matbaası, İstanbul 1300 (1883).

²³⁴ Levend, a.g.e., s. 77-78.

²³⁵ Işık (Kır), a.g.e., s. 94.

²³⁶ Işık (Kır), a.g.e., s. 96.

²³⁷ Levend, a.g.e., s. 78-79.

gazetesinin 14 Aralık 1315 tarihli sayısında görülen “Cep Kütüphanesi” ilanı” diye not düşmüştür.²³⁸

g. Öğretici Eserleri: Şemseddin Sâmî eski harflerin kolay şekilde öğretilmesi gayesiyle Küçük Elifbâ (1883), Yeni Usûl Elifbâ-yı Türkî (1891) ve farklı bir gramer usulünün denendiği Nev Usûl Sârf-ı Türkî (1892) adlı eserleri yazmıştır.²³⁹ Ş. Sâmî, Türkçenin doğru şekilde okunup yazılabilmesi için Arapça ve Farsçayı bilmenin gerekli olduğunu düşüncesiyle ve Arapçanın öğrenilmesini kolaylaştırmak için, Tasrîfât-ı Arabiyye (1897), Usûl-i Cedîd Kavâid-i Arabiyye (1900) ve Tatbîkât-ı Arabiyye (1901) gibi eserleri kaleme almıştır.²⁴⁰ Ayrıca Arnavutça alfabe ve Arnavutça gramer kitapları da vardır.

Şemseddin Sâmî’nin bu konuların dışında kalan, Divan şairi Bakî hakkında yazmış olduğu Bâkî’nin Eş’âr-ı Muntahabesi (1900) ile Afrika’da Müslümanlığın yayılmasına amacıyla Arapça yazılmış olan Himmetü’l-hümâm fî neşri’l-İslâm (1884) adlı eserleri vardır.²⁴¹

Yukarıda haklarında kasaca bilgi verdiğimiz eserlerden başka çoğunluğu da basılmamış olan Şemseddin Sâmî’nin diğer eserleri şunlardır:²⁴² Orhon Abideleri²⁴³, Kutadgu Bilig, Lehce-i Türkiye-i Memâlik-i Mısır, Zübde-i Şehnâme, Kavâid-i Nahviyye ve Sarfîyye, Muntahabât-ı Arabiyye, El-Muallâkâtü’s-Seb’a, Et-Tuhfetü’z-Zekiyye, Kırâat-ı Türkiye, Nev Usûl Nahv-i Türkî, Vicdan Muhasebesi.

Şemseddin Sâmî’nin Letâif’i

Şemseddin Sâmî’nin Cep Kütüphanesi kitapları serisinin 17. kitabı olan Letâif²⁴⁴ 463 latîfe ve fıkradan oluşur. Kitap iki cilttir. Birinci cildi 128 sayfa olmak üzere toplam 224 sayfadır. Kitap içerisinde Harûn Reşîd, İskender-i Zülkarneyn gibi doğunun büyüklerinden Shakespeare, Voltaire gibi batının tanınmış edip ve yazarlarına kadar değişik mesleklerden tanınmış kişiler, krallar, komutanlar v.s. ile toplumdaki sıradan insanların kahramanı oldukları anekdotları ve fıkraları içeren eğlendirici hoş bir kitaptır. Letâif’inden örnekler:

²³⁸ Levend, a.g.e., s. 78.

²³⁹ Akün, a.g.e., s. 416.

²⁴⁰ Işık (Kır), a.g.e., s. 28.

²⁴¹ Levend, a.g.e., s. 94.

²⁴² A. Uçman, a.g.e., s. 522.

²⁴³ Eser, 2012 yılında Akçağ yayınları tarafından basılmıştır.

²⁴⁴ Ş. Sâmî, *Letâif*, Mihran Matbaası, İstanbul 1300 (1883).

“*Voltair*’in “*Bikr*” ismindeki eseriyle *Heletyus*’un “*Fikr*” unvanlı kitabının neşri Fransa hükûmeti tarafından men’ olunarak, bu kitapların bulunduğu yerde zabt olunması için eyâletlere yazıldığı sırada, vâlinin biri: “*Bizim eyâlette ne fikir bulunur, ne bikr*” diye cevâb yazmış.”²⁴⁵

1.2.3.4. Mehmet Tevfik ve Hazîne-i Letâif’i

Mehmet Tevfik’in Hayatı

Çaylak lakabıyla da tanınan Mehmet Tevfik, bu lakabı “Çaylak” adında çıkardığı mizah gazetesinden almıştır. Mehmed Tevfik, gazeteci ve yazar olmanın yanında Türk folklor derlemelerinin de öncüsüdür. Mizahtan hoşlanan Tevfik, fıkra alanında çalışmalar yapmış ve birçok fıkra derlemesi yapmıştır. Yaptığı fıkra derlemelerini de yayımlamaktan geri kalmamıştır.²⁴⁶

Kenan Akyüz, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri adlı eserinde, Tanzimât devrinde Diyojen (1870), Hayal (1872) ve Çingiraklı Tatar (1872) adlı devrin tanınmış yazarlarının imzasız yazılarını taşıyan mizah gazetelerine Çaylak (1876) gazetesini de eklemenin gerekliliğini vurgular.²⁴⁷

Düzenli bir eğitim görmeyen Mehmet Tevfik, gazetelerde musahhihlik ve muhabirlik yaparak kendini yetiştirmiş, Muhbir ve İstanbul gazetelerinde yazmıştır. Bursa Mektupçu Muavinliği, İzmit Tahrirat Müdürlüğü, Bursa Umur-ı Ecnebiye memurluğu yanında Bursa’da Hüdâvendigâr gazetesini çıkarmıştır. İstanbul’da Asır ve Terakki gazetelerini çıkardı. Daha sonra Bosna ve İstanbul’da değişik memuriyetlerde bulunmuştur. Letâif-i Asar gazetesini neşredip Vakit ve Basiret gazetelerinde de yazmış ve ünlendiği Çaylak gazetesini çıkarır.²⁴⁸ Son yıllarında Mekteb-i Mülkiyye-i İdâdiyye’de hocalık ile Mekteb-i Mülkiyye-i Tıbbiyye başkâtipliği yapmış ve 1893 tarihinde ölmüştür. Eserlerinin adlarını kısaca aşağıda belirtelim.²⁴⁹

²⁴⁵ Ş. Sâmi, s. 5.

²⁴⁶ Ömer Faruk Akün, “Çaylak Tevfik” maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. VIII, Ankara 1993, s. 240-241.

²⁴⁷ Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1923)*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1995, s. 84.

²⁴⁸ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, “Çaylak Tevfik” maddesi, Dergâh yayınları, C. II, İstanbul 1977, s. 122-123.

²⁴⁹ Ömer Faruk Akün, “Çaylak Tevfik” mad., *TDV İslâm Ans.*, c.VIII, s. 241.

Eserleri

1- Letâif-i İnşâ (1284-1285), 2- Nizâmü'l âlem li-cenâb-i Akhisâri (1287), 3- Kâfile-i Şuarâ (1290-1293), 4- İstanbul'da Bir Sene (1299-1300), 5- İki Gelin Odası (1301-1302).

a. Metin ve Fıkra Denemeleri

1- Letâif-i Hikâyet ve Garâib-i Rivâyât (1288-1289), 2- Âsâr-ı Perîşân (1298), 3- Nevâdirü'z-Zarâif (1299), 4- Letâif-i Nasreddin (1299): Bu eser, anonim şekilde nakledilen Nasreddin Hoca fıkralarını ilk defa kendi imzası altında toplayıp yayımlaması açısından önemlidir. 5- Bu Âdem (1299–1301), 6- Hazîne-i Letâif (1302–1303), 7- Tahrîc-i Harâbât (1300).

b. Tarihe Dair Eserleri

Meşâhîr-i Osmâniyye Terâcim-i Ahvâl-i Kapudân-i Deryâ Meşhûr Gazi; Yâdigâr-ı Macaristan-Asr-ı Abdulhamid Han (1294); Hayreddin Paşa Barbaros (1293); Tarih veya Sene 1171 Cinayetleri (1302).

c. Son Eserleri

1- Usûl-i İnşâ ve Kitâbet I-II (1307-1308), 2- Levâmiu'n-nûr (1308).

Ayrıca Mehmet Tevfik'in yayımlanmayan fakat hazırladığını haber verdiği Keçkül-i Fukara, İstanbul Mirasyedileri, Tandırname ve Durub-i Emsal-i Nisvan isimli eserleride vardır.

Mehmet Tevfik'in Hazîne-i Letâif'i

Mehmed Tevfik'in Hazîne-i Letâif²⁵⁰ adlı kitabı 302 sayfadan ibarettir. Kitapta “mukaddime” ve “bir iki söz” adlı giriş kısımlarından sonra latîfeler yer alır. XIX.yüzyılda fıkra türünde yazılmış olan letâif kitapları içinde en kapsamlı olan dört beş kitaptan biridir. İçerisinde birçok millete ait çeşitli konulardan farklı kaynaklardan alınmış fıkralar vardır. Mehmet Tevfik kitabında 658 hikâyenin olduğunu söylese de aslında hikâye sayısı 633'tür. Aradaki bu sayı farklılığı Mehmet Tevfik'in fıkra sonlarında gelen ve fıkranın bir tür tamamlayıcısı niteliğindeki kıt'a, lahika, ilan başlıkları altındaki parçaları da ayrı birer metin olarak kabul edilmesinden ileri gelmektedir. Fakat bu 633 adet metin parçasının tamamı da fıkra olmayıp az bir kısmı

²⁵⁰ Mehmed Tevfik, *Hazine-i Letâif*, Matbaa-i Ebüzziya, İstanbul, 1302 (1886).

açıklama cümlesi, soru-cevap veya bir şiir parçasıdır. Bu metinlere dikkat edildiği vakit bunların birer fıkra olmadığı göze çarpar.

Fıkralar bir sıralamaya tabi tutulmamıştır. Büyük çoğunluğuna başlık verilmiş, bazılarında ise başlık kullanılmadan aktarılmıştır. Yukarıda belirttiğimiz gibi bazı fıkraların sonunda kıt'a, lahika, ilan başlıkları altında parçalarda bulunmaktadır. Kitapta hem Türk, hem doğulu hem de batılı tanınmış yabancı şahsiyetlere ait anekdot ve fıkralar da mevcuttur. Nasreddin Hoca, Cuha, Behlül, İzzet Molla, Mirza Babür, Sultân Mahmud, Ragıp Paşa, Harun Reşîd, Yakub Bin Leys, Diyojen, Voltaire, Montesquieu, XIV. Lui bunlardan birkaçıdır.

“ Köylü Bir Çocuk

Vaktiyle köylünün biri İstanbul'da pek çok seneler kaldıktan sonra li-ecl-is-sıla köyüne gider. Köylüler başına toplanıp “İstanbul'un en güzel şeyi nedir?” derler. Köylü dayı “Bedesteniyle hamâmları” cevâbını verir.

Bir köylü çocuk bunu hâtırında tutar. Vaktaki bu çocuk da bir işin İstanbul'a gelir. Geldiği gece misâfir olduğu hânede yemek yeniyorken sofraya muhallebi konur. Çocuk muhallebiyi pek ziyâde beğenip “İstanbul'un en güzel şeyi budur” deyince, “Sen bunun ne olduğunu biliyor musun ki İstanbul'un en güzel şeyidir diyorsun” demeleri üzerine “Neden bilmeyecekmişim! Vaktiyle bir hemşehrîmden işitmiştim ya bedesten! Ya hamâm!” der.”²⁵¹

“Hoca Nasreddin

Hoca merhum bir köye misâfir olmuş. Her nedense hocaya yemek vermemişler. Hoca açlıktan esnemeye başlamış. Köylülerden biri “Efendi! İnsan neden esner?” deyince hoca merhum “Malûm Â, iki şeyden esner. Onun biri açlık, diğeri uykusuzluktur. Halbu ki benim uykum yok” demiştir.”²⁵²

Mehmed Tevfik'in Hazine-i Letâif adlı eserinden başka fıkra derlemeleri de vardır. Bu Âdem (İstanbul 1299- 1301) adlı eserinde hepsini “Bu Âdem” ifadesiyle başlattığı 226 mizahî fıkra ve bunların içinde bir de “Bu Âdemin Sergüzeşti” başlığı altında bir hikâye yer alır. Diğer eseri Nevâdir'z-zarâif (İstanbul 1299), Timur'dan başlayarak Türk ve özellikle Osmanlı hükümdarlarının kendi devirlerindeki şair ve âlimlerle münasebetlerini ele alan ve bu konudaki fıkraları toplayan bir eser olup ancak bir cüzü çıkabilmiştir. Bir diğer eseri olan Letâif-i Nasreddin (İstanbul 1299) kitabında

²⁵¹ M. Tevfik, s. 6.

²⁵² M. Tevfik, s. 251.

anonim şekilde nakledilen Nasreddin Hoca fıkralarını ilk defa kendi imzası altında toplamış iki cüzden sonra devamı gelmemiştir.²⁵³ Mehmed Tevfik, Letâif-i Nasreddin, Bu Âdem ve Hazine-i Letâif başlıklarıyla üç kitapta iki yüz kadar Nasreddin Hoca fıkrası toplamıştır.²⁵⁴

1.2.3.5. Letâif-i Âsar

Eserin yazarı Mihran Apikyan Efendi (1855-1938), Türk dili eğitimi hakkında sayısı otuza yakın eserler yazmış Ermeni asıllı Osmanlı eğitimci ve yazardır. Türkçede Mihri mahlasıyla yazdığı eserlerle tanınır. Mihrî, önce Sahakyan Mektebi'nde Türkçe hocalığı yapmış, sonra Bab-ı Seraskeri (Genelkurmay) Tercüme Kalemi'nde çalışmıştır. Çeşitli Ermeni okullarında Türkçe, Arapça ve Farsça okutmuştur. Eserlerinden bazıları: Güldeste (düzgün yazı örnekleri), Letâif-i Asâr (Güzel Yazılar), Tatbikat-ı Münşeat (Kompozisyon dersleri).²⁵⁵

1303 (1887) yılında basılan Letâif-i Asâr,²⁵⁶ Mihri (Mihran Apikyan) tarafından hazırlanan 49 sayfalık küçük bir kitaptır. İçinde çeşitli insan tiplerinin ve fabl türünde hayvanların ibret verici küçük hikâyeleri, latifeler ve atasözlerinin olduğu bir fıkra kitabından ziyade bir öğüt, bir nasihat kitabı niteliğindedir. Horoz ile tilki, hoca ile köylü, papaz, Ermeni ile Yahudi gibi. Bazı hikâyelerden sonra tenbih başlığı altında bu hikâyeden çıkarılacak sonuç öğüt verilerek açıklanmaktadır. Bazen de hikâyeler arasında darb-ı mesel veya şiir konulmaktadır. Bu hikâyelerin aralarında birkaç fıkra da yer almaktadır. Kitap hacim olarak küçük olmasına karşın içinde güzel hikâyeleri barındırmaktadır.

“- Allah Her Yerdedir -

*Papazın biri bir mahalde fevkalâde ferâseti var diye şöhret bulmuş olan altı yaşında bir çocuğa “Allah nerededir” diye suâl eyler ve bildiğinde koca bir portakal vereceğini söyler. İşte çocuk buna cevâben: “Sen de bakalım nerde değildir, o vakit ben sana iki tane vereyim” der.*²⁵⁷

²⁵³ Ömer Faruk Akün, “Çaylak Tevfik” mad., TDV. İslâm Ans., s. 243-244.

²⁵⁴ TDEA, “Çaylak Tevfik” mad., C. II, s. 123.

²⁵⁵ https://tr.wikipedia.org/wiki/Mihran_Apikyan. Erişim tarihi: 12.01.2016.

²⁵⁶ Mihri (Mihran Apikyan), *Letâif-i Âsar*, Matbaa-yı Zartaryan, İstanbul, 1303, 49 sayfa.

²⁵⁷ Mihri, s. 3.

1.2.3.6. Letâif-i Fıkarât

1304 (1887) yılında Ahmed Fehmî tarafından yazılan eser²⁵⁸, XIX.yüzyılda letâif adıyla yazılmış olan sayısız letâif kitapları içinde hacimce küçük ama içerik yönünden kayda değer olanlardan biridir. 88 sayfadan oluşan kitapta 172 fıkra mevcuttur. İçinde Ahmed Fehmî'nin yazdığı önsöz kısmında da belirttiği gibi çeşitli fıkralar ve tanınmış kişilere ait söz, fıkra veya anekdotları içerir. Birçok fıkradan oluşan bu küçük kitapta kambur, tefeci, seyyah, açgözlü, köylü, ahmak, cahil gibi çeşitli insan tiplerine ait fıkraların yanında Galileo, Franklin, Filozof Diyojen, Buffon, Prusya kralı Büyük Frederick, Kristof Kolomb, Napolyon Bonapart gibi hem batılı, Lokman Hekim ve Abbasilerden Yahya Bermekî gibi hem de doğulu birtakım ünlü şahsiyetlere ait anekdotlar, latifeler mevcuttur.

*“Daima muhabbetinin sâfiyyetinden bahsederek aşıklık iddiasında bulunan bir zâtın birine niçin muhabbetten bahs edipte vuslatta arzusuzluk gösterdiğini suâl olundukta “Çünkü hükemâ beyninde vuslat aşığın mezarı olduğu teslim olunmuştur. Hâlbuki ben henüz aşkımın vefâtını arzû etmem!” cevâbını vermiş.”*²⁵⁹

*“Bir mahalde mugâyir-i edeb bir bahs olunurken yalnız bir delikanlının “bahsin uygunsuzluğundan” yüzünün kızardığını (Diyojen) gördükte merkûma hitâben: “Gayret evlâdım gayret! Hüsn-i ahlâk nişânesini şu kadar kişi içinde yalnız sende görebiliyorum. Gayret etki henüz kızarmaya başlayan yüzün sararmasın!” demiş.”*²⁶⁰

1.2.3.7. Letâif -i Tercümân-ı Hakikat

Bu kitap Tercümân-ı Hakikat gazetesinde yayımlandıktan sonra kitap halinde 1305 (1889) yılında basılmıştır.²⁶¹ 129 sayfadan oluşan ve içinde 51 latife, fıkra ve küçük hikâyelerin yer aldığı bu eser kitabın kapak sayfasında yer alan bilgiye göre Tercümân-ı Hakikat gazetesini yazı kurulu tarafından kitap haline getirilmiştir.

İçinde karşılıklı konuşma, monolog gibi kendi kendine bir sohbet havasında alışılmış fıkra tarzından uzak bir anlatımda sunulan parçalar bulunmaktadır. Bu kısımların içinde de fıkra sayılabilecek kısımlar da mevcuttur. Bir konu hakkında söz söylenir, bu konu anlatılırken bununla ilgili fıkra tarzında bir olay gösterilmektedir. Bu

²⁵⁸ Ahmed Fehmî, *Letâif-i Fıkarât*, Karabet ve Kasbar Matbaası, İstanbul, 1304, 88 sayfa.

²⁵⁹ A. Fehmî, s. 6.

²⁶⁰ A. Fehmî, s. 17.

²⁶¹ *Letâif-i Tercümân-ı Hakikat*, Tercümân-ı Hakikat Matbaası, İstanbul, 1305 (1889), 129 sayfa.

tarzda anlatılan olayların gerçek mi yoksa bir kurgu mu oldukları bilinmemektedir. Olaylar bazen bir duyumuş gibi bazen de anlatanın bizzat duyduğu, gördüğü olaylardan bir aktarım şeklinde yansıtılmaktadır.

Her fıkra veya hikâye sıra numarası ile sıralanmıştır. Eserde lokantacı, kayıkçı, mahkeme reîsi, hotelci, İngiliz lordu, garson, köylü, çapkın, bekâr, mübaşir ve daha farklı kişi ve mesleklere ait fıkralara yer verilmektedir.

“2. Fıkra: *Mahkeme-i Cinâyette:*

Reîs- Ey müttehim! Ey oğul! Sen âdetâ bizim ile kafadar oldun. Hafta geçmiyor seni karşımızda görüyoruz.

Müttehim- Kafadarlığınız ile müşerrefim efendim! Elimden gelse her gün huzurunuzda gelip nâil-i iltifatınız olmaya çalışıyor idim.”²⁶²

1.2.3.8. Letâif (Hande)

M. Cemil²⁶³ tarafından hicri 1305 (1889) tarihinde müntahab ve yazarlığı yapılan eser²⁶⁴ 60 sayfadan oluşur. Kitabın kapağında “Maârif nazâret-i Celilesinin 18 Ramazan 1305 tarihli ruhsatıyla ta‘b olunmuştur” ibaresi mevcuttur. Bunun dışında herhangi bir açıklayıcı söz veya mukaddime yoktur. İçerisinde dilenci, gazeteci, tabib, köylü, cimri, değirmenci gibi değişik meslek gruplarına ve şahsiyetlere ait fıkralar ve Voltaire gibi tanınmış kişilerin anekdotları mevcuttur.

“*Seksen yaşında ve marîz bir ihtiyârın yanında henüz yirmi yaşında genç bir kız aşçılık eder imiş. Besbelli her gün ihtiyârın ölümden nişân veren çehresini görmekten usanmış olmalıdır ki kız istifâsını verir. İhtiyar kızı istifâdan caydırmak için der ki:*

- Kızım niçin böyle edersin? Biliyorsun ki ben sık sık hizmetçi değiştirmekten hoşlanmam. Ömrüm oldukça bana hizmet edebilirsin!

- Anlıyorsunuz ya? Yirmi yaşında kız ömrü oldukça seksen yaşındaki marîze hizmet edebilecek!...”²⁶⁵

“*Bir zarîf ile bir şık arasında:*

Şık – Geçen Cuma günü Kağıthâne’de miydiniz?

Zarîf – Evet, orada idim.

Şık – Lakin garip şey! Nasıl oluyor da efendimizi görememişim?

²⁶² *Letâif-i Tercümân-ı Hakikat*, s. 10.

²⁶³ Kitabın yazarı Ahmed Fehmî hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

²⁶⁴ M. Cemil, *Letâif (Hande)*, İstanbul, 1305, 60 s.

²⁶⁵ M. Cemil, s. 2.

- Gözünüzde gözlük var idi. ”²⁶⁶

1.2.3.9. Letâif Hazinesi

Karabet Palamutyan tarafından derlenmiştir. 1315 (1899) yılında İstanbul, Asır Matbaası tarafından basılmıştır.²⁶⁷ 82 latîfe ve fıkradan oluşan kitapta hekim, çocuk, esrärkeş, kör, hazırcevap, hırsız, ressam, cimri, sağır, şair v.b. kişilerin fıkraları yanında Diyojen, Tales gibi ünlü şahsiyetlere ait fıkralar da yer alır.

“Hazırcevâbın birine demişler ki: Köpekler kavga ederken yüzlerini niçin birbirinden çevirirler?

- Barıştırlarsa birbirine bakmak için yüzleri olsun diye! Cevâbını vermiş. ”²⁶⁸

“Hükemâ-yi Yunan’dan Tales’e “Ümit nedir” demişler. İnsanların yularıdır demiş. ”²⁶⁹

“Hırsızın gece bir dükkânın alet-i mahsûsasıyla kesmeye uğraşır iken mahalle bekçisi gelip:

- Ne yapıyorsun dedikte, hırsız:

- Keman çalıyorum.

- Ya sesi çıkmıyor; deyince:

- Onun sesi sabâh çıkar, demiş. ”²⁷⁰

1.2.3.10. Mükemmel Hazîne-i Letâif

Avanzâde Mehmed Süleyman tarafından kaleme alınan 1315 (1899) tarihli kitap toplam 221 sayfadan ibarettir.²⁷¹ Eczacı ve yazar olan Mehmed Süleyman (Avanzâde) 1871 yılında İstanbul’da dünyaya gelmiş ve 1922 yılında vefat etmiştir. Dârülfünun Tıp Fakültesi Eczacılık bölümünü bitirdikten sonra Haydarpaşa Askeri Tatbikat Mektebi’nde Fransızca ve fizik yardımcılığı muallimi olarak çalışmıştır. Bazı dergi ve gazetelerde fennî ve sihi konularda yazmış, uzun süre gazetelerde çalışmıştır. Halka

²⁶⁶ M. Cemil, s. 6.

²⁶⁷ Karabet Palamutyan, *Letâif Hazinesi*, Asır Matbaası, İstanbul, 1315, 48 sayfa.

²⁶⁸ K. Palamutyan, s.8.

²⁶⁹ K. Palamutyan, s.10.

²⁷⁰ K. Palamutyan, s.11.

²⁷¹ Avanzâde Mehmed Süleyman, *Mükemmel Hazine-i Letâif*, Kasbar Matbaası, İstanbul, 1315, 221 sayfa.

faydalı olmak amacıyla otuz yılı aşkın yazı hayatında irili ufaklı iki yüzden fazla eser vermiştir.²⁷²

Avanzâde Mehmed Süleyman, tarih, tıp, eczacılık, edebiyat, psikoloji gibi değişik birçok konuda telif ve tercüme eserleri olmuştur. Fransızca ve Almanca eserlerin çevirilerini yapan Avanzâde'nin 53 tercüme eseri vardır. Eserlerinden bazıları:²⁷³

Telif Eserleri: Muharrir Kadınlar (1311/893), Musavver Takvim-i Cihân (1311/893), Çocuklara Mahsus Hikâye Cüzdanı (1314/1895), Sinir Hastalıkları (1335/1916), Alman Muharrirleri (1335/1916).

Tercümeleri: Alexandre Dumas: Monte Kristo (1327/1909), Victor Hugo: Sefiller (1327-28/1909-10), Ponson du Terrail: Rokanbol (1328/1910), Jules Lermina: Lord Hop (1329/1911).

Mükemmel Hazine-i Letâif adlı kitabın giriş kısmı “İfade-i Mahsusa” başlıklı önsözünde yazar, eserin Fransızca ve diğer dillerden tercüme ve alıntı ve de telif bir kitap olduğunu belirtirken, aynı zamanda resminde yer aldığı kitabın son sayfasındaki “İfade” kısmında kitabın yazılmasında Fransızca ve Almanca latîfelerden ve Türkçe eserlerden alıntı yapıldığına dair Avanzâde'nin küçük bir yazısı mevcuttur.

Terzi, ressam, uşak, köylü, dilenci, bakkâl, çiçekçi, doktor, general, rahip, zengin, sahtekâr, değirmenci gibi insan tiplerine ait fıkraların yanı sıra 12. Lui, Napolyon Bonapart, Taleyrân, Newton gibi tanınmış kişilere ait latîfeler de bu kitapta yer alır. Ayrıca, fıkra ve latîfeden ziyade hikâye niteliğinde birkaç metinle beraber toplam metin sayısı 251'e ulaşmaktadır. Bunların yanı sıra kitabın içinde “Gençlik Belâsı” ve “İki Hemşire” adlı iki tane bir perdelik komedi türü tiyatro oyunu da bulunmaktadır.

“Boğulmuş Balık

Küçük kızın biri mürebbiyesiyle birlikte rıhtım üzerinde gezindiği sırada suyun yüzünde ölü bir balık görmesiyle mürebbiyesine der ki:

- Bu balık niçin ölmüş acabâ dadacığım?

- Bilmem madmazel.

- Bunda bilmeyecek ne var? Gâlibâ boğulmuş.”²⁷⁴

²⁷² *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Mehmed Süleyman (Avanzâde) mad., Dergah yay., İstanbul 1986, c. VI, s. 218.

²⁷³ Eshabil Bozkurt, “Meşrutiyet Dönemi’nde Çok Kimlikli Bir Mütercim: Avanzâde Mehmed Süleyman”, *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2013, Cilt: 37, Sayı: 2, s. 53, 54, 55, 57.

²⁷⁴ A. Süleyman, s. 10.

1.2.3.11. Külliyyât-ı Letâif

Fâik Reşâd'ın bir diğer fıkra çalışması da 1912 yılında yayınlanan Külliyyât-ı Letâif'tir.²⁷⁵ Müellifin bu eseri bu alanda meydana getirilmiş derlemelerin en zengini olup çok sayıda kaynağın taranmasıyla elde edilmiş 1596 latîfe ve fıkrayı konularına ve bahis konusu ettikleri şahısların mesleki ve sosyal tabakalarına göre yirmi yedi grupta toplayan tasnifiyle diğerlerinin hepsinden daha üstündür.²⁷⁶

Yazar, kitabın “İfâde-i Merâm” kısmında yimiden fazla kaynağı taramasıyla bu eseri meydana getirdiğini belirtir. Ayrıca “Muhteviyâtı” kısmında kitabın 31 bölüm olduğu belirtilmişse de kitap yirmi yedi bölümden ibarettir.

“Sultân Murad-ı Sani Hazretleri bir gün ava giderken yolda “Torlak” denilen gürûhtan birkaç derviş karşı çıkıp küstâhâne derler ki:

- Padişahım! Bu memleketleri sana biz alıverdik. Bu hizmetimiz mukâbilinde bari bize bir ma'murca köy olsun ihsân et de sayende hoş gecinip duâ edelim.

- Padişah hazretleri bunlara dönüp:

- Behey ahmaklar! Mademki bu memleketleri bize siz alıvermişsiniz, niçin o zaman beğendiklerinizi kendiniz için alıkoymadınız da hepsini bana verdiniz? demiş.”²⁷⁷

“Zürefâdan birine “fıkralar içinde en çok hangi fıkra hoşunuza gider?” diye sormuşlar. – Hangi fıkra hâl ve mevkiye münâsib ise- cevâbını vermiş.

Zürefâdan biri zevk-i selîmden mahrum bir adam hakkında demiş ki:

- Bu, öyle bir adamdır ki zulmeti nûra tercîh eder. Bülbül avâzı işitse “Aman” ne bed sesli hayvan!” der.”²⁷⁸

1.2.3.12. İncili Çavuş

Kitabın yazarı Süleyman Tevfik (Özzorluoğlu) (1861-1939), iyi bir eğitim görmüş, Arapça, Farsça ve Fransızca öğrenmiştir. Antep'te Fransızca öğretmenliğiyle memuriyete başlamış ve Halep ve Selanik'te çeşitli memuriyetler almıştır. Cumhuriyet öncesi ve sonrası pek çok gazete ve dergilerde yazan ve görev alan Süleyman Tevfik'in

²⁷⁵ Fâik Reşâd, *Külliyyât-ı Letâif*, Dersaadet Kütüphanesi, İstanbul 1328.

²⁷⁶ Ömer Faruk Akün, “Fâik Reşâd” mad., *TDV. İslâm Ans.*, c. 12, s. 109.

²⁷⁷ Fâik Reşâd, *Külliyyât-ı Letâif*, s. 9.

²⁷⁸ Fâik Reşâd, *Külliyyât-ı Letâif*, s. 346.

yüzden fazla telif ve tercüme eseri tesbit edilmiştir. Özellikle masal kitapları ve halk hikâyeleri yazmış, hemen her konuda eser vermiştir.²⁷⁹

Süleyman Tevfik'in hazırladığı kitap²⁸⁰ 1918 tarihini taşır. Kitabın ifade kısmında İncili Çavuş'un Nasreddin Hoca'ya benzer derecede bir şöhrete sahip olduğunu fakat o ana kadar kimsenin İncili Çavuş'un lâtifelerini toplayıp kitap haline getirmediğinden yakındır. Bu sebeple de bu kitabı neşretmeye karar verdiğini söyler. "Kütübhâne-i letâifimizdi cidden şayan-ı teessüf olana bu noksânı telâfi etmek fikrine düştüm. Lezzetle okunacağı şüphesiz bulunan bu hikâyât ve letâifi cem' tertip ile uzun kış geceleri için kârîne bir yâdgâr olmak üzere tab' ve neşre karar verdim."²⁸¹

İncili Çavuş'un fıkraları, fıkradan ziyâde küçük birer hikâye niteliğindedir. Kitap, yazarın bir sayfalık ifâde kısmının ardından İncili Çavuş'un fıkralarıyla devam eder. 160 sayfadan oluşur. İçinde 35 tane lâtife vardır.

Ne İçin Peşini Kabul Etmesin?

"İncili Çavuş bir gün öğle ile ikindi namâzı arasında Fatih Camî Şerifine gider. Mihraba yakın yerde ihtiyârca bir zâtın namâz kılmakta olduğunu görür. Biraz ötede biri de dolaşıp levhaları okuduktan sonra yine mihraba doğru gelir. Evvelce namâz kıldığını müşâhede eylediği zâtın hâlâ edây-ı salât ile meşgûl bulunduğunu görerek bunun bu kadar uzun ve namâzının ne olduğunu düşünüp merak ederek bir müddet bekler.

Mezkûr zât namâzını bitirip duâsını ettikten sonra camî şeriften çıkmak üzere iken İncili önüne geçerek selam verir ve sorar:

- Peder efendi epeyce zamandan beri sizi seyrediyor idim. Birçok namâz kıldınız.

Tabii öğle namâza bu kadar uzun olamaz. Edâ ettiğiniz ne namâzı idi.

- Geçmiş namâz borcum vardı da anları kılıp edâ eyledim.

- Pekâlâ efendim.

Bunun üzerini İncili hemen oracıkta namaza durur. Bir müddet kılar selâm verdiği zaman ihtiyârın hayretle kendisini seyrettiğini görür. İhtiyar sorar:

- Evlâdım sen de epeyce kıldın. Ne namâzı idi? Yoksa senin de mi borcun vardı?

- Hayır borcum yoktu ben de gelecek namâzlardan kıldım.

²⁷⁹ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, "Tevfik Süleyman (Özzorluoğlu)" maddesi, Dergâh yayınları, C.VIII, İstanbul 1998, s. 340.

²⁸⁰ Süleyman Tevfik, *İncili Çavuş*, Matbaa-i Orhaniyye, İstanbul, 1918. 160 sayfa.

²⁸¹ S. Tevfik, s. İfâde.

- A? Hiç olur mu? Gelecek namâz kılınır mı?

- Ne tuhaf şey! Ne için olmasın, sizin ödöncünüz, geçmişiniz kabul ediliyor ve oluyor da ne için benim peşinim kabul olmasın!

Cevâbını vermiş ve ihtiyârı mustağrik-i hayret olarak bırakıp camî şeriften çıkmıştır."²⁸²

Yukarıda belirtilen eserlerin dışında genelde daha önce yazılmış eserlerin birer tekrarı niteliğindeki birkaç sayfalık çalışmalara da rastlanılır. "Letâifnâme niteliğinde derlenmiş yazarı bilinmeyen bazı mecmualar da"²⁸³ vardır (Mesela, İst. Üni. Kütüphanesi TY. 966, 837, 1318, 1371, 1854, 2777, 2997, 3127, 3298, 9612)..."²⁸⁴

1.2.4. Cumhuriyetten Günümüze Kadar Olan Dönem

Cumhuriyet'in kurulmasından günümüze kadar başta Nasreddin Hoca olmak üzere Bekri Mustafa, İncili Çavuş hakkında yazılmış letâif kitaplarına da sıkça rastlanılır. Artık bu kitapların büyük bir kısmı latîfe adıyla değil fıkra adı altında basılmaktadır. İncili Çavuş fıkraları, Nasreddin Hoca fıkraları gibi. Sadece Nasreddin Hoca fıkraları adı altında sayısız fıkra kitabı bulunmaktadır.

Bu dönemdeki yayımlanmış kitaplar, Osmanlı dönemine ait yazma eserlerdeki latîfelerin ve matbaanın sıkça kullanılmaya başlandığı Tanzimat fermanı sonrası döneme ait basılı olan letâif kitaplarının Cumhuriyetin ilanından sonra 1928 yılından itibaren genellikle Latin alfabesine aktarılmasından ibaret kalmıştır. Özgün bir esere pek rastlanılamamaktadır. Cumhuriyetin kurulmasından 1970'lere kadar büyük çoğunlukla Nasreddin Hoca latîfe ve fıkraları üzerinde durulmuş, 1970'lerden itibaren divan edebiyatı da dediğimiz ilk dönem letâifnâmeleri üzerinde araştırmacılar çalışmalara başlamışlardır. Yazma eserler önce makalelerle tanıtılmış sonra da kitapların bazen günümüz Türkçesiyle sadeleştirilerek bazen de aslına uygun olarak Latin alfabesine aktarımıyla Türk halkının hizmetine sunulmuştur.

1.2.4.1. Letâif-i Hoca Nasreddin

Veled Çelebi (İzbudak) (1869-1923), 1869 yılında Konya'da doğdu. Farsça ve Arapça öğrenen Veled Çelebi, çeşitli memuriyetlerde bulunmasının yanı sıra,

²⁸² Süleyman Tevfik, s. 126-127.

²⁸³ Mecmûa: Toplanarak biriktirilmiş, tertip edilmiş şeyler, seçilmiş yazıları içinde toplayan kitap, dergi. (Bkz. Mevlüt Karaca, *Osmanlıca Türkçe Lugat*, Hisar Yayınevi, İstanbul 2010, s. 492).

²⁸⁴ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 299.

Tercüman-ı Hakikat, İkdâm gibi gazetelerde ve değişik mecmualarda makaleler yazmış ve Bahâî mahlasını kullanmıştır. Millî mücadele yıllarında Ankara'ya gelen ve bir ara Farsça hocalığı da yapan Veled Çelebi, Maarif Vekâletince kurulan Telif ve Tercüme Heyeti üyeliğine de seçilmiştir. Türk Dil Kurumu'nda da ilmî çalışmalar yapmıştır. Eserlerinden bazıları 12 ciltlik sözlük çalışması Türk Dili, Letâif-i Hoca Nasreddin, Atalar Sözü, Mesnevî Tercümesi ve Hâtıralarım adlı kitaplardır.²⁸⁵

Veled Çelebi (İzbudak), Letâif-i Hoca Nasreddin adlı kitabı için eski yazma nüshalardan ve halktan toplanan hikâyeler ilave edilerek basıldığını söyler.²⁸⁶

Bahâî (Veled Çelebi) tarafından hazırlanıp 1896'da "Letâif-i Hoca Nasreddin Rahmetu'l-lah-ı Aleyh" adıyla yayımlanan ve daha sonra 1909, 1923 ve 1926 yıllarında da tekrar basılan eserden, Letâif-i Hoca Nasreddin Rahmetullah-i Aleyh adıyla 1926'da 4. baskısı yapılan bu kitaptan iki fıkrayı burada veriyoruz.

“ (Latîfe)

Bir gün hoca hamâma gider. Tesadüf hamâm تنها olmakla kendi kendine (kayabaşı) söylemeye başlar. Kendi sesi pek hoşuna gider. “Mademki benim böyle çok güzel sesim varmış. Niçin Müslümanlara dinletmeyeyim? ” diye hamâmdan çıktığı gibi doğru minareye çıkar. Öğle vakti olduğu halde hoca temcîd okumaya başlar. Aşağıdan birisi: “Ne câhil herif! Böyle kerîh sedâ ile öyle vakitsiz temcîd okumaya ne mecburiyetin var? ” deyince, hoca minareden eğilip adama: “Ah bir sahib-i hayr buraya bir hamâm yaptıra idi de, sen anlaya idin benim sesimin güzelliğini” demiş.”²⁸⁷

1.2.4.2. Bekri Mustafa

Bekri Mustafa²⁸⁸ adlı kitap 94 sayfadan oluşur. Kitabın 1922 yılında yapılan baskısından sonra burada tanıtımını yapacağımız 1927 yılında yapılan tekrar basımıdır. İçerisindeki metinler fıkradan ziyade hikâye denilebilecek uzunlukta olan 47 adet küçük hikâyeden ibarettir.

²⁸⁵ Mustafa Kara, “Veled Çelebi İZBUDAK” Maddesi, TDV., İslâm Ansiklopedisi, C. 23, Ankara 2001, s. 503-505.

²⁸⁶ Yakup Şafak, Yusuf Öz (Yayına Haz.), *Veled Çelebi İzbudak, Tekkeden Meclise Sıradışı Bir Çelebinin Anıları*, Timaş Yayınları, İstanbul, Mayıs 2009, s. 155.

²⁸⁷ Bahai (Veled Çelebi İzbudak), *Letâif-i Hoca Nasreddin Rahmetullahi Aleyh*, 4. Baskı, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul, 1926, s.24

²⁸⁸ Himmetzâde, *Bekri Mustafa*, İkdâm Matbaası, 3. baskı, İstanbul: Kitabhane-i Sûdî 1927, 94 sayfa.

Bekri Mustafa'nın IV. Murat devrinde yaşadığı kabul edilir. Latîfe ve fıkralarda ayyaşların sembolü haline gelen Bekri Mustafa, içki yasağı dönemlerinde içki içenlerin ve halkın tepkisini gösteren bir temsilci olmuş, fıkraları halk arasında söylenmiştir.²⁸⁹

Bekri Mustafa fıkraları da İncili Çavuş fıkraları gibi küçük biri hikâye tarzında lâtifelerden oluşmaktadır.

“Bir Daha Tövbe!

Bekri Mustafa sedâsı güzel ve musikiye âşına bulunduğundan bazı arkadaşlarının ibrâm ve ısrâr üzerine bir ramazan gecesi sahur vaktinde elsalât vermek üzere mahalle camîi minaresine çıkar.

Bazı na‘t-ı şerifleri müteakip salât u selâmı okuduktan sonra sabâh ezânı hulûl eylediğinden ezânı dahi okur.

“O sene Ramazân-ı Şerif temmuza müsâdif olduğu cihetle hava sıcak olduğundan sabâha karşı minarede hubûb eden serin rüzgardan biraz istifâde etmek üzere minarede oturur. Birkaç dakîka sonra üzerine bir gaflet basarak derin bir uykuya dalar.

Camîi Şeriften namâzın edâsını müteâkib asıl müezzin Bekri'nin minarede uyumuş olduğundan bihaber olarak minarenin kapısını kilitleyerek hânesine gider. Mustafa serin rüzgârın hafif nevâzişleri altında birkaç saat uyur ve uyanınca minarede bulunduğunu görerek aşağıya iner ve fakat maa‘l- teessüf kapıyı kilitli bulur. Mahalle camiinde yalnız akşam, yatsı ve sabâh namâzları kılındığı cihetle akşama kadar kapının açılmayacağını düşünen Bekri bu mahbusdan kurtulmak için kapının arkasında bağırıp çağırmaya başlar ise de dışarıdan işiten kimse bulunmaz. Nihâyet tekrar minareye çıkıp oradan istimdâd etmeyi düşünerek yukarı çıkar avâzı çıktığı kadar bağırma başlar. Civardaki hânelerden işitilen bu avâz-ı istimdâd üzerine müezzin aranır ise de, öğle vakti olup işine gitmiş olduğundan bulunamaz. Netice-i kelâm bir çilingir celb olup kapı açılır. Bekri Mustafa'da saatlerce mahbus kaldıktan sonra kurtarılır.

*Bunun üzerine Bekri Mustafa bir daha minareye çıkıp ezân okumaya, hatta mahalle camîi civârından geçmeye tövbe eder.”*²⁹⁰

1.2.4.3. Bektaşî Hikâyeleri

Letâif adı taşımamasına rağmen içerik olarak birer latîfe kitabı olan eserler de mevcuttur. Bunlardan biri de Bektaşî Hikâyeleri²⁹¹ adını taşımaktadır. 94 sayfadan

²⁸⁹ Tahir Galip Seratlı, *Mizahımızın Üç Ustası*, Selis Kitapları, 1. baskı, İstanbul, 2004, s. 191.

²⁹⁰ Himmetzâde, s. 53-54.

oluşan kitap, 1338 (1922) yılında basılmıştır. Eserin ilk sayfasında kitabı toplayan ve neşreden Süleyman ve Hakkı olduğu zikredilir.

Kitap, 105 adet hikâye ve latîfeyi barındırır. Burada latîfenin yanında hikâye kelimesinin kullanılmasının sebebi, bazı latîfelerin latîfeden ziyade hikâye denilebilecek kadar uzun olmasıdır. İncili Çavuş ve Bekri Mustafa hikâyeleri gibi. Hikâye ve latîfeler bir sıralamaya tabi tutulmamış, her birine başlık verilmiştir.

“İçmek Değil Yürümek Fenâ:

Bektaşî fukarâsından biri bir gün fazlaca demlenmiş olduğundan hânesine avdet ederken yürümekte bin türlü müşkülât çekiyor. İki tarafa yalpa vuruyor. Tesâdüf edenlerden biri:

- Görüyor musun baba o kadar içmek ne fenâ şey?

Demekle derviş durup yüzüne bakarak:

- Azîzim, içmek değil, yürümek fenâ.

*Cevâbını verir.*²⁹²

Cumhuriyetin ilanından sonra Letâif adıyla basılan kitaplardan bazıları:

- Süleyman Tevfik Zorluoğlu'nun *“İncili Çavuş'un Güzel-Resimli Latifeleri I-II”* (İstanbul 1939)²⁹³,

- Dâniş Remzi Korok'un *“İncili Çavuş Latifeleri”* (İstanbul 1940)²⁹⁴,

- Selâmi Münir Yurdatap'ın *“Bekri Mustafa'nın Latifeleri”* (İstanbul 1942)²⁹⁵,

- Ertuğrul Şevket Pişkin'in *“Nasreddin Hoca Latifeleri Külliyyatı”* (Ankara 1943)²⁹⁶,

- Selâmi Münir Yurdatap'ın *“Bekri Mustafa'nın Latifeleri”* (İstanbul 1970)²⁹⁷.

²⁹¹ Süleyman ve Hakkı, *Bektaşî Hikâyeleri*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1338 (1922).

²⁹² Süleyman ve Hakkı, *Bektaşî Hikâyeleri*, s. 53.

²⁹³ Süleyman Tevfik Zorluoğlu, *İncili Çavuş'un Güzel-Resimli Latifeleri I-II*, Y. Ziya Balçık Oğulları Kitabevi, Kenan Basımevi, İstanbul 1939.

²⁹⁴ Dâniş Remzi Korok, *İncili Çavuş Latifeleri*, Yeni Şark Kütüphanesi, Aydınlık Basımevi, İstanbul 1940.

²⁹⁵ Selâmi Münir Yurdatap, *Bekri Mustafa'nın Latifeleri*, Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi, İstanbul: Emniyet Kütüphanesi, 1942.

²⁹⁶ Derleyip Toplayan: Zaparta (Ertuğrul Şevket Pişkin), *Nasreddin Hoca Latifeleri Külliyyatı*, Akba Kitabevi, Ankara 1943.

²⁹⁷ Selâmi Münir Yurdatap, *Bekri Mustafa'nın Latifeleri*, Çınar Matbaası, 2. Baskı, İstanbul 1970.

İKİNCİ BÖLÜM: İNCELEME

I. MEŞRUTİYETTEN CUMHURİYETE KADAR LETÂİFNÂMELER

2.1. LATİFELERİN KAYNAKLARI

I. Meşrutiyet ile Cumhuriyet dönemi arasında yayımlanan latîfeler ve fıkralar, bu dönemin diğer eserleri gibi kaynakları bakımından farklılık gösterirler. Latîfe ve fıkralar, telif, çeviri ve uyarlama şeklinde eserlerde yer almıştır. Bununla birlikte birbirinden farklı türlerde yazılmış kitaplar, mecmûalar, irili ufaklı sayısız risaleler gibi çeşitli yazılı kaynaklardan ve sözlü kaynaklardan aktarımlar da önemli bir yer tutar.

Herhangi bir sözün veya metnin bir dilden başka bir dile aktarılma işine çeviri, bu işi yapan kişiye ise mütercim veya tercüman denir.²⁹⁸ Uyarlama (adaptasyon) ise, *“Yabancı bir edebiyat eserinin içeriği korunarak eserdeki yer adlarının, kahraman adlarının, deyimlerin, gelenek ve göreneklerin yerli hayata uyarlanarak aktarılmasıdır. Adaptasyona, çok keyfi, serbest bir çeviri de denilebilir.”*²⁹⁹ İlhan Ayverdi uyarlamaya *“Yabancı dille yazılmış bir eseri yerli şartlara uydurarak tercüme etme, adaptasyon”*³⁰⁰ diyerek benzer bir şekilde tanımlar.

Telif: *“İnsanın kendisinde var olan yeteneği ve bilgi birikimini kullanarak kendi diliyle nesir vadisinde eser ortaya koyması. Kitap yazmak yerine “telîf etmek” tabiri de kullanılır.”*³⁰¹

Bir dilden çeviri yapabilmek için sadece o dili bilmek yeterli değildir. Bunun yanında o dilin inceliklerine, çevrilen metinle ilgili alan hakkında bilgiye sahip olmak ve terimlerini de bilmek gerekir. Ayrıca, bazı tercümelerin asıllarından daha güzel olabileceği unutulmamalıdır.³⁰²

Agâh Sırrı Levend, edebiyatımızda tercümenin biçimlerini şöyle gruplandırır:

²⁹⁸ Turan Karataş aynı şekilde “çeviri” kelimesine tercüme karşılığını verir ve tercüme maddesinde açıklamasını yapmaktadır. Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, s. 88, 423.

²⁹⁹ Turan Karataş aynı şekilde “uyarlama” kelimesine de adaptasyon karşılığını vererek adaptasyon maddesinde açıklamasını yapmaktadır. Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, s. 15, 446.

³⁰⁰ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1289.

³⁰¹ Turan Karataş, a.g.e., s. 418.

³⁰² Turan Karataş, a.g.e., s. 423.

“a) Aslını bozmamak için kelime kelime yapılan çeviriler, b) Kelime kelime olmamakla birlikte, aslına uygun yapılan çeviriler, c) Konusu aktarılarak yapılan çeviriler, d) Genişletilerek yapılan çeviriler.”³⁰³

Levend bu gruplandırma işinde “genişletilerek yapılan çeviriler” konusunda şu bilgileri verir: Bu tür eserlerde genellikle eserin aynen çevirisi yerine bazı kısımları aktarılması, bazı kısımların da aynen çevrilmesi söz konusudur. Mütercim önemli bulduğu yerleri kendi düşünce ve duygularını da katarak aktarır. Bu yüzden esere artık çeviri demek mümkün değildir. Yazının kimi kez eserine çeviri adını vermesi onun ilk yazara gösterdiği saygıdandır. Konusu aktarılan eserlerde yazar elindeki metnin tamamını, cümle cümle çevirmeyip kendi kavradığı şekilde aktarır.³⁰⁴ Bu durumun sadece bizim edebiyatımıza has bir durum olmadığı, dünyanın çoğu edebiyatlarında görülen bir durum olduğu söylenebilir.

Herkesin başkasından alıntı yapabilmesi, evrensel ve sürekli olan büyük duygudaşlık tavrından ileri gelmektedir.³⁰⁵ Dünyanın farklı coğrafyalarında farklı ırktan insanların aralarındaki kültür farklılıklarına rağmen birbirlerinin kültürlerinden etkilenmeleri doğaldır. Bu etkilenmede bire bir birbirlerinin taklidini yapmak yerine benzer yönleri alıp kendilerine uyarlamaları gayet doğal bir durumdur. Edebiyat alanında da aynı durumu görmek mümkündür. Bu etkilenme kendi benliklerini, kültürlerini tamamen esir almadığı müddetçe kötü bir durum olmayıp aksine kendi kültürlerine farklı bir zenginlik katar.

Yazar çeviriyle dili ve toplumu yeniden farklı bir açıdan tasarlama şansını yakalar. Safdilli-bilgin, iyi-kötü, güzel-çirkin, nasıl yapıldıkları farketmeksizin yapılan tüm çeviriler, benimsendikleri edebiyata mal olurlar ve o edebiyatın artık birer parçasıdır. Bu yüzden yapılan bu işler, halka mal oluşlarıyla ve toplumdaki etkileriyle ve yansımalarıyla bir bütün olarak değerlendirilmelidir.³⁰⁶

Avrupa edebiyatında ilk çeviri Livius Andronicus’un (?-M.Ö. 200) Latinceye çevirdiği “Odiseia” Destanıdır. Bizde örgütlü çeviri daha ziyade tarih ve bilim alanlarında olup Lale Devri’nde Damat İbrahim Paşa zamanındadır. Ama çeviride asıl hareketlilik Tanzimat Döneminde olmuş ve Fransız edebiyatından çeviriler ilk sırayı

³⁰³ Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi (Giriş)* C.I, s. 80.

³⁰⁴ Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi (Giriş)* C.I, s.81.

³⁰⁵ A.M. Rousseau, C.L. Pichois, *Karşılaştırmalı Edebiyat*, Çeviren: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yazgan, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2633, İstanbul 1994, s. 23.

³⁰⁶ A.M. Rousseau, C.L. Pichois, *Çev.*: Mehmet Yazgan, a.g.e., s. 171, 173.

almıştır.³⁰⁷ Edebiyatımızda çeviri faaliyetleri Tanzimatla birlikte artar. Osmanlı Devleti'nde 1821 tarihinde devletin resmi çevirileri için Tercüme Odası kurulmuştu. Zamanla Tercüme Odası bir okul halini almış ve burada yetişen birçok kişi Batı'nın uygarlığından, yaşayış düzeninden etkilenmiştir. Tanzimat'la birlikte Osmanlı'da sosyal ve kültürel değişiklikler olmuştur. Bu değişimde öncü rol oynayanlar arasında Tercüme Odası'nda yetişen aydınların yanı sıra 1830'dan itibaren Avrupa'ya gönderilen öğrenciler ve misyoner okullarında yetişenler yer alır. Nesir alanında ilk edebi çeviri Yusuf Kamil Paşa'nın Tercüme-i Telemak'ı 1862'de yayımlanmıştır.³⁰⁸

Osmanlı'nın Batılılaşma çabaları içinde devlet mekanizmalarının bu değişime uyum sağlanması için kanunlar hazırlanırken batılı yaşam tarzının da halka getirilmesine çalışılıyordu.³⁰⁹ Bu çaba içerisinde dil ve edebiyat alanında da ciddi bir etkilenmenin olduğunu görüyoruz. Bu etkilenme kişilerin kendi şahsi çabalarıyla değil aksine başlangıçta bizzat devlet eliyle yürütüldüğü bir şekilde yol almaktadır. Batıya bu yönelmede Fransa ve Fransız edebiyatı başı çekmektedir. Fransa'ya öğrenciler gönderilir. Ülkemizde Fransız okulları açılır.

Bu yönelişte Fransa'nın nasıl ön sırada yer aldığını Gül Mete Yuva, Modern Türk Edebiyatının Fransız Kaynakları adlı eserinde şu şekilde açıklar: *“Osmanlı yazarları sınırları aşarken, Fransa en somut anlamıyla sınırları aşmış, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde, elde ettiği kapitülasyonlarla emperyalist bir güç olmuştur. ...Diğer taraftan, Batı'ya yönelmiş yeni bir Türk kimliğinin şekillenmesinde, bu yazarlar ve eserleri, ilginç bir gözlem yeri oluşturur. Onlarda kıvılcımlanmaya başlayan, birçok neslin karşılıksız ortak aşkı “Fransa sevdası”nın doğuşunu izlemek...”*³¹⁰

Batıya bu yönelişte Türk edebiyatındaki değişimin ilk örneklerinin Fransızca oluşu, zamanının milletlerarası kültür ve diplomaside hakim dilinin Fransızca olmasından ileri gelmektedir.³¹¹

³⁰⁷ Gürsel Aytac, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları/2592, Ankara 2001, s. 32-35.

³⁰⁸ Bu kısımdaki bilgiler için: Konur Ertop, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Dil Sadeleşmesi”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi Cilt II*, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 334; Nuri Akbayar, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Çeviri”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi Cilt II*, s. 448, Dündar Akunal, “Çeviri ve Batılılaşma”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi Cilt II*, s. 452.

³⁰⁹ Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1923)*, s. 19.

³¹⁰ Gül Mete Yuva, *Modern Türk Edebiyatının Fransız Kaynakları*, Yapı Kredi Yayınları 1. Baskı, İstanbul 2011, s. 14.

³¹¹ Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1923)*, s. 28.

Yerli romanların halkın okuma isteğini karşılamadaki yetersizliğinin de etkisiyle 1880’den sonra roman çevirilerinin sayısı artar. Başta Fransız edebiyatından olmak üzere, İngiliz, Rus, İtalyan, İspanyol, Eski Yunan ve Latin edebiyatlarından birçok eserin çevirisi yapılır. 1876-1917 tarihleri arasında yapılan çevirilerin içinde edebiyat, din, askerlik, felsefe, siyaset gibi farklı alanlarda konular yer alır. Tüm çeviri kitaplarının yaklaşık yarısını sadece edebiyat alanındaki çeviriler oluşturur.³¹²

“*Fransızca metinler Türk edebiyatına çeviri, uyarlama, esinlenme, taklit etme gibi değişik yollardan girer.*”³¹³ Osmanlı edebiyatında çeviride esas alınan bir metin, aslına uygun aktarımından ziyade çeviren kişinin metni nasıl okuduğuna bağlıdır. Bu kişisel okumanın sonucunda yapılan çeviriyle metin Osmanlı kültürüyle uyumlu hale getirilir ve eser artık yazarından ziyade çevirene daha yakın bir eser olur.³¹⁴

Türk mizah tarihini, sözlü ve yazılı dönemler diye ikiye ayırabiliriz. XIX. yüzyılın ortalarına kadar sözlü mizah ağırlığını korurken Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadar olan dönem bir sözlü ve yazılı dönemin kesişme noktası olmuş, yıllar ilerledikçe yazılı mizahın gittikçe ağırlık kazandığı bir dönem ortaya çıkmıştır. Fıkralar, latifeler ve hikâyeler genellikle Nasreddin Hoca İncili Çavuş ve Bektaşî erenlerine mal edilerek anlatılır. Bunun yanında Meddah, Ortaoyunu ve Karagöz gibi geleneksel Türk tiyatrosunda mizah ağırlık noktası olmuştur.³¹⁵

Öngören’e göre Osmanlı mizahının temel özellikleri şunlardır: 1. Durgun ve değişmez yapısı, 2. Çifte kültüre dayanması. Yani Karagöz gibi okumamış cahil halk tabakasından biri ile Hacivat gibi aydın tipinin çatışması. 3. Sözlü bir kültüre dayanması yani irticalen olması.³¹⁶

Meşrutiyet dönemi Osmanlı mizahının ikinci dönemi sayılabilir. Bu dönemin en önemli iki özelliği ise: 1. Yazılı, basılı mizaha geçiş, 2. Mizahın tarikatların değil partilerin güdümünde olmasıdır. Başlangıcında aydın mizahı olan Karagöz, Meddah ve Ortaoyunu artık halk eğlencesine dönüşmüş, Batılı tarzdaki mizah dergileri, Direklerarası eğlenceleri, komedi ve kantolar ise aydın kesiminin mizahı olmuştur.³¹⁷

³¹² Nuri Akbayar, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Çeviri”, s. 449-451.

³¹³ Gül Mete Yuva, a.g.e., s. 54.

³¹⁴ Gül Mete Yuva, a.g.e., s. 57-58.

³¹⁵ M. Bülent Varlık, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Mizah”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi Cilt IV*, s. 1092.

³¹⁶ Ferit Öngören, *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi*, s. 64-67.

³¹⁷ Ferit Öngören, *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi*, s. 73.

Osmanlı'da ilk mizah gazetesi 1870'de Teodor Kasap'ın çıkardığı Diyojen'dir. Bundan sonra Hayal (1871), Çıngıraklı Tatar (1872), Latife (1871), Kahkah (1874), Geveze (1875), Çaylak (1876) gibi birçok mizahi yayın çıkmıştır. 1870-1877 arasında 20 Osmanlıca mizah dergisi yayımlanmış fakat 8 Mayıs 1877'de Heyet-i Mebusan mizah dergilerini yasaklamıştır.³¹⁸ II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte mizah basını canlanır. Meşrutiyet'in ilanı olan 1908 tarihinden I. Dünya Savaşı başlangıç tarihi 1914 yılına kadar İstanbul ve taşrada 92 mizahi gazete ve mecmua basılmıştır.³¹⁹

I. Dünya Savaşı bittikten sonra 1919-1922 tarihleri arasında mizahi yayınlar, Millî Mücadele yanlıları ve karşıtları olarak iki gruba ayrılır. Özellikle İstanbul merkezli Alemdar, Peyam-ı Sabah, Millî Mücadele, Kuva-yı Milliye, Mustafa Kemal karşıtı yayınlar yaparken Ankara'da ise Anadolu'da Peyam-ı Sabah adlı mizahi gazete aracılığıyla İstanbul'dan yapılan karalamalara karşılık verilir. XIX. yüzyılın ortalarından sonra yazılı döneme geçen Türk mizahını çoğunlukla gazete ve dergiler temsil eder. Bir rahatlatma unsuru gibi görülen ama aslında yaşanmış ve yaşananla bir hesaplaşma aracı olan mizah, I. ve II. Meşrutiyet dönemlerinde bu özelliğini korumuş ve bu sebeple yapılan mizahi yayınlar ilk günden itibaren yönetimin tepkisini çekmiş, hatta bazıları da kapatılmıştır. *“Türk mizahı, yerleşik düzene bir başkaldırı unsuru olarak doğmuş, gelişmiş; bu niteliğinden ötürü de siyasi yanı çoğunlukla ön plana çıkmıştır.”*³²⁰

I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kadar olan dönem içerisinde basılı letâif kitaplarını telif, çeviri, uyarlama veya taklit şeklinde yazılmış olarak görmekteyiz.

Bu letâif kitaplarından bazılarında, önceki dönemlerde basılı bulunan kitap, risâle gibi kaynaklardan aktarım yoluyla yeniden şekillenip karşımıza çıkan latîfe ve fıkralarla karşılaşılır. Bununla birlikte kimi kitaplarda ise sözlü kaynaklardan veya kitap müelliflerinin kendi söyledikleri gibi kendi araştırmaları sonucu ortaya çıkardıklarını iddia ettikleri ve ilk defa okuyucuyla buluşturdıkları latîfeler ve fıkralar da bulunur.

Bu dönem letâif kitapları yalnızca diğer dillerden tercüme veya sadece tamamen yazarın kendi ürünü telif bir eser olma özelliği göstermez. Aksine bu kitapların tamamına yakını tercüme, alıntı, telif latîfe ve fıkraların hepsinin bir arada bulunduğu

³¹⁸ Nermin Yazıcı, Yazılı Türk Mizahının Gelişim Sürecinde Batılı Anlamda İlk Mizah Dergisi: Cem. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/3, Summer 2011, s. 1301.

³¹⁹ Hamza Altın, *II. Meşrutiyet Devri Mizah Basını*, Grafiker Yayınları, 1. Baskı, Ankara, Nisan 2014, s. 65-68.

³²⁰ M. Bülent Varlık, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Mizah”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi Cilt IV*, s. 1098-1100.

eserler olarak karşımıza çıkar. Tercümesi yapılan veya alıntı yapılan latîfe ve fıkraların bulunduğu eserler yerli ve yabancı menşeli olabilmektedir.

Letâif kitaplarında sadece bir dilden çeviriye rastlamıyoruz. Fransızca başta olmak üzere Almanca, Arapça ve Farsça gibi birçok dilden tercümelere rastlamaktayız. Bu tercümeleri bazen fıkra ve latîfelerin içeriğinden bazen de eserlerin müelliflerinin kendi beyanlarından anlayabiliyoruz. Mesela, Mükemmel Hazine-i Letâif'in "İfade-i Mahsusa" başlıklı önsözünde yazar, eserinin Fransızca ve diğer dillerden tercüme ve alıntı ve de telif bir kitap olduğunu belirtirken eserin sonundaki "İfade" kısmında kitabın yazılmasında Fransızca ve Almanca latîfelerden ve Türkçe eserlerden alıntı yapıldığını vurgular.

Yine Şemseddin Sâmî Letâif'inde yer alan İfade-i Merâm kısmında latîfeler ile ilgili olarak Emsâl adlı eserinin mukaddimesindeki söylediklerinin Letâif'i için de bir dereceye kadar geçerli olduğunu belirtir. Zaten eserin içeriğinden de bu durumu anlamak mümkün olacaktır. Emsâl'in İfade-i Merâm kısmında yazdıklarının bir kısmının batı ve doğu filozof ve ediplerinden çeviri, bir kısmı batı filozof ve ediplerinin sözlerine nazire, bir kısmı da kendi yazdıkları ki bunların toplamın yarısı olduğunu vurgular.

Fâik Reşâd'ın Gencîne-i Letâif eserini Arapça, Farsça ve Fransızca'dan nakledilenler yanında Türk kültür hazinesinden derlenmiş fıkralar oluşturur.³²¹ Zaten kitabın Kable'ş-şürû' kısmında kendisinin belirttiği üzere fıkraları kitap ve risale gibi kaynaklardan aldığını ve fıkraları yazarken onlara biraz müdahale ettiğini, bazılarını ise doğrudan doğruya kendisinin yazdığını ve "mim" harfi ile belirttiğini vurgular. Gerçi "mim" harfi ile belirttiği fıkraların kitabın toplamı içinde çok az bir kısmını teşkil ettiğini görmekteyiz. "Mim" işaretli olan fıkraların sayısı bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece 24'tür. "Mim" işaretli fıkralar sırasıyla, 28, 108, 136, 153, 155, 166, 167, 168, 171, 171-172, 173-175, 176-177, 183, 190, 191, 192-193, 230-231, 233, 234-235, 237, 247-248, 254-257, 284, 287 sayfalarında yer alır.

Yukarıda belirtilen letâif kitaplarının birkaçındaki durumun diğer kitapların geneli içinde geçerli olduğunun tekrar belirtilmesi gerekir.

³²¹ Ömer Faruk Akün, "Fâik Reşâd" maddesi, TDV. İslâm Ansiklopedisi, c. 12, s. 109.

2.2. LATİFELERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Halk kültürü ürünleri olan latifeler ve fıkralar halk arasında çoğu zaman sözlü olmakla birlikte bazen de yazılı olarak yayılma imkânı bulmuş ve yüzyıllar boyunca aktararak günümüze kadar ulaşmıştır.

Yüzyıllar öncesinden zamanımıza kadar geçen sürede bu aktarımların değişik varyasyonları doğal olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü fıkralar, halkın yaşadığı olayları keskin bir zekâ sahibinin mizahî bir anlatım tarzıyla ele alıp sonraki nesillere aktarmasıdır. Anlatılan bu olayların benzerlerinin mensup olunan milletin değişik yörelerinde de yaşanması kuvvetle muhtemeldir. Hatta farklı ülkelerin toplumlarında bile benzer hadiselerin olması ve bu hadiselerin karşısında insanların benzer refleksler göstermesinden daha doğal bir şey olamaz.

Bu itibarla herhangi bir fıkranın aynı milletin farklı yörelerindeki insanları tarafından veya farklı milletlerin fertleri tarafından değişik şekilde anlatılması doğal karşılanılması gereken bir durumdur. Fıkraların bu yer değiştirmesinde çoğu zaman fıkralardaki tipler değişime uğramaktadır. Bu tip değişimiyle birlikte genelde mekân da değişime uğrar. Bazen zamanın değişimi de söz konusudur. Mesela, XV. yüzyıla ait bir latîfe veya fıkranın günümüzde dahi tip değişimiyle birlikte mekân ve zamanında değiştirilerek yüzyıllar sonrasına hatta günümüze uyarlanmış bir versiyonuna rastlayabiliriz.

Saim Sakaoğlu'nun fıkra tiplerindeki değişimler hususunda yaptığı tespitler şunlardır:

- “1. Sevilen bir nüktenin başka bir bölge tipine veya bölge halkına bağlanması.
2. Ahmaklıkla ilgili bir nüktenin, seilmeyen, aralarında çeşitli konularda husumet bulunan iki köy, köy-ilçe, vs. nin biri tarafından diğerinin halkına mal edilmesi.
3. Geniş bölgede tanınmayan dar bölge tipinin yeni çevreye veya ünlü bir ada bağlanması.
4. Tanınmış bir tipin dar bölge tipine bağlanması.
5. Yabancı bir tipin millî bir tipe, hatta bölge tipine bağlanması.
6. Benzer hususiyetleri taşıyan iki tipin yer değiştirmesi.”³²²

³²² Saim Sakaoğlu, “Fıkra Tiplerinin Değişmesi”, *Folklor ve Etnoğrafya Araştırmaları*, İstanbul 1984, s. 448.

Fıkra tipleri incelendiği zaman bu tespitlerin ne kadar doğru ve yerinde olduğu görülecektir. Fıkralardaki başta tip olmak üzere zaman, mekân ve bazen de konu değişmelerinin çeşitli sebeplerini bulmak mümkündür. İnceleme konumuz olan I. Meşrutiyet ile Cumhuriyet dönemi başlangıcına tekâbül eden tarih aralığındaki latîfe ve fıkralardaki bu değişimin sebepleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Tanzimatla birlikte matbaanın daha etkin olarak kullanılmaya başlanmasıyla basılı yayın organlarının artması. Özellikle özel gazetelerin ortaya çıkışı ve sayılarının sürekli artması fıkraların yayılmasında önemli bir etkidir. Zira çıkarılan gazetelerin hemen hepsinde fıkra ve latîfelerin yer aldığı bölümler bulunmaktadır. Dönemin gazeteleri olan Sabah, Tercüman-ı Şark, Tercümân-ı Hakikat, Çaylak gibi gazetelerde Türk milletine ve diğer milletlere ait fıkra ve latîfelere rastlanılır. Ayrıca hacim olarak küçük olan, cep kitapları da denilen türden birçok latîfe ve fıkra kitaplarının da basıldığı görülmektedir.

2. Tanzimatla birlikte ortaya çıkan dildeki sadeleşme hareketleri halkın okuma isteğiyle karşılık bulmuş ve daha geniş halk kitlelerinin gazete, kitap ve dergileri okumasına sebep olmuştur. Gazete, mecmua veya kitaplar hazırlanırken yazarları tarafından diğer yayınlarda çıkan latîfe veya fıkralar başka bir tipe veya konuya dönüştürülerek yeniden aktarılabilir. Bunun sonucunda da basılı fıkra ve latîfelerin halk tarafından okunması ve bunların daha geniş kitlelere farklı şekillerde aktarımlarının olması söz konusudur.

3. XIX. yüzyılın özellikle ikinci yarısında eğitim, diplomatik veya siyasi sebeplerle Avrupa'ya giden Osmanlı aydınının buralardaki sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmişliği canlı olarak görmeleri ve kendilerinde bir Batı hayranlığını doğurmuştur. Neticede Batı'nın bu sosyo-ekonomik gelişmişliğiyle beraber başta Fransız edebiyatı olmak üzere Avrupa milletlerine ait edebiyatlardan ve kültürlerden etkilenmeleri kaçınılmaz bir durumdur. Bu aydın sınıfının Osmanlı'ya dönüşüyle birlikte ülkede oluşturulan kültür alanındaki Batı etkisi fıkra ve latîfelere de kendini göstermiştir. Batıya ait birçok fıkra ve anekdotun toplumumuza aktarımı bu dönem basılı letâîf kitaplarında mevcuttur. Zaten letâîfin fıkraya dönüşümü bu dönemdeki sosyo-kültürel etkilenmenin bir sonucudur.

4. Avrupa'ya gidip dönen Osmanlı yazar ve aydınlarının edebiyat üzerinde bıraktıkları Avrupa etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Bunun yanında ülkemizdeki tercüme faaliyetlerinin de artmasına paralel olarak Batı kaynaklı fıkraların tercüme edilmesinde âdeta bir patlama yaşanması görülür. Gerek Avrupa'ya gidip dönenlerin aktardıkları, gerek ülkemizdeki dil bilen Müslüman ve gayri müslim yazarların az miktarda Doğu dillerinden olmak üzere büyük çoğunlukla Batı dillerinden yaptıkları tercümelerle bu ülkelere ait fıkralar gazete, dergi ve benzeri yayınlarda kendilerine yer buluyordu.

Basılı organlarda Batı kültürüne ait yayımlanan fıkra ve anekdotlar aynen tercüme edilip aktarıldığı gibi bu fıkra ve anekdotlar bazı yazarlar tarafından bir adaptasyon sürecine farklı şekillerde tabi tutulabiliyordu. Fıkralar yayınlarda kullanılırken bazen tip, bazen konu ve buna bağlı olarak zaman ve mekân değişiklikleri meydana getiriliyordu. Yani ülke kültürüne uyarlanıyordu. Batı toplumlarına ait meşhur bir kişinin anekdotunu kimi zaman yerel tanınmış bir kişiye aitmiş gibi anlatabiliyor, kimi zaman da sıradan bir kişinin başından geçen bir macera gibi aktarılabilirdi. Bu da Osmanlı aydınının Batı kültürünü tamamen kabullenemediğinin bir göstergesi olabilir. Çünkü Osmanlı yazar ve aydını Batı medeniyetinin tüm yönlerini toptan bir kabullenmeye hazır değildir. Kendi değerlerinin de farkındadır. Bu sebeple örnek alınan ve hatta bazen de hayranlık derecesinde Batı'ya duyulan sevgiye rağmen Batı kültürüne ait fıkraların, latîfelerin ve anekdotların bazıları bir millîleştirme süzgecinden geçirilip ondan sonra halka sunuluyordu.

Diğer taraftan her milletin kendine ait bir kültürü ve dolayısıyla bir mizah ve gülme anlayışı vardır. Bir kültüre ait bir fıkra, komik bir olay başka bir toplumda gülünç, esprili karşılanmayabilir. Bu sebeple çevirmenin hoşuna giden her fıkrayı asıl şekli aynen çevirmesi mümkün olmayabilir. O zaman fıkra toplumun kabulleneceği, içinde kendine ait bir şeyler bulabileceği şekilde yeniden dizayn edilmelidir. Zira sunulan bir eserin toplumun beğenisini kazanması her yazar tarafından arzu edilen bir durumdur. Bu beğenilme arzu ve isteği de fıkra ve latîfelerin dilimize aktarımı sırasında geçirdiği değişimin sebeplerindendir.

2.2.1. Fıkra Tipleri ile Diğer Unsurların Değişmesi ve Bu Değişiklikler Bakımından Karşılaştırma

Bu kısımda fıkralarda ve latîferde tip, konu, zaman ve mekân bakımından benzerlikler ve değişmeler üzerinde bir inceleme yapılacaktır. Buradaki amaç kendi ülke sınırları içindeki bir yörede anlatılan bir latîfe ve fıkranın başka bir yöreye geçişinde nasıl bir değişime uğradığını görmektir. Aynı şekilde yabancı bir ülkede anlatılan bir fıkra veya anekdotun kendi kültürümüze aktarımındaki tip değişimleri ile diğer farklılıkların ve benzerleklerin gösterilmesi açısından bir fikir vermesi amaçlanmıştır.

Bu dönem kitaplarındaki latîfelerde ve fıkralarda yazıldıkları dönemin toplumsal olaylarının tüm yönleri görülür. Konular büyük çoğunlukla aynı kalmıştır. Latîfelerin ve fıkraların çatı yapısı da genelde korunmuş, pek bir değişime uğramamıştır. Kendi kültürümüze ait olan latîfelerde ve fıkralarda müellifler tarafından konu değiştirilmeye gerek duyulmamıştır. Metinlerde tipler değişime maruz kalmıştır. Yabancı kültürlerle ait olanların kendi dilimize aktarımında ise konuları bakımından bizim kültürümüze yakın olanların tercih edilme sebebi ile sadece tip ve mekân değişmesine ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir.

Latîfe ve fıkralar konu ve tip değişimine uğradığı zaman doğal olarak ayrıntılarda da bir değişime uğramaktadır. Bir çevreden başka bir çevreye geçiş yapan yazılı veya sözlü her tür kültürel öge gittiği yerin özelliklerine bürünmektedir. Bu minvalde başka milletlerden kendi kültürümüze veya kendi kültürümüze ait tiplerden diğer tiplere aktarım esnasında metinlerin yapısı genel olarak korunmakla birlikte yeni uyarlanan metinlerde zaman, mekân ve diğer birtakım ayrıntıların da değişimi gözlemlenmektedir.

Latîfelerde ve fıkralarda en çok değişen unsur tiplerdir. Konular genelde aynı kalmakla beraber başta fıkranın ana kahramanı olmak üzere diğer şahıslar da değişebilmektedir. Fıkralarda şahıslar toplumun birer aynası gibidirler. Toplumda olan olayların yaşanmışlıkların örneğini bu tipler üzerinde görürüz. Fıkralar ve latîfelerdeki şahıslar, anlatılan toplumun dinî ve içtimai yaşamın tüm davranış biçimlerini, aile hayatı, kültürel birikimleri yansıtmak için kurgulanırlar. Kendilerine yüklenen olumlu veya olumsuz bütün vasıfları anlatılan yöre, bölge veya ülkenin toplumsal özelliklerine göre temsil ederler.

Karşılaştırılması yapılacak olan latîfelerin, çevirisi aktararak metin ve sayfa numaraları verilecektir. Metinler içerisinde yer almayan diğer letâif kitaplarından alınan latîfelerin ise çevirisi verilerek, varsa metin içerisinde kendilerine verilen yer numaraları ve dipnotlarda sayfa numaraları verilecektir. Benzer özellik taşıyan, başta tip olmak üzere, konu, zaman veya mekân değişikliği olan latîfelerin sayısı oldukça fazladır. Bu sebeple benzerlik taşıyan latîfelerden birkaçı alınmıştır.

Yabancı kaynaklı birtakım latîfeler kendi ülkemiz insanına uyarlanmıştır. Yabancı kaynaklı oluşunu latîfelerin içinde geçen şahıs, yer veya şahısların bağlı bulundukları milletlerin adlarıyla anılmalarından anlaşılmaktadır. Bunlar, tercüme veya latîfe müelliflerinin kendi istekleri doğrultusunda latîfelerde yapmış oldukları değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Veya bizim kültürümüze ait olanlar yabancı milletlerin dillerine çevrilmiş ve uyarlanmıştır.

Buradaki asıl amaç kimin kimden aldığını araştırmaktan ziyade iki metin arasındaki geçişte kültürel, yapısal gibi hangi yönlerden değişikliğin olduğunu bulup ortaya çıkarmak, iki veya daha fazla metnin birbirilerini etkileyebildiği ve farklı şekillerde nasıl okuyuculara sunulduğunu gösterebilmektir.

Örnekler:

1)

(L- 21)

*“Gaskonyalının biri, esvâbı yırtık ve kıyâfeti gâyet pejmürde olduğu halde, sokağın köşesinde durup, dileniyordu. Bir adam oradan geçip, merkûme bir yirmilik vermiş. On santim iâde etmesini teklif eder; Gaskonyalı bir vakit ceplerini araştırdıktan sonra: “Esvâb değiştirdiğim sırada, keseyi öbür pantolonumda unutmuşum” der.”*³²³

Külliyyât-ı Letâif- (20. Fasıl- No:13)

*“Pejmürde kıyâfet bir dilenci, bir sokağın başında durup dilenirmiş. Efendinin biri, bunun hâline merhametle cebinden bir ikilik çıkarıp: “Bir kuruş ver de sana bir ikilik vereyim!” diyerek ikiliği uzatır. Dilenci bir zaman ceplerini karıştırdıktan sonra: “Hay Allah müstehakkını versin! Üstümü değiştirirken para kesesini yeni pantolonumun cebinde unutmuşum!” demiş.”*³²⁴

³²³ Ş. Sâmi, *Letâif*, s. 13.

³²⁴ F. Reşâd, *Külliyyât-ı Letâif*- s. 756.

2)

(L- 294)

“Esmer çehreli ve yüzü kıllı bir Sicilyalı Paris sokaklarında bir maymun gezdirip oynatıyordu. Annesiyle berâber geçmekte olan bir çocuk elinde bulunan peksimati maymuna uzatır; maymun yemez; çocuk vâlidesine: “Anne küçük maymun peksimat yemiyor! Dur bakayım, babası yer mi?” diyerek peksimati Sicilyalı’ya uzatır.”³²⁵

Külliyât-ı Letâif- (2. Fasil- No: 61)

“Gayet esmer, çirkin, yüzü gözü kıllı bir çingene maymun oynatırken vâlidesiyle berâber seyretmekte olan çocuk elindeki simidi maymuna uzatırsa da maymun almaz. Bunun üzerine çocuk, vâlidesine, - Küçük maymun almadı, dur bakalım, büyük maymun alır mı? - diye simidi çingeneye uzatmış.”³²⁶

Tip değişimine uğrayan latîfelerde bazen sadece şahıslar için değişim söz konusuyken diğer unsurlar hemen hemen hiçbir değişime uğramamıştır. 1 ve 2 numaralı örneklerde bu türden bir değişiklik vardır.

(L- 21) numaralı latîfede asıl fıkra tipi Gaskonyalı iken Külliyyât-ı Letâif’te sıradan bir dilenciye dönüşmüş, (L- 294) numarada ise Sicilyalı iken Külliyyât-ı Letâif’te bir çingeneye dönüşmüştür. Fakat geriye kalan tüm unsurlar hemen hemen aynıdır. 1 numaralı latîfede, “Hay Allah müstehakkını versin!” cümlesiyle topluluğumuza ait bir ifade kullanılıp para birimleri de değiştirilerek bir uyarlamaya gidilmiştir. Fıkranın ana yapısı, muhtevası, olayların akış sırası ve diğer yardımcı tipler aynı kalmıştır. Özellikle 2 numaralı fıkrada Sicilyalı maymunla eşdeğer tutulmuş, bir aşağılamaya gidilmiştir. Dönemin telif letâifnamelerinde bu tür aşağılama bizim toplumumuzda kolay kolay görülmemektedir. Mizahımızda da böyle latîfelerin varlığına kolay kolay rastlamıyoruz. Bizim kültürümüze ait latîfe ve fıkralarda kişilerin yerilmesi mevcuttur. Fakat bir milleti veya kavmi aşağılama yok denecek kadar azdır. Oysa Avrupa milletlerinin fıkra ve latîfelerinde metinlerde de görüleceği üzere neredeyse ırkçılığa varan hakaretlere sık rastlanılır.

Bu iki latîfede iki farklı kültürün mizah anlayışının ayırt edici özelliklerine şahit oluyoruz. (L- 21 ve 294) numaralı latîfelerde tipler üzerinde belli bir bölge insanı

³²⁵ Ş. Sâmi, *Letâif*, s. 155.

³²⁶ F. Reşâd, *Külliyât-ı Letâif*- s. 104-105.

aşağılanırken, Külliyyât-ı Letâîf'e yansıtılan şekillerinde ise belli bir kesim veya bölge insanı değil de sıradan insanlar üzerinden bir alay görülüyor.

3)

(L- 78)

“Amerika'nın ibtidâi keşfinde İspanyol'un biri bir Amerikalı'ya iki karpuz verip, bir mektûbla berâber ahabbından birine göndermiş. Amerikalı yolda karpuzun birini yemiş. Mahalline vâsıl olup, mektûb okunmakla karpuzun iki olacağı söylendiğinde, Amerikalı: “Mektûb yalan söylüyor, o cebimde idi, karpuzun iki olduğunu nasıl görebilirdi? ” demiş.”³²⁷

Külliyyât-ı Letâîf- (19. Fasıl- No:8)

“Bir köylü, İstanbul'a giden hemşehrîlerinden birine iki karpuz ile bir mektûb tevdi' ederek bunları İstanbul'da bulunan akrabâsından bir kimseye götürüp vermesini sipariş eder. Herif karpuzun birini yer. İstanbul'a vusûlünde tek kalan karpuzu mektûbla berâber mürselün ileyhe götürür, teslim eder. Herif mektûbu okuyup da karpuzun iki olduğunu öğrenince birini ne yaptığını sorar. Köylü: - Mektûb yalan söylüyor. Hem, o benim cebimde idi, karpuzun iki olduğunu nasıl görebilmiş!- demiş.”³²⁸

4)

(L- 261)

“(Bonjur) isminde bir adam bir ziyarete gitmiş; kapıyı çaldıkta, hizmetçi çıkıp, kim olduğunu sormuş; herif: (Bonjur) demiş; hizmetçi: “Bonjur, mösyö” diye cevâb verdikten sonra yine ismini sormakta devam etmiş; herif yine (Bonjur) deyince, hizmetçi:

- “Efendim! Komplimentolar el verir, isminizi söyleyin; bin def'a “Bonjur” demede ma'nâ yoktur, der.

- İsmim Bonjur'dur.

- Ha öyle ise, bonjur mösyö dememeli, Mösyö Bonjur demeli.”³²⁹

³²⁷ Ş. Sâmi, *Letâîf*, s. 37.

³²⁸ F. Reşâd, *Külliyyât-ı Letâîf*- s.728.

³²⁹ Ş. Sâmi, *Letâîf*, s. 122.

Külliyât-ı Letâif- (26. Fasil- No: 8)

“Abdüsselâm Efendi nâmında bir zât varmış. Ma’lûm olduğu üzere ekseriyâ böyle (abd) li isimlerden (abd) leri hazf ederler. Bu zâta da yalnız Selâm Efendi derlermiş. Bir gün ziyaret için ahhâbından birinin evine uğrayıp kapıyı çalar. Henüz kapılanmış, acemi bir uşak kapıyı açar. Zâir: “Efendi evde mi?” diye sorar. Uşak da bil-mukâbele: “Siz kimsiniz?” der. Zâir: “Selâm.” der. Uşak bunun selâm verdiğiine zâhib olarak “Ve aleykümü’s-selâm” dedikten sonra tekrar, “İsminiz?” diye sorar. Zâir yine: “Selâm” der. Bir iki def’a daha sorup da hep “Selâm” cevâbını alınca hiddetle kapıyı örtüp yukarı çıkar. Efendi “Kimdi o gelen?” diye sorması üzerine:

- Bir dîvâne imiş. Muttasıl selâm verdi durdu, ben de kovdum- demiş.”³³⁰

3 ve 4 numaralı latîfeler çatı yapısı ve konuları itibariyle neredeyse bire bir aynıdır. Mekân değişikliği söz konusudur. Zaman yönünden de farklılık vardır. İlkinde Amerika’nın ilk keşfedildiği zaman denilerek belirli bir zaman aralığından bahsedilirken, ikinci örnekte bellirli bir tarihten söz etmek mümkün değildir. Her iki latîfede de ecnebi şahıslar yerel bir tiplere dönüşmüştür. 4 numaralı latîfede Mösyö Bonjur, Abdüsselâm Efendi olmuştur. Burada ilginç olan diğer husus karpuzun hediye olarak 4 numaralı latîfede şehirleri, 3 numarada ise daha ileri gidilerek kıtaları aşmasıdır.

5)

Hazîne-i Letâif- (Bir Hâkim)

“Fransa’da iki hasım beynlerinde münâzaun-fih bir davanın faslı için mahkemeye mürâcaâta mecbûr olurlar. Kable’l-mürâcaa müddeî ve müddeî aleyh ayrı ayrı hâkimi görüp da’vânın lehine hükm olunması için hâkime biri bir tulum zeytinyağı, diğeri iri bir domuz takdîm eder. Domuz, hâkimin daha ziyâde hoşuna gidip da’vâyı o tarafa hükm edince zeytinyağını veren herif hâkime dönüp “Efendi ne yapıyorsun? Aklın nerede?” deyince hâkim “Dün bizim eve bir domuz getirmişlerdi. Benim de evde bir tulum yağım vardı. Bir domuz tulumu delmiş, yağı dökmüş aklım orada” demiştir.”³³¹

³³⁰ Külliyât-ı Letâif- s. 896-897.

³³¹ Hazîne-i Letâif- s. 243.

Külliyât-ı Letâif- (1. Fasıl- No:84)

“Vaktiyle iki köylü, bir da‘vâdan dolayı mahkemeye gitmek mecbûriyetinde bulunurlar. Bunlar evvelce ayrı ayrı kadıyı görüp da‘vânın lehinde hükm olunması için rüşvet olarak biri bir tulum yağ biri de bir çift tavşan verir. Tavşanlar daha ziyâde makbûle geçmekle kadı da‘vâyı tavşanları verenin lehine hükmeder. Yağ getiren “Efendi! Hükmü yanlış verdin. Aklın nerede?” deyince kadı - Dün, bana birisi bir çift tavşan hediye etmişti. Bu ziyankâr hayvanlar nasılsa kilere girip yağ tulumunu delmişler, bütün yağları dökmüşler! Aklım orada- demiş.”³³²

5 numaralı latîfede ise konu ve muhteva aynı olmakla birlikte bir kültürden başka bir kültüre aktarılan bir eserdeki unsurların değişiminin çok güzel bir örneğiyle karşılaşılır. Hazîne-i Letâif- (Bir Hâkim) adlı latîfede olay Fransa’da geçer. İkincisi ise olayın Osmanlı’da gerçekleştiğini anlıyoruz. İlk latîfede dava hakimine yağ ve domuz verilirken, ikinci de yağın yanında verilen tavşan olmuştur. Bilindiği gibi dinimizde domuzun yenilmesi haramdır. Haram olunan şeyinde br başkasına verilmesi mümkün değildir. Bu dönem yazarlarının millî duygularla Batı toplumundan alınan kültür öğelerini birebir taklit etmeyip kendi kültürümüze uyarlayarak beğeniye sundukları önceden aktarılmıştı. Burada da inancımızca haram olan domuzun yerine bir çift tavşan geçmiştir.

6)

(L- 44)

“Hükemâ-yı kadîmeden Aryus zevcesinin cevri ü eziyetinden bîzâr olarak, bir gün komşusu bahçesinde üzerine üç zevcesi asılmış bir ağaç olduğunu söyleyince Aryus “Aman! O ağaçtan bana bir fidan ver de, bahçeme dikeyim” demiş.”³³³

(MHL- 230)³³⁴

“Hânesinde zevcesinin aslâ bitip tükenmek bilmeyen kavgalarından, hevesizliklerinden bîzâr olan bir adam hiç olmazsa bir gececik olsun kulağı dinç olmak

³³² F. Reşâd, Külliyât-ı Letâif- s. 875-876.

³³³ Ş. Sâmî, Letâif, s. 23.

³³⁴ Bazı latîfe ve fıkralar başka eserlerde aynı metinle tekrar yer alabilmektedirler. Bu yüzden karşılaştırma kısmında aynı metinle yer alan latîfeler ve fıkralara tekrara düşmemek açısından yer verilmemiştir. Örneğin, Mükemmel Hazîne-i Letâif’te yer alan bu latîfe, Gencine-i Letâif sayfa 8-9’da aynı metinle yer almasına rağmen Faik Reşâd tarafından Külliyât-ı Letâif’e dâhil edilmemiştir.

için ahbâbından birinin hânesine gider. O gece orada kalır. Sabâhtan yattığı odanın bahçeye nâzır olan penceresinden bakar ki hâne sâhibi eline bir testere alıp bir incir ağacı kesiyor. Misâfir taaccüb ile pencereyi kaldırıp sorar ki:

- Ne yapıyorsunuz? O güzel ağacı niçin kesiyorsunuz?

- Aman efendim bu ağaç gâyet meş'ûm bir şey.

- Bu evin benden evvelki sâhibinin karısı bu ağaca kendisini asmış derler idi. Bizimki de bu gece kendisini bu ağaca salb etmiş. Böyle nuhûsetli ağacı yaşatmak olmaz.

- Bırakınız efendim bırakınız kesmeyiniz! Zîrâ kıymetini bilenler için o ağacın bir aşısı hazînelere değer.”³³⁵

7)

(L- 110)

“Aragon krallarından (hakim) lakabıyla mülâkkab olan Alfons dermiş ki: Bir karı koca, bahtiyâr olmak için, kocanın sağır, karının kör olması iktizâ eder.”³³⁶

(LH- 56)

“Müteehhil Bulunan Bir Adama:

- Zevce ve zevce arasında hüsn-i imtizâc ve muhabbet nasıl olur? Diye sorulduğunda:

- Koca sağır, karı da alîl olursa pek güzel vakit geçirilir, demiştir.”³³⁷

6 ve 7 numaralı örneklerdeki (L- 44 ve 110) sayılı latîfeler her ne kadar latîfe kitaplarında yer alsa da bunlar birer anekdot niteliği taşıyan, tarihte gerçekleşmiş veya gerçeğe yakın yaşanmışlıkların olduğu anlatılardır. Kahramanlarını gerçek şahısların oluşturduğu bu tür anlatılardan ortaya çıkarılan yeni latîfelerin kaynağı olarak bu anlatıları kabul etmek mümkündür. Çünkü bu tür latîfelerde şahıs, zaman ve mekân gerçekliği vardır. Ayrıca edebi ve tarihi kaynaklardan bu olayların tarihte gerçekleşip gerçekleşmediği kontrol edilebilir. Fakat latîfelerde yer alan şahısların yaşadıkları

³³⁵ M. Süleymân, *Mükemmel Hazîne-i Letâif*, s. 212.

³³⁶ Ş. Sâmi, *Letâif*, s. 48, 49.

³³⁷ Karabet Palamutyan, *Letâif Hazînesi*, s. 29

dönemle anlatılan metin arasında yer, zaman, tipler açısından bir uyumun olması, bariz farkların, tuhaflıkların olmaması gerekir.

(L- 44) numaralı latîfe ünlü filozoflardan Aryus ve komşusunun yer aldığı bir anekdot, konu olarak aynı kalmakla birlikte yan unsurlar ve kişiler değiştirilerek (MHL-230) numarada yeni bir fıkra ortaya çıkmıştır. Hacimce biraz uzatılmış zaman ve şahıs gerçekliği ortadan kaldırılarak kahramanlarını sıradan şanisların oluşturduğu bir başka bir fıkra oluşturulmuştur.

Aynı şekilde (L- 110) numaralı latîfede Aragon krallarından Alfons'un bir sözü tanınmamış bir şahsın ağzından aktararak sunulur. Her iki örnekte ünlü bir kişinin sözünü sıradan insanların ağzından aktararak kahramanlarını sıradan insanların oluşturduğu birer fıkra haline getirilmiştir. Her iki örneği de Saim Sakaoğlu'nun fıkra tiplerindeki değişimler tespitindeki "5. Yabancı bir tipin millî bir tipe, hatta bölge tipine bağlanması"³³⁸ maddesine uygun düştüğü görülmektedir.

8)

(L- 57)

*"Birisi yolda giderken, merkebin önüne koymuş gitmekte olan bir değirmenciye rast gelmekle, takılmak için: "Nereye gidiyorsunuz böyle ikiniz?" deyince, değirmenci: "Üçümüz için ot almaya gidiyoruz" cevâbını vermiş."*³³⁹

Külliyât-ı Letâif- (19. Fasil- no:5)

*"Bir değirmenci, merkebin önüne katmış gider imiş. Yolda köylünün biri rast gelip: "Böyle ikiniz nereye gidersiniz?" diye takılınca, değirmenci elini köylüden tarafa uzatarak: "Üçümüz için saman almaya gidiyoruz." demiş."*³⁴⁰

Bektaşî Hikâyeleri- (Üçümüz İçin Ot Getirmeye)

"Bir Bektaşî dervişi merkebin önüne katmış gider iken tesadüf eden biri sorar:

- Derviş Baba böyle ikiniz berâber nereye gidiyorsunuz?

Derviş derhal ve bilâ-tereddüd cevâb verir:

*- Üçümüz için ot getirmeye."*³⁴¹

³³⁸ Saim Sakaoğlu, "Fıkra Tiplerinin Değişmesi", s. 448.

³³⁹ Ş. Sâmî, *Letâif*, s. 28.

³⁴⁰ F. Reşâd, *Külliyât-ı Letâif*- s. 727.

L- 57’de ve Külliyyât-ı Letâif- 19. Fasil- no:5’te bir değirmenci merkebiyle giderken Bektaşî Hikâyeleri- (Üçümüz İçin Ot Getirmeye) adlı latîfede ise değirmenci bir Bektaşî dervişine dönüşmüştür. Halk arasında sevilen, beğenilen bir fıkra, bir hadise, bir nükte geniş kitlelere ulaştırılmak istenince ünlü bir şahsa bağlanarak anlatılmakta. Burada Sakaoğlu’nun tespitindeki hem birinci hem de üçüncü maddenin işlediğini görüyoruz.

9)

(L- 313)

*“Birisi evini satacaktı; bir müşteri çıkıp, evi görmek istedikte, herif: “Evi görmeye ne hâcet? Cebimde numûnesi vardır.” diyerek, cebinden bir parça tuğla çıkarıp, gösterir.”*³⁴²

Hazîne-i Letâif- (Bir Köylü İle Karısı)

“Karı – Koca ne yapıyorsun?

Kocası – Şehre gidip evi mezâda vereceğim.

Karı – Güzel. Fakat o dîvârı ne için söküyorsun?

*Kocası – Bir müşteri zuhûr eder de evin bir parça olsun numûnesi yanımda bulunmazsa nasıl pazarlık edebilirim.”*³⁴³

Evini satmak isteyen ahmak bir adamın evin bir tuğlasını nümûne olarak söküp yanında götürmesi latîfelerin ana konusudur. Fakat L- 313’te latîfenin kahramanları satıcı ve alacaklı iken, Hazîne-i Letâif- Bir Köylü İle Karısı’nda ise kahramanlar karı-koca olmuştur. İkinci husus olarak fıkranın yapısı değişmiştir. L- 313’te alışlagelmiş fıkra yapısının yerini “Bir Köylü İle Karısı”nda karşılıklı konuşma almıştır.

10)

(L- 312)

“Bir padişâh köşkünde otururken, gâyet uzun sakallı bir adam ile arkasından bir kösenin koştüğünü görerek, mütekarribinden birine: “Bu adamlar niçin koşuyor?”

³⁴¹ Süleyman ve Hakkı, *Bektaşî Hikâyeleri*, s. 69-70.

³⁴² Ş. Sâmî, *Letâif*, s. 149, 150.

³⁴³ M. Tevfik, *Hazîne-i Letâif*, s. 98.

deyince, mütekarribi: “Önden giden öbürünün sakalını almış; öteki de tutup, almak istiyor” demiş.”³⁴⁴

Letâif (Hande)

“Gece ve gündüz yekdiğerinden ayrılmayan iki muhibb-i sâdıktan birinin çenesi her nâzarın gözüne sokulurcasına gâyet uzun ve diğlerinin ise görünemeyecek derecede küçük imiş.

Bu iki refîk muhtelif elzekan bir gün sayd ü şikâra giderler. Şuracık buracık derken bir tavşan görürler. Biri tavşanın arkasından kovalar. Diğeri de buna peyrev olur.

Bu aralık bunların ne için koştuklarını anlayamayan bir yolcu oradan geçen bir ihtiyâr köyliye suâl eder. Köylü de der ki:

- Ne için koşacaklar? Görmüyor musun? Biri ötekinin çenesini kapmış ötekide çenesini almak üzere arkası sıra koşuyor!”³⁴⁵

Bazı latîfe ve fıkralar içlerinde söylenen nüktelerin çok sevilmesinden dolayı kendilerine farklı varyasyonlarda ve birçok yerde yayılma alanları bulurlar. İnsanın görünüşüyle alay fıkraların başlıca konularındandır. Yukarıdaki örneklerde de dış görünüşle ilgili söylenen bir nükteli sözün yer aldığı farklı şekillerde anlatılan iki latîfeyle karşılaşırız. İki latîfe arasında latîfelerin asıl noktasını oluşturan nükte hemen hemen aynı kalmakla birlikte, şahıslar, mekân, olayın oluş şekli ve diğ. motifler değişmiştir.

L- 312’de bir kösenin uzun sakallı bir adamın peşinden koşması ve bu durum soran padişaha mütekarribinin alaycı cevâbını görürüz. Hande’de yer alan latîfede ise sakalın yerini çeneye bırakmış ve tiplerde değişmiştir. Birincide mekân olarak padişah köşkü yer alırken ikinci örnekte avlanılan bir yer latîfenin mekânıdır. Ayrıca hayvan motifine de rastlanılır. Birincide sebepsiz yere birbirlerinin peşinden koşan insanların yerini ikinci latîfede tavşan avlamak için koşan insanlar alır ve bu koşuşturma boş yere olmaktan çıkıp mantıklı bir sebebe bağlanır. Zaman ise her iki latîfede belirsizliğini korumaktadır.

³⁴⁴ Ş. Sâmi, *Letâif*, s. 149.

³⁴⁵ M. Cemil, *Letâif (Hande)*, s. 36-37

11)

Letâif (Hande)

“Bir şişman adam yazın en sıcak bir gününde Topkapı’ya gitmek üzere Sultân Ahmet’teki hânesinden yola salınır, Aksaray Câddesi’ne gelinceye kadar iyice yorulmuş olduğundan hemen orada bir bakkâl dükkânı önünde gördüğü boş bir iskemle üzerine oturur. Dükkândan biraz ötede bulunan bakkâl kendisini görünce müşteri zannederek alelacele segirtip “Efendi ne alacaksınız?” deyince, merkûm: “Oğlum telâş etme yalnız nefes alacağım.” demiş.”³⁴⁶

Eğlence- Kırk Sekizinci Hikâye

“Gâyet şişman efendinin biri Üsküdar’dan [Ma.. Selâmsız] mahallesi tarîkiyle Bağlarbaşı cihetine doğru çıkar iken esnâ-yı râhda ziyâdesiyle yorulup bî-tâb ve tevân kaldığı cihetle alel-acele Selâmsız’da bir bakkâl dükkânına duhûl etmiş olduğundan bakkâl [İvan], efendiyi bir şey alacak zannıyla:

Bakkâl – Efendim ne alırsınız...? Suâline,

Mûlahham efendide – Nefes oğlum nefes...! Cevâbını vermiş olduğu tuhaftır.”³⁴⁷

Bektaşî Fıkra ve Nükteleri- Nefes Alacağım

“Şişman bir Bektaşî babası yokuşu çıkarken yorulmuş. Bir bakkâl dükkânının önünde boş bir iskemle bularak hemen oturmuş. Bakkâlın çırağı yanına yaklaşarak sormuş:

- Ne alacaksınız baba efendi?

Baba cevâb vermiş:

- Nefes alacağım oğlum nefes.”³⁴⁸

Külliyât-ı Letâif- (21. Fasıl- No: 41)

“Bir mûlahham adam, bir sıcak günde uzunca bir yere giderken bî-tab düşüp bir bakkâl dükkânının önünde boş bir iskemle bulup oturmuş. Bakkâl bunu müşteri zannıyla “Efendim! Ne alacaksınız?” deyince – Oğlum! Nefes – demiş.”³⁴⁹

³⁴⁶ M. Cemil, *Letâif (Hande)*, s. 49.

³⁴⁷ Mehmed Hilmi, *Eğlence*, (Mahmud) Bey Matbaası, İstanbul, 1300, s. 121.

³⁴⁸ Dursun Yıldırım, *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*, s. 233. (A. Halit Yaşaroğlu, Mehmet Ali Nurbaba’dan Bektaşî Fıkra ve Nükteleri, İstanbul, 1959’dan naklen).

11 numaralı örneğimizde bir latîfenin dört farklı letâif kitabındaki dört farklı aktarılış biçimiyle karşılaşıyoruz. Dört latîfedeki fıkranın asıl tipi olan kişinin ortak özelliği şişman olmasıdır. Fakat hepsinde farklı kişilerdir. Bektaşî Fıkra ve Nükteleri kitabındaki metin hariç diğer üç latîfede asıl latîfe tipi belirsizdir. Bektaşî Fıkra ve Nükteleri'ndeki metinde latîfenin asıl kahramanı bir Bektaşî babasıdır.

Konu şişman adamın yorulmasından kaynaklanan dinlenme ihtiyacı ve buna bağlı olarak oturma isteğidir. Konu ve çatı yapı aynı kalmıştır. Zaman belirsizdir. Fakat iki latîfede sıcak bir günü olduğu söylenerek nispeten bir belirlilik vardır.

Dinlenen yer olarak hepsinde bakkâl dükkânıdır ve bu yer değişmez. Hande'de Topkapı, Sultân Ahmet, Aksaray diğer adı bilinen, gerçek mekânlar olurken, Eğlence'de Üsküdar, Bağlarbaşı semtlerinden bahsedilir. Bu semt isimlerinden hareketle latîfelerin mekânı belirgindir ve İstanbul'da olay cereyan etmiştir. Bektaşî Fıkra ve Nükteleri ve Külliyyât-ı Letâif'te mekân belirsizdir. Latîfenin asıl tipine soru sorarak latîfelere dâhil olan diğer alt-tip, yardımcı şahıs, Bektaşî Fıkra ve Nükteleri ve Külliyyât-ı Letâif'te bakkâl çırağı iken Hande ve Eğlence'de doğrudan bakkâlın kendisi olmaktadır. Hatta Eğlence'de bu bakkâl ecnebi bir tip olan "İvan" olarak karşımıza çıkar.

2.2.2. Bektaşî Latîfelerinin İncelenmesi

Tez çalışmasında mümkün olduğunca herhangi bir zümreye veya belli bir toplumsal kişiliğe ait latîfelerden uzak durup sıradan insanları konu edinen latîfelerin incelenmesi üzerinde durulmuştur. Çünkü başta Nasreddin Hoca olmak üzere pek çok meşhur fıkra tipimize sayısız latîfeler bağlanarak anlatılmış ve araştırmacılar tarafından da incelemeye tabi tutulmuştur. Fakat latîfelerin incelenmesi esnâsında bir husus dikkati çekmiştir. İnceleme altına alınan başta Şemseddin Sâmî'nin Letâif'i olmak üzere bu dönem latîfelerinden Bektaşî tipine mal edilen oldukça fazla latîfeye rastlanılır. Bu yüzden latîfelerin karşılaştırılması maddesinde Bektaşî latîfelerinin ayrı bir başlık altında ele alınması daha uygun olacaktır.

Bektaşîliğin, XII. yüzyılda başlayan ve XV. yüzyılın sonunda tamamlanan teşekkül devresi ile XVI. yüzyılın başından şu ana kadar devam eden ve günümüzde bilinen Bektaşîliğin temsil edildiği iki devresi vardır. Bektaşîliğin yayılma sahaları Osmanlı'nın Balkanlardaki fetihleriyle Bulgaristan, Girit, Macaristan, Arnavutluk gibi

³⁴⁹ F. Reşâd, *Külliyyât-ı Letâif*, s. 804-805.

lkeleri içine almıştır. 1826’da II. Mahmud tarafından tasfiye edilen Bektaşılık, Abdulaziz zamanında eski haline dnmştir.³⁵⁰

Kendisi bir Bektaşı olan şemseddin Sami’nin doğup büyüdüğü Arnavutluk’ta Bektaşılık, güçlü bir tarikattir. Bektaşı kökenli bir aileden gelen şemseddin Sami ve ailesi de Bektaşı muhibbidirler ve Bektaşılığe önem vermişlerdir.³⁵¹

“Bektaşı, cemiyet hayatında cereyan eden olayları tenkit ederken insanlara doğruyu, iyiyi, güzeli öğretmeyi ve düşündürmeyi gaye edinmiştir. Olayları glnleştirerek halkı eğlendirmeyi değil, güldürürken öğretmeyi ve eğitmeyi esas almıştır.”³⁵²

Bektaşı, şekilcilikten uzaktır. Din kurallara riayet etmez ve sarhoş bir tip olarak karşımıza çıkar. İnsanların dini kendi menfaatlerine alet etmesinden, adaletsizliklerinden nefret eder. O, haksızlıklara, ikiyezllğe karşı çıkar ve sarhoş haliyle tepkisini gösterir. Sarhoş ve berduş olmasının ve sofu din adamlarını eleştirmesinin sebebi, insanların ve din adamlarının yaptıklarıyla söylediklerinin birbirini tutmamasıdır. Zira Bektaşı için asıl önemli olan dış görünüşü değil i güzelliğidir.

1826’da Bektaşı tarikatının kapatılmasına rağmen Bektaşı latîfelerinin insanlar arasında aktarılmasına ve yayılmasına, bugüne kadar gelebilmesine sebep de budur. Çünkü O, halkın isteyip de söyleyemediklerini söyleyen korkusuz bir sözcü görevini üstlenmiştir. Bektaşı’nin söylediği sözlerin ve yaptığı işlerin haklılığı, sadece belli bir tarikat veya cemaat tarafından değil, herkes tarafından genel kabul gördüğü için tüm insanlar bu latîfeleri beğeniyle dinlemiş, sevmiş ve başkalarına aktararak uygun gördükleri diğer fıkra tiplerini de Bektaşı tipine mal etmeye çalışmışlardır.

Bektaşı latîfeleri sadece Osmanlı Devleti sınırları içerisinde dolaşmakla kalmamış, Avrupa’da çevirileri yapılmıştır. “...Türk fıkralarının ince mizahı ve kültürel zenginliği, XVII. yüzyıldan itibaren Batılıların da ilgisi[ni] çekmiş ve çevirileri yapılmıştır. İstanbul Fransız Dil Oğlanları Okulu ğrencilerinden Fornetty ve Roustand, 1742 yılında Histoires, contes et fables (Hikâye, masal ve fabller) başlıklı eserlerinde

³⁵⁰ Ahmet Yaşar Ocak, “Bektaşılık maddesi”, *TDV İşlm Ansiklopedisi*, c. V, İstanbul 1992, s. 373, 374, 379.

³⁵¹ Dr. Canan ktemgil Turgut, “Tanzimat Romanında Tasavvuf ve Tarikatların Yeri”, *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, c. 56 sayı 1 (2016), s. 271.

³⁵² Dursun Yıldırım, *Türk Edebiyatında Bektaşı Fıkraları*, s. 37.

Türkçe'den Fransızca'ya aralarında Bektaşî fıkraların[ın] da bulunduğu birçok mizahi hikâye çevirmişlerdir.”³⁵³

Benzer latîfelere örnekler:

1)

(L- 252)

“Paris nebâtât bahçesinin bahçevânı, meşâhîr-i tabîiyûndan (Bufon)a, muâyene olmak üzere iki cins incirden birer dâne göndereceğini va'd etmiş; götürmeye me'mûr olan hizmetçi yolda giderken incirlerin birini yemiş; Bufon iki dâne olacağını bildiği için, “Öbürünü ne yaptın?” diye sormuş; “Yedim” demiş; Bufon hiddet ederek, “Nasıl yedin?” deyince, hizmetçi “İşte, böyle yedim” diyerek öbürünü de ağzına atmış.”³⁵⁴

Külliyât-ı Letâif- (26. Fasıl- no: 28)

“Bahçe meraklısı iki zât, bahçelerine ve mahsûlâtına dâir lakırdı ederlermiş. Biri diğerine kendi eliyle yetiştirdiği iki cins incirden numûne olmak üzere iki dâne incir göndereceğini va'd etmiş. Ertesi günü uşağına incirleri verip yollamış. Uşak yolda giderken dayanamayıp incirin birini yemiş. Kalan bir dâneyi götürüp vermiş. O zât incirin iki dâne olacağını bildiği için “Öbürünü ne yaptın?” diye sormuş. Uşak “Yedim” demiş. Adamcağız hiddet ederek “Ne demek! Nasıl yedin?” deyince hizmetkâr, öteki inciri de ağzına atıp - İşte böyle yedim- demiş.”³⁵⁵

Bektaşî Hikâyeleri- (İşte Böyle Yedim)

“Bahçesinde meyve yetiştirmeye pek meraklı biri bir gün zirâât mütehassıslarından bir zâta gidip:

- Bahçemde gâyet güzel iki cins incir yetiştirdim. Fakat bunların daha mükemmel olabilmesi ihtimalini düşünüyorum. Size bunlardan yarın birer dâne göndereyim görünüz de bu bâbda mütâlaalarınızı bana yazınız.

Der. Ertesi gün komşusu bulunan fukarâ-yı Bektaşîden bir kimseye iki incir ile bir mektûb vererek zirâât muallimine gönderir.

Derviş yolda incirin birini safâ-yı hâtırla ekleder ve diğerini götürür. Zirâât muallimi incirlerin iki olacağını bildiği cihetle:

- Baba, incirin öteki ne oldu? Diyerek sorar. Derviş:

³⁵³ Sina Timur Yağlıdere, “Bektaşî Fıkralarının Fransa Yolculuğu”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, Gazi Üniversitesi, Sayı:55 (2010), s. 240.

³⁵⁴ Ş. Sâmi, *Letâif*, s. 117.

³⁵⁵ Faik Reşâd, *Külliyât-ı Letâif*, s. 908-909.

- Onu gelirken fakîr yedim, der. Muallim:

- Nasıl yedin?

Diye izhâr-ı hayretle su'âl eyledikte dervîş elinde bulunan iki inciri ağzına atarak:

- İşte böyle yedim, der ve onu da ekleder. ”³⁵⁶

2)

(L- 127)

“Birisi ahhâbından birinin odasına gidip, kendisini bulamamış ve odasının her tarafını bir parmak toz kaplamış olduğunu gördüğü için, bu pisliği dostunun yüzüne vurmak için, birkaç yerde tozun üzerinde “domuz” kelimesini yazmış. Ertesi gün o dostuna rast gelerek: “Dün size geldim, bulamadım” deyince, dostu: “Evet, isminizi bırakmıştınız, ondan geldiğinizi anladım” demiş. ”³⁵⁷

(MHL- 235)

“Zürefâdan birinin rakîbi olan bir zât –her ne sebepten ise- zarîf ile kavga etmek üzere ikâmetgâhına giderse de kendisini orada bulamadığından daha ziyâde hiddetlenip kapısının üzerine “eşek” diye yazar. Akşam zarîf ikâmetgâhına gelip de yazıyı görünce rakîbi olan zâta şöyle bir mektûb gönderir: “Bugün ikametgâhıma geldiğinizi –vizite kağıdınız bulunmamak hasebiyle- kapının üzerine isminizi yazdığınızdan anladım. Bulunamadığıma teessüf ettim. ”³⁵⁸

Bektaşî Hikâyeleri- (Kart Vizitinizi Bırakmış İdiniz)

“Zarîf ve nedîm Bektaşî babalarından birini bir gün ahhâblarından biri ziyârete gidip babayı odasında bulamamış. Masanın üzerinde kalın bir toz tabakası bulunduğundan parmağıyla oraya “eşek herif” diye yazmış ve bırakıp gitmiş.

Birkaç gün sonra babaya yolda tesâdüf eylediğinden:

- Geçen gün sizi ziyârete geldim, maa't-teessüf bulamayarak 'avdet ettim.

Dedikte baba:

- Ma'lûmâtım var. Hatta masanın üzerine kart vizitinizi bırakmış idiniz.

³⁵⁶ Süleyman ve Hakkı, *Bektaşî Hikâyeleri*, s. 50-51.

³⁵⁷ Ş. Sâmi, *Letâif*, s. 55.

³⁵⁸ M. Süleymân, *Mükemmel Hazîne-i Letâif*, s. 215

Cevâbını ibrâz eylemiş.”³⁵⁹

3)

(L- 318)

“Fransa krallarından Dördüncü Henri saçı beyaz sakalı siyâh bir adam görmekle, tuhafına giderek, herifi çağırıp, bu halin sebebini sordukta, merkûm: “Saçım sakalımdan yirmi yaş büyüktür” demiş.”³⁶⁰

Hazîne-i Letâif- (Abdâln Biri)

“Saçın ağarmış, sakalın niçin ağarmamış” demişler. “Saçım sakalımdan yirmi sene evvel bittiği için” demiş.”³⁶¹

Bektaşî Hikâyeleri- (Yirmi Sene Daha Yaşlıdır)

“Zürefâ-yı Bektaşîden birinin sakalı ve saçları bembeyaz imiş. Bunu hayretle gören bir zât dervişe sorar:

- Baba efendi sakalınız siyâh olduğu halde saçlarınızın beyaz olması mûcib-i hayrettir. Acabâ sebebi nedir?

Derviş derhal cevâb verir:

- Saçlarımın sakalımdan yirmi sene daha yaşlı olduğunu unutuyor musunuz? İşte sebebi budur.”³⁶²

4)

(L- 186)

“(Leh) isminde bir şairin şiirine şu’ûruna halel gelmiş olmakla, bir eve kapamışlardı; ahhâbından biri bir gün yanına gitmekle, kendisinin âdeta akıllı adam gibi söz söylediğini görünce, biraz daha inşirâh getirmek için, alıp damın üzerine çıkarmış; şair bir vakit akıllı gibi görüşüldükten sonra cünûn-ı devrî hareket etmekle: “İsmimizi ilelebed ihlâfa yadgâr bırakmak için, haydi kendimizi damdan aşağıya atalım” deyince, refîği titremeğe başlayarak “Hayır, yukarıdan aşağıya herkes kendini atabilir, bununla isimlerimizi te’bîd edemeyiz, şöhret kazanmak istersek, haydi aşağıya inelim de, oradan kendimizi damın üzerine atalım” demiş. O günden itibaren bîçâre şâirin cünûnî kendini bahçeden damın üzerine atıp, bu hareketiyle şöhret kazanmak hulyâsından ibâret kalmış.”³⁶³

³⁵⁹ Süleyman ve Hakkı, *Bektaşî Hikâyeleri*, s. 74.

³⁶⁰ Ş. Sâmî, *Letâif*, s. 152.

³⁶¹ Mehmed Tevfik, *Hazîne-i Letâif*, s. 37.

³⁶² Süleyman ve Hakkı, *Bektaşî Hikâyeleri*, s. 67-68.

³⁶³ Ş. Sâmî, *Letâif*, s. 83, 84.

Hazîne-i Letâif- (Bir Deli İle Bir Akıllı)

“Âkilin biri herifin biriyle minareye çıkmış. Meğer herif deli imiş. Mutlakâ minareden aşağı atlayalım diye zorlar. Âkil “Be kardeş minareden aşağı atlamak kadar kolay bir şey mi var? Eğer halka hüner gösterecek isek haydi aşağı inelimde aşağıdan yukarı atlayalım. Halk da bir ma‘rifetimizi görsün” deyince deli “Pek doğru” deyip bu karâra razı olmuş. Akıllı da canını kurtarmıştır.”³⁶⁴

Bektaşî Hikâyeleri- (Ma‘rifet Aşağıdan Yukarıya Atlamaktır)

“Bektaşî fukarâsından bir zâtın pek sevdiği ahabblarından biri tecennün ederek hânesinde tedâvi edilmekte bulunduğu sırada derviş dostunu ziyâret etmeyi arzû ile hânesine gitmiş.

O esnâda mecnûnun akli başında olduğundan derviş hasta ile berâber odanın önündeki tahtaboşa çıkarak orada görüşmeye başlamışlar. On dakîka kadar pek âkilâne sözlerle görüşen divâne birden bire demiş:

- Hay baba! Seninle elele vererek buradan bahçeye atlayalım.

- Ne için atlayalım?

- Böyle mühim ve hârîka işleri görenlerin ismi bâki kalır. Biz de isminizi ibkâ etmiş oluruz.

Dîvâne bu sırada ayağa kalkıp dervişin kolundan tutmuş ve aşağıya atlamak üzere kolundan çekmeye başlamış idi. Tehlikenin çok mühim olduğunu gören misâfir derhal der:

- Birâder, tahtaboştan bahçeye atlamak o kadar mühim bir iş değildir. Bunu her kim olsa yapar. Bundan dolayı ismimizi ibkâ edemeyiz. Fakat aşağıdan yukarıya doğru atlamak büyük bir hünerdir. Haydi seninle merdivenlerden bahçeye inelim. Oradan tahtaboşa atlayalım demekle dîvâne:

- Sâhi be çok âlâ olur diyerek bahçeye inmişler. Oradan tahtaboşa atlamak için çalışmaya başlamışlar.

Bu sûretle yukarıdan aşağıya atlayarak bir yerinin kırılmasından kurtulmuş olan misâfir gitmiş, fakat dîvâne aylarca bahçeden tahtaboşa atlamak için her gün uğraşıp durmuştur.”³⁶⁵

³⁶⁴ Mehmed Tevfik, *Hazîne-i Letâif*, s. 32.

³⁶⁵ Süleyman ve Hakkı, *Bektaşî Hikâyeleri*, s. 75-76.

5)

(L- 24)

“İrlanda hükemâsından (İsoykat) ise bu fikrin aleyhinde idi; on altı yaşında bulunan oğlunu evlendireceği vakit, “Bırak, oğlun akıllansın da, öyle evlendir.” diyenlere: “Akıllanırsa, hiç evlenir mi?” derdi.”³⁶⁶

Hazîne-i Letâif- (Bir Hekîm)

“Hekîmin biri oğlunu pek genç iken evlendirmeye kıyâm eder. Dostları – Cânım çocuğu pek erken evlendiriyorsunuz. Biraz daha büyüse de azıcık akli başına gelse - dediklerinde hakkınız var ama azıcık akli başına gelecek olursa hiçbir vakit evlenmez demiştir.”³⁶⁷

Bektaşî Hikâyeleri- (Akıllanırsa Evlenmez)

“Zürefâdan bir Bektaşî babası henüz on altı yaşında bulunan oğlunu teehhül ettirmek azmine düşerek kız arattırıyordu. Ehibbâsı:

- Baba efendi! Henüz çocuk pek geçtir. Acele etmeyiniz. Bırakın da çocuk akıllansın, sonra evlendirirsiniz dediklerinde:

- Hayır! Herhalde şimdi teehhül etmeli. Çünkü akıllanır ise hiç teehhül etmez. Cevâbını verir.”³⁶⁸

6)

(L- 377)³⁶⁹

(LA- 28)

Bektaşî Hikâyeleri- (Hangi Gözü Sakat İdi?)

“Fukarâ-yı Bektaşîden biri mâlik olduğu yegâne merkebe binerek erzak mikdaresini toplamak üzere seyâhate çıkar. Yolda bir kasabada hana inerek misâfir olur. O gece bîcârenin merkebinin hırsız çalar.

Ertesi gün hayvanı âhûrda bulamayan derviş hancıyı sıkıştırır ise de bir fâidesi olmaz.

³⁶⁶ Ş. Sâmi, *Letâif*, s. 14.

³⁶⁷ Mehmed Tevfik, *Hazîne-i Letâif*, s. 52.

³⁶⁸ Süleyman ve Hakkı, *Bektaşî Hikâyeleri*, s. 59.

³⁶⁹ Metin uzun olduğundan ve metinler bölümünde L- 377 ve LA- 28 numaralı çevirileri bulunduğundan bu kısımda sadece metinlerin yer numaraları verilmiştir.

Nihâyet hırsızın merkebi pazarda satması ihtimâlini düşünerek doğruca hayvan pazarına gider. Ve merkebinin orada satılmak üzere bulur.

- Vay benim merkehim! Diyerek hayvanın yularına yapışır. Hırsız merkebi vermek istemez. Aralarında bir münâzara zuhûr eder. Halk başlarına nihâyet gelen zâbita me'mûru bunları alıp karakola götürür.

Orada zâbitanın huzuruna çıkarlar. Derviş merkebin kendi malı olduğunu, hırsız da kendi malı olduğunu iddiâda ısrâr eylediklerinden zâbit Bektaşîye şâhid getirmesini söyler. Bîçâre derviş o kasabada garîbü'd-diyâr olduğundan şâhid bulamayacağını söylemekle berâber:

- Efendim lütfen avluya kadar berâber inelim. Orada merkebin benim olduğunu size ispât edeceğim. Demekle zâbit derviş ve hırsız cümlesi aşağıya inerler.

Derviş arkasındaki cübbeyi çıkarıp birden bire merkebin başına örter ve hırsıza sorar:

- Sen bu hayvanın senin malın olduğunu iddiâ ediyorsun. O halde her bir sakatını da bilirsin. Söyle bakalım merkebin hangi gözü sakattır?

Hırsız şaşırır. Fakat herhalde bir cevâb vermek lâzım olduğunu düşünerek ve işi tesâdüfe bırakarak:

- Sol gözü sakattır. Cevâbını verince derviş cübbeyi kaldırıp:

- Bakınız zâbit efendi, bu hayvanın iki gözü de sağ ve salimdir. Eğer malı olsa idi bunu herhalde bilirdi, diyerek esbâb-ı müddeî eder ve malını alarak gider.”³⁷⁰

Buradaki latîfelere ve özellikle aşağıdaki tabloda yer alan Bektaşî Hikâyeleri ile Şemseddin Sâmî'nin Letâîf'indeki latîfelerle mukayesesine bakıldığında, birçoğunun tipler hariç konuların ve diğer yardımcı unsurların neredeyse birebir benzer oldukları görülecektir. “İşte Böyle Yedim”, “Kart Vizitinizi Bırakmış İdiniz”, “Yirmi Sene Daha Yaşlıdır”, “Akıllanırsa Evlenmez”, “Ma’rifet Aşağıdan Yukarıya Atlamaktır”, “Hangi Gözü Sakat İdi?” adlı Bektaşî Hikâyeleri'nden bazıları, Şemseddin Sâmî'nin Letâîf'inde tarihte yaşamış kişilere ait anekdot niteliğindeki anlatıları veya yaşanmışlıkları içeren latîfelerdir.

³⁷⁰ Süleyman ve Hakkı, *Bektaşî Hikâyeleri*, s.87-88.

Ayrıca Şemseddin Sâmî'nin Letâîf'inin yazılış tarihi olarak Bektaşî Hikâyeri'nden 38 yıl öncedir. Bu yazılı kaynaklar esas alındığında başka eserlerde yer alan bektaşî tipine yakın tipler bektaşî tipine uyarlanmıştır. Bu durumda Bektaşî Hikâyeleri'nin önemli bir kısmının Şemseddin Sâmî'nin bu eserinden esinlenerek yazılmış olduğu söylenebilir. Fakat bu kesinlik bildiren bir durum değildir. Çünkü Bektaşî latîfelerine ait ilk basılı kitabın 1922 yılında olması, bu latîfelerin kitabın basıldığı tarihten daha önce söylenmemiş olduğu anlamına gelmez.

Bektaşî latîfeleri hakkında basılı kitaplar hakkında yaptığımız araştırmalarda Süleyman ve Hakkı'nın "*Bektaşî Hikâyeleri*" eserinden önce bu alanda basılı bir eser bulunamamıştır. Nitekim, Dursun Yıldırım da, H. 1338'de basılmış olan Bektaşî Hikâyeleri adlı eserin Bektaşî fıkralarını içine alan ilk matbu eser olduğunu belirtir.³⁷¹ Bu kısımda Bektaşî Hikâyeleri ile Şemseddin Sâmî'nin Letâîf'inde yer alan latîfelerin arasındaki benzerlikler ele alınmıştır.

BEKTAŞÎ HİKÂYELERİ³⁷²

57 (Daha Evvel Hapsetseniz Olmaz mı?)	3
40 (Maa'l-Memnûniyye)	5
40 (Cenâze İ'lânı)	8
41 (Yarısı Peşin Yarısı Veresiye)	18
85 (Sen de Onun Karısını Döveydin)	23
59 (Akıllanırsa Evlenmez)	24
42 (Çünkü Sarfetmiyor)	28
85 (Ricânızı Kabul Edemeyeceğim)	33
43 (Bir Ziyâfette)	39
45 (Gözümle Görmeden İnanmam)	43
44 (Siz de Bir Memuriyet İsteyiniz)	51
86 (Birinci Şair Sen Olursun)	52
69 (Üçümüz İçin Ot Getirmeye)	57
58 (Seni Bozar Onu Yazarım)	60
68 (Tamamıyla Haksızsınız)	70

Ş. SÂMÎ'NİN LETÂİF'İ³⁷³

³⁷¹ Dursun Yıldırım, *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*, s. 34.

³⁷² Burada, Süleyman ve Hakkı tarafından toplanan ve 1338 (1922) tarihinde basımı yapılan *Bektaşî Hikâyeleri* adlı kitaptaki latîfelerle, Ş. Sâmî'nin *Letâîf*'indeki latîfeleri karşılaştırılmıştır. *Bektaşî Hikâyeleri* adı altında sıralanan numaralar, kitabın orijinalinde sıra numarası olmadığından latîfelerin ait olduğu sayfa numaralarını belirtir. Şemseddin Sâmî'nin *Letâîf*'i başlığı altındaki numaralar ise *Letâîf*'teki latîfelerin sıra numarasını göstermektedir. Her iki eserdeki benzer özellikleri taşıyan latîfeler aynı satırda karşılıklı olarak yer almaktadır.

³⁷³ Şemseddin Sâmî'nin latîfeleri metnin kendisinde sıra numaraları var olduğundan sayfa numarasıyla değil, kendi sıra numaralarıyla sıralanmıştır.

86 (Fakat Tabutun İçindeki Olmalı)	73
59 (Her Vakit Onu Göreyim Diye)	85
57 (Geceliğimi Almaya Gidiyorum)	87
70 (Daha İyi Olur)	90
74 (Kart Vizitinizi Bırakmış İdiniz)	127
74 (Tutar Sahibine Veririm)	153
56 (Merak Etmeyiniz Bir Yere Gitmem)	177
75 (Ma‘rifet Aşağıdan Yukarıya Atlamaktır)	186
44 (Bütün İnsanları Asmalı)	194
45 (O benim Velîni‘metimdir)	209
60 (Bu Son Gelişinizdir)	236
77 (En Yüksek Direk Cennet Yoludur)	240
78 (Bugün Hiç İştihâm Yoktur)	241
50 (İşte Böyle Yedim)	252
60 (Allah Gözlerinizi Muhâfaza Etsin)	253
52 (Beğenmedim de Sakalsız Kaldım)	255
55 (Yedim Efendim)	258
54 (Size Defaâtle Söylemiş İdim)	260
55 (Ne İçin Evlenmiyorsun?)	264
53 (İçmek Değil Yürümek Fenâ)	266
51 (A! Siz misiniz?)	272
62 (Diplomaklık Mesleğine Sevket)	289
62 (Çok Yaşamasına Duâ Et)	295
63 (Şimdi Saat Biri Çaldı)	300
47 (Fakir İyi midir?)	304
63 (Yirmi Yaşında Merkeb Daha İhtiyârdır)	316, 433
49 (İlk Kamçıyı En Çirkini Vuracak)	317
67 (Yirmi Sene Daha Yaşlıdır)	318
47 (Mutbahı Daha Küçük Yapınız)	322
75 (Senelerce Hayvanlıktan Kurtulmadı)	323
48 (Nasıl Zevce Alayım?)	328
50 (Her gün Birçok Ni‘metinizi Yiyorum)	339
79 (Siz Haksızsınız)	346
87 (Hangi Gözü Sakat İdi?)	377
93 (Bu Herifi Tard Ediniz)	388
94 (İhtimâl ki İkimizde Yanılıyorruz)	398
77 (Aman Siz Önce Girmeyiniz)	403
84 (Ricâ Ederim Siz Önümüzde Gitmeyiniz)	403
84 (Şeytân’a Bile Borç Etmişsin?)	404
89, 90 (Okumadıklarınız Daha İyidir!)	405
88 (Sizi İ‘dâm İle mi Tehdît Ettiler)	443
64 (Aldığınız Karı Nâmûsludur)	458

Hiçbir metnin tam anlamıyla bağımsız bir eser olduğunu söylemek mümkün değildir. Bir yazarı beğendiği, etkilendiği başka bir kaynaktan esinlenebilir. Başka kaynaklardan esinlenerek üretilen yeni eserlerde zaman, mekân değişir ve kişiler meydana gelen yeni eserde yeni kişiliklerine kavuşurlar. Eserdeki kahramanlar yeni mekânlarda ve zamanlarda boy gösterirler. Bu değişim eskinin izlerini tam anlamıyla söküp atmaya yeterli olmadığı gibi asıl konu çoğu zaman da aynı kalmaktadır. Bu olay yeniden üretilen eserin değerinden bir şey kaybettirmez. Aksine daha önce yazılmış bir eserin farklı insanlar ve milletler arasında yer değiştirerek yaşamasına, sürekli canlı kalmasına yarar.

Metinler, bu yer değiştirmede gittiği coğrafyadaki toplumsal ve kültürel özelliklere sarılır. Latîfe kahramanları da olmak istediği kişinin özelliklerini kabul ederek onun kılığına girer. Bektaşî latîfelerinde ortaya çıkan durum da budur. Yazarlar başka eserlerde yer alan Bektaşî tipine yakın tiplere ait latîfeleri bektaşî tipine uyarlayarak veya tam tersi olarak Bektaşî tipine ait latîfeleri başka tiplere mal ederek yeni metinler ortaya çıkarmışlardır. Bu tip benzerliği fıkranın asıl unsuru olan nükteli bir sözü söyleyebilen ve haksızlıklara karşı durabilecek bir davranışa sahip olabilen açık sözlü fıkra kahramanlarına sahip metinlerin seçilmiş olmasından görülebilir.

Değerlendirme: Gürsel Aytaç, karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında dikkate alınacak noktalardan birini, “İki eser arasındaki benzerliklerin, yazarlar arasında kimin verici kimin alıcı olduğunun izini sürmek ve bunu keşfetmek araştırmacıya belli bir zevk verebilir, ama orijinalliğin etkilerden azâde olmak anlamına gelmediğini, önemli olanın o etkileri nasıl hal hamur edip yeni bir şey ortaya çıkarmak olduğunu bilmek gerek. Karşılaştırmalı edebiyat araştırmacısı işte bu gerçeği göz ardı etmeksizin, alıcının kendi yaratısına yeni olarak neler kattığını bulup gösterirse “usulünce” iş görmüş, etki avcılığını ilkel bir zevk halinden kurtarmış olur.”³⁷⁴ şeklinde belirtir.

Değişime uğramış olsa da latîfelerde anlatılan tipler halkın içinde yer alan, onların sorunlarını ve yaşanmışlıklarını dert edinen, o toplumun özelliklerini aktaran kişilerdir. Bu yüzden fıkra tipleri ister istemez anlatılan toplumun değerlerine göre yeniden adaptasyona uğramak zorunda kalırlar. Anlatılan toplumun örf, âdet, gelenek, kültür ve

³⁷⁴ Gürsel Aytaç, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, s. 81.

beğenisine göre yeniden oluşturulan fıkra tipleri insanlar tarafından dinlenildiği yerlerde daha fazla bir beğenilir ve sahiplenilir.

Mizahın evrenselliği, latîfelerde kendini bir kez daha göstermektedir. Bu kısımda ele alınan latîfelerin ve fıkraların menşei ve kahramanları ister yabancı bir ülkeye isterse kendi ülkemize ait olsun büyük çoğunlukla ya nüktesinin beğenilmesinden dolayı ya da iki latîfe arasındaki sosyal, çevresel ve diğer özelliklerin benzerliklerinin çokluğundan dolayı kendi insanımıza, toplumumuza uyarlanmıştır veya bize ait olan bir fıkra başka bir ülke lisânına çevrilmiştir.

Aynı milletin fertleri dahi yaşadıkları toplumda yaşayan fıkra tiplerini değiştirerek bir başka bölgeye veya kişiliğe bağlamışlardır. Sevilen bir karakterin herkes tarafından sahiplenilmesi doğal bir sonuçtur. Latîfelerdeki benzerlikler de bu sahiplenilmeden başka bir şey değildir. Latîfeler arasındaki geçişte tip, konu, zaman ve mekân benzerlikleri veya farklılıklarını bulmakta amaç, Aytaç'ın belirttiği gibi alıcı ve vericinin kimin olduğunu bulmaktan ziyade birbirlerini nasıl etkilediklerini, bu etkileşimden yeni bir şeyin ortaya çıkıp çıkmadığını görebilmektir.

2.3. LATÎFELERİN KONULARI

Letâif kitaplarında toplumun her kesiminden insan tiplerine ait fıkra ve latîfelere yer verilmiştir. Bu çeşitlilik doğal olarak konu zenginliğine de yol açar. Latîfelerde kahramanlar haklıyı ortaya çıkarmak için hareket ederler. Bunun yanı sıra fıkra ve latîfelerde yer alan diğer şahıslar, olumsuz tipler dahi olsa bu haklılığın ortaya çıkarılmasında asıl kahramana yardımcı birer unsurdur. Latîfelerin konuları insandır. Yani insanların yaşantısının oluşturduğu bu dünyadaki bütün insani meselelerdir. Günlük hayattaki yaşantılar, olumsuzluklar, mutluluklar, üzüntüler, insan ilişkileri, tabiat olayları, insan hayatını düzenleyen kurallar kısacası içinde yaşadığımız toplumsal hayattır.

Toplumsal hayatın içinde var olan çelişkiler, yaşam farklılıkları, fikir uyumsuzlukları latîfelerin konularını oluşturur. Letâif kitaplarında Osmanlı toplumunun yapısı neredeyse bütün yönleriyle görülebilmektedir (Halkın giyim kuşamı, örf, âdet ve gelenekleri, meslekler, toplum yapısının bozulması, aile içi ilişkiler gibi). Bu toplumsal yapının nasıl değişmekte olduğu, eski âdet ve alışkanlıkların Avrupa tarzı yeni yaşam tarzının da etkisiyle nasıl bir değişime uğradığı anlatılmaktadır. Osmanlı toplum ve

medeniyetine ait unsurların yanı sıra Avrupa medeniyetine ait toplumsal ögeler de bu latîfelerde fazlasıyla yer almaktadır.

Krallar, imparatorlar, her kademedeki devlet büyüklerinin yer aldığı yönetici grubunun halkla olan münasebetleri, toplumun içindeki cimri, hırsız, ahmak, tembel, kendini beğenmiş gibi kötü, hastalıklı insan tiplerinden; dürüst, güvenilir, adil, faziletli insan tiplerine kadar toplumun her katmanındaki insan tiplerinin yer aldığı geniş bir insan profili latîfelerde karşımıza çıkar. İnsanlara ders, öğüt verme amacı güden, insanların bazen bağnazlığa kaçan inançlarını sorgulayan latîfelere rastlanıldığı gibi, toplum hayatında insan ilişkilerindeki çıkar çatışmalarından doğan kokuşmuşlukların ve bireylerin ahlâki çürümelerin konu edinildiği latîfeler de burada sıkça görülmektedir.

Latîfeler, konuları bakımından birtakım başlıklar altında bir sınıflandırma yapılmıştır. Fakat bu sınıflandırmada latîfeler tam anlamıyla birbirinden bağımsız birer grup oluşturmamaktadırlar. Zira latîfelerdeki ana unsur olan insanın yer aldığı olaylar silsilesi içinde birden fazla konu yer alabilmektedir. Bu da bazı latîfelerin geniş bir konu ağına sahip olmasını sağlamaktadır. Bazen aile hayatıyla ilgili bir latîfe, ahlâk ve terbiye konulu bir durum arz eder. Kimi kez de inançla ilgili bir latîfelerde kişilere öğüt verilir, onların olaylardan ders alması sağlanır. Fakat metinlerde asıl vurgulanmak istenen konu esas alınarak ve yoğunluk dikkate alınarak bir tasnif yapılmıştır.

İncelemeye esas letâif kitaplarındaki latîfeler konularına göre şu şekilde sınıflandırılabilir:

1. Dini İnançlarla İlgili Latîfeler,
2. Ahlâk ve Terbiye İle İlgili Latîfeler,
3. Aile ve Evlilikle İlgili Latîfeler
4. Meslek Gruplarıyla İlgili Latîfeler
5. Kamu Yöneticileriyle İlgili Latîfeler
6. Cahillik ve Ahmaklıkla İlgili Latîfeler
7. Toplum Değerleri, Örf, Âdetler ve Halk İnanmaları İle İlgili Latîfeler

2.3.1. Dini İnançlarla İlgili Latîfeler

Bu gruptaki latîfelerde genellikle, dini inançlara sadece görünüş olarak bağlı fakat yaşantı olarak bunun tezatı olan bir hayat süren özellikle din adamlarına, insanlara ve dini değerlere körü körüne bağlanmaya karşı alaycı, iğneleyici bir yaklaşımla eleştiri yapılmaktadır.

İşlenilen günahlardan dolayı kabir azabı (L- 106) ve Allah tarafından huzura kabul edilip edilmeme (L- 124), nefesine yenik düşüp bunu inançlarından üstün görme (L- 111, 122, 138) kinâyeli ve tenkit edici bir üslupla eleştirilir. Âhiret günü ile ilgili şekilci ve yanlış inanışlar (L- 153, 163), dinin, dini kuralların bozulduğunu, tahrip edildiğini (L- 180, 185), sıkıntılar karşısında Allah'a sığınma (L- 339) ve O'ndan yardım dileme (L- 304), önce kişilerin işlerini gereği gibi yapıp sonra tevekkül etmeleri gerektiğini (L- 240, 455) iğneleyici şekilde alaya alan latîfelerde mevcuttur. Dini inanışların sadece ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kalındığında akla gelmesi, başka zamanlarda hatırlanmaması alaycı bir tutumla latîfelerde yer alır (MHL- 162).

Din üzerindeki bu bozulmanın önemli sebeplerinden biri olarak din adamları işaret edilmektedir. Din adamları değişik yönlerden alaya alınmaktadır (L- 82, 431, 435, 450). Din adamlarının makamlarını kendi rahatlıkları için kullanmaları, menfaatperestlikleri, (L- 141, 170, 460, MHL- 163), yaşantılarının sözleriyle, yaptıklarıyla çelişki içinde olması, doğruluktan sapmaları (L- 324, 414, MHL- 147) sebebiyle din adamlarının sözlerinin insanlar üzerinde doğru yola ikna edici bir özelliğinin kalmadığı (L- 162) hep eleştiri oklarının hedefindedir. Dini yönden cehalet ve cahil din adamları da alaya alınarak tenkit edilir (L- 194, 247, 363, 383, 389, 403; LA- 1).

Ayrıca ölümle her an karşılaşılabilceği (L- 218, 308), ölümden korkma (L- 241, 454), dünyanın faniliği ve kişinin ölümü yalnız karşılayacağı aktarılır (L- 73, 271). Ölümün bazen de bir kurtuluş olduğu kinâyeli anlatılır (L- 329). Birtakım dini tabirlerle ve inanışlarla alay (L- 206, 248, 427, 430, 463), din adamlarının baskıları (L- 270), din adamları hakkındaki önyargılar (L- 371), dinden dolayı yasakçı zihniyetle alay (L- 266, 267), din adamlarının gereksiz yere vaazı uzatıp insanları bıktırmaları (L- 146) ve işlerinde parayı ön planda tutmaları (L- 213), dini yaşantı ve inanışlar hususundaki ikiyüzlülükler (L- 196, 302, MHL- 218) söz konusu edilir.

Bu olumsuz tutum ve davranışların aksine hangi şartlar altında olursa olsun haline şükretmek gibi olumlu davranışlar da latîfelerin konuları arasında yer alır (LA-18).

2.3.2. Ahlâk ve Terbiye İle İlgili Latîfeler

Bu gruptaki latîfelerde konusunu ahlâksız ilişkiler, çapkınlık ve bu durumla yapılan alay oluşturur. Ahlâk dışı ilişkiler toplumda her zaman reddedilmiş, bu

ilişkilerin içinde olan insanlar da toplum tarafından kınanmış ve alay konusu olmuşlardır. Fransa kralı bir aktristi sevmediği bir aktörle oyun oynamak istememesi üzerine hapse attırınca aktristin canıma dokunabilir ama nâmûsuma asla sözüne zâbit “Matmazel, meşhûr meseldir: Olmayan şeyden kral bile alamaz” atasözüyle kinâyeli bir cevap verir (L- 26). Terbiye ve güzel ahlâkla tanınan Madam Lonkevil, kralın kadınlarına örnek olsun diye davet edilmesine saraya gitmeyerek bir ahlâkça ibretlik bir örnek vermiştir (L- 38). Tiyatro saatinde kadınlarla buluşmanın yasaklanmaya çalışılması (L- 227) ahlâka aykırı her tür ilişkinin toplumun hangi kademesinde olursa olsun tasvip edilmediğini gösterir.

Bir resmi çok beğenen kızın onu öptüğünü söyleyince ressamın resim de sizi öptü mü sorusuna hayır cevâbını alınca o zaman resim benim değildir demekle ressam çapkınlığını dile getirir (L- 79). Gayri meşru ilişkiler ve sonuçları, toplum tarafından tasvip edilmeyen bir durumdur. Annesi ve babası belli olmayan birinin mahkemede yemin edememesi (L- 208), bir çocuğun diğerine “piç” demesi üzerine diğerinin “piç sensin, benim senden ziyade babalarım var” (L- 126) sözü; birisinin dul kadına hamile olup olmadığını sorunca kadının üç seneden beri dulum cevâbına adamın “Ben ise sizi hâlâ kız zannedyordum” demesi (L- 193); bir kadının ressam dostunun olmasından çocuğunun da ressama benzetilerek kadınla alay edilmesi (L- 235); kör olan eşinin karısına bakire olmadığı ve aldattığını söylemesine aldatan karısının “Seni düşmanın bu hale getirmiş, beni ise dostum” cevabı (L- 220); babası belli olmayan oğluna vereceği terbiyeden bahseden kadına verilen cevap (L- 374) toplumun bu konudaki alaycı yaklaşımının bir sonucudur.

İnsanlara karşı saygısızlık ve terbiyesizlik yapılması ağır bir şekilde eleştirilir (L- 272, 316, 433). İnsanların haddini bilmemekten kaynaklanan saygısızlığı bazen yüzlerine doğrudan söylenerek, bazen de kinayeli güzel bir cevapla hadleri bildirilir (MHL- 126, 216, 235).

Bazı aksilikler sonucu çarpık ilişkilerin ortaya çıkışı latifelerde yer bulur (MHL- 189). Eşini başkasıyla yakalayan kocanın yabancı adamın üzerine yürümesi üzerine kadının “Ne yapıyorsun! Oğullarının babasını mı öldürüyorsun!” demesi (L- 459), bir kadının öleceği zaman eşine aldattığını itirafı (L- 354), günah çıkartmaya gelen bir çiftin papazın uyuklamasıyla yanlışlıkla kocasını aldatan kadının itirafını papazın

kocaya aktarması (L- 222), çapkınlık yapan birinin bunu saklamaya çalışırken komik duruma düşmesi (L- 423) örnek olarak gösterilebilir.

2.3.3. Aile ve Evlilikle İlgili Latîfeler

Aile, toplumun temelidir. Ailenin güçlü olduğu ölçüde o toplumun sağlamlığından söz edilebilir. Aile içerisinde yetişen bireyler o aileden aldıkları eğitim ölçütünde toplumdaki davranışlarını sergilemektedirler. Eşler arasındaki iletişim, anne- baba- çocuk ilişkisi aile içi düzenin vazgeçilmez birer unsurudur. Bunun yanı sıra evlilik kavramı, eş bulma, doğru insanla evlenme gibi konular yüzyıllar boyu her milletin kültüründe önemli bir yer teşkil etmiştir.

Letâifnâmeler, aile içi sorunlar, evlilik, ebeveyn- evlat tartışmaları, eşlerin birbirleriyle olan çekişmeleri, karşılıklı saygı ve sevgi, evlilik ve aile kavramlarının milletlerin zihninde nasıl bir çağrışım uyandırdığının görülmesi bakımından önemlidir. Bunun yanı sıra yukarıda belirtilen konuların, zamanın milletleri ve bizim toplumumuz arasındaki değerlerin ve bu değerlerin barındırdığı anlamlarının ne kadar benzerlik göstermesi ve günümüzde de geçerliliğini koruması bakımından latîfelerin önemlilik derecesini bir kat daha artırmaktadır.

Evliliğin ne demek olduğu (L- 23, 24, 344), zengin bir eş bulma (LH- 69) ve evlilikte doğru eşi bulma (L- 264, 328, 336) kimi zaman latîfelerde çok güzel vecizelerle açıklanmış; kimi zaman da yaş uyumsuzluğu gibi yanlış eş seçimi (L- 32, 458, LH- 48) veya evlenmenin aslında akılsızca yapılan bir iş olduğu (LH- 5, 47, 52) iğneleyici bir alayla karşımıza çıkmaktadır. Çok eşliliğinde insanları hasta ettiği alaycı şekilde vurgulanır (LH- 41). Evlilikte tarafların dürüstlüğü (L- 260), eşlerin vefasızlığı (L- 445) ve bu vefasızlığa zamanla alışılacağı konuları da latîfelerde yer alır (L-22).

İnsanoğlu yaşamı devam ettirmede sürekli mücadele içindedir. Bu mücadelenin stresi aile içine de yansıyabilmektedir. Bu stres ve yorgunluğun eşlerin karşılıklı anlayışıyla atlatılacağı vurgulanır (L- 109, 110, 182). Eşler arasındaki küslüklerin de eşlerden birinin mizahî bir yolla da olsa girişimiyle son bulabileceğini görebilmekteyiz (MHL- 190).

Bu karşılıklı anlayış gerçekleşmediğinde aile hayatı çekilmez hale gelir. Aile kurumunun devamı için aile içinde mutluluğun olması eşlerin birbirlerine tahammülüyle ve gereksiz yere birbirlerini yıpratmamalarıyla gerçekleşir. Tahammül olmadığında

hayat dayanılmaz hal alır. Ailedeki geçimsizlik şiddet ve eziyete dönüşür. Bu kötü durumdan kurtulabilmek için çeşitli yolların aranması, serzenişler olmaktadır. “L- 44, 70, 72, 92, 295, MHL- 230, 239 LH- 19, 23” numaralı latîfelerde bu konuya değinilmiştir. Erkek çocuk sahibi olma isteği de latîfelerde mizahî bir dille aktarılır (MHL- 188, 241).

Ayrıca evliliğin maddi çıkar için yapılması (L- 84, LH- 80), eşler arasındaki çeşitli anlaşmazlıklardan kaynaklanan kavgalar (MHL- 43), bu kavgaların sürekli olması sebebiyle sıradan bir durum gibi görülmesi (MHL- 122), eşini beğenmeyip onun çirkinliğiyle alay (L- 177), bunun sonucunda da evlenildiğine pişmanlık (L- 161), çok eşliliğin beraberinde getirdiği sorunlar (LH- 55); eşin ölümü karşısında bile mutlu olup bir daha görme düşüncesine bile tahammül edememe (L- 116, 160, 192, 303) latîfelerde dile getirilmektedir. Aile reisinin evin ihtiyaçlarını karşılamadaki tutumu ve bu konuda eşlerin birbirleriyle atışmaları da latîfelerde yansımaktadır (MHL- 196). Kayın vâlidinin ölümüne duyulan sevinç de eşler için büyük bir mutluluk sebebi olabilmektedir (LH- 32). Kadınların yemek yapmaktaki beceriksizlikleri de alay konusudur (MHL- 103).

Bazı çiftlerden birinin ya da her ikisinin aslında birbirlerini sevmedikleri aralarında bir gönül bağının olmadığı (L- 279) ya da aralarındaki ilişkinin zamanla kaybolduğu da (LH- 71) bütün çıplaklığıyla gün yüzüne çıkmaktadır. Kimi zaman da eşlerin evlenmeden önceki tutum ve davranışlarının evlendikten sonra değiştiği veya gerçek yüzlerinin ortaya çıktığı paylaşılan konular arasındadır (MHL- 102).

Çocukların terbiye edilmesinde, eğitiminde yanlış uygulamalar, gerçekleri doğru şekilde aktarmamadan doğan yanlışlıklar (L- 99, MHL- 19, MHL- 48), bu konuda ebeveynlerin birbirlerini suçlamaları (L- 74), ebeveyn- evlat ilişkilerinde doğan anlaşmazlıklar (L- 108, MHL- 32), çocukların ebeveynlerini yanlış anlamaları (LH- 76) veya çocukların anlayışsızlığı (MHL- 123), evlatların nankörlüğü (L- 380), miras (L- 307) mizahi bir üslupla anlatılır.

Görücü usulü evlenme, o dönemde evlenme şekilleri arasında en çok görülen yöntemdir. Evlenecek olan genç erkeğin babası, annesi veya akrabaları tarafından kız isteme işi gerçekleştirilir. Bu evlenme şeklinde kızın güzelliği ve ahlâkının iyi olmasının yanında ailesinin durumunun da iyi olmasına bakılır.³⁷⁵ Kız tarafının getireceği çeyiz dikkate alınır. LH- 80’de bir adam birisinin kızını ister ve kız tarafından

³⁷⁵ Lütfi Sezen, *Erzurum Folkloru*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 963, Erzurum 2007, s. 83.

ağırlık olarak ne vereceklerini sorar. Eşler arasında varlık yönünde denklik aranır. Erkeğin evi geçindirecek kişi olarak zengin ve iş sahibi olması beklenilir (LH- 29).

Evlenecek erkeğin annesi birkaç arkadaşıyla gelin adayının evine gidip kızı görürlerdi. Kız da görücülere güzel görünmek için hazırlanır, giyinip süslenirdi.³⁷⁶ Bir annenin evlilik yaşına gelen kızını görmeye gelenlere güzel görünmesi için tenbihde bulunur (LH- 29).

Düğünde ayyakkabı çalınması, saklanması ise Türk toplumunda bazı yerlerde görülen bir âdettir. Düğün evine giden davetlilerden biri veya birkaçının ayyakkabısı geçici bir süreliğine veya sürekli olarak alıkonulabilir. Para veya hediye karşılığında bu ayakkabılar geri verilir. Letâif Hazinesi'nde bu âdetten de bahsedilir. Düğüne giden birisi düğün evi kalabalık olduğundan pabuçları çalınmasın diye koynuna sokup misâfirlerin bulunduğu odaya girer ve oturur (LH- 29).

Bu dönemde aile içerisinde otorite sahibi kuşkusuz babadır. Bu otorite aile içinde katı bir kural sistemini doğurur. Çocuk babanın izni olmadan sofraya dahi oturmasına izin verilmezdi. Örnek: “Henüz pederiyle ta’âm edebilecek boya gelmemiş üç dört yaşında zeki bir çocuk babasıyla sofraya oturma husûsunda ısrar eder ve terbiyesine me’mur olan dadısından “Beyim! Sen daha baba ile beraber yemeğe oturacak kadar büyümedin. Ne zaman sakallı olursan efendi baba ile birlikte yemek yersin.” cevâbını almış.”³⁷⁷ Osmanlı’da varlıklı ailelerin evlerinde erkek çocukların yetişmesinde lalalar, ev işlerinde hizmetçiler çalışırdı. Bu durum XIX.yüzyılda değişmeye başlar. Zenginlerin evlerinde Zenci dadı, Çerkes hizmetçi gibi elemanlara ilaveten Fransız mürebbiyelerde kendilerine yer bulurlar.³⁷⁸ Mükemmel Hazîne-i Letâif’te yer alan “Boğulmuş Balık” isimli latîfede küçük kızı mürebbiyesiyle birlikte görürüz (MHL- 8).

Evin hanımı eşinden izinsiz sokağa çıkamazdı. Aksi takdirde boşanmaya kadar gidebilecek huzursuzluklara yol açabilir. (Örnek: Esrarkeşlerden birinin bir gün esrarı ziyâdece çektiğinden o keyif ile karısının esvâbını giymesıyla dışarı çıkar ve bunu farkedince de: “Kocamdan izinsiz sokağa çıkmışım herif duyarsa beni boşar” diyerek koşa koşa evine gider (LH- 8).

³⁷⁶ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, Çeviren: Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 97.

³⁷⁷ M. Cemil, a.g.e., s. 67.

³⁷⁸ Ekrem Işın, a.g.e., s. 554.

Sanılanın aksine Osmanlı'da erkeğin tek taraflı bir egemenliğinin varlığından söz edilmesi söz konusu değildir. Genel kanı erkek aile içerisinde ne yaparsa yapsın örneğin eşini dövsün kadının bu konuda söz hakkının olmadığı, kanunların ve kanunları uygulayanların erkeğin tarafı olduğu yönündedir. Oysa kadının da kendini savurma hakkı vardır. Ailede eşi tarafından şiddete maruz kaldığı zaman kadın mahkemelere başvurabilmektedir. Kadın artık edilgen rolden sıyrılmaya başlamış aile içerisindeki güçlü konumunu daha da sağlamlaştırmıştır. Letâif Hazînesi'nde kocasından çok kötü bir dayığa maruz kalan bir kadının mahkemeye başvurması ve mahkemedeki konuşmalar konu edinilir (LH- 23).

Çok eşlilik ve boşanma konusu da latîfelerde işlenen diğer bir konudur. (Hastalanan yaşlı adamın üç karısı olduğunu öğrenen birisi, yaşlı adamın iyileşebilmesi için boşanması gerektiğini söyler (LH- 41). Osmanlı'da çok eşlilik sanılanın aksine abartılmıştır. Miras davalarına bakıldığında çok eşliliğin fazla olmadığı görülebilir. Boşanma da sık görülen bir olay olaydır. Koca istediği zaman karısını boşayabildiği gibi kadının da kocasını boşayabiliyordu.³⁷⁹

Türk toplum yapısında çocuk sahibi olmak önemlidir. Kadınların kısır olması zamanımızda bile büyük bir şanssızlık hatta çoğu yerde utanılacak bir durum olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra erkek çocuk sahibi olmak hem baba hem de anne için daha fazla sevinç kaynağıdır. Erkek çocuk doğuran eşe müspet yönde daha farklı davranılır. Mükemmel Hazîne-i Letâif'in "İki Dost Arasında" adlı latîfesinde eşine bir erkek çocuk doğurursa bir kaşmir şal alacağını söyleyen adam karısının kız doğurması üzerine hediyeden vazgeçer (MHL- 188). Aynı durumla MHL- 241 numaralı latîfede de karşılaşılır.

2.3.4. Meslek Gruplarıyla İlgili Latîfeler

Letâif kitaplarında çeşitli meslekler ve meslek erbabı hakkında latîfelere yer verilmiştir. Bu latîfelerde mesleğini iyi icra edemeyen ya da sahtekârlık yaparak kendini o mesleğin uzmanı gibi gösteren kişiler de tenkit edilir. Toplum içerisinde bozulma toplumun tüm katmanlarına öncelikle de okumuş kesim diyebileceğimiz iyi bir eğitim görmüş meslek icracılarına ve maddi gücü elinde tutan esnaf, tüccar kesimine sirayet ederse sosyal hayattaki bu kokuşmuşluk, çürüme büyük bir hız kazanır. Kendilerinden bahsedilen meslek dalları arasında doktor, gazeteci, bakkal, şarkıcı, hâkim, şair,

³⁷⁹ Suraiya Faroqhi, a.g.e., s. 130.

diplomat, asker, din adamı, çeşitli derecelerdeki memurları ve daha başka meslek gruplarından insanları görürüz.

İşin ehlinde olmaması, işini hakkıyla yerine getirmeme latîfelerde alaycı bir tavırla sıkça ele alınan eleştiri konusudur (L- 35, 45, 51, 52, 55, 59, 61, 90, 93, 120, 159, 172, 176, 195, 244, 256, 351, 359, 362, 368, 396, 405, 408, 420, 421, 442, 443, MHL- 85, 118, 119, 143, LH- 4, 78).

XIX.yüzyılda değışen toplumun her tabakası gibi meslekler de bu değışimin içinde yer almışlardır. Fahri Fındıkoğlu “Tanzimatta İçtimaî Hayat” adlı eserinde Tanzimatın olduğu yüzyılda Osmanlı cemiyeti iktisadi yapısının sarsıldığını ve her çeşit içtimaî tabakanın ve zümrenin asırlık nizamlarını kaybettiklerini söyler.³⁸⁰ Esnâf tabakasının bozulmasıyla birlikte sahtekârlıkların artması gözle görülür bir seviyeye gelmiş ve bu durumda latîfelerde anlatılmaya başlanmıştır.

İnsanların yaptıkları hatalı işlerde suçlarını kabul etmeyerek işin pişkinliğe vurulması, yüzüstlük yaparak üste çıkılması MHL- 121, 243, mensubu olunan mesleği iyi yapamayan kişilerin bulundukları makamları kötüye kullanmaları anlatılır. Gazetecilerin, diplomatların yalancılığı (L- 8, 289, 398), memurun rüşvet alması, hırsızlık yapması (L- 29, 46, 422), sahtekârlıklar (L- 115; MHL- 25, 101, 192, 240, LH- 13), yapılan işlerde insanları kazıklama (MHL- 24); rüşvetle mevki sahibi olunması, (L- 86, 166, 167), insanların ihaneti (L- 239), iş arkadaşları tarafından eleştirilme, iftiraya uğrama (MHL- 47) ve diğer olumsuz örneklerdir (L- 63, 95, 171).

İcra edilen mesleğin özellikleriyle mesleği icra edenin kişiliğini özdeşleştirme (L- 88), yapılan işten hoşnutsuzluk (L- 81), yapılan işi mizahî bir yolla, kinayeli olarak anlatma (L- 197, MHL- 2, 137), yapılan iş karşılığında alınan mükâfatı beğenmeme (L- 34), insanların mesleğini yaparken karşılaştıkları zorluklar (L- 96, 215, 217, 298, MHL- 175, LH- 68), yapılan işte karşıdakinin yanlış anlaması veya anlatılanı anlayamamasından doğan gülünç durumlar (MHL- 57, 176, 179); herkesin bildiği işlerde görüşünü açıklaması gerektiği (L- 174), yapılan işe göre değil dış görünüşe bakarak değerlendirme (L- 198, 243, 293), doğru meslek seçimi (L- 201, 292) kitaplarda kendine yer bulmuş diğer konulardır.

³⁸⁰ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Tanzimatta İçtimaî Hayat*, Maarif Matbaası, İstanbul 1940, s. 22.

Latîfeler meslek adları açısından oldukça zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Bu dönemde Letâif-i Esnâf gibi sadece meslekler için yazılmış letâif kitaplarının yanından letâifnâmelerde yer alan latîfelerde de sıkça meslek isimleri karşımıza çıkar. Esnâflar toplumun içinden gelen kişilerdir. Halk içinde sürekli olduklarından başlarından geçen maceralar ve ortaya çıkan sonuçlar doğrudan zamanının toplumunu yansıtır. Bu sebeple esnâflardan birkaçı incelenerek latîfelere yansıyan dönemin ilginç olayları ele alınacaktır.

Yakın zamanımıza kadar devam eden arzuhalcilik yani yazıcılık mesleği Osmanlı'da var olan ve özellikle cahil halkın bir nevi haberleşme aracı vazifesini üstlenmişlerdir. Dönemin tek haberleşme aracı olan mektup okuma bilmeyen yardımcısı olurlardı. Tabi ki karşılaştıkları durumlar da latîfelerde konu olacak türden olaylara sebebiyet verirdi. Özellikle MHL- 223'te ahmağın birinin bir yazıcı dükkânına giderek memleketine göndermek üzere bir hâzır mektup talep eder. Yazıcıların yazmanın yanında okuma işini de üstlendikleri görülür. L- 301'de bir kadına taşrada bulunan oğlundan sıhhatine dair bir mektup gelir ve kadında mektûbu alıp bir yazıcıya okutur ve yazıcının cahilliğinden komik bir durum ortaya çıkar.

Latîfelere bakıldığında çorbacı esnâfı içerisinde sadece işkembeci olarak esnâflık yapan çorbacı olması göze çarpmaktadır. MHL- 121'de, "İşkembecinin Cevâbı" adlı latîfede işkembecinin suçlu olduğu halde yüzüstlük yaparak suçunu örtmeye çalışması vardır. Yapılan araştırmada, İstanbul halkının özellikle ramazanlarda işkembeye düşkünlüğü ortaya çıkmaktadır. Ramazanın başından sonuna kadar, zengin veya fakir olsun herkesin bütün halk sofrasında işkembe çorbası olmasını istediği yazılan Bir Zamanlar İstanbul adlı eserde "İftara beş on dakîka kalarak çorba tasını alıp işkembeci dükkanına giderler hatta nöbete yatarlardı. Konaklardan uşaklar, ayvazlar kapaklı çorba keselerini getirip kazanın etrafına dizerlerdi."³⁸¹ Şeklinde bir anlatım söz konusudur.

Berberler de zamanın ilginç olan esnâflarından biridir. Çünkü berberler sadece tıraş işiyle ilgilenmekle kalmaz başka işlerle de meşgûl olurlardı. Hazîne-i Letâif'te berberlerin başka işlerle de uğraştıkları anlatılır.

"Bir Zengin İle Berber"

³⁸¹ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul*, Baskıya Hazırlayan: Niyazi Ahmet Banoğlu, Tercüman 1001 Eser, s. 169.

Ağniyandan bir zât berber dükkânına gier. Maksadı ise biraz dinlenmek ve bu vesileyle eyyid fakîr ve ihtiyâr olan berbere bir ihsân etmek imiş. Biraz teneffüs ettikten sonra berbere nasıl geçindiğini sorar. Berber “Efendim tıraş ederim. Kan alırım. Sülûk tutarım. Diş çekerim. İyi su, limonata, portakalata ve daha birçok şurup yapar satarım. Kış mevsimi çay kahve de bulunur. Evde çoluk çocuk da boş durmazlar. Onlar da dikiş (destgâh) nakş (yemeni) oya gibi şeylerle meşgûl olurlar. Bahçemde tavuklarım var, erbâb-ı merâka yumurta yetiştiririm. Ne yapalım fânî dünya” deyince, “Zamân fânî olduğu halde familyaca bu kadar çalışıyorsunuz eğer ki bâkî olsaydı ne yapacaktınız” demiştir.”³⁸²

Berber esnâfı tarafından diş çekme ve kan alma işi de yapıldı ve bu işte ihtisası olan berberlere Saray Başhekimliği tarafından verilen bir izinnâme verilirdi.³⁸³ Ayrıca günümüzde artık olmayan fakat latîfelerde rastlanılan seyyar berberler de vardır. Letâif-i Tercümân-ı Hakikat’te “Bir Kahkaha” adlı latîfede İstanbul’da Yeni Câmi havlusunda seyyar berberlerin varlığı ve bir seyyar berberin bir hamalı traş ettiği esnada gelişen olaylar anlatılır (LTH- 4). İstanbul’da dükkânlar ve kahvehâneler dışında çalışan ayak berberi adıyla da bilinen seyyar berberler, sokaklarda, iskelelerde, meydanlarda ırgat, kayıkçı, arabacı, hamal kesimini II. Meşrutiyet’e kadar tıraş etmişlerdir.³⁸⁴

Osmanlıda esnaflar yanlarında çalıştıracakları çırakların geçmişini iyice araştırırlar, bu araştırmaya da ilk önce de ailelerinden başlardı. Çocuğa verilen terbiye, yeme içme adabı, büyüklere karşı tutumları, edeb kurallarına uymaları, haramdan sakınmaları gibi meziyetlere sahip olma ve millî ve dini hisleri taşıyabilmelerine dikkat edilirdi.³⁸⁵ Bu durumu Letâif-i Âsar’da “Tavsiyeli Çocuklar” adlı 21 numaralı latîfede tüm ayrıntılarıyla görmekteyiz. Tüccar mağazasına alacağı uşak için tavsiye edilen kırk çocuğu değil de tavsiyesiz olan çocuğu çeşitli davranışlarını tahlil ederek seçmiştir. Tüccar, çocuğun temiz ve ailesinden aldığı terbiye ve görgüyü, dikkatli ve utanma duygusuna sahip olduğu gibi meziyetlere sahip olduğunu delilleriyle sırasıyla sayar.

Latîfelerde yaptığı işte sıkça sorunlarla karşılaşan aynı zamanda eleştirilere maruz kalan diğer bir meslek mensubu da doktorlardır. Doktorlar özellikle halkın cehaletinden

³⁸² M. Tevfik, *Hazîne-i Letâif*, s. 20.

³⁸³ Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, a.g.e., 47.

³⁸⁴ Ergin Taner, *Osmanlı Esnaflı Ticari ve Sosyal Hayat-Belge ve Fotoğraflarla*, Grafiker Yayınları, Ankara 2009, s. 184.

³⁸⁵ Ergin Taner, a.g.e., s. 22.

ve kadınların dini ve toplumsal nedenlerle erkek doktorlara muayene olmak istememesine bağlı olarak tedaviye engel olmaları sebebiyle latifelerde komik durumlarla karşılaşılır. L- 96’da bir tabîbin hasta bir kıza bakmaya gitmiş fakat nabzına bakmak istediği kız, tabîb kolunu görmesin diye, gömleğinin yenini tırnağına kadar indirdikten sonra, elini uzatmış. Tabîb de kendi parmaklarını setresinin eteğiyle sardıktan sonra nabzını tutarak: “Bizden bir nabza bakmak için, çukadan bir tabîb lazım” demiştir. Latîfeden de görüldüğü gibi Osmanlı’nın son zamanlarına kadar kadınların erkek doktorlara muayene olmaları çok kolay değildi.

Bir erkek tarafından tedavi edilmesi hayal bile edilemeyen ve kocası tarafından yasaklanan kadın hastalara ancak tıbbi bir eğitimden geçmemiş olmakla birlikte doğal bir yetenekle veya ya bir bilim adamı ya da gayrimüslim doktor tarafından eğitim alabilen kabiliyetli kadınlar tarafından bakılırdı.³⁸⁶

2.3.5. Kamu Yöneticileriyle İlgili Latîfeler

Bu grupta makamını yönetmekten aciz, yetersiz yöneticiler ile bulundukları mevkileri kötüye, şahsi menfaatleri için kullanan idareciler yer alır. Devleti idare eden yöneticiler bulundukları mevkilerde adaletli bir yönetim sergileyemedikleri zaman halk içinde huzursuzluk, kargaşa meydana gelir. Fakat halkın eski devirlerde şimdiki kadar yöneticileri eleştirme hakkı pek olmadığından bu eleştiri bazen latîfeler aracılığıyla yapılmaktaydı. Toplum üzerindeki baskı mizah yoluyla dile getiriliyordu.

Bu alaycı eleştiriden sadece belirli bir meslek grubundakiler değil devleti ve kurumlarını idare eden basiretsiz, kabiliyetsiz yönetici kadrosu da payını alır (L- 3, 60, 335, 348, 355, 402, 409, 436, 446). Ülkeyi yönetenlerin yaptığı haksızlıklar, baskılar (L- 91, 114, 346, 378, 397, 399, 417), böyle yöneticilerin yanında yer almama (L- 331), yapılan yasaklamaların mantıktan uzak, saçma şeyler olması (L- 100), adam kayırmanın olması (L- 102, 237), çalışanlara çalışmalarının karşılığını vermemenin daha kötü sonuçlar doğuracağı da aktarılanlar arasındadır (L- 142).

Latîfelerde sadece kötü örnekler yer almaz. Mesleğini hakkıyla yerine getiremeyenlerin yanında işini dürüstçe yapan kişiler ve yöneticilerin de örnek davranışlarını ve adaleti uygulama yolundaki çabalarını da görürüz (L- 338, 342, 349, 350). İşini yapan kabiliyetli, uyanık kişilerin olmaları (L- 204), mesleğin gerektirdiği

³⁸⁶ Suraiya Faroqhi, a.g.e., s. 105.

gizliliğin muhafazası (L- 94), mareşalin vazife ahlâkını vurgulaması (L- 30), generalin soğukkanlılığı ve cesareti (MHL- 157) birer iyi örnektir.

Bunun yanı sıra bir valinin iltimas yaparak adını lekeletmeyeceğini belirtmesi (L- 89), devlet idarecilerinin, diplomatların politikayı iyi kullanmaları (L- 152, 200) yetkililerin herkesi eşit tutup adil karar vermeye çalışmaları da görülür (L- 168, 245, 249, 347).

2.3.6. Cahillik ve Ahmaklıkla İlgili Latîfeler

Letâif kitaplarını oluşturan unsurlardan bekli de en önemlisi eğitim ve cehâletle savaşmadır denilebilir. Hazırlanmış olan bu latîfeleri her ne kadar bir tasnife tutarak kısımlara ayırmış olsak da aslında kitaplar, hep insanlara doğru ile yanlış ayırt etmeyi, onlara bir şeyler verip eğitmeyi, herkesin kendi aklı ile olup bitenlerin farkına varmasını sağlamayı amaçlamaktadır.

Bilgisizlik, kendini beğenmişlik, tembellik, ön yargılar, boş konuşmalar letâiflerde sürekli alay konusu yapılır. Bu alaya alma insanları küçük düşürme amaçlı değil cahillik yüzünden insanları nasıl komik durumlara düşüğünü, eğitimsizliğin topluma verdiği tahribatı ortaya çıkarma gayesiyledir. Sadece hiç okumamış, eğitim görmemiş insanlar eleştirilmez, toplumun her kesimindeki insanlar bu sorgulamadan nasibini alır. Zira toplumu oluşturan bireylerdir ve bireylerin kültür seviyesinin artması toplum düzeninin sağlanmasında asli unsurdur. Bu kültür seviyesinin artışı da eğitimle olabilecektir.

Latîfelerde saflık, ahmaklık, cahillikten dolayı yapılan davranışlar ve konuşmalar yüzünden insanların düştükleri gülünç durumlar bir eleştiriye tabii tutulmaksızın aktarılır (L- 1, 4, 6, 17, 48, 54, 69, 71, 77, 78, 83, 105, 107, 113, 131, 134, 135, 145, 190, 191, 232, 233, 234, 238, 254, 255, 257, 262, 277, 278, 280, 282, 285, 288, 296, 297, 301, 305, 310, 313, 367, 373, 382, 386, 387, 391, 410, 428, 441, LA- 2, MHL- 9, 11, 40, 66, 96, 150, 151, 158, 201, 206, 207, 213, 217, 222, 224, 225, LH- 14, 20, 21, 27, 35, 51, 62). Bazılarında bu tip insanlarla karşılaşan insanların nasıl zor durumda kaldıkları (L- 9), bazılarında ise bu saflık ve cahilliğin gülünç ve bir o kadarda hüznü ve trajikomik sonuçlar doğurduğu görülür (L- 16, 49, MHL- 242, LH-14, 51). Bazen de bu ahmaklığa tamahkârlığın da eklenmesiyle farklı bir durum ortaya çıkar (LA- 2). Kimi zaman bir yanlış anlaşılardan doğan gülünç bir durumla (L- 286), kimi zamanda

bilgi sahibi olmadığı konularda görüş bildirenlerin cehaletiyle karşılaşırız (L- 36). Bazen de unutkanlık (L- 384, 385) alay konusudur.

Cahil ve ahmaklar bazen kinâye ve istihzâ ile hicvedilir (L- 221, MHL- 215, 223). Bu hicvetme, alaya alma bazen bir hayvan aracılığıyla bile olabilir (LA- 7), bazen de dünyevi şeylerin boş olduğu hatırlatılıp alçak gönüllülük dersi verilir (L- 203). Hurafe ve bidatların yanlışlığı alaya alınır (L- 337). Kimi zamanda kendisinin cahil oluşunu alaycı şekilde söyleyen insanlara da rastlanılır (MHL- 220). Tüm bunların aksine bir konu hakkında bilgi sahibi olanların farklı görüşler sunmalarından dolayı meydana gelen kafa karışıklığının yanında hiç bilmeyen cahil birinin söylediğinin daha mantıklı bir görüş ortaya koyabildiği, bu kafa karışıklığını giderdiği durumlara da rastlanılır (MHL- 231).

Latîfelerin başından sonuna kadar hemen hemen her konuda insanlara öğüt ve ders vermenin bir telâş hissedilir. İnsanlara yüzyıllar öncesinden günümüzde de geçerli olan öğütler verilir. Fransız hukukçu Dumolin “Biri banyo, biri hareket ve diğeri perhîz” sözıyla sağlıklı olmanın üç altın kuralını (L- 149) söyler. Diğer bir taraftan da sağlıklı olmasını, ilaç kullanmamasını yemek yemesine bağlayan insanları da görürüz (LH- 62). Hoş karşılanmayan şeylerin insanlar tarafından eleştirildiği zaman bunlara tahammül etmeyi (L- 189), tedbirli olmanın gerekliliği (LA- 5) ve sabırlı olmanın faydaları (LA- 6), yalan söylememe (MHL- 69) nasihat edilir.

İnsanların ortak kullandıkları şeyleri kendi malımız gibi meşgûl etmemeyi (L- 184), bir âlimin zenginliğin ne olduğu hakkında cahile verdiği dersi (L- 181), insanın yaşına yakışmayan bir şey yapmamasının gerekliliği (L- 85) anlatılır. Cahil insanların bilgiçlik taslamaları ve cehaletinden dolayı düştükleri komik durumların (MHL- 112) yanı sıra sadece nasihat verilen parçalarda latîfelerde yer alır (LA- 8). Eğitimin insana katkısı ve nasıl yardımcı olacağı görülür (LA-13). Hatta okuma merakı sayesinde kişinin nasıl rahata kavuşabildiğinin örnekleri bile verilir (LA-19). Ayrıca öğrenci öğretmen ilişkilerinde karşılaşılan komik durumlarda karşımıza çıkmaktadır (MHL- 35).

Eğitimde karşılaşılan zorluklar ele alınan bir başka konudur. Sorunlu insanlara bir şey öğretmenin normal insanlara öğretmekten kat kat daha zor olduğunu (L- 47, 75), eğitimi sıkıcı olmaktan kurtarıp bir konunun daha eğlenceli bir şekilde öğrencilere aktarılabilceğinin örneğini de bu kitaptaki latîfelerde buluruz (L- 56, 58). Ayrıca öğrenim kurumlarının kalitesizliği de tenkit edilir (L- 164). Tembel öğrencilerin de

düştükleri komik durumlar ile çeşitli konulara dair öğüt içeren veciz sözlere de latîfe rastlanılır (L- 416, MHL - 169).

Arapçanın dilimize o zaman için ne kadar tesir ettiğini, Türkçeye sirayet etmiş Arapça kelimelerin çokluğunu “Arabî sıfatlar bir gün kızıp, lisanımızı bırakırlarsa ne yaparız?” alaycı bir o kadarda düşündürücü cümlesiyle anlayabiliyoruz (L- 66).

2.3.7. Toplum Değerleri, Örf, Âdet ve İnanmalarla İlgili Latîfeler

Bu grupta toplumsal yaşamdaki çeşitlilik, insan ilişkileri her boyutuyla ele alınmaktadır. Toplumdaki bozulma istihzâlı bir şekilde eleştirilir. Toplumu oluşturan insanoğlu menfaati söz konusu olduğu zaman karşısındakini ve çevresini ikinci plana atmaktadır. Burada da insani kusurların, insanlar arasındaki çıkar ilişkileri üzerine kurulu toplumsal düzen ve bu düzenin çarpıklığı anlatılmakta, eleştirilmektedir.

Toplumsal yaşamın bozulması maddi ve manevi çöküntünün sonucu olarak ortaya çıkar. Bu toplumun her katmanında karşımıza çıkar. Bu bozulmaya iktidar sahiplerinin zamanında müdahalesi gelmezse sonradan yapılacak olan hamleler bir anlam ifade etmez. Voltaire’nin Bıkr ve Helvetius’un Fıkr kitaplarının yasaklanma emrine karşılık valinin “Bizim eyâlette ne fikir bulunur, ne bıkr” sözü bu geç kalınmışlığa istihzâlı bir cevaptan başka bir şey değildir (L- 2).

İnsanların iç yüzü ölüm karşısında bir kez daha kendini gösterir (L- 5). Hapis ve sürgünün ne kadar zor olduğu vurgulanır (L- 188, 401). İnsanların zor durumlarda yalnız kalması (L- 439), dostlukların, arkadaşlıkların, ilişkilerin çıkar ilişkisi üzerine kurulu olması (L- 33, 263, 375, 426), düşenin dostu olmaması (MHL- 183), dostluklarda dürüstlük (L- 51), dostluk ve misafirliği istismar (L- 39, 127, 236, 300, 339, 438) hicvedilir. Dünyaya bağlılık ve yaşamayı sevmek tüm açıklığıyla karşımıza çıkar (LA-17).

Sonradan görme kişilerin, gösteriş meraklısı insanların görgüsüzlüğü, kibarlık budalası olmaları (L- 7, 53, 80, 283, 314, 320, 322, 357, 461, 462), kendini beğenmişlik, küstahlık, insanları hakir görme (L- 43, 57, 87, 103, 104, 112, 133, 137, 144, 150, 151, 173, 179, 183, 187, 209, 211, 212, 226, 230, 242, 252, 253, 258, 274, 275, 276, 287, 323, 340, 341, 356, 360, 364, 365, 366, 372, 395, 400, 415, 419, 429, 437, 447, 453, 457, MHL- 199, 216, LH- 59), kadınların yapıları, kadınlara iltifat etme ve kadınların kendilerini olduğundan daha genç göstermek istemeleri sonucu düşülen komik durumlar

(L- 27, 129, 132, 246, 268, 317, 358, 361; MHL- 10, 97, LH- 7, 37), aynı zamanda yaşını küçük göstermede erkeklerin de kadınlardan altta kalır tarafı olmaması (LH- 81) alay konusudur.

İnsanlar haklı olarak emeklerinin karşılığını almak için kendilerini garantiye almayı ister (L- 290). Çekilen zahmetin er geç bir karşılık bulacağı da görülür (L- 326). Bu yolda atılan bazı adımların gülünç durumlar ortaya çıkarabileceğine tanık oluruz (L- 327). Diğer taraftan paranın insani değerlerden daha kıymetli bir meta haline gelmesi, maddi çıkar gözetme, doyumsuzluk (L- 15, 123, 139, 143, 216, 221, 309, 311, 390, 418, MHL- 23), cimrilik, hasislik (L- 10, 20, 202, 219, 330, 392, 425, 432, 440, 449, MHL- 92, LH- 28, 60); güç ve iktidar sahiplerine dalkavukluk (L- 12, 175, MHL- 50, LH- 77), gevezelik, boş yere konuşmalar, laubalilik, vesvese, kuruntuculuk (L- 25, 68, 228, 452, MHL- 91, 100, 133, 180, LH- 33), insanların uyanıklık yapmaları (L- 21, 40, 154, 229, 306), insanlara duyulan güveni kötüye kullanma (LH- 54); ikiyüzlülük (L- 41, 178, 199, MHL- 166), insanların iyi niyetlerini kötüye kullanma, pişkinlik yapma ve dilencilik (MHL- 21, MHL- 105, 113); oburluk (MHL- 210, 232, 234); müsriflik, gösteriş meraklılığı (L- 321, 404, LA-16), sahtekârlık, dolandırıcılık, hırsızlık (L- 13, 18, 50, 76, 97, 273, 281, 284, 299, 325, 411, LA-20, 22, MHL- 194, 203, 218, 236, LH- 25, 74, 75), kumarbazlık (L- 231, 369, 370, 413, MHL- 138), tefecilik (L- 31, 269), tembellik (L- 156, 158, 165, 393), mübalağa ve yalan söyleme (L- 28, 136, 157, 223, 319, 394, LH- 46) hep alay ve tenkit edilir. Zeki ve hazırcevap insanlar kendilerini zor durumda bırakmak isteyenleri verdikleri cevaplarla alt etmesini bilirler (MHL- 28, 141, 145, MHL- 200, LH- 6, 10).

Ayrıca maddi çıkar peşinde koşmanın anlamsızlığı, kanaatkârlık (L- 343, 353), açgözlülük, doyumsuzluk (MHL- 233), melânkolik durumlar (L- 379), fakirlik, parasızlık, borçlu olma (L- 376, 412, LA-11; LH- 9) aktarılan konular arasındadır.

Kanunlar insan ilişkilerin düzenlemede, haksızlıkları gidermede önemli bir rol üstlenir (L- 214). İnsanlar kendi tutumlarıyla da kanunlara yardımcı olabilirler. Kişilerin aklını kullanarak adaletin yerine gelmesine yardımcı olurlar (L- 352, 377, 381). Dürüst olma, dürüstlüğü kıymet verilip takdir edilme hep toplumda görülür (L- 318, 334, 388). Diğer taraftan amacı toplumsal düzeni sağlamak olan kanunların sonuçları düşünülmeden yapıldığında insanları nasıl istenmeyen yanlış davranışlara sürüklediği, toplumsal düzeni sarstığına da şahit oluruz (L- 67, 210). Toplumsal törenlerde gereksiz

uygulamaların boşa zaman kaybı olduğu bu uygulamalarda insani ihtiyaçların ön planda tutulması gerektiği de hatırlatılır (L- 205). Bazen insanoğlu elinde olmadan kendini içinden çıkılması zor durumlarda bulur (L- 434), kimi zaman da bu durumlarda kendince bir korunma yoluna gider (LH- 29). Fakat bazı şeyleri bilmenin de insanı zora sokacağı belirtilir (L- 118).

Yönetim şekli ve özgürlük kavramı tenkit oklarının hedefindedir (L- 251). Zamanın ırkçılık anlayışını da gözler önüne seren latîfelerde bulmamız mümkündür. Karşısındakini renginden, milliyetinden dolayı aşağılayan hakaret eden insan tiplerine rastlıyoruz (L- 19, 98, 147, 259, 291, 294, 444, MHL- 134, 198). İnsanların haklının yanında değil de güçlünün yanında yer aldıkları (L- 119), haklı da olursa güç sahiplerinin karşısında doğruyu söylemenin insanı zor durumlara sokacağı (L- 11, 346), zeki insanların içinde bulundukları zor, sıkıcı durumlardan akli ile kurtulabilmeleri ve zekâlarını kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmaları (L- 130, 169, 332, 345, 406, 407, 451, 456, LA-23, MHL- 202, 211, LH- 11, 42, 65), sabırlı ve mantıklı hareket etmeleri (L- 333), meramlarını kıvrak zekâlarını kullanarak anlatabilmeleri (L- 64, MHL- 8, MHL- 19) aktarılan konular arasındadır.

Deli, hasta ve sarhoş, esrarkeş tiplerde kendine letâif kitaplarında yer bulmuştur (L- 125, 128, 155, MHL- 181). Bu tip insanlarla karşılaşılması durumunda sergilenilmesi gereken tavırda insanlara gösterilir (L- 186). İnsanların yaptığı basit hatalardan, beceriksizliklerden veya alkol gibi kullandıkları maddelerden dolayı komik duruma düşmeleri (L- 224, 225, LH- 3, 8, 24), çok basit olayların abartılarak gurur meselesi haline getirilmesinin saçmalığı (L- 37), bazı insanların hayata hep kötü gözle bakmaları, mutsuz olmaları (L- 315), karşılaşılan durumlardan, yanlış anlaşılmalardan ve insanın yaratılışından kaynaklanan kusurlarından ortaya çıkan gülünç hadiseler (L- 140, 148, 207, 261, 265, 312, MHL- 94) birer ibret numunesi olarak karşımıza çıkar.

Toplumsal değerlerin değişmesi, insanların asıl kıymet verilmesi gereken şey olan bilgiye değil de basit, sıradan ama komik ve ucuz şeylere değer vermesi hayretle karşılanır (MHL- 238). İstenilen bir toplumsal düzene sahip toplulukların anlatıldığı latîfeler de karşımıza çıkmakta (L- 448). Zamanla her şeyin değişeceği, bazı şeylerin son bulacağı (L- 14), kaybedilenlerin geri getirilemeyeceği (L- 65), bir işin sonuçlarını bilerek yapma (L- 42), insanın kendisiyle barışık olmaması (L- 101) diğer konular arasındadır.

Osmanlı toplumunda Tanzimat'tan sonra Batılılaşma çabaları içerisinde aile ve cemiyet hayatında pek çok değişiklikler ortaya çıkar. Başta içine kapanık durumda olan kadın artık dışarıya çıkmaya eğlencelere ve mesire yerlerine gitmeye başlamıştır.

Eğlence altmış ikinci hikâye (Nev'inden Bir Esnâf İle Bir Kâtib Beynindeki Bir Muhâvere)'de "Esnâf – Efendim cum'a günleri nasıl vakit geçiriyorsunuz?

Katib – İki üç def'adır Küçüksü ve Göksü'ya gidiyorum efendim....!"³⁸⁷ karşılıklı konuşmalar geçer. Müslümanlar ve resmi daireler için Cuma günleri 1822 yılından itibaren tatil günü ilan edilmiştir. 1825 yılından itibaren de İstanbul halkı Cuma günü eğlenceye ve ziyaretlere gitmeye başlamışlardır. İstanbul'da en çok gidilen, en meşhur seyirlik yer ulaşımın kolaylığından dolayı Kağıthâne idi. En kalabalık olduğu gün Cuma günüydü ve hristiyanlar ise Pazar günü giderdi.³⁸⁸ "Mesireler, gezi yerleri, bayramlar, düğünler halkın kendisini bir idealin etrafında toplanmış olarak bulduğu etkinlikler biçiminde süregelmiştir. Kâğıthâne, Göksü, Çamlıca, Bentler, Yuşa Tepesi vb. yerleri böylesi bir eğlence kültürünün yaşandığı yerler olmuştur."³⁸⁹

XIX.yüzyılın ortalarından itibaren değişen toplumla beraber eğlence şekilleri de değişir. Tiyatro toplum hayatına girmiştir. Tiyatroda muteber kişiler locada otururken, halk ve yanında hanım olmayan erkekler salonda otururlardı. Tiyatroya karşı çekinerek bakan Osmanlı orta tabaka aileleri için gazetelerde aileler için sahurdan sonra iki saat temsiller verileceği şeklinde ilanlar yapılarak bu aileleri tiyatroya çekmeye çalışılırdı.³⁹⁰

(Tiyatrodayız. Ama Direklerarası'nda Abdurrezzak'ın salaşı değil! Bir cesîm-i mu'teber-i müzeyyen Avrupa tiyatrosundayız. Oynanan oyunda gâyet mühim bir fâcia'dır... Letâif-i Tercümân-ı Hakikat-8 "Bir Beliiye-i Mudhike")

"Daha sonraki dönemde toplumsal alanda görülen sinema, gazino, bar gibi yeni sosyal etkinlik mekanları bu gelişmeyi ve dolayısıyla değişimin seyrini göstermesi açısından önemlidir."³⁹¹ Toplumun bilmediği yeni bir eğlence olan gazinolar ve içerisindeki yeni eğlence aletleri karşısında insanımızın düştüğü komik durumlar latîfeler üzerinde yansıtılır.

³⁸⁷ Mehmed Hilmi, *Eğlence*, s. 133-134.

³⁸⁸ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, a.g.e., 201, 202, 213.

³⁸⁹ Ekrem Işın, a.g.e., s. 547.

³⁹⁰ Nevin Meriç, *Âdâb-ı Muâşeret Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi (1894-1927)*, Kapı Yayınları, İstanbul 2007, s. 171, 174.

³⁹¹ Nevin Meriç, a.g.e., 175.

“Taşralının biri şehirde bir gazinoya gider. Ortada duran (bilaro) masasını görerek birden bunun ne idüğünü suâl eyler ise de (bilaro) cevâbından bir şey anlamamasına binâen bunun üzerinde ne yaptıklarını sorar... (MHL- 238).”

Toplunun içine düştüğü bu durum çoğu zaman kötü bir durum almış ve insanları içkinin yanında kumar gibi belalara da sürüklemiştir. Şemseddin Sâmî'nin bu lâtifesi bu traji-komik durumu gösterir. “Vâizin biri kumarın fenâlığından bahsettiği sırada, gençlerin geceleri falân kumarhânede geçirdiklerini makam-ı takbîhte söylemiş; va‘zını bitirip, câmi‘den çıkarken, bir delikanlı kendisine yanaşır: “Dediğiniz kumarhâne nerededir?” demiş.” (L- 162).” Bir Zamanlar İstanbul adlı eserde bu durum tüm çıplaklığıyla gözler önüne serilir. Gençlerin alafrangalığa artan rağbetleriyle şampanya, viski, konyak gibi içecekleri kullandılar. Karnaval günleri Galata ve Beyoğlu tarafına bir avareler seli olur, konak ve kira arabaları etrafa gençleri oraya doğru taşırlardı. Balolar, gazinolar ağzına kadar dolardı ve buralarda sabahlamak da âdet olmuştu. Umumhânelerdeki kızlar bu gençleri herşeyi yapmaya hazır hale getirirlerdi. Bu yüzden nice feci vakalar oldu. Halkımızın büyük kısmının kapıldığı kumar belası, İstanbul’un her tarafını sardığını belirten eser, “*Zengin gençler servetlerini, aylıkçı takımı maaşlarını, esnâf ve işçi güruhu kazançlarını hep Galata ve Beyoğlu alemlerine sarfettiler*”³⁹² yorumuyla devam eder.

Latîfeler, değişen bu toplumu her yönüyle göstermektedir. Eğlence yerlerinin yerini de meyhanelerin aldığı görülür. Letâif Hazînesi’de “Sarhoş İle Arabacı” adlı latîfe örnek olarak verilebilir. (Galata meyhânelerinden kalkan bir sarhoş sürünerek köprüyü geçtikten sonra Eminönü’nde duran arabacılarından birinin yanına vararak... LH-49). Gençlerin katılmak istedikleri balo gibi yeni alışkanlıklara ebeveynlerini de zorlayarak ikna etmeye çalışmaları “*Bir kız vâlidesini, kendisini bir baloya götürmek için, kandırmaya çalışıyordu... (L- 108)*” latîfeler de karşımıza çıkar.

Mükemmel Hazîne-i Letâif’te “İki Refik” adlı latîfede, kumar yüzünden bütün servetini kaybeden birisinin hikâyesi anlatılır (MHL- 40). Yine başka bir latîfede ise bu yeni alışkanlıklardan haberi olmayan saf Anadolu halkının bunları ilk defa gördüğünde içine düştüğü komik durumlar aktarılır.

“Zil Sesleri

³⁹² Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, a.g.e., s. 308.

İstanbul'a ilk defa' gelmiş ve iskambil tavla vesâire gibi oyunlardan bî-behre bulunan taşralının biri kahvehânenin birisine girerek iskambil kağıdı oynamakta olan birkaç kişiyi görüp kağıt parçalarıyla ne yapmakta olduklarını bir diğerine sorup da "İskambil oynuyorlar" cevâbını aldığı anda taaccüble: "Hani ya! Zil sesleri işitilmiyor" demiş. (MHL- 40)"

Latîfelerde gelenek, örf, âdet ve inanmalara ait pek çok izler de görülür. Fakat bu inanışlar ve uygulamalar doğrudan latîfelerin konusunu oluşturmazlar. Bu konular büyük çoğunlukla latîfelerin içinde geçen olaylarda aktarılır. Toplumumuzda halk inanışları her zaman var olmuştur. Dini inançların yanında kökenleri geçmiş yaşantılarımızdan kalan birçok inanmalar da varlığını korumuş hatta dini inançlarla karışık bir arada görülmüştür.

Kimi zaman bir hayvan, bir eşya veya bir nesne kimi zaman da bir insan uğursuz sayılmış ve çevrede olup biten aksiliklerin, kötülüklerin kaynağı kabul edilmiştir. Letâif (Hande)'de yer alan bir latîfe buna güzel bir örnek oluşturur.

"İki dost arasında bir muhâvere:

- Sizi sayfiyyeye gitmiş diye işitmiştim.

- Evet, bir hafta kaldım.

- İyi vakitsiz gittiğiniz için elbette sıkılmışsınızdır.

- Hayır! Bilâkis pek güzel eğlendim.

- Ne ile vakit geçirdiniz?

- Pazartesi günü köyde bir herif zuhûr etti. Salı günü bir köpek kudurup iki kişiyi ısırды. Çarşamba günü nehirde bir sandal devrilip üç kişi boğuldu. Perşembe günü bir boğa boşanıp beş altı kişiyi yaraladı. Cuma günü bir köylü karısını katletti. Cumartesi günü bir harem yıkılıp altında birçok kişiler kaldı. Pazar günü bir adam kendini astı. Velhâsıl sekiz günden beri canımı sıkacak hiçbir hal vuk'u gelmediği cihetle pek güzel tenezzüh ederek bugün avdet eyledim.

- Dostum bereket versin ki çabuk avdet ettin yoksa bir hafta daha kalsaydın köye la'net yağdıracaktın."³⁹³

Geçiş dönemlerinin aktarıldığı (Doğum, çocuk, evlenme, ölüm) pek çok latîfe mevcuttur. Özellikle evlenme latîfelerde en çok işlenen konular arasındadır. Evlilik, görücü usulü evlenme, aile içindeki bireylerin örf, âdet ve geleneklere dayalı tutumları

³⁹³ M. Cemil, *Letâif (Hande)*, s. 29-30.

aile ve evlilikle ilgili kısımda belirtilmiştir. Geçiş dönemlerinin yer aldığı latîfelerin sayısı çok olmakla birlikte bunlardan bazıları örnek olması bakımından aşağıda belirtilmiştir:

1) Doğum (L- 193, LTH- 25, MHL- 66, 188, 241). Bu latîfelerde kız ve erkek çocuklarının doğumları ve çocuğun cinsiyetinden dolayı özellikle babanın takındığı tavırlar, hamilelik konuları vardır.

2) Çocuk (L- 285, MHL- 241).

3) Evlenme (L- 328, 458). Evlenme biçimleri, evlilik çağının gelmesi, kız bakma, nişanlanma, düğün, çeyiz gibi bir çok konular latifeler içerisinde aktarılmaktadır.

4) Ölüm (L- 1, 8, 192, 269, LA- 17, MHL- 180). İnsanlarda ölümü gösteren belirtiler, ölümden kaçış, ölümün duyurulması, ölünün arkasından yas gibi değişik ritüeller görülür. Örneğin, Külliyyât-ı Letâîf'teki bu latîfede cenâze çıkan evin önünün süpürülmesi gibi ilginç bir âdetten bahsedilir.

“Hırsızın biri, gece bir eve girmiş. Çaldığı eşyayı omuzlayarak kapıdan çıkarken dışarıda bir adam görmesiyle eşyayı bir tarafa bırakmış, eline bir süpürge alıp kapının önünü süpürmeğe başlamış. Zâhir eski zamanda, yahud hırsızın bulunduğu memlekette cenâze çıkan bir evin önünü süpürmek âdet imiş. Hırsızın gördüğü adam gelip böyle gece vakti kapının önünü niçin süpürdüğünü sormuş. Hırsız cenâze çıktığını söylemiş. “Haniya, içeriden vâveylâ işitilmiyor ya?” deyince hırsız:

- Ben buradan çekilip gittikten sonra işitilir!- demiş.”³⁹⁴

Bunların dışında “Şahmaran”³⁹⁵ gibi efsanevi, mitolojik unsurlara da latîfeler içerisinde rastlamak mümkündür. Letâîf-i Tercümân-ı Hakikat'te Anber Monlâ isimli kadın evine giren yılanı “Kuzum hayvân! Canım hayvân! Ne senden bize ne de bizden sana zarar gelmesin. Şahmaranın başı için haydi çekil git!” diyerek onu evden uzaklaştırmaya çalışır (LTH- 1).

³⁹⁴ Faîk Reşâd, *Külliyyât-ı Letâîf*, s. 545-546.

³⁹⁵ Şahmaran, sözcük anlamı olarak yılanların şahı anlamına gelir ve güzel bir kadın başına sahip yılanı temsil eder. Bu yılan dişileştirilerek ana tanrıça kimliği kazanmış ve Anadolu mitolojisinde yerini almıştır. Bilgi için: Dr. Ömer Yılar, *Yemliha'dan Camasbnâme'ye Lokman Hekim'den Günümüze Şahmaran (Metinlerarası Çözümlemeler)*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2016, s. 5.

Ayrıca Türklere ait geleneksel atlı oyunlarından “Cirid” oyununun da “Faîk Reşâd, Külliyyât-ı Letâif- (26. Fasıl- No:16)”, unutulmaya yüz tutmuş olan “mola taşı”³⁹⁶ (Letâif-i Tercümân-ı Hâkikat-10a) gibi unsurların da latîfelerde adı geçmektedir.

2.4. LATÎFELERİN YAPI ÖZELLİKLERİ

Latîfeler, fıkralar gibi yapı itibarıyla genelde bir olay etrafında cereyan eder. Birden fazla olay üzerine kurulu latîfeler de olabilir. Latîfelerde kısa ve yoğun bir anlatım vardır. Giriş, gelişme ve sonuç bölümleri bulunur. Bazı latîfelerin metinleri de uzunluk bakımından hikâye türüne yaklaşan bir hâl alır. Latîfelerin yapısında tez ve karşı tez vardır. Giriş kısmında olayın aktarımından sonra tez ve karşı tez ortaya çıkar. Sonra da sonuç kısmında hüküm verilir. İnsanlara bir ders verme amacı taşır. Bunu yaparken de mizah ve nükte öğelerini kullanır. Böylece bir ders verirken insanı güldürür ve düşündürür. Latîfedeki olayın anlaşılmasında karşılıklı konuşmalar önemli bir yer tutar. Latîfelerde olaylar hayal ürünü olabileceği gibi çoğunlukla gerçek bir durum söz konusudur. Kahramanı belli olan latîfeler olduğu gibi belli olmayan latîfeler de vardır.

Letâif kitaplarındaki latîfelerin büyük çoğunluğu fıkra türünün özelliğine uygun olarak bir olaydan oluşur. Vak‘a sayısının arttığı latîfelerin sayısı oldukça azdır. Birkaç olaydan meydana gelen latîfelerden bazıları: L- 54, 204, 406 numaralı latîfelerdir. Latîfelerin bazılarında hikâye türünü andıran nitelikte uzun metinlerle karşılaşırız (MHL- 83, 86 numaralı latîfeler). Bu uzunlukta latîfelere çok az rastlanılır. Karşılıklı konuşmaların olduğu latîfelerde konuşma cümleleri kısa olup okuyanın rahatlıkla anlayabileceği ve sıkılmayacağı, amacın en kısa yoldan aktarıldığı türdendir (L- 434 numaralı latîfe).

“Harb meydânında bir nefer ile çavuş arasında:

- Çavuş! Çavuş! Bir esir tuttum.
- Peki, âferin! Getir.
- Getiremiyorum.
- Öyle ise, koyuver de gel.
- O beni koyuvermiyor.” (L- 434)

³⁹⁶ Mola Taşı: Eskiden hamalların yüklerini koyup bir süre dinlenmeleri için sokakların uygun yerlerine konulmuş yüksekçe taş. Bilgi için: İ. Ayverdi, a.g.e., s. 831.

Metinlerdeki latîfeler sonlarında yer alan nükteli cümleler ile sonlanması bakımından fıkra özelliği taşırlar. L- 127 numaralı latîfede birisinin arkadaşının odasına gidip onu bulamayınca arkadaşına odanın pisliğini belirtmek suretiyle arkadaşını eleştirmek için birkaç yerde tozun üzerine “domuz” kelimesini yazar. Ertesi gün karşılaştıklarında gelip arkadaşını bulamadığını söyleyen kişiye arkadaşının verdiği “Evet, isminizi bırakmıştınız, ondan geldiğinizi anladım” şeklindeki cevabı ince bir nükte bir hiciv örneğidir.

Tabi ki bu kadar ağır bir alayın olduğu nükteli latîfeler azınlıktadır. Yine L- 221 numaralı latîfede kör olan bir adamla alay etmek isteyen kişiye kör olan adamın cevabı L- 127 numaralı latîfedeki kişinin cevabı kadar ağır olmamakla birlikte daha anlam yüklü, gayet güzel ve nüktelidir. Bu sebeple latîfeyi özetlemek yerine tümünün burada aktarılması daha uygundur.

“Körün biri gece vakti bir elinde bir desti ve diğerinde bir mum tutarak, su almaya gidiyordu. Bir adam kendisine rast gelerek, gözü görmediği halde, mumu ne için almış olduğunu istihzâ ile berâber sorunca, kör: “Kendim görmek için değil, senin gibi gözü görür körler bana çarpıp ta, destimi kırmamak için almışım” demiş.” (L- 221)

Latîfelerde yer alan şahıslar arasında bir fikir çarpışmasına genelde rastlanmaz. Yani olaylarda tez ve bunun karşısında bir antitez durumu pek yoktur. Genelde insanlığın ortak sorunları hakkında olan fıkralar, anekdotlar ve latîfeler, Letâif kitaplarında yer alır. Cahillik, kendini beğenme, hırsızlık, rüşvet v.s. gibi evrensel sorunlar latîfeler aracılığıyla anlatılırken okuyanlara sıkıcı bir şekilde ders verme yerine eğlendirirken düşündürme niteliği taşıyan latîfeler tercih edilmekte.

Bazı latîfelerde bir tez ve antitezden oluşan yapı vardır. L- 153 numaralı latîfede bu duruma rastlanılır.

“Fransa’da köylünün biri, papazın huzuruna günâhlarını i’tirâf ettiği sırada, bir koyun çalmış olduğunu söyler; papaz koyunu geri vermesini tavsiye eder; köylü:

- Ben koyunu yedim, der.

- Yedin mi? Öyle ise Cehenneme gideceksin; çünkü öbür âlemde koyun çıkıp, senin hırsızlığına şahâdet edecektir.

- Koyun çıkacak mı? Öyle ise, neden korkacağım? Koyunu tutar, sahibine veririm, vesselâm.”

Burada köylü tezi, papaz antitezi oluşturur. Köylünün koyunun öbür âlemde tekrar dirileceğini öğrenmesi üzerine koyunu sahibine vereceğini demesiyle yaptığı hırsızlıktan kurtulmasının kendince mantıklı bir yolunu seçmesi bakımından ilginçtir.

Bazı latîfelerin ise kısa ve yoğun anlatımı vardır. Burada cümleler fazla uzatılmadan görüş keskin bir mizah anlayışı içinde verilmiştir. L- 41 numaralı latîfede sevgilisinin sevgisizliğinden şikâyetçi adamın sevgilisinin cevabına inanmayarak daha çok beklemeliyim cevabı kısa ve oldukça net bir karşılıktır. Fazla bir açıklama yapmaya gerek bırakmaz. İnce bir mizah anlayışı ve nükte içerir.

“Bir adam ma’sûkasının adem-i muhabbetinden şikâyet eder, maşukası:

-Vâllah! Âlemde sizden sonra kimseyi sevmeyeceğim, diyerek te’mîne çalışır.

Herif:

- Öyle ise, ben daha çok vâkit beklemeliyim der.” (L- 41)

Her ne kadar letâif kitaplarında yer alsın da latîfeden farklı şeylere de rastlamak mümkündür. Bazı latîfelerde latîfe çok birisi hakkında söylenen söz (MHL- 161) veya ünlü bir kişinin özlü sözü biçimindedir (LH- 17). Bazende latîfe adı altında bir gazetecinin başından geçen bir anısı yer alabilmektedir (MHL- 226).

Latîfeler gerçekçi bir zemin üzerine kuruludur. Yani latîfelerin içerisinde yer alan şahıslara, olaylara, mekânlara ve zaman dilimlerine gerçek hayatta karşılaşılabılır. Hayal mahsulü olan bir öge letâif kitaplarında yer almaz. Latîfelerin içerisinde önemli bir yer tutan anekdotlar ve tarihi vak’aların dışında kalın kısımda dahi gerçeküstü varlıklara ve olaylara rastlanmaz. Latîfelerdeki olayların bir kısmı geçmişte yaşamış bazı ünlü şahsiyetlerin başlarından geçen olaylar ve tarihi hadiselerdir. Diğer büyük çoğunluğu da günlük hayatta sıkça karşılaşılabileceğimiz vak’alardır. Vukû’ bulan olaylarda bir olağanüstülük görmek mümkün değildir. Sadece (L- 329) numaralı latîfede taşıdığı odunlardan bıkan bir ihtiyarın “ecel”i çağırması üzerine ecelin de gelmesi konu edinilir. Bu latîfenin dışında Letâif’te olağanüstü bir varlığa rastlamıyoruz. Ecelin dışında Şeytân, Deccâl, cin, peri latîfelerin ana kahramanı olmayıp sadece isim olarak geçmektedir.

Âhiret (L- 248, 363, 435), cennet (L- 197), cehennem (L- 197), cennet kapıları (L- 403), Hazreti Nuh’un gemisi (L- 275), rüyâ (L- 154, MHL- 232), hülyâ (LH- 17) gibi olağanüstü yerlere ve soyut nesnelere de latîfelerde rastlanılır.

Latîfelerin kompozisyon şekli de fıkra türünün özelliği görülür. Genelde bir olay, bu olayı gerçekleştiren kişiler, olayın geçtiği yer ve zaman, latîfelenin sonuç kısmında da genelde bir nüktenin olduğu hüküm yer alır. Olayın cereyan ettiği yer ve zaman unsurları ile kişiler giriş, olay hakkında şahısların takındığı tavır gelişme bölümünü oluşturur. Bu kısımlar hükmün verilmesine bir zemin hazırlama kısmıdır. Sonuç kısmında hüküm çoğunlukla bir nükte ile verilir.

2.5. LATÎFELERDE DİL VE ÜSLUP

Latîfelerde büyük çoğunlukla sade, anlaşılır ve akıcı bir dil kullanılmıştır. Halkın konuşma dilinde kullandığı kelimeler latîfelerde karşımıza çıkar. Cümleler genellikle kısa ve sade olup; uzun cümleler de anlaşılır bir düzeydedir. İçerisinde karşılıklı konuşmaların geçtiği cümleler olan latîfeler azdır. Genellikle bir olay karşılıklı konuşmalar olmaksızın düzyazı ile aktarılır. Ama karşılıklı konuşmalardan oluşan latîfeler de vardır. Anlatımda argo, müstehcenlik veya küfürün hemen hemen hiç bulunmaması dikkat çeken diğer bir husustur.

Latîfeler basit yapılı genelde fiil cümlelerinden oluşur. Latîfelerde en çok miş’li geçmiş zaman (istemmiş, göndermiş, demiş, yazmış...) ve geniş zaman (sorar, der, içerler...) cümleleri kullanılmıştır. Bu zamanların dışında latîfelerde çeşitli zaman kategorileri ve kiplerde mevcuttur. Miş’li geçmiş zaman hikâyesi (yazmıştı, istenilmişti, göndermişti...), soru cümleleri (gelecek misin?, nerededir?, vermeyecek misiniz?...), di’li geçmiş zaman (almadı, gördüm, uyumadı...), geniş zaman hikâyesi (verilirdi, bırakmazlardı, otururdu...), gelecek zaman hikâyesi (inanacaktın, olacaktım, çıkacaktı...), şimdiki zaman (görüyorum, saklıyorum, yapıyorum...), gelecek zaman (öğreteceğim, göreceklersin, gideceksin...), gereklik (yutmalıdır, beklemeliyim, asmalı...), yeterlilik (öğretebilirim, örtebilir, görebilirdim).

Yazarları letâif kitaplarındaki latîfelerin bir kısmını değişik dillerden tercüme etmişlerdir. Buna rağmen latîfeler rahatlıkla anlaşılabilir şekilde Türkçeye aktarılmıştır. Ağır ve anlaşılması güç kelimelere yer verilmemiştir. Yaklaşık bir buçuk asır öncesinde yazılmış olan latîfelerde günümüz Türkçesine yakın bir dil karşımıza çıkar. Bu da diğer letâif yazarlarının da görüşlerinin, Şemseddin Sâmî’nin dile olan görüşlerine yakın bir mahiyette olduğunu gösterir.

Önceden de belirtildiği üzere Şemseddin Sâmî, Türk dilinin millî kimlik kazanması gerektiğini, bunda edebiyat ve yazı lisanımızın Arap ve Fars kelime ve

kurallarından kurtulup sadeleşmesiyle olabileceğini söyler. Fakat bunu yaparken de aşırılığa gitmeyerek, bütün yabancı kelimelerin çıkarılması yerine dilimizde Türkçeleri mevcut bulunan ve konuşma dilinde kullanılmayan kelimelerin çıkarılmasıyla olabileceğini vurgular.

Arapça ve Farsça kelimelerin, terkiplerin kullanıldığı dilin biraz ağır olduğu cümlelerin kullanıldığı latîfelere çok az da olsa rastlamaktayız. (L- 56, MHL- 62) numaralı latîfelerde bu durum rahatlıkla görülebilir.

“Bir edebiyat muallimi şakirdanı eski usûl kitabet arzusundan vazgeçirmek için, her vakit dermiş ki: “Efendiler isimlere sıfat koymayın; çünkü sıfat âdetçe, keyfiyetçe, ta‘rif ve tenkîrce, el-hasıl her suretle mevsûfe mutâbık görünürse de, isim ile sıfat beyninde o derecede husûmet vardır ki, bir ibâre de birleşirlerse, [mutlaka] meâline bir fesâd getirirler.” (L- 56)

Bu türden latîfeler genel toplam içerisinde az bir yekûn tutmaktadır. Yukarıdaki örnekte de görüleceği üzere dilin günümüz Türkçesine göre ağır ve anlaşılmasının zor sayılabileceği kelimelerin olduğu bu cümleler dahi o dönemin edebî anlayışına göre oldukça sade ve halkın konuşma diline dayalı bir üslupla yazılmıştır. Hem sade bir Türkçenin hem de sıkça Osmanlıca terkiplerin bir arada kullanıldığı latîfelere de rastlanılır (MHL- 194).

Karşılıklı konuşmaların olduğu latîfelerde cümleler kısa ve akıcı bir üslupladır. Sıkıcılığa yer vermeden kurulan kısa cümlelerle veya kısa sorulara kısa cevaplarla karşılık verilerek anlatımda bir süreklilik sağlanır ve anlatımda hareketlilik ve akıcılık oluşur. L- 250 numaralı latîfede ortak dostları olan iki kadınla dostları arasındaki konuşmanın geçtiği latîfe bunun tipik bir örneğidir:

“İki kadın müşterek olan bir dostlarının muhabbetinden bahsederek, beni ziyâde seviyor, seni ziyâde seviyor derken, dostları gelir.

- Hangimizi ziyâde seviyorsunuz? Derler.

- İkinizi bir seviyorum.

- Yok farazâ ikimiz denize düşsek, hangimizi evvel kurtarmaya çalışırsınız?

Dostları en az sevdiğine dönerek:

- Siz iyi yüzmek bilirsiniz, değil mi? demiş.” (L- 250)

Bunların dışında ya baskı hatasından ya da eksik bir anlatımdan kaynaklanan bir durum dolayısıyla anlam verilemeyen latîfelere de metinlerde rastlamak mümkündür (L- 13).

Dilin anlaşılır ve sade olması, Ş. Sâmi ve diğer letâif müelliflerinin dilde sadeleşme çabası olarak bu eserlerde karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan çeviri olan latîfelerin dışındaki diğer latîfeler de halkın konuşma diline yakın bir üslupla aktarıldığı şekliyle bu eserlerde kendine yer bulmuştur denilebilir. Metinlerin dilinin ve üslûbunun anlaşılır, akıcı ve sade olması latîfelerin sevilerek okunmasına ve hatırdan kalmasına sebep olmaktadır.

2.6. LATÎFELERDE ZAMAN

Fıkra türünde zaman genellikle belirsizdir. Letâif için de genel olarak bu durum geçerliliğini korumakla birlikte bazen farklılık gösterebilir. Çünkü kahramanlarını gerçek hayattan şahsiyetlerin oluşturduğu latîfelerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Bu şahsiyetlerin başından geçen bazı olayların, anekdotların yer aldığı veya söyledikleri özlü sözlerin bulunması dolayısıyla bazı latîfelerdeki zaman belirgindir. Bu zamanın şahısların yaşamış olduğu dönemler itibariyle de tespit edilmesi mümkündür. En azından hangi zaman diliminde söylendiği bellidir.

Bu durumu letâif kitaplarının geneli için söylemek doğru olmayacaktır. Zira latîfelerin çoğunun kahramanı belli değildir. Zamanı belli olmayanlarda ya toplumdaki sıradan insanların kahramanı olduğu latîfelerdir ya da kim olduğunu bilmediğimiz bir kral, yönetici veya bir ileri gelenin etrafında cereyan eden olayların anlatıldığı bir durum vardır.

Zamanı belli olan latîfeler genel olarak ele alındığında çok geniş bir zaman aralığının söz konusu olduğu görülür. Bu zaman aralığı Antik Yunan'dan letâif kitaplarının yazılmış olduğu XX.yüzyıl başına dek uzanır.

Bazı latîfelerde zaman unsurları belirsizlik göstermektedir. Bu belirsiz zaman unsurlarından bazıları:

Bir sabah erken, bir gece yarısı, bir gün, her akşam, haftasında, bir sene, bir yaz mevsimi, bir kış mevsimi, ertesi gün, cumartesi, bir gece, kışın soğuk ve karlı günlerinin birinde gibi, yaprak dökümü mevsiminde gibi.

1) Zaman Açısından Belirsiz Olan Latîfeler

Bu gruptakiler ya toplumdaki sıradan insanların ya da şahıs olarak bilemediğimiz bir kral veya kraliçe, ileri gelen bir siyasetçi, bir devlet adamı veya sanatçının etrafında cereyan eden olayların anlatıldığı bir durum vardır. Latîfelerin büyük çoğunluğunu bu gruptakiler oluşturur. Zaman belirsizdir. Bazısında mekân olarak ülke veya yer ismi belirtilse de dönem olarak bir bilgi veya ipucu yoktur. Olayın zamanı genellikle latîfelerin yapısına uygun olarak ilk cümlede söylenir. Örnek olarak bunlardan bazıları:

İki mücellid komşu olup, her vakit birbirine... (L- 54),

Birisi her vakit yiğitlik satarak kendini medh ediyordu... (L- 319),

İki kişi yolda giderken, bir mezâra rast gelip... (L- 451),

Rivâyet olunur ki avâilde diyâr-ı Mısır'da (LA-22),

Efendinin biri tramvayda bir gün (LTH-21),

Küçük kızın biri mürebbiyesiyle birlikte rıhtım üzerinde gezindiği sırada (MHL-9),

Zaman-ı kadîmede ırgat pazarında bir çolpa berber (LH- 9),

Sarhoşun biri gece yarısında meyhânedan çıkar (LH- 40),

Bazı latîfelerde zaman açısından bir müphemlik söz konusu ise de bazıları da okuyanlara zamanı bulmada yardımcı olacak bazı ipuçları barındırır. Bu gruptakiler genellikle Avrupa kıtasından olmak üzere Osmanlı coğrafyası dışında kalan ülkelere ait latîfelerdir. Bu ülkelerde bir zamanda yapılan icraatların, ortaya çıkarılan kanunların veya olayların ortaya çıkış zamanı tespit edilebilecek olursa zaman tespiti mümkün olabilecektir. Fakat bunlar hakkında bir tarih tayin edebilmek için o ülkelerin tarihi ve edebiyatı hakkında geniş bir bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Bu şekilde kesin bir tarih söylemek mümkün olmasa da belki bir tarih diliminden söz edilebilir.

Fransa krallarından birinin tiyatrosunda bir aktris (L- 26),

Paris'te kadınlar kendilerine mahsus bir cem'iyet-i ilmiye te'sîs etmeğe karar vermişler... (L- 27),

İspanya kraliçelerinden birinin... (L- 64),

Almanya'nın eski krallarından biri mermerden kendi heykelini yaptırmak istemiş (L- 314).

2) Metin İçindeki Şahıs, Mekân veya Eser Bilgileriyle Zamanı Belirlenebilen Latîfeler

Bu gruptaki latîfelerde kesin bir tarih belirtmemekle birlikte latîfelerdeki adı geçen şahısların yaşadığı dönemler tarihler veya vuku bulan olayların dönemleri esas alınarak belli bir zaman dilimi çıkarılabilir. Mesela Voltaire'nin başından geçen bir olayın aktarıldığı bir latîfe de Voltaire'nin yaşadığı yıllar (1694- 1778) esas alınarak belli bir zaman aralığı ortaya çıkar.

Volter'in "Bikr" isimindeki eseriyle Heletyus'un "Fikr" unvanlı kitabının neşri Fransa hükûmeti tarafından men' olunarak... (L- 2),

On Dördüncü (Lui) mütekarribininden birine... (L- 14),

İngiltere hükemâsından (Bakon) der ki: Te'ehhülün vakti geçmez... (L- 24),

Volter yüz sene evvel Fransa'nın şûrâ-yımaârifi hakkında... (L- 35);

Kurûn-ı vustâda Avrupa'da zâdegân ve derebeylerinin... (L- 37),

Bir kız ilm-i hayvânât ulemâsının piri denmeye şâyân olan (Bufon) ile berâber bir kırdâ... (L-58),

İsveç kraliçesi Kristina, Roma'da misafir olduğu sırada... (L- 140),

Kardinalin biri büyük Bonapart önünde... (L- 144),

Fransa meşâhîr-i hükemâsından (Dideru) Rusya'yı gezdikten sonra, imparatoriçe Katerina ile görüşmekte... (L- 397),

Papazın biri Papa On Dördüncü (Beneva)nın huzûruna çıkarak... (L- 463).

Meşâhîr-i ricâl-i siyâsîden (Taleyran)ın merâsime pek ziyâde riâyeti olup...(MHL- 58).

Almanya şu'arâ-yı meşhûresinden (Göte) tütün içmenin...(MHL- 191).

Muhâriblikte ma'lûm-ı cihân olan (Napolyon Bonapart) "Vaterlo" muhârebe-i müdhişinde... (MHL- 197).

Diyojen bir gün Apollon ma'bedi meydânında bir kürsüye çıkıp va'z edeceğini i'lân eder... (LH- 67).

Letâif kitaplarında kesin bir tarih belirtilen latîfelerde vardır.

"Miladın 1834 tarihinde Japonya'da böyle bir i'lân-ı resmi neşr olunmuştu... (L- 100)".

Fransa'da 1682 târîhinde piskoposlar papazların azl olunabilmesi... (L- 460).

2.7. LATÎFELERDE MEKÂN

Latîfelerde sabit bir mekân yoktur. Latîfelerin mekânını tüm dünya coğrafyası oluşturur demek doğru olacaktır. Mekân kategorisinde Osmanlı Devleti'nin kapladığı

coğrafya dışında, Avrupa, Amerika, Afrika ve Asya kıtalarını da içine alan geniş bir coğrafya söz konusudur. Bu coğrafyada en çok adı geçen mekânlar Avrupa kıtasına ait olan ülkeler ve bu ülkelerin şehirleridir. Bunların içerisinde de Fransa başı çekmektedir. Ayrıca Siraküsa ve Sparta gibi antik zaman uygarlıklarına ait şehirlerde olayların geçtiği yerler arasındadır. Latîfelerin mekânı İspanya'dan Londra'ya, Rusya'dan Fransa'ya, Afrika'dan Japonya'ya hatta Amerika'ya kadar uzanır.

Bunun yanı sıra bazı latîfelerde yer olarak sadece ülke ismi zikredilmesine rağmen bazılarının hangi yörede veya şehirde geçtiğine dair bir belirlilikten söz edilemez. Bu durum Osmanlı coğrafyasında geçen latîfeler için de geçerlidir. Osmanlı coğrafyasına ait yer isimlerinin yer aldığı latîfelerde İstanbul ve İstanbul'un semtlerinin ve mahallelerinin adları ağırlıklı olarak yer alır. İstanbul'un dışındaki diğer şehirlerin veya yer isimlerin sayısı azdır. Letâif kitaplarında diğer milletlerden aktarılan latîfelerin çokluğu nedeniyle bazı latîfelerdeki olay veya olayların geçtiği mekânların Osmanlı coğrafyasına mı yoksa başka bir ülkeye mi ait olduğu kestirilememektedir. Bu da mekân tasnifinde ortaya çıkan başka bir sıkıntıdır.

Mekân tasnifinde diğer milletlere ait olanları, latîfelerin içerisinde açıkça yer isimleri belirtilenlerin dışında kalanları, kendi ülkelerinin tanınmış şair, yazar veya devlet adamlarının isimleri geçen latîfeleri de Osmanlı coğrafyası dışında kalan latîfelere dâhil etmek tabî ki uygun olacaktır. Belirsizlik taşıyan mekânların tasnifi yapılırken kafa karışıklığına yol açmamak adına Osmanlı coğrafyası içinde kalan ve Osmanlı coğrafyası dışında kalan diye bir ayrıma gidilmemiş, birlikte ele alınmıştır. Ayrıca latîfelerde bu ayrımı yapabileceğimiz bir ipucunun olmadığı durumlarda, mesela bir papazın kahramanı olduğu bir latîfede bunun yabancı menşeli mi yoksa bize ait mi hususunda bir belirginlik olmadığından hepsini aynı maddede değerlendirmek daha uygun olacaktır.

Mekânlar

A. Bilinen Mekânlar

a) Osmanlı Devleti sınırları içinde kalan mekânlar:

Adana (LH- 1); Bahçekapı (İstanbul, LH- 55); Beyoğlu (LTH -1, MHL- 24); Eminönü (LTH- 49); Galata (LTH- 9, 10b, 39, 49); Gülhâne (L- 54); İstanbul (L- 75, MHL- 40); Sultân Bayezid (İstanbul, LH- 55); Sultân Mahmud (İstanbul, LH- 55); Taksim (LTH- 46); Tuna (L- 48).

b) Osmanlı Devleti sınırları dışında kalan mekânlar:

Avrupa kıtasındaki yerler:

Almanya hamâmları (L- 287); Apollon Ma'bedi meydânı (LH- 67); Ardotas nehri (L- 448); Atina (L- 333); Avrupa (L- 37, 166, 191, LTH- 12, 34); Avusturya (L- 288); Berlin (MHL- 73); Brüksel (MHL- 165), Brüksel tiyatrosu (L- 442); Fransa (L- 2, 29, 34, 35, 40, 67, 71, 86, 164, 200, 210, 227, 262, 269, 276, 417, 452, 460, MHL- 110, 164, 244, LH- 37); Fransa Meclisi (L- 409); İngiltere (L- 67, 98, 160, 265, MHL- 186); İspanya (L- 151, 310, 382, MHL- 67); İsviçre (MHL- 154), Isparta (L- 448); İtalya (L- 173); Kurbuva (MHL- 159), Londra (L- 79, 98, 183, 200, MHL- 6, 104, 130, 135, LH- 75); Madrid (L- 453); Meyreyu (L- 212); Münih (MHL- 193), İngiltere Parlementosu (MHL- 186), Noterdam Kalesi (MHL- 131); On Dördüncü Lui'nin huzûru (L- 428); Orliyan (L- 262); Papa On Dördüncü (Beneva)nın huzûru (L- 463); Paris (L- 27, 83, 202, 211, 230, 402, 462, MHL- 7, 30, 31, 46, 61, 115, 120, 148, 182, 233, 245); Paris Akademiyası (L- 462); Paris'te kahvehânenin biri (L- 424); Paris mahkemelerinden biri (L- 226); Paris nebâtât bahçesi (L- 252); Paris sokakları (L- 294); Paris tiyatrosu (L- 408); Portekiz (L- 436); Ren nehri (L- 429); Roma (L- 140, 195, 196, 435); Rusya (L- 397); Sicilya (L- 249, 331); Siraküsa (L- 249); Şalon Akademiyası (L- 164); Tayket dağı (L- 448); Vaterlo (Waterloo-Belçika) (MHL- 197); Venedik (L- 152).

Avrupa kıtası dışında kalanlar:

Afrika (L- 311), Afrika çölleri (L- 223), Afrika'nın sevâhil-i cenûbiyesinin biri (L- 352), Bahr-i Ahmer (L- 362), Çin (LA- 8), Mısır (LA-22), Japonya (L- 100); Siyahi Amerika (L- 444), Tunus (LA-24), Kilkati (MHL- 98).

B. Belirsizlik Taşıyan Mekânlar

Kapalı Mekânlar

Resmi Yerler

Belediye (L- 204); divan-ı harp (L- 119); engizisyon meclisi (L- 247); fukarâhâne (L- 91); hastane (L- 234); hapis (L- 214, 368); kütüphane (L- 152); mahkeme (L- 168, 171, 208, 214, 215, 225, 285, 377, 381, LH- 23); muhâkeme (L- 245); meclis-i askeri (L- 417); mektep (L- 105); müze (L- 109); rasathâne (L- 17); zindan- zindanlar (L- 188, 200, 247, 388).

İkâmetgâhlar

Ev, hâne (L- 6, 67, 83, 84, 186, 204, 236, 256, 273, 291, 302, 313, 322, 353, 360, 362, 364, 379, 385, 402, 423, 459, MHL- 37, 84, 105, 210, LH- 29, 31, 34, 52, 65, 77); konak (L- 258); köşk (L- 312); mahal (LH- 48); meclis (MHL- 211, LH- 2); saray (L- 3, 170, 357).

Ticaret Yerleri

Berber dükkânı (L- 300; LH- 8); boğaçacı fırını (MHL- 27); çiçekçi dükkânı (MHL- 88), dükkân (L- 54, LH- 22, 42); gazete idârehânesi (L- 8, 327); gazino (L- 59, MHL- 225); gözlükçü (MHL- 112); hamâm (MHL- 207, LH- 45); hotel (L- 187, 407); işkembeci (MHL- 121); kahvehâne (L- 223, MHL- 40, LH-21); kumarhâne (L- 162, 231); kuyumcu (L- 324); lokanta (L- 202, 219, 230, MHL- 60, 243, LH- 72); matbaa (MHL- 223); meyhâne (MHL- 181, LH- 40); meyveci dükkânı (MHL- 208); otel (L- 287, 305); saatçi dükkânı (L- 299), sabuncu dükkânı (MHL- 218); taşçı dükkânı (MHL- 2), yazıcı dükkânı (MHL- 223).

Dini Yerler

Câmi (L- 218); idâre-i rûhâniyye (L- 213); kilise (L- 146, 206, 302, 403); kilise, köy kilîsesi (L- 191, MHL- 147); ma'bed- ma'bedler (L- 450, 454); papalık tahtı (L- 198).

İkâmetgâhlara Ait Mekân Bölümleri ve Eşyalar

Dükkânın camı (L- 364); dükkânın önü (LH- 57); evin penceresi (L- 297, LH- 34); evin kapısı- kapı (L- 40, 218, 261, 297, 346, 382, 407, 424, MHL- 84, 194, LH- 31, 34); karyola (L- 140); kırâathânenin söbesi (L- 184); kilâr (L- 391); kürsî, kürsî-i hitâbet (L- 205, 450); loca (L- 256); masa (L- 101, 224, 384); masanın mermeri (L- 223); merdiven altı (L- 273); merdiven başı (L- 268); mutbah (L- 343); oda (L- 127, 370, 382, 414, 423, MHL- 89, 190, 242); pencere (L- 187, 300, 369); pencerenin camı, pencerenin önü (L- 105, MHL- 194); sandalye (L- 155); salon (L- 157, 211, MHL- 233); sahne (L- 120, 442); sıra (L- 146); sobanın önü (L- 438); sofrâ (L- 39, 207, 244, 438, MHL- 32, 92, 126, LH- 77); sofa (L- 113); kapı tokmağı (LH- 34); yastık (L- 370); yatak (L- 165); yatak odası (L- 140).

Diğer Yerler

Âmirin önü (L- 395); balo (L- 108, 199, 447); kayserin önü (L- 326); kralın huzuru (L- 86, 124, 144, 209, 224, 244, 454); padişahın huzuru (L- 306); papanın

huzûru (L- 122, 189); papazın huzûru (L- 153), prensin huzûru (L- 422); şâhın huzuru (L- 114); tiyatro (L- 20, 26, 45, 135, 298), tuvalet (MHL- 43).

Açık Mekânlar

A) Somut Olan Yerler

Ağaç (L- 303); ağaç gölgesi (LH- 51); âlây resmi (L- 372); âlem (L- 404, 416); bahçe (L- 44, 186, 255); bir fiçinin üzeri (L- 180); bir muhît (L- 355); bir yer (L- 303, 368, 385, 400, 445, 446); bir cemiyette (MHL- 234, 238), cenaze âlâyı (MHL- 122); cezîre (L- 355); civar- civar mahaller (L- 117, 446); çay (L- 371); çayır (L- 65, 387, LH- 51); çayırın kapısı (L- 229); çukur (L- 128, LH- 50); dağ (L- 284, 329, LH- 25); dam (L- 186); deniz (LH- 66); duvar (L- 262, 362); düğün (L- 138); düvello mahalli (L- 37); dünya (L- 435); güneş (L- 383); harb meydânı (L- 434); ırgat pazarı (LH- 9); ikâmetgâh (MHL- 235); iki zâtın yanı (L- 420); kapının önü (L- 440); kasaba (L- 62, 113, 144, 309, 406); kır (L- 58); kömürlük (LH- 20); köy (L- 82, 366, MHL- 210, LH- 25); kuru dere (L- 310); kuyu (MHL- 77, LH- 65); mahkeme dışı (L- 215); ma'sûkanın yanı (L- 433); mecliste (MHL- 150, LH- 2); meydanlık (L- 435); mezâr (L- 451); mezârlık (L- 116, 159); mezâr taşı (L- 451); muhârebede (L- 349); orman (L- 232, 329, 332); papağan kafesi (L- 363); Pazar, pazar mahali (L- 190, LH- 35); rıhtım (MHL- 9); saray duvarı (L- 170); sokak (L- 21, 79, 140, 158, 169, 204, 208, 266, 305, 333, 364, 393, MHL- 138, 192, 203, LH- 19, 76); su kenarı (L- 280); şehir (L- 444); tarla (L- 130, 456, MHL- 105, LH- 35); taşra (L- 301); teneffüşhâne (L- 171); yol (L- 3, 57, 62, 78, 228, 252, 276, 411, 451, LH- 24, 28, 54).

Ulaşım Araçları

Araba (L- 42, MHL- 24); gemi (L- 92, 240, 277, 455, MHL- 162, LH- 2); kayak (L- 9); kupa arabası (LTH- 46); sandal (L- 371); şimendifer (MHL- 145, 202); tramvay (LH- 74).

Bunların dışında özel adları belli olsa da hangi bölgede oldukları kesin olmamakla birlikte büyük ihtimalle İstanbul'da olduğu sanılan yer isimleri de Osmanlı coğrafyası içinde kabul edilebilir. Alâ Kayış Dağı, Kara Kulak (MHL- 199).

B) Soyut olan yerler:

Âhiret (L- 248, 363, 435); cehennem (L- 197); cennet (L- 197); cennet kapıları (L- 403); Hazreti Nuh'un gemisi (L- 275); hülyâ (LH- 17); rüyâ (L- 154, MHL- 232).

Bu mekânlar latîfelerin metninin ana mekânı olmayıp birine nasihat veya örnek verme gibi genelde anlatımı güçlendirmek amacıyla kullanılmıştır.

2.8. LATİFELEDE TİPLER

Latîfelerde geçen şahıslar latîfeyi oluşturan olay kurgusu içinde aktif olarak yer almaktadırlar. Latîfeler bir veya birden fazla kişi etrafında cereyan eden olaylardan oluşur. Bazen de sadece ismi zikredilen şahıs isimleri vardır. Vak‘a içerisindeki kişi veya kişiler gerçeküstü bir görünüm sergilemezler. Hepsi her gün toplum içerisinde karşılaşabileceğimiz insan tipleridir. Bunun yanı sıra Müslüman toplumlara ait olan Lokman Hekim ve İskender-i Zülkarneyn gibi peygamber mi yoksa hikmet sahibi birer kişi mi oldukları yönünde değişik görüşler olan şahıslar da yer alır. Hepsi doğal yapılarıyla, kendi yetenekleriyle ve kusurlarıyla latîfeler içerisinde boy gösterirler.

Latîfelerde belli bir kahraman veya grubun temsil ettiği bir görüş yoktur. Şahıs kadrosu oldukça çeşitlilik gösterir. Batı ve Doğu medeniyetlerine ait kişilerin oluşturduğu latîfelerde oldukça zengin bir şahıs kadrosu göze çarpmaktadır. Fransa, İspanya krallarından Çin hakanından ve Moğol hükümdarına; Voltaire, Shakespeare, Diyohen gibi yazar ve düşünürlerden; Harun Reşîd, Lokman Hekim’e kadar çeşitli millet ve topluluklardan ünlü simalara uzanan zengin bir şahıs kadrosuna rastlıyoruz. Bunun yanı sıra sıradan insanların ve meslek sahibi kişilerin kahramanı olduğu latîfeler de önemli bir yer tutmaktadır. Bu sebeple mümkün olduğunca ayrıntılı bir tip tasnifi yapmaya karar verilmiş, anlam karmaşasına yol açacak gereksiz detaylardan uzak durulmaya çalışılmıştır. Bu ayrıntılı tasnif yapılırken tasnifin sadece bu teze alınan beş letâifnâme için değil, bu dönemde yazılan tüm letâifnâmeler için geçerli olmasına da dikkat edilmiştir.

Tip sınıflandırmasında olayın asıl kahramanı olan şahıslar kendi alanıyla ilgili latîfelerin oluşturduğu gruplara yazılmıştır. Bunun dışında diğer latîfelerde olayın asıl kahramanı olmayıp metinler içerisinde sadece isim ve unvanları geçen tipler de kendi alanlarıyla ilgili kısımda şahıs kadrosu içinde metin numaralarıyla birlikte belirtilmiştir. Örneğin, “Yazarlar, edipler, bilim adamları, şairler” maddesinde latîfelerin ana kahramanının dışında diğer metinler içerisindeki şahıs kadrosu içinde yer alan yazarlar, edipler, bilim adamları, şairler de yer aldıkları metin numaralarıyla birlikte madde tasnifinin hemen aşağısında belirtilmiştir.

Şahıs kadrosunun çokluğundan dolayı burada sadece kendi alanlarıyla ilgili maddelerde yer alan kişilerin adlarını sıralamanın yeterli olmayacağı düşünülerek latîfelerdeki şahıs kadrosunu belli gruplara ayırmak daha doğru olacaktır. Tip tasnifinde yer almamasına rağmen şahıs kadrosunu ayrıntılı olarak gösterebilmek adına yapılan inceleme sonuçlarının belirtilmesi gerekir. Bu çerçevede mesela, latîfelerde yer alan “çeşitli şahıslar, kalabalık gruplar” ayrı bir gruplandırma yapılarak belirtilmiştir.

Bazı latîfelerde sınıflandırdığımız gruplardaki şahıslardan bazıları aynı latîfe içinde yer alabilmektedir. Yani farklı gruplardan insanlar latîfede cereyan eden olayın aynı anda kahramanı olabilmektedirler. Örneğin hükümdar ile vezir, kral ile yazar, papaz ile sarhoş gibi. Bu durumda olan, içinde birden çok kişiyi barındıran latîfeleri teker teker kişileri ele alarak şahıs kadrosu içinde tasnife tabi tutacağız. Yukarıda verdiğimiz örnekteki gibi latîfede kral ile yazar geçiyorsa hem kral hem de yazar ayrı ayrı tasnif edilerek kendi grubu dâhilinde sınıflandırılacaktır.

Oluşturulan tiplere göre latîfe tasnifinde Sami Sakaoğlu’nun fıkraları tasnifinin üç ana maddesini alındı. Fakat bu maddelerin alt başlıkları değiştirildi. Latîfe kitaplarındaki latîfe tiplerine göre yeniden farklı bir şekilde düzenlendi. Ayrıca bu üç ana maddeye bir dördüncü madde daha ilave edildi.

Letâifnâmelerin “Fıkra Tipleri”ne göre tasnifi şu şekilde yapılmıştır:

I. Tarihte Yaşamış Şahıslar Etrafında Teşekkül Eden Latîfeler.

A) Batı toplumlarına ait olan tipler.

1) Krallar, imparatorlar, komutanlar, devlet adamları, devrin ileri gelen yönetici ve ailelerine mensup kişiler.

2) Yazarlar, edipler, bilim adamları, şairler.

B) Türk ve Doğu toplumlarına ait olan tipler.

1) Krallar, imparatorlar, komutanlar, devlet adamları, devrin ileri gelen yönetici ve ailelerine mensup kişiler.

2) Yazarlar, edipler, bilim adamları, şairler.

II. Bir Topluluğu Temsil Eden Tipler Etrafında Teşekkül Eden Latîfeler.

A) Dini kurallarla ve inanış sistemiyle ilgili olanlar.

1) Dini inanışlarla ilgili olanlar.

2) Din adamlarıyla ilgili olanlar.

a) Müslüman din adamlarıyla ilgili olanlar.

b) Müslüman olmayan din adamlarıyla ilgili olanlar.

B) Türk olmayan ülke veya bölge halkları ile ilgili olanlar ve ecnebi-azınlık tipleri.

C) Bir karakter veya meslek grubu ile ilgili olanlar ile hayvan ve cansız varlıklar etrafında oluşan latîfeler (Ahmak, deli, cimri, sarhoş, hırsız, tabib, zâbit, ressam, kırâathâne gibi).

1) Bir karakter etrafında oluşan latîfeler.

2) Bir meslek etrafında oluşan latîfeler.

3) Hayvanlar ve cansız varlıklar etrafında oluşan latîfeler.

III. Eş kahramanlı latîfeler: (Hoca-talebe, ebeveyn-evlat, komutan-asker, efendi-uşak gibi).

IV. Kahramanı sıradan insanların olduğu latîfeler.

2.8.1. Letâifnâmelerin “Fıkra Tipleri”ne Göre Tasnifi

I. Tarihte Yaşamış Şahıslar Etrafında Teşekkül Eden Latîfeler

A) Batı Topluluklarına Ait Olan Tipler

1) Krallar, imparatorlar, komutanlar, devlet adamları, devrin ileri gelen yönetici ve ailelerine mensup kişiler.

1.1. Letâifnâmelerde isimleri geçen kral, imparator, kraliyet aileleri ile komutanlar, bakanlar, devlet adamları, devrin ileri gelen yönetici ve ailelerine mensup kişiler.

1) Alfons: Aragon (İspanya) kralının “Bir karı koca, bahtiyar olmak için, kocanın sağır, karının kör olması iktizâ eder” sözü verilmiştir (L- 110).

2) Arkalius: Eski Yunan medeniyetinde kral (MHL- 155).

3) Lord Bokinghım: İngiliz Lord Bokinghım’ın dostu meşhûr şair Milton’a serzenişini anlatır (MHL- 42).

4) Bonapart (Napoleon Bonaparte): L- 144, 348 ve MHL- 197 numaralı latîfelerde Bonapart’ın anekdotları yer alır (L- 144, 288, 348, MHL- 197).

L- 288’de Bonapart’ın eşi Maria- Luis hakkında olduğu için latîfede Bonapart sadece isim olarak zikrediliyor. Yine başka bir latîfede Napolyon’un eşi sadece isim olarak zikrediliyor (MHL- 73).

- 5) Cibon (Edward Gibbon) : İngiliz tarihçi ve milletvekili (L- 265).
- 6) Madam Defan: L- 265.
- 7) Demetris: Bir Roma İmparatoru (L- 335).
- 8) Denis: Sicilya Siracusa'da bir Yunan tiranı (hükümdarı). Ünlü filozoflardan Aristip ve Diyojen arasında geçen hükümdara karşı çıkma hususunda yaptıkları konuşmadan dolayı ismi geçmekte (L- 331).
- 9) Diyokles (Diokles Siracusa): Şehir devleti olan Siraküza (Siracusa) kenti yöneticisi (L- 249).
- 10) Döpayk (Fransız Prens): (MHL- 128).
- 11) Madam Dö (Soza): Fransa meşâhîr nisvânından (MHL- 73).
- 12) Dö Viyuden: Fransa'nın tanınmış ailelerinden (L- 428).
- 13) Dumon: Fransa'nın tanınmış ailelerinden (L- 428).
- 14) Dumolin: Fransız generali (MHL- 142).
- 15) Elizabet (İngiltere kraliçesi): Latîfede kaçınıcı Elizabet olduğuna dair bir bilgi yok (LA-32).
- 16) Elizabet (I. Elizabeth) : İngiltere kraliçesi (L- 360).
- 17) Filib (II. Filip - Philippos) : Makedonya kralı (L- 338).
- 18) Filib II. : İspanya kralı. Sadece isim olarak geçmekte. Papa V. Sixtus'u tebrik için gönderdiği elçi sebebiyle ismi latîfede geçmektedir (L- 198).
- 19) Filib IV. (Philip IV.) : İspanya kralı. Medina-Kulu Dükasının İspanya kralının kendisine büyük Filip unvanı almak istemesi üzerine söylediği alaylı sözle kralın ismi geçmekte (L- 436).
- 20) Fransuva I. (François I.): Fransa kralı (L- 3).
- 21) Frederik (Friedrich II) : Prusya Kralı (L- 148).
- 22) Henri IV. (Henry IV.): Fransa kralı (L- 318).
- 23) İskender (III. Aleksandros): Makedonya kralı ve tarihteki en büyük imparatoru. 338. latîfede sadece ismi zikredilmiş, babasıyla ilgili bir anekdot için İskender'in ismi geçmiştir. (L- 338, 341).
- 24) Jol Janen: Fransa meşâhîr muharririnden (MHL- 135).
- 25) Kallikratidas: Eski Yunan komutanlarından (L- 123).
- 26) Klodis: Frank (Fransa) kralı (L- 239).
- 27) Kristina (Christina): İsveç kraliçesi (L- 140, 452).

- 28) Lord (Kanink) (İngiliz): (MHL- 146).
- 29) Lui: Fransa kralı. Metinde Fransa'nın kaçınıcı kralı olduğuna dair bir bilgi yok. Sadece ismi geçtiğinden Viktoar (Victoria) adında bir kızı olduğunu anlıyoruz (L- 365).
- 30) Lui IV. : Fransa kralı (L- 93).
- 31) Lui V. : Fransa kralı (L- 322).
- 32) Lui XI. : Fransa kralı (244, 343, 454, LA-17).
- 33) Lui XII. : Fransa kralı XII. Lui'nin çocuğunu terbiye etmesine dair bir latîfesi (MHL- 172).
- 34) Lui XIII. : Fransa kralı. XIII. Lui'nin sefiriyle İspanya kralı arasındaki konuşma ana konudur. Lui'nin sadece ismi sefirinden dolayı geçmektedir (L- 453).
- 35) Lui (Louis) XIV. : Fransa kralı. Letâifte ismi en çok geçen isimdir. L- 14, 124. latîfelerde sadece ismi geçer. L- 200, 201, 209, 428. latîfelerde ise olayların içerisinde yer almaktadır.
- 36) Lui XVIII. : Fransa kralı (L- 142).
- 37) Malet (Claude François de Malet): Fransız general. (L- 119).
- 38) Maria-Luize: Napolyon Bonapart'ın ikinci eşi (L- 288).
- 39) Ogüst (Tiberius Claudius Germanicus Augustus Nero): Roma imparatoru. Devrin meşhur yazarlarından Horas ve Virjil ile aralarındaki bir anekdot (L- 207).
- 40) Papiriyus: Roma â'yân meclisi üyesi (MHL- 187).
- 41) Perikles: Antik Yunanistan'da, Atinalı devlet adamı (L- 333).
- 42) Pit (Pitt) : Pitt isimli eski bir İngiliz hanedan ailesine mensup iki kardeşin anekdotu aktarılmış (L- 356).
- 43) Viyun (Pierre de Villeneuve) : Bir Fransız amirali (L- 429).
- 44) Taleyran (Charles-Maurice de Talleyrand-Perigord): Fransız siyaset adamı (L- 142, 227, MHL- 58, 59).
- 45) Tereyan (Marcus Ulpius Nerva Traianus): Bir Roma İmparatoru (L- 334).
- 46) Tomas Morus (Thomas More) : İngiliz yazar, devlet adamı ve hukukçu (L- 439).

1.2. Letâifnâmelerde isimleri geçmeyip sadece unvanları belirtilen kral, imparator, kraliyet aileleri ile komutanlar, bakanlar, devlet adamları, devrin ileri gelen yönetici ve ailelerine mensup kişiler.

Derebeyi (L- 37); İspanya kralı (L- 152); İspanya kraliçesi (L- 64); Fransa kralı (L- 117, 152), ayrıca bir Fransa kralının kendisine yapılan şikayet üzerine zabitler hakkındaki sözü nakledilmiş (L- 342); Venedik Cumhuriyet Reîsi (L- 152); Roma konsülü: Sadece konsül ad olarak geçmekte (L- 195); içinde hükümdâr geçen latîfeler: (L- 456); Kral: sarı sakallı bir kral ile bahçevânı arasında sakal üzerine bir konuşma geçer (L- 255), bir kral ile berber arasında geçen bir diyalog (L- 320), bir kral ile bir neferin arasındaki konuşma (L- 349), bir kral ile bir yazar arasında bir kitap vesilesiyle geçen konuşmalar latîfenin konusunu oluşturur (L- 351); Fransa kralı: Bir Fransa kralı ile bir alimin aralarında bir konuşma (L- 275); Kral (Almanya): Almanya'nın eski krallarından birinin bir heykel yaptırmasıyla ilgili heykelciyle yaptığı konuşma (L- 314); Kayser: Bir Roma kayserinin konuşan kuşlara ilgisi sebebiyle bir kunduracının kaysere karga satma istemesi üzerine yaşanan bir olay anlatılmakta (L- 326); Kral (İngiltere): Bir İngiltere kralının bir lordu bir makama ataması üzerine lordun bunu kabul etmemesi anlatılır (L- 353); Hâkim: Bir adanın hâkimi (yöneten) ile İngiliz donanmasından bir memur arasındaki diyalog (L- 355); Napoli kralı: Bir Napoli kralının hapis hânelerden birindeki bir mahkumla olan konuşmasını aktarır (L- 388); prens: Bir prensle sıradan bir şairin şiirinin kötülüğünün konu edildiği bir latîfe (L- 421); Prens: Bir müellifin prensle konuşabilmek için başından geçen olay aktarılmakta (L- 422), bir prensle kız kardeşinin bir va'z esnasındaki olay aktarılmış (L- 450); Prenses: Fransa kralı Lui'nin kızı Viktoar'ın dadısıyla arasında geçen konuşma (L- 365); Medine-Kulu dükası: İsmi belli olmayıp, İspanya kralı Dördüncü Filib hakkında söylediği bir söz belirtilmiştir (L- 436); Ladikya dükası: Düka ile kardinal arasında evlilik üzerine bir konuşma (L- 458).

Başvekil (L- 117), belediye reîsi (L- 212); kumandan (L- 337, 355, 406); kont (L- 420); lord (L- 287); vükelâ (L- 102); zâdegândan biri (L- 64, 172, 230, 438). müşîr-mareşal (L- 166, 172, 457), vali (L- 2), vezir/vüzerâ (L- 378).

2) Yazarlar, edipler, bilim adamları, şairler.

Latîfelerin ana kahramanın dışında metinler içerisindeki şahıs kadrosu içinde yer alan diğer yazarlar, edipler, bilim adamları, şairler de yer aldıkları metin numaralarıyla birlikte aşağıda belirtilmiştir.

Bu grupta oldukça zengin şair, edip ve yazarlardan oluşan bir şahıs kadrosu yer almaktadır. Çoğu Avrupalı milletlere ait yazar, şair, bilim adamları ve düşünürler bu grubu oluşturur. Bu kadro içerisinde ağırlıklı olarak Fransız yazar, şair ve düşünürler yer alır. İsmi en çok geçen yazar ise Voltaire'dir. Latîfelerde şahısların başlarından geçen olaylar, hatıralar anlatılmaktadır. Ayrıca latîfeler şahısların söyledikleri her biri atasözü niteliğindeki veciz sözler bakımından da önem arz etmektedir.

Aleksandır Duma (Alexandre Dumas): L- 228, 259; Fransa'nın meşhûr komiklerinden (Arelkin): MHL- 160; Aristip (Aristippus): L- 328, 331; Aristo (Aristoteles): Latîfede sadece ismi geçmektedir (L- 49); Aryus (Arius): L- 44; Boda (MHL- 34); Bakon (Bacon): L- 24 numaralı latîfede Bacon'a sadece ait güzel bir özdeyiş vardır (L- 24, 360); Bastid (MHL- 59); Boalo (Nicolas Boileau-Despréaux): L- 61, 298; Bufon (Buffon): L- 58, 252; Buvar: L- 155; Cibon (Edward Gibbon) : L- 265; Dante (Dante Alighieri): Latîfede sadece ismi geçmektedir (L- 49); Dideru (Denis Diderot): L- 397; Diyojen (Diogenes): L- 303, 331, MHL- 177, LH- 67; Dumolin: L- 149; (Espinser) İngiliz şair (MHL- 184); Ezop: LA-14; Fraklin (Benjamin Franklin): Fenalon (MHL- 74); L- 183; Fontenel (Bernard Bovier de Fontenelle): L- 358, 430; Fukiyun: L- 340; Galile (Galileo Galilei): L- 247; Göte (Johann Wolfgang von Goethe): (MHL- 191); Alman şair (Hanri Hayne) (MHL- 185); Heletyus (Helvetius): Bir eseri sebebiyle Helvetius'un ismi geçmekte (L- 2); Horas (Quintus Horatius Flaccus): L- 207; İsoykak (Scout): L- 24; Jan de Mang (Jean de Meun): L- 317; Kaluk (Christoph Willibald (von) Gluck): L- 364; Karik MHL- 64; Katun: L- 321; Kikeron (Marcus Tullius Cicero): L- 195; Ksantos LA-14; Lablaş: L- 224; Lafonten (Jean de La Fontaine): L- 298; Lesingen (Alman şair): (MHL- 191); Lihtenberg MHL- 132; Liken: L- 217; Malerib: L- 443; Milton (L- 42); Molier (Moliere): L- 55 numaralı latîfede eserlerinden dolayı Moliere'in ismi geçmekte, L- 421 numaralı latîfede sıradan bir şairin Moliere'in ölümü üzerine yazdığı bir şiir sebebiyle bir prensle aralarında geçen konuşmada Moliere'nin ismi geçmekte (L- 55, 298, 421); Nivton (Isaac Newton): (MHL- 186); Platon: (LA-15); Pisestrat (Pisistratos): L- 336; (Ponson du Terrai): (MHL- 127); Rasin (Racine): L- 55 numaralı latîfede eserlerinden dolayı Racine'nin ismi geçmekte (L- 55, 298); (Jan Batist) Ruso: (MHL- 127); Ruso (Jean-Jacques Rousseau): Latîfede sadece adı geçmektedir (L- 9); Santoy: 407; Sokrat (Sokrates): L- 331; Sir Samoil Klark (MHL- 63); Şaron (Fransız edib): MHL- 173; Şeridan (Richard

Brinsley Butler Sheridan): L- 185; Şekspir (William Shakespeare): Bir piskopos'un Shakespeare'nin trajedilerine ilave yaparak yazdığı eserlerini tiyatro yazarı Sheridan'a sunmasıyla aralarında geçen konuşmadan dolayı Shakespeare'nin adı geçmekte (L- 185); Talis (Tales): LH- 18; Vandik: MHL- 99; Virjil (Publius Vergilius Maro): L- 207; Volter (Voltaire) (François Marie Arouet): L- 2. Latîfede bir eseri sebebiyle Voltaire'nin adı geçmekte LH- 30. latîfede ise onun özlü bir sözü yer almakta, L- 9 nolu latîfede ise sadece adı geçmektedir (L- 2, 9, 19, 35, 163, 164, 361, 398, MHL- 228, LH- 30).

Edip- üdebâ (L- 9, 149, MHL- 143, 219); feylesof (L- 122, LA-15; LH- 7, 17); şair (L- 421); ressam (L- 79, 109, 174, 235, 341); hekîm (L- 91, 109, 251, LH- 33).

B) Türk ve Doğu Topluluklarına Ait Olan Tipler

1) Kral, imparator, kraliyet aileleri ile komutanlar, bakanlar, devlet adamları, devrin ileri gelen yönetici ve ailelerine mensup kişiler:

(L- 30, 52, 75, 89, 94, 104, 114, 218, 292, 306, 312, 345, 346, 351, 378, 400, 441; LA- 6, 22).

Bu kısımda isimleri belli olan şahısların az oluşu nedeniyle isimleri belli olan ve olmayan diye bir tasnif yapılmadan bütün şahıslar bir arada ele alınmıştır.

Harûnü'r-Reşîd³⁹⁷: Harun Reşîd'in ismi bir yerde karşımıza çıkmaktadır. Latifede Harun Reşîd ile bir şairin karşılıklı konuşması vardır (L- 292).

Müşîr-mareşal (L- 30); vezir/vüzerâ (L- 52, 346, 378); derebeyi ve lala (L- 75); vali (L- 89); siyaset ricali (Siyaset, devlet adamlarından biri) (L- 94); Moğol hükümdarı (L- 104); İran şahı: İran şahının ismi veya yaşadığı yüzyıl belli olmayıp sadece ad olarak letâifte geçmekte (L- 114); hükümdâr: Sadece latîfede hükümdârın birinin camiden içeri girişi söylenmekte (L- 218), bunun dışında içinde hükümdâr geçen latîfeler: (L- 345, 346, LA- 22); padişâh: Bir padişâhla bir dilenci arasında geçen bir konuşma vardır (L- 306), padişah ile mütekarribi arasında geçen kısa bir diyalog (L- 312); Çin hakanı: Hakan ile vezir arasında seyisin hakanın atının ölümüne sebep olmasından dolayı geçen konuşması (L- 378); belediye reîsi (400); Çin hakanı: Hakan

³⁹⁷ Harun Reşîd bilindiği gibi Abbasi Devleti halifelerindendir. Halife, Hz. Muhammed (SAV)'nin vekili ve yeryüzündeki bütün Müslümanların başıdır. Halifeler İslâm dininin temsilcisi olması vasfının yanı sıra bulundukları devletin başı da olmuşlardır. Bu sebeple Harun Reşîd'i de halife kimliğinden ziyade devlet adamı vasfı göz önünde tutularak bu kısma dâhil edilmiştir. Zira lâtifede halife kimliğiyle yani dini bir kimlikle karşımıza çıkmamaktadır.

ile vak‘a-nüvîs’i arasında geçen vak‘a-nüvîs’in görevini yapmasıyla ilgili konuşma söz konusu (L- 441).

2) Yazarlar, edipler, bilim adamları, şairler.

Arab şair Beşar’ın bir anekdotu yer alır. (MHL- 55), feylesof (L- 263, 323); şair (L- 25, 52, 103, 176, 203, 292, 379, 405, 415, 416); ressam (L- 90, MHL- 96); hekîm (L- 394, 401).

II. Bir Topluluğu Temsil Eden Tipler Etrafında Teşekkül Eden Latîfeler

A) Dini Kurallarla ve İnaniş Sistemiyle İlgili Olanlar

1) Dini kurallar ve inanışlarla ilgili olanlar.

İskender-i Zülkarneyn dışındaki diğer peygamberlerden sadece isim olarak bahsedilmektedir. Peygamberler etrafında cereyan eden bir hadise latîfede söz konusu değildir. İskender-i Zülkarneyn: Latîfede kendisinin yaptığı bir hareketinin sebebi sorulmakta (L- 245); Hz. İsa (L- 175); Hz. Dâvud (L- 247); Hz. Âdem (L- 306, 400); Hz. Musâ: Latîfede Hazret-i Musâ ile Benî İsrâîl’in Kızıldeniz’den geçişi söylenip Hz. Musâ isim olarak geçmekte (L- 362); Mûsevî, Hristiyân: Latîfede şahıslar adlarıyla değil bağlı oldukları dinleriyle anılmıştır. Fakat latîfe her iki dinin kutsal saydığı günlerini de belirtmesi açısından önemlidir (MHL- 77).

Hz. Havvâ: Latîfede sadece isim olarak geçer (L- 306); Lokman Hekîm: Lokman Hekîm ile efendisi arasındaki bir olay konuyu oluşturmakta (L- 339).

Ayrıca bu kısma Müslüman toplumlar tarafından kendisine dini bir kimlik de yüklenen Lokman Hekim ile Hz. Havva³⁹⁸ bu kısma dâhil edilmiştir.

2) Din adamlarıyla ilgili olanlar.

Bu kısımda Papa, kardinal, piskopos, papaz gibi Hristiyan din adamları ile Müslüman din adamlarından imam, vaiz, hocaya ait latîfeler yer alır. Din adamlarından bazılarının isimleri bellidir. Fakat bunların sayısı az olduğundan devlet adamları ve idareciler kısmındaki gibi ismi belli olanlar ve belli olmayanlar olarak ikiye ayırıp çok fazla kavram karmaşasına yol açmamak için din adamları kısmının hepsi bir başlık altında incelenmiştir

a) Müslüman din adamlarıyla ilgili olanlar.

İmam (L- 130); vâiz (L- 162, 194, 218, 419); hoca (L- 389).

³⁹⁸ Hz. Âdem’in eşi ve yeryüzündeki ilk kadın.

b) Müslüman olmayan din adamlarıyla ilgili olanlar.

Hıristiyanlık inancına ait din adamları ile ilgili latîfeler bu kısmın hemen hemen tamamını oluşturmaktadır. Bunlardan birkaçında ise papa ve kardinallerin isimleride söylenmektedir.

Kardinal (L- 11, 82, 106, 121, 138, 144, 189, 196, 359, 431, 458). Ayrıca kardinallerden Mazarin (L- 124. latîfede sadece ismi geçmekte, L- 143 nolu latîfede mazarin'in aleyhinde yazılan bir kitapla ilgili tutumu aktarılmakta) ve Flori adında bir kardinalde yer alır. Papaz, rahib (L- 15, 111, 137, 146, 153, 191, 205, 206, 222, 240, 241, 267, 302, 324, 367, 373, 403, 416, 454, 463, MHL- 147, 163, 189, 236); piskopos (Başpapaz) (L- 40, 168, 185, 206, 213, 237, 426, 438, 460, LA- 11); Papa (L- 11, 121, 122, 141, 169, 170, 189, 431). Papalardan isimleri belli olanlar ise: Adrian (L- 81); Siks (Papa V. Sixtus) (L- 198); Urban VIII. (Papa Urbanus Octavus) (L- 414), Kileman VII. (Papa VII. Clement) (L- 435); Beneva (Papa XIV. Beneva) (L- 463); Sant-jozuh (Saint Joseph): Latîfededa kendisi hakkında anlatılan bir olaydan olayı isim olarak anılmakta (L- 383).

Çalışmamızda ele alınan letâif kitaplarında isimleri geçmeyen fakat Hazîne-i Letâif ve Külliyyât-ı Letâif'te, Bismark, Kıza Dükası, Şair Byron gibi Batı toplumlarına ait yazar ve devlet adamlarının isimleri de yer alır. Ayrıca bu eserler, Sultan Mahmud, Nâilî, Abdullah Paşa, Sultan I. Selim, Sultan II. Mahmud, Ahmet Vefik Paşa, Koca Ragıp Paşa, Karaosmanoğlu Yakup Paşa, Kethüdazâde Arif Efendi, Köçek Hüseyin Paşa, Mirza Babür, Timur gibi Türk ve Doğu toplumlarına ait devlet adamı ve yöneticilerin hakkındaki latîfeleri barındırır.

Külliyyât-ı Letâif'in 13. ve 14. fasıllarında özellikle Türk ve Doğu toplumlarına ait yazar, edip, şair, devlet adamı ve yöneticiler hakkında da çok sayıda latîfe göze çarpar. Hazîne-i Letâif ve Külliyyât-ı Letâif'te, Abdullah bin Mübarek, Şemmame, Yakup Bin Leys, İbnü'l-Rumi, Behlül, İshak ibn-i Ferve, Hoca Şahap, Ebu Nüvas, İbnü'l-Cevzi, Ferezdak, Benânî, Ebu'l-Ayna, Karakuş, Ebu'l-Fazl, Çuha, Hebenneka, Haccac, Ukkâşe, Ferezdak, İbn Rûmî, Ebul-Iynâ, Câhız, Yahyâ Bermekî'nin, Molla Câmi gibi Arap ve Fars toplumlarına ait yazar, edip, şairlerin yanında İzzet Molla, Müverrih Sürurî, Haşmet, İnsakî Molla, Ali, Diyarbakırlı Naim, Kerimî, Evliya Efendi, Nâbî, Namık Kemal, Muallim Nâci, Hersekli Ârif Hikmet, İbnülemin Mahmud Kemal,

Gazâlî, Fevri, Bahâeddinzâde Abdullah Efendi, Nâbî, Hayâlî, Revani, Zâtî, Bâkî, İzzet Molla, Sünbülzâde Vehbî, Sürûri, Ahmedî, Şâir Ünsî, Salebî, Naîmâ, Şeyh Gâlib gibi Türk toplumuna ait tanınmış yazar, edip, şairlerinde varlığına tanık olunur.

B) Türk Olmayan Ülke veya Bölge Halkları İle İlgili Olanlar ve Ecnebi-Azınlık Tipleri

Ülkelerinin adlarıyla, mensubu oldukları milletlerin veya dinlerinin adlarıyla anılan şahıslardır. Bu şahıslar ülkelerinde tanınan kişilerden olmayıp özel bir isimle belirtilmeden latîfelerde yer alırlar. Bu gruptaki latîfelerin sayısı da fazladır. Latîfelerdeki mekân ve diğer unsurlardan olayların büyük çoğunluğunun Osmanlı coğrafyası dışında geçtiği anlaşıyor. Latîfelerdeki şahıslar daha çok ait oldukları milletlerin isimleriyle latîfelerde kendilerini göstermektedir. Bu grubun şahısları genelde latîfelerin ana karakteri olurken (Amerikalı, Fransız, İspanyol gibi) bazen de latîfede sadece o ülke veya yörenin insanından bahsedildiği için adları geçmektedir (Sicilyalı, İsviçreli gibi). Çok farklı milletlerin isimleri geçmekle beraber latîfelerin büyük çoğunluğu Avrupadaki ülkelerin ve bu ülkelere ait şehir veya bölgelerin adlarıyla anılan halklara aittir. Adları en çok geç yabancı tipler İngiliz ve Fransız'dır.

Afrikalı: MHL- 134; Amerikalı: L- 78, 98, 377, MHL- 65; Ermeni: LA- 22, Fransız: L- 4, 37, 91, 112, 148, 237, 291, MHL- 73, MHL- 136; Gallar (Galyalı): L- 332; Gaskonyalı: L- 21, 409, MHL- 44, 70, 109, 131, 139, 140; İngiliz: L- 112, 180, 202, 229, 287, 310, 352, 354, 355, 444, MHL- 106, 117, 134, 136, 245; İspanyol: L- 37, 78, 92, 151, 152, 198, 310, 377; İtalyan: L- 49, 83; İsviçreli: L- 291, 456; İsrailli: L- 362; Marsilyalı: MHL- 109, 131; Normandiyalı: MHL- 95; Parisli: L- 51, MHL- 51; Romalı: L- 321, 326, 332; Sicilyalı: L- 294; Tatar: MHL- 52, 120; Yahudi: LA-22; Yunanlı: L- 150.

Geniş bir coğrafyaya sahip olan Osmanlı devleti içerisinde farklı dinlere mensup çok sayıda farklı millet bir arada yaşamakta idi. Latîfelere yansıyan tipler genelde Ermeni, Rum, Yahudi ile çeşitli amaçlarla Osmanlı'da bulunan diğer milletlere ait kişilerin başlarından geçen maceralarıdır. Bu milletler birbirinden kopuk değil aksine birbirleri ile sürekli etkileşim içerisinde idiler. Birçok latîfede bu bir arada yaşamının günlük hayata yansımaları görülebilir (MHL- 9, 11, MHL- 170, LH- 51).

Ayrıca, Osmanlı tebaasına ait Arnavut: LTH- 1; Kürd (MHL- 355) gibi çeşitli milletlere, kavimlere veya bölge halklarına mensub insanların da rastlanıldığı latîfeler de vardır.

C) Bir Karakter veya Meslek Grubu İle İlgili Olanlar İle Hayvan ve Cansız Varlıklar Etrafında Oluşan Latîfeler (Ahmak, deli, cimri, sarhoş, hırsız, tabib, zâbit, ressam, kırâathâne gibi)

1) Bir Karakter Etrafında Oluşan Latîfeler (Ahmak, sarhoş, hırsız, cimri, geveze, vb.)

Ahmak, humekâdan biri (L- 373, 386, MHL- 242); akil (L- 387); dalkavuk, tufeylî (MHL- 50, LH- 77), dâyin (alacaklı) (L- 214); dilenci (L- 156, 158, 253, 306, MHL- 21, 93); ehl-i keyf, esrarkeş (MHL- 86, LH- 8); geveze, boşboğaz (MHL- 180); hafif meşreb (MHL- 97); hırsız (L- 13, 171, 232, 280, LA- 28, MHL- 37, 194, LH- 22, 65, 75); hasîs (L- 20, 219, 330, 396, 425, 432, 440, 449, LH- 28, 60); kanbur (LH-19); kavvâl (L- 25, 47, 68); kör (L- 221, LA- 23, LH- 19); köse (L- 312); kumârcı-kûmârbâz (L- 231, 413); medyûn (L- 411, 412); murâbahacı (L- 31, 269); mübâlağacı, yalancı (L- 223, LH- 46); müdâhin (L- 12); müste'cir (MHL- 23); mûcir (MHL- 23); müvesvis (MHL- 100); nekre-gû (L- 461, MHL- 24); obur (MHL- 234), sağır (MHL- 94, LH- 33); sarhoş (L- 125, 128, 266, 267, MHL- 181, LH- 24, 41); tama'kâr (tamahkâr) (MHL- 92); uykucu (MHL- 232); yankesici (LH- 74); zengin (L- 10, 181, 325, 366, LH- 65).

2) Bir Meslek Etrafında Oluşan Latîfeler

Latîfelerin ana kahramanı olan ya da olmayan metinler içerisindeki şahıs kadrosu içinde yer alan veya sadece adları geçen meslek sahipleri de yer aldıkları metin numaralarıyla birlikte aşağıda belirtilmiştir.

Aktör (L- 120, 216, 423, 442, MHL- 64); aktris (L- 26, 437); arabacı (MHL- 4, 24, 57); âmir (L- 34, 395, MHL- 46); aşçı, aşçı yamağı (L- 343, MHL- 103, 118); avukat (L- 171, 225, 226, 309, 357, 443, MHL- 106); arabacı (LH- 71), bahçevân (L- 252, 255, MHL- 79); bakkal (LH- 13); balıkçı, balık sayyâdı (LA- 4, MHL- 162) banker (L- 46, LH- 60); berber (L- 300, 320; LH- 8, 9); biletçi (L- 20); binbaşı (L- 348); ceneral (general) (L- 141, 291, 372, 396, 417, 446, MHL- 142, 157); çırak (L- 279); çiçekçi (MHL- 91), çuka tüccarı (L- 80); dadı (L- 365, MHL- 141); değirmenci (L- 57, MHL- 94); dellâl (tellal) (L- 309); diplomat (L- 136); dükkâncı (L- 364); ekmekçi (MHL- 25); esnaf (L- 8); ferîk (L- 166); garson (L- 202, 230, MHL- 60, 243; LH- 72);

gazeteci (MHL- 143), gemici (L- 241); gözlükçü (MHL- 112); hâkim (L- 95, 181, 214, 381); hancı (MHL- 52); hânende (L- 59); heykelci (L- 314); hizmetçi, hizmetkâr, emekdar (L- 6, 10, 63, 134, 183, 224, 252, 261, 290, 333, 391, 402, 414, 440, LA- 20, MHL- 22, 93, 207); hoca (öğretmen) (L- 105); işkembeci (MHL- 121); kahyâ (MHL- 213); kapıcı (L- 407, 422); kaptan (L- 92, 240, 293, 455); kayıkçı (L- 9); kâtip (L- 11); kâtibe (L- 66); kimyager (L- 97); kitapçı (L- 143); konsolitiçi (L- 139); kolcu (L- 262); kunduracı (L- 174, 326); lebelebici (LTH-1), lokantacı (L- 230, LH- 72); mahalle bekçisi (LH- 22); mahkeme reîsi (L- 119, 168, 208, 215, 225, 226, 347, 359, LH- 23); memur (L- 29, 34, 204, 395, LA- 24, MHL- 46); mimâr (LA-16); mîr-alây (L- 31); mahzar (L- 63); muallim (L- 47, 56, MHL- 114); muhallebici (LTH-1), muharrir (L- 8, 19, 61, 197, 268, 270, 408); mukallid (LA-32), mücellid (L- 54); müellif (L- 55, 178, 256, 420, 422); mülâzım (MHL- 110); mümeyyiz (L- 66, 133); müneccim (L- 345, LA- 17); mürebbiye (MHL- 9, 11); mürettib (MHL- 224); mütefennin (L- 383); nâib (L- 62); noter yamağı (MHL- 96); nöbetçi memuru (MHL- 21); onbaşı (MHL- 110); oduncu (L- 204); otelci- hotelci (L- 187, 287, 305); polis nâzırı (L- 227); postacı (MHL- 52); reîs-i vükelâ (L- 288); saatçi (L- 299); sarrâf, kuyumcu (L- 16, 111, 290, 324, 411, LH- 57); sandikkâr (L- 46); sefir (L- 104, 152, 453); ser-yâver, yâver (L- 124, 334); sâysis (seyis) (L- 378); sabuncu (MHL- 218); sucu (MHL- 192); süpürgeci (L- 281); sütçü (MHL- 101); tabîb-hekîm, doktor (L- 16, 22, 96, 106, 125, 159, 238, 296, 315, 382, 435, MHL- 2, 22, 44, 57, 85, 119, 133, 137, 166, 175, 176, 179, LH- 4, 78), (LA- 10); taşçı (MHL- 2); tenor (L- 243); terzi (L- 93, 178, LH- 42); tiyatro müdürü (L- 227, 437); tüccâr (L- 244, LA-21, LH- 75); uşak (L- 297, LA-21, MHL- 4, 17, 117, 158, 213); vak'a-nüvîs (L- 441); vekîlharç (L- 11, 192, 258, 432, MHL- 240); yazıcı (L- 301, MHL- 223); yüzbaşı (MHL- 108); zâbit (L- 26, 217, 350, 371, 446, LA- 26); zâbita memuru (L- 408).

Ayrıca buradaki sınıflandırmanın dışında diğer letâif kitaplarında yer alan hatta bazıları semt adları da verilerek esnâflar vardır. Eğlence adlı eserde 39'uncu hikâyede Ayasofya'daki meşhur börekçiden³⁹⁹ söz edilir. Başka bir yerde 54'üncü hikâyede ise turşucu⁴⁰⁰ hakkında latîfe anlatılır. Hazîne-i Letâif'te de Eyüp'teki oyuncakçı esnâfı yer alır.⁴⁰¹

³⁹⁹ Mehmed Hilmi, a.g.e., s. 114.

⁴⁰⁰ Mehmed Hilmi, a.g.e., s. 126.

⁴⁰¹ Mehmed Tefvik, a.g.e., s. 30.

3) Hayvanlar ve Cansız Varlıklar Etrafında Oluşan (Kahramanı Cansız Varlık ve Hayvan Olan) Latîfeler

Bu gruptaki cansız varlıklarla ilgili latîfelerdeki olaylarda insanların herhangi bir varlığa veya olaya etkisi olmayıp sadece olayın bir aktarımı söz konusudur. Mesela, L- 184'te “Bir kırâathânenin söbesi üzerine şu ibâre yazılı idi: “Henüz hecâlemeye alışan müşterîlerin dünkü gazeteleri okumaları ricâ olunur” şeklindedir. Veya olaylar ya hayvanlar arasında geçmekte (LA- 27) ya da hayvanların başından geçen olay aktarılmaktadır (LA- 26).

İlân (L- 100); kırâathâne (L- 184); gemi (L- 277); balon (L- 278); gazete (L- 327), papağan (LA- 7), fare (LA- 26), tilki ve horoz (LA- 27), kedi (LA- 30), keçi (LH- 44).

III. Eş Kahramanlı Latîfeler

Hoca-talebe, karı-koca, ebeveyn-evlat, komutan-asker, efendi-uşak gibi ikili ilişkileri ve bu ilişkilerden doğan olaylar ve sonuçlarını konu alan latîfeler bu grubu oluşturur. Bu gruptaki latîfelerde yapı kaşılıklı konuşma üzerine kuruludur. Kahramanlar genellikle bütün olaylarda aynı derecede önem ve sorumluluğa sahiptirler ve bu latîfelerde şahıslar olaylara ve konuşmalara aktif olarak katılmaktadırlar.

Bazen eşler arasında gelecekleri hakkında bir konuşmada hoş olmayan ama esprili bir durum ortaya çıkar (L- 32). Bazen de baba oğul arasındaki bir konuşmaya şahid oluruz (L- 48). Kimi zamanda olaya karışan şahıs sayısının arttığı durumlarla karşılaşılır. Bir bakkalla bu bakkala borcu olan kişinin konuşmasına dâhil olan hizmetçi latîfenin kahramanı olan bu iki kişi kadar latîfede önemli bir rol oynar. Hatta olayın akışını sağlar ve asıl nüktenin ortaya çıkışına sebep olur (MHL- 3).

Latîfelerde yer alan şahıslardan birinin bazen olaylara katılımının, konuşmasının az olması latîfedeki önemini azaltmaz. Bir latîfede olay latîfenin kahramanı olan kişinin etrafında döner ve konuyu oluşturan bütün konuşmaları yapar. Buna rağmen asıl can alıcı üç kelimelik nükte diğer kahramanın ağzından dökülür (LH- 41).

Bu grubu oluşturan latîfelerden birkaçı: (L- 32, 41, 47, 48, 62, 63, 70, 72, 74, 105, 108, 132, 134, 220, 279, 295, 345, 354, 393, 395, 434, MHL- 3, 4, 22, LH- 19, 41).

IV. Kahramanı Sıradan İnsanların Olduğu Latîfeler

Bu gruptaki latîfeler aşağıda yapılmış olan metinlerde geçen diğer şahıs kadrosu içinde “çeşitli şahıslar” maddesinde yer alındığından burada tekrar edilmemiştir.

Metinlerde geçen diğer şahıs kadrosu bazı başlıklar altında ele alınmıştır. Bunlar:

1) Çeşitli Şahıslar

Ahbâb (ehibbâ)- muhibbî-dost-arkadaş (L- 5, 33, 45, 55, 73, 76, 90, 97, 112, 115, 127, 131, 143, 155, 159, 160, 165, 167, 186, 216, 231, 250, 266, 319, 340, 375, 389, 412, 417, 440, LA-19,21; MHL- 137, 188, 200, 206, 215, 216; LH- 2, 8, 14, 34, 47); akademiya reîsi (L- 462); âba (L- 415); amele, ırgat (L- 352; LH- 9); amca (MHL- 166); amcazâde (211); anne (L- 294, MHL- 76); âşık (433); a'zâ (164, 225, 268, 417); baba-peder (L- 23, 404; LH- 11, 76, 80); bende (L- 104); biri-birisi (L- 1, 6, 13, 17, 18, 22, 33, 35, 43, 45, 50, 57, 65, 69, 72, 73, 75, 77, 84, 86, 87, 88, 107, 115, 127, 131, 134, 135, 145, 150, 151, 156, 157, 160, 165, 179, 182, 190, 191, 193, 194, 199, 211, 212, 214, 222, 232, 233, 259, 260, 263, 272, 274, 277, 283, 296, 305, 308, 313, 315, 319, 324, 325, 338, 351, 353, 369, 373, 376, 385, 386, 391, 393, 394, 398, 399, 400, 403, 405, 406, 408, 410, 424, 425, 439, 445, 448, 449, 461); bir adam-herif (L- 21, 41, 42, 50, 67, 70, 89, 101, 117, 135, 136, 146, 154, 157, 161, 167, 168, 169, 172, 177, 192, 208, 210, 220, 221, 228, 253, 254, 261, 264, 271, 272, 282, 299, 304, 308, 312, 318, 323, 328, 333, 342, 344, 368, 380, 384, 392, 402, 411, 427, 459, LA-19; MHL- 100, 105, 200; LH- 6, 13, 14, 21, 23, 31, 32, 33, 34, 41, 47, 48, 49, 55, 80, 81); bir kadın (L- 7, 28, 40, 74, 99, 129, 191, 193, 233, 235, 242, 246, 272, 285, 335, 361, 363, 367, 374, 418, 419, 423, 447, MHL- 145, 151); bir kız (L- 23, 58, 79, 96, 108, 444); bir delikanlı (L- 53, 162, 316, MHL- 88); beriki-diğeri (L- 46, 65, 77, 369, 380, 413); bir zât (L- 53, 201, 258, MHL- 158, 216, LH- 77); bir yolcu (L- 71); bir yabancı (L- 248); cariyeye (L- 345); casus (L- 239); cellad (L- 280); çapkın (L- 300); çavuş (L- 434); çocuk (L- 39, 48, 105, 126, 295, 361, 390, LA-21, MHL- 76, 203); damad (L- 160, 410); derviş (L- 258, LA-18); efendi (L- 204, 232, 339, MHL- 240, LA-16, MHL- 118, 213); ev sahibi (L- 236, MHL- 126); fâkir (L- 307, LA-7, 11, MHL- 147); genç (L- 163, (MHL- 145); hanım (L- 242); hâne sâhibi (MHL- 210, 211, LH- 34, 48, 52), hasta (L- 15, 238, 273, 279, 382, MHL- 119, 175, 176, 179); hemşehrî (MHL- 220); hemşîre (L- 450); ihtiyâr (L- 32, 85, 260, 289, 329; MHL- 105, 166; LH- 6, 41); ihtiyâr kadın (L- 129, 363); iki ahbâb (MHL- 239); iki arkadaş (L- 205, 369, MHL- 102, 217); iki kadın, kadın (L- 250, LH- 50); iki kişi (L- 276, 336, 370, 418, 420, 451); iki zât (MHL- 241), karı-zevce (L- 17, 31, 32, 70, 72, 139, 177, 192, 220, 222, 279, 295, 297, 302, 344, 354, 368, 391, 459, MHL- 102, 122, 190, 196, LH- 31, 47, 49, 55, 58); kayın vâlide (LH- 32, 48); kız

(evlad) (L- 256, 260, 336, 406, LH- 27); kilise hademesi (L- 206); koca (L- 74, 182, 295, 302, 354, 368, LH- 50); komşu (LH- 55); köylü (L- 62, 82, 95, 116, 130, 153, 269, 276, 309, 366, 381, 389, 456, 462, LA- 3, 5, 25, 28, MHL- 112, 163, 220, LH- 25); külhan beyi (MHL- 27); madam (L- 268, 358 MHL- 97, 103, 133); maşuka (L- 41, 199, 316, 433); mecûsî kalenderi (L- 248); misafir (MHL- 126, 210), mösyö (LTH- 14, 41, MHL- 4, 166, 203, 207); muabbir (L- 154); musâhib (L- 60); mu'ciz (L- 236, 297); mütekarrib (14, 114, 124, 176, 312, 322); müşteri (L- 54, 313, MHL- 243); müdür (L- 257); nefer (L- 148, 234, 349, 375, 406, 434); odacı (L- 422); oğul (L- 132, 168, 289, 301, 380, 393, 404; MHL- 202, 211, LH- 11, 42, 76); rakîb (L- 433); refîk: (MHL- 138, LH- 59); remmal (L- 284); sarfiyyûn (L- 286); şakird (L- 133, 273, 447); şeyh (L- 311); taşralı (MHL- 225); vâlîde (L- 108, 132, 390, LH- 27, 76); yeğen (L- 426, MHL- 166); yolcu MHL- 94); zenci-siyah (L- 147, 444, MHL- 198), zarîf, zürefâ (MHL- 233, 235).

2) Kalabalık Gruplar

Adamlar (L- 337, 387, 427); ahali (117, 406, 435); arkadaşlar, asker⁴⁰² (L- 406); avâm (L- 340); beş altı kişi (L- 445); bir meclis (L- 36, 43, 235, 286, 357, 398, 425, 430), birkaç ahab (MHL- 238); birkaç çocuk (L- 363); birkaç kişi (L- 262, 379); birkaç nefer (L- 350); bölük (L- 234); câniler (L- 200); çavuşlar (L- 215); çiftçiler (L- 397); çocuklar (L- 99, 132 LA-21); dinleyenler (L- 87, 233, 425); engizisyon meclisi (L- 247); ev halkı (L- 385); fâmilya (L- 237); Gallar (L- 332); gemiciler (L- 240); gümrük kolcuları (L- 71); halk (L- 59, 230, 243, 357, 408); Hıristiyanlar (L- 206); huzzâr-hâzurun- (hazır) bulunanlar, hazır bulunanlar (L- 120, 179, 196, 235, 249, 400, 424 LH- 21); idâre-i rûhânîyye (L- 213); kadınlar (L- 27, 317, 419, 452); kardinaler (L- 431); kavim (L- 444); konak halkı (L- 258); korsanlar (L- 355); köylüler (L- 257, LH-25); mahbûsîn (L- 388); meclis (milletvekili meclisi) (L- 409); meclis-i maârif (L- 164); meclis-i askeri (L- 417); mızıkacılar (L- 140); misafirler (L- 423, MHL- 158); oğullar (L- 307, 459); ordu (L- 239, 456); piskoposlar (L- 460); Protestanlar (L- 200); Romalılar (L- 321, 332); seyirciler (L- 408, 442); soranlar (L- 190); süvari bölümü (L- 446); şâirler (L- 189); tâife (L- 455); taziye gidenler (L- 68); tabîbler (L- 55); tabur (L- 456); tebaa (L- 245); tüccârlar (L- 311); umûm (L- 420); uşaklar (L- 258, 432); üç kişi (L- 135).

3) Ruhani varlıklar

⁴⁰² Buradaki asker kelimesi fıkra da çoğul anlamda yani askerler, ordu anlamında kullanılmıştır.

Ecel (L- 329); Şeytân (L- 404, LH- 64), cin (L- 43); peri (L- 43); Deccâl (L- 463).

4) Sıradan şahıs isimleri

Âdem (L- 400); Ahmet Ağa (MHL- 93); Jak, Musa (LA-13); Memiş (L- 296); Katerina (L- 402); Şeyh Cemel (L- 284), Bedrus (LH- 51).

2.9. ATASÖZLERİ

Anonim halk edebiyatı ürünlerinden olan atasözlerine, 14. yüzyılda Kıpçak kaynaklarında “sav/sab” denilirken, sonraki dönemlerde “sav/sab” yerine “atalar sözü” denilmiş, Türklerin İslâm dinine girişinden sonra Arap- Fars kültürlerinin de etkisiyle “mesel”, “emsâl”, “durub-ı emsâl” denilmeye başlanmıştır.⁴⁰³ “Atasözü bir düşünceyi, gerçek ve hikmeti veciz şekilde anlatan, atalardan bugüne gelmiş ve halka mal olmuş kısa söz, darb-ı mesel.”⁴⁰⁴ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-i Türkî*’de darb-ı mesel⁴⁰⁵ maddesinde atalar sözü karşılığını kullanmıştır.

Milletimizin avcı-çoban kültürünün etkisinde olduğu ilk zamanlarda ortaya çıkan atalar sözü, köy ve şehir hayatıyla yerleşik yaşama geçmenin de etkisiyle yabancı milletler ve dinlerle etkileşimi sonucu çoğalmış, manaca genişleme ve derinlik kazanmıştır. Başlangıçta bir kişi tarafından söylenen, zamanla benzer ve taklitleri yapılan, hatta bazıları fıkra, hikâye, masal ve tabirlerden doğan atasözlerin kaynaklarını bulmak çok zordur.⁴⁰⁶

Atasözleri, söyleyeni belli olmayıp insanlar tarafından yüzyıllar boyunca aktararak geldiklerinden insanlığın ortak malı olmuşlardır. Veciz sözler ise kimin tarafından söylendiği belli olduğundan bu yönü ile atasözlerinden ayrılırlar. Atasözleri konuşma diline yakındır. Veciz sözler ise söyleyen kişinin kendi konuşma veya yazı üslubunun özelliklerini taşırlar.

Veciz sözler yüzyıllar içerisinde kültürler arası münasebetler sayesinde diğer milletlerin edebiyatlarına da sirayet etmiş ve o milletler tarafından kendi görüşlerini desteklemek amacıyla da kullanılmıştır. XIX.ve XX.yüzyıllarda çoğu özdeyişler ve atasözleri özellikle matbaanın yaygınlaşması, ulaşımın kolaylaşması gibi teknolojik imkânların da gelişmesinin etkisiyle dünyanın her köşesine yayılmış, tüm milletler

⁴⁰³ Mehmet Aça, “Kaynaklar”, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, (Editör: M. Öcal Oğuz), Ankara 2007, s. 163.

⁴⁰⁴ İ. Ayverdi, s. 80.

⁴⁰⁵ Ş. Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 853.

⁴⁰⁶ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993, s. 628.

tarafından kullanılır hale gelmiştir. Neredeyse bütün dillerde, milletlerin edebiyatlarında benzer atasözleri ve veciz sözlerin varlığı da bu sebeptedir.

Düşünürler yeryüzünde söylenmemiş bir sözün kalmadığını söyler. Bu söylenenler de başka dillere çevrilerek diğer kültürlerle geçmiş ve beğenilenler anonim hale gelerek halk tarafından kullanılmış, hatta bazıları atasözleri haline bile gelmişlerdir.⁴⁰⁷

Bazı atasözleri mecazî bir anlam taşımaları yönüyle deyimlere benzerler. Fakat atasözleri bir hüküm taşıması yönüyle de deyimlerden ayrılır. Bazı atasözleri de zamanla deyimleşmiştir. Deyimlerde milletimizin kendi kültürel geçmişinin izlerini taşır ve topluma mal olmuşlardır. Deyimler özlü ve kısa bir yapıya sahip olmalarına rağmen etkili bir anlatıma sahiptir. “Deyimler belli bir anlatım ihtiyacı karşısında köy, şehir, meslek, sanat, tarikat vb. çevrelerde teşekkül eder.”⁴⁰⁸

Bazı latîfelerimiz ve fıkralarımız atasözlerine ve deyimlere kaynaklık etmektedir. Bu latîfeler arasında tabiki Nasreddin Hoca’nın Latîfeleri ilk sırada yer alır. Bunun dışında İncili Çavuş ve Bekri Mustafa gibi tarihimize mal olmuş kişilerin latîfeleri de bu kategoride sayılabilir.

Belli bir sebepten dolayı ortaya çıkan bir atasözü bu yönüyle fıkraya benzer.⁴⁰⁹ Ortaya çıkış şeklinin yanı sıra yapı ve muhteva bakımından da fıkralar tür olarak en çok atasözlerine benzerler.⁴¹⁰ “Kalıplaşmış ve öz sözlerle çok şey anlatmayı gaye bilen atasözleri ile olayları kısa bir çerçeveye sığdıran fıkralar arasında daha tariflerinde başlayan bir benzerlik vardır. Daha çok öğüt verici fıkraların son derece özleştirilmesinden ileri geldiği intibainı veren bu atasözleri, umumiyetle karşılıklı konuşmalar şeklindedir.”⁴¹¹

“Fıkra edası taşıyan atasözleri olarak da adlandırılan bir kısım öykülü atasözlerimizde halkımız masal, hikâye ve fıkralarda geçen olayları özetleyerek bir özdeyiş biçimine getirmiştir. Bu tür atasözleri dil kuruluşları, kısa ve öz anlatı biçimleri

⁴⁰⁷ Şerif Öztürk, *Özlü ve Güzel Sözler*, Toker Yayınları, İstanbul 1990, s. 10.

⁴⁰⁸ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993, s. 645.

⁴⁰⁹ Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul Eylül 1969, s. 129.

⁴¹⁰ Cengiz Gökşen, *Temel Fıkraları Üzerine Bir Araştırma*, s. 76.

⁴¹¹ Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, “Folklor ve Halk Edebiyatı Mahsulleri Arasındaki Münasebetler”, *Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca*, Selçuk Üniversitesi Yayınları No:2, Konya 1992, s. 110.

ile öteki atasözlerinden ayrılırlar. - Abdâla: “Kar yağıyor” demişler; “Titremeye hazırım” demiş.”⁴¹²

Letâif kitapları içindeki atasözleri ve deyimler ayrı başlıklar halinde verilmeyip bir arada ve harf sırasına göre sıralanmıştır. Bazı sözleri günümüz Türkçesiyle sadeleştirerek verildi.

Ayrıca bir atasözü veya deyim başka latîfelerde olduğu takdirde tekrar olmaması açısından yalnızca bir latîfe kaynak olarak gösterilip aktarılmıştır. Atasözleri veya deyimlerin metinlerdeki yazılışının dışında sözlüklerde geçen başka kelimelerle olan kullanımı da parantez () içerisinde gösterilmiştir.

Tezin konusu içerisinde olan latîfelerde yer alan atasözlerinin ve deyimlerin mümkün olduğu kadar tamamı gösterilmeye çalışılmıştır. Bu atasözlerinin ve deyimlerin geçtiği latîfelerin bazıları da kısaca aktarılmıştır. Bazı atasözü veya deyimler birden fazla latîfede yer alabilmektedir. Aynı atasözü ve deyim yer aldığı bu latîfeler ile uzun hacimli latîfeler ve latîfenin tümünü almanın gerekeceği birkaç atasözü veya deyim bulunduran latîfeler, atasözleri ve deyimlerin alt kısmında aktarılmamış, sadece metin ve latîfe numaraları verilmiştir. Metin kısmında latîfelerin tamamı aktarıldığından gereksiz bir tekrara düşülmemesi adına bu şekilde uygulamaya gidilmiştir. Sadece metin ve latîfe numaraları verilmiştir.

Arife işaret kâfidir: (Arife bir işaret yeter⁴¹³)

(LTH – 10(a) numaralı latîfe “Portakalcılara İhtâr”)

Ârsıza merâm anlatmak kâbil değil (Arsıza söz, kokmuş tuz (neylesin)⁴¹⁴):

(LTH – 11 numaralı latîfe “Kurban Oseb’in Bir Tuhaflığı”)

Dünyânın malına güvenilmez: (Dünyanın varlığına güvenilmez)⁴¹⁵

(LA - 9 numaralı latîfe “Bir Hekîmin Oğluna Nasîhati”)

(Hüneri olan) Âlemin her yerde kadri tanılır ve en yüksekte oturur. (“Varsa hünerin vardır baş üstünde yerin – Beceri”⁴¹⁶)

(LA - 9 numaralı latîfe “Bir Hekîmin Oğluna Nasîhati”)

⁴¹² Ali Esat Bozyiğit, “Fıkralı Atasözlerimiz”, *Türk Folkloru Dergisi*, İstanbul Ocak 1982, Sayı 30, s. 15, 16.

⁴¹³ Metin Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*, Excellence Publishing Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2012, s. 593.

⁴¹⁴ Metin Yurtbaşı, a.g.e., s. 595.

⁴¹⁵ Metin Yurtbaşı, a.g.e., s. 718.

⁴¹⁶ Metin Yurtbaşı, a.g.e., s. 812.

Hüner ve san‘attan bî-behre olan zavallı kim ise gittiği yerde sofraya artığını döşürür ve pabuçlukta oturur. (“Erbab-ı hüner pabuçlukta kalmaz – Beceri”⁴¹⁷)

(LA - 9 numaralı latîfe “Bir Hekîmin Oğluna Nasîhati”)

Letâif-i Âsar’da latîfelerin içinde yer alan atasözü ve deyimlerin dışında ayrıca “Durûb-ı Emsâl” başlığı altında iki ayrı yerde atasözleri de mevcuttur. Bu atasözlerine baktığımız zaman bugün bile kullanılan kelimelerde hemen hemen hiçbir şekilde değişiklik yapmadan aynı şekilde kullandığımız görülebilir.

“Akıl yaşta değil baştadır.

Âkil isen açma sırrın dostuna çün dostunun dostu var o dahi söyler dostuna.

Bugünün işini ferdâya salma.

Çocuğun yediği helâl giydiği harâmdır.

Çok yayanda sağlık, çok uyuyanda akıl, çok söyleyende gerçek olmaz.

Doğrunun yardımcısı Allah.

Dünya bir gemi akıl yelkeni fikir dümeni kullan kendini göreyim seni.

Emek olmayınca yemek olmaz.

Eşkin at yemini artırır.

Evlâdı olmayanın bir derdi var evlâdı olanın bin derdi.

Fakîrlik ayıb değil tenbellik ayıb.

Hatasız kul olmaz.

Hayır söyle komşuna hayır gelsin başına.

İnşanın eti yenmez derisi giyilmez tatlı dilinden başka nesi var.

İnsânın fenâsı olmaz meğer parası olmaya.

İyi evlâdın var ne eylersin malı kötü evlâdın var ne eylersin malı.

İyiliğe iyilik her adam işi kemliğe iyilik er adam işi.

Karıncadan ibret al yazdan kışı karşılar.

Kişiyi tanımak ister isen ahabbın kimdir diye suâl eyle.

Kusursuz dost arayan dostsuz kalır.

Sel gider kum kalır, akçe gider kese kalır, insân gider nâmı kalır.

Sorucu ol ki bilici olasın.

Tatlı dil güler yüz düşmanın kolunu бүker.”⁴¹⁸

⁴¹⁷ Metin Yurtbaşı, a.g.e.,s. 812.

Ayrıca Mükemmel Hazîne-i Letâîf'te yer alan piyeslerde de atasözlerine rastlanılır.

Denize düşmüş yılanı sarılır.

(MHL – İlk Eğlence, s. 25)

İnsan kocar gönül kocamaz.⁴¹⁹

(MHL – İlk Eğlence, s. 25)

Bir çiçekle bahar olmaz.

(MHL – İki Hemşîre, s. 166)

2.10. DEYİMLER

Ömer Asım Aksoy, deyim için “Bir kavramı, bir durumu ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce.”⁴²⁰ karşılığını verir. İlhan Ayverdi de vecize, bir fikir veya duyguyu en kısa ve özlü şekilde anlatan ve genellikle kimin tarafından söylendiği bilinen söz, özdeyiştir.⁴²¹ der.

Âdet edinmek (etmek): Alışkanlık haline getirmek.

(L- 210, LH -76 numaralı latîfeler)

Afyon çatlatmak (patlatmak): “Keyif halinde olan bir kimseyi sinirlendirerek çileden çıkarmak.”⁴²²

(MHL - 86 numaralı latîfe “Ehl-i Keyf”): Bir mecliste ehl-i keyf olanların özellikle afyon tiryâkileri ile enfiyye tiryâkilerinin kendi aralarında yaptıkları sohbette deyim “Afyon mu çatlatdın!” şeklinde kullanılmıştır.

(Afyon) yuvarlamak: “Hemen ve istekle içmek ve yemek.”⁴²³

(LH - 82 numaralı latîfe): Tiryâkînin biri yıkanmak için Alaca Hamâm’a gider. Soyunmadan mu’tâdı veçhile bir buçuk dirhem afyonu yuvarlar.

Âleme dalmak: 1. Aynı durum ve düşüncedeki insanların oluşturduğu çevreye müdâvimi olmak. 2. Çevreyle ilgiyi kesip iç dünyasına kapanma.

(LTH – 27 numaralı latîfe “En Mudhik Beliyte”)

⁴¹⁸ Mihri (Mihran Apikyan), *Letâîf-i Âsar*, s. 9-10, 16-17.

⁴¹⁹ Metin Yurtbaşı, a.g.e., s. 777.

⁴²⁰ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Atasözleri Sözlüğü-1, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2016, s. 52.

⁴²¹ İ. Ayverdi, s. 1312.

⁴²² İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 15.

⁴²³ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 1368.

Alık alık: “Etrafında olup bitenleri kavrayamayan bir tavırla, bön bön sersem sersem.”⁴²⁴

(LTH – 39 numaralı latîfe “Madamların Kıçlıkları”)

Allah aşkına: “1. Allah’ını seversen. 2. Şaşılacak şey.”⁴²⁵

(MHL - 100 numaralı latîfe “Müvesvis Bir Adam”): Bir adam uzak bir mahale gidecek olur. Çoluğu çocuğu birlikte götürüp götürmemekte tereddüd ederek bir şeye karâr veremez. Arkadaşına görüşünü sormak için gider ve arkadaşını sinirlendirir. Arkadaşı da der ki: “Allah aşkına olsun, ya çocuklarını bırak, ya yakamı!...”

Allah müstehakkını versin: “Garip, şaşırtıcı şeyler yapan kimseler için kullanılan, yerine göre tatlı bir sitem, çıkışma veya alay ifade eden söz.”⁴²⁶

(MHL - 100 numaralı latîfe “Sağır bir değirmenci”): Sağır bir değirmenci ile bir gün sırtında bir çuval buğdayıyla değirmene doğru gitmekte iken karşıdan bir yolcu çıkar. Karşılıklı konuşmada yanlış anlamadan dolayı ortaya komik bir durum çıkar. Yolcu konuşmanın sonunda “Hay Allah müstehakkını versin der.”⁴²⁷

Amana gelmek, amana düşmek (Aman dilemek): “Önce direnirken zor karşısında baş eğmek.”⁴²⁸

(LA - 22 numaralı latîfe “Ermeni İle Yahudi”), (LA - 30 numaralı latîfe “Nizâ‘lı İki Kedi ”

Ara sıra (arada bir): “Seyrek olarak.”⁴²⁹

(L - 443 numaralı latîfe): Avukatın biri ara sıra şiir söylemeyi âdet etmiş.

Ayak dövmek: Yürümek.

(LA - 29 numaralı latîfe “Zemmâmlar”)

Barış görüş olmak: “Aradaki dargınlığı kaldırarak barışmak, dostluğu yenileyip görüşmeye başlamak.”⁴³⁰

(LA - 27 numaralı latîfe “Horoz İle Tilki”)

Baş göstermek: ortaya çıkmak.

(LTH – 39 numaralı latîfe “Madamların Kıçlıkları”)

⁴²⁴ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 41.

⁴²⁵ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 564.

⁴²⁶ İlhan Ayverdi, a.g.e., s.44.

⁴²⁷ İlhan Ayverdi, a.g.e., s.118.

⁴²⁸ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 571.

⁴²⁹ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 577.

⁴³⁰ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 614.

Başı için (Birinin): “Karşısındaki için büyük değer taşıyan bir kimseyi ortaya koyarak yemin etme veya yalvarma.”⁴³¹

(MHL - 86 numaralı latîfe “Ehl-i Keyf”): Tiryâkilerin kendi aralarında yaptıkları sohbette deyim “Sevdiğin başı için” şeklinde kullanılmıştır.

Başını alamamak: “Kendini kurtaramamak.”⁴³²

(LH - 58 numaralı latîfe “Zevc İle Zevce Arasında”): Karı koca arasındaki köye gitme meselesi hususundaki konuşmada: “Zevc – Kabâhat bende mi ya, azîzem! Yağmurlardan baş aldığımız yok ki, eşyaları nakledelim.” Der.

Baştan tırnağa kadar (Baştan aşağı, baştan ayağa): Baştan sona kadar, hepsi.

(L - 212 numaralı latîfe): Şehrin belediye reîsi uzun bir nutuk irâd ederken, birisi prensin sıkıldığını görerek, bir latîfe olmak üzere, belediye reîsine: “Merkebler kaç veriliyor” deyince, belediye reîsi, herifi başından tırnağına kadar gözden geçirdikten sonra: “Sizin boyda sizin toyda olursa, on lira eder” der.

(LA - 8 numaralı latîfe “Zî-kıymet Taşlar”): Çin ve Mâçîn’de zenginin biri üstü elmaslar ile donanmış cübbe giyinmiş yolda yürürken ihtiyâr bir herif ona rast gelerek birdenbire önünde durur ve baştan tırnağa kadar süzer.

(İlm ve hüner öğren zîrâ ki....) **Benim mesnedim sana geçmez.** (Ata malı mal olmaz, kendin kazanmak gerek)⁴³³

(LA - 9 numaralı latîfe “Bir Hekîmin Oğluna Nasîhati”)

Beş on para sahibi olmak: Bir miktar para kazanmak, kazanç sağlamak.

(LTH – 39 numaralı latîfe “Madamların Kıçlıkları”)

Beyni dönmek: Çok sinirlenmek, tepesi atmak.

(LTH – 11 numaralı latîfe “Kurban Oseb’in Bir Tuhaflığı”)

Bini bir para (paraya, pula): “Alabildiğince çok, istemediğin kadar.”⁴³⁴

(MHL - 86 numaralı latîfe “Ehl-i Keyf”): Tiryâkilerin kendi aralarında yaptıkları sohbette deyim “Andların bini bir paraya” şeklinde kullanılmıştır.

Boğaz boğaza (Gırtlak gırtlığa) gelmek: “Birbirini boğmak istercesine kavga etmek.”⁴³⁵

⁴³¹ İlhan Ayverdi, a.g.e., s.118.

⁴³² İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 119.

⁴³³ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 159.

⁴³⁴ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 150.

⁴³⁵ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 652.

(LTH – 39 numaralı latîfe “Madamların Kıçlıkları”) (MHL - 81 numaralı latîfe “Bir Kadının Hedîyesi”)

Can atmak: “Bir şeye erişmeyi pek çok istemek.”⁴³⁶

(LTH – 11 numaralı latîfe “Kurban Oseb’in Bir Tuhaflığı”), (LTH – 39 numaralı latîfe “Madamların Kıçlıkları”)

Can gözü: “İnsanda gözle görünmeyi gören, sezen, hissedenden manevi güç, uyanıklık.”⁴³⁷

(LA - 23 numaralı latîfe “Ferâsetli Bir Kör”)

Çakmak (argo): “Sezmek, fark etmek, anlamak.”⁴³⁸

(LTH - 9 numaralı latîfe “Lokanta Erkeği”)

Çanak yalayıcısı: “Menfaat sağlamak için varlıklı bir kimsenin yanına yamanan, dalkavuk, kâselis”⁴³⁹

(LH - 77 numaralı latîfe): Çanak yalayıcı dalkavuğun biri her gün birer vesîle ile komşusu bulunan büyük bir zâtın hânesine gider. Ziyâretini de yemek zamânına tesâdüf ettirerek hemen sofraya başına geçer, karnını mükemmel sûrette doyurmuş.

Çoluk çocuk: “Çocuklarla birlikte aile topluluğu. 2. İşe akli ermeyen çocuklar.”⁴⁴⁰

(MHL - 100 numaralı latîfe “Müvesvis Bir Adam”)

Devletten düşmek (Devlet düşkünü): “Sonradan fakir düşmüş, görgülü ve asil kimse.”⁴⁴¹

(LA - 9 numaralı latîfe “Bir Hekîmin Oğluna Nasîhati”)

Dik dik bakmak: “Sert sert, öfkeli öfkeli bakmak.”⁴⁴²

(LA - 27 numaralı latîfe “Horoz İle Tilki”)

Dîvâne olmak (Deli dîvâne olmak): “Bir kimseyi, bir şeyi çıldırmasıya sevmek.”⁴⁴³

(LA - 7 numaralı latîfe “Bir Papağanın Hikâyesi”): Fakîr bir adam papağanına “Ona şübhe yok” sözünü öğretmişti. Bir gün sâhibi onu satmak için pazara götürür ve

⁴³⁶ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 671.

⁴³⁷ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 181.

⁴³⁸ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 208.

⁴³⁹ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 211.

⁴⁴⁰ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 698.

⁴⁴¹ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 278.

⁴⁴² Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 718.

⁴⁴³ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 709.

papağanını adamın birine yirmi liraya satar. Adam papağan için o kadar para verdiği için pişman olarak bir gün kafesin yanında “Vay ben ne dîvâne imişim ki o kadar parayı yabana atmışım.” Demesine, papağanın “Ona şübhe yok” demesi pek isâbet olmuştur.

Diz çökmek: “Dizlerini yere koyarak oturmak.”⁴⁴⁴

(L - 240 numaralı latîfe): Bir papaz geminin içinde bulunup, gemi fırtınaya uğradığından, gemicilerde diz çöküp duâ etmelerini tavsiye ediyordu.

Dolma yutmak: “Kanıp aldanmak.”⁴⁴⁵

(MHL - 167 numaralı latîfe “Sâhtekâr Bir Zengin”): Sâhtekâr Bir Zengin arkadaşıyla yaptığı yalan bir cüzdan kaybetme ilanı üzerine aralarında geçen konuşma esnasında bu “... dolmaları ben yutmam azîzim...” deyimini kullanılır.

Dolu dizgin: “(Atı) Dizginini gevşetip son hızla koşturarak.”⁴⁴⁶

(LH - 61 numaralı latîfe): Adamın biri bir gün katırına biner. Katır alabildiğine koşmaya başlar. Herifin arkadaşı biri yolda rast gelince:

- Yahu! Bu ne telâş? Böyle doludizgin gidiyorsun? Der.

Düşe kalka: “Kimileyin iyi, kimileyin kötü durumda, güçlükle başarmaya çalışarak.”⁴⁴⁷

(L - 240 numaralı latîfe): Birisi sarhoş olduğu halde, düşe kalka bir sokaktan geçiyordu.

El atmak: “1. Yeni bir işe başlamak. 2. Birisinin işine karışmak.”

(LTH – 39 numaralı latîfe “Madamların Kıçlıkları”)

Elden çıkarmak: Satmak.

(MHL - 119 numaralı latîfe “Tabîb Mukallidi”): Tabîb mukallidlerinden biri bakmakta olduğu hastaya bir reçete yazar. Hasta ise reçeteyi yırtıp legene atar. Tabîb ertesi günü muayeneye gelip de legeni ve içindeki kağıt parçalarını görünce hastayı şöyle der: “Maâz-Allah. Bunları yirmi dört saat daha mi‘denizde kalsa idi sizi çoktan elden çıkarmış olur idik!”

Ele geçirmek: Kaçmakta olan bir şeyi veya bir kimseyi yakalamak.

(LA - 23 numaralı latîfe “Ferâsetli Bir Kör”)

⁴⁴⁴ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 917.

⁴⁴⁵ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 730.

⁴⁴⁶ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 730.

⁴⁴⁷ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 740.

Eline düşmek (Birin): “Kendisine hıncı bulunan birinin egemenliği altına girmek.”⁴⁴⁸

(MHL - 175 numaralı latîfe): Hastanın birinin günden güne iştahı açılır ve yiyecek ister ise de doktoru ruhsat vermediğinden susmaya mecbûr olur. Bir gün bir doktor gelip hastanın nabzına bakıp sorular sorduktan sonra hasta cevâben: “Doğrusunu ister misin doktor! Ben senin eline düştüğüm günden beri hapi yuttum!” der.

Eski kurt: “Çok deneyimli, görmüş geçirmiş kişi”

(MHL - 166 numaralı latîfe).

Ettiği yanına kâr kalmak: Yaptığının cezasını çekmemek.

(LA - 23 numaralı latîfe “Ferâsetli Bir Kör”)

Evirip çevirmek: “1. İyice görmek için her yanını döndürmek. 2. Bir durumu istediği biçime sokmak için çeşitli yollara başvurmak”⁴⁴⁹

(MHL - 106 numaralı latîfe “Bir İngiliz Köylüsü”): İngiliz köylüsü yediği dayağı tarîf etmek üzere elindeki kalın sopa ile avukatı evirip çevirerek öyle döver ki herifin kemikleri kırılarak hastahâneye nakline mecbûr olur.

Fırtınaya uğramak: Fırtınaya yakalanmak.

(L - 240 numaralı latîfe)

Gam çekmek: “Tasalanmak, üzülmek.”⁴⁵⁰

(LA - 9 numaralı latîfe “Bir Hekîmin Oğluna Nasîhati”), (LA - 18 numaralı latîfe “Hâline Dâim Şükreden Derviş”)

Gönül bağlamak: “Candan bağlanmak, sevmek, gönül vermek.”⁴⁵¹

(L - 203 numaralı latîfe): Şâirin biri ahabından birine: “Ben şöhretimi çok severim” deyince, beriki: “Böyle küçük şeylere gönül bağlamak ne olacak!” demiş.

Görmemezliğe vurmak (Görmemezlikten gelmek): “Görmemiş gibi davranmak”⁴⁵²

(LA - 22 numaralı latîfe “Ermeni İle Yahudi”)

Gözden geçirmek: “Durumu anlamak için incelemek, kontrol etmek.”⁴⁵³

(L - 197, 212, 443 numaralı latîfe), (LA - 28 numaralı latîfe “At Hırsızı”)

⁴⁴⁸ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 756.

⁴⁴⁹ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 775.

⁴⁵⁰ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 786.

⁴⁵¹ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 429.

⁴⁵² Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 804.

⁴⁵³ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 435.

Göze almak: “Yapmaya karar verdiği iş dolayısıyla karşılaşabileceği tehlikeyi kabul etmek.”⁴⁵⁴

(L - 277 numaralı latîfe): Birisi, bir gemiyi medh ettiği sırada, “Ölümü gözüne almış, dalgadan rüzgârdan hiç korkmazdı!” demiş.

Gözleri (gözü) fal taşı gibi açılmak: “Gözleri büyük bir şaşkınlıktan ya da öfkeden dolayı doğal olmayan biçimde açılmak.”⁴⁵⁵

(LTH – 46 numaralı latîfe “Araba Muaşakası”), (LH – 19 numaralı latîfe)

Gözünü açmak: “1. Dikkatli olmak, 2. Uykudan uyanmak, 3. Birisine bilgiler vererek görüşünü genişletmek, bir kimseyi uyarmak.”⁴⁵⁶

(LTH – 39 numaralı latîfe “Madamların Kıçlıkları”)

Halas olmak (bulmak): Kurtulmak.

(LA - 32 numaralı latîfe “Eski Borçları Temizlemek Üzere Bir Nev Usûl”)

Halel getirmek: Zarara uğratmak.

(L - 283 numaralı latîfe): Kavga etmiş iki adamın birisi kendilerini barıştırmak isteyenlere: - Tarziye istiyorum ya; tokat atmak hammâlların işidir; mâdemki beni hammâlca hareket etmeye mecbur ederek, hissiyyâtıma halel getirdi, tarziye ona düşer.

Hapı yutmak: “Kötü bir duruma düşmek.”⁴⁵⁷

(MHL - 175 numaralı latîfe): Yiyecek isteyen hastaya doktorun izin vermemesinden dolayı hasta doktora: “Ben senin eline düştüğüm günden beri hapı yuttum!” der.

Hâtır için: “Karşısındakini kırmamak için, gönlünü hoş etmek için.”⁴⁵⁸

(MHL - 86 numaralı latîfe “Ehl-i Keyf”): Tiryâkilerin kendi aralarında yaptıkları sohbette deyim “Hâtırım için” şeklinde kullanılmıştır.

Hâtırını saymak (Birinin): “Saygı besleyip davranışlarıyla onu memnun etmek.”⁴⁵⁹

(L - 75 numaralı latîfe): Derebeylerinden birinin, lalasına oğlunun en iyi tahsili edeceği fen hangisi sorusuna, lalası hayvana binmek der. Çünkü dersinde bir kusur ettiği vakit atın oğlunu, muallimi gibi hâtır saymayarak, yere atacağını söyler.

⁴⁵⁴ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 809.

⁴⁵⁵ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 812.

⁴⁵⁶ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 820.

⁴⁵⁷ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 846.

⁴⁵⁸ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 481.

⁴⁵⁹ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 846.

Helali hoş olsun: “1. Bir nesneyi onun olsun diye, isteyerek verdim. Güle güle kullansın. 2. Emeğinin karşılığını istemiyorum; ona gönlümden kopan bir yardımdır.”⁴⁶⁰

(LA - 32 numaralı latîfe “Eski Borçları Temizlemek Üzere Bir Nev Usûl”)

Hınca hınç (dolmak): Ağzına kadar dolmak.

(LTH – 10b numaralı latîfe “Kurban Oseb’in Bir Tuhaflığı”)

Hiddet topuğa çıkmak: Aşırı derecede hiddetlenmek.

(LTH – 11 numaralı latîfe “Kurban Oseb’in Bir Tuhaflığı”)

İki canlı: Hâmile.

(LH - 63 numaralı latîfe): Kadının biri bir gece hânelerinde peydâ olan ayak patırtısından uyanarak kocasına bakmasını söyleyince, kocası kadının bakmasını ister. Bunun üzerine kadın der ki: – Efendi! Ben iki canlıyım, nasıl çıkabilirim?

İki dirhem bir çekirdek: “Çok şık, pek güzel ve özenli giyinmiş.”⁴⁶¹

(LTH – 46 numaralı latîfe “Araba Muaşakası”)

İki kat: İki büküm.

(LA - 22 numaralı latîfe “Ermeni İle Yahudi”)

İkide bir (birde): Sık sık.

(L - 155 numaralı latîfe): Meşhur edib (Buvar) bunadığı için, oturduğu sandalyenin kollarını tutup, nabzına bakar ve ikide bir arkadaşlarını da’vet ederek, sandalyenin marizini teşhîs ettirmeye çalışır ve re’ylerini sorarmış.

İkiyüzlü: “İçtenlikli olmayan, birinin yüzüne karşı başka, arkasından başka konuşan.”⁴⁶²

(L - 152 numaralı latîfe): Fransa’nın Venedik’teki sefirinin Venedik Cumhuriyet Reîsiyle görüşüp, ikiyüzlü politikanın sebebini sormuştur.

İyilik görmek: Bir kimsenin yardımını görmek.

(L - 209 numaralı latîfe): On Dördüncü Lui’nin vükelâsından (Roklor) bir adamı kralın huzûruna takdîm edip, o adamdan pek büyük bir iyilik görmüş olmakla, kendisine borçlu olduğunu ve kraldan kendisine bir ihsân olunmasını istihâm etmiş.

Kahkaha koparmak (–kopmak): “Birden kahkaha ile gülmeye başlamak, kendini tutamayıp kahkaha atmak.”⁴⁶³

⁴⁶⁰ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 852.

⁴⁶¹ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 875.

⁴⁶² Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 877.

⁴⁶³ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 604.

(MHL - 93 numaralı latîfe “Patlıcan Sevmeyen Bir Adam”), (LA - 28 numaralı latîfe “At Hırsızı”)

Kan gözlerini karartmak (Gözü kararmak): “Öfke, kin, arzu vb. sebeplerle kendini tutamayacak duruma gelmek.”⁴⁶⁴

(LTH – 11 numaralı latîfe “Kurban Oseb’in Bir Tuhaflığı”)

Karga tulumba etmek: “Birkaç kişi, bir kimseyi kollarından, bacaklarından tutup kaldırmak.”⁴⁶⁵

(LTH – 10 (b) numaralı latîfe “Portakalcılara İhtâr”)

Kendi kendini yemek: “Bir şey, neden istediği gibi olmuyor ya da neden isteğine uygun bir biçim almıyor diye sürekli bir üzüntü içinde bulunmak, yırtınmak.”⁴⁶⁶

(LTH – 46 numaralı latîfe “Araba Muaşakası”)

Kısa kesmek: Sözü uzatmamak.

(L - 205 numaralı latîfe): Bir papaz bir azizin kerâmet ve fazâili hakkında bir nutuk irâd edecekti; arkadaşlarının karnı açılmış olduğundan, kendisine nutku kısa kesmesini ricâ etmişler.

Kıyameti Koparmak: “Aşırı derecede bağırıp çağırmak, aşırı gürültülere, tartışmalara yol açmak.”⁴⁶⁷

(MHL - 86 numaralı latîfe “Ehl-i Keyf”): Tiryâkilerin kendi aralarında yaptıkları sohbette deyim “Kıyameti koparmak” şeklinde kullanılmıştır.

Köşe buca: “ Göz önünde olmayan, ikinci, üçüncü derecedeki yerler.”⁴⁶⁸ (MHL - 194 numaralı latîfe)

Kurban olayım: “1. Canım feda olsun. 2. Yalvarırım.”⁴⁶⁹

(LA - 32 numaralı latîfe “Eski Borçları Temizlemek Üzere Bir Nev Usûl”)

Mecali kalmamak: Gücü olmamak.

(LA - 5 numaralı latîfe Ufacık Şeyden Ekseriyyâ Büyük Mazarrat Doğar)

Meydana çıkarmak (-çıkma): Ortaya çıkarmak (-çıkma).

(LA - 28 numaralı latîfe “At Hırsızı”)

Mücâdeleye tutuşmak (mücâdele etmek): “Didişmek, uğraşmak, savaşmak.”⁴⁷⁰

⁴⁶⁴ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 436.

⁴⁶⁵ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 910.

⁴⁶⁶ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 921.

⁴⁶⁷ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 932.

⁴⁶⁸ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 941.

⁴⁶⁹ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 945.

(L- 281 numaralı latîfe): İki süpürgeci, biri birlerine ticâretlerine dâir mücâdeleye tutuşur.

Nazar atmak (atfetmek): “Bakmak.”⁴⁷¹

(L - 242 numaralı latîfe): Bir kadın fakirlikten dolayı bir büyük hanıma mürâcaat etmiş. Hanım tenezzülen buna bir nazar atarak, kaç evladı olduğunu sormuş.

Ne olur ne olmaz: “Ne olacağı belli değil, her olasılığa karşı.”⁴⁷² (MHL - 194 numaralı latîfe)

Neye uğradığını anlamamak (bilmemek): “Ansızın beklenmeyen üzücü bir durumla karşılaşarak donup kalmak.”⁴⁷³

(LTH – 39 numaralı latîfe “Madamların Kıçlıkları”)

Öte beri: “Ufak tefek şeyler; yiyecek ve başka eşya.”⁴⁷⁴

(LA - 28 numaralı latîfe “At Hırsızı”)

Öteye beriye: Şuraya buraya.

(L - 297 numaralı latîfe): Birisi evinin penceresi yanında oturmakta iken, bir mu‘cizin gelmekte olduğunu görerek, kapıdan girmeden, def etmek için uşağına: “Efendi yoktur” dedirtmek ister; evin içinde öteye beriye koşar.

Pusulayı şaşırmak: “1. Doğru tutum ve davranıştan ayrılmak. 2. Ne yapacağını bilmez duruma gelmek.”⁴⁷⁵

(LA - 28 numaralı latîfe “At Hırsızı”)

Sağ salım: “Sağ ve sağlam bir şekilde, başına kötü bir şey gelmeden, hiçbir zarara uğramadan.”⁴⁷⁶

(LA - 24 numaralı latîfe “İlm ve Ma‘rifetin Kadir ve Kıymeti”)

Sevincinden deliye dönmek: “Mutluluk”

(LTH – 46 numaralı latîfe “Araba Muaşakası”)

Sicim gibi: “(Yağmur ve gözyaşı için) Damlaları birbiri ardınca sicimi andırır şekilde dökülen.”⁴⁷⁷

⁴⁷⁰ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 864.

⁴⁷¹ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 429.

⁴⁷² Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 977.

⁴⁷³ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 980.

⁴⁷⁴ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 998.

⁴⁷⁵ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 1015.

⁴⁷⁶ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 1044.

⁴⁷⁷ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 1107.

(LA - 13 numaralı latîfe “Tahsîlin Fâidesi”): Jak nâmında bir çocuk bir gün akrabâsından Mûsa nâmında bir çocukla kırdâ geziniyor iken birdenbire bora zuhûruyla dehşetli sûrette gök gürleri şimşekler çakar ve sicim gibi yağmur atar.

Sövüp saymak: “Küfürler ve kötü sözler sıralamak.”⁴⁷⁸

(LTH – 11 numaralı latîfe “Kurban Oseb’in Bir Tuhaflığı”)

Sürüne sakına: Bazen sürünerek bazen de ayakta kalmaya çalışarak, yalpalayarak ilerleme.

(LTH – 49 numaralı latîfe “Sarhoş İle Arabacı”)

Tabana kuvvet: “1. Yaya olarak. 2. Süratle koşarak (kaçmak).”⁴⁷⁹

(L - 319 numaralı latîfe)

Ucuz kurtulmak (atlatmak): “Tehlikeli bir durumdan az bir zararla sıyrılmak.”⁴⁸⁰

(LA - 22 numaralı latîfe “Ermeni İle Yahudi”)

Yabana atmak: “Önem vermemek, önemsiz görmek.”⁴⁸¹

(LA - 7 numaralı latîfe “Bir Papağanın Hikâyesi”)

Yağ bağlamak: Şişmanlamak.

(LA - 22 numaralı latîfe “Ermeni İle Yahudi”)

Yakasını bırakmak (Yakasına yapışmak): “Usandırarak kadar sürekli olarak ondan bir şey istemek.”⁴⁸²

(MHL - 100 numaralı latîfe “Müvesvis Bir Adam”)

Yakayı ele vermek: “(Bir şeyden, bir yerden kaçan kimse) Yakalanmak.”⁴⁸³

(LA - 5 numaralı latîfe “Ufacık Şeyden Ekseriyyâ Büyük Mazarrat Doğar”)

Yarını bulanmak: Geleceği belli olmamak.

(L - 118 numaralı latîfe): Fetanetiyle meşhûr olan avukat (Marşan) dermiş ki: Hükûmet muhakeme işleriyle yemeklerin ne suretle yapıldığını görenin yarını bulanır.

Yedeğe almak (Birini): “Bindiği hayvan üzerinde arkasına almak”⁴⁸⁴

(LA - 29 numaralı latîfe “Zemmâmlar”)

Yiğitlik satmak (taslamak): “Kendini yiğit gibi göstermek.”⁴⁸⁵

⁴⁷⁸ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 1042.

⁴⁷⁹ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 1182.

⁴⁸⁰ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 1082.

⁴⁸¹ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 1099.

⁴⁸² Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 1102.

⁴⁸³ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 1103.

⁴⁸⁴ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 1111.

⁴⁸⁵ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 1359.

(L - 319 numaralı latîfe): Her vakit yiğitlik satarak kendini medh eden bir adam bir gün bir arkadaşıyla berâber gitmekte iken bir düşmanını görünce, tabana kuvvet kaçmaya başlamış.

Yola koymak (Yoluna koymak): “İstenilen biçimi vermek, istenilen biçime getirmek.”⁴⁸⁶

(LA - 30 numaralı latîfe “Nizâ‘lı İki Kedi”)

Yola revân olmak: “Gitmeye başlamak, yola koyulmak.”⁴⁸⁷

(LA - 29 numaralı latîfe “Zemmâmlar”), (LTH – 11 numaralı latîfe’de “Yola düzülmek”⁴⁸⁸ “Kurban Oseb’in Bir Tuhaflığı”)

Yorgunluğunu almak: “Dinlenerek kendi yorgunluğunu gidermek.”⁴⁸⁹

(L - 329 numaralı latîfe): İhtiyârın biri her gün ormana gidip, odun yüklenerek, evine getirirdi. Bu halinden bıkmış olduğu halde, bir gün yüklenmiş, dağdan inerken, yorgunluğunu almak üzere, yükünü bir taşaya dayatarak, “Ah! Ecel neredesin?” demiş.

Yükletmek (Yüklemek): Bir işi, bir görevi başkasına yaptırmak, ödetmek.

(LTH – 46 numaralı latîfe “Araba Muaşakası”)

Yüz çevirmek (Bir kimseden): “Ona karşı gösterdiği ilgiyi kesmek.”⁴⁹⁰

(LA - 22 numaralı latîfe “Ermeni İle Yahudi”)

Yüzüstü kalmak (İş): “Başlanılan iş, yürütülmeyerek olduğu gibi bırakılmak.”⁴⁹¹

(MHL – 47 numaralı latîfe “Romatizma”): Bir me’mûr romatizmadan muzdariben esîr-i firaş olur. Romatizma ağrıları kesb-i şiddet eylediğinden bîçâre me’mûr bir hafta kadar dışarı çıkamaz. İşleri de yüzüstüne kalır.

Zihin yormak (Kafa yormak): “Bir şey üzerinde çok düşünmek.”⁴⁹²

(LA - 24 numaralı latîfe “İlm ve Ma‘rifetin Kadir ve Kıymeti”)

Arapça veya farsça kelimelerle oluşturulan deyimler ile günümüzde kullanımını kaybetmiş veya çok azalmış deyimlere de rastlanılır.

- Azîm-i telâşa düşmek (LA -30 numaralı latîfe)

(Büyük telaşa kapılmak)

⁴⁸⁶ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 1123.

⁴⁸⁷ İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 1362.

⁴⁸⁸ “Yola revân olmak” deymiyle aynı olduğu için bu kısım ile birlikte verilmiştir.

⁴⁸⁹ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 1125.

⁴⁹⁰ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 1132.

⁴⁹¹ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 1138.

⁴⁹² Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 899.

- Bed-nâm eylemek (LA -20 numaralı latîfe)
(Adını kötüye çıkarmak)
- Can u gönülünden (LA - 13 numaralı latîfe)
(Çok isteyerek)
- Ders-i ibret almak (LTH – 46 numaralı latîfe)
(İbret almak)
- End-bend olmak (LA -13, 20, 25 numaralı latîfeler)
(Mahcup olmak, utanmak)
- Hadde-i nazardan geçirmek (LTH – 46 numaralı latîfe)
(Dikkatlice bakmak, araştırarak bakmak)
- Şaka dinlememek (LH - 61 numaralı latîfe)
(Şakası olmamak)
- Kibr ü azamet göstermek (LA - 8 numaralı latîfe)
(Kibirlenmek, çalım yapmak)
- Lâklâkıyyâta bulunmak (LA - 23 numaralı latîfe)
(Lakırdı etmek, boş söz söylemek)
- Ma'lûmâtını çalkalamak (LA -24 numaralı latîfe)
(Bilgisini kontrol etmek)
- Öte kakmak (LA -21 numaralı latîfe)
(İtip kakmak)
- Velvele çıkarmak (LH - 74 numaralı latîfe)
(Gürültü çıkarmak)
- Yan gelip tenezzüh etmek (LA -25 numaralı latîfe)
(Yan gelip yatmak deyimi)
- Ye's ü fütura vermemek (LA -24 numaralı latîfe)
(Üzüntüye kapılmamak)
- Zuhur etmek (LH - 61 numaralı latîfe)
(Ortaya çıkmak, meydana gelmek)

2.11. VECİZ SÖZLER

Letâîf kitapları içindeki veciz sözlerin bazıları günümüz Türkçesiyle sadeleştirilerek verildi. Veciz sözlerin bazılarının ortaya çıkan hikâyeleri latîfe metinleri

yardımla kısaca aktarılmıştır. Buraya alınan tarihe mal olmuş ünlü şahsiyetlerin sözleri, bütün dünyaca bilenen âdeti birer atasözü haline gelmiş özdeyişlerdir.

Günümüzde özdeyiş (veciz söz) dediğimiz, eskiden güzel sözler olarak da nitelendirilen kelâm-ı kibar sözüne sözlükte “Atasözü hükmüne geçmiş hikmetli, meşhûr söz.”⁴⁹³ karşılığı verilir. Latîfelerde geçen kelâm-ı kibarlar zamanla Nasreddin Hoca latîfelerinde geçen sözler gibi birçok atasözüne kaynaklık etmektedirler. Latîfeler gibi bazı özlü ve güzel sözler de başka dillere çevrilmiş ve diğer milletler tarafından kendi kültürlerine uygun olanları benimsenip kullanılmıştır. Burada yer alan bazı vecizeler, diğer latîfelerde farklı milletlere ait tiplerin söylediği sözler olarak karşımıza çıkmaktadır. Latîfelerin karşılaştırılması kısmında veciz sözlerdeki bu değişimler de görülebilir.

Aşağıda alınan veciz sözlerin dışında latîfelerde özlü ve güzel söz olarak da nitelendirebilecek sözler bulunmaktadır. Ancak, hemen hemen herkes tarafından bilinen genel kabul görmüş, hatta yukarıda da belirtildiği gibi bazıları başka milletler tarafından da kullanılan evrensel nitelikteki güzel sözler tespit edilmeye çalışılmış ve buraya aktarılmıştır.

1- İngiltere filozof ve devlet adamı Bacon der ki: “Tezhülün vakti geçmez, çünkü insan her vakit bir zevceye muhtâcdır; gençliğinde, zevcesi maşûgesi olur; ihtiyârlığında haldaşı olur; ateh getirdikten sonra da dadısı olur.” (L- 24 numaralı latîfe)

2- İrlandalı düşünür Scout on altı yaşında bulunan oğlunu evlendireceği vakit, “Bırak, oğlun akıllansın da, öyle evlendir” diyenlere “Akıllanırsa, hiç evlenir mi?” veciz sözünü söylemiştir. (L- 24 numaralı latîfe)

3- Fransa krallarından birinin emriyle hapsedilmesini istediği bir aktris, tevkîfine memur olan zâbite: “Kral malıma, mülkûme, hayatıma böyle taarruz edebilir; sade nâmûsuma dokunamaz” deyince, zâbit: “Evet” Matmazel, meşhûr meseldir: Olmayan şeyden kral bile alamaz” demiş. (L- 26 numaralı latîfe)

4- İntihar eden birinin ölmeden önce yazdığı söz veciz söz olmaya adaydır. “Ruhum cismimden hoşnut değildi; insanın hoşnut olmadığı evden çıkması tabîidir.” (L- 101 numaralı latîfe)

⁴⁹³ Ferit Devellioğlu, a.g.e., s. 773.

5- Aragon krallarından Alfons: Bir karı koca, bahtiyar olmak için, kocanın sağır, karının kör olması iktizâ eder. (L- 110 numaralı latîfe)

6- Meşhûr avukat Marşan: Hükûmet muhakeme işleriyle yemeklerin ne suretle yapıldığını görenin yarını bulanır. (L- 118 numaralı latîfe)

7- Meşhûr ediplerden Fransız Dumolin can verirken etrafında bulunanlara : “Âlemde üç büyük tabîb bırakarak, ölüyorum. Biri banyo, biri hareket ve diğeri perhîzdir.” (L- 119 numaralı latîfe)

8- Sevinenlerle berâber sevinmeli ve keder edenlerle berâber keder etmeli. (L- 152 numaralı latîfe)

9- Ressâmın biri yaptığı resmi bir kunduracıya gösterip, görüşünü dikkate alarak resmi düzeltince; kunduracı bundan cesâret alıp resme itiraz için ağzını açar açmaz, ressam eliyle ağzını kapatarak Avrupa’da darb-ı mesel hükmüne geçen bu sözü der: “Yok! Kunduracının re’yi kunduradan yukarıya çıkmaz” (L- 174 numaralı latîfe)

10- Kardinalin biri çok yediğinden, bazı şâirler kendisine birtakım hicvîyeler yaparlar. Bunun üzerine kardinal de papanın huzuruna çıkıp şikâyet edince, papa: “Çok yiyen adam birazda yutmalıdır” demiş. (L- 189 numaralı latîfe)

11- Fransa’nın eski krallarından (Klodus) kendisine düşman ordusunda casusluk edenlere altın yerine yaldızlanmış bakır para verir. Bunlarda birkaç gün sonra aldıkları paranın mâhiyetini anlayarak şikâyete geldiklerinde, kral: “Bana gösterdiğiniz sadâkat ve muhabbet nasıl sahte ise, onun ücreti dahi öyle olmak iktizâ eder; kendi vatanına hıyânet eden düşmanına sâdık olamaz” der. (L- 239 numaralı latîfe)

12- Galileo, dünyanın döndüğünü söylemesinden dolayı engizisyon meclisi huzûruna çıkarılıp, İncil ve Tevrât’a mugâyir ettiği “küfür” den tövbe etmesi ve böyle itikâdsızlıktan rucû‘ ettiğine yemin etmesi ve zindâna konulması söylenince, bîçâre ihtiyâr feylesof, ömründe ilk defa yalan yere ağır yemînler ve doğruyu söylediğine tövbe ve istiğfâr etmesinden vicdanı rahatsız olur ve eli İncil’in üzerinde olduğu halde ayağını yere vurarak: “Ben yerin dönmediğine yemîn ediyorum, fakat küre-i arz benim yemînlerime kulak asmayıp, dönüyor!” der. (L- 247 numaralı latîfe)

13- Filozofun biri “İnsanların halini anlamaya başlayalı, köpeklerin sohbetinden çok hoşlanıyorum” der. (L- 263 numaralı latîfe)

14- Bir adama niçin evlenmediğini sormuşlar; “Çünkü ne kocası olmaklığımı arzu edebileceğim bir kadın, ne babası olmaklığımı isteyeceğim bir delikanlı görebildim” demiş. (L- 264 numaralı latîfe)

15- Söylemek başkadır, yapmak başka. Âlemde bir şeyi söyleyenler yapmaz, yapanlar söylemez. (L- 302 numaralı latîfe)

16- Yemek husûsunda aşırı derecede masraf eden Romalıları bu israftan vazgeçirmek üzere meşhûr (Katun)un, irâd ettiği nükte şu vechile başlamış: “Kulakları olmayan bir karna söz anlatmak ne kadar müşkil!...” (L- 321 numaralı latîfe)

17- Aristip (Aristippus) eş seçimi hakkında şöyle der: “Güzel olursa sadık olmayacak; çirkin olursa, beğenmeyeceksin; fakîr olursa, harâbiyyetini mûcib olacak; zengin olursa, taht-ı itâatinde olunacaksın. El-hâsıl ben hiçbirini münâsib görmem; var, kendin karâr ver.” (L- 328 numaralı latîfe)

18- Eski Yunan’dan Pisestrat’ın kızı biri akıllı ve fakîr, diğeri ise ahmak ve zengin iki kişi tarafından istenince Pisestrat fakîri tercîh etmiş. Sebebini soranlara şöyle der: “Mâla muhtac bir adamı adama muhtac bir mâla tercîh etmeyi münâsib gördüm.” (L- 336 numaralı latîfe)

19- Fransız ediplerden Fontenel’e kimsenin kırılma korkusuyla el dokunmaya cesâret edemediği mücevherâtla işlenmiş bir şey gösteriyorlardı. Edip biraz baktıktan sonra, “İnsanın el dokunmaya cesâret edemediği güzel şeyleri sevmem” der. (L- 358 numaralı latîfe)

20- Şâirin biri şöyle der: Âlemde dört şeyden korkmak gerekir: Karının yüzünden, katırın gücünden, arabanın yanından ve papazların her bir tarafından. (L- 416 numaralı latîfe)

21- Hükemâdan birine “Dünyâda en güç şey ile en kolay şey nedir?” diye sormuşlar: En güç şey insân kendisini bilmek, en kolay şey de halka nasihat vermektir, demiş. (MHL- 54 numaralı latîfe)

22- Fransa hükemâsından birisi “Bir kadının bir sırrı tevdi‘ eylemek, bir banknotu bir camın altına saklamaya benzer.” Demiştir. . (MHL- 107 numaralı latîfe)

23- Bir feylesofa en kolay şey nedir dediklerinde: “Hülyâ” zîrâ dünyâda ona mâlik olmayan yoktur demiş. (LH- 17 numaralı latîfe)

24- Hükemâ-yı Yunaniye’den Talis’e “Ümîd nedir” demişler. İnsânların yularıdır demiş. (LH- 18 numaralı latîfe)

2.12. BİLMECELER

Bilmeceler, halk edebiyatı ürünleri arasında yer alır. Bilmece, 11. yüzyılda yazılan Divânü-Lugati't-Türk'te ve sonra ki yıllarda yazılan kaynaklarda “tabuzgu”, “tabuzguk” gibi karşılıklar bulurken, Anadolu sahasında “bilmece” terimiyle birlikte “muamma” ve “lugaz” terimleri de bu tür için kullanılmıştır.⁴⁹⁴ “Elgâz, lûgaz'ın çoğuludur. Ferit Develioğlu, lûgaz: “1. Bilmece, bulmaca; yanıltmaca. 2. ed. Manzum bilmece, eski dîvanların çoğunda bulunan ve halk dilinde hece vezni ile yazılmış olan bilmece” tanımını verir.⁴⁹⁵

Lûgazlar, genellikle manzum şekildedir. Daha çok “Fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbıyla yazılan lûgazlar, arûzun diğer kalıplarıyla da yazılmıştır. Manzum lûgazlerimizin, beyit sayısı belli olmamakla birlikte, bir beyitten yirmi- yirmi beş beyite kadar devam edebilir. Üslûp bakımından hemen hepsinde “Nedir ol kim?” veya “Ol nedir kim?” “Bir acayip nesne gördüm” başlangıcı müşterektir.⁴⁹⁶

Şükrü Elçin bilmecelerimizi şu şekilde sınıflandırır: A) Anonim Mahsuller a- Manzum Bilmeceler, b- Mensur Bilmeceler; B) Ferdî Eserler a- Muammâ, b- Lûgaz. Sözlü ve yazılı iki kaynağı olan bilmecelerin birinci kaynağı halk ruhu ve muhayyilesi olup eski lugatlar, halk şairlerinin divanları, masallar, hikâyeler, bilmece kitapları gibi yazılı eserlerde bilmecelerin ikinci kaynakları arasında yer almaktadır.⁴⁹⁷

Letâif kitapları içerisinde az sayıda da olsa bilmecelere rastlamaktayız. Sayıları az da olsa bu dönem latîfeleri içinde bilmecelerin de yer aldığını belirtmek gerekli ve faydalı olacaktır.

1) Geçen sene olmadı, bu sene olup olmayacağı belli değil. (Maaş zammı)

(Külliyât-ı Letâif, Dokuzuncu fasıl- Maaş zammı)

Maaş Zammı⁴⁹⁸

Bir gece, bir mecliste bâzı ahhâb bilmece söyleşerek eğlenirlermiş. Biri: “Geçen sene olmadı, bu sene olup olmayacağı belli değil. Nedir o, biliniz?” diye bir bilmece

⁴⁹⁴ Mehmet Aça vd., “Anonim Halk Edebiyatı”, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, (Editör: M. Öcal Oğuz), Ankara 2007, s. 199.

⁴⁹⁵ Ferit Develioğlu, a.g.e., s.846.

⁴⁹⁶ Âmil Çelebioğlu-Yusuf Ziya Öksüz, *Türk Bilmeceler Hazinesi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1995, s. 17-18.

⁴⁹⁷ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993, s. 607-621.

⁴⁹⁸ Fâik Reşâd, *Külliyât-ı Letâif*, s. 379-380.

söyler. Herkes halli için düşünmeye vardığı sırada zürafâdan bir kâtib: - Bildim bildim. Bu bizim, çoktandır va'd olunduğu halde henüz icrâ edilmeyen zamm-ı maaş keyfiyyetî olacak- demiş.

2) Bazı kimseler görülür ki, ne usludur, ne deli; ne uykudadır, ne uyanık; ne hastadır, ne sağ; ne dosttur, ne düşman. (Tiryâkiler)
(Külliyât-ı Letâif, On ikinci fasıl- Tiryâkiler)

Tiryâkiler⁴⁹⁹

Bir mecliste bilmece söyleşirlermiş. Biri demiş ki: “Bazı kimseler görülür ki, ne usludur, ne deli; ne uykudadır, ne uyanık; ne hastadır, ne sağ; ne dosttur, ne düşman. Bunlar kimlerdir?” Zürafâdan biri: “Kim olacak, tiryâkiler” demiş.

3) Zürefâdan biri, Fransızcada hangi üç şehir vardır ki üçü birlikte yirmi biri iş'âr eder? Diye bir bilmece sorar.

Üç şehri yan yana getirerek telâffuz edersek:

Truva	fuva	set: 21
Üç	defa'	yedi: 21

(Mükemmel Hazîne-i Letâif – 125 numaralı latîfe “Üç Şehir Yâhûd 21”)

4) Şâirin biri bir cemiyette canı sıkıldığından “Öyle mu'teber bir şeydir ki en kibâr en güzel kadınlar bile onu başlarında taşır.” Şeklinde bir bilmece sorar. (İreti saç “Peruk”)

(Letâif Hazînesi - 38 numaralı latîfe)

Her ne kadar yazılış tarihi itibariyle I. Meşrutiyet'ten birkaç yıl öncesinde yani konumuz kapsamı dışında olmasına rağmen bu dönemin izlerini taşıması ve manzum lugâz (bilmece) türünde güzel örnekleri ihtiva etmesi açısından Letâif-i Elgâz'dan birkaç örneğe de yer verilmiştir.

Nedir ol ne eli var ne ayağı - Velî dört tanedir onun kulağı {Yelken}⁵⁰⁰

Ol nedir kuyruğuyla başı bir yerde durur - Sanki bir kıvrılmış ejderdir bu göne oturur {Kuşak}⁵⁰¹

⁴⁹⁹ Fâik Reşâd, *Külliyât-ı Letâif*, s. 498.

⁵⁰⁰ *Letâif-i Elgâz – Bilmece*, 1289 (1873), s. 4.

“Nedir ol başı karnında mücessem – Ona muhtâcdır hep cümle âlem
Yaşında şeb-külâhı vardır anın – Geçen tahrîk olunsa söyler ol dem
Kelâmı fehm olunmaz bu acebdir – Hemân dil döktüğün sîr eder adem
(Çeşme)”⁵⁰²

Günümüz Türkçesi’nde yalnızca halk ağzında kullanılan veya halk ağzında bile kullanımı yok denecek kadar az olan kelimeler ile söyleniş şekli değişmiş kelimelere de latîfelerde rastlanılır.

Günümüz Türkçesinde artık kullanılmayan veya söyleniş şekli değişmiş kelimeler ile kullanımı halk ağzında bile yok denecek kadar az olan kelimelere latîfelerde rastlanılır.

“Beriyе” gelmek (öte, ileri, geri) (LA – sayfa 22), birle (ile, birlikte) (LA – sayfa 24), bizlemek (LA – sayfa 39), döşürmek- (LA – sayfa 16), kangı (hangi) (LA – sayfa 43), kazgan (kazan) (MHL – sayfa 143), salt (yalnız, sadece) (LA – sayfa 31), seğırtmek (koşmak, yürümek) (LA-sayfa 123) gibi.

Bunların dışında beru-beri, gidup-gidip, irken-erken, kendiye-kendine, kimesne-kimse, konşu-komşu, urmak-vurmak, yigirmi-yirmi vb. gibi kelimelere de sıkça rastlamak mümkündür.

⁵⁰¹ *Letâif-i Elgâz – Bilmece*, 1289 (1873), s. 4.

⁵⁰² *Letâif-i Elgâz – Bilmece*, s. 5.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
METİNLER

3.1. ŞEMSEDDİN SÂMÎ'NİN LETÂİF'İ

CEP KÜTÜPHÂNESİ

Aded: 17

LETÂİF

Muharriri: Ş. SÂMÎ

Maârif Nezâret-i Celîlesinin Ruhsatıyla Tab' Olunmuştur.

İstanbul

(Mihrân) Matbaası- Bâb-ı Âlî Câddesinde Numero 8

1300

Sâhib-i Kütüphâne: Mihrân

İFÂDE-İ MERÂM

“Cep Kütübhânesi’nin şu birkaç cüz’ünde umûma arz edeceğim hikmet-âmîz ve ibret-engîz lâtifeler hakkında söyleyebileceğimi yine “Cep Kütübhânesi”nin birkaç cüz’ünde çıkmış olan “Emsâl” nâm eser-i âcizânemin mukaddimesinde söylemiş olduğumdan, burada ancak bunun eser-i mezkûrla bir dereceye kadar münâsebet ve merbûtiyeti olduğunu beyânla iktifâ eylerim.

Ş. SÂMÎ

LETÂİF

1

[S. 5] Birisine ahhâbından birinin öldüğünü söylemişler; “Yalandır, demiş, çünkü ben kendisinden her hafta mektûb alıyorum, öyle bir şey ola idi, bana yazacaktı.”

2

Volter’in “Bikr” ismindeki eseriyle Heletyus’un “Fikr” unvânlı kitâbının neşri Fransa hükûmeti tarafından men’ olunarak, bu kitâbların bulunduğu yerde zabt olunması için eyâletlere yazıldığı sırada, vâlinin biri: “Bizim eyâlette ne fikir bulunur, ne bikr” diye cevâb yazmış.

3

Fransa krallarından Birinci Fransuva’nın musâhiblerinden (Tribule), zâdegândan biriyle eğlenmiş olduğundan, merkûm Tribule’ye yolda rast gelerek, “Seni dayak altında öl[S. 6]düreceğim” demiş. Tribule krala gidip iştikâ ettik de, kral: “Seni öldürecek adamı bir sâat sonra astırırım!” deyince, Tribule : “Beni öldürmezden bir sâat evvel astırsanız olmaz mı?” demiş.

4

Fransız’ın biri iki karı tezevvüc etmiş olduğundan, i’dâm edilecekti; birisi bu haberi işittik de: “hükûmet ihmâl etmiş; birinci karıyı tezevvüc ettiği vakit, tutup asmış ola idi, fenâlığın önü alınmış olurdu” demiş.

5

İki ahhâb muhabbetlerinden bahsettikleri sırada, birisi: “Ben senden evvel ölürsem, cenâzeme gelecek misin?” diye sormuş; öteki: “Maal-memnûniye” demiş.

6

Birisinin “îreti (âriyeti- sun’î) bir gözü vardı; yatacağı vakit çıkarıp bir yere koymak için [S. 7] hizmetçisine verir; hizmetçi, aldıktan sonra gitmeyip bekler; herif ne beklediğini sorunca “Öbürünü vermeyecek misiniz? ” der.

7

Bir kadın esvâbını bir derecede sırma ve altın tellerle işletmiş ki ağırlığından güç yürürdü. Birisi merkûmeye hitâben: “Bu esvâbı hangi kuyumcuya yaptırdınız? ” demiş

8

Esnâftan biri bir gazete idarehânesine gidip: “Benim karım öldü, gazetenizin hevâdis sırasına yazınız” der, muharrir efendiler bu teklîfi istihzâ ile reddederek: “Ay

oğul, biz yalnız büyük adamlardan birisi ölürse, yazarız; esnâf kadınlarının öldüğünü yazmak murâd etsek, gazetemiz vefayât istâtistiğine döner” derlerse de, herif kanmayarak nihâyet bu hevâdisi ücretle gazeteye derc ettirmeğe karâr verir. Müdîr efendi o vakit bu havâdisi derc etmeğe rızâ’ verirse de, bunun karısının öldüğünü neşr [S. 8] ettirmekten murâdı ne olduğunu merâk ederek sorar; herif: “Gazetelerde her ne görürsem yalan çıkıyor; bu havâdis de yazıldıktan sonra mutlaka yalan çıkacağından, gidip karımı evimde sağ bulacağımda şübhem yoktur” der.

9

Üdebâ’dan biri kayıkla gitmekte iken, hekîmâne ba’zı mütâlaât hakkında kendi kendine söyleniyordu. Kayıkçı: “Kiminle konuşuyorsun?” deyince, “Volter ve Ruso ile konuşuyorum” cevâbını vermiş. Kayıktan çıkarken, bir adam ücretini verince, kayıkçı: “Yok siz üç kişi idiniz, ben arkadaşlarınızı tanımam, seninle pazarlık ettim. Volter ve Ruso’nun parasını da sen vereceksin” diyerek, üç kişi için ücret vermeğe mecbûr etmiş.

10

Zengin bir öleceğini anlayarak mâlının taksîmi hakkında bıraktığı vasiyyetnâmede en emekdârı olan bir adamına bir şey yazmamış olduğunu, şâyet unutmıştır diye, [S. 9] ihtâr ettiklerinde: “O yirmi seneden beri hizmetinde bulunduğu için ona bir şey vermeğe hâcet yoktur” demiş.

11

Kardinalin biri Papaya bir tebrîknâme yazacaktı. Kâtibine demiş ki: “Sen bir dâne yaz, ben de yazayım da, hangisi daha iyi olursa onu göndeririz”. Mektûbların ikisi hâzır olduktan, kardinal katîbinkini tercîh edince, katîb bir şey söylemeksizin, gidip kardinalin vekîlharcını bularak: “Benim hesâbımı gör, gideceğim” demiş; vekîlharc sebebini sorunca, “Kardinal hazretleri benim kendisinden iyi yazdığımı anladığı için, benim burada kalmaklığım muhâldir” demiş.

12

Müdâhinin biri hizmetinde olduğu kralın sâat kaç olduğunu sormasına cevâben: “Emrinize mütevakkıftır” tabiriyle cevâb vermiş.

13

[S. 10] Birisi dâyinlerinden izâc olunarak familyasını zarûrette terkle, gece kaçmakta iken bir hırsız önüne çıkıp: “Ya keseni ver veyâhûd ömrünü alacağım” demesi üzerine, herif: “Kesem ola idi, familyamı aç bırakıp gece kaçmazdım, ömrümü al da

kurtulayım” deyince, hırsız dizlerine kapanarak ve bin frangı hâvî kesesini çıkarıp: “Aman! İşte benim kesem, ömrüme kasdetme” diyerek keseyi verdikten sonra, koşarak kaçmış.

14

On Dördüncü (Lui) mütekarribininden birine: “Falân yerde birkaç sene evvel bir yel değirmeni var idi; hâtırında mı?” diye sormuş; herif: Evet efendim, değirmen şimdi battâldır, lâkin yel hâlâ duruyor” cevâbını vermiş.

15

Bir papaz bir hastanın yanına gidip hâtırını sormuş, hasta: “ K... tabîbin himmetiyle iyiceğim” [S. 11] deyince, papaz protesto kılıklı bir ta‘rîzle: “Yok ben L... azîze duâ ettim de, onun himmeti sayesinde sıhhat buldunuz.” demiş; hasta: “Her ne ise, sıhhat bugün benim elimde bulunur bir mâldır; kim gelip esmânini isterse, onun sayesinde iyi olmuş olacağım” demiş.

16

Bir sarrâfın karısı hasta olup tabîb bir tuz vermiş ve sarrâfa günde bir lira ağırlığında tuzdan vermesini tavsiye etmiş, ertesi gün kadının öldüğünü haber almakla, sarrâfın önüne gidip sarrâfa: “Ne yaptın? Tuzu yanlış mı verdi?” deyince, sarrâf: “Hayır, dediğiniz gibi yaptım, ancak yanımda lira bulunmadığı için lira yerine terâziye beş beyaz mecdîye ile farkı olan bakırı koydum ki o da bir lira demektir” demiş.

17

Birisi, ayın tutulduğunu seyretmek üzere karısıyla berâber rasathâneye gidecekti; karısı süsünü edince[S. 12]ye kadar vakit geçer; kocası: “Çabuk ol, vakit geçiyor” deyince, kadın: “Zararı yok, rasathâne müdürü dostumuzdur; yeniden yaptırtır, seyrederiz” der.

18

Birisi bir beygir satın alacaktı; fiâtının yarısını peşin vermek ve yarısını borcu olmak üzere sâhibiyle mukâvele eder. Bir vakit geçtikten sonra, beygiri satan adam gidip borç kalan parayı istedik de, herif: “Ay oğul! Mukâvelemiz yarısı borcum olmak değil miydi? Şimdi ben o parayı verirsem, o vakit borcum kalmamış olur” der.

19

Rusya muharrirlerinden biri hayvânların hissiyyâtına dâir bir kitâb yazmıştı. Bu kitâb Fransızcaya tercüme olunduktan sonra, Volter’e sormuşlar ki nasıl şeydir;

“Muharriri pek âlim bir adamdır, demiş, fakat hemşehrîlerinin hissiyyâtına pek vâkıf olamamıştır.”

20

[S. 13] Bir hasîs tiyatroya girmek üzere, ahhâbından biriyle bilet aldığı sırada parayı vermiş ise de, biletçi farkında olmayarak bileti verdikten sonra parayı ister; Hasîs: “Verdim Â” der; biletçi: “Görmedim, lâkin inanıyorum” deyince, hasîsin arkadaşı: “Ben ise verdiğini gördüm, lâkin inanamıyorum” der.

21

Gaskonyalının biri, esvâbı yırtık ve kıyâfeti gâyet pejmürde olduğu hâlde sokağın köşesinde durup dileniyordu. Bir adam oradan geçip merkûma bir yirmilik vermiş. On santim iâde etmesini teklîf eder; Gaskonyalı bir vakit ceplerini araştırdıktan sonra: “Esvâb değiştirdiğim sırada keseyi öbür pantolonumda unutmuşum” der.

22

Birisi ahhâbından bulunan bir tabîble konuştuğu sırada karısının vefâsızlığından şikâyet eder; tabîb [S. 14] bir vakit dinledikten sonra: “Korkma, bu hastalık pek mühlik değildir; binde ancak iki üç kişi ölür; ekserisi pek çok seneler yaşar” der.

23

Bir kız evlendikten birkaç gün sonra, pederine giderek, kocasından bir tokat yediğinden şikâyet eder; babası: “O kızıma bir tokat vurduysa, ben de karısına vururum” diyerek o da kıza bir tokat atar.

24

İngiltere hükemâsından (Bakon) der ki: Te‘ehhülün vakti geçmez, çünkü insan her vakit bir zevceye muhtâcdır; gençliğinde zevcesi maşûgesi olur; ihtiyârlığında hâldaşı olur; ateh getirdikten sonra da dadısı olur.

İrlanda hükemâsından (İsoykat) ise bu fikrin aleyhinde idi; on altı yaşında bulunan oğlunu evlendireceği vakit, “Bırak, oğlun akıllansın da, öyle evlendir.” diyenlere: “Akıllanırsa, hiç evlenir mi?” derdi.

25

[S. 15] Bir şâir kendi kendine düşünerek şiir uyduruyordu; bir kavvâl da yanına oturmuş, uzun uzun hikâyeler söylüyordu. Nihâyet kavvâl şâirin zihni meşgûl olduğunu görerek: “Afv edersiniz, ihtimâl ki bir tefekkürünüz var da mâni‘ olursam” deyince, şâir: “Hayır, hayır! Aslâ mâni‘ olmuyorsunuz; devâm edebilirsiniz” der.

26

Fransa krallarından birinin tiyatrosunda bir aktris hazzetmediği bir aktörle oyuna çıkmak istemediğinden, kral merkûmenin bir ay hapsedilmesini emretmiş. Aktris tevkîfine me'mûr olan zâbite: "Kral mâlıma, mülkûme, hayatıma böyle taarruz edebilir; sâde nâmûsuma dokunamaz" deyince, zâbit: "Evet" Matmazel, meşhûr meseldir: Olmayan şeyden kral bile alamaz" demiş.

27

Paris'te kadınlar kendilerine mahsûs bir cem'iyet-i [S. 16] ilmiye te'sîs etmeğe karâr vermişler. Birinci içtimâ'larında cem'iyet reîsi olacak kadının a'zâdan müsin ve kâtibe olacak kadının dahi hepsinin genç olmasını şart ittihâz ettiklerinden, hiç birisi riyâseti kabul etmeyip cümlesi, hatta ağızlarında dişi kalmamış olanları bile, kâtib olmak istemişler.

28

Bir adamın fikr ve aklını mübâlağa ile medh ediyolardı; hazır bulunan bir kadın: "Evet, o adamın fikr ve aklı çok olsa yakışır; çünkü hiç sarfetmiyor" demiş.

29

Fransa'da bir me'mûr kesbe başka bir vâsıtası olmadığı halde, pek az vakit zarfında pek çok servet peydâ ettiğinden, irtikâbı anlaşılarak azl oldukta: "Devlet beni kovduğuna iyi etmiyor; çünkü kendi işimi gördüğüm gibi devletin işini de görebilirdim" demiş!

30

[S. 17] Bir müşîr bir yere asker sevk ediyordu; mâiyetinde bulunan mîr-alâyların biri müşîrden seferlerinin sebebini sordukta, müşîrin: "Bu seferin sebebini sır tutmaya me'mûrum; lâkin kimseye söylemezseniz size söyleyeyim" demesi üzerine, mîr-alây: "Söyleyebilir miyim? Nâmûslu bir zâbit âmirinin kendisine emniyet edip söylediği bir sırrı nasıl söyler?" deyince, müşîr: "Nâmûslu bir zâbitin kabûl etmediği şeyi nâmûslu bir müşîr kabûl eder mi?" diyerek, sırrını ketm etmiş.

31

Murâbahacının biri bir adama bir sene müddetle üç yüz lira ikrâz eder; ancak, fâhiş fâizini dahi re'sul-mâla idhâl ettiğinden, senedi altı yüz lira için yazar, medyûn gittikten sonra dâyinın karısı zevcene der ki: "Kocam sende hiç insaf yokmuş! Yalnız

bir sene için!...” Murâbahacı: Öyle ise çağır, gelsin, der; üç yüz lira daha bıraksın, senedi iki sene için yapayım.”

32

[S. 18] İhtiyâr bir adam genç bir kız ile akd-i izdivâç eder; aradan birkaç ay geçtikten sonra, ihtiyâr hastalanıp zevcesini yanına da’vetle: “Bilirim ki siz, genç olduğunuzdan ben öldükten sonra başkasına varacaksınız; fakat ricâ ederim falân adama varma, çünkü ben ondan hazzetmem” demesi üzerine zevcesi cevâben: “Onu hâtırınızdan çıkarınız; çünkü ben zaten falân adama söz verdim” der.

33

Birisi ahabbından birine der ki:

- Bir ricâm var; lâkin olmaz demeyeceksiniz.
- Benim de size bir ricâm var; kabûl eder misiniz?
- Nedir?
- Edeceğiniz ricâdan vazgeçmenizi ricâ edeceğim; çünkü ricânızı kabûl edemeyeceğim.
- Benim ricâ edeceğim şeyin ne olduğunu bilmeden niçin reddediyorsunuz?
- [S. 19] Çünkü ricâ edeceğiniz şey bana muzirdir; müfid olsa, ricâ etmezsiniz; emir yahûd tebşîr edersiniz” der.

34

Fransa’da me’mûrun birine bir nişân verildik de, daha büyüğünü arzû ettiği için memnûn olmadığını âmiri görüp: “Memnûn olmadın mı?” deyince, “Memnûn olacak ne var?” bir parça şerîf...” demesi üzerine, âmiri “O bir parçacık şerit tekmîl hizmetlerini örtebilir, korkma” demiş.

35

Volter yüz sene evvel Fransa’nın şûrâ-yı maârifî hakkında: “Bir cem’iyettir ki içinde zâdegânlar, büyük me’mûrlar, büyük papazlar, zenginler, sırmalı esvâb giyenler ve hatta erbâb-ı maâriften adamlar dahi bulunur” demiş.

36

Birisi bir mecliste bir şey rivâyet ediyordu. Diğer birisi bu rivâyetin sahîh olmadığını söylemiş ise de [S. 20] beriki sıhhatini iltizam ettiğinden, mu’teriz “bahseder misin?” deyince, râvî “yok, bahsetmem, ama yemîn ederim” demiş.

37

Kurûn-ı vustâda Avrupa'da zâdegân ve derebeylerinin kendilerine mahsûs armaları var idi. Bir Fransız derebeyinin arması bir öküz kafası resminden ibâret olduğu hâlde bir İspanyol'un dahi bu armayı ihtisâs etmiş olduğunu görerek, İspanyol'u düvelloya da'vet etmiş. İspanyol düvello mahalline vâsıl olduktâ, ibtidâ düvelloya sebebe ne olduğunu sorup Fransız'ın: "Benim armamı taklîd etmişsin" demesiyle, İspanyol "Sizin armanız nedir?" diye sorarak, "Öküz kafası" cevâbını alınca, "Benimki inek kafasıdır" demiş. Fransız bunun üzerine i'tizâr ederek, düvellodan vazgeçmiş.

38

Terbiye ve hüsn-i ahlâkça meşhûr olan madam (Lonkevil)i, kralın kadınlarına ahlâk ve terbiyece [S. 21] bir nümûne-i imtisâl olmak üzere, saraya gitmeye teşvik ediyorlardı. Madam (Lonkevil) demiş ki: "Saraya gitmezden evvel, ahlâkça kendilerine nümûne-i ibret olacak bir harekette bulunacağım ki o da saraya gitmemek husûsudur."

39

Bir çocuk sofrada verdikleri şeylerden başka bir şey istememek üzere tenbîh olunmuştu. Bir gün tabağına et koymayı unutmuşlar; çocuk aldığı tenbîhin haricinde hareket etmemek için tuzluğu önüne almış. Ne yapacağını sorduklarında "Vereceğiniz ete koyacağım" demiş.

40

Fransa'da bir büyük piskopos taht-ı tasarruf ve himâyesinde bulunan bir köyde ebelik ve iktizâsına göre, cerrâhlık etmekte bulunan bir kadın bir gün piskopos tarafından hizmetçilerine bakmak üzere köydeki sayfiyesine celb olunduğundan, ertesi [günü] tefahhuren evinin kapısı üzerine bir levha [S. 22] asarak, "Piskopos hazretlerinin ebesi filân" diye yazmış.

41

Bir adam ma'sûkasının adem-i muhabbetinden şikâyet eder, ma'sûkası:

- Vâllah! Âlemde sizden sonra kimseyi sevmeyeceğim, diyerek te'mîne çalışır.

Herif:

- Öyle ise, ben daha çok vakit beklemeliyim der.

42

Bir prens bir gün arabasına pek çok söyler bir adam almıştı. Bu adam söylediğini uzun uzadı masâllarla prensi uyuttuktan sonra masâllarını dinletmek için rubasından çekmeye başlayınca, prens: “Ya beni uyutma yahûd bırak, uyuyayım” demiş.

43

Bir mecliste cin ve perîden bahsolunuyordu, birisi: “Ben gözümle görmediğim şeyin vücûdunu tasdîk [S. 23] edemem” deyince, diğer birisi: “Ben de senin akıl ve idrâkini gözümle görmediğim için sende akıl ve idrâk olduğunu tasdîk edemem” demiş.

44

Hükemâ-yı kadîmeden Aryus zevcesinin cevri eziyetinden bîzâr olarak bir gün komşusu bahçesinde üzerine üç zevcesi asılmış bir ağaç olduğunu söyleyince Aryus “Aman! O ağaçtan bana bir fidan ver de, bahçeme dikeyim” demiş.

45

Birisi, iktidârı olmadığı halde bir tiyatro oyunu tertîb etmiş. Birinci def’a olarak eseri bir tiyatrodan oynanmakta olduğu akşam ahlâbından birinin locasına gidip eserini beğenip beğenmediğini sormuş; dostu: “Pek güzel, birâder, fakat yazmamak o kadar güç müdür ki bunu yazmaya mecbûr olmuşsunuz?” demiş.

46

Bir banker sandığından yetmiş beş bin frank çaldır[S. 24]mış; sandıkkârını hükûmete celp ettirdik de, beriki altmış bin frank götürüp teslim etmiş ise de banker daha on beş bin frank çalınmış olmasından ısrâr ettiğinden, sandıkkârı: “Nâmûsum hakkı için! Bu altmış bin franktan başka bir para çalmadım” demiş.

47

Bir kavvâl bir muallime gidip mantıktan ders almak istemiş; muallim sâir muallimlerden aldığı iki misli istemiş; sebebi sorulduğunda “Çünkü onlara yalnız söylemek fennini ta’lîm ediyorum; sana ise hem söylemek hem susmak fennini öğreteceğim” demiş.

48

Tuna’nın kenârında suyun tuğyanını seyretmekte bulunan bir pederle iki küçük çocuğu:

- Baba bu su nereye gidiyor?

- Denize gidiyor, oğlum.

- Öyle ise denizde taşacak.
- Yok kardışım, denizde süngerler var, suyu içerler.

49

[S. 25] İtalya'nın biri İtalya şu'arâ-yı meşhûresinden (Dante)nin (Aristo)dan ziyâde mâhir olduğunu iltizâm ederek, bunun aksini iltizâm edenlerle birkaç düvello ettikten sonra, nihâyet aldığı yaralardan can vermekte iken, ne Dante'nin ne Aristo'nun, hiçbir eserini okumamış olduğunu söylemiş.

50

Birisi tanımadığı bir adamın önüne çıkıp: “Bir lira ver de bir iki gün sonra veririm” demiş. Herif “Peki, ama ben seni tanımam” deyince, “Demek ki tanıya idin verecektin; hayır, bil'akis bana tanıyanlar vermedikleri için, sana mürâcaât ettim” demiş.

51

Parislinin biri, gazete okuduğu sırada, bildiği bir adamın me'mûriyete ta'yîn olduğunu görerek: “Vây? Falân me'mûriyeti falâna mı vermişler! Ben onu bilirim; eşeğin biridir! Öyle olduktan sonra ben de bir me'mûriyet almaya çalışacağım” der.

52

[S. 26] Eski zamân vüzerâsından biri bir şâire mürâcaâtla, kendisine takdîm olunan medhiyeleri farkedebilecek kadar şiir öğretmesini ricâ etmiş; Şâir: “Her gördüğün şiir hakkında bir şey değildir diyerek hiçbirini beğenmezsen âlemde birinci şâir sensin” demiş.

53

Bir delikanlı, bir zâtın yanında olduğu halde, peder ve vâlidesinin zikri geçtikçe, kendilerini “Peder beyefendi ve vâlide hanım” unvânlarıyla yâd etmekte olduğundan, o zâtın canı sıkılarak uşağını celble: “Uşak beyefendi, arabacı beyefendiye söyle, hayvân beyefendileri araba hanımefendiye koşsun” demiş.

54

İki mücellid komşu olup her vakit birbirine muâvenet ederler. Birinde bir şey bulunmazsa diğerinden alırdı. Birisi hasta olur, komşusuyla berâber Gülhâne'ye gidip kendini etibbâya baktırır; tabîb efendiler [S. 27] muâyene ettikten sonra kendisinde cilt hastalığı olduğunu söylerler. Ertesi gün komşusu dükkânını değiştirerek uzak bir yerde bir dükkân tutar. Bir gün bir müşterî bu mücellide bir kitâb getirerek:

- Bu kitâbı cild ettirmiştım fakat çabuk bozuldu; yeniden yapmalısın, der.

- Bu kimin cildidir?

- Senin eski komşun olan mücellidin.

Mücellid bu sözü işitir işitmez kitâbı elinden atarak:

- Ben bunu yapmam; onun cildinde hastalık var, sonra benim kitâblarıma da sirâyet eder, der.

55

Müellifin biri dâima fâcialar te’lif ederdi; ancak fâcialar pek âdi olduğundan, ahhbâbından biri kendisine: “Niçin mudhikeler yazmıyorsun?” diye sormuş; müellif: “Molier’in mudhikelerini okudum da mudhike yazmak haddim olmadığını anladım.” diye cevâb vermiş; beriki: “Ya (Rasin)in fâcialarını hiç eline almadın mı?” demiş.

56

[S. 28] Bir edebiyât muallimi şakirdânı eski usûl kitâbet arzûsundan vazgeçirmek için, her vakit dermiş ki: “Efendiler isimlere sıfat koymayın; çünkü sıfat âdetçe, keyfiyetçe, ta’rif ve tenkîrce, el-hâsıl her sûretle mevsûfe mutâbık görünürse de, isim ile sıfat beyninde o derecede husûmet vardır ki, bir ibâre de birleşirlerse [mutlakâ] meâline bir fesâd getirirler.

57

Birisi yolda giderken, merkebin önüne koymuş gitmekte olan bir değirmenciye rast gelmekle, takılmak için: “Nereye gidiyorsunuz böyle ikiniz?” deyince, değirmenci: “Üçümüz için ot almaya gidiyoruz” cevâbını vermiş.

58

Bir kız ilm-i hayvânât ulemâsının piri denmeye şâyân olan (Bufon) ile berâber bir kırdaki bulunduğ halde, müşârün-ileyhe sormuş ki : “Öküz ile boğa beyninde ne [S. 29] fark vardır?” “– Kızım”, demiş. Buffon, şu danaları görüyor musun? Boğa onların babası, öküz ise amcalarıdır.

59

Kerihü’s-savt bir hânende bir gazine şarkı söylerken pek çok bağırdığından, halk ta’cîz olunarak, herkes mırıldanmaya başlamış. Hânende bu hali görünce, ayağa kalkarak : “Baksanıza, efendiler! Der, ben haksızlığı sevmez bir adamım, mâdemki bana mücerred bağlamak için para veriyorlar, sesim yettiği kadar bağıracağım, isteyen dinlesin, istemeyen gitsin! ”

60

Napoli kralının musâhiblerinden biri bir defter tutup büyük adamların kabâhatlerini yazmayı âdet edinmişti. Bir gün kral kendisine:

- Ben de defterin içinde var mıyım? Diye sorar.

- Bakayım, diyerek defteri açıp aradıktan sonra, evet der, varsınız.

[S. 30] Kabâhatim nedir?

- Bir Almanyalıya size Almanya'dan beygir getirmek üzere, on iki bin filorin vermekliğiniz.

- Ya Almanyalı gelip, hayvânları yahûd parayı getirirse...

- O vakit sizi defterimden silip yerinize onu yazacağım, der.

61

Fransa muharrirlerinden biri şâir-i meşhûr (Boalo)ya demiş ki “Siz şiire o kadar alışmışsınız ki nesirlerinizde bile ba‘zı def‘a vezinli kâfiyeli ibâreler bulunur. – “Evet, demiş Boalo, nasıl ki sizde nesir ile ülfet ettiğinizden, yazdığınız şiirlerde nesir gibi vezinsiz kâfiyesiz ba‘zı mısra‘lar görülüyor”.

62

Bir kaza niyâbetine ta‘yîn olunmuş gâyet şişman bir efendi, mahall-i me‘mûriyeti olan kasabaya vâsıl olmaya az mesafe kalmış olduğu hâlde, akşam olduğunu gö[S. 31]rerek yolda rast geldiği bir köylüye: “Kasabaya girebilir miyim?” diye sorar; köylü nâib efendiye bir göz gezdirdikten sonra: “Ot ile yüklenmiş manda arabaları girdiği hâlde, siz niçin giremeyeceksiniz?” der.

63

Mahzarın biri eshâb-ı mesâlihın birinden bir altın istemiş, merkûm altını hizmetçisiyle göndermiş ise de, hizmetçi altını değiştirerek mahzara bir kalıp altın vermiş. Birkaç gün geçtikten sonra mahzar merkûmu bulup gönderdiği altının kalıp çıktığını söyledikte, herif hizmetçisine dönüp: “Benim sana verdiğim altın kalıp değildi; niçin değiştirdin?” deyince, hizmetçisi: “Efendim, verdiğiniz altının vazîfesini bî-hakkın icrâ ediyor; nereye gitse geçer; düşündüm ki böyle nâmûslu bir altının mahzar ile mahkemeye götürülmesi câiz değildir; bende ise mücâzâta müstahak sâhte bir altın bulunduğundan, onun yerine bunu hükûmete teslim ettim” der.

64

[S. 32] İspanya kraliçelerinden birinin hizmetinde bulunan zâdegândan biri kraliçeye alâka ederek hâlini ifadeye cesaret edemiyordu. Kraliçe farkına vararak bir gün merkûma ma'şûkasının resmini takdîm etmesini teklîf etmiş; o da ufak bir ayna bulup takdîm ederek: "İşte budur" demiş.

65

Birisi bir çayırda yüzüğünü kayıp edip aramakta iken bildiklerinden birinin oralarda dolaştığını görerek: "Sen ne arıyorsun burada?" demesiyle, beriki "Hiç" diye cevâb verince, herif: "Keşke senin aradığın şeyi ben kayıp etmiş olaydım! " demiş.

66

Bir kalem mümeyyizi ma'iyetinde ki kâtibenin "çiftlik-i mezkûr" gibi ta'birâtını görünce: "Allah'ınızı severseniz biraz kadrşinâs olun, Türkçe mevsufu Arabî sıfata takdîm ettirmeyin; Arabî sıfatlar bir gün kızıp lisânımızı bırakırlarsa ne yaparız?" diyormuş.

67

[S. 33] Fransa'da bir def'a kâime çıkarılarak, sarf olunmak için altın ve gümüş olarak beş yüz liradan ziyâde bir adamın elinde memnû' idi. Böyle bir meblağ her kimde bulunursa, müsâdere olunur, bir misli dahi cezâ-yı nakdî olarak alınır ve üç rob' haber verene verilirdi. İngiltere'ye hicret etmek niyetinde bulunan bir adam elinde bulunan birkaç bin lirayı kâime etse işe yaramayacağını ve nakden als, müsâdere olunacağını bildiği için, nukutunu ikiye taksîm ettikten sonra, hükûmete mürâcaâtle, bir yerde şu kadar lira vardır diyerek, berâber aldığı me'mûrları kendi evine götürüp nukûdunun bir kısmını göstererek müsâdere ettirmiş; diğer kısmını dahi cezâ-yı nakdî olarak verdikten sonra haber verince hakkı olarak müsâdere olunan mâlın üç rob'unu ya'nî tekmîl mâlının yedi kısmından üç kısmını almakla kanâat ederek gitmiş.

68

[S. 34] Bir kavvâl iki gözünden kör olmuştu. Kendisini tesellî ve ta'ziyeye gidenlere derdi ki: "Bu hakkımda pek fenâ olmadı; çünkü şimdiye kadar yolda giderken ekseriyâ yalnız bulunurdum da, bir lakırdı söyleyecek adam bulamayıp sıkılırdım; şimdiden sonra ise her vakit yanımda bir adam bulunacaktır."

69

Ay güneşten iyidir, derdi birisi, çünkü güneş gündüzün çıkar ki çıkmasa da yine aydınlık var; ay ise gece çıkıp bizi karanlıktan kurtarır.

70

Karısıyla geçinememekte bulunan bir adam bir gün karısına: “Seni aldığım güne her gün la‘net okuyorum” deyince, karısı “Hakkın yoktur; çünkü berâber azıcık iyi geçirdiğimiz bir gün varsa, o da o gündür” demiş.

71

[S. 35] Fransa’da bir vakit silâhlar memnu‘ olduğundan, gümrük kolcuları yolcuların üstünü ararlardı, bu sırada yolcunun biri kolculara hitâben: “Mâdemki silâh arıyorsunuz, benim bir kılıcım vardır, otelcinin parasını veremediğimden orada kaldı, bâri gidin, onu alın” demiş.

72

Birisi karısına derki:

Bir seyâhate niyetim vardır, lâkin korkarım ki bir vakit ayrılırsan, muhabbetimiz zâil olunacaktır.

- Bana kalsa, demiş karısı, ne kadar görüşmezsek muhabbetimiz o kadar ziyâde artar.

73

Bir yerden bir cenâze geçiyordu; birisi arkadaşına “Ölen kimdir?” diye sormuş; “İyi bilmiyorum, demiş, ama tabutun içindeki olmalıdır. ”

74

[S. 36] Bir kadın oğlunun sû-i ahlâkından şikâyet ederek, kocasına: “Bilmem bu çocuk bu tabi‘atı kimden aldı? Hele benden almadı” deyince, kocası: “Evet, şübhe yok ki senden almadı; çünkü senin tabi‘atın sende duruyor” demiş.

75

Eski derebeylerinden biri oğlunu lalasıyla, tahsîl için İstanbul’a göndermişti. Avdetinde lâlâsına sormuş ki: “Oğlumun en iyi tahsili edeceği fen hangisidir?” – Hayvâna binmek fennîdir, demiş lâlâsı, çünkü dersinde bir kusûr ettiği vakit muallimi yüzüne vurmazdı, hâlbuki fenâ bindiği gibi at hâtır saymayarak kendisini yere atardı.

76

Birisi medyûn olduğu bir meblağı te'diye ettikten sonra, ahhâbından birine rast gelerek: “Bu borcu verinceye kadar uyku uyuyamadım, deyine musteğrik olanlar [S. 37] nasıl uyuyabilir?” deyince, muhâtâbı: “Medyûn nasılsa lâkin benim dâyinlerim, deyin günden güne çoğalmakta olduğu hâlde benim borçları te'diye etmek niyetinde olmadığımı görürler de nasıl uyuyabilirler; buna şaşıyorum” demiş.

77

Birisi iki kardeş tanıyıp ikisi beyindeki kesret-i müşâbihetten, birini diğerinden fark edemezdi; bunlardan birinin vefât ettiğini haber aldıktan birkaç gün sonra diğerine rast gelerek: “Ha! Ölen siz miydiniz? Yoksa kardeşiniz mi?” demiş.

78

Amerika'nın ibtidâi keşfinde İspanyol'un biri bir Amerikalıya iki karpuz verip bir mektûbla berâber ahhâbından birine göndermiş. Amerikalı yolda karpuzun birini yemiş. Mahalline vâsıl olup mektûb okunmakla karpuzun iki olacağı söylendiğinde, Amerikalı: “Mektûb yalan söylüyor, o cebimde idi, karpuzun iki olduğunu nasıl görebilirdi? ” demiş.

79

[S. 38] Londra'da bir ressam kendi resmini yapıp bir yere asmıştı. Bir gün sokakta geçerken, bir kız kendisine yanaşarak:

- Resminizi gördüm, size o kadar benziyor, o kadar güzel yapılmıştır ki, fevkalâde beğendiğimden eğilip öpmeye mecbûr oldum deyince, ressam:

- Resimde sizi öptü mü? Demiş.

- Hayır.

- Öyle ise bana benzemiyor.

80

Çuka tüccârlığına yeni sülûk etmiş bir adam diğer bir çuka tüccârının pek eski elbise giydiğini görerek: “ – Mağazanda o kadar kumaşlar var da, niçin yeni bir elbise yaptırmıyorsun”; deyince, muhâtâbı:

- Senin gibi yeni tüccâr olmayıp eskiden beri çuka tüccârı bulunduğumu göstermek için, demiş.

81

(Adrian) nam papaya sormuşlar ki: “Düşmanlar ki [S. 39] ölümden başka edeceğin bedduâ nedir?” –“Papa olmalarına duâ ederim” demiş, çünkü bu mesnedden ziyâde rûhu sıkacak bir şey yoktur.

82

Paris kardinali (ya'nî başpapazı) tebdîl-i havâ için bir köye gidip bir iki ay oturmuştu. Bir iki sene geçtikten sonra o köyün ahâlisinden biri kardinale gider; kardinal: “Sizin köyde eski deliler duruyor mu? ” diye sorunca, köylü: “Siz orada iken köyümüzde deliler ziyâde idi” der.

83

Bir İtalyan, Paris'i gezip seyrederken İtalya binâlarına benzer bir ev görerek rehberine:

- Bu binâ bizim binâlara benziyor; burada böyle binâlar yaparlar mı? Deyince, rehberi:

- Hayır, demiş, bunu İtalya'dan getirtmişlerdir.

84

Birisi, cihâzına tama'en, bir dul karı tezevvüc [S. 40] etmişti. Bir vakit geçtikten sonra evine hırsız girip karısından cihâz olarak almış olduğu mâlî çaldığında, herif “Keşke karımı çala ederlerde cihâz kala idi! ” demiş.

85

Sakalı ak ve gâyet uzun bir ihtiyâra sormuşlar ki: Niçin sakalını bu kadar uzatıp kesmiyorsun? “– Her vakit sakalın aklığını görüpte, ihtiyârlığıma yakışmayacak bir harekette bulunmamak için” demiş.

86

Fransa'da birisi istikrâz ederek rüşvet vermekle bir mahkeme riyâsetini almış. Li-ecl-it-teşekkür kralın huzûruna çıktığında, kral bu sırra vâkıf olduğundan yanında bulunanlara: “İşte bir dirâyetli me'mûr, hiç şübhe yok ki pek az müddet içinde borcunu ifâ edecektir” demiş.

87

Birisi bir nutuk irâd ederken bahsettiği [S. 41] şeyin yirmi iki kısımdan ibâret olduğunu söyleyince, dinleyenlerden birisi derhâl kalkıp gitmiş; nereye gideceğini

soranlara; “Geceliğimi almaya gidiyorum” çünkü burada yatacağımızda şübhe kalmadı” demiş.

88

Birisine bir otelcinin ne adam olduğunu sormuşlar: “Gâyet handân bir zâttır, kapısı her dâim giden gelene açıktır; kendisine misâfir olanları pek büyük memnûniyetle kabûl eder” demiş.

89

İrtikâbı ma‘lûm olan bir adam me’mûriyet istihsâl için bir vâliye arzûhâl vermiş ve arzûhâlin içinde -borçları çok olduğundan- bir me’mûriyet alamadığı takdîrde nâmûsuna hâlele geleceğini beyân etmiş. Vali arzûhâli okuduktan sonra: “Evet, demiş, insan her şeyden evvel nâmûsunu düşünmeli, nasıl ki ben de nâmûsumu lekedâr etmemek için sana me’mûriyet vermemeğe mecbûrum.”

90

[S. 42] Acemî bir ressâm ev yaptırıp “Badana ettikten sonra, dîvârlarını güzel resimlerle tezyîn edeceğim” derdi; ahbâbından biri: “Evvela resimleri yapsan da, sonra badana ettirseniz daha iyi olur” demiş.

91

Zulm ile muttasıf olan Fransız krallarından biri fukarâhâne yaptırıyordu. Hekîmin biri bunu işittik de demiş ki: “Âlimi fakîre dûçâr ettikten sonra, bir fukarâhâne yaptırması zarûrî idi.”

92

Bir gemi fırtınaya tutulmuştu; kaptan gemiyi kurtarmak için, anbarlardaki mâlî denize attıktan sonra yolculara dahi ağırlık veren galebelerini denize atmalarını ihtâr eylemiş. Geminin içinde bulunan bir İspanyol kaptanın bu ihtârını işitir işitmez, yanında bulunan karısını kaldırıp denize atmak istemiş; sebebini sorduklarında: “Benim bundan ziyâde ağırlık verir galebeliğim yoktur” demiş.

93

[S. 43] Fransa krallarından Dördüncü Lui’nin terzisini devletin umûruna dâir bir lâyiha kaleme alıp krala takdîm eyledikkte, kral yâverlerinden birine demiş ki: “Mâdemki terzim umûr-u devleti düşünüyor, reis-i vükelâya söyle gelsin, bana bir setre kessin.”

94

Siyaset ricâlinden bir zât dermiş ki: “Fesim kafamın esrârına vâkıf ola idi, yakardım.

95

İki köylünün beynlerinde da‘vâları var idi; birisi, hak kazanmak için, hâkime bir tas süt ve diğeri dahi bir ufak sığa götürmüş. Sıpayı götüren da‘vâyı kazandıktan sütü veren i‘lamı gördükte: “Ah! Benim sütüm ne oldu? ” diye sormasıyla, hâkim: “ Bir ufak sığa içti” deyince, köylü: “Hayır, sütümü içen ufak sığa değildir” demiş.

96

[S. 44] Bir tabîb hasta bulunan bir kıza bakmaya gitmişti; nabzına bakmak ister; kız, tabîb kolunu görmesin diye, gömleğinin yenini tırnağına kadar indirdikten sonra elini uzatarak; tabîb dahi kendi parmaklarını setresinin eteğiyle sardıktan sonra nabzını tutarak: “Bizden bir nabza bakmak için, çukadan bir tabîb lâzım” der.

97

İki arkadaş, biri kimyâgerlik (ya‘nî her şeyi altına tebdil etmek) ve diğeri –mâlik olduğunu iddia ettiği- bir tılsımları her beladan kurtarmak da‘vâsıyla gezip halkı dolandırıyorlardı. Nihâyet bir gün kimyâger ölmekle, arkadaşına kurtarmasını teklîf ettiklerinde, “Zâten ömrü oldukça çekmekte bulunduğu bir da‘vâ-yı batıl belâsından kurtulmadı mı? ” demiş.

98

Amerikalının biri Londra’ya gidip bir siyâh köle dahi berâberinde götürmüş olmakla, kendisini ara sıra [S. 45] dövermiş. Komşularından ba‘zısı: “İngiltere’de esâret memnû’dur, herkes hürdür, kimsenin kimseyi dövmeye hakkı olamaz” deyince, Amerikalı: “Ammâ hürriyet ha! Bu nasıl hürriyet ki insan kendi kölesini de dövemesin? Bu âdetâ esâret! ” demiş.

99

Bir kadının çocukları dâima hazîn ve müteessif durduklarından, kendisine bunun sebebini sorduklarında, “Bu hüzn ve teessüflerini gidermek için her gün kendilerini dövüyorum, yine mutenebbih olmuyorlar” demiş.

100

Milâdın 1834 târîhinde Japonya’da böyle bir i’lân-ı resmî neşr olunmuştu: “İmparatorun emriyle herkes boyunu uzatmaya me’ûrdur, yirmi yaşını geçtiği hâlde boyu uzamayanlar, boylarını uzatıncaya kadar her gün kamçı ile dövülecektir.”

101

Katl-i nefis eden bir adamın masası üzerinde şu [S. 46] ibareyi hâvî bir pusula bulunmuş: “Rûhum cismimden hoşnûd değildi; insanın hoşnûd olmadığı evden çıkması tabîîdir.

102

Fransa’nın eski vükelâsından biri dermiş ki: “Mâliye nezâretine ta’yîn olunacak zâtın, kim olursa olsun, dostum ve hatta bir dereceye kadar akrabâmdan olacağını şimdiden i’lân ederim.”

103

Şâirin biri necâbetiyle tefahhur eden bir genci meth ettiği sırada; “Necâbetinden başka hiçbir kabâhati yoktur” demiş ve bu vechile kendisini necâbetiyle tefahhur etmekten vazgeçirip âdetâ necâbetini gerçekten kabâhat addederek ağzına almayacak bir hâle getirmiş.

104

Moğol hükümdârlarından biri İran şâhının sefirini kabûl ettiği sırada, yanda durup sinekleri kovan bir bendesini göstererek sefire hitâben: “Sizin şâh bu [S. 47] bendemden büyük değildir ya? ” deyince, sefir: “Benim şâhımın yalnız başı sizin tekmîl cisminizden büyüktür” demiş.

105

Bir çocuk mektepte pencerenin bir camını kırmış olduğundan ve hocanın gelir gelmez camı kim kırdığını soracağını bildiğinden, titremekte iken hoca gelip oturur oturmaz, ilmihâli açarak o çocuğa hitâben: “Yeri ve göğü kim yaptı? ” deyince, çocuk titreyerek: “Ben yapmadım, hoca efendi!” demiş; hoca hiddet ederek: “Ne demek sen yapmadın!” deyince, çocuk yalvararak: “Aman hoca efendi! Ben yaptım, lakin bir daha yapmam!” demiş.

106

Ef’âl-i seyyi’esi malûm bir kardinalin, cân vereceği vakit, yanında bulunan tabîbe büyük gazâpta bulunduğunu söyleyince, tabîb: “A! Şimdiden mi! ” demiş.

107

[S. 48] Birisi yemek yerken hizmetçisine bir parça ekmek vererek: “Sıcak ekmeği çok severim, her gün sıcaklığı bulunmaz, bunu yarına sakla” demiş.

108

Bir kız vâlikesini, kendisini bir baloya götürmek için kandırmaya çalışıyordu. Vâlikesi: “Kızım, orada kimseyi tanımıyoruz, sıkılırsın” deyince, kız: “Eğleneyim de sıkılırsam, zararı yok” demiş.

109

Ressâmın biri – Hıristiyanlarca ma‘ruf olan- “Yedi âyîn”i tebessüm ettirerek her birine mahsûs bir resim yapıp müzeye koymuş; hekîmin biri bu resimleri sıra ile gözden geçirerek cümlesini takdîr etmiş ve yalnız “tehhül” âyîni resmine gelince: “Garip şey! Teehhülün resmi bile lâyıkiyle olamıyor” demiş.

110

Aragon krallarından (hakim) lakabıyla mülâkkab olan [S. 49] Alfons dermiş ki: Bir karı koca, bahtiyâr olmak için kocanın sağır, karının kör olması iktizâ eder.

111

Rehîn ile akçe ikrâz eden sarrâfın biri, cân vereceği vakit papazın öptürmek için gözü önünde tuttuğu haça bir vakit baktıktan sonra: “Bu rehîne karşı çok para veremem” diyerek teslîm-i rûh etmiş.

112

Balonun Fransa’da ve vapurun İngiltere’de keşf olunduğu malûmdur. Fransız’ın biri bir İngilize makâm-ı tefahhurda: “Siz suda yüzmeyi buldunuzsa, biz havada yüzmeyi bulduk” deyince, İngiliz: “Evet, biz ağırız. Siz hafîfsiniz” demiş.

113

Taht-ı muhasârada bulunan bir kasabada iki arkadaş bir sofanın üzerine yatmış uyuyorlardı; ansızın bir [S. 50] gülle gelip birinin başını aldı; arkadaş uyanıp: “Vah! Bîçâre arkadaşım! Uyanıp da başını vücûdundan ayrı gördüğü vakit, ne kadar teessüf edecek! ” demiş.

114

Eski İran şâhlarından birinin mütekaribininden birisi her ne vakit efendisinin huzûrundan çıkarsa, iki eliyle başını yoklamayı âdet edinmiş idi. Sebebi sorulduğunda:

“Şâhın huzûruna girenlerden çoğunun başı kesilmiş çıktığını gördüğüm için, elim ile yoklamadıkça, başıma mâlik olduğuma kesb-i itmînân edemem” demiş.

115

Birisi, para kazanmak için su ile şişeler doldurarak ve mühürleterek çok yaşamak için ilâç diye, satardı. Ahbâbından birisi bu ilâcı alıp içtikten birkaç gün sonra hâlet-i nez‘de olduğu hâlde, dostuna “Hani ya verdiğiniz ilâcın bir hayrını [S. 51] görmedim” dedik de, herif: “Ah! O ilâcın te’sîri iki şartla meşruttur: Olmuş şeyleri olmuş bitmiş nazariyle bakarak teessüf etmemek ve yapılacak işin yapılması kader de varsa yapılıp yoksa yapılmayacağını i’tikâd ederek çalışmamak; ilâcı almakla berâber bu iki şartı icrâ eden yüz elli sene yaşayabilir” demiş.

116

İki köylü mevrûatlarından bahsederken, birisi “Bu yağmurlar daha birkaç gün devâm ederse, her şey topraktan çıkacak” deyince, diğeri: “Aman deme, arkadaş! Mezârlıkta gömülmüş iki karım vardır” demiş.

117

Fransa krallarından biri bir yerde târ kalıp yanında askeri dahi olmadığından, civâr olan mahaller ahâlisinden imdâd istemiş; muahhara gidip imdâd ettiklerin taltîfini başvekîle emretmiş idi. Bir müddet sonra bir adam başvekilin huzûruna çıkıp bir me’mûriyet istemiş ve kesb-i istikâk için, “Falân yerde imdâd edenler[S. 52]denim” demiş. Başvekîl “Sen kaç taksîm olunmuşsun” diye su’âl etmekle, herif cevâptan âciz kalınca, yine başvekîl “Oraya imdâda gelen yedi yüz kişi idi, mükâfât talep edenler iki bini geçti; demek oluyor ki her bir imdâtçı üçe dörde taksîm olunmuştur” demiş.

118

Fetânetiyle meşhûr olan avukat (Marşan) dermiş ki: Hükûmet muhâkeme işleriyle yemeklerin ne sûretle yapıldığını görenin yarını bulanır.

119

(Malet) bir ihtilâl çıkarmak teşebbüsünde iken tutulup dîvân-ı harb huzûruna istintâk olduğu sırada, reîsin: “Şerîklerin kimler idi?” suâline cevâben: “Muvaffak olmuş ola idim, zâtîâlînizde şeriklerimin biri olacak idiniz” demiş.

120

Aktörün biri rolünü iyi ezberlemeksizin sahneye [S. 53] çıkıp huzzârı bıktırdıktan sonra oyunun sonunda, “Yarın (Bilmeksizin feylesof) oyununu icrâ edeceğiz” deyince,

huzzârın biri: “Hayır, hayır, bugünkü oyunu bilmeksizin icrâ ettiniz; yarınkini de bilmeksizin icrâ edecekseniz, kimse gelmez” demiş.

121

Kardinalin biri zevk ü safâya ve halk ile ihtilâta meyyâl olduğundan, papa bir gün bu tavrını takbîh ederek: “Ben sağ oldukça, sen hiçbir iyilik me’mûl etme” deyince, kardinal cevâben: “İntizârda bulunacağım, efendim” demiş.

122

Feylesofun biri papanın huzûruna çıkıp bir büyük kabâhat etmiş olduğunu beyanla, affını istirhâm etmiş; papa kabâhatin ne olduğunu sordukta feylesof: “Cenâb-ı Hakk’ın bize vermiş olduğu envâ’-i niam ve lezâizden ictinâb edip, kendimi bu ihsân-il Hay’dan mahrûm bıraktım” deyince, papa ne diyeceğini şaşırarak [S. 54] “Böyle bir kabâhati ben de vaktiyle etmiştim; hamdolsun, sonra vazgeçtim” demiş.

123

Eski Yunan serdârlarından (Kallikratidas)a birisi elli bin drahmi rüşvet teklîf etmiş; (Kallikratidas) bu rüşveti reddetmekle ma’yetinde bulunan (Kaliyandar) isminde bir zâbit: “(Kallikratidas) ola idim, kabûl ederdim” deyince, (Kallikratidas) işitip: “Ben de Kaliyandar ola idim, kabûl ederdim” demiş.

124

On Dördüncü Lui’nin bir yâveri huzûruna çıkararak: “Kardinal (Mazarin) rûhunu Cenâb-ı Hakka teslîm etti” deyince hazır bulunan mütekarribinden birisi: “Ummam ki Cenâb-ı Hak kabûl etmiş olsun” demiş.

125

Sarhoşun biri bir tabîbe rast gelerek: “Siz diyorsunuz ki yemekle berâber bir kadeh şarap insâna kuvvet verir; ben ise yemekle berâber, yemekten evvel, yemekten sonra [S. 55] tam kırk kadeh şarap içtiğim hâlde, kuvvetim çoğalmak şöyle dursun azaldı” demiş.

126

İki çocuk sövüşüyorlardı; biri diğerine: “Piç! Senin baban yoktur!” deyince, diğeri: “Piç sensin, benim senden ziyâde babalarım var!” demiş.

127

Birisi ahabbından birinin odasına gidip kendisini bulamamış ve odasının her tarafını bir parmak toz kaplamış olduğunu gördüğü için, bu pisliği dostunun yüzüne

vurmak için birkaç yerde tozun üzerinde “domuz” kelimesini yazmış. Ertesi gün o dostuna rast gelerek: “Dün size geldim, bulamadım” deyince, dostu: “Evet, isminizi bırakmıştınız, ondan geldiğinizi anladım” demiş.

128

Sarhoşun biri pislikle dolu bir çukura düşüp, güç hâl ile çıkarılmış. Ertesi gün kendi [S. 56] sine pislik neresine kadar geldiği soruldukta, “Boynuma kadar geldi” demiş; “Sonra kendin mi çıktın, yoksa çıkardılar mı?” diye sorduklarında, “Başım aşağı düştüğümünden, kendim çıkamazdım” demiş.

129

Bir kadın başını saklayarak kendisini pek genç göstermek istiyordu. Bunun doğduğu seneyi ve günü bile bilen bir ihtiyâr kadın demiş ki: “Yaşını bilmemeye hakkı vardır, nereden hâtırlayacak? O doğduğu vakit küçücük bir çocuktur.”

130

Köylünün biri köy imâmına bir tavşan göndermeye va‘d etmişti. İmâm birkaç gün bekledikten sonra köylüye rast gelerek: “Hani ya, tavşanı göndermedin?” demekle, köylü: “Nasıl göndermedim? Acâib şey! O günden gönderdim; gelmedi mi?” demiş; İmâm efendi kiminle gönderdiğini sorunca: “Tarlamin başında kendisine rast geldim, imâm efendiye git, dedim” demiş.

131

[S. 57] Birisi beygir satın alacağından, ahabbının birinden beygirin yaşının nereden anlaşıldığını sormuş; dostu “Dişinden anlaşılır” demekle, herif ertesi gün hâlâ eğeri konmamış bir beygire bakarken büyük bir mahâretfer ve şallakla ağzını açıp dişlerini saydıktan sonra “Bu otuz iki yaşındadır! İstemem” dedi.

132

Kendisini pek genç zanneden ve zannettiğinden daha genç göstermek isteyen bir kadının oğlu hafiyen evlenmiş olmakla, birkaç sene sonra karısı öldüğünden iki çocuğunu alıp vâlidesine götürerek: “Bunlar yetim torunlarıdır, artık benim kabâhatimi bunlara bağışla!” ve çocuklar dahi “Âh! Bizim büyük vâlide!” deyince, telâş ve me’yûsiyetle: “ Benim haberim olmaksızın tehhülünü afv edebilirim, lakin bunların bana büyük vâlide demesini afv edemem” demiş.

133

[S. 58] Mümeyyizin biri bir şakirdi hikmetten imtihân ederken, şakird şaşırıp pek sâde bir suâlne cevâb veremediğinden, mümeyyiz hâzır bulunan hizmetçilerinden birine: “Gâlibâ efendinin karnı açtır, bir çuval ot getirin!” deyince, şakird: “İki getirin! Berâber yiyeceğiz” demiş.

134

Birisi yataarken hizmetçisine: “Sabâh beni sâat onda uyandır, on birde gideceğim” deyince, hizmetçisi: “Başüstüne efendim! Sâat ona geldiği gibi çanı çalarsanız gelir, sizi uyandırırım” demiş.

135

Üç kişi Paris’in tiyatrosunda “Ernani” fâciasını seyrettikten sonra, çıkarken birisi arkadaşlarına bu oyunda bir büyük kusûr olduğunu iddiâ etmiş; arkadaşları kusûrun neden ibâret olduğunu sorunca, herif: “Bu oyunun bu üçüncü icrâsıdır, ben [S. 59] birinci ve ikincisinde dahi bulundum; Şarel Kint’i öldürmek için birkaç kişi kur’a çekmiyorlar mı? Birinci icrâsında kur’a Ernani’ye düştü, ikincisinde Ernani’ye, üçüncüsünde de Ernani’ye; bir def’a, iki def’a tesâdüf olabilir, amâ her vakit olur mu?” demiş.

136

Her vakit siyâsî bir maksada mebnî temâruz edip gazetelerde hastalandığı yazılan ve halk tarafından hastalığından ihkâm çıkarılan bir diplomat ölmüş idi; birisi gazetede bunun vefâtı havâdisini okuyunca: “Acabâ bu ölüm ne maksada mebnîdir?” demiş.

137

Prensin biri ata binip gezmekte iken eşeğine binmiş işe gitmekte bulunan bir papaza rast gelmekle, söz olsun diye, “Eşek nasıl gidiyor, baba?” deyince, papaz “Atla gidiyor” demiş.

138

Paris Kardinali – bir düğüne gidip; eğlenmiş [S. 60] olan – bir âbayı tekdîr ettiği sırada, âba Hazret-i İsa’nın dahi (Kana)nın düğününe gitmiş olduğunu söyleyince, kardinal: “Hazret-i İsa’nın taklîd edecek başka bir hareketini bulamadın mı?” demiş.

139

Konsolîtçilerden birinin karısı hasta olup kendisine nabzını tutturmuş; konsolîtçi, bir elinde sâat ve bir elinde karısının eli olup nabzını sayarken fevkalâde bir telâşla:

“Tenezzül ediyor! Tenezzül! Tenezzül!” deyince, karı korkup: “Yetişin ölüyorum” diye bağırması. Derhâl tabîb gelip, nabzına baktıktan sonra, nabzının pekiyi olduğunu beyanla, kocasına “Tenezzül ediyor” demesinin sebebini sordukta, herif: “Evet, şu kadar frank şu kadar santime kadar tenezzül etti” demiş.

140

İsveç kraliçesi Kristina, Roma’da misâfir olduğu sırada, bir gece uyuyamadığından uykuyu [S. 61] da’vet için bir iki mızıkacının celbiyle çalgı çaldırılmasını istemiş, gece vakti başka mızıkacı bulamamakla sokaklarda dolaşan napolitan çocuklarından ikisini tutup kraliçenin yatak odasına götürmüşler. Kraliçe, mızıkacılar görmesin diye karyolanın perdelerini kapamış iken, çaldıkları havânın birbiri çok hoşuna gitmekle, “Ne güzel çalışıyorlar!” diyerek, başını perdeden çıkarınca karyolanın içinde adam bulunduğunu düşünmemiş olan çocuklar korkup çalgılarını yere atarak ve bağırarak kaçmışlar.

141

Halk tarafından “sünnet” nazarıyla bakılan bir papanın kerâmâtinden bahsolunuyordu. Gençliğinde arkadaşı bulunmuş olan bir ceneral “Ben bunun papa olduğunu işittiğim gibi, bu dereceyi bulacağımı anladım, çünkü gençliğinde dahi kumâr oynarken pek çok hilelerle arkadaşlarını aldatarak dâima kazanırdı” demiş.

142

[S. 62] Fransa krallarından On sekizinci Lui tertîb etmiş olduğu bir nizâm-nâmeyi Taleyran’a okuttuğunda Taleyran “Bir noksân görüyorum” demiş; kral noksânın neden ibâret olduğunu sorunca, Taleyran “Mehâkim a’zâsının maâşları ta’yîn olunmamıştır” demiş; kralın “Onlar meccânen hizmet göreceklidir” demesi üzerine, “Meccânen mi! Pek pahalı gelmez mi?” demiş.

143

Kardinal (Mazarin)in aleyhinde bir kitâb yazmıştı. Kardinal bu kitâbın intişârını men’ için, tekmîl nüshalarını toplatıp yakmak istemiş ise de, yakacağı vakit bir kitâbcı gidip her bir nüsha için dört frank verdiğiinden kardinal satmaya mecbûr olmuş. Ahbâbından biri bu kitâbları toplamış iken tekrar sattırmasının sebebini sorunca, kardinal: “Keşke her gün aleyhimde böyle bir kitâb yazılrsa da bu vechile intişâr etse!” demiş.

144

[S. 63] Kardinalin biri büyük Bonapart önünde bu zâtın fütûhat ve seferlerini muâheze ederek ve bir haritanın üzerinde parmağını gezdirerek: “İbtidâ şu kasabayı almalıydınız, sonra şuradan geçerek şunu feth etmeliydiniz...” demeye başlayınca Bonapart: “Evet, o kasabalar parmakla alına idi, öyle yapacaktım” demiş.

145

Birisi babasından az miras bulduğundan şikâyet ederek dermiş ki: “Familyamızın pek çok serveti var idi, lâkin peder bey müsrif olduğundan, hayâtında mâmelekimizi yiyip bitirdi! Familyamızda pederim bulunmamış ola idi, ben âdetâ zengin olacaktım.”

146

Papazın biri kilîsede esnâ-yı va‘zda (sünnet)in birini medh ü senâ ederek mevki‘nin pek yüksek olmasından kinâye olmak üzere: “Bunu kimlerin sırasına koyabiliriz?” deyince, birinci sırada oturup papazın [S. 64] va‘zından usan getirmiş bir adam yerinden kalkıp: “En birinci sıraya koymalı, benim yerime koyunuz” diyerek çıkıp gitmiş.

147

Gâyet zengin iki zenci hemşîre evlenmek istiyorlardı. Bir adama bunların birini almayı teklîf ettiklerinde, “İkisini alırım” demiş; “Bir adam iki karı alır mı?” dediklerinde, “İki siyâh bir beyaza bedeldir” demiş.

148

Prusya İmparatoru büyük (Frederik) hâssa askeri içinde yeni bir nefer gördüğü vakit, bu üç suâli irâd etmeyi âdet edinmiş idi: “Kaç yaşındasın? Kaç seneden beri hizmetimdesin? Ta‘yînin maâşın sûret-i matlûbede veriliyor mu?” Almanca bilmez bir Fransız delikanlı Prusya İmparatorunun hâssa ordusuna dâhil olmaya arzû ederek, kabûl olunmuş; zâbiti imparatorun kendisine üç suâl irâd edeceğini [S. 65] beyânla, vereceği cevâbları Almanca yazıp kendisine ezber ettirmiş. İmparator bu nefere rast geldiğinde, suâllerine sırasını değiştirerek: “Hizmetime gireli ne kadar vakittir?” deyince nefer: “Yirmi sene” demiş; imparator kendisinin ancak yirmi yaşında olduğunu görüp, taaccüb etmekle, dünyâya geleli kaç sene olduğunu sordukta, “Bir sene” demiş; imparator bu cevâplardan bir şey anlayamayıp: “İkimizden birisi çıldırmış olmalıdır” deyince, nefer “İkisi de” demiş.

149

Meşâhîr-i üdebâdan (Dumolin), cân verirken etrâfında bulunan üdebâyâ hitâben: “Âlemde üç büyük tabîb bırakarak, ölüyorum” deyince, üdebâdan her biri bu üç büyük tabîpten biri kendisi olacağını me’mûl ederek, dediği üç tabîb kimler olduğunu sormakla: “Biri banye, biri hareket ve diğeri perhîzdir” demiş.

150

[S. 66] Yunanlının biri kendi kavmini medh ederek bütün hükemânın bu kavmden çıkmış olduğunu söylemekle, dinleyenlerden birisi: “Evet, Kavminizden hep hükemâ çıkmış, onun için şimdi içinde hiç kalmamıştır” demiş.

151

İspanyol’un biri kendi kıyâfet ve heybetini medh ederek: “Silâhları takındığım vakit aynaya baksam, kendim dahi kendi heybetimden korkarım” deyince, dinleyenlerden biri: “Ya düşmanın heybetini görsen, ne yaparsın?” demiş.

152

Fransa krallarından biri İspanya’da muhârebe edip İspanyolları mağlup etmiş olmakla, Venedik Cumhuriyeti [S. 67] bir taraftan Fransa kralına bir tebriknâme yazıp beyân-ı memnûniyet ve bir taraftan dahi İspanya kralına yazıp izhâr-ı teessüf etmiş. Fransa’nın Venedik’teki sefiri cumhuriyet reîsiyle görüşüp bu ikiyüzlü politikanın sebebini sorduk da, reîs kütüphanesinden bir İncil alıp açarak “Sevinenlerle berâber sevinmeli ve keder edenlerle berâber keder etmeli” kelâmını göstermekle iktfâ edip hiçbir cevâb vermemiş.

153

Fransa’da köylünün biri, papazın huzûruna günâhlarını i’tirâf ettiği sırada, bir koyun çalmış olduğunu söyler; papaz koyunu geri vermesini tavsiye eder; köylü:

- Ben koyunu yedim, der.

- Yedin mi? Öyle ise Cehenneme gideceksin; çünkü öbür âlemde koyun çıkıp senin hırsızlığına şahâdet edecektir.

- [S. 68] Koyun çıkacak mı? Öyle ise, neden korkacağım? Koyunu tutar, sâhibine veririm, vesselâm.

154

Bir adam rü’yâsında yumurta yediğini görmüş; bu rü’yâyı ta’bir ettirmek için muabbire mürâcaât etmiş; muabbir yumurtanın beyazı gümüşe ve sarısı altına delâlet

ettiğinden, yakında eline gümüş ve altın geçeceğini söylemiş; bir vakit geçtikten sonra rü'yâ sâhibinin eline fi'l-vâki' gümüş ve altın geçmiş; bunun üzerine muabbire gidip bir mecîdiye vermiş. Muabbir “Bu yumurtanın beyazı içindir; ya sarısı için bir şey yok mu?” demiş.

155

Meşâhîr-i üdebâdan (Bugar) ihtiyârlığında ateh getirmiş olmakla oturduğu koltuklu sandalyenin hasta olduğu vehmine düşerek sandalyenin kollarını tutup nabzına bakar ve ikide bir arkadaşlarını da'vet ederek sandalye[S. 69]nin marîzini teşhîs ettirmeye çalışır ve re'ylerini sorarmış. Bir gün arkadaşlarından birine: “Beni niçin artık hastalara bakmaya çağırıyorlar?” demekle arkadaşı: “Sâye-i mahâretinizde hiç hasta kalmadı” deyince, ibtida memnûn olmuş ise de birazdan sonra yine müteessif olarak: “Ne fâide! Âlemi iyi ettim de, sandalyemi iyi edemiyorum” demiş.

156

A'zâsı sağlam bir dilenci birisinden sadaka istemiş, herif: “Senin hiçbir sakatlığın, hiçbir illetin yoktur, niçin çalışmıyorsun?” deyince, dilenci: “Ah efendim, bir elim bir ayağım sakat ola idi, yine çalışacaktım, fakat her nevi' çalışmaya mâni' olur bir illetim vardır” demekle, o illetin ne olduğunu soruldukta, “tenbelliktir” demiş. Bu doğru sözü istediği sadakayı ma' ziyâde almasına hizmet etmiş.

157

[S. 70] Yalancılıkla meşhûr bir adam, bir salona girer girmez, hazır bulunanlardan birisi: “Aslı yoktur, yalandır” diye bağırmış; herif: “Efendim, ben daha ağzımı açmadım, hangi şey yalandır” deyince, “Söyleyeceğin şeylerin hepsi şâmil olmak üzere, peşin söyledim” demiş.

158

Bir dilenci sokaklarda: “İş işlemekten ürker biçare dilenciye, tenbellik gibi bir zâlimin pençesinde esir olan zavallı bir adama merhamet edin!” diye bağırmaı âdet edinmiş.

159

Tabîbin biri, bilardoya pek merâklî olmakla, bu oyunda mahâreti olmayan bir arkadaşıyla dâimâ istihzâ edermiş. Bir gün mezârlıktan geçerken iki cenâze götürülmekte olduğunu görmekle vefât edenlerin isimlerini so[S. 71]rarak bilardo

bilmeyen tabîbin bakmakta olduğunu anlayınca: “Vay! O böyle karambole etmeye alışmış, ha!” demiş.

160

İngiltere’de birkaç asır evvel cenâzelerin defni sırasında ücretle ağlar adamlar var idi. Bunlardan birisi bir gün ahibbâbından birine gidip “Bugün filânın cenâzesi defnolunacak. Ben söz vermiş isem de, gidemeyeceğimden, vekâlete gidip ağlamanızı ricâ ederim” demiş; dostu kendisinin niçin gitmediğini sorunca, “Bu sabâh karım öldü; nasıl ağlayabilirim? Demiş.

161

Çapkınlıkta şöhet kazanmış bir adam, evlendiği gün, karısı: “Artık bundan sonra câhillikten vazgeçeceğinizi me’mul ederim” demekle, “Evet, en sonraki câhilliğim bu olacaktır” demiş.

162

[S. 72] Vâizin biri kumarın fenâlığından bahsettiği sırada, gençlerin geceleri falân kumarhânede geçirdiklerini makam-ı takbîhte söylemiş; va’zını bitirip, câmi’den çıkarken bir delikanlı kendisine yanaşıp: “Dediğiniz kumarhâne nerededir?” demiş.

163

Volter kendisini mektûblarıyla tasdî‘ etmekte olan bir gence “Vefât ettiğim münasebetiyle, bundan sonra size cevâp yazamayacağım” yazmış; Birini de ondan sonra yazdığı mektûbların zarfları üzerine “Öbür dünyâda mukîm mösyö Volter’e” diye yazmaya başlamış.

164

Fransa’nın (Şalon) eyâleti akademiyasının (ya’nî [S. 73] meclis-i maârifinin) a’zâsından biri -Volter’in dâhil bulunduğu- bir mecliste bu akademiyayı medh ederek: “Şalon Akademiyası Fransa umûmî akademiyasının büyük kızıdır” deyince, Volter: “Evet, hem gâyet nâmûslu bir kız olmalıdır ki ismi hiç ağızlara alınmıyor” demiş.

165

Birisi pek geç kalkmayı âdet edinmiş; bundan dolayı ehîbbâsının vâki‘ olan itâba cevâben: “Sebebi vardır, sabâhleyin uyandığım gibi, tenbellikle çalışmak hevesi beyinde bir münâzaa, bir kavgadır kopar; çalışmak hevesi kalkıp bir iş görmekliğimi, tenbellik ise sıcak yatağımdan iyi yer bulamayacağımı ihzâr eder; nihâyet bunların beyinde ittifâk hâsıl oluncaya kadar da‘vâlarını dinlemeye mecbûrum” der imiş.

166

Avrupa’da rüşvet kapısı bir adamı birden bire müşîr [S. 74] çıkaracak kadar açık bulunduğu zamânlarda, bu tarikle müşîriyete nâil olmuş bir müşîr ma’iyetindeki ihtiyâr bir ferikle bir husûstan dolayı münâzaa ettiği sırada, rütbesinin daha büyük olduğunu murâd ederek: “Bilmez misin ki beynimizde bir fark vardır?” deyince, ferîk: “Bilirim, efendim, nasıl bilmem? Benim bu rütbeye kırk senelik hizmetle ve senin kırk bin frankla nâil olmaklığımız değil midir?” demiş.

167

Yine bu tarikle bir büyük rütbeye nâil olmuş bir adam -elli senede kat’- merâtib ederek, o rütbeye nâil olmuş- bir arkadaşına: “Sen bu rütbeyi dilenmişsin, sana merhamet ederek vermişler, ben ise paramla kazandım!” demiş.

168

Üç yüz bin franka mâlik bir adam, yalnız bir oğlu [S. 75] olmakla, öleceğine yakın piskoposu çağırıp oğluna istediğini vermek şartıyla, tekmîl mâlını kendisine bıraktığını söylemiş ve o vechile vasiyetnâmeği tertib ve imzâ etmiş. Piskopos ise bu vasiyetnâmeye istinâden herifin tekmîl mâlını zabt edip oğluna yalnız on bin frank bırakmış. Bunun üzerine müteveffânın oğlu mahkemeye mürâcaât etmeye mecbûr olmakla, reîs-i mahkeme vasiyetnâmeği dikkatle okuduktan sonra piskoposa: “Siz vârise ne veriyorsunuz ve kendiniz için ne kadar istiyorsunuz?” diye sormuş; piskopos: “Vârise on bin frank veriyorum, kendim içinde iki yüz doksan bin frank istiyorum” deyince, reîs: “Öyle ise istediğiniz doksan bin franktır, işte vârise vereceğiniz mablağda budur çünkü vasiyetnâmede istediğini vermekliğiniz mukayyedir” demiş ve bu vechile vârise kazandırıp piskoposu mahrûm bırakmış.

169

[S. 76] Papalardan birinin aleyhinde sokakta bir yâfte yapıştırmışlardı. Papa mütekarribinden birine: “Bu yâfteyi yapıştıranı her kim bulup bana gösterirse, şu kadar ihsân ve her kabâhatini afv edeceğim” demekle, herif zâten yâfteyi kendisi yapıştırmış olduğundan papadan bu va’dlerini icrâ edeceğine te’mînât aldıktan sonra, “Ben yapıştırdım” demiş ve papa bunun hem bu kabâhatini afv etmeye hem ihsânlar vermeye mecbûr olup intikamdan mahrûm kalmış.

170

Papalardan biri kendisine saraylar yaptırarak, hazîneyi tüketmekle, ahâli aç kalmış olduğundan, bir gün sarâylardan birinin dîvârı üzerine Tevrât'ın “Yarabbi! Bu taşları ekmeğe tahvîl edin” meâlinde olan bir fıkrası yazılı bulundu!

171

[S. 77] Hırsızın biri tevkîf olunarak mahâkemeye çıkıldık da avukat ta'yîn edeceğini beyân etmekle, bir avukat celb ettirilerek hırsızla berâber teneffüşhâneye çekilmiş, hırsız avukata “Sen beni kurtarmak ister misin?” deyip avukat “Ben tuttuğum da'vâyı kazanmayı elbette isterim” deyince, hırsız “Fakat benim da'vâm sâir da'vâlar gibi öyle çok bağırp söylemekle kazanılmaz, bil'akis ses çıkarmamakla kazanılır; sen hiç sesini çıkarma, bak ben nasıl kurtulurum” diyerek kapıdan çıkıp gitmiş. Avukat mahkemeye girip hırsızı ne yaptığını sorduklarında “Ben muhâfazasına me'mûr değildim, kendisini kurtarmak için gelmişim; onun için kânunen bundan başka kurtulmak tarîki yoktu.” demiş.

172

Fransa zâdegânından biri bir müşîr ile muârazası [S. 78] sırasında “Ben müşîr değilsem de, müşîrlik kesildiği ormanın ağaçlarındanım Â” deyince, “Evet, odundan müşîrler yapıla idi, sizde pekâlâ bir müşîr olurdunuz” demiş.

173

İtalya'nın ittihâdından evvel, ülkesi gâyet küçük bir prens –ülkesinde ikâmetini muzir addettiği- bir adama yirmi dört sâat zarfında ülkesinden çıkmak emrini verince, herif “Ne hacet, efendim, çâr yek sâatin içinde ülkenizin hâricinde bulunabilirim” demiş.

174

Ressâmın biri yaptığı resmi bir kunduracıya gösterip re'yini sormuş; kunduracı kunduranın bir dikişini göstermemiş olduğunu beyân etmekle, ressâm kunduracının bu i'tirâzını haklı görerek, tashîh etmiş, [S. 79] kunduracı bundan cesâret alarak, resmin baldırına dahi i'tirâz etmek için ağzını açar açmaz ressâm eliyle ağzını kapatarak: “Yok! Kunduracının re'yi kunduradan yukarıya çıkmaz” demiş. Bu söz Avrupaca darb-ı mesel hükmüne geçmiştir.

175

Prensın biri ba‘zı mütekarribleriyle gezmekte iken, yorulduğunu beyân etmekle, meydân-ı müdâhinede kûy sebkatı kapmak isteyen birisi: “İrâde buyurur iseniz, sırtıma rekûb buyurunuz, sizi götürüyim” deyince, prens: “Estağfirullah, ben Hazret-i İsâ’nın ka‘binde adam değilim” demiş. (Hazret-i İsâ’nın ekseriyen merkebe bindiği ma‘lûmdur).

176

Şâirin biri inşâd etmiş olduğu eşârı tab‘ ettirmiş olmakla, ahlâbından birine: “Bu kitâbın tab‘ [S. 80] pek ucuz geldi” deyince, muhâtabı: “Elbette, değeriyle münâsib olacak değil mi?” demiş.

177

Gâyet çirkin bir adam, bir yere gideceği münâsebetiyle, zevcesine: “Sakın ben burada yokken çıkıp bir yere gitmeyesin” deyince, zevcesi: “Müsterîh olunuz, bana o arzû yalnız sizi gördükçe geliyor” demiş.

178

Ahlâka dâir nesâyih ve emsâl ve hikemiyât yazan bir müellife terzinin biri: “Halka verdiğiniz nasihatları kendiniz niçin icrâ etmiyorsunuz?” deyince, müellif: “Ya sen yaptığın elbisenin tekmîlini kendin mi giyiyorsun?” demiş.

179

Birisi, eskimiş olan setresi görünmemek için [S. 81] yaz günü kaput giyiyordu, bir mecliste sebebi sorulup, “Biraz nâ-mizâcımda onun için” deyince, hâzır bulunanlardan birisi: “Kendiniz mi nâ-mizâcsınız, yoksa setreniz mi?” demiş.

180

İngiliz’in biri etrâfına bir cemm-i gafır toplayarak ve kendisi bir fiçının üzerine çıkarak Protestanlığı medh yolunda bir nutuk irâd ediyordu. Esnâ-yi nutukta: “Bu sözü söylediğim hâlde, dinin esâs-ı metîni üzerine dayanmışım” der demez, fiçının dibi çöküp hâzurunun gözlerinden kaybolmuş.

181

Câhil bir zengin hakîmin birine zenginlik hakkında fikrini sormakla, hakîm: “Bir câhilin ulemâya ve bir ahmağın ukalâya vâsıta-i takdîmidir” demiş.

182

[S. 82] Güzel fakat bedhûy bir karının kocasına birisi: “Zevceniz gül gibidir” deyince, herif: “Evet, lâkin dikenleri ziyâdesiyle zehirli bir güldür” demiş.

183

Amerika hükemâsından meşhûr Franklin, Londra’da iken yanında bulunan bir zenci hizmetçisi kendisine zâdegân ne demek olduğunu sormuş, Franklin dahi “İş işlemekle meşgûl olmayanlara zâdegân derler” demiş. Ertesi gün zenci Franklin’e demiş ki: “Londra’yı tekâmîl gezdim, gördüm ki burada her şey bir işle meşgûldür, su, havâ, ateş, buhâr, köpekler, öküzler, atlar, insânlar, hepsi birer iş görüyorlar, yalnız domuzların bir işle meşgûl olduklarını görmedim, acabâ Londra’nın zâdegânı bunlar mıdır?”

184

[S. 83] Bir kırâathânenin söbesi üzerine şu ibâre yazılı idi: “Henüz hecâlemeye alışan müşterîlerin dünkü gazeteleri okumaları ricâ olunur.”

185

Protestan piskoposlarından biri meşhûr Şekspir’in fâcialarına bir takım haşiyeler ilâve ederek bu te’lifini tiyatro müelliflerinden (Şeridan)a gösterince, Şeridan: “Sizin hissenize Tevrât düşmüştür, onu istediğiniz gibi tahrîf ediyorsunuz, biz ses çıkarmıyoruz, tiyatro kitâblarını bırakın, biz tahrîf edelim” demiş.

186

(Leh) isminde bir şâirin şiirine şu’ûruna hâlel gelmiş olmakla, bir eve kapamışlardı; ahabbından biri bir gün yanına gitmekle, kendisinin âdetâ akıllı adam gibi söz söylediğini gö[S. 84]rünce, biraz daha inşirâh getirmek için, alıp damın üzerine çıkarmış; şâir bir vakit akıllı gibi görüşdüktan sonra cünûn-ı devrî hareket etmekle: “İsmimizi ilelebed ihlâfa yadgâr bırakmak için, haydi kendimizi damdan aşağıya atalım” deyince, refiği titremeğe başlayarak “Hayır, yukarıdan aşağıya herkes kendini atabilir, bununla isimlerimizi te’bîd edemeyiz, şöhret kazanmak istersek, haydi aşağıya inelim de, oradan kendimizi damın üzerine atalım” demiş. O günden itibaren bîçâre şâirin cünûni kendini bahçeden damın üzerine atıp bu hareketiyle şöhret kazanmak hulyâsından ibâret kalmış.

187

İspanya zâdeganının isim ve lakab ve unvânlarının pek uzun olduğu ve kendilerinin unvânlarını saymakla iftihâr ettikleri ma'lûmdur. Bunların biri gece vakti bir hotele gidip birçok vakit kapıyı çaldıktan [S. 85] sonra, hotelci yataktan kalkıp pencereden: “Kimdir o?” diye sormakla, herif: “Don- Jan- Pedro- Hernandez- Rodrigez- Devillanova- Kont De Malaфра- Kavalero De Santiyago- Ey- Dellakanatre” deyince, hotelci : “O kadar adam için yerim yoktur” diyerek, pencereyi kapayıp yatmış.

188

Eflatun zindân ve menfâda bulunanların ölmesi için duâ ediyormuş; “Çünkü öldükten sonra insânın hâlini bilmem, ihtimâl ki fenâ olsun, ihtimâl ki iyi olsun, hâlbuki zindânda ve menfâda olan adamların hâli pek fenâ olduğunu bilirim; binâenaleyh, fenâ olan hâllerinin meşkûk bir hâle munkalib olmasına duâ ederim” demiş.

189

Kardinalin biri pek çok yediğinden, ba'zı şâirler eğlence tarzında kendisine birtakım hicvîyeler yapmışlar, [S. 86] bunun üzerine kardinal papanın huzûruna çıkıp şikâyet edince, papa: “Çok yiyen adam birazda yutmalıdır” demiş.

190

Birisi evinin dîvârından bir taş sökerek, pazar mahaline götürmüş; ne olduğunu soranlara: “Evimi satıyorum, almak isteyen işte numûnesi, baksın da, beğenirse alsın” demiş.

191

Avrupa'da köy kiliselerinde erkekler bir tarafta ve kadınlar bir tarafta oturmak âdettir. Böyle bir kilisede papaz va'z etmekte iken birisinin söylemekte olduğunu işiterek sükût etmeyi tavsiye etmesi üzerine, kadının biri: “Söyleyen bizim taraftan değildir” deyince, papaz: “Sizin taraftan olmadığını tebeyyun etti, çünkü işte sustu” demiş.

192

[S. 87] Bir adamın sevmediği karısı ölmüş, defnettikten sonra, vekîlharcı bir defter takdîm edip cenâzesi için beş yüz lira masraf olduğunu gösterince: “Beş yüz liramı! Keşke ölmeye idi de, bu kadar para vermeye idik” demiş.

193

Birisi dul kadının birine hâmile olup olmadığını sormuş; kadın: “Eğleniyor musunuz? Ben üç seneden beri dulum” deyince, herif “Öylemi! Ben ise sizi hâlâ kız zannediyordum” demiş.

194

Vâizin biri fasıl edenlerin dillerinden ve fasılı dinleyenlerin kulaklarından asılması lüzûmundan dem vuruyordu; hazır [S. 88] bulunanlardan biri: “Öyle ise ale-l-umûm insânları hem dillerinden hem kulaklarından asmalı” demiş.

195

Roma’da konsüllük mensubuna sabâh nasb olunub akşam azl olunmuş olan bir zât hakkında meşhûr (Kikeron) diyormuş ki: “Roma’da öyle gayretli bir adamımız vardır ki konsüllüğü zamânında aslâ gözünü kapayıp uyumadı.”

196

Kardinalin biri Roma şehrinin diyânetini medh ederek, “Roma dinin yatağıdır” demekle, hazır bulunanlardan biri: “Evet, fakat o hâlde dinin hiçbir vakit yatağa yatmadığını kâil olmak lâzım gelir” demiş.

197

Fransa muharrirlerinden biri dermiş ki: “Muharrirlerin [S. 89] cenneti tahrîr etmek, a’rafları yazdıklarını gözden geçirmek ve cehennemleri tertîb sehviyâtını tashîh etmektir.”

198

İspanya krallarından İkinci Filib, papalık tahtına cûlus eden Beşinci (Siks)i tebrîk için zâdegândan genç bir adam me’mûr etmişti. Papa kendisi nezdine genç bir adamın böyle bir me’mûriyetle gönderilmesini bir nev‘ tahkîr addederek: “Kralınız bu kadar taht-ı ricâlemi uğramış ki nezdime gönderecek sakallı bir adam bulamamış!” deyince, İspanyol: “Sakalın ind-i âlînizde o kadar i’tibârı olduğunu bile idi, adam kılığında bir keçi gönderebilirdi” demiş.

199

Birisi ma’sûkasının diğeriyle baloya gittiğini görmekle, ertesi gün ma’sûkasına şikâyet ederek: “Niçin beni sevmekten vazgeçtin?” deyince, ma’sûka[S. 90]sı: “Hayır, ben seni sevmekten vazgeçmedim, sen beni sevmekten vazgeçtin, çünkü ben sana

baloya gitmedim diyorum, sen beni seve idin kendi gözlerinden ziyâde benim sözlerime inanacaktın” demiş.

200

On dördüncü Lui zamânında Fransa’da Protestan olanları tutup prangaya atarlardı; Protestanların hâmîsi olan İngiltere kralı Paris’e sefir-i mahsûs gönderip: “Zindânlarda olan Protestan kardaşlarıma tahliye-i sebîl olunmasını arzû ederim” diye yazmış. Fransa kralı buna cevâben: “Ben de Londra zindânında olan cânilerin tahliyesini istersem, kralınız ne diyecek?” deyince, sefir: “Zât-ı şevketiniz dahi Londra zindânındaki cânîler kardaşlarıma tahliye-i sebîl olunmasını arzû ederim, diye yazarsanız, hiç şübhe yok ki kral teklîfinizi reddetmez” demiş.

201

[S. 91] Fransa krallarından On dördüncü Lui devletlerin biri nezdine ta’yîn ettiği bir zâta: “Selefinin tuttuğu mesleğin hilâfında bir meslek tutmalısın” deyince, sefir: “Halefime böyle bir emir vermenizi mûcib olmayacak bir meslek tutacağım” demiş.

202

İngiliz’in biri Paris’te bir lokantada yemek yiyip yediği yemeklerin parasını verdiği sırada garson bahşişini vermesini teklîf edince, İngiliz: “Hayır, ben garson yemedim” demiş.

203

Şâirin biri ahabbından birine: “Ben şöhretimi çok severim” deyince, beriki: “Adam! Böyle küçük şeylere gönül bağlamak ne olacak!” demiş.

204

[S. 92] Oduncunun biri yüklü hayvânını evine koyup “Varda! Varda!” bağırarak sokakta geçerken, bir odunun ucu bir efendinin setresine ilişip yırtar; bu efendi oduncuyu tutup belediyeye götürür; oduncu sorulduk da, ağzını açıp lakırdı söyleyemez gibi olur; me’mûrun “Dilsiz misin?” suâli üzerine, da’vâcısı “Hayır, hayır! Dilsiz değildir, ben rast geldiğim vakit, varda varda bağırarak halkı ta’cîz ediyordu” deyince, me’mûr “Öyle ise, sen sağır değilsen, da’vâ etmeğe hakkın yoktur” der.

205

Bir azîzin yevm-i mahsûsunda bir papaz bir veche mu’tâd bu azîzin kerâmet ve fazâili hakkında bir nutuk irâd edecekti; arkadaşlarının karnı açılmış olduğundan kendisine nutku kısa kesmesini ricâ etmişler. Bunun [S. 93] üzerine papaz kürsî-i

hitâbete çıkıp: “Bu azîz hakkında söylenecek her ne varsa geçen sene bu güne müsâdif olan yevm-i mahsûsunda size söylemişim, o vakitten beri bir kerâmet görülmediğinden, bu sene eski söylediklerime ilâve olunacak hiçbir şey yoktur” diyerek, kürsüden inmiş, gitmiş.

206

Hıristiyanların mezheb lisânıyla piskoposlara “çoban” ve halka “sürü” dedikleri ma‘lûmdur. Bir kilisede piskopos hazır olduğu hâlde, papazın biri İncil’i elinden bırakarak kilise hademesine hitâben: “Çoban uyudu, sürü dağılacak, kapıları kapayın” demiş.

207

Roma kayserlerinden Ogüst meşâhîr-i müellifinden Horas ile Virjil’i pek çok sevip ekseriyyâ sofrasına alır ve birini sağına birini soluna oturtup kendisi [S. 94] ortalarında otururdu. Horas’ın gözlerinden dâima yaş aktığından ve Virjil zîki’s-sadr mübtelâ olup ara sıra içini çekercesine nefes aldığından, Ogüst bir gün sofrada “Gözyaşlarıyla âhlar ortasında bulunuyorum” demiş.

208

Tıfl iken sokakta bulunmuş olan bir adam, bir da‘vâdan dolayı, şahâdet etmek üzere mahkemeye çıkıp reîs mahkeme, usûlî vechile, lehinde şahâdet edeceği adamın akrabâ ve taallukattan olmadığına yemîn etmesini teklîf edince, herif: “Reîs efendi, ben sizin de benim pederim olmadığınızı yemîn edemem” demiş.

209

On Dördüncü Lui’nin vükelâsından (Roklor) gâyet çirkin idi; bir gün kendisinden çirkin bir adamı kralın huzûruna takdîm edip o adamdan pek büyük [S. 95] bir iyilik görmüş olmakla, kendisine borçlu olduğunu arz ve binâenaleyh, kral tarafından kendisine bir ihsân olunmasını istirhâm etmiş; herif iltifât ve ihsâna nâil olup gittikten sonra kral (Roklor)a bu adamdan ne iyilik gördüğünü sorunca: “Bu olmaya idi, âlemde en çirkin adam ben olacaktım, bundan büyük iyilik olur mu?” demiş.

210

Fransa’da bir vakit tebeddül-i vükelâ pek sık vukû‘ bulduğundan herifin biri, her evinden çıktıkça, hizmetçisine “Beni bir nezârete nasb etmek üzere ararlarsa falân yerdeyim” demeyi âdet edinmiş.

211

Birisi Paris'e yeni gelmiş bir amcazâdesini bir salona götürerek: “Amcazâdemi takdîm ederim; kendisi görüldüğü kadar ahmak değildir” deyince, amcazâdesi: [S. 96] “Evet, amcazâdemle farkımız bundan ibârettir, kendisi benim aksimdir” demiş.

212

Prensin biri gâyet güzel merkebler çıkaran (Meyreyu) memleketinden geçip şehrin belediye reîsine misâfir olur. Bu münâsebetle belediye reîsi uzun bir nutuk irâd ederken hemşehrîlerinden birisi prensin sıkıldığını görerek bir latîfe olmak üzere, nutuk irâd etmekte olan belediye reîsine: “Merkebler kaç veriliyor” deyince, belediye reîsi: herifi başından tırnağına kadar gözden geçirdikten sonra: “Sizin boyda sizin toyda olursa, on lira eder” diyerek nutkuna devâm eder.

213

Piskoposun biri perhîz günlerinde et yermiş: İdâre-i rûhâniyesi tahtında bulunanlar toplanıp: “Siz perhiz tutmayı âleme va‘z ettiğiniz hâlde, kendinizin perhiz [S. 97] tutmamanız ayıptır” deyince, piskopos: “Bana verdiğiniz tahsisâtı size perhîz tutmayı va‘z etmek için veriyorsunuz, kendim perhîz tutmak için değil; eğer benim de perhîz tutmaklığımı isterseniz, iki kat vermeniz iktizâ eder” demiş.

214

Birisi borç alıp verdiği senede “Keyfim geldiği vakit vermek üzere” yazmış; bir vakit sonra dâyinin da‘vâsı üzerine mahkemeye da‘vet olunarak: “Senet mûcibince keyfim geldiği vakit vereceğim, daha keyfim gelmemiştir” deyince, hâkim “hapsedin, keyfi gelsin” demiş; fi‘l-vâki‘ hapsedtikleri gibi keyfi gelip borcunu ifâ etmiş.

215

Bir mahkemenin hâricinde gürültü oluyordu; reîs çavuşlara hitaben: “Bu gürültüyü men‘ edin, da‘vâları [S. 98] dinlemezden hükm veriyoruz” demiş.

216

Aktörün biri ahabından birine der ki: “Falân mösyö, bir daha evine gidersem, yüz değnek vuracağını ve karısı ise bunun emrine itaât etmezsem, iki yüz lira vereceğini va‘d etmiş; hangisini dinleyeyim?” ; dostu: “karıyı dinlersen, yüzde yüz kazanırsın” demiş.

217

Müverrihinden (Liken) kral tarafından kendisine senevî verilmekte olan mahsûsâtın on iki bin franktan altı bin tenzîl olunduğunu şikâyet etmekte iken bir zâbit hiddetle ayağa kalkarak, “Ne demek! Benim gibi bir zâbit senevî yüz lira aldığı hâlde bir müverrihe altı bin frank az mıdır?” deyince, müverrih “Evet, hakkınız vardır, fakat sizin böyle [S. 99]serbest söylediğinizi ve benim serbest yazamadığımı ve yazdığımı kendim cerh etmiş olmamak için, serbest söylemeye dahi mecbûr olduğumu hesâba koymalısınız” demiş.

218

Vâizin biri câmi‘de va‘z ettiği sırada: “Hepimiz öleceğiz” demekte iken, hükümdârın kapıdan girdiğini görünce, sözünü tekrâr ederek: “Hemân hepimiz öleceğiz” demiş.

219

Hasîsin biri bir lokantaya girip listeye bakarken yemeğin üç franka olduğunu görünce: “Üç franklık iştiham yoktur” diyerek, kalkıp gitmiş.

220

Bir gözünden kör olan bir adam evlenip, karısını [S. 100] bâkire olmamakla itâba başlayınca, karı: “Ben bu hâlde dahi bir gözü kör olan bir adam için pek iyiyim” demiş; bunun üzerine herif: “Benim gözüm muhârebede sakatlandı, düşman beni bu hâle getirdi” deyince, karı: “İşte, farkımız bundan ibârettir: Seni düşmanın bu hâle getirmiş, beni ise dostum” demiş.

221

Körün biri gece vakti bir elinde bir desti ve diğerinde bir mum tutarak su almaya gidiyordu. Bir adam kendisine rast gelerek, gözü görmediği hâlde, mumu ne için almış olduğunu istihzâ ile berâber sorunca, kör: “Kendim görmek için değil, senin gibi gözü görür körler bana çarpıp da destimi kırmamak için almışım” demiş.

222

Birisi karısıyla berâber, günâhlarını çıkartmak için, papaza gitmiş, papaz ibtidâ karının günâhlarını dinlemeye [S. 101] başlayarak nihâyet karının sözleri ninni yerine geçip papazı uyutmuş; sıra kocasına gelip papaza yanaştığında uyuduğunu görerek: “Uyuyor musunuz, baba?” diye bağırınca papaz uyanarak ve ancak uyuduğunu belli etmemek için yine gözlerini kapalı tutarak ve karşısındaki karıdır, zannederek: “Hayır,

madem uyumuyorum, dinliyorum, son günâhın kocanı aldatarak bir vefâsızlık etmekliğin değil mi idi?” demiş.

223

İki mübâlağacı bir kahvehânedede oturup konuşurlar; söz akrebelere intikâl eder, birisi akrebelerin gâyet büyüklerini görmüş olduğunu söyler, öbürü: “Ben Afrika çöllerini gezdim; benim gördüğüm akrebeleri sen görmedin” der; bir yeni, cevâb vermeksizin, kurşun kalemi çıkararak masanın mermeri üzerinde iki kadem uzunluğunda bir hatt çekmekte iken arkadaşının güldüğünü görerek: “Kerem buyurun, tersîm edeceğim şey yalnız kafasıdır”

224

[S. 102] Erbâb-ı fenden meşhûr (Lablaş) Napoli kralının huzûruna çıkacaktı; birçok vakit bekledikten sonra, kralın hizmetçisinden biri çıkıp kabûl olunabileceğini söyler. (Lablaş) telâş ile gireceği sırada bir masanın üzerinde kendi şapkasına benzer bir şapka görür; şapkası başında olduğunun farkında olmayarak gördüğü şapkayı eline alıp bir şapka elinde bir şapka başında olduğu hâlde kralın huzûruna girer; kral gülmesini zabt ederek kendisini oturtuktan sonra: “Nezleniz olduğunu görüyorum, şapkanızı başınıza koyabilirsiniz” der; (Lablaş) binlerle estağfirullahlar irâd ederek bu teklîfi kabûl etmek istemezse de nihâyet kralın ibrâmına dayanamayarak, elindeki şapkasını başına koyacak olur, başındaki şapka yuvarlanır, kral gülmeden bayılmak derecesine gelir.

225

[S. 103] Bir avukat mahkemenin birinde tanzîm etmiş olduğu uzun bir lâyihayı okurken, a‘zâdan birinin uyuduğunu görünce susmuş; reîsin devâm etmemesinin sebebini sorduk da, “Efendiyi uyandırırım diye korkuyorum” cevâbını vermiş.

226

Paris mahkemelerinin birinde burunsuz bir avukat bir tekrîr okurken burunsuzluğu münâsebetiyle sesi çıkmamaya başlayınca, burunu gâyet büyük olan mahkeme reîsi istihzâ tarîkiyle:

- Avukat efendi okuyacağını göremiyor gâlibâ; bir gözlük vermeli, deyince avukat:

- Bir gözlük ihsân buyurursanız, lûtf buyurmuş olursunuz; ancak gözlüğü takacak burnum olmadığı için âriyeten burnunuzun yarısını da verseniz, lûtfunuzun mahcûbu [S. 104] olurum” diye cevâb verir.

227

Fransa polis nâzırı bir vakit tiyatro sâatinin geceleri ba‘zı adamların kadınlarla (randevu) ta‘yîn etmesine hizmet ettiğini anlayarak tiyatro müdürine bir adam gönderip böyle ahlâkın ifsâdına hizmet eden bu [haltın] durdurulmasını emretmiş. Meşhûr (Taleyran) bunu işittikte: “Aman! Polis nâzırı ceblerimizdeki sâatleri de tevkîf etmesin!” demiş.

228

Bir iki def‘a gördüğü adama dost nazarıyla bakıp tekellüfsüzce söylemeye alışmış olan bir adam Aleksandır Duma ile bir def‘a görüşükten sonra, yolda kendisine rast gelerek: “Bonjur, dostum! Keyfin nasıldır?” deyince, Aleksandır Duma: “Bonjur, dostum! Adın nedir?” demiş.

229

[S. 105] İngiliz’in biri çayırının kapısı üzerinde yazmış ki: “Kuyruğu uzun beygirler günde iki şilin ve kuyruğu kesik beygirler bir şilin ile kabûl olunur.” Bu farkın sebebi soruldukta, “Çünkü kuyruğu kesik olan beygirler sineklerden râhatsız olarak kuyruğu uzun olan beygirlerin yediklerinin yarısını yer” demiş.

230

Rusya zâdegânından birisi Paris’te bir lokantada yemek yerken garsona hiddetlenerek bîcâreyi öldürmüş; lokantacı ile birçok halk birikip kendisini hükûmete teslîm edeceklerini söylemekte iken herif aslâ telâş etmeyerek lokantacıya hitâben: “Efendim, kırılan şey yapıştırılmaz, dökülen şey toplanmaz, hesâbıma yaz, kaç para ederse vereyim” demiş.

231

[S. 106] Kumârcının biri her vakit gitmekte olduğu bir kumârhâneye birkaç gün gitmedikten sonra gittiğinde, arkadaşlarından birisi bu kadar zamân gitmediğinin sebebini sormakla, herif: “Sormayın, karımı kayıp ettim!” deyince, arkadaşı: “Hangi kumârhânede?” demiş.

232

Birisi efendisinin satmak üzere vermiş olduğu bir beygiri dizgininden tutarak bir ormandan kaçmakta iken uykusu gelmekle dizgini koluna geçirerek yatıp uyumuş. Uyurken bir hırsız çıkıp dizgini hayvânın başından çıkararak bırakmakla beygiri alıp götürmüş. Herif uyandığı vakit nerede olduğunu hâtıra getiremeyerek kendi kendine: “Gâlibâ yatarken bir beygirim var imiş; var idiyse beygiri kayıp ettim, yoktuysa bir dizgin kazandım” demiş.

233

[S. 107] Birisi bir meclisde bir kadının hüsnünü medh ediyordu. Dinleyenlerden birisi: “Güzeldir, fakat bir gözü diğerinden biraz küçüktür” deyince, hiddet ederek “Hayır, gözünün biri diğerinden daha küçük olmadığından başka, daha büyüktür bile!” demiş.

234

Bir bölümde bulunan iki nefer muhârebede biribirine muâvenet etmeye v’ad etmekle, bir gülle gelip birinin bir ayağını alınca arkadaşı yetişip kendisini hastahâneye götürmek üzere arkasına almış, yolda giderken diğer bir gülle daha gelip herifin başını dahi kesip atmış ise de, arkadaşı farkında olamayıp kendisini hastahâne kapısından içeriye götürürken tabîb başsız cüsseyi hastanede ne yapacaklarını sorunca, herif lâşeyi yere bırakarak: “Vay yalancı herif! [S. 108] Bana yalnız ayağı kesilmiş olduğunu söyledi” demiş.

235

Bir kadının bir ressâm dostu var idi; bir gün bir mecliste bu kadının çocuğunun babasına pek çok benzeyip âdetâ babasının tasviri gibi olduğundan bahs olunurken hazır bulunanlardan birisi: “Hem zannedersin ki falân ressâmın yaptığı bir tasvirdir; Doğrusu mâhir ressâm!” demiş.

236

Mu’cizin biri birisine misâfir olup birçok vakit oturduktan sonra kalkıp gideceği vakit, ev sâhibi kapıya kadar teşyî‘ etmek istemiş ise de, herif bırakmak istemeyip nihâyet: “Bana böyle teklîfli muâmele edersen bir daha gelmem” diyerek yemîn etmeye başlayınca ev sâhibi: “Öyle ise bu son gelişinizdir, bırakın kapıya kadar teşyî‘ edeyim” demiş.

237

[S. 109] Fransız'ın biri, bir familyayı medh ettiği sırada "O familyadan bu kadar piskopos gelmiş, piskoposluk o familyada babadan oğla mîrâs kalır bir şey gibidir" demiş. (Ma'lûmdur ki piskoposlar ölmez).

238

Tabîbin biri bir hastaya acı bir ilâç yazmış; hasta bu ilâcın acılığını tecrübe etmiş olduğundan mırıldanmaya başlayınca tabîb: "Yalnız birinci kaşığı almak güçtür, sonra ikincisi, üçüncüsü acı gelmez" deyince, hasta: "Öyle ise ikinci ve üçüncüsünü alayım da birincisini almayayım" demiş.

239

Fransa'nın eski krallarından (Klodos) kendisine düşmanı ordusunda casûsluk etmiş olanlara altın [S. 110] yerine yaldızlanmış bakır para vermiş olduğundan bunlar birkaç gün sonra aldıkları akçenin mâhiyetini anlayarak şikâyetle geldiklerinde kral: "Bana gösterdiğiniz sadâkat ve muhabbet nasıl sahte ise, onun ücreti dahi öyle olmak iktizâ eder; kendi vatanına hıyânet eden düşmanına sâdik olamaz" demiş.

240

Bir papaz geminin içinde bulunup gemi fırtınaya uğradığından gemicilerde diz çöküp duâ etmelerini tavsiye ediyordu. Kaptan gemicilerin yelken iplerini bırakıp diz çöktüklerini görünce, papaza hitâben: "Ne yapıyorsun? Sen akâidi iyi okumamışsın! Öyle duâ karada okunur; denizin duâsı bu ipleri çekmekle olur; en yüksek direğe çıkan cennete gider." Deyince, papaz: "Vâkıâ, cennet gökte olduğundan oraya çıkan cennete yanaşırsa da, gâlibâ cennetin yolu buradandır" diyerek denizi göstermiş.

241

[S. 111] Yine bu papaz gemicinin biri yanaşıp: "Bu akşam gâlibâ gökte meleklerle taâm edeceksiniz" deyince, papaz: "Aman çalışın bu akşam olmasın; hiç iştiham yoktur" demiş.

242

Fakîre bir kadın zarûrette kalıp bir büyük hanıma mürâcaât etmeye mecbûr olmuş. Hanım tenezzülen buna bir nazar atarak kaç evlâdı olduğunu sorduktan ve "Üç evlâdım var" cevâbını aldıktan sonra yüzünü çevirip misâfirleri bulunan hanımlarla konuşmaya

başlamış. Bir vakitten sonra yine fakîr kadına dönüp: “Çok evlâdın var mı?” deyince, kadın: “Üç evlâdım olduğunu arz ettiğimden beri, hiç evlâdım olmadı” demiş.

243

[S. 112] Tenorun biri, sesi gâyet güzel olmakla rolünü pekiyi icrâ ediyorduydu da kendisi pek kabîhü'l-vech olduğundan, halka çehresini görmeye bir vechile alışamayıp hazzetmezlerdi. Bir akşam vazîfesini pekiyi icrâ ettiği hâlde hiçbir takdîr ve tahsîn alâmeti görmediğinden halka hitâben: “Sizin benim çehremle ülfet etmeniz benim çehremi değiştirmekliğimden daha kolaydır” demiş.

244

On Birinci Lui'nin âdeti teba'sından huzûruna çıkan tüccâr ve esnâfa çok riâyet edip, sofrasına almak ve kendileriyle teklîfsizce konuşup ticâret ve sanâyiye dâir ahz-i ma'lûmât etmek idi. Tüccârın biri kralın bu teklîfsizliğinden istifâde ederek bir rütbe istemiş ve almış. Ondan sonra, rütbeli olduğundan [S. 113] kral tarafından daha ziyâde riâyet görmek ümîdinde iken aksini görmekle, sebebini sorunca kral: “O vakit seni teba'mın en büyük tüccârından bilerek ona göre muâmele ediyordum; şimdi ise rütbeli adamlarımın en küçüğü olduğunu bildiğimden bundan başka bir muâmelede bulunursam, rütbece senden büyük olanları gücendirmiş olurum” demiş.

245

İskender-i Zülkarneyn teba'sını muhâkeme ettiği esnâda müddeî söylerken başını eline dayatıp bir kulağını kapamayı âdet edinmiş idi. Sebebini sorduklarında: “Öbür kulağımı müddeî aleyhin sözlerini dinlemek için, saklıyorum” dermiş.

246

Kendini güzel zanneden ve genç göstermek isteyen bir kadın, küçük hemşîresiyle beyninde kaç senelik fark [S. 114] olduğunu sorduklarında, “Kaç senelik ne demek! Bir iki aylık farkımız vardır” demiş.

247

Küre-i arzın döndüğünü keşfetmiş olan hakîm-i meşhûr Galile, yetmiş yaşında olduğu hâlde engizisyon meclisi huzûruna çıkarılıp İncil ve Tevrât'a mugâyir ettiği bir “küfür” den tövbe ve istiğfâr ve böyle itikâdsızlıktan rucû' ettiğine yemîn etmesi teklîf ve bununla berâber, zindâna konulup haftada bir defa' mezamir-i Dâvud'u okamaya mecbûr olunacağına dâir olan i'lâm kırâat olunduktan sonra bîçâre ihtiyâr feylesof, ömründe birinci defa' olarak böyle yalan yere ağır ağır yemînler ve doğruyu söylediğine

tövbe ve istiğfâr etmesinden vicdanı kendisini te‘zîb etmiş olmakla, eli İncil’in üzerinde olduğu hâlde ayağını yere vurarak: “Ben yerin dönmediğine yemîn ediyorum, fakat küre-i arz benim yemînlerime kulak asmayıp dönüyor!” demiş.

[S. 115] Galile’nin bu sözü- ki İtalyanca ibâresi “Eppuresi muove”dir- meşhûrdur.

248

Hindin mecûsî kalenderlerinden biri i‘tikâd-ı bâtılları üzere, günâhlarını afv ettirmek için çıırçiplak yere yatıp kendini kamçı ile dövdürmekte iken bir yabancı bu hâli görüp: “Bu ne büyük fedâkârlıktır” deyince, kalender başını kaldırıp: “Hayır, ben bu kamçıları yarın ahirette siz beygir olduğunuz hâlde ben insân olup da sizi kamçılama için yapıyorum” demiş.

249

Zamân-ı kadîmede Sicilya’nın Siraküsa şehrinde bulunan vâzı‘-ı kanun (Diyokles) vaz‘ ettiği kanunda müsellah olarak pazara çıkanların i‘dam cezasıyla mücâzât olunmasını kaydetmiş. Bir vakit sonra düşman Siraküsa’ya takarrüb etmekle (Diyokles), kılıcı elinde olarak düşmana [S. 116] mukâvemet etemeye giderken pazarda bir gürültü olduğunu işitmekle, oraya gittikte hazır bulunanlar: “vazı‘ ettiğiniz kanûnu kendiniz bozuyorsunuz” deyince, Diyokles: “Hayır, bozmuyorum, kendi nefsim hakkında icrâ etmekle te’kîd ediyorum!” diyerek kılıcını göğsüne saplayıp itlâf-ı nefis etmiş.

250

İki kadın müşterek olan bir dostlarının muhabbetinden bahsederek beni ziyâde seviyor, seni ziyâde seviyor derken dostları gelir.

- Hangimizi ziyâde seviyorsunuz? Derler.

- İkinizi bir seviyorum.

- Yok farazâ ikimiz denize düşsek, hangimizi evvel kurtarmaya çalışırsınız?

Dostları en az sevdiğine dönerek:

- Siz iyi yüzmek bilirsiniz, değil mi? Demiş.

251

[S. 117] Hekîmin biri “Cumhûriyet” ve “Hürrîyet” isimleriyle el ele tutuşup öpüşür iki kızı musavver bir resim görüp: “Zavallılar öpüşüp ayrılıyorlar! Birbirini ebedi göremeyeceklerdir!” demiş.

252

Paris nebâtât bahçesinin bahçevânı meşâhîr-i tabîiyûndan (Bufon)a, muâyene olmak üzere iki cins incirden birer dâne göndereceğini va'd etmiş; götürmeye me'mûr olan hizmetçi yolda giderken incirlerin birini yemiş; Bufon iki dâne olacağını bildiği için, "Öbürünü ne yaptın?" diye sormuş; "Yedim" demiş; Bufon hiddet ederek, "Nasıl yedin?" deyince, hizmetçi "İşte, böyle yedim" diyerek öbürünü de ağzına atmış.

253

[S. 118] Burunsuz bir adam bir dilenciye sadaka vermiş. Dilenci: "Allah gözlerinizi hıfz etsin!" diye duâ etmiş; herif bu duânın sade gözlerine hasr olunmasının sebebini sordukta, dilenci: "Çünkü gözlerinize bir şey olursa, gözlük kullanamazsınız" cevâbını vermiş.

254

Altmış yaşında bir adam bir karga satın almış; ne yapacağını sorduklarında: "Bu kuşun üç yüz sene yaşadığını söylüyorlarda, bunu tecrübe etmek için aldım" demiş.

255

Sarı sakallı kralın biri bahçesinde dolaşırken, köse olan bahçevânına takılmak için: "Senin [S. 119] niçin sakalın yoktur?" demiş; bahçevân: "Efendim sakallar taksîm olduğu vakit bendeniz geçce gittim; baktım ki siyâh sakal kalmamış; sarı bir sakal almaktan ise köse kalmayı tercîh ettim" demiş.

256

Tiyatro müelliflerinden biri, yeni bir eseri icrâ olunup da beğenilmediği vakit cân sıkıntısından evine gidip sarhoş olurmuş. Bir akşam yeni bir eseri icrâ olduğu sırada locasında bulunan sekiz yaşındaki kızına oyunu beğenip beğenmediğini sormuş; kız cevâb olarak: "Babam, evde pekiyi şarabımız vardır" demiş.

257

Bir takım köylüler müdürlerine arz-ı hulûs etmek için, memleketinde hayvânât hastalığı zuhûrundan dolayı kendisini pek çok merâk ettiklerini yazmışlar.

258

[S. 120] Abdâl bir derviş bir zâtın konağında misâfir olmuştu. Konak sâhibi kendisine riâyet ederse de, uşaklarla sâir konak halkı –ekseriyâ âdet olduğu üzere- bu bîçâreye fenâ muâmele ederlerdi. Bir gün akşama kadar dervişe yemek vermemişlerdi. Konak sâhibi akşam dervişe:

- Bugün bir şey yedin mi? Der.
- Evet, efendim, sabâhleyin yedim.
- Sonra bir şey yemedin mi? Sabâhtan beri aç mısın?
- Hamd olsun yedim.
- Sabâh ne yedin?
- Vekîlharcınızdan bir tokat, der.

259

Meşhûr (Aleksandır Duma) nev‘-i beşerin [S. 121] maymundan müteselsil olmasına mu‘tekid idi. Birisi bir gün kendisine derki:

- Sizin peder Habeşi idi, değil mi?
- Evet.
- Büyük pederiniz?
- Zenci (siyâh).
- Onun pederi?
- Maymun, der, çünkü benim neslim, sizinkinin aksi olarak maymundan başlayarak insâna müncer olmuştur.

260

Birisi kızını almak istediği bir ihtiyâra kendini zengin göstermişti. Düğünün icrâ olunacağı günler dâmâd pek çok düşündüğünden kayın pederi: “Neniz var?” diye sordukça: “Hiçbir şeyim yok” cevâbını verirdi. Nihâyet düğün icrâ olunduktan sonra bir iki gün geçer geçmez, kayın pederi dâmâdının dayinleri[S. 122]nin para istediğini görünce dâmâdına: “Siz beni aldattınız; paranız olmadıktan sonra borcunuzda varmış” diye tekdîre başlamış; dâmâdı: “Efendim, her ne vakit sordunuzsa size “Hiçbir şeyim yoktur” demedim mi?” demiş.

261

(Bonjur) isminde bir adam bir ziyarete gitmiş; kapıyı çaldıkta, hizmetçi çıkıp kim olduğunu sormuş; herif: (Bonjur) demiş; hizmetçi: “Bonjur, mösyö” diye cevâb verdikten sonra yine ismini sormakta devâm etmiş; herif yine (Bonjur) deyince, hizmetçi:

- “Efendim! Komplimentolar el verir, isminizi söyleyin; bin def‘a “Bonjur” demede ma‘nâ yoktur, der.

- İsmim Bonjur’dur.

- Ha öyle ise, bonjur mösyö dememeli, mösyö Bonjur demeli.

262

[S. 123] Fransa'nın (Orliyan) şehrinde şehrin kenârında bulunan bir dîvârda suyun tevârih-i muhtelifede vâsıl olduğu noktaları bildirir çizgiler ve çizgilerin yanında târihleri yazılıdır. Birkaç kişi oradan geçerken, görürler ki o senenin feyezânını bildiren çizgi inanılmayacak sûrette yüksek bir mahalde çizilmiş, kolcuya sorarlar; “Hayır, su oraya kadar vâsıl olmadı; çizgi zâten aşağıda idi; lâkin çocuklar yetişip silmesinler diye, yukarıda yazdım” der.

263

Bir feylesofun birkaç köpeği var idi ki dâima etrâfına toplayarak, onlarla meşgûl olur ve eğlenirdi. Birisi köpeklerin sohbetinden ne anladığını sordukta, insânların hâlini anlamaya başlayalı, köpeklerin sohbetinden çok hoşlanıyorum” demiş.

264

[S. 124] Bir adama niçin evlenmediğini sormuşlar; “Çünkü ne kocası olmaklığımı arzû edebileceğim bir kadın, ne babası olmaklığımı isteyeceğim bir delikanlı görebildim” demiş.

265

İngiltere meşâhîr-i müverrihinden (Cibon)un gözleri, burnu ve ağzı gâyet ufak olup yanakları ise o kadar geniş idi ki bütün yüzü yanaktan ibâret gibi görünüyordu. O vaktin büyük familyalarından birine mensûb olan madam (Defan) iki gözünden kör olduğundan, kendisine takdîm olunan adamların çehresini anlamak için elini yüzlerine sürerek, a‘zâlarını yoklamayı âdet edinmişti. Bir gün mösyö (Cibon)u götürüp mûmâ-ileyhâya takdîm ederler; madam (Dafen) elini müverrihin yüzüne –ve ta‘bîr-i esahla yanaklarına– sürdük de, yüze benzeyecek bir şey bulamadığından beden [S. 125] başka bir tarafını zannederek ve müverrihi iterek: “Benimle bu sûretle eğlenmeye utanmıyor musunuz?” demiş.

266

Birisi sarhoş olduğu hâlde düşe kalka bir sokaktan geçiyordu; ahhâbından biri tesâdüf ederek bu hâlini görünce: “İşte, gördün mü içmenin fenâlığını!” der; sarhoş: “Kardaş, içmek fenâ değil, yürümek fenâ!” der.

267

Bir sarhoş çok içmeden ölüm derecesine gelmiş: Papaz günâhlarını itirâf etmesini teklîf eder; sarhoş:

- Ne günâhı? Ömrümde fenâ şarab içmekten başka bir şey yapmadım, der.

- İyi olursan, vazgeçecek misin?

- İyisini bulduktan sonra, fenâ şaraptan niçin vaz[S. 126]geçmeyeyim?

Der.

268

Ömrünü inzivâda mütâlâa ve te'lîfle geçirmiş ve binâenaleyh, cem'iyet merâsim ve külfetlerinden bî-haber kalmış bir muharrir, nasılsa, büyük familyalardan birine mensûb bir kadına takdîm edilir. Takdîm eden adam kendisine demiş ki: "Kadınlar müdâhineyi severler, çıkarken, hüsnünü biraz medh etmelisin." Bizim muharrirde bu ihtârı kabûl ederek, gideceği vakit: "Madam! O küçük gözlerinizi hiçbir vakit unutmayacağım!" der. Merdiven başında arkadaşı: "Ne yaptın! Bir kadına gözlerinin küçük olduğunu söylemek tahkîr demek olduğunu bilmez misin?" deyince, muharrir: "Dur, ben hatâmı tashîh ederim" diyerek, geri dönüp, kadına: "Madam! Afv ediniz! Sehven küçük gözleriniz dedim, yoksa gözleriniz, burnunuz, kulaklarınız, dişleriniz, elleriniz, ayaklarınız pek büyüktür! Size vicdânen yemîn ederim ki ben bundan büyüklerini görmedim!" der.

269

[S. 127] Fransa'da bir murâbahacı fâhiş fâizle halkı soyarak ve birçok adamın harâbiyetini, ba'zısının da ölümünü mûcib olarak, el-hâsıl tezvîrât ve haksızlıkla zengin olmuş; fevkalâde hasîs olduğundan, evlenmeye de cesâret edemeyip evlâd ü ıyâli dahi yoktu. Öldükte bir vâsiyetnâme tertîb edip tekâmîl servetini fukâraya ve insâniyet uğrunda ba'zı hayrâta tahsîs etmiş. Merkûmun elinden yanmış olan bir köylü kadın, hissesine düşen sadakayı alırken: "Ah! Bu adam sağlığında ne kadar kötü idiyse, öldükten sonra o kadar iyi oldu!" âlemde bulunan adamların kâffesi ölü ola idi, ne büyük hayırlar olacaktı!" demiş.

270

Avrupa muharrirlerinden biri Cizvitlerin aleyhinde bir kitâb yazmıştı. Kendisine derler ki: Cizvitler kızmışlar; [S. 128] intikâm almak için cümlesi kalemlerini ellirine

almışlardır. “Bırakın, der, kalemlerini alsınlar da kalemtırışlarını almasınlar; çünkü Cizvitlerin, kalemtırışı kalemlerinden keskindir.”

271

Bir adam öldüğü vakit şöyle bir vasiyyetnâme bırakmış: “Bir şeyim yoktur; borcum çoktur; küsûr-u kalan fukâraya tevzî‘ olunsun.”

272

Birisi, bir genç kadının yanında bulunduğu hâlde kadın yüzünü öte tarafa çevirmiş, başkalarıyla konuştuğundan, bizimki kadınla mükâlemeye girişmek için bir vesile ararken kadının fistanında bir böcek görerek: “Madam, arkanızda bir hayvân vardır” deyince, kadın dönüp: “Vay! Siz mi imişiniz? Burada bulunduğunuzu bilmiyordum” der.

273

[S. 129] Tahsîl etmediği hâlde, yalandan tabîblik etmekte olan bir adam, hastalarına perhîzi tavsiye ettikten sonra ertesi gün nabızlarını tutarak: “Perhîzi bozmuşsun, falân şeyden yemişsin” derdi. Bu usûl sâyesinde pek çok şöhret bulmuştu. Bu zât birçok şâkirdler yetiştirmiş ise de bu sırrı hiç birine söylememişti. Nihâyet öleceği vakit şâkirdlerinden en ziyâde sevdiği birini yanına çağırıp sırrını keşf ederek der ki: “Hastanın evine gittiğin vakit, matbahın, merdiven altının, sofanın ve odasının etrâfına iyi dikkat et; meselâ, matbahda midya kabuğu görürsen bil ki hasta midya yemiş; sofanın yahûd odanın bir tarafında portakal kabuğu görürsen portakal yemiştir, der.” Şâkirdi bu sırrı öğrendikten sonra, ertesi gün bir hastaya bakmaya giderken, merdivenden yukarıya çıkarken merdiven altında bir merkeb semeri görür; yukarıya çıkıp, hastanın nabzını tuttuğu gibi, hiddet ederek: “İşte, gördün mü? Fenâ olmuşsun! [S.130] Perhîzi bozmuşsun!” der. Hasta bir şey yemediğine yemîn edince tabîb: “Yemîn etme, ben senin yediğini bilirim, merkeb yemişsin” der.

274

Birisi: “Kendimi medh etmek âdetim değildir, amâ....” diyerek kendini medh etmeye başlayınca muhâtabı: “Evet, bu âdetinizi çok beğeniyorum; bu âdeti bozmayın, başka sohbeta bakalım” der.

275

Fransa krallarından biri bir büyük me’mûriyete nasb etmek istediği bir âlimin zâdegândan olup olmadığını anlamak için, kimin neslinden olduğunu sormuş. Âlim:

“Efendim zannıma göre, Hazreti Nûh’un gemisinde bulunmuş olan üç kardaştan birinin neslindenim, amâ hangisinden bilemem” demiş.

276

[S. 131] Fransa’da bir köylü merkebinin önüne koymuş, yürütmek için sopayla vuruyordu. Yolda rast geldiği kralın sarayı zâbitlerinden iki kişi: Baksana, sen Allah’tan korkmaz mısın ki o bîçâre hayvâna öyle vuruyorsun! Deyince köylü şapkasını çıkarıp eşeğin önüne geçerek: “Pardon mösyö eşek! Saray adamlarının taht-ı himâyesinde bulunduğunuzu bilmezdim” der.

277

Birisi, bir gemiyi medh ettiği sırada, “Ölümü gözüne almış, dalgadan rüzgârdan hiç korkmazdı!” demiş.

278

Yine bu adam bir balonun hareketini ta’rîf ederek: “Karnı yere degecek süründü gidiyordu!” demiş.

279

[S. 132] Hasta bir kasap karısına:

- Ben ölürsem, bizim çırağa varmalısın, çünkü... deyince, karısı:

- Evet, evet, o benim çoktan hâtırimdadır, der.

280

İki hırsız tutup bir su kenârında asacak olurlar; birini asarken ipi kopup suya düşmekle, yüze yüze kaçtığını öteki hırsız görünce cellâdlara: “Bakın ötekinin işini dikkatsiz tuttuğunuzdan suya düştü, yüzmek bilirmiş kaçtı kurtuldu. Aman ben yüzmek bilmediğimden suya düşersem boğulurum; onun için benim ipimi güzelce bağlayın” diye ricâ etmiş.

281

[S. 133] İki süpürgeci, biri birlerine ticâretlerine dâir muhâvere ve mücâdeleye tutuşup, birisi: “Ben şu süpürgeleri senden ucuz verirden çok satarım” demekle: “Ben süpürgecin telini ve sapını çaldığımdan elbet ucuz satıyorum; sen satın alarak yapıyorsun, nasıl benden ucuz verebiliyorsun?” deyince, diğeri: “Hay şaşkın hay, ben tekâmîl yapılmış, meydana gelmiş süpürgeleri çalıyorum” diye cevâb vermiş.

282

Bir herif, sokaktan bir kesik yirmilik altın bulup on beş kuruşa bozdurmuş. Ertesi gün yine öyle bir kesik altın bulunca: “Ben dünkü gün senin gibi bir altından beş kuruş zarar ettim, delimiyim ki seni de alayım da zarar edeyim?” demiş.

283

[S. 134] Kavga etmiş iki adamın birisi kendilerini barıştırmak isteyenlere:

- Tarziye isterim, der.

- Sen mi tarziye istiyorsun? Sen ona tokat attın!

- Onun için tarziye istiyorum ya; tokat atmak hamâlların işidir; mâdemki beni hamâlca hareket etmeye mecbûr ederek hissiyâtıma hâlel getirdi, tarziye ona düşer.

284

Şeyh Cemel isminde bir remmâl havvâs ile bir dağı yerinden oynatmak iddiâsıyla başına birçok halk toplayarak dağın karşısına geçip “Teâl yâ cebel!” diye bağırmaya ve dağdan sesinin aksi gelmeye başlayınca, şeyh: “Dağın bugün keyfi yokmuş; gelemeyecek; teâl yâ cemel, diyor; haydin, biz oraya gidelim” demiş.

285

[S. 135] Bir ayağı kırık olup odundan oydurmuş olan bir adam, evlendikten bir sene sonra dünyâyâ bir oğlu geldikte, mahkemeye gidip karısını tatlîk etmek istemiş; sebebini sorduklarında: “Çünkü doğurduğu çocuk benim değildir; benim ola idi bir ayağı odundan olacaktı” demiş.

286

Sarfiyyûndan biri bir muhârebe esnâsında bir meclise gider; “Muhârebeden bir ma‘lûmâtınız varmı?” derler; “ ‘Evet’ der, mufâa‘le bâbindan masdardır, Hârebe, yuhâribu, muhâribe.”

287

Bir lord Almanya hamâmlarına gidip bir otelde oturuyordu. Otelci lorda: “Zât-ı âlîleri, zât-ı [S. 136] vâlâkadrleri” gibi ta‘bîrât ta‘zîmiye ile hitâb etmeyerek, “Sen” kelimesiyle hitâb eylediğinden lord bunu İngiliz gururuna yediremeyerek nihâyet birgün:

- Baksana der, benim gibi bir lorda “Sen” diye hitâb etmezler.

- Ne isterseniz, emrediniz; bizim otelde olmayan şey yoktur.

- Zât-ı âlîkadriniz, demeli.

- Peki, efendim, olur.

O günden itibaren otelci lorda “Zât-ı âlîkadriniz” diye hitab eder; ancak lord gideceği vakit masârif defterine bakar ki otelcinin söylemiş iki yüz kırk sekiz “Zât-ı âlîkadriniz”in her biri filorine hesâb olunmuş!

288

Bonapart bir gün Avusturya’dan fenâ bir havâdis alarak kayınpederi bulunan Avusturya İmparatoru’na kızdığından [S. 137] zevcesi (Maria- Luize)ye: Pederin avanaktır, der. İmparatoriçe, Fransızca’yı pekiyi bilmediğinden, “Avanak” ma’nâsına olan Fransızca kelimeyi anlayamayarak hazır bulunan reîs-i vükelâya dönüp bu kelimenin ma’nâsını sormuş; mûmâ-ileyh, imparatoru bozmamak için, “Fevkalâde dirâyetli ve kâr-âşnâ” demektir, demiş. Birkaç gün sonra imparatoriçenin taht-ı riyâsetinde bir meclis-i hâs akd olunarak, mühim bir maddeye dâir bahsolunduğu sırada, imparatoriçe reîs-i vükalâya hitâben: “Bu işin tesviyesi size aittir; çünkü içimizde sizin kadar “Avanak” kimse yoktur, demiş.

289

Bir ihtiyâr ahabbından birine oğlunun yalan söylemeye alıştığından şikâyet ederek: “Şu çocuğu ne yapayım? Yalancı adam hiçbir işe yaramaz” deyince, dostu: “Oğlunu diplomatlık silkine sevk et de, bak, nasıl çabuk tefeyyüz eder!” demiş.

290

[S. 138] Bir sarrâf bir hizmetçi almak istiyordu. Maâşını pazarlık etmekte iken, hizmetçi:

- Afv ediniz der, evvelâ bir şey soracağım.

- Nedir?

- Konsolid oynarmısınız?

- Çünkü oynarsanız, maâşımı peşin isterim.

291

İsviçrelilerden müteneffir bulunan bir Fransız cenaralın evinde hayvânâtta hangisinin daha ziyâde insâna yakın olduğundan bahs olunuyordu. Kimi maymundur, kimi beygirdir, kimi köpektir, kimi fildir, der; ceneral sükût ederek birçok vakit dinledikten sonra: “İnsana en ziyâde benzeyen İsviçrelilerdir” der.

292

[S. 139] Şâirin biri Harûn El-Reşîd'in mehdî hakkında bir kasîde inşâd ederek muşâr-ileyhe takdîm etmiş. Harun El-Reşîd sana'tını sormuş; şâir: "Efendim, sana'tım kasîdeler inşâd ederek büyük zevâta takdîm etmektir, fakat acınacak derecede fakîr elhalim" deyince, Harûn El-Reşîd: "Böyle miskîn bir sana'attan vazgeçmedikçe fakrdan kurtulamazsın" demiş.

293

Bir kaptan evvelsi gün satın almış olduğu bir beygiri beyenip, bir arkadaşıyla berâber gidiyordu. Arkadaşı: "Bu beygire aldandınız; yürümüyor" deyince, kaptan: "Şimdi bakılmaz; çünkü rüzgâr önden geliyor" der.

294

Esmer çehreli ve yüzü kıllı bir Sicilyalı Paris [S. 140] sokaklarında bir maymun gezdirip oynatıyordu. Annesiyle berâber geçmekte olan bir çocuk elinde bulunan peksimati maymuna uzatır; maymun yemez; çocuk vâlidesine: "Anne küçük maymun peksimat yemiyor! Dur bakayım, babası yer mi?" diyerek peksimatı Sicilyalı'ya uzatır.

295

Bir kadın ikici def'a olarak evlenip bir adama varmış ki her akşam kendisine dayak atıyordu. Kadın bir akşam oturmuş, kocasının çok yaşaması için duâ ediyordu. Kocasını girip karısının duâsını işitmekle: "Nasıl? Beni o kadar çokmu seviyorsun?" deyince, karısı: "Hayır, demiş; fakat birinci kocam beni tekdîr ediyordu; sen dövüyorsun, bir üçüncüye varırsam, hiç şübhem yok ki beni öldürecektir."

296

Birisi gece uyuyamadığından, tabîbin tavsîyesi [S. 141] üzerine, hab yutuyordu, ancak ilâcın te'sîr edip etmediğini kendisi anlayamaz diye uşağını odasında uyandırıyor ve her beş on dakîkada bir: "Memiş! Uyuyor muyum?" diye, soruyordu.

297

Birisi evinin penceresi yanında oturmakta iken, bir mu'cizin gelmekte olduğunu görerek kapıdan girmeden, def etmek için uşağına: "Efendi yoktur" dedirtmek ister; evin içinde öteye beriye koşar; uşağı bulamaz. Karısı bunun telâşını görerek: "Neniz var? Ne istiyorsunuz? Deyince: "Uşağı arıyorum; şu herife bir şey söylettirmek isterim." Der. Karısı ne söyletmek istediğini bilmediğinden: "Ey! Senin ağzın yok mu?" deyince,

herif: “Ha! Gerçek!” diyerek ve pencereden başını uzatarak, kapıyı çalmakta olan mu‘cize: “Burada yokum, başka def‘a buyurun” der.

298

[S. 142] Fransa şu‘arâsından (Lafonten) fevkalâde zarîf ve nükte-gû olduğu hâlde, bir aralık kendisine bir dalgınlık ârız olmuştu. Çok def‘a bulunduğu mecliste sâatlerle ağzını açmayarak düşünüyordu. Bir gün meşhûr şu‘arâdan Rasin, Molier, Boalo vesâir ba‘zı üdebâ ile sohbet ederken, tiyatrodaki bir aktörün kendi kendine söylediği sözü seyircilerin kâffesi işittiği hâlde, yanında bulunan arkadaşının işitememesi gibi farz-ı muhâlin münâsebetsizliğinden dem vuruyordu. Ancak sözünü bitirir bitirmez, âdeti üzere daldığından Boalo Lafonten’i zemm etmeye başlayarak yarım sâat kadar aleyhinde söylemedik şey bırakmaz ve diğerleri gülmeden bayılmak derecesine geldikleri hâlde, Lafonten hiç farkında olmayarak dalgınlık âleminde bulunur. O vakit Boalo Lafonten’e hitâbla: “İşte, aktörün kendi kendine söylemesi benim şimdi söylediğime benzer” der.

299

[S. 143] Bir adam, sâatçinin birine ta‘mir için bir sâat götürmüş. Sâatçi sâate bakıp: “Bu sâatin ta‘miri bahâsının iki katı vermeye muhtâcdır.” demekle : “Baş üstüne, sen yap da benden al” deyip dışarı çıktıktan sonra, orada bulunan bir adama merâk olarak, ardından çıkıp: “Yahu! Böyle pazarlık olur mu? Niçin o kadar para vereceksin?” dedikte: “Allah Allah! Ben o sâati تنها yerde, bir adamın koynundan iki yumrukla gasb ettim; onun bahası iki yumruktur. Bu sâatçide yapsın, bitirsin, sözümünden dönmem, iki katını veririm, ya‘nî dört yumruk da başına vurur cebren alırım” demiş.

300

Bir berber dükkânın penceresine kağıt yapıştırmış; çapkının birisi de geçerken, kağıdı delip başını [S. 144] içeri sokarak: “Usta sâat kaç?” diye suâl edince, berber: “Dur oğlum bakayım” diyerek arkasından süpürge sapı alıp ve başına indirip: “İşte şimdi sâat biri çaldı” demiş.

301

Bir kadının oğlu, taşrada iken sıhhati haberini ma‘şer bir mektûb gönderir ve kadında mektûbu alıp bir yazıcıya okutur; yazıcı, biraz câhil ve dili ağır olduğundan, mektûbu kesik kesik okurken kadın: “Şükürler olsun, hiç şübhem kalmadı ki şu mektûb benim oğlumdandır, zirâ dili azıcık peltektir, okunuşundan anladım” demiş.

302

Papazın biri kilisede İncil'den bir bahs açıp, va'z ediyordu; hazır bulunan karısı, dindarlığını göstermek ve kocasının teveccühünü kazanmak için, papa[S. 145]zdan evvel kiliseden çıkıp evine giderken, papazın tekmîl elbise ve çamaşırını fukarâya dağıtmış. Papaz kilisede ayîni icrâ ederken terlemiş olduğundan, evine gider gitmez çamaşır değiştirmek ister; karısı: “Kocam, teşekkür et ki benim gibi dindar bir zevcen vardır! Va'zını işitir işitmez kabûl ve icrâ ettim! Giydiğin elbise ve çamaşırdan başka her nen varsa, fukarâya verdim” der. Papaz hiddet ve teessüfünden çıldırmak derecesine gelir. Karısı: “Ey! Söylemeden mi?” deyince, “Bilmez misin ki söylemek başkadır, yapmak başka? Âlemde bir şeyi söyleyenler yapmaz, yapanlar söylemez” demiş.

303

Diyojen bir yerden geçerken, bir ağaca asılmış bir kadın görerek: “Ah keşke hep ağaçlar böyle yemiş vere idi!” demiş.

304

[S. 146] Fakr u zarûretten cânı yanmış bir adam kitâbda fakrın iyiliğinden bahs eder bir fasl gördükte: “Rabbim! Bu iyiliğin zıddı olarak bir fenâlık var ise, bana onu ver!” demiş.

305

Birisi gece yarısı sokakta kalıp bir otele mürâcaâtla bir oda ister, otelci:

- Benim otelimde sekiz oda vardır der, yedisinde adam var, birini de, şâyed birisi gelir diye, ihtiyâten saklamaya mecbûrum.

- İyi ya, ihtiyâten sakladığın odayı bana ver.

- Hayır, otelde ihtiyata riâyeten bir oda boş bulunmalı.

306

Bir dilenci “Umûm insânlar Hazret-i Âdem ve Hazret-i [S. 147] Havvâ'nın evlâdıdır.” Kelâm-ı sahîhine müsteniden, bir padişâhın huzûruna çıkıp, kardaşım bana bir şey ver, demiş; padişâh dahi çıkarıp, bir altın vermiş; lakin dilenci yine kardaşlığa müsteniden, mırıldanmaya başladığından, padişâh: “Eğer kardaşlarının her biri sana bu kadar verse, yarın beni satın alırsın” demiş.

307

Bir fakîr cân vereceği vakit, henüz sabî bulunan oğullarını yanına alarak: “Evlâdlarım, demiş, Cenâb-ı Hakka duâ edin ki size bir şey bırakmadığımdan bir vasînin kadr ü ezâsından emîn olacaksınız!”

308

Bir adam hayât ile memâtın indinde müsâvî olduğundan bahsediyordu. Birisi: “Öyle olduğu hâlde, niçin ölmüyorsun?” deyince, “Hep bir değil midir?” demiş.

309

[S. 148] Bir avukat kasabada i‘dam ile mahkûm bir adamın asılması lâzım gelerek cellâd bulunmadığından her kim mahkûmu asarsa, kendisine bir mecîdiye verileceğini i‘lân olunmuştu. Köylünün biri bu pazarlığı beğenip herifi asarak mecîdiyeyi almış. Bir hafta sonra köylü yine kasabaya gelip, “Asılmak isteyen varsa, yarım mecîdiyeye asarım” diye dellâla bağirtmiş.

310

İspanya’da bir kuru derenin üzerinde gâyet güzel ve metîn bir köprü bulunur. İngiliz’in biri bu köprüyü gördükte: “Bu derenin köprüye ihtiyacı yok, suya ihtiyacı vardır; İspanyollar ilm-i servet bilseler, bunun zâid olan köprüsünü satıp yerine su satın alırlardı” demiş.

311

[S. 149] Afrika’da bir kârvân soyulmuştu. Tüccârlar kabilenin şeyhine gidip şikâyet ettiklerinde, şeyh: “Sizi soyanlar benim adamlarım değildir; benimkiler ola idi; üstünüzdeki esvâbı bırakmazlardı” demiş.

312

Bir padişâh köşkünde otururken, gâyet uzun sakallı bir adam ile arkasından bir kösenin koştuğunu görerek mütekarribinden birine: “Bu adamlar niçin koşuyor?” deyince, mütekarribi: “Önden giden öbürünün sakalını almış; öteki de tutup almak istiyor” demiş.

313

Birisi evini satacaktı; bir müşteri çıkıp evi görmek istedikte, herif: “Evi görmeye ne [S. 150] hâcet? Cebimde numûnesi vardır.” diyerek, cebinden bir parça tuğla çıkarıp gösterir.

314

Almanya'nın eski krallarından biri mermerden kendi heykelini yaptırmak istemiş; ancak beğenmediği hâlde almayacağını dahi heykelciye söylemiş. Heykelci: "Efendim, demiş, yapacağım heykel yalnız cisimce değil, belki akılca ve rûhca dahi size benzemezse, bir para almam".

315

Birisi keyifsiz idi; tabîb banyo etmesini tavsîye etmiş; bir vakit sonra tabîb merkûmu görerek: "Banyoyu nasıl buldunuz?" diye sordukta, "Biraz rutûbetli" demiş.

316

[S. 151] Bir delikanlı ma'sûkasının yanında müsinc bir adam görerek kıskandığından, herif kaç yaşında olduğunu sormuş, muhâtabı "Pekiye bilemem, demiş, yalnız şu kadar bilirim ki: Yirmi yaşında bir merkeb altmış yaşında bir adamdan ihtiyâr sayılır."

317

Fransa eski muharrirlerinden (Jan-de-Mang) "Roze" isminde yazdığı bir hikâyede ale-l-umûm kadınları dokunduğundan, o vakitteki kral sarayının kadınları mûmâ-ileyhi celb ile soyduktan sonra, kamçı ile dövmeye karâr verirler. Jan "İstediğiniz kadar vurun, der: Şu kadar var ki ilk kamçıyı hepinizden çirkin olan kadın vuracaktır." Bir iki sâat geçer, birinci kamçıyı vuracak bir kadın bulunamayıp nihâyet muharrir giyinip gider.

318

[S. 152] Fransa krallarından Dördüncü Henri saç beyaz sakalı siyâh bir adam görmekle, tuhafına giderek herifi çağırıp bu hâlin sebebinin sordukta, merkûm: "Saçım sakalımdan yirmi yaş büyüktür" demiş.

319

Birisi her vakit yiğitlik satarak kendini medh ediyordu. Bir gün bir arkadaşıyla berâber gitmekte iken, bir düşmanını görünce, tabana kuvvet vererek kaçmaya başlamış, arkadaşı: "Hani ya yiğitliğin?" deyince, "Tabanımdadır" demiş.

320

Kralın biri, saçını kestirmek için bir berber istemiş, getirdikleri berberin gâyet kıymetli ve birkaç renk kumaştan yapılmış esvâb giymiş ve parmaklarını yüzü[S. 153]klerle, göğsünü kordonlar falânlarla donatmış olduğunu görünce: "Berber istedim; kumaş kumaş numûneleriyle mücevrât istemedim" demiş.

321

Romalılar bir vakit ziyafetlere ve sofralarına pek çok ehemmiyet vererek yemek husûsunda aşırı derecede masraf ettiklerinden, meşhûr (Katun), halkı bu isrâfdan vazgeçirmek üzere, irâd ettiği nükte şu vechile başlamış: “Kulakları olmayan bir karna söz anlatmak ne kadar müşkil!...”

322

Fransa krallarından Beşinci Lui mütekarriblerinden birinin evine gidip evin pek büyük ve matbahının gâyet küçük olduğunu görerek sebebini sorduk da, ev sâhibi: “Evimi büyüten matbahımın küçüklüdür” demiş.

323

[S. 154] Feylesofun biri bir adamın giymiş olduğu kıymetli bir kürkle tefehhür ettiğini görerek: “Bu kürke güvenme, demiş, çünkü kafir nimetidir; bu kadar sene seyretinde bulunduğu bîçâre hayvânı hayvânlıktan kurtarmadığı hâlde, sana böyle bir hizmeti edecek mi, zannediyorsun?”

324

Bir papaz birinin günâhını çıkarırken kuyumcunun birinden bir yüzük çalmış olduğunu öğrenerek heriften yüzüğü alıp kuyumcuya götürmüş; nâsihâne bir lisânla: “Sen mâlîna böyle dikkat etmezsen, bir gün çekmecenî takımıyla çalacaklar” demiş; kuyumcu: “Hiç öyle şey mi olur? Çekmeceyi nasıl çalabilirler?” deyince, papaz çekmeceyi alıp cübbesinin altına saklayarak: “İşte, birisi çekmeceyi böyle alıp kapı[S. 155]yı şöyle açarak giderse, ne yaparsın?” diyerek kapıdan çıkar çıkmaz nâdîde olur. Kuyumcu bir vakit papazın dönüp çekmeceyi getirmesine muntazır olduktan sonra çıkıp bakmış ki papazdan eser yok.

325

İki kişi bir zenginin elmaslı bastonuna göz dikerek, bir gün birisi dilenci gibi giyinmiş, yalandan topallayarak gezmekte olan merkûm zenginden sadaka istemekte olduğu hâlde, gâyet temiz giyinmiş kemâl-i vakâr ile gelmekte olan arkadaşı zengine yanaşarak: “Buna sadaka verme, yalandan topallıyor, sağ ve sağlam adamdır; dur, bir iki baston vurayım da görürsün, nasıl koşacak!” diyerek, zenginin elinden bastonunu alıp, dilenciye kovmaya başlamış; dilenci koştukça herif arkasından kovalayarak zenginin gözünden kaybolur.

326

[S. 156] Meşhûr kayser küre-i arzın ekser taraflarını zabt ettikten sonra, Roma'ya avdetinde, bir Romalı bir papağana “Safâ geldiniz cihângîr kayser!” söylemeyi öğretmiş; bu papağanı yolun üzerine çıkararak kayserin önünde me'lûf olduğu kelâmı söyletmekle, kayser fevkalâde memnûn olarak papağanı pek ağır bir fiâtla satın almış. Diğer ba'zı adamlar bunu görerek kargalara vesâir kuşlara böyle ta'bîrler öğreterek kaysere satmışlardı. Nihâyet bir fakîr kunduracı dahi bir karga bulup bu ta'bîri öğretmek için birçok vakit yorulmuş; çok def'a kargayı öğretemediğinden me'yûs olarak, “Vaktimi ve sa'yimi bîhûde yere sarf ettim” dermiş; nihâyet karga murâd olunan ta'bîri öğrenmiş, ancak kunduracı önüne çıkarıp söylediğinde, kayser “Bunun gibi sarayda çok medâhinlerim var” diyerek satın almak istememiş; lakin karga kunduracıdan [S. 157] her gün işittiği “Vaktimi ve sa'yimi bîhûde yere sarf ettim” ta'bîrini söyleyince, kayser fevkalâde memnûn olarak bunu diğerlerinden ziyâde bahâ ile satın almış.

327

Amerika gazetelerinin birisi başında büyük yazılarla i'lân etmiş ki: “Abone olmak isteyenler yalnız akçe göndermeye mecbûr olmayıp, san'at veyâhûd ticâretlerinin mahsûlatından dahi gönderirlerse, kabûl olunur” bunun üzerine, bir gün gazete idârehânesine bir tabut gönderirler; içinde de şu meâlde bir mektûb var idi:

“İlânınızı okudum; pek memnûn oldum. San'atım tabutçudur; mahsûlât-ı sinaiyyemden işte size bir tabut gönderiyorum, içinde çok râhat edeceksiniz; sene hitâmında bu aboneliği tecdîd için başkasını göndereceğim. Bu vechile muharripleriniz ve fâmilâyınızla berâber tabutça sıkıntı çekmeyeceksiniz. Hemân râhat kullanıma bakınız.”

328

[S. 158] Evlenmeye karâr vermiş bir adam Yunan-ı kadîm hükemâsından (Aristip)e mürâcaâtla, nasıl karı intihâb etmesini sorduk da, hakîm demiş ki: “Güzel olursa sadık olmayacak; çirkin olursa beğenmeyeceksin; fakîr olursa harâbiyetini mûcib olacak; zengin olursa taht-ı itâatinde olunacaksın. El-hâsıl ben hiçbirini münâsib görmem; var, kendin karâr ver.”

329

Bir ihtiyâr her gün ormana gidip, odun yüklenerak evine getirirdi. Bu hâlden bıkmış olduğu hâlde, bir gün yüklenmiş, dağdan inerken yorgunluğunu almak üzere,

yükünü bir taşa dayatarak, “Ah! Ecel neredesin?” demesi üzerine, ecel teşahhus edip önüne çıkarak: “Buradayım, ne istersin?” deyince, ihtiyâr “Yükümü kaldırasın diye çağırdım” demiş.

330

[S. 159] Bir hasîs hırsızlardan muhâfaza olunmak ve köpek beslemek masrafından kurtulmak için köpek gibi havlamaya ta’lîm ederek, gecede birkaç def’a kalkıp havlamış.

331

Sokrat’ın telâmizesinden olduğu hâlde, Sicilya’nın zulm ile meşhûr olan (Denis) nâm hükümdârın hizmetine girmiş olan Aristip Diyojen hakîmin yaprak toplayıp yediğini görerek: “Eğer Diyojen hükümdâra çatabile idi, böyle yaprak yemezdi” deyince, Diyojen: “Eğer Aristip yaprak yiyebile idi, hükümdârın arkasından gezmezdi” demiş.

332

Garîb bir harb tedbîri: Fransa’nını ahâli-yi kadîme[S. 160]si olan Gallar Romalılar ile muhârebe ettikleri esnâda gâyet vasi‘ ve sık bir ormanın ağaçlarının kütüklerini – hey’etiyle durabilecek ve cüz’i bir vesîle ile yıkılacak sûrette – kesip kendileri ormanın öbür tarafında durmuşlardı. Romalıların ormana girdiğini anlayınca, yanlarındaki ağaçları devirirler; onlar öbürlerinin üzerine düşüp onları düşürürler; bu vechile bütün ormanın ağaçları yıkılıp, düşman askerini ezer.

333

Yunan-ı kadîmin cengâverlik ve belâgatle şöhret bulmuş olan en büyük kûmândânı (Perikles) bir gün Atina sokaklarında gezerken bir adam arakasına düşerek sövüp saymaya baylanmış; Perikles düşmanın bir ordusuna karşı durmak şânını hemşehrîlerinden böyle bir adama mukabele etmekle lekeletmemek için bu herife hiçbir şey söylemeyip istediğini söyletmiş; nihâyet akşamdan sonra Perikles evinin kapısına vâsıl olduk da [S. 161] herifin hâlâ söverek arkasından geldiğini görünce, hizmetçisini çağırarak: “Bir fener al, şu zâtı evine kadar götür” demiş.

334

Roma hükümdârlarından (Tereyan) ser-yâverini ta’yîn ettik de, kendisine bir kılıç vererek: “Şunu al, iyi hareket edersem benim lehimde, sû’ hareketimi görürsen, aleyhimde kullanmalısın” demiş.

335

Roma hükümdârlarından (Demetris) bir maslahat için kendisine mürâcaât eden bir kadına: “Yarın gel” deyince, kadın: “Öyle ise sizi bugün hükümdâr tanımam, yarın tanırım” demiş.

336

Kudemâ-yi Yunan’dan (Pisestrat)ın kızı iki kişi [S. 162] tarafından istenilmişti. Bunların biri âkıl ve fakîr, diğeri ise ahmak ve zengin idi. (Pisestrat) fakîri tercîh etmiş. Kemâl-i taaccüble sebebini soranlara dermiş ki: “Mâla muhtâc bir adamı adama muhtâc bir mâla tercîh etmeyi münâsib gördüm.”

337

Gayûr bir kumandan ayın bir son çarşanbasında düşmanla muhârebe edecekti. Ayın son çarşanbası uğursuz bir gündür, diyerek, kendisini harbtan vazgeçirmek ba’zı ma’iyet adamlarına demiş ki: “Öyle ise, iki vazîfemiz vardır; biri düşmana galebe etmek, diğeri muzafferiyetimizle bu bîçâre günü uğursuzluktan kurtarmak.”

338

Meşhûr İskenderin pederi Filib’in adamlarından biri ahhâbından birinin der-dest-i rü’yet olan da’vada hâtırı [S. 163] sayılan Filib’e ricâ etmiş; Filib demiş ki: “Eğer benim sadık adamım isen, ahhâbının da’vayı kaybetmesini benim adl u hakkâniyette olan şöhretimi kaybetmekliğime tercîh etmekliğin lâzım gelir.”

339

Ma’lûmdur ki Lokman Hekîm gençliğinde bende idi. Bir gün efendisi kendisine bir parça Ebu Cehil karpuzu vermiş; Lokman aldığı gibi ağzına atıp yemiş; efendisi o kadar acı şeyi nasıl yiyebildiğini sordukta, Lokman: “Sizin elinizden her gün bu kadar ni’metler kabûl ettiğim hâlde, bir gün şu kadarcık acı bir şey kabûl etmemeli miyim?” demiş. İşte, insân Cenâb-ı Hak tarafından gelen musîbetleri böyle kabûl etmelidir.

340

Yunan-ı kadîm hitabâ-yı meşhûresinden (Fukiyun) bir gün irâd ettiği nutkunun avâm tarafından fevkalâde beğenildiğini gördüğü için, muahharen ahhâbından birine [S. 164] mürâcaâtla, nutkunun avâm tarafından beğenilmek için ne kusûru olduğunu sormuş.

341

Bir ressâm İskender'in hayvân üzerinde olduğu hâlde resmini çıkarıp takdîm etmiş ise de, İskender bu resmi beğenmemiş; ressâm resmi İskender'in atına gösterdik de, at resmi hakîkiyeten at zannederek kişnemeye başlayınca, ressâm İskender'e: "Siz kendinizi tanımadınız ise, işte, at kendisini tanıdı" demiş.

342

Bir adam Fransa krallarından birine gidip ba'zı zâbitlerinin su-i harekâtından bahsetmiş; kral demiş ki: "Zâbitlerin kabâhatlerini zabt ettiğin gibi, vatan ve devlete ettikleri hizmetleri de hesâb ettin mi?"

343

Fransa krallarından On Birinci Lui bir gün [S. 165] mutbahına inerek on iki on üç yaşında bir aşçı yamağının kebâb şişini çevirmekte olduğunu görerek, nereli olduğunu, ismini ve ne kazandığını sormuş. Çocuk isim ve memleketini söyledikten sonra kazanması bahsine gelince: Kral kadar kazanıyorum, demiş; kralın ne kazandığı soruldukta, kendi mesârifini çıkarıyor, ben de kendi mesârifimi çıkarıyorum" demiş.

344

Fransa'da bir adamı, iki karı aldığı için, haps etmişler. Herif dermiş ki: Evimde iki karımın ortasına geçtiğim vakit benim için ondan büyük zindân olamaz; buraya neye getirdiniz? Beni hapsedmek isterseniz, evime gönderin.

345

Bir müneccim bir hükümdârın sevdiği bir câriyesinin vefât edeceğini söylemişti; tesâdüfen birkaç gün sonra [S. 166] câriye ölmüş. Hükümdâr pür hiddet olarak, müneccimi celble: "Sen herkesin ne vakit öleceğini haber veriyorsun; kendin ne vakit öleceksin? Şunu da söyle bakalım" deyince, müneccim i'dâm edileceğini anlayarak: "Yıldızına bakılırsa, sizden iki gün evvel öleceğim" demiş. Bu vechile hükümdâr kendi vefâtının tasrîh edilmesinden korkarak müneccimin i'dâmından vazgeçmiş.

346

Bir hükümdâr vüzerâsından biriyle tavla oynadığı sırada, bir zarın adedinde şübhe edilerek münâzaa olunurken, mütekarribleri sükût ediyorlardı. Hükümdâr: "Siz söyleyin, haksız kimdir?" deyince, o anda kapıdan giren mütekarriblerinden biri hükümdâra "Siz haksızsınız" demiş. Hükümdâr: "Sen şimdi geliyorsun; benim haksız

olduğumu ne biliyorsun?” deyince, “Çünkü cüz’î hak ola idi, burada oturanlar sükût etmezlerdi” demiş.

347

[S. 167] Nâmûslu bir mahkeme reîsi kendisinin ihmâli ve a‘zâdan birinin taraftarlığı sebebiyle, birisinin bi-gayr-i hakk da‘vâsını kaybettiğini görerek, herifi hafiyen evine çağırıp kaybettiği meblağı vermiş ve ertesi gün me’mûrinden isti‘fâ etmiş. İşte, me’mûriyet vazîfesi böyle icrâ olunur.

348

Bonapart’ın zâbitlerinden bir binbaş, hizmet-i askeriyyede saçını ağartmış ve pek çok hizmetler etmiş olduğundan, Bonapart’ın rütbesinin terfî’ni iltimâs etmiş. İmparator: “Peki icâbına bakınız” deyince, zâbit beyaz saçlarını göstererek: “Bir sâat evvel karâr vermeli, çünkü beklemeye vaktim yoktur” demiş.

349

[S. 168] Fransa’da bir muhârebede neferin biri hayvânını zapt edemeyip gitmekte iken, kralın hayvânına çarpmış. Kral, hayvândan düşmesine az kaldığından, hiddetle nefere vurmak üzere değneği kaldırmış. Nefer kralın vurmasına vakit bırakmaksızın, tabancasını çıkarıp krala vererek: “Nâmûsumu aldıktan sonra ömrümü neye bırakırsın?” demiş. Neferin muhâfaza-i şân ve nâmûsu yolundaki bu hareket-i cesûrânesinden kral fevkalâde memnûn olarak, tarziye verdikten sonra kendisini zâbit etmiş ve pek çok hizmetlerini görmüş.

350

Fransa askerinden pek çok muhârebelerde bulunmuş birkaç nefer, nizâm-ı askeriyyeye mugâyir hareketlerinden dolayı kurşuna dizileceklerdi. Mahal-i mücâzâta [S. 169] gelip tüfeklerin karşısında dizildiklerinde, her biri beş altı yara nişânını hâvî olan göğüslerini açarak “Vatan uğurunda düşmandan aldığımız şu müteaddid yaralara vatandaşlarımızdan alacağımız birer yara daha zamm olunsun” demişler. Kurşun atacak askerlere kumânda eden zâbit, bu sözü işittiği gibi, mahkûmların önüne geçerek kendisini dahi onlarla berâber vurmak üzere kumânda vermiş. Neferler ise buna cesâret edemediklerinden, nihâyet kral haber alarak mahkûmları afv ve zâbiti rütbesinin terfî’le memnûn etmiş.

351

Kitâb te'lîf edip büyük zevâta takdîm etmek merâklılarının birisi bir risâle kaleme alarak krala takdîm etmiş; kral birkaç yaprağı çevirdikten sonra “Manzûm ola idi, daha iyi olurdu” demiş. Bunun üzerine, herif bir vakit daha çalışarak risâlesini nazma tebdîl ile yeniden takdîm ettik de [S. 170] kral: “Hah! Şimdi hiç olmazsa, vezn ve kâfiyesi var” demiş.

352

Bir İngiliz Afrika'nın sevâhil-i cenûbiyesinin birinde şeker zirâatiyle meşgûl olup yılanı tapınan siyâhlardan birçok amelesi var idi. Bir gün birçok altın kayıp idi, ameleden kim aldığını öğrenmek için hepsini bir yere cem' ile: “Bana büyük yılan dedi ki: Altınlar çalanın burnunda bugün bir tüy bitecektir” demesi üzerine, siyâhlardan birisi anında elini burnuna götürmüştü; İngiliz onu tutup “Büyük yılan şimdi bana söyledi ki: Altınları çalan sensin” diyerek, derhâl ikrâr ettirmiş.

353

İngiltere krallarından biri bir lordun akl ü dirâyet ve nüfûzuna muhtâc olmakla sarâyı adamlarından birini [S. 171] bunun evine gönderip avukata kadar kendisini devletin me'mûriyetlerinde kullanmadığından beyân-ı teessüfle, bir büyük mesnede nasb ettiğini tebliğ etmiş. Lord kralın bu ifâdesini tebliğe me'mûr olan zâta: “Bekleyin, biraz yemek yiyeyim de, cevâb veririm” demiş. Bunun üzerine, lorda evvel ki günden kalmış bir sahan yemek getirirler; lord onunla karnını doyurduktan sonra: “Git, yediğim yemeği krala söyle; böyle bir yemekle kanâat eden bir adamın kralın vereceği mesnede muhtâc olmadığını ve kabûl edemeyeceğini kendileri anlayacaklardır” demiş.

354

Bir İngiliz'in karısı hasta olup öleceğini anladığı için, kocasına celb ile kendisine bir sır söyleyeceğini beyân ve ancak söylemezden evvel, kabâhatini afv edeceğini va'd etmesini talep etmiş; kocası, afv edeceğini va'd etmesi üzerine, karı birisini sevdiğini ve aldanarak, kocasına hıyânet etmiş olduğunu beyân [S. 172] edince, kocası: “Bu kabâhatini mâdem ki i'tirâf ettin, afv ettim, demiş, fakat benim de bir kabâhatim var, sen de onu afv etmelisin; o da budur ki: Ben senin sırrına vâkıf olduğumdan seni zehirlemeye karâr verdim; o zehir te'sîriyle ölüyorsun, o zehrin sâyesindedir ki sırrını ifşâ ve kabâhatini i'tirâf ediyorsun.”

355

Bir muhîtte bir cezîrenin korsanları bir İngiliz gemisini tutmuşlar. İngiliz donanmasının kumandanı cezîrenin hâkiminden gemiyi isteyerek verilmediği hâlde, toplarını çevirip şehri küle tahvîl edeceğini teblîğ ettikte, hâkim İngiliz me'mûruna sormuş ki: "İngiliz kumandanı şehrimizi küle tahvîl etmek için tahminen ne kadar sarf edecek?" me'mûr "Elli bin lira" diye cevâb verince, hâkim: "Bana bu meblağın yarısını versin, yirmi dört sâatte şehirden eser bile bırakmayayım" demiş.

356

[S. 173] Londra'da (Pit) isminde yâd olunur büyük bir hânedân var idi. Bu hânedâna mensûb iki kardaş var idi ki hükm-i zamân ile maîşetten âciz bir hâlde bulunurdu. Lordun biri bu iki kardaşın birine kayd-ı hayât olarak, bir maâş bağlandığında, birâderi kendisine gücenerek, "Sadaka kabûl ederek, hânedânımızın nâmını lekelettin" diye bir tekdîrnâme yazmış. Çok vakit geçmeden lord ona dahi maâş bağladığında, birâderi kendisinden almış olduğu tekdîrnâmenin bir sûretini çıkarıp göndermiş.

357

Bir avukat Fransa kralının sarayına giderek salonda bir fakîrin etrâfına birçok halk toplanmış olduğunu görmekle, yanaşıp sebebini sorduk da, "Bu miskîn saraya girip ba'zı şeyler çalmış" cevâbını [S. 174] alınca, "Böyle üniformasız saraya girmeye cesâret eden bir hırsız asmalı!" demiş.

358

Fransa üdebâsından (Fontenel)e mücevherâttan gâyet masnû' vav kadar ince işlenmiş bir şey gösteriyorlardı ki, kırılmasın korkusuyla, el dokunmaya cesâret edemiyordu. Edîb biraz baktıktan sonra, "İnsanın el dokunmaya cesâret edemediği güzel şeyleri sevmem" demekte iken, büyük fâmilyalardan birine mensûb gâyet güzel bir kadının meclise girdiğini görünce, "Dediğim söz sizin hakkınızda değil, madam" demiş.

359

Bir kardinal bir mahkeme reîsini medh ettiği sırada, "O kadar hakkâniyet-perverdir ki murâfaa olunan tarafının birine macâzât tayîn ettiği vakit, öbürüne de edemediğine – çatlayacak derecede – teessüf eder" demiş.

360

[S. 175] İngiltere kraliçelerinden (Elizabet) reîs-i vükelâsı bulunan (Bakon)un evine giderek: “Bu evi bırakmalı, sizin için ufaktır” dedik de Bakon: “Bu ev bana iyi geliyordu, şimdi ufak geliyorsa kabâhat onda değil, sizdedir ki beni bu eve sığmayacak kadar büyüttünüz” demiş.

361

Volter, bir büyük fâmilyaya mensûb bir kadının yanında olduğu hâlde, bir ufak çocuğu dizine alıp severken: “Oğlum, diyordu, erkeklerden hak almak için, dâima kadınları kendine taraftâr etmelisin; kadınları kendine taraftâr etmek için de, ahlâk ve mâhîyetlerini bilmek lâzım; iyi bil ki kadınların hepsi, havâî ve hoppa mizâcdırlar...” Kadın bunu işitince hiddet ederek: “Kadınların hepsi mi?” deyince, Volter: [S. 176] “Hayır madam! Öyle değildir; fakat çocuk şimdiden yalana alışmasın diye söylüyorum” demiş.

362

Birisi yeni bir ev yaptırıp dîvârlarını nakş ettirmek için Hazret-i Musâ ile Benî İsrâîl’in Bahr-i Ahmer’den geçişini nakş etmesini tavsiye etmiş; nakkaş peki diyerek dîvârın bir parçasını kırmızıya boyatmış; ev sâhibi bunu gördük de, şaşarak: “Ne yaptın?” deyince, “İşte, Bahr-i Ahmer değil mi?” demiş; “Ey İsrâîlliler nerede?” diye sorunca, “Gececek değil midirler? Geçtiler” demiş.

363

Birkaç çocuk bir papağanın kafesi altında durup, papağanın söyleyebildiği sözleri tekrâr ediyorlardı. İhtiyâr bir kadın bu hâli görerek: “Oğullarım, bu zavallı kuşu öyle luzûmsuz şeylerle yoracağınıza, [S. 177] Âhiret için kendisine lâzım olacak bir şeyi öğretseniz, olmaz mı?” demiş.

364

Mûsikiyyundan meşhûr (Kaluk), bir gün sokaktan geçerken, bir dükkânın camını kırmış; dükkâncıya bu camın fiyatını sorup yarım frank olduğunu anladık da, bir frank vererek kûsûrunu istemiş; dükkâncı “Ufaklığım yok, biraz bekleyin de bozayım” deyince, Kaluk: “Hâcet yok” diyerek bir cam daha kırıp gitmiş.

365

Fransa krallarından (Lui)nin kızı (Viktoar) bir gün dadısıyla oynarken eline dikkat ederek: “Vay! Senin de benim gibi beş parmağın mı varmış!” demiş.

366

[S. 178] Bir zengin havâsı güzel bir köye giderek bir fakîr köylüye: “Siz ne bahtiyârsınız ki böyle bir güzel havâ teneffüs edersiniz!” deyince, köylü: “Evet, havâ bizi besleyebile idi, pek bahtiyâr olacaktık” demiş.

367

Bir kadın papaza kabâhatlerini söylerken papaz ismini sormuş; kadın: “İsmim de bir kabâhat midir?” demiş.

368

Bir adam, işinin ehemmiyeti iktizâsınca, karısına dahi söylemeksizin bir yere gitmişti. Birkaç gün aranılıp bulunmadığından, hükûmet karısını tevkîf edip kocasının kâtilesi töhmetiyle işkenceye koymakla, nihâyet [S. 179] biçâre kadın işkenceye dayanamayarak: “Ben öldürdüm” deyip, nizâmen asılmış. Birkaç gün geçtikten sonra kocası gelip karısının hâlini anlayınca, hükûmete giderek, karısının haksız asıldığını söyledikte, mahkeme a‘zâsı : “Ne demek! Karı seni öldürdüğünü kendisi ikrâr etti; sen müfterîsin!” diyerek, müfterî cezâsıyla hapse koymuşlar.

369

Birisi kûmâr oynarken, arkadaşları hîle ettiğini görerek evin en üst katından pencereden aşağıya atmışlar. Bizimki kalkıp ahabbının birine giderek ne yapmak lâzım geldiğini sorunca, beriki: “Yalnız bir tarîk öğretebilirim: Bundan sonra kûmâr oynamak için en alt katı intihâb etmelisin” demiş.

370

[S. 180] İki kişi bir gece kûmâr oynadıktan sonra bir odada yatmışlar. Kayıp eden gece kalkıp kayıp ettiği parayı kazananın yastığı altından çalmaya çabalarken, öteki uyanarak: “Nedir o ettiğin?” deyince, herif: “Senin akşam ettiğinin süt kardaşdır” demiş.

371

Bir zâbit bir çaydan geçmek için, sandala binip sandalın içinde bir papaz ile merkebi dahi bulunmakla zâbit merkebin tir tir titrediğini görerek papaza bunun sebebini sorunca, papaz: “Senin de boynunda yular, ayağında na‘l, yanı başında elinde değnek bir papaz buluna idi, sen de öyle titreyecektin” demiş.

372

İki ceneral bir âlây resminde hem-inân olarak [S. 181] giderken birinin atı çok oynadığından, diğeri “Adam gibi gidelim” dedikten sonra, arkadaşının kızdığı görerek: “Size değil, atınıza söylüyorum” demiş.

373

Ahmağın biri dört lisân bildiği makâm-ı tefahhurda söylerken, dinleyenlerden biri. “Sizi tesrîk ederim, bizim her bir fikrimize karşı dört lakırdınız vardır” demiş.

374

Bir kadın bir cem‘iyette – pederi mechûl olan – oğluna vereceği terbiyeden bahsettiği sırada: “Pederinin oğluna yakışacak sûrette terbiye edeceğim” deyince, sâam‘inden biri: “Öyle ise dört kavmin mektebine göndermelisiniz” demiş.

375

[S. 182] Bir nefer arkadaşına:

- Uyuyor musunuz?
- Ne istersin?
- Bana bir mecîdiye borç verir misin?
- Uyuyorum, uyuyorum.

376

Birisi sâatini iki yüz franka rehîn bırakmıştı; arkadaşı: “Sâatim yirmi dakîka geri kalmış, seninki nasıl?” deyince, “Benimki iki yüz frank geri kalmıştır” demiş.

377

Bir İspanyol bir Amerikalının beygirini çalmıştı; Amerikalının da‘vası üzerine, İspanyol mahkemeye celbolunarak beygirini dahi getirmiş ise de, kendi mâlî, [S. 183] olduğunda ısrâr ve hatta yemîn ettiğinden, Amerikalı: “Beygirin benim olduğunu şimdi isbât ederim” diyerek ve rubasının eteğiyle hayvânın başını örterek: “Hangi gözünden kördür?” diye sorunca, İspanyol beygirin gözüne dikkat etmemiş olduğundan, tesâdüf eder ümîdiyle: “Sağ gözünden” demiş; o vakit Amerikalı hayvânın başını açarak hiçbir gözünden kör olmadığını göstermekle, kendi mâlî olduğunu isbât etmiş.

378

Çin hakanının gâyet sevgili bir atı var idi; sâyesinin dikkatsizliğiyle geberdiğini anlayınca, derhâl kılıcını eline alıp aşağıya inerek sâyesi kendi eliyle öldürmek istemiş; vezîri araya girerek: “Lûtf buyurun, ibtidâ kendisine kabâhati anlatalım” dedikten sonra,

sâyise dönerek: “Alçak! Ettiğin kabâhatleri bilir misin? İbtidâ hakanın sevgili atını geberttin; sonra efendimizin bu derece gazabını da‘vet ettin ki az kaldı [S. 184] seni kendi eliyle öldürmek gibi bir rezâlet olacaktı; bir beygir için bir adam öldürmek gibi âlemin nefretini da‘vet edeceğim, ve kendilerini rezîl edecek böyle bir harekete kasd etmelerine sebep oldun; anladın mı kabâhatlerini, alçak!” deyince, hakan derhâl kılıcını kınına sokarak afv ettim, demiş.

379

Şâirin biri şiddetli bir kışta evine kapanıp çıkmamak için, hasta olduğunu işâa etmiş, ahhâbından birkaç kişi şâirin ziyâretine gidip, bir büyük ateşin yanına yatmış ve birkaç kat fanila ile örtünmüş olduğunu görerek, hastalığının ne olduğunu sorunca “Kıştır” demiş.

380

Bir adamın oğlu hayli tefeyyüz edip birbiri üzerine rütbelere ve me‘mûriyetler aldıktan sonra bir büyük [S. 185] mesnede geçmek üzere iken, pederi ahhâbından birine rast gelerek oğlunun bu saâdetinden beyân-i memnûniyet edince, beriki: “Hâlâ oğlunuz mudur?” diye sorarak, “Evet” cevâbını almakla: “Sen onu evlâdlıktan çıkarmadınsa, onun seni yakında pederlikten çıkaracağından şübhe etme” demiş.

381

Köylünün biri üzerine hücûm eden bir köpeğe balta ile vurup öldürmekle mahkemeye celb olunarak hâkim: “Niçin baltanın sapıyla vurmadin?” deyince, herif: “Köpek beni kuyruğuyla ısırarak isteye idi; baltanın sapıyla vuracaktım” demiş.

382

İspanya’da bir tabîb – boğazı şişip tehlikede bulunan – bir hastayı görmeye giderken, kapının yanında diğer bir iki tabîbe rast gelerek onlara dahi ta[S. 186]nışmakta iken, kapıyı açıp binmiş olduğu katırı içeriye koymuş; hasta alt katta yattığından, katır odanın içine girmiş; hasta: “Tabîb bana bakmak için katırını göndermiştir” diyerek, katıra nabzını göstermek için, elini uzatmış; katır elini ağzına alınca, hasta gülmeye başlayarak, çok gülmeden boğazın şişi delinerek tehlikeden kurtulmuş. Tabîb içeriye girip katırı dışarı çıkarmak isteyince, hasta: “Katırı bırakın, beni o iyi etti; tabi senden iyi öğrenmiş; artık siz râhat edip hastalara bakmaya katırınızı göndermelisiniz” demiş.

383

Bir râhib ile bir mütefennin hey'ete dâir bahs ettikleri sırada, râhib güneşin sâbitliğine i'tirâz ederek (Sant- Jozuh)un güneşi durdurduğunu bilmiyor musun? Deyince, mütefennin: “Evet, güneş o vakitten beri durup hareket etmemektedir” demiş.

384

[S. 187] Bir adam kuvve-i hafızasına güvenmediğinden unutmamak üzere, “Gelecek ayın on beşinde evleneceğim” diye bir pusula yazıp masasının üzerine bırakmış.

385

Diğer birisi bir yere güvey girip ertesi akşam evlendiğini unutarak babasının evine gitmiş ve ancak ev halkının ihtârı üzerine evlenmiş olduğunu der-hâtır ederek gece kayın pederinin evine gitmiş.

386

Ahmağın biri kayıp etmiş olduğu merkebinin izini arıyordu; birisi ne aradığını sorup, anladıktan sonra: “Geldiğin yerden geri dön, merkebin izini göresin” demiş.

387

[S. 188] Bir akîlin tedbîrleri: Çayırını, kirpi bozmamak için, tuvla ile döşetmiş; soba bulunduğu yerde ayaklarını yaktığı için oradan kaldırıp başka tarafa birleştirmiş; birkaç ahbâbına bir ziyâfet vermeği kurup ancak bir koyunu çok gördüğünden, koyunun yarısını kesmek üzere adamlarına emir vermiş.

388

Napoli krallarından biri bir gün zindânları gezip mahbûsünün her birine habsine sebep olan cürmünü soruyordu; cümlesi kendilerini günâhsız gösteriyor ve kendilerine azv olunan kabâhatlerin iftirâ olduğunu söylüyorlardı; yalnız birisi kabâhatini i'tirâf etti. Kral bunun doğruyu söylemesinden hoşlanarak, habishâne me'mûruna: “Bunu buradan def' edin ki bu kadar nâmûslu adamları da baştan çıkarmasın” demiş.

389

[S. 189] Câhil bir köylü bir hoca ile birkaç dakîka konuştuktan sonra mükedder gitmekte iken, tanıdıklarından biri önüne çıkıp mükedder olmasının sebebini sorunca: “Hoca beni her vakit tekdîr ediyor; şimdi de İslâm'ın şartlarını soruyordu..... – İyi, beştir, demedin mi? – ne diyorsun? Ondur, dedim de, yine râzı olmadı!” demiş.

390

Bir çocuk vâldesinin kendisine vermiş olduğu bir yirmiliği kayıp edip ağlarken susdurmak için diğer bir yirmilik vermişler; o vakit daha ziyâde ağlamaya başlayıp sebebini sorduklarında “Öbürünü de kayıp etmeye idim, şimdi kırk param olacaktı” demiş.

391

Birisi kilârındaki şarabı hizmetçisine çaldır[S. 190]mamak için, her gün fiçinin ağzını mühürlermiş; hizmetçi fiçinin altından bir delik açıp şarabı çalar ve herif her gün şarabın eksildiğini görürse de, nasıl çaldığını anlamamakta iken karısı: “Belki altından bir delik açmışta, oradan çalıyor” deyince, herif: “Hay şaşkın! Şarab altından değil, üstünden kesiliyor” demiş.

392

Bir adam atını, yiyip içmeksizin, yaşamaya alıştırmak kaydına düşüp birkaç gün arpa, ot ve su vermedikten sonra, hayvânın geberdiğini görerek: “Eyvah! Tam yemsiz susuz yaşamaya alışacağı vakit geberdi!” demiş.

393

Birisi oğlunu sabâhleyin kalkmaya teşvîk etmek için, bir adamın sabâhleyin kalkıp sokağa çıktığı gibi, altınla dolu bir kese bulduğunu hikâyeye ettiğinde, [S. 191] çocukta: “Peki babam, amâ o keseyi kayıp eden ondan evvel kalkıp sokağa çıkmış” demiş.

394

Birisi hekîmin birine müneccimlerin yaptıkları takvîmlerde işâret olunan şeylerden ba’zısının çıktığından bahs ederek, bunun hikmetini sormakla, hekîm: “Müneccimlerin söyledikleri o kadar şeylerin içinde tesâdüfen çıkanların daha çok olmadığına taaccüb ederim” demiş.

395

Me’mûrun biri âmirinin önüne çıkıp tedâhülde kalan maâşlarını istemiş ve hayli vakitten beri idâreden âciz kalıp yiyeceği bile olmadığını söylemiş. Âmiri yüzüne bakıp çehresini yerinde gördüğünden: “Çehreniz sözünüzü tekzîb ediyor” deyince, me’mûr: “Efendim, bu çehre benim değildir, beni bu kadar vakitten beri veresiye besleyen lokantacıdan âriyeten aldım” demiş.

396

[S. 192] Adem-i cesâretle bir meşhûr bir ceneral bir hasîs zengine hitâben: “Paraları biriktirip de, kullanmamakta ne lezzet duyuyorsunuz?” deyince, hasîs: “Sizin kılıcı takınmakta duyduğunuz lezzeti duyuyorum” demiş.

397

Fransa meşâhir-i hükemâsından (Dideru) Rusya’yı gezdikten sonra, imparatoriçe Katerina ile görüşdük de, Rusya çiftçilerinin pisliğinden bahs etmekle, imparatoriçe cevâben: “Kendi mâlları olmayan cisimlerini niçin temizlesinler?” demiş. (O vakit Rusya’da çiftçiler eshâb-ı timârın âdetâ mülkü makâmında idi.)

398

Volter bir mecliste bir prensi uzun uzadıya medh ederken sonra, birisi: “Prens sizin mehdinizde [S. 193] bulunmuyor, siz niçin kendisini medh ediyorsunuz?” deyince, Volter: “İhtimâl ki ikimizin de yanılışımız var” demiş.

399

Eski zamânda birisi Fransa vükelâsından ba‘zısını medh ederek: “Fransa’yı tutan onlardır” demekle, sâmi‘nden biri: “Evet, asılmış adamı ip tuttuğu gibi” demiş.

400

Belediye reîsinin biri irâd ettiği nutukları Âdem isminde bir avukata yazdırmış, bir gün bir nutuk irâd etmek icâb ettiği hâlde, avukat bir yere gitmiş olduğundan, reîs nutku kendisi tertîb etmiş ise de, kendi sıkılıp sâmi‘ni dahi sıktığından, hâzurûndan biri tesbîhi eline alıp Tevrât’ın “Âdem neredesin?” kelâmını vürûd etmeye başlamış.

401

[S. 194] Hekîmin biri her vakit nefy cezâsıyla tahvîf olunarak bir gün bu tahvîfin tekrârında: “Demem ki nefy cezâsıyla tahvîf olunamayacağım bir memlekete göndereceksiniz; bu mücâzât değil, mükâfâttır” demiş.

402

Paris’te ömrü oldukça azl olunmamak üzere, senato a‘zâlığına intihâb olunan bir adam evine gidip hizmetçisine:

- Katerina, haberin var mı? Ömrüm oldukça azl olunmamak üzere, senato a‘zâlığına nasb olundum” der.

- Ey! Zararı yok, zararı yok, ehliyyetini gördükten sonra hiç şübhe yok ki müddetini temdîd edeceklerdir.

403

Gâyet şişman bir papaz, kilisede va'z ettiği [S. 195] sırada, Cennet kapılarının gâyet dar olmasıyla, herkesin kolay giremeyeceğini söylemekle, sami'nden biri: "Öyle olduğu hâlde bize siz rehberlik edecek olursanız, önümüze düşmeyip arkamızdan gelmelisiniz" demiş!

404

Birisi oğlunu, müsrifliğinden dolayı, tekdîr ettiği sırada "Şeytân'dan bile borç etmişsin!" deyince, oğlu: "Babam, iftirâ ediyorsunuz, âlemde kendisinden borç etmediğim bir herif var ise, o da odur" demiş.

405

Acemî bir şâir inşâd etmiş olduğu uzun bir kasîdeyi birine okuyordu. Kasîdesini bitirmeye bir iki beyit kaldığı vakit başını kaldırıp: "Hangi beyitleri ziyâde beğendin?" deyince, dinleyen adam: "Daha okumadığın beyitler hepsinden iyi olacaktır" demiş.

406

[S. 196] Fransa askeri bir kasabayı zabt etmiş iken, serî'en bırakıp çekilmek emrini almakla, acele vapura binip gittikleri sırada uzakça bir yerde kol beklemekte bulunan bir nefere haber vermeyi unutmuşlar. Herif kendini değiştirecek diğer bir nefer gelmesine birçok vakit bekledikten sonra, merkeze gidip işi anlayınca, "Bana firâr nazarıyla bakacaklar diye" diye ağlayıp sızlamakta iken, ora ahâlisinden birisi çıkıp kendisini teselli etmiş ve nihâyet kızını dahi verip evine almış. Yedi sene sonra Fransa askeri tekrâr o kasabayı işgâl etmek emrini alıp gelince, herif ne yapacağını şaşırarak asker elbisesini giymiş ve tüfengini alıp - asker giderken kalmış olduğu- noktaya giderek tüfenk elinde dolaşmaya başlamış. Asker yanaştığında, herif: "Kimdir o?" der. Kumandan kendisinin ne vakitten beri nöbet beklediğini [S. 197] sorunca, "Yedi seneden beri" der. Bunun üzerine kumandan işi anlayıp kendisini afv eder.

407

Fransa şu'arâsından (Santoy) bir gece oturduğu hotele pek geç gittiğinden, kapıcı o vakitte kapıyı açmamaya tenbîye edilmiş olduğunu beyânla kapıyı açmak istememiş; nihâyet şâir kapıyı açtırmak için tahtaların aralığından kapıcıya bir lira mecbûr olup içeri girdikten sonra: "Bu lirayı çıkarırken dışarıda bir lira düşürdüm" diyerek, kapıcıyı yarı çıplak olduğu hâlde dışarıya çıkarmış; ve derhâl kapıyı kapayıp dışarıda bırakmış, kapıcı yalvarmaya başlayınca, şâir: "Tenbîh var, kapı açılmaz" ve kapıcı: "Ya ben sana

nasıl açtım?” deyince, “Bende sana o fiâtla açabilirim” diyerek verdiği lirayı geri aldıktan sonra kapıyı açmış.

408

[S. 198] Bir acemî muharririn olduğu bir mudhike Paris tiyatrosunda oynanmakta iken, halk oyunu beğenmeyip ısıklık çılmaya başladıklarından, zâbıta me'mûru içeriye girip, bu kadar gürültüye sebep kim olduğunu sorunca, seyircilerden biri oyun muharririnin bulunduğu locayı göstererek: “İşte o mösyödür” demiş.

409

Fransa'da bir vakit beş yüz a'zâ-yı müntahabadan mürekkeb bir meclis teşkîl olunmuştu. Bir Gaskonyalı, bu meclise takdîm etmek üzere, bir arzihâl hazırlayarak üzerini: “meclisin 500,000 a'zâsına” diye yazmış. Birisi bunu görüp: “Üç sıfır fazla koymuşsun” deyince, Gaskonyalı: “Ne diyorsun? Benim koyduğum sıfır beştir, mecliste ise beş yüz sıfır vardır” demiş.

410

Birisi gâyet kısa boylu olan dâmâdının uzun [S. 199] kılıç kuşandığını görerek: Dâmâdımı bu kılıca kim asmış? Demiş.

411

Bir sarrâfın bir adamdan alacağı var idi; birçok vakit uğraştıktan sonra, alamayacağını anladığından, bir gün yolda medyûna rast gelerek: “Nısfından vazgeçtim, hiç olmazsa öbür nısfını ver” deyince, herif cebinden bir kese çıkararak: “İşte, vazgeçtiğiniz diğer nısfı getirmekte idim, lakin mâdemki bundan vazgeçtiniz, bende kalsın, öbür nısfını vereceğim” deyip, savuşmuş.

412

Medyûnun biri, ağır sûrette hasta olduğu hâlde, “Cenâb-ı Haktan yalnız borçlarımı ödeyinceye kadar ömür ihsân etmesini temennî ederim” deyince, ahabından biri: “Âh!.. O hâlde hiçbir vakit ölmeyecektin” demiş.

413

[S. 400] Kûmârbâzın biri birisiyle nizâ' ederek beriki kendisini düvelloya da'vet edince, “Ben akşam sekiz yüz lira kazandığım için, düvelloya cesâret edemem; lakin siz mutlak isterseniz, liraları kayıp edeni getireyim; sizinle cesûrâne düvello edeceğinde şübhem yoktur” demiş.

414

Papalardan Sekizinci Urban reml ve nücûmda yed-i tûlâ sâhibi olmak iddiâsında bulunarak, her sene bir takvîm dahi neşr eder idi. Bir akşam şiddetli yağmur yağıp fırtınalı bir havâ iken, papanın odası pek kapalı olduğundan, yağmur ve fırtınanın gürültüsünü işitemeyerek, hizmetçisine havânın nasıl olduğunu sormuş; hizmetçisi mahsûs “Pek güzel havâdır” deyince, papa mütefahhirâne: “Zâten takvîmde öyle yazılı değil midir?” demiş.

415

[S. 201] Şâirin biri yaptığı şiirleri bir âbaya okumuş; âba bunun şiirlerini beğenmeyi, istihfâf ettiğinden, şâir kızıp pek çok nâ-hoş sözler söylemiş. Şâir gittikten sonra, âba bîcârenin kalbini kırdığına nâdim olarak, tatyîb için kendisine on lira göndermiş. Şâir liralari aldıktan sonra, götüren adama demiş ki: Böyle mükâfâta nâil olacağımı bile idim, efendini sövmekle kanâat etmez, döverdim.

416

Şâirin biri dermiş ki: Âlemde dört şeyden ihtirâz lâzım: Karının yüzünden, katırın gücünden, arabanın yanından ve papazların her bir tarafından.

417

Fransa’da bir vakit askeri dövüp dövmemek [S. 202] lüzûmunu müzâkere için meclis-i askeri teşkîl olunmuştu. Bu meclisin a’zâsından gâyet şişman bir ceneral: Neferin kabâhati ne olursa olsun, dövülmesi lâzım gelirse, yalnız bir gün dövülüp darb cezâsının adem-i tekerrürünü tensîb ediyordu. Arkadaşlarından biri: “Peki, amâ sizin vücûdunuzda bir nefer olursa, bir kerede nasıl dövülür?” demiş.

418

Karının biri kendisi için iki kişinin beynlerinde düvello edeceğini anlayarak: “Boşuna yoruluyorsunuz, beni öyle demirle ele getiremezsiniz, beni ele getirebilen altındır, onu arayın” demiş.

419

Vâizin biri erkekleri zemm ediyormuş; kadın bu zemden kadınlara bir medh istihrâc ederek, îzâh-ı mes’ele için, “Ya kadınlar?” diye sormuş; vâiz [S. 203] “Kadınlar daha beterdir” deyince, kadın “Öyle ise, erkekte olmayan kadında olmayan âdemler mükemmel imiş” demiş.

420

Tiyatro müelliflerinden biri yazmış olduğu bir mudhikeyi zamânın en âlim ve akıllarından iki kişiye okuyup beğendirmişken hîn-i icrâda umûm tarafından beğenilmediğini görmekle, cânı sıkılarak, te'lîfini beğenmiş olan iki zâtın yanına gidip pür hiddet olduğu hâlde: “İlm ü zekâvetle mümtâz olanlar her şeyden bir hikmet çıkararak, her şeyi beğenirler, asl-ı mümeyyiz câhil ve bir dereceye kadar ahmak olanlarda, bundan sonra yazacağım kitâpları böylelerine okuyacağım” diyerek, hâzır bulunan bir konta hitâben: “Gelin mösyö kont, yazmış olduğum diğer bir mudhikeyi size okuyayım da bana efkârınızı beyân edesiniz” demiş.

421

[S. 204] Âdi şâirlerden birisi meşhûr şâir-i belîğ (Molier)in vefâtı hakkında bir mersiye nazm edip bir prence okumuş; prens dinledikten sonra: “Siz de Molier kadar büyük bir şâirsiniz, bu mersiyei sizin hakkınızda Molier söylemiş ola idi, daha ziyâde hâhişle dinleyecektim” demiş.

422

Fakîr bir müellif yazmış olduğu bir kitâbı, mükâfât ümîdiyle, bir prence takdîm etmeye gitmiş; kapıcı girmesine mâni' olduğundan, müellif alacağının bir sülüsünü va'd ederek, girmiş ise de, içeride diğer bir hizmetçi ve nihâyet prensin odacısı dahi mâni' olduğundan, onlara dahi birer sülüs va'd etmeye mecbûr olmuş. Prens huzûruna çıkıp, kitâbı takdîm ettikte: “Bu zahmete mükâfâtan bana bir dayak attır” demiş. Prens bu garîb sözün [S. 205] hikmetini sorunca, “Çünkü zâten alacağım mükâfâtın üç sülüsünü dahi başkalarına satmışım, onun için bu mükâfât bu kabîlden olursa, intikâmda almış olurum” demiş.

423

Aktörün biri bir büyük kadınla muârefe peydâ ederek geceleri evine giderdi. Bir def'a gündüzün gitmeyi kurarak, kadının odasına girdikte, kadın o vakit yanında bulunan bir takım misâfirlere, bununla muârefesi olduğunu göstermemek için aktörü tanımaz gibi olarak; “Buraya niye geldiniz?” deyince, aktör: “Gecelik fesimi almaya geldim” demiş.

424

Paris'te kahvehânenin birine “Zevzekler Kahvehânesi” nâmını vermişlerdi. Bir gün, kahvehâne müşterîyle dolu olduğu hâlde, birisi, nekre-gûluk iddiâsıyla, kapıyı

açarak: “Zevzeklerin kahvehânesi burası [S. 206] değil midir?” deyince, huzzârdan biri: “Evet, efendim girebilirsiniz” demiş.

425

Hasîsin biri meclisde, oyunda kayıp etmiş iken bir şey söylememiş olduğundan bahs ediyordu; dinleyenlerden biri demiş ki: “Taaccüb olunmaz, çünkü büyük musîbetlerde insânın sesi kesilir.”

426

Bir piskopos yeğenlerini doksan yaşında bulunan (Flori) nâm kardinale götürüp takdîm ettiğinde kardinal: “Eğer siz vefât ederseniz, ben amcaları makâmında bulunacağımdan kendilerini için hiç keder etme” deyince piskopos: “Sizin ebediyetinize havâle ediyorum” demiş.

427

[S. 207] Râhibin biri, Cenâb-ı Hak musîbetlerini sevdiği adamlara verir i’tikâdıyla, birçok mesâibe dûçâr olan bir adama: “Bunlar Cenâb-ı Hakk’ın size bir lûtfudur” deyince, herif: “Bu lûtfâ müstehak değilim” demiş.

428

Dük (Dö Viyuden) pek şişman olduğu gibi, amcazâdesi Dük (Dumon) dahi ondan geri kalmazdı. Bir gün ikisi On dördüncü Lui’nin huzûrunda bulundukları hâlde, kral birincisine şişmanlığın vahâmetinden bahs ederek hareket etmemesini takbîh etmekte iken, herif protesto kılıklı bir cevâb vererek: “Hareket etmediğime dâir zât-ı haşmetinize kim söylemiş ise, hakkımda iftirâ etmiştir; bendeniz her gün amcazâdemi üç def’a dûr ederim” demiş.

429

[S. 208] Fransa amirallerinden Dük dö (Viyun) Ren nehrinin içinden geçerken beygirine hitâben: “Bir Fransa amiralinin tatlı suda boğulduğuna râzı olma” demiş.

430

Meşhûr (Fontenel)in hâzır bulunduğu bir mecliste Cenâb-ı Hakk’ın insânı kendi tasvîrinde yaratmış olduğundan bahs olunuyordu; Fontenel: “Evet, insânda mukabele bi’l-mislde kusûr etmiyor” demiş.

431

Bir papanın intihâbı üzerine, kardinaller tebrîğine gittikleri sırada, bunlardan biri kendisine: “Papalık tahtına cûlûs buyuruyorsunuz, bugün bir doğru söz işitebileceğiniz

günlerin ahiridir, bundan sonra büyük bir adamsınız, lakin bugüne kadar câhil ve muannid bir adam [S. 209] idiniz, şu doğru sözü, son def'a olmak üzere işitiyorsunuz” demiş.

432

Bir hasîs zenginin uşakları kendisine gömlekleri kalmadığından şikâyet ediyorlardı; hasîs vekîlharcını çağırarak çiftlik kahyâsına yaz, bu sene keteni ziyâdece ektirsin, demiş; uşaklar bu sözün üzerine gülmeye başlayınca, hasîs: “Ha! Gömleklerini te'mîn ettikten sonra, nasıl gülüyorlar” demiş.

433

Bir genç âşık ma'sûkasının yanında bir ihtiyâr rakîbe tesâdüf etmekle, kendisini tahkîr için kaç yaşında olduğunu sorunca, ihtiyâr: “Yirmi yaşında bir merkeb altmış yaşında bir insândan ihtiyârdır” cevâbını mukâbele etmiş.

434

[S. 210] Harb meydânında bir nefer ile çavuş arasında:

- Çavuş! Çavuş! Bir esir tuttum.
- Peki, âferin! Getir.
- Getiremiyorum.
- Öyle ise, koyuver de gel.
- O beni koyuvermiyor.

435

Papa Yedinci (Kıleman), kavun ve karpuzu ziyâde sevip çok beğendiğinden, her vakit hastalanmakta olduğu için tabîbini değiştirip bir yeni tabîb almış; bu tabîb papanın yemeklerini büsbütün değiştirmekle, az müddet zarfında reîs-i rûhâniyeyi âhrete göndermiş. Roma ahâlisi bu papayı sevmediklerinden, tabîbin resmini bir meydânlıkta bulunan müzeyyen bir sûtûna ta'lîk ederek, altında Latin lisânında şu ibâreleri yazmışlar: “Sür Allah'ın kuzularını, sür şu pis dünyâ merâsından!”

436

[S. 211] İspanya krallarından Dördüncü Filib, Portekiz memleketini elden çıkardıktan sonra “Filib-i Kebîr” unvânını almak istediğinden (Medina- Kulu) dükası: “Hükümdârımız diline benziyor, yer kayıp edince, büyüyor” demiş.

437

Bir aktirise baldır butlarının biri birine müsâvî olmadığını söylemişler: “Tiyatro müdürine söyleyin, tedârük eden odur” demiş.

438

Pikardiya zâdegânından biri bir piskoposa misâfir olmakla, sofrada başında muttasıl kendisi söyleyip piskoposa ağız açmak sırasını bırakmadıktan sonra yemekten kalktığında, sobanın önüne gidip arkasını ateşe vermekle bîçâre piskoposu ateşten dahi mahrûm bırakınca, [S. 212] beriki: “Mösyö, Pikardiyalıların başı kızgın olduğunu biliyordum, lakin kıçları soğuk olduğunu bilmezdim, meğer başlarına fırlayan kan oradan gelirmiş” demiş.

439

(Tomas - Morus) [eşafuye] çıkarken yanında bulunanlardan birine: “Yukarıya çıkıncaya kadar bana yardım edin de, inmek için sizi ta‘ciz etmem” demiş.

440

Hasîsin biri şarabı ekşitmeden içmezdi. Bir gün ahhâbından biri kapısının önünden geçerken hasîsin hizmetçisine efendisinin ne yaptığını sorunca, hizmetçi: “Şarabın ekşidiğini bekliyor” demiş.

441

Çin hükümdârlarından biri vak‘a-nüvîsine kendisi hakkında bir şey yazmamayı emretmiş, vak‘a-nüvîs derhâl [S. 213] müsveddât defterini açıp bir şey yazmaya başlamış; hükümdâr ne yazdığını sorunca, “Verdiğiniz emri yazmakta olduğum târihin son sahîfesine kayd ediyorum” demiş.

442

Bir aktör Brüksel tiyatrosunda, birinci def‘a olarak oyuna çıkıp halkın takdîrine mazhar olmaya muvaffak olamadığından, oyunun nihâyetinde sahneye çıkıp demiş ki: “Yarın yine oyuna çıkacağım, eğer tekrâr takdîre mazhar olamazsam, bu san‘atı terk ederek, tiyatroya mahsûs elbisemi alenen yakacağım.” Ertesi gün sahneye çıkar çıkmaz, seyircilerin cümlesi kendisine birer kutu kibrit atmışlar.

443

Avukatın biri ara sıra şiir söylemeyi âdet etmiş. Bir gün söylemiş olduğu ba‘zı eş‘ârı şâir-i meşhûr (Malerib)e göstermiş; Malerib bunun eş‘ârını gözden [S. 414] geçirdikten sonra: “Bu şiirleri söylediğiniz hâlde sizi asmaklamı tehdîd etmişler?”

demiş; herif:“Niçin?” deyince, şâir: “Ya böyle bir tehdîde uğramayan âdam böyle eş‘âr söylemeye neden mecbûr olabilir?” demiş.

444

Bir İngiliz siyâhî Amerika’da “Karayib” denilen vahşi bir kavmin eline esîr düşmüştü.; yine o kavme mensûb bir kız kendisini kurtararak berâber kaçmış. Şehre vâsıl olduklarında, İngiliz kızı satmaya çıkararak pazarlığını etmekte iken kız: “Beni satmak mı istiyorsun? Ben hâmile kalmışımdır!” deyince, siyâh: “Niçin söylemiyorsun ki ona göre fiât isteyeyim?” demiş.

445

Beş altı kişi, cümlesi müteehhil oldukları hâlde [S. 215] bir yerde oturup teehhülden bahsederlerdi. İçlerinden birisi bir kadının kocasına olan vefâsızlığını tasvîr ettikten sonra kalkıp gitmekle, huzzârdan biri: “Arkadaşımızın tasvîr ettiği hâl gâlibâ kendi başına gelmiş” deyince, diğer birisi: “Ben bu bâbda pek tuhaf bir hikâye bilirim, fakat kendim evveli olduğum için, buradan hepimiz birden dağılır gitmek şartıyla, söylerim” demiş.

446

Bir ceneral bir yerde târa gelip maiyetindeki askeri kâfî görmemekle, o civârda bulunan bir zabtiyye süvâri bölüğünü askerine ilhâk etmek üzere, bölüğün zâbitini çağırarak zabtiyyeleri sevk etmesini emretmiş. Zâbit bölüğünün yanına gittiğinde, demiş ki: “Muhârebeye gireceğiniz; bu iş vazîfenizin hâricindedir, lâkin kumandan böyle istiyor; ehl ü iyâl sâhibi [S. 216] olduğunuzu ve hayvânlarınızın kendi mâlınız olduğunu hâtırdan çıkarmayarak, ileriye marş!”

447

Bir kadın baloda mekteb talebesinden bir genç şâkirde, berâber raks etmek üzere, söz vermiş; raks vakti gelince, kadın şâkirdin eldiveni olmadığını görerek: “A! Eldiveniniz yok mu?” deyince, şâkird: “Zararı yok hanımefendi, raksdan sonra ellerimi yıkarım” demiş.

448

Eski Isparta ahâlisinden birine sormuşlarki: Memleketinde zânîlere verilen mücâzât nedir? – Ayakları (Tayket) dağında olduğu hâlde, boynunu uzatıp (Ardotas) nehrinden su içecek bir boğa vermekten ibârettir, demiş. -Bu kadar uzun bir boğa

bulunmak mümkün mü? Diye sorulduk da, - Isparta’da bir zânî bulmak böyle bir boğa bulmaktan güçtür, demiş.

449

[S. 217] Bir hasîs senevî iki bin lira vâridâtı olduğu ve ancak bir rob’unu sarf ettiğinden, bu miktârı tezyîd etmek ümîdinde bulunduğunu söylüyormuş. Sâmî’nden biri demiş ki: “Bu idâre o kadar yolundadır ki sâhibi tahsîsâtının artırılmasına müstehaktır.

450

Ömrünü harb ile geçirmiş bir prens hemşîresiyle berâber bir meşhûr vâizin va’zını dinlemek üzere, ma’bed gitmişti; hemşîresi uyuklamaya başlamış olduğundan, prens vâizin kürsîye çıktığını görünce: “Hâzır ol! Düşman geliyor!” diye bağırmış.

451

İki kişi yolda giderken, bir mezâra rast gelip, taşının üzerine “burada bir müderrisin rûhu yatıyor” [S. 218] ibâresini görmekle, birisi rûh mezârda yatar mı? Diyerek gülmeye başladığı hâlde, diğeri bu sözün ma’nâsını daha iyi anlayarak arkadaşından ayrıldıktan sonra gidip mezârın taşını kaldırmış; altından bir defîne çıkıp diğeri bir taşın üzerinede şu ibâre yazılı imiş. “Ey benim mezâr taşımdaki yazının ma’nâsını anlayan! Vârisim ol ve mîrâsımdan benden iyi istifâde etmeye çalış!”

452

İsveç Kraliçesi meşhûre (Kristina) Fransa’ya seyâhatinde erkek elbise-i harbiyesini giymişti. Ziyâretine giden Fransa küberâsından kadınları kendisini sıra ile öpmeye kalkıştıklarından, kraliçe bu muâmele-i lâübalîyâneden sıkılarak: “Acabâ, erkeğe benzediğim için mi bu hanımlar beni öpmeye bu kadar [inhimâk] gösteriyorlar?” demiş.

453

[S. 219] Fransa hükümdârlarından On Üçüncü Lui’nin Madrid’deki sefîri İspanya kralına mu’tâdın haricinde ba’zı merâsimde bulunmaya icbâr olunarak buna rızâ vermek istemediğinden, İspanya kralı hiddet ederek: “Fransa kralı bana gönderecek sizden başka bir sefir bulamadı mı?” deyince, sefir: “Hükümdârın benden çok ziyâde akıllı ve dirâyetli adamları vardır; lâkin zât-ı haşmetinize göre benim akıl ve dirâyetimi ma’ ziyâde kâfi gördüler” demiş.

454

Fransa krallarından On Birinci Lui ölümünden o kadar korkardı ki ma‘bedlerde kendisi için okunan duâlarda yalnız sıhhati için duâ olunmasını emretmişti. Bir gün ma‘bedde iken, papaz kendisinin huzûrunda kralın cismanî ve rûhanî sıhhat ve âfiyeti için duâ edince, kral: “Birden çok şeyler istemeyin, belki hiç [S. 220] vermezler, şimdilik cismânî sıhhatim için duâ etmekle iktifâ edin” demiş.

455

Azîz tulumba. – Bir gemi fırtınaya uğrayarak su ile dolduğu hâlde tâifesinden herbiri bir tarafa çıkılıp duâ etmeye ve azîzlerden istimdâda başlamış; kaptan bu hâli görünce, geminin batacağını anlayarak, tâifesine hitâben demiş ki: Oğullarım azîzlerden ettiğiniz istimdâdlar şübhesiz fâidelidir ve imdâdımıza yetişecektir; lâkin böyle musîbetlere karşı en ziyâde imdâd eden bir azîz vardır ki ismine “tulumba” derler; birazda ondan istimdâd edelim.

456

Bir köylü tarlasına nohud ekmişti; birkaç gün sonra hükümdâr oradan bir ordu ile geçmekle, İsviçreliler taburu köylünün tarlası üzerine çadır kurmuş [S. 221] olduklarından köylü, tarlasının harâb olduğunu görünce, bir kerâmet! Bir kerâmet! Diye bağırmaya başlamış. Her ne kadar ki kerâmetin neden ibâret olduğunu sormuşlarsa da, cevâb vermeyip muttasıl bir kerâmet! Bir kerâmet! Diye bağırmaya devâm etmiş. Nihâyet hükümdâr işitip köylüyü celb ve dediği kerâmetin neden ibâret olduğunu suâl ettiğinde, köylü: “Bu tarlaya nohud ekmiştim, İsviçreli bitmiş” demiş. Hükümdâr bu nükteden hoşlanarak köylünün ziyânını tazmîn etmiş.

457

Bir mareşale bir muhârebeyi nasıl kayıp ettiğini sormuşlar; “Kazanıyorum zannederek kayıp ettim” demiş.

458

(Ladikya) dükası pek yaşlı olduğu hâlde evlenmiş. Kardinal kendisine bu evlenmenin sebebini sormakla, herif “Evlâd babası olmak için” cevâbını verince, [S. 222] reîs-i rûhanî: “Lâkin aldığınız karı nâmûslu bir kadındır” demiş.

459

Herifin biri evine girdiğinde, karının yanında bir yabancı adam bulmakla, nâmûsunun intikâmını almak üzere herifin üzerine yürümekte iken, karısı telâşla kolunu tutarak: “Ne yapıyorsun! Oğullarının babasını öldürüyorsun!” demiş.

460

Fransa’da 1682 târîhinde piskoposlar papazların azl olunabilmesi hakkında defaâtle takrîrler ve mazbatalar takdîm etmiş oldukları hâlde, kral müsâade etmiyordu. Piskoposlar bu bâbda yeniden bir mazbata yapıp birkaçı birlikte ve bizzât takdîm ettiklerinde, kral: “Evet, hakkınız vardı, arz ettiğiniz şey pek doğrudur, hatta yalnız papazlar değil, piskoposlar dahi îcâbı hâlinde [S. 223] azl olunmalıdır” demiş. Bunun üzerine piskoposlar bir daha papazların azli mes’elesini ağza almak istememişler.

461

Birisi, kendisini zâdegân sırasına idhâl etmek için, birtakım isimler uydurup ecdâdının isimleri olduğunu iddiâ ediyordu. Nekre-gûyun biri kendisine demiş ki: “Bizim bâis-i vücûd ve sebep-i hayâtımız ecdâdımızdır, siz ise bil’akis, onların bâis-i vücûdusunuz.”

462

Köylünün biri câhil olduğu hâlde, kendini Paris “Akademiya”sı a’zâlığına kabûl ettirmeğe muvaffak olmakla, bir muvaffakiyetin imkân ve sühûletini mütehayyir kalarak; akademiya hey’etiyle eğlenmek üzere reîsin yanına giderek: “Hâzır Paris’e gelmiş iken, beygirimede akademiya a’zâlığı unvânını ihsân buyursanız” deyince, reîs cevâben: [S. 224] “Afv ediniz, bu iltimâsınızı kabûl edemeyeceğimi maa-l i’tizâr beyân etmeye mecbûrum, çünkü bu a’zâlığın yalnız eşeklere şümûl olup beygirlere şümûlu mücâz değildir” demiş.

463

Papazın biri Papa On Dördüncü (Beneva)nın huzûruna çıkarak ağlayıp sızlamaya başlamış; bu kadar telâş ve teessûfünün sebebi sorulduğunda, “Deccâlın doğmuş olduğu bana keşf olundu” demiş; papa aslâ telâş etmesizin: “Deccâl şimdi kaç yaşında imiş?” demiş; papaz: “Bir iki yaşında” deyince, papa yine büyük bir telâşsızlıkla: “Öyle ise halefim düşünsün” demiş.

(SON)

3.2. LETÂİF-İ ÂSÂR

LETÂİF-İ ÂSÂR

Eser

Mihri

An Mütercimîn Bâb-ı Seraskerî ve Muallimîn-i Lisân-ı Osmânî

Bâ Ruhsat-ı Nezâret-i Celîle-i Maârif

1303

Matbaa-yı Zartanyan

{Letâif-i Âsâr}

[S. 3]

1- Allah Her Yerdedir

Papazın biri bir mahalde fevkalâde ferâseti var diye şöhret bulmuş olan altı yaşında bir çocuğa “Allah nerdedir” diye suâl eyler ve bildiğinde koca bir portakal vereceğini söyler. İşte çocuk buna cevâben: “Sen de bakalım nerde değildir, o vakit ben sana iki tane vereyim” der.

2- Tama‘kâr Bir Adam

Gâyetle tama‘kâr ahmak adamın biri bir gün pazardan bir kaz alıp hânesine getirir. Getirdiği günde hayvân yumurtlamaya başlar ise de herif buna kanaât etmeyerek “Günde bir dâne yumurtlamasını bekleyeceğime ise karnını yarıp olancasını bir def‘adan çıkarırım” der ve bıçağı kazın boğazına basıp başını [S. 4] keser ve karnını yarar ise de zan ü hayâl ettiği yumurtalardan bir dânesini bile bulamadığından günlerce mahzûn ve mükedder olur.

Tenbîh

İşte bu mesel sabır ve kanaâti olmayan adamların dâim âhâib ve hâsir olduklarını îmâ eder.

Maymun⁵⁰³

Maymun o kadar ayyâr o kadar hilekâr bir hayvândır ki ba‘zı kere insânı bile aldatır. İnsânın hâtırına gelmeyen şeyi yapar. Bir gün maymunun birine fındık verirler ve yerken masharalıklarını seyredelermiş. Seyircilerden birisi bir fındığın içine her nasılsa bir arı kor ve fındığı maymuna verir. Fındığı ağzına alıp kırınca arı maymunun dilini sokar ve bu iş böylelikle geçer. Birkaç gün sonra yine maymuna fındık verirler. Maymundur fındığı eline alınca bir kere sallar bir de kulağına tutar. İyice dinler içerde gürültü filân işitmez ise kırıp yer. İşte bunun gibi daha pek çok ayyârlıkları vardır. (Hikâyât-ı Müntehaba)

[S. 5] - Bî-kes Çocuğun Hasreti -

Ey karındaş ne mutlu sana

Senin var bir baba bir ana

⁵⁰³ Letâif-i Âsar’da, inceleme alanımızın dışında yer alan latîfeden ziyade, fabl türündeki hayvan hikâyesi, hayvanlar ve eşyalar hakkında açıklayıcı bilgilerin yer aldığı maymun (s. 4), merkeb ile bârgîr (s. 7), at (s. 10), köpek ve gölgesi (s. 11), inci (s. 13), arslan ile kurt (s. 14), fil (s. 26) adlı metinler, Latin alfabesine aktarılmış fakat sıra numarası verilmemiştir.

Ve yahûd bir kardaş bir abla
 Yahûd cândan bakar akrabâ
 Tıfilken olurlar sana fedâ
 Nihâyet olursun bir dâna
 Kazanıp olursun tûvânâ
 İmdadın gider tiz her yana

3- Hoca İle Köylü

Bir gün köyden bir hocaya hediye bir tavşan getirir. Hoca dahi izzet-i ikrâm edip çorba yedirir ise de bir hafta geçer geçmez mezkûr herif yine gelip bilirsın ha ben tavşan getiren kimseyim der. Hoca yine bunu kabûl edip ikrâmda kusûr etmez. Hâlbuki çend gün sonra ahir dört kişi gelip misâfir olmak isterler. Hoca bunlara siz kimlersiniz der. Onlar dahi biz tavşan getiren adamın komşularıyız [S. 6] derler. Hoca bu def'a dahi lâ-ilâc ikrâm yemeği çıkarıp usûlüyle yola kor ise de birkaç gün yine birtakım adamlar gelip hânesinde gece kalmak istediklerinde güzellik siz kimlersiniz diye sorar. Bunlar dahi biz tavşan getiren adamın komşularının komşularıyız demelerinde hoca öyle ise hoş geldiniz safâ geldiniz buyurun oturum deyip taâm vaktinde bunların önüne ikrâmen bir tas sade su götürür. Misâfirin bunu görünce taaccüb ederek âyâ bu nedir diye suâl ederler. Buda tavşanın suyunun suyu der.

4- Bir Delikanlının Fend-bâzlığı

Balıkçının biri balık avlamasına sühûlet olmak üzere çay kenârında bir kulûbe ihdâs eder. Bir gece kulübesi derûnunda bir mikdâr ateş yakarak ağlarını yoklamaya gidip avdetinde bakar ki bir tilki odasına girip ortada bulunan salamon balığını safâ-yı hâtırla yemektedir. Balıkçı bunu gördüğü gibi pür hiddet olarak kılıcını çeker ve hayvânı iki parça etmek üzere kapıda durur. Şimdi zavallı tilki kendini dışarı atmak için odanın her tarafını dolaşıp bir delik arar ise de bulamadığından [S. 7] balıkçının divârda asılı abasını ısırp aşağı çeker ve ateşin üzerine atar.

İşte balıkçı bunu görünce bre aman! Diyerek içeri fırlayıp abasını kurtarır ise de tilki de [burada] durmayıp tabanı kaldırıncı salamon ağzında kaçıverir.

Merkeb ile Bârgîr

Mesel. Bir gün merkeb ile bârgîr beraberce giderken merkeb üstünde olan hamûlenin tâkatinden ziyâde ağır olup cânı ağzına geldiğinden bahisle hamûleden bir mikdârını merhameten üzerinden almasını bârgîre yalvarır ise de bârgîr râhatını bozmak

istemeyip yoluna devâm eder. Bunun üzerine çok geçmeden merkeb yere yıkılarak yükü altında helâk olmakla sâhibi derhâl merkebin derisini yüzerek tekmîl yüküyle berâber bârgîre tahmîl eder. İşte bârgîr bunu görünce pusulayı şaşırarak “Vay bu ne belâdır geldi başa. Ben merkebin yükünden bir mikdârını bile almak istemez iken şimdi değil yalnız tekmîlini illâ derisini dahi taşıyacağım” deyip amân amân bağırarak ezile durdu.

[S. 8] Tenbîh

İşte bu mesel gösterir ki akrânına yardım etmeyen adam bir gün olur onlardan beter olur.

5- Ufacık Şeyden Ekseriyâ Büyük Mazarrat Doğar

Köylünün biri şehire gitmek üzere hayvânını hâzırlar iken na‘lların birinden bir mih düşmüş olduğunu görür ise de ihmâlcılığından kayd etmeyip üzerine râkiben böyle revân olur. Bir çâr-yek kadar yola gittiğinde na‘l kopar fakat köylü yine kayd etmeyerek yoluna devâm eder ise de geçtiği yollar sarp ve taşlı olduğundan hayvânın ayağı incinerek aksadığı sırada nâgihân ormanlık içinden iki haydut zuhûrla kendisine doğru gelirler. İmdi köylü bunlara tutulmamak üzere hayvânını aşırı kamçılar ise de hayvânda yürümeye mecâl kalmadığından nihâyet yakayı ele vererek olancasından soyulur hayvânını kaptırır ve bundan fazla haylide hırpalanır.

İşte bizim köylü bir mih yüzünden dûçâr olduğu bu zâyiâtta yor ki pârepâre olarak hemânüryân ve yayan hânesine rücû‘la kederinden hastalanır ve akrabâ ahbâbına dâim şu nasîhati verir.

[S. 9] Olmaya ki cüzî bir şeyi ihmâl edesiz

Sonra katı büyük bir şeyi üste verirsiniz.

6- Sabır İle Yaşayan Külliyyetli Bir Familya

Çin İmparatorlarından biri kendi ülkesi dâhilinde seyâhat üzere iken bir gün bi-t-tesâdüf bir hâneye konak eder meğerse bu hânedeki evin büyüğü ile kadınları evlâdları gelinleri dâmâdları torunları ve hizmetkârları cem‘an kırk kişi hep birlikte kemâl-i âsâyiş ve imtizâcla yaşarlarmış ve bir gün nizâ‘ ve uygunsuzlukları işitilmemiş imiş. İmparator bu hâli görerek hayran olmakla evin büyüğüne suâl eder ki bu kalabalıkta bu kadar çeşit adamlar arasında âsâyiş hâli ne yolda muhâfâza eder? Ol dahi cevâben ”Sabır yine sabır yine sabır etmekle” der.

- Durûb-ı Emsâl -

Emek olmayınca yemek olmaz.

Eşkin at yemîni artırır.

Karıncadan ibret al yazdan kışı karşılar.

[S. 10] Fakîrlik ayıb değil tenbellik ayıb.

Sorucu ol ki bilici olasın.

Çok yayanda sağlık, çok uyuyanda akıl, çok söyleyende gerçek olmaz.

Akıl yaşta değil baştadır.

Doğrunun yardımcısı Allah.

Bugünün işini ferdâya salma.

Dünya bir gemi akıl yelkeni fikir dümeni kullan kendini göreyim seni.

At

At doğulu ve fâideli bir hayvândır. At kısmının tabî'atı hırçın olmayıp hizmete dâim mutî'dir. Onun hilkatinde yıkmak ve cân incitmek hâssiyetleri olmayıp ancak insânların hizmetinde bulunmak üzere yaratılmıştır. Kendi yemi ot ve saman ve buğday olup def'-i cû' için cânlı hayvânâtı paralamaz.

At kısmını sâhibini pek sever ve ona pek çabuk alışır. Vaktiyle askerden birinin sevgili bir atı olup ona râkiben cenge gider. Esnâ-yı harbde maktûlen yere düştüğünde hayvân maktûlün cesedinden aslâ ayrılmayıp günlerce aç ve susuz başı ucunda ayaküstü bekler ve nihâyet açlığından yanında ölür.

[S. 11] Köpek ve Gölgesi

Bir gün bir kelb büyücek bir parça kemik bulup sürûr ile gitmekte iken bir ırmağa rast gelir. Bir taraftan öbür tarafa mürûr edilmek için köylüler o yerden karşı mahale bir direk uzatmışlarmış. Köpek bu direğin üzerinden geçerken kendisinin ve ağzındaki kemiğin gölgesini suyun içinde görünce bu gölgeyi kendisi misilli iyi bir lokma bulmuş başka bir kelb zannedip ziyâdesiyle kıskandığından şundan bu kemiği alayım da benim olsun hülyâsıyla kendi ağzında bulunan kemiği bırakıp kelb zannelediği gölgesinin üstüne atılır. Amâ suya aks eden kendi sûreti nâbedîd olunca ağzından bıraktığı kemiği arar. Hâlbûki akıntı onu alıp götürmüş olduğundan bulamayınca ettiği yanlışlığı anlayarak ziyâdesiyle peşîmân olup kederinden havlamaya başlar.

Tenbîh

İşte bu kelb ve gölgesi tama'etmekle olduğu ni'metden mahrûm kaldığı gibi bir kimse dahi Cenâb-ı Hakkın kendisine ihsân ettiği şeye kanaât etmeyip de başkasının

elindeki [S. 12] malına tama‘ edip almaya savaşır ise kendisinde bulunan malından ni‘metden dahi mahrûm kalır. (Anahtar)

7- Bir Papağanın Hikâyesi

Fakîr bir adamın bir papağanı olup “Ona şübhe yok” sözünü ona ta‘lîm etmişti. Şimdi papağan bundan başka bir sözü bilmeyip bütün gün ıslık çalar ve her ne sorulur ise ona şübhe yok cevâbını verir idi.

Bir gün sâhibi onu satmak için pazara götürür ve papağanım satılıktır yirmi liraya diye nidâ eder. Adamın biri dahi bahâsının yüksekliğine şaşarak hayvâna hitâben “Papağan sen yirmi lira eder misin?” der.

İşte papağan buna cevâben “Ona şübhe yok” demesiyle merkûm adam o kadar mahzûz olur ki mezkûr fiâtta onu iştirâ edip hânesine götürür.

Bir eyyâm-ı mürûrunda merkûm papağan için o kadar para verdiğine nâdim olan olarak bir gün kafesin yanında “Vay ben ne dîvâne imişim ki o kadar parayı yabana atmışım.” Demesinde papağanın dahi öteden “Ona şübhe yok” demesi pek isâbet olmuştur.

[S. 13] 8- Zî-kıymet Taşlar

Çin ve Mâçîn’de zengin bir tekâmîl üstü elmaslar ile donanmış cübbe giymekle aşırı kibr ü azamet gösterir idi. Bir gün kaba giyinmiş ihtiyâr bir herif yolda ona rast gelerek birdenbire önünde durur ve baştan tırnağa kadar süzdükten sonra gördüğü elmaslardan dolayı yere eğilerek iştahlı sûrette teşekkür ettiğinde merkûm zengin “Yahu ben bu taşlardan birini sana vermiyorum ki teşekkür ediyorsun” dediğinde herif cevâben “Efendim eğer ki vermiyorsanız ama sâyenizde onları görmek zevkine nâîl oluyorum. Zâten sizin de benim gibi üzerine bakmaktan mâadâ [ahr] bir zevkiniz yoktur. Şimdi aramızda olan fark şudur ki bu taşları saklamak ve taşımak zahmetlerini siz kendiniz çekiyorsunuz ben ise çekmiyorum” demiştir.

İnci

İnci elmas kadar makbûl ve mu‘teber olup istirdyeye benzer sedeflerden çıkar. Bu sedefler an-asıl birer hayvân kabuğu olup inciler bunun teninde bulunurlar. Sedeflerin denizden [S. 14] çıkarılması bir altından ma‘den çıkarmak kadar tehlikelidir. Şöyle ki küçüklükten suya dalıp solumamaya alışmış adamlar sandallarla denize çıkıp burun ve kulaklarını tıkadıktan ve deniz altına çabuk inmek için her biri ayaklarına on on bir okkalık taş bağladıktan sonra bir ucu vücûdlarına bağlı ve diğeri ucu dahi

sandaldaki çarha sarılı iplerle denizin dibine inerler. Orada kayalar üzerinden mezkûr sedefleri bıçakla sıyırarak küfeye korlar. Şâyed küfe dolar veya soluk tükenir veyâhûd bir canavar zuhûr eder ise dalgıç anında ayağındaki taşı söküp ipi sallar ve bu işâret üzerine hemen yukarı çıkılır. Döşürülen sedefler bıçakla açılıp hayvân öldürülür ve bir eyyâm açıkta bırakıldıktan sonra teni içinden inciler çıkarılır.

Arslan ile Kurt

Kocaman bir arslan alîl vücûd ininde yatmış iken tilkiden mâa'dâ sâir hayvânlar ziyâretine varıp beyân-ı kudret ettiklerinde hâin kurd gammâzlık ederek der ki “Bunca hayvânât ziyâretine gelmiş iken tilkinin kalmaması mahzâsını saymadığı içindir.”

Bu ihânet tilkinin kulağına varınca kurdun arslanın [S. 15] yanında olduğu bir vakitte içeri girer ve arslanın kendisine karşı hiddetle hırlamasına bakmayarak “Efendim senin menfa‘atini kimse benim kadar düşünmedi. Senin uğruna diyâr diyâr gezdim ve meşhûr hekîmlerden bir i'lâc sâlık aldım. Şöyle ki eğer kurdun diri diri derisini yüzüp onu sıcak sıcak lâbis olur isen ânîden şifâ bulursun” demesinde arslan bu söze bel bağlayıp hemen kurdu tuttuğu gibi bütün sadakla derisini yüzmeye başlar. Bu esnâda tilki öteden hande ederek kurda hitâben “Şimdi gördün mü hâlini bak kimsenin aleyhinde bulunmak ne fenâ şey imiş elinden gelir idiyse büyüğün afv ve merhametini dileye idin değil ki gazabını da‘vet ede idin” demiştir.

9- Bir Hekîmin Oğluna Nasîhati

Hükemâdan biri oğluna nasîhat ederek dedi “Ey azîz evlâdım ilm ve hüner öğren zîrâ ki dünyânın mâlına güvenilmez [S. 16] ve benim mesnedim sana geçmez. Altın yâhûd gümüş yolda taşımak muhâtaralıdır. Eğer hânede saklarsan ya hırsızlara yem olur ve-yâhûd parça parça yiyerek âkıbet-ül-emr bitirirsin. İlm ve hüner dediğimiz bir [düziye] akan çeşme demektir. Hüneri olan devletten düşse bile asıl devlet kendi nefsinde olduğundan hiç gam çekmez. Âlemin her yerde kadri tanılır ve en yüksekte oturur. Ama hüner ve san‘attan bî-behre olan zavallı kim ise gittiği yerde sofrası artığını döşürür ve pabuçlukta oturur.

- Durûb-ı Emsâl -

Hatasız kul olmaz.

Kusûrsuz dost arayan dostsuz kalır.

İnsânın fenâsı olmaz meğer parası olmaya.

Kişıyi tanımak ister isen ahabbın kimdir diye suâl eyle.

Tatlı dil güler yüz düşmanın kolunu bükür.

Hayır söyle komşuna hayır gelsin başına.

İnşanın eti yenmez derisi giyilmez tatlı dilinden başka nesi var.

İyiliğe iyilik her adam işi kemliğe iyilik er adam işi.

Âkil isen açma sırrın dostuna çün dostunun dostu var o dahi söyler dostuna.

Evlâdı [S. 17] olmayanın bir derdi var evlâdı olanın bin derdi.

İyi evlâdın var ne eylersin mâlî kötü evlâdın var ne eylersin mâlî.

Çocuğun yediği helâl giydiği harâmdır.

Sel gider kum kalır, akçe gider kese kalır, insân gider nâmı kalır.

10- Sonsuz İmtihân

Hekîmin birine imtihânda hastayı ne yolda terletirsin diye sormuşlar. Hekîm dahi cevâben kaynar kaynar papatya hatmi çiçeği, ıhlamur ve mürver suyu veririm ve ayaklarını sıcak suya korum ve cisminde hardal gezdiririm demiş ise de meclis bu kadarla iktifâ etmeyip “Daha daha ne yapmalı” diye sorunca hekîm gâyet sıkılarak “Efendim bunlarla terlemez ise bu mahalde imtihâna sokmalı” demiş.

11- Yoksulun Hânesi

Pek fakîr bir adam çocuğuyla yolda giderken henüz hânesinden çıkarılan bir zengin cenâzesine rast gelmiş. Meytin müteallikatı âh senin gideceğin yerde yemek yok içmek yok yatak yok yorgan yok âh ne olacaksın diye ağlaşıp feryâd ü figân eder iken çocuk babasına dönerek “Babacığım! Acabâ bu cenâzeyi bizim eve mi götürüyorlar?” demiş.

12- Bir Hoca İle Pazarlık

Hem hasîs hem ahmak olan köylünün biri çocuğunu okutmak üzere bir hocaya götürüp şehri kaç kuruş vereceğini sorar. Hoca dahi “İlk sene ayda altmış kuruş ve ikinci sene ayda kırk kuruş vereceksin” demesinde herif “Öyle ise ikinci seneden başlatırım” demiştir.

13- Tahsîlin Fâidesi

Jak nâmında gâyet tenbel bir çocuk tahsilde olan hevessizliğini örtmek üzere her vakit der imiş ki “Mektepte öğrenilen şeyler ne işe yarar”.

Bir gün akrabâsından Mûsa nâmında çalışkan ve tahsîle gâyetle heveskâr bir çocukla kırdâ geziniyor iken birdenbire bora zuhûruyla dehşetli sûrette gök gürler şimşekler çakar ve sicim gibi yağmur atar.

Bu sırada Jak kır ortasında bulunan tek ve büyük bir meşe ağacı altına koşup siperlendikte Mûsa hemen bağırarak der “Aman birâder orada durma hocamız demiştir ki gök gürlediği vakit ağaçlar altında siperlenmek muhataralıdır. Çünkü ağaçların ve binâların uçları yıldırım çeker.”

[S. 22] Jak bu söze inanmayarak yerinden kımıldamaz ise de refikinın aşırı yalvarması üzerine ağacın yanından ayrılarak yüz hatve kadar beriye gelir gelmez ortalığı hemen göz alırcasına gâyet keskin bir ziyâ kaplayıp dehşetli bir sis çıkar ve o kocaman meşe ağacına şimşek isâbetle yukarıdan aşağıya kadar yarıp iki parça eder.

İşte nâdân Jak bunu görmekle end-bend olup Mûsa’nın elini tutarak “Ah kardaşım sen olmasaydın ölecek idim. Ah bu hocalarımızın dedikleri ne kadar kıymetli şeyler imiş artık tenbelliğime tövbeler olsun bundan sonra bir gün mektepten kalmayıp bir dakîka bile boş geçirmeyeceğim” der ve hakikat hâlde ahd ettiği gibi tahsîl husûsunda cân u gönülden sarılarak [ilânihâye] büyük bir zât olur.

14- Ezop’un Ferâseti

Ezop’un sâhibi Ksantos bir gece ziyâfette bulunup pek keyifli âleminde misâfirlerden biriyle bir bahis tutar şöyle ki ferdâsı gün denizin tekmîl suyunu içecek ve içtiğinde rakîbinin [S. 23] konağını alacak ve şâyed içemez ise kendi konağını ona verecek.

Sabâh olduk da Ksantos ayılıp ettiği hezeyândan gâyetle mükedder olarak verdiği sözü çürütmek üzere bir fend düşünür ise de bir türlü kaçamak yolu bulamadığından nihâyet kölesi Ezop’la istişâre eder. Merkûm dahi cevâben der ki “Efendim verdiğiniz söz geriye alınamaz ise de feshi pek kolaydır. Şöyle ki bugün cemâat sâhil-i deryâda toplandık da dün geceyi sözünüzde sebât edip hiç dönmeyiniz. Emrediniz size bir bardak deniz suyu versinler bu bardağı ele aldığınızda sizinle bahs tutan adama yüksek sesle sorunuz ki kavlimiz nedir? O dahi cevâben diyecek ki denizin suyunu kâmilten içmektir. O vakit cemâate dönerek dersiniz ki “Ey ağalar ma’lûmunuzdur ki nice nice nehirler bu denize dökülürler. Eğer ki ben denizin tekmîl suyunu şûrb etmeyi şart ettim ise de nehirleri berâber şart etmedim. Şimdi evvelâ nehirlerin suyunu şûrb etsin ki ben de denizi edeyim.”

İşte Ksantos bu tertîbe pek beğenerek o gün mûcibince hareket etmekle refikini mat ederek amâne düşürmüş ve ancak cemâatin niyâzı üzerine şartından vazgeçmiştir.

[S. 24] 15- Diyojen'in Ba'zı Menâkıbı

Platon nâm-ı feylesof bir gün dershânesinde insânın ta'rîfini eder iken "İnsân iki ayağı üzerinde gezer vücûdu tüğden ârî bir hayvândır" demiş olduğundan Diyojen derhâl bir horoz bulup tüylerini yolarak dershâne içine salıyormuş ve "İşte efendiler ma'lûmunuz size ta'rîf ettiği insân budur" demiş.

Bir gün dahi suyu gâyet pis bir hamâma girer. Sorar ki bu hamâma girenler ba'de temizlenmek için ne yaparlar?

Vefât edeceği zamân "Seni nereye gömelim" diye sormuşlar "Dağın başına atı veriniz" demiş. "Cânım orada vücûdunu kurt kuş yer" demişler "Sopamı yanıma koyunuzda geldikleri zamân başlarına vurayım" demiş. "Allah Allah sen öldüğün zamân ne duyarsın ki" dediklerinde "Öyle ise kurtlar kuşlar böcek diye ne düşünüyorsunuz? Varsınlar yesinler" cevâbını vermiş.

Bir gün dahi sormuşlar ki kişi düşmanından intikâm almak üzere ne yapmalıdır! O dahi cevâben demiştir ki "Düşmanı çatlatmak için iyi adam olmaya iyi un çıkarmaya çalışmalıdır."

[S. 25] 16- Bu Dünya Bir Konaktır

Efendinin biri emsâlsiz bir konak yaptırıp herkesin gelip gezmesini ve ta'rîf edeceği noksânın ikmâl edilmesini mi'mâra emreyler. Binâen aleyh herkes gelip bakar ve ağızlarının suları akar iken bir gün bir derviş gelip tesbîh elinde konağın zîr ve bâlâsını gezdikten ve etrâf eknâfını seyreyledikten sonra hey gidi hey! Kusûru var ama söyleyemem deyince mi'mâr dervîşi tevkîf eyleyip keyfiyyetini efendiye arz eder. Efendi dahi derhâl dervîşin celbini emredip huzûruna çıkardıklarında "Dervîş baba bizim konağın kusûru ne imiş" diye telâşla isitifsârına "Efendim kusûru şu ki kapıya dîvâr örmeli" der iyi ne için dediğinde "Şunun için ki bu dar fânide kişi böyle mutantan ve mükellef konağa ya hiç girmemeli veyâhûd girer ise bir daha çıkmamalıdır" der.

17- On Birinci Lui İle Bir Münecim

Münecimin biri Fransa krallarından On Birinci Lui için der ki hareminden filân kadın sekiz günden ölecektir. Hakikat [S. 26] sekiz gün geçer geçmez kadın ölür. Bunun üzerine kral münecimin önüne getirilmesini ve işâret ettiğinde onu tutup pencereden atmalarını hademelerine emir ve tenbîh eder.

İşte kral münecimi görür görmez “Nitekim sen müstakbelde neler olacağını bilirim diyorsun ve başkaların başına neler geleceğini tamâmıyla biliyorsun. Şimdi de bakalım sen kendin ne kadar yaşayacaksın” diye münecime sorar. O dahi cevâben “Efendim bendeniz hemen hemen zât-ı haşmetinizden üç gün evvel öleceğim” demesinde kral cenâblarıma‘hûd işareti vermeye pek de cesâret etmemiştir.

Fil

Fil, vucûdca hayvânların en büyüğü olup ferâseti dahi keskindir. Bunlardan terbiye görmemiş vahşi hâlinde bulunanlar öyle yırtıcı ve salyacı olmayıp tabi‘an halim ve usludurlar. Fillerin tenhâca gezmeleri pek nâdir olup ekseriyâ sürü ile gezinirler. Şöyle ki içlerinden en yaşlı olan sürünün önüne düşüp yaşça ondan aşağı olan sürüyü sürer ve en geriden yürür. Ufaklar ve takatsiz olanlar dahi sürünün [S. 27] ortasından yürürler ve vâlideler yavrularını hortumlarıyla tutarak taşırlar. Fillerin böylece sürü ile gezmesi tehlikeli yollardan çayıra gittikleri hengâmda vâkı‘a olur yoksa ormanlarda ve insiz mahallerde perâkende gezerler. İşte avcılar tam bu [kere de] cesâret edip ancak bir ikisi üzerine hücum edebuluyorlar. Çünkü tekmîl sürüye hücum edilmek lâzım gelse ufak bir orducağız lâzım gelip bu dahi olsa bile bir hayli nufûs kırılmaksızın sürünün yenilmesi kâbil değildir.

Fili cüz’i mertebe bile dokunmak kazâlı olup hayvânın cânı [neviman] acıdikca her kim yaptıysa doğruca onun üzerine varır ve her ne kadar vücûdu gâyetle ağır ise de adımları pek büyük olduğundan en ziyâde sürter adama bile kolaylıkla yetişip azvlarını saplayarak veyâhûd hortumuyla tutarak taş gibi fırlatır ve ba‘de ayağı altına çiğneyip helâk eder.

Bu hayvân çay kıyılarından ve çukur dereler ile gölgeli mahallerden ve nemnâk yerlerden hatt eder ve suya mübtelâ olmakla çalkamayınca içmez. Filler ekseriyâ ağızlarını sulandırmak veya burunlarını serinlendirmek üzere hortumlarını su ile doldurarak öte beri serpmekle ve ba‘zen sel gibi birden boşaltmakla eğlenirler. Filler soğuğa dayanamadıkları gibi şiddet-i harârete dahi tahammül [S. 28] edemediklerinden güneşten siperlenmek üzere en karanlık ormanların derinine sokulurlar ve ba‘zen suda otururlar.

18- Hâline Dâim Şükreden Derviş

Bir gün âlim dervişin biri kendi hâlinden bahsederek şöylece nakletmiştir. “Şimdiye kadar başıma her ne gûnâ felâket geldi ise Cenâb-ı Hakka şükredip aslâ

teşekkî etmedim. Bana gelen beliyve ve sefâletlere karşı dâimâ kendimi şen tutup gam çekmedim. Ama şunu der-hâtır ederim ki müddet-i ömrümde yalnız bir def'a teşekkî etmişim şöyle ki bir gün ayakta giyecek pabucum olmayıp şiddetli soğuk bir havâda yalın ayak gitmeye mecbûr olduğumdan bu hâlden hayli gücenerek niyâz ü ibâdet için mahzûn ve dil-hûn camia gittim ise de orada bacakları kesik zavâllı bir adam gördüğümde ettiğim teşekkîden hemen tövbe ve istiğfâr ile başımı secdeye koydum ve aralıkta o adama baktıkça deryâyı tefekküre dalarak kendi kendime “Kişinin ayakları olmayacağına ise yalın ayak olması bin kat hayırlıdır” diye söylendim ve Cenâb-ı Hakka bin şükürler eyledim.”

19- Birdenbire Zenginlik

Vaktiyle okuryazar ve orta hâlde geçinir adamın biri zâten bulunduğu ticâretten ma'mûl olunmaz bir hâlde birkaç sene içinde pek çok zengin olur. Herifin zenginliği herkese merâk olur. Pek çok kimselerde sebebini sorarlar. Her kim sorarsa “Ben nerede bir yazı görürsem onu okumak ve ne demek olduğunu anlamaya dikkat etmekle kazandım” cevâbını verirmiş.

Bir gün her nasılsa ziyâde sevdiği dostlarından birisini o işin aslını sorar zengin yine eski cevâbı verir ise de bu adamın zengine nazı geçtiğinden suâli tekrâr ederek “Aman efendim bu cevâbınıza herkes şaşıyor merhamet edin de açıkça söyleyin” diyerek bir takım ricâlar eder. Zengin ise bu dostunun ricâlarını kabûl edip işi anlatmaya başlar ve der ki “Ey azîz dostum! Ben her nerede olursa olsun bir satır yazı görsem mutlâka okurum okumadan geçmem... Şimdi sen bu merâkı anladın mı? Öyle ise dinle!...

Bundan sekiz sene evvel ticâret için filân şehre gidiyordum. Bir gün akşamüstü ortalık kararmakta iken yol [S. 30] üzerinde dağlar içinde bir çeşmeye rast geldim su içmek üzere çeşmeye yaklaştığımda çeşmenin üzerinde bir yazı gördüm dikkat ettim imiş meğerse târîh eski merâkım mûcibince okudum. Târîhinin ma'nâsından “Bu taşın arkasında diğer bir târîh yazılıdır ki merâklı adamlar okusalar pek çok haz ederler” gibi şeyler anladım. O anda yolumu bıraktım taşı kaldırdım sahîhan taşın arkasında “Ey merâk sâhibi olan adam! Bu çeşmenin yirmi adım kadar arkasında ve o doğrultuda üç arşın derinliğinde bir defîne vardır. Onu çıkarıp al ve safâ-yı hâtır ile ye! O defineyi çeşmenin sâhibi gömmüştür. Senden şunu ricâ eder ki insâniyetin iktizâ ettiği kadar çeşmenin ta'mîrine çalış ve evlâd ü ahfâd ki vasiyet eyle” gibi yazılar gördüm. Tıpkı

ta‘rîfi gibi o yeri buldum kazdım bir küp dolusu altın buldum aldım evime götürdüm ve gûyâ ticâretten kazanmış gibi yavaş yavaş meydâna çıkardım. İşte benim hâlim budur” deyip hikâyeyi tekâmîl etmiş.

-Hikâyât-ı Muntehaba-

20- Siyâh Bir Keçi

Bir gün ağniyâdan bir Arab hânesinden on lira çaldırır. [S. 31] Eğer çe sârikhâne halkından olduğuna hiç şübhe etmez ise de kim olduğunu ta‘yîn edemediğinden cümleden de iştibâh eder. Binâenaleyh bil-cümle hizmetkârlarını huzûruna celb ederek onlara hitâben gâyet temkînle şöylece der “Siz hepsinizde bu akşam bir keçi hikeminden geçeceksiniz. Bu keçinin öyle bir kerâmeti vardır ki kimesne elini sırtına sürdüğünde eğer kabâhatli ise eli üzerinde siyâh bir nişâne kalır.”

Şimdi akşam oldukda merkûm Arab seyyâh bir keçinin sırtına mahfiyyen bir mikdâr kömür tozu sürüp karanlık bir çadır derûnunda bağlar ve çadırdan çend hatve ötede oturup hademenin birer birer içeriye girip ellerini sürtmelerini ve ba‘de gelip kendisine göstermelerini emrettik de girip çıkanların kâffesinde ellerinin karaya boyandığını görmekle end-bend olurlar. Ancak içlerinden biri eli bembeyaz çıkmasından mağrûrâne efendisine ibrâz ettik de merkûm hemen yerinden kıyâmla pür-hiddet onun kulaklarını bükerek “Hâin! İşte sârik sensin çünkü salt sen elini sürmeye cesâret etmemişsin” der ve onu akrânı beyninde rezîl ve bed-nâm eyleyerek yanından kovar.

21- Tavsiyeli Çocuklar

Tüccârdan biri mağazasında uşaklık etmek üzere bir [S. 32] istediğini gazetelerle i‘lân eder. Bunun üzerine biri tavsiyesiz ve bâkiyesi tavsiyeli olarak kırk kadar çocuk gider ise de bunlardan ancak birini kabûl eder.

Tüccârın odasında oturan ehîbbâdan biri kabûl olunan çocuğun hiçbir tavsiyesi yok iken ne sebebe mebnî diğerlerine tercîh eylediğini suâl eyledik de tüccâr dahi cevâben “Dostum yanılıyorsunuz o çocuğun bir hayli tavsiyeleri var idi ama siz görmediniz” demiş ve şöylece ta‘dâd etmiştir. Evvelâ. İçeri girer iken ayaklarını sildi ve girdikten sonra kapıyı kapadı. Bu ise temizkâr ve usûlden haberdâr olduğuna dalâlet eder.

Sâniyen. Önüme gelirken bir temennâ etti ve ettiğim suâllere çabuk ve terbiyeli sûrette cevâb verdi. Bu ise kendisinin edîb ve terbiyeli olduğunu gösterir.

Sâlisin. Dışarıda oturmuş iken topal ve ihtiyâr bir adam geldi. Çocuk hemen yerinden kalkıp sandalyesini ona verdi. Bu ise kendisinin insâniyetli ve dikkatli olduğuna delâlet eder.

Râbian. Mahsûsen yere bırakmış olduğum kitâbı sâir çocuklar aldirmayıp kimi üzerine bastı kimi ayağıyla öte kaktı hâlbuki bu çocuk onu kaldırıp masanın üzerine koydu bu ise mukayyed olduğuna delâlet eder.

[S. 33] Hâmisen. Dışarıda sâir çocuklar içeri girmek üzere itişirler iken bu çocuk sükûnetle sıraya beklemiştir. Şimdi bu hâl dahi uslu ve hicâblı olduğuna delâlettir.

Sâdisin. Kendisiyle söyleştiğim esnâda dikkat ettim ki esvâbları iyice fırçalanmış saçları güzelce taranmış dişleri ise yıkanmış süt gibi beyaz idi. Kendi ismini yazdığım da gördüm ki tırnakları sâir çocuklar gibi kirli olmayıp gâyetle temîz idi.

Şimdi dostum bu ta'dâd ettiğim şeyler tavsiye değil de ya nedir? Elbette ki on dakîka zarfında gördüğüm bu kadar şey bir takım parlak tavsiye nâmelerden yeğdir.

Tenbîh

Öyle ise çocuklar! Şu bâlâdaki kıssadan hisse alarak ta'rîf edilen muhasenâtı kendinize âdet etmelisiniz tâki az zamânda tahsîlinizi bitirip pazar âleme çıktığınızda mahrûm ve muayyeb olmayasınız.

22- Ermeni İle Yahudi

Rivâyet olunur ki avâilde diyâr-ı Mısır'da ashâb-ı servetten bir Ermeni yâr-ı sâdik zannedildiği bir Yahûdi komşusuna emâneten büyük [S. 34] liralık mücevherât terk edip seyâhate çıkmış ve altı mâh kadar öteberi gezdikten sonra hânesine avdet ettiğinde mezkûr emâneti istirdâd eylemek üzere merkûm Yahûdi'ye mürâcaât etmiş ise de Yahûdi hemen inkâra sapıp zavallı Ermeni'yi âdetâ çıldırtmış olduğundan vukû'-u hâl bir takrîb-i hükümdâr-ı devrânın semâ'ına varır.

Hükümdâr cenâbları merkûm Yahûdi'yi dîvânına celb edip istintâk eder. Yahûdi bir takım yemîn billâhlar ederek öyle bir emânet almadığını ifâde eylediğinden hükümdâr derhâl ikisinin de kantara vurularak tartılmasını emreder. Bunun üzerine ikisi dahi tartılarak Ermeni'nin sıkletini 75 Yahûdi'nin ise 55 kıyye gelmekle "Haydi ikinizde gidiniz ben sizi çağırırım" der ve salıverir.

Mezbûr hâin böylece ucuz kurtulduğuna sevinerek ve bizim Ermeni ise bu hâlden bir şey fehim edemeyip her divân günü hükümdârın yolu üzerinde bekleyip durur ve hükümdâr geçtiğinde aman çağırsın emeliyle üst üste temennâlar edip iki kat

olur ise de hükümdâr bil'akis yüz çevirip görmemezliğe vurduğundan bir kat daha dert ve kederi artarak bu hâl üzere tam bir sene geçer.

Fakat günün biri hükümdâr gerek Yahûdi'yi ve gerek Ermeni'yi [S. 35] gafleten divânına celb edip be-tekrâr tartılmasını emreder bu def'a Yahûdi'nin sıkleti 85 ve Ermeni'nin ise 45 gelir. Şimdi hükümdâr bunu görünce “Gidi seni hâin bu bîcârenin mâlını yiye yiye yağ bağlamışsın ötede ise bu zavallı olanca vâriyetini sana kaptırıp kul-ı perişân olduğundan tekmîl vücûdunun erimesine sebep olmuşsun” diyerek felâhana yatırılmasını emreder. İşte o anda Yahûdi amana gelip aldığı emâneti ikrâr edip aynıyla geri çevirir ve ettiğine bedel bir senede mahbûs olur.

23- Ferâsetli Bir Kör

Vaktiyle bir a'mâ idâre ile iki bin kuruş artırarak bu miktar meblağı hânesi bahçesinin bir köşesine gömer. Hâlbuki komşularından biri bunu görmekle bir vakt-i münâsibde bahçeye inip parayı kaldırır. Çend gün mürûrunda merkûm a'mâ gömdüğünü yokladıkta yerinde bulamayınca pür-keder olup bu işi komşusundan şübhe eder.

Şimdi kör akçesini ele geçirmek üzere güzel bir tedbîr kurar. Şöyle ki ferdâsı gün komşusuna varıp musâhabet arasında “Cânım komşum! Bende dört bin kuruş kadar nakit [S.36] vardır. Bunun nısfını bahçenin köşesinde emîn bir mahalde gömmüşüm acabâ kalan nısfını da birlikte gömeyim mi” der. İşte bu suâle cevâben komşu “Pekiye edersiniz ancak ahir kimseye bir şey söylemeyiniz” demesinde “Öyle ise sabâh varayım koyayım” diyerek ve bir mikdârda lâklâkıyâta bulunarak savuşur. Şimdi bu komşu diğer iki bine dahi el atmayı dileyerek buna nâil olmak üzere evvelce aşırıldığı iki bin kuruşu hemen o gece götürüp yerine kor ise de kör sabâh çıktığında doğruca bahçenin ma'hûd köşesine varıp toprağı bir miktar eşeledik de akçesini bi-t-tamâm bulur ve memnûnen mezkûr komşusuna seslenip “Allah kimsenin cân gözünü köreltmesin. Ettiğiniz ancak yanınızda kâr kaldı” diyerek onu rezîl ve bed-nâm eder.

24- İlm ve Ma'rifetin Kadir ve Kıymeti

Evâilde Tunus beylerinden biri kendi büyük me'mûrlarından birine fenâ sûrette gücenerek onun bir yüce kalenin üst katında ebed-el-âbâd mahbûsiyetine hükmeder. Me'mûr eğer çe efendisinin gözünden düştüğüne ve familyasından ve ehîbbâlarından ayrıldığına mükedder olur ise de kendi kendisini kâmilan ye's ü fütura vermeyip [S. 37] kaçmaya bir çâre bulmak üzere olanca ma'lûmâtını çalkalamaya ve zihnini yormaya

başlayarak el-nihâye böceklerin huylarınca vaktiyle tahsîl etmiş olduğu ma'lûmât sâyesinde bir yol bulur. Şöyle ki karısı ağlaşmak üzere bir gece kalenin penceresi zîrine geldiğinde me'mûr ehline hitâben "Ağlama gözüm sus ol var eve git ve yarın akşam bana bir dâne sağ bo. böceği bir miktar kokmuş sade yağ bir yumak ibrişim bir makara kalın tire bir tura sicim ve bir kangal dahi ip tedârîk edip getir" der. Bunun üzerine kadın doğruca hâneye avdet edip tıpkı ta'rîfî vecihle mezkûr şeyleri tedârîk birle ertesi gece kalenin dibine gelir. O vakit me'mûr böceğin başına yağdan azacık sürmesini ve ibrişimin bir ucunu böceğin gövdesine bağlayarak baş yukarı kalenin dîvârına koymasını ehline tenbîh eder ve o dahi mûcibince icrâ eyler. Meğerse fenâ veya güzel keskin bir koku her ne yandan gelir ise o yana doğru gitmek böceğin huyu olduğundan hayvân tepesindeki kokuyu koklaya koklaya yukarıya doğru çıkmaya başlayıp nihâyet me'mûrun bulunduğu odanın penceresine vâsıl olur. Bu vecihle ibrişimin ucu me'mûrun eline geçmekle merkûm şimdi ibrişimin diğer ucuna tireyi bağlattırıp tirenin ucunu yukarı alır ve bu tire ile sicimi çekip sicimle dahi [S. 38] ipi çeker ve ip eline çeker çekmez hemen ucunu pencerenin kafesine bağlayıp üzerinden kayarak aşağı iner ve ehliyle hemen sağ salim firâr eder. İşte me'mûrun böylece halâs-ı nefis etmesini ufacık bir bo. böceğinin huyunu bilmiş olması sâyesindedir.

Tenbîh

Ey tâlib-i ma'lûm ola ki ilm ve hüner tahsîl etmek için üç şey lâzımdır. Evvelâ arzû ile yürek bağlamak. Sâniyen fazla uykuya ve oyuna dalmayıp tenbellikten ve haylazlıktan kaçınmak. Sâlisen cebr-i nefis ya'nî öğrenmek güççe olduğundan şayet müşkülât çıkar ise insân nefisini zabt edip ondan vazgeçmemektir.

Germ ve serdine bakılmaz bu fenâ dünyanın

İlme vakti zâyi' deme kış yaz oku yaz.

25- Helvâcî Kabağıyla Palamud Dânesi

Köylünün biri büyük bir meşe ağacının sâyesinde yan gelip tenezzüh eder iken yakınında yerde uzanmış olan helvâcî [S. 39] kabağı sapını nazar-ı dikkate alarak bir buna birde başı üzerindeki ölü ağaca bakar ve kendi kendine "Tuhaf şey! Bu ağaç bu kadar büyüklüğü ve metânetiyle berâber kozalak kadar ufacık meyve hâsıl etsin de bu incecik ve kısacık kabak sapı bu kadar iri meyve versin! Lâyık mıdır ya? Bana kalırsa bu iri kabaklar her biri bir kantar ağırlığında bu ağaca yakışıyor idi" diye söylenir iken nâgihân ağaçtan bir dâne palamud düşerek hızlıca burnuna isabet etmekle burnunu pek

fenâ acıttıktan-mâadâ kan dahi fışkırır. Şimdi bizim köylü end-bend olarak “İşte payımızı aldık eğer düşen dâne bu yerdeki kabaklardan olmuş olaydı şimdi altında ezilmiş bitmiş idik” demiştir.

26- Hayvânlarda Ana Baba Muhabbeti

Almanyalı bir zâbit kendi gözüyle görmüş olduğu bir manzarayı böylece nakleder. “Bir sabâh yatağında oturup kitâb mütâlaa ederken birdenbire kulağıma bir ses değdi. Gözlerimi sesin geldiği tarafa çevirip baktığımda gördüm ki odamda bulunan deliklerin birinden bir fare çıkarak etrâfına baktı ve yine deliğe girdi. Biraz sonra yine geldi ise de [S.40] bu sefer berâberince kendinden büyük bir fare getirmiş olmakla onun kulağından çeke çeke delikten dışarı çıkardı ve orada bıraktı. Bunların arkasından diğer bir fare dahi çıkıp ilk çıkan ile birleşti.

Bunun üzerine ikisi birden odamın içinde şuraya buraya koşuşarak ekmek kırıntılarını toplayıp büyük fareye götürürler. İşte bu iş taaccübümü mücib olarak daha ziyâde dikkatle bakmaya başladım.

Mezkûr büyük fare ihtiyâr ve hem de kör idi. Çünkü önünde bulunan kırıntıları sürüstürmeyince görmez idi. Kendisine bakan iki fareye gelince bunlar dahi hiç şübhe yok ki yavruları idiler.

Şimdi bunların ihtimâmını görerek Cenâb-ı Allah’ın hikmetine hayran olmakta iken nâgihân kapım çalınmakla mezkûr çalışkan fareler keskin bir ses çıkararak körün yanına varıp onu deliğin başına götürdüler ve o delikten içeri girmeyince kendi selâmetlerine bakmadılar.

27- Horoz İle Tilki

Genç bir horoz bir gün ağacın yüksek bir [S. 41] dalına konup hızlı hızlı öter iken civârdan geçen bir tilki sesi işitip hemen koşa koşa horoza gelerek “Sevgili dostum! Nasılsınız iyi misiniz? Sizi görmeyeli hayli vakittir” der.

Horoz dahi cevâben “Teşekkür ederim oldukça iyiyim” der.

Tilki – Öyle ise ricâ ederim azacık ağaçtan ininiz de muhabbet edelim.

Horoz – Hayır hayır teşekkür ederim o kadar akılsız değilim. Çünkü pederden işitmişim ki tilki en ziyâde horoz etinden hoşlanır.

Tilki – Hay çocuk amma ettin ha! Pederinizin bu dediği büsbütün yanlıştır çünkü muahharan umûm hayvânât birbirlerine aslâ dokunmamak için beyinlerinde bir muâhede akd ettiler.

Horoz – Acâib o şey mümkün mü ya! Eğer doğru ise pek büyük ni‘mettir.

İşte horoz bu kelâmın üzerine gûyâ uzaktan bir şey görmüş gibi boynunu uzatıp dik dik bakar. Bu sırada tilki “Aman dostum ne var ki o kadar dikkatle bakıyorsun” diye bağırır.

Horoz – Dahi cevâben “Cânım o kadar ehemmiyetli bir şey değil. Sâlt bir sürü kelb bu tarafa doğru sürtüp geliyorlar” [S. 42] deyince tilki “Ha! Ha! Bir sürü kelb mi geliyor. Aman öyle ise kaçayım” der.

Horoz ise öteden “Vay kaçmak ha! Hani barış görüş oldu diyor idin”.

Tilki – Evet evet kaçmalıyım çünkü nasıl ki görüyorsunuz [bire] karşı on çıkacak ve o habîsler ise henüz barış görüş muahedesinden agâh değildir.

28- At Hırsızı

Bir köylünün gâyet güzel bir atı olup bir gece âhûrundan çalınır. Köylü iki gün kadar öteberi arayıp bulamayınca kat‘-ı ümîd ederek bir at satın almak üzere köyünden on beş fersah mesâfede bulunan at pazarına gider.

Orada satıya konulan atları gözden geçirirken bir kimesnenin elinde kendi hayvânını görüp tanır ve hemen yularından tutarak “Bu hayvân benimdir bunu çaldıralı üç gündür” diye bağırır.

Bunun üzerine herif sahte bir nezâketle “Azîzim siz yanılıyorsunuz. Bu hayvânı satın alalı bir seneyi geçiyor bu [S. 43] sizin değildir ancak sizinkiyle müşâbeheti olması kâbildir” demesinde köylü derhâl hayvânın gözlerini kapayıp “Pekiye! Eğer bu hayvân bunca vakitten beri senin mâlın ise şimdi de bakalım kangı gözünden görmez?” der.

Şimdi o âdem-i nefsi hayvânı aşırın olup aşırıldığını bâlâ tarâf muâyene etmemiş olduğundan suâlin üzerine kâmilten pusulayı şaşırarak lâ-ilâc bir şey demek üzere rastgele “Soldan görmez” der.

Köylü dahi “İşte bulamadın hayvân soldan görmez değildir” demesinde merkûm sârik “Ah yanıldım yanıldım yalnız sağdan görmez” deyince köylü hayvânın gözlerini açıp “İşte ağalar sizde görün bu hayvân bir gözünden kör değildir. Bu adam sâriktir ben bu suâli mahsûs ettim tâ ki sirkatini meydâna çıkarayım” demesiyle orada bulunan bil-cümle seyirciler kahkahayı koparıp el çırpırlar.

Bu sırada rezîl ü rüsvâ olarak hayvânı köylüye terk edip firâra yeltenir ise de hemen etrâfı kuşatılıp hükûmete teslim olunur ve mehâkemesi görülüp uzun müddet prangaya konulur.

[S. 44] 29- Zemmâmlar

Altmış yaşında bir adamın on on iki çağlarında bir mahdûmu var idi. Bir gün uzak bir mahale azîmet etmek üzere merkebi eyerleyip oğlunu bindirir ve kendisi dahi yayan olarak birlikte yola revân olur. Böylece iki üç mil mesafeye gidildik de kendilerini görenler “Bak şu herife bacak kadar oğlunu hayvâna bindirip kendisi de yedeğinde yürüyor. Artık böyle bir çocuk büyüdükten sonra terbiye kabûl eder mi ya?” diye ta’yîb ettiklerinde merkûm oğlunu indirip kendisi biner ve oğlu da arkasından yürür iken görenler “Hiçbir peder hayvâna binip de ufacık çocuğunu yayan bırakır mı ya” diyerek kezâlik ta’yîb ettiklerinde bu def’a ikisi birden hayvâna râkib olarak yollarına devâm ederler ise de bunu dahi müşâhede edenler “Bakınız şu merhametsizlere bir kişi bile taşıyamaz hayvâna iki kişi binmekle cânını çıkarıyorlar” diyerek takbîh ederler. Şimdi ikisi dahi inerek hayvânı yedeklerine alıp yürürler ise de bu hâllerini görenler dahi “Bakınız şu şaşkınlara! Kendilerinden biri râkib olabilir iken bîhûde ayak dövüyorlar” diyerek istihzâ eylediklerinden baba oğul artık nâsın dilinden kurtulmak üzere ne [S. 45] yolda davranacaklarını bilemeyip gelişi güzel hareket etmeye karâr verdiler.

30- Nizâ‘lî İki Kedi

İki kedi bir mahalden bir parça peynir çalıp beyinlerinde taksîme otururlar ise de bir türlü uyuşamazlar. Şimdi ikisi de da‘vâyı maymuna kestirmek üzere kavl ü karâr ederek hemen yanına varıp işi anlattıklarında maymun kemâl-i hoşnûdiyetle teklîfi kabûl ederek da‘vâyı şöylece fasl eder.

Evvelâ eline bir terazi alır ve peyniri iki parça ederek terazinin bir gözüne birini ve diğer gözüne dahi diğerini kor ve tartar ise de parçalardan biri ağır gelmekle muvâzene hâsıl etmek üzere evvel parçanın bir yanından büyücek bir lokma kopararak yer. Şimdi bu def’a diğer parça ziyâdesiyle ağır gelmekle kezâlik onu dahi ağzına alıp büyücek bir lokma koparıırken kediler bu hâlden azîm-i telâşa düşerek “Aman aman az çok hissemize kâiliz sen geri ver biz paylaşırız” diye bağırımlarında maymun “Durun bakalım! Siz kâilsiniz ama adâlette kâil midir ya! Bu makule karışık da‘vâlar öyle çarçabuk fasl olunmaz” diye mukâbele eder ve yine işine devâmla parçaları terâzinin [S. 46] gözlerine bir koyarak bir kaldırarak her bâr muvâzene ağırlığına birer mikdâr kemirir.

İşte zavâllı kediler güç hâlde aşırdıkları o dilber peynirlerinin maymunun ağzında tükenmekte olduğunu müşâhede-berle yürekleri pârepâre olarak hemen amana düşüp artık kendileri için zahmet çekmemesini ve kalanını olsun kendilerine iâde eylesesini istihâm eylediklerinde maymun “Yok! Dostlar! Acele etmeyiniz benim borcum hem size ve hem kendime adâleti icrâ etmektir. Şimdi kalan peynir size ettiğim hizmete ve çektiğim zahmete karşılıktır” diyerek tekmîlini ağzına tıkar ve mahâkiminiz bitti diyerek kemâl-i sükûnet ve azametle onları yola kor.

31- Gemici Aklı

Yakın denizlerde pek çok sefer etmiş olan bir gemici bir gün Çin sularında gidecek olan bir sefîneye kaydolur. Gemici müddet-i ömründe daha bu kadar uzak ve huyu sert denizlere gitmemiş olduğundan ehîbbâsından biri büyük büyük tehlikeler göstererek o işten caydırmaya ve karada yaşamak üzere kandırmaya çabalar ise de gemici “Boş lâf etme! Bana kazâdan bahseyleme! [S. 47] karada denizden ziyâde tehlike var” diyerek karşılık verir.

Bunun üzerine merkûm dostu “Senin baban neci idi” diye sorar. O dahi cevâben “Gemici idi” der.

- İyi nerede öldü?

- Denizde; gemileri batmakla.

- İyi deden nerede öldü?

- Kezâ denizde; gemiden düşüp boğulmakla.

- İyi deden dedesi?

- O dahi denizde; gemileri taşa çarpıp paralanmakla” demesinde merkûm ahhâb “Öyle ise sen ahmak mısın ki silsilenden bu kadar kişi denizde telef olmuş iken sen hâlâ denizlere gitmeye azm ü karâr ediyorsun” deyince merkûm gemici buna cevâben “İyi sen de bana de bakayım senin pederin nerede öldü? ” demesine merkûm ahhâb “Ma‘lûm a karada yatak içinde – İyi deden? – O dahi kezâ yatakta” demekle gemici “Öyle ise sen de ahmak olmalısın ki atalarından çoğu yatakta cân vermiş iken sen akşamları yine yatağa giriyorsun. Sen bilmez misin ki Hakk-teâlâ dilerse cemî‘ kullarını hem karada hem denizde hıfz eder.”

[S. 48] 32- Eski Borçları Temizlemek Üzere Bir Nev Usûl

Sarây mukallidlerinden biri İngiltere kraliçesi madam Elizabet’ten bir gün beş yüz lira istikrâz eder. Akçenin va‘desi hulûlunda mukallid iş bu deyini kendisine basetmek

üzere kraliçeye hayli yalvarır ise de bir türlü nâil-i mes'ûl olamaz her ne hâl ise bir gün kraliçe'nin kendi hânesi önünden geçeceğini haber almakla bu fırsatla deyninden halâs olmak üzere şöylece bir tedbîr düşünüp icrâ etmiştir ki mahsûsen bir tabut yaptırıp kraliçenin hemen mürûr edeceği sırada içine yatmış ve ehîbbâsından dört kişi onu omuzlayarak hânedan dışarı çıkarmış bu sırada kraliçe müteveffânın kim olduğunu suâl etmekle [karinâsı] dahi “Mukallid filân bendenizdir” dediklerinde kraliçe “Vay öyle mi hasta olduğunu hiç işitmedik acâib nasıl olmuş da vefât etmiş zavâlinın bize beş yüz lira deyini var idi hemen helâl ü hoş olsun” deyince mukallid nâgihân tabutun içinde kalkarak “Ah haşmetlü efendim uğrunuza kurban olayım hakkımda öyle bir i'nâyet buyurdunuz kim ölü iken dirildim” demiş ve bu vecihle deyininden halâs olmuştur.

MİHRÎ

3.3. LETÂİF-İ TERCÜMÂN-I HAKÎKAT

LETÂİF-İ TERCÜMÂN-I HAKÎKAT

Muharriri

Tercümân-ı Hakikat Hey'et-i Tahrîriyesi

Tercümân-ı Hakikat

Gazetesine Derc Olunduktan Sonra

Maârif Nezâret-i Celîlesinin Ruhsatıyla

İlk Defa‘

Olarak Kitâb Sûretinde Dahi Basılmıştır.

- Letâif-i Tercümân-ı Hakikat -

1

[S. 2] Anber Monlâ⁵⁰⁴

Anber Monlâ kısacık toparlacık elli yaşlarında bir kadındır. Lâkin bunun ismine bakıp da monlâ kadının misk ü anber gibi koktuğuna zâhib olmamalıdır. Vâkıâ Anber Monlâ hiç de kokmaz bir kadın değilse de koku öyle misk ü anbere filâna benzetilemez. Maa-hazâ biz burada Monla hanımın kokusundan bahsetmek niyetinde değiliz. Bu kadının başına gelen tuhaf bir fıkrayı nakledeceğiz.

Monla kadın ... taraflarında küçücük bir hânesi vardır. Monla'nın hısımdan [S. 3] akrabâdan kimsesi bulunmadığı cihetle bu evceğizde tek başına oturur.

Bir gün Anber Monlâ evinin üst katındaki odaya çıkar, oda dâhiline birinci hatvesini atar atmaz nazarına çarpan dehşetli bir manzaranın te'sirinden dolayı bulunduğu mahalden buz gibi donup ne içeriye ve ne de dışarıya bir adım atamaz.

Monlâ hanımı bu kadar dehşete düşüren şey minder üzerinde çöreklenip yatmış bir hayvandır. Uzun hayvan zâhir! Hiç onun adını söylemek olur mu? Dağlara taşlara! Evlerden ırak! O adı batasıcının ismini telâffuz kadınlarca ve pek çok erkeklerce meşûm addeddiliyor. Biz de [S. 4] o şeâmeti nazar-ı i'tibara alarak işte ismini telâffuzdan ihtirâz ediyoruz.

Anber Monlâ bir müddet öyle hareketsiz kaldıktan sonra olanca cür'etini toplayıp bir büyük vâveylâ ile evin alt katına kendini atar. Sokak kapısını açıp ve ittisâl muhallebici Arnavut Muharrem Ağa'ya kemâl-i telâşla haykırıp der ki:

- Muharrem! Kuzum Muharrem! İmdâda yetiş!
- Ne oldu hanım? Ne var?
- Ne olacak? O adı batasica yukarıda minder üzerinde yatıyor!

Arnavut yukarıda yatanın kim olduğunu bit-tab' anlayamamış ise de Monlâ Hanımın ifâde [S. 5] ve feryâdındaki telâştan herhâlde bunun dehşetli bir şey olacağına hükm eylemişti. Binâenaleyh Muharrem Ağa da dahi epeyce bir merâk ve telâş peydâ olarak sorar ki:

- Yukarıda kim yatıyor?
- Kim yatacak? Uzun hayvân!

⁵⁰⁴ Latîfeden ziyade küçük bir hikâye niteliğindedir.

- Çok mu uzun ilâhî sorsan?
- Uzun zâhir! Taşı ölçerim senin iki boyun kadar var!
- Pey pey morî! Koca mert imiş!

Muharrem Ağa bu ta‘accübü uzun hayvânın ne olduğunu anladığından değil idi. Kendi kâmeti iki metreye karîb bulunduğundan bunun iki misline müsâvî olan mahlûk-ı karîbedeki cesâmete şaşmış idi.

[S. 6] Muharrem bu cesîm-ül-bahşe mahlûk ile tek başına uğraşamayacağını kestirmiş olduğundan komşusu leblebici Memiş Dayıya mahalle bekçisi Mustafa Ağa’ya dahi seslendi. Arkalarından Anber Monlâ gelmekte olduğu hâlde ucu burdan uzun hayvânın bulunduğu odaya geldiler. Fi’l-vâki‘ minder üzerinde uzun hayvânın çöreklenip yatmış olduğu görüldü.

Hayvân Anber Monlâ’nın mübâlağası derecesinde uzun değil ise de yine her hâlde yattığı yerde ağalara bir tur gönlek verecek kadar korkunç bir manzara arz etmekte idi. Ağalar hayvânı ne sûretle tepelemek lâzım geleceğini müzâkereye giriştikleri [S. 7] esnâda Anber Monlâ dedi ki:

- Durunuz ağalar! Günâh bizden gitsin. Biz bir kere kendine tatlılıkla çekilip gitmesini teklîf edelim. Eğer dinlemez ise o zaman öldürülmeye müstehak olmuş olur. Çünkü!... ma‘lûm a?... Ya o sahici ise?

Herifler “O sahici” sözünden bir şey anlayamaya dursunlar Monlâ Hanım mütederriâne bir tavır alarak hayvâna hitâben dedi ki:

- Kuzum hayvân! Cânım hayvân! Ne senden bize ne de bizden sana zarar gelmesin. Şahmaranın başı için haydi çekil git! Binâenaleyh ölmeye müstehak bir hayvân olduğuna [S. 8] hükmedildi. Mahalle bekçisi Mustafa Ağa elinde beraber getirmiş olduğu sopayı kaldırıp hayvâna hücum etmek istediye de bu niyeti icrâ için birinci adımını atıp ikincisini atamadı! Muharrem ile Memiş Ağalar da dahi Mustafa’yı utandıracak bir cesâret görülemedi. Her üçü dahi hücum husûsunu birbirlerine teklîfe başladılar. Bu aralık Anber kadın:

- Ay ay durunuz bakayım! Deyip hayvâna doğru yürümez mi?

Herifler kendi cesâretsizliklerinden utanmaktan ziyâde kadının şu kahramanlığına şaşmaya başladılar. Monlâ Hanım yalnız yürümekle de kalmayıp [S. 9] hayvâna el de uzatmasın mı? Ağalar da hayret! Kadın yılanı eli ile tutup “Afvediniz ağalar! Sizi

bîhûde zahmete soktum!” diye ağaların bulunduğu tarafa doğru fırlattığı gibi ağalar kafa kafaya şiddetli müsademedden sonra oda kapısından dışarıya cân attılar. Bu hâli gören Monlâ kadın dedi ki:

- Meğer yılan zan eylediğim şey geçen gün komşu Zinetî Hanımefendinin dalkavuk kadınları korkutmak için Beyoğlu’ndan aldırıldığı lastik yılan imiş. Şimdi tanıdım. İnanmaz iseniz geliniz de bakınız!

Vay ağalardaki mahcûbiyet!

2

[S. 10] Mahkeme-i Cinâyette

Reîs- Ey müttehim! Ey oğul! Sen âdetâ bizim ile kafadar oldun. Hafta geçmiyor seni karşımızda görüyoruz.

Müttehim- Kafadarlığınız ile müşerrefim efendim! Elimden gelse her gün huzûrunuza gelip nâil-i iltifâtınız olmaya çalışıyor idim.

3

Yine Bir Mahkeme-i Cinâiyede

Reîs – Yahu! Bu üçüncü defa’dır ki bu sene burada seni görüyoruz. Yine nasıl geldin bakalım?

Müttehim – Nasıl geleceğim efendim! [S. 11] Koltuğumda iki jandarma olduğu hâlde!

4

Bir Kahkaha

Yeni Câmi‘ havlusunda seyyâr berberler ma‘lûmdur. Dükkânı destgâhı bir hasır iskemle ve bir zembîlden i‘bâret olup bu bu zembîl derûnunda Don Kişot’un miğfer diye başına giydiği leğenlerden bir dânesi ile ufak bir güğüm sıcak su, ufacık bir kalıp sabun, birkaç kirli pîşgîr ve bir dânecik kara saplı ustura bulunur. Hangi köşede müşterisini bulur ise dükkânı oraya kurar. Hizmeti bilâ-ifâ yirmi paradan i‘bâret ücretini alır gider. Belediye çavuşları bu adamları da esnâfdan [S. 12] sayarlar. Tezekküresiz bulduklarını yakalayıp götürmek isterler. Fakat berberler yakalanıp gitmek isterler mi ya?

O hâlde çaresi?

Çaresi ne olacak? Belediye çavuşunun boyun kayışını arkadan önden her hâlde ve mutlakâ uzak bir yerden görür görmez dükkânı destgâhı omuzladığı gibi kaçmak!

Bu hâlin mûcib olabileceği garâibden birisini ehibbâdan bir zât bir vech-i âtî hikâye eyledi:

Yeni Câmi‘ havlusunun bir köşesinde bir seyyâr berber. Önünde bir hamâl. Çenesini sabunlamış tıraş ediyor. Amâ ne tıraş “tırâş” denilen sakal âdetâ taraklık olmuş.

[S 13] Matruşun sağ yanağı kazınıp biter bitmez berber ağa dükkânı destgâhı derleyip toparlayıp yalnız iskemleyi müşterinin altında terk ile bir semt-i selâmete doğru cân atar. Bir yanağı matruş diğeri sabunlu başı pîşgîrli müşterî de pür-hiddet yerinden bir fırlamış var. Kemâl-i telâş ile “Berber nereye kaçtı” diye etrâfa bir sormuş var!

Hâlbuki ondan ziyâde bir telâş ile bu suâli bir belediye çavuşu dahi irâd eyliyor.

İş anlaşılıyor. Berber tezekkürsüz olduğu için çavuş ve ba-husûs onun yanında bulunan köşe ustasını görür görmez kaçtığı meydâna çıkar.

Çavuş hamâla sorar ki:

[S. 14] – Berberi neye kaçırdın?

Hamâl çavuşa sorar ki:

- Berberi neye kaçırdın?

İkisi arasında “Sen kaçırdın! Sen kaçırdın!” sözleri defaâtle tekrâr eder. Bu dik sözleri işiten ahâli etrâfda halkavârî bi-l-ictimâ‘ ağız birliğiyle bir kahkaha koparırlar.

Fakat bu kahkaha yarı matruş hamâla mı yoksa mütehevvir çavuşa mı bu ta‘yîn edemez.

5⁵⁰⁵

(Zafirin)in Nokta-i Müntahabı!

Şu sernâmeden bir şey anlayamadınız değil mi? Çünkü (Zafirin)in nasıl şey olduğunu bilmiyoruz ki nokta-i müntahabı neresi [S. 15] olacağını ta‘yîn edelim dersiniz? Bunda pek haklısınız.

Efendim Zafirin bir insân ismidir. Bir insânın nokta-i müntahabı neresidir mi dediniz? Bunu şimdi söyleyiversim fıkranın hiç tadı kalmaz. İşte muharrirlerin romancıların bu fenâ âdetleri vardır. Küçücük bir şey insânı üzdükçe üzerler. Lakırdıyı

⁵⁰⁵ 14-29 sayfaları arasındaki bu küçük hikâye metninin aslında beş diye belirtilen bir fıkra yok. Fakat kahkaha isimli küçük hikâyecik 14. sayfada bitirilmiş olup peşine “(Zafirin)in Nokta-i Müntahabı” başlıklı okuyucuyla bir tür hasbihal içerisinde olunan bir yazı vardır. S. 15’te, yazarında kendi ifâdesiyle bir hikâye diye nitelendirdiği bu yazısında anlatılanları Fransız gazetelerinden birinde okuduğunu ve aktardığını görüyoruz.

uzattıkça uzatırlar. Mâmâfih lakırdıyı burada uzatan ben değilim. Bu fıkrayı ben de bir Fransız gazetesinde okudum. Bunu (Şarel Dike) isminde bir zât yazmış hem de oldukça uzatmış. Ben kâri'îne kelâl vermemek için kısa yazmaya gayret edeceğim.

(Oskar Bolauvar) isminde bir zât [S. 16] varmış. Bulunduğu meclislerde biraz hikâyeler naklederek kadınları utandırıp ellerindeki yelpazeleri siper için yüzlerine tutmaya mecbûr edermiş.

Herkes nakledilen hikâyenin te'sîriyle gülmeden kendilerini men' edemeyip kahkaları salıverdikleri esnâda Oskar der imiş: "Buna bu kadar gülüyorsunuz acabâ Zafirin'i duysanız ne yapacaksınız?"

Nihâyet bir akşam Oskar meclisi Zafirin Hikâyesini istimâ'a hâhişger erbâb-ı zevkten mürekkeb görünce fıkrayı nakledeceğini söyler. Fakat meclis kadınlardan hâlî olmadığı için kendinden hikâyenin pek açık olup olumadığını sorarlar. [S. 17] Olacağı Oskar dahi âdâba taalluk eden cihetini mümkün olduğu kadar kapalı ve îhâm-ı edîbâne geçmeye gayret edeceğini bildirir.

Oskar daha söze başlamadan kadınlar umûmen yelpazelerini açıp hazırlarlar. Herif şu sûretle kelâma ibtidâ' eder:

- Nakledeceğim hikâyenin kahramanı (Zafirin) panayırlarda icrâ-yı la'b eden bir tiyatro direktörüdür. İhtimâl ki içinizden kendini tanıyanlarda vardır. Zafirin her panayırda bulunur. Ahlâka zamâna ve herkesin rağbetine göre oyunlar icâd veya ıslâh eder. Gâyet zekî bir adamdır.

Pandomimadan başlayıp cânlı tablolar [S. 18] göstermeye ve gide gide dıram komedyaya oynamaya kadar san'atında terakkî etmiştir.

Fakat her nasılsa bir sene kumpanyasını teşkil eden oyuncuların icrâ-yı san'atına muktedir mahir aktörlerden mürekkeb olmaması Zafirin'in Tiyatrosu'nu rağbetten düşürmüş olduğundan kendi panayır arkadaşları bulunan at canbazı maymunlar tiyatrosu ve daha sâir başka oyuncular ile rekâbet edememeye başlamıştır.

Maa-hazâ Zafirin öyle azıcık ye'sle gayretine hâlel getiren zayıf yürekli kimselerden olmadığı cihetle nasıl edip de ahâliyi celb eylemenin tarîkini bulmayı düşünmeden hiç fâriğ olmadığı yoktu.

[S. 19] İki başlı buzağının artık modası geçti. Yarısı arab yarısı beyaz kadını seyreden artık herkes bıktı usandı. Görülmedik yeni bir şey lâzım! Fakat bunu nasıl

bulmalı? Nasıl icâd etmeli? Kimsenin görmediği bilmediği şeyi ihtirâ‘ kolay maslahat mı?

İşte bunu düşününe düşününe bîçâre Zafirin dünyâyı alt üst edecek bir (trajedi) yazmak tasavvuruyla uğraşan şâir gibi âdetâ zayıflamıştır.

Aklına birkaç türlü şeyler geldi. Bunları icrâ etti. Fakat muvaffakiyet hâsıl olmadı. Gelip geçenlerin tahrîk-i iştihâları için tiyatro kapısının önüne bacakları (mayo)lu [S. 20] kızlar koydu yine olmadı.

Panayırın hitâmında birkaç gün kalmıştı. Fakat Zafirin hâlâ bir paralar kazanamamıştı. Herif ye’s-i küllî derecesine takarrüb eylemişken bir sabâh beynini bir parlak fikir tenvîr etmiş olduğu hâlde uyandı. Zafirin âleme seyrettirmek için aradığı fevkâlade manzarayı bulmuştu. Hem de öyle bir manzara-i nâdire ki buna fevkâlade tavsîfi de pek az gelir! Eğer bu tasavvurunu kuvveden fi‘le çıkarabilirse hakîkaten Zafirin’in nâmı ilelebed bâkî kalacak ve bütün âleme dâstan olacaktır.

Zafirin bu bâbdaki muvaffakiyetinden aslâ şübhe etmiyordu. Binâenaleyh niyetini icrâ için hemen o şehrin matbaalarından birine [S. 21] koştu. Şöyle bir i‘lân tertîb ettirdi.

Zafirin’in Tiyatrosu

- Bu Pazar Gecesi -

Dünyâda hiç emsâli görülmedik işitilmedik fevkâlade bir oyun icrâ edilecek.

[Berviyer] Perileri

Dıram 5 Perde

Cânlı Tablolar

Bütün tiyatro hey’eti tarafından madmazel [Kovanuz] muhtelif vaz‘iler ile bir gün on iki sâatini irâe edecektir.

[S. 22] Sâat 10’da

Hayret!!!

Huzzâr Zafirin’in nokta-i müntehabını temâşâ edeceklerdir.

Hiç görülmedik hârkulâde bir manzara!!!

Bu oyun yalnız bir def‘a icrâ olunacak. Mevki‘lerin fiyâtları tezyîd edilecektir.

Oyun sâat 7’de başlayacak.

Bu tantanalı i‘lân şehrin her sokağına her köşesine yapıştırıldıktan başka mahsûsen bir adam dahi bir uzun sıırığın tepesine ta‘lik edilip gâyet iri hurûfla,

[S. 23] Bugün Zafirin'in nokta-i müntehabı temâşâ olunacaktır!

Sözlerini hâvî bulunan bir yâftapı şehrin her tarafına dolaştırmıştır. Bu i'lânlar halk üzerinde pek çabuk te'sîrini gösterdi. Ne olduğu bilinmeyen şey dâima beyn-el-halk merâk-ı dâî' değil midir?

Daha gündüzden Zafirin'in Tiyatrosu önüne halk rıhtım gibi birikmişti. Oyuna birkaç sâat kala içeri girmek için herkes birbirlerini çiğnemek derecesinde bir tehâlûk göstermeye başladılar.

Zafirin cenâbları halkın bu hücûmunu karşıdan pek büyük bir memnûniyetle seyretmekte idi.

[S. 24] Zafirin'in nokta-i müntehabı – bu yolda temâşâlara pek de düşkün zan olunmayan – bu şehrin ahâlisi beyninde o kadar büyük bir merâk uyandırmıştı ki şehirde büyük küçük bu temâşâyâ cân atmadık kimse kalmamıştı.

O gece artık ne satılacak bilet ve ne de içeride oturacak mahal kalmamış olduğundan içeri girimeyip kapı önünde me'yûsen kalanlar bu oyunun yarın gece dahi icrâ edileceği haberini alarak yarının biletlerini o günden almaya başlamışlardı.

Her ne kadar i'lânda bu oyunun yalnız bir def'a icrâ edileceği haberi verilmiş ise de umûmen rağbeti ricâsı üzerine Zafirin ikinci def'a olarak dahi nokta-i [S. 25] müntehabı âleme arz etmeye mecbûr olmuştu. Oyun vakti geldi. Halk ellerini çırparak perdenin kaldırılması için patırtıya başladılar. Sabıra kimsede tâkat kalmamıştı.

(Buruyer) dramı icrâ edildi. Bundan kimse mahzûz olmadı. Herkes intizâr-ı nokta-i müntehaba idi.

Cânlı tablolar dahi seyrettirildi. Bundan da kimse memnûn olmadı. Yalnız madmazel [Kovanuz]un erâî eylediği vaz'ılar alkışa mazhar oldu. Şehrin toy delikanlılarını sâdedil gençlerini imrendirmek alıklaştırmak için akşam vücûdunun nerelerini ve ne sûretle erâî etmek lâzımsa madmazel [S. 26] [Kovanuz] oralarını o kadar mâhirâne dilbâzâne bir sûrette arz ediyor idi ki herkes el çırpmadan âdetâ avuçları patladı.

Madmazel [Kovanuz]un dilbâzlıklarından sonra perde indiği zamân sâat dokuz idi. Tiyatro hey'etinden bir aktör sahnenin önüne çıkıp muhterem ahâliye birkaç dakîkaya kadar Zafirin'in nokta-i müntehabı manzara-i hayretfezâsını seyredeceklerini kemâl-i talâkatle tebşîr etti. Bir büyük şakırtı ile aktör alkışlandı.

Herkeste bir merâk! Bir heyecân! Nokta-i müntehabın sûret-i rü'yeti hakkında ağızdan ağıza bin türlü sözler devretmeye şamatalar peydâ olmaya başladığı bir zamânda birdenbire [S. 27] tiyatronun tekmîl lambaları söndü.

Ahâli bu seyri bir (Diyorama) veya içindeki resimler hareket eder garîb-el-levân fennî bir manzara-i hayret bahşa zannetmekte idiler. Perde aheste aheste yükselmeye başladı. Sahnenin derûnu gözleri kamaştıracak derecede tenvîr edilmişti. Bu müşa'şaa sahne derûnunda gözlere çarpan manzara şu idi:

Orta yere zamardin bir halı ferş edilmiş. Bunun üzerine Zafirin cihet-i ma'kûsası huzzâra ma'rûz olarak (dört ayak üzerine) yatmış. Gömleği yukarı çakşırı aşağı sıyırıp muhterem müştêrîlere karşı vücûdunun en ârızalı [S. 28] en kaba en dehşetli tarafını çevirmiş tam merkezde dahi bir ziyâ-yı elektriği huzmesi salıverilerek bu ziyâ yardımıyla pek uzaklardan görülen hurûf-i Yunaniye'den (Dehaş) bir (Omağa) şekli dahi nâzarunu ayrıca tedhîş eylemekte idi!!!

İşte Zafirin'in nokta-i müntehabı bu imiş! Bu sırada âdâb-ı umûmiye muhâfazaları bulunan polisler yetişti. Derhâl perde kapattırılıp edepsiz Zafirin zâbıtaya götürüldü.

Zafirin âdâb-ı umûmiyeye tecâvüz nâmına iki mâh hapsine mahkûm edildi. Lâkin o akşam kazanmış olduğu mebâliğ külliyye yanına kâr kaldı. Kazandığı şey yalnız para [S. 29] değildi. O geceden i'tibaren bir de büyük şöhret sâhibi olmuştu. Âleme mashara olup da zengin olan Zafirin işte budur diye ba'de-mâ herkes kendisini birbirlerine bakarak göstermeye başladılar.

6

İki Kayıkçı Arasında:

- Arkadaş! Bizim kayık pek vîrân oldu. Tecdîdine kudret de yok. Ne yapalım bilmem!

- Hiç aklın yok mu be?

- İyi! Aklım olsa ne yapar idim sanki?

- Köprü etrâfında dolaşır idin. [S. 30] Vapurlar ya gelirler ya giderler iken şöyle bir ustalıklı kayığın kıcını vapurlardan birisinin çarhı altına rast getirterek çarptır. Dediğin gibi!...

- Anladım! Şirket-i Hayriye'ye tazmin ettirmek. Değil mi?

- Yok! Onu merâk etme! Şirkete değil bu kazayı def' edemeyen kapudâna tazmîn ettirerek sizin kayık tecdîd olunur idi. Zîrâ şirket nizâmı iktizâsınca her kazâ onu îkâ' edene tazmîn ettirilir.

7

Eşek İle Mûsikî

Mevsim nisan evâhiri. Mevki' Yoğu[S. 31]rtçuoğlu çeşmesi.

Sayfiyenin birisinde ictimâ' eden ahhâb meyânında bülbülün mûsikî-şinâslığından bahs olunur. Filânca yerde mâhir bir kemânî bülbülü tâ keman üzerine getirip kondurmuş. Filânca zamân tanbûr-zen tanbûru üzerine kondurduğu bülbülleri eliyle tardı eylediği hâlde def' edememiş. Bunların hepsi söylediği sırada o cem'iyette mevcûd bir hânende geçen sene Çamlıca'da bir bağda uşşâk makâmında “Hey! Hey!” diye bir çıkış çıkararak bülbülü başındaki fes üzerine kondurduğu müddeâyâne der-miyân etmiş.

Bir takımı inanmamışlar. Bir takımı inanmışlar. İnananlar inanmayanlara “Çamlıca orada ise [S. 32] bülbül burada” diyerek hânende efendiyi isbât-ı müddeâyâ teşvîk etmişler.

Herif elini yanağına koyarak “bre hey! Hey” çıkarmış Kalamış'a Fener burnuna doğru sevâhil çın çın çınladığı hâlde bülbülün eser yok.

Bre daha! Hem biraz daha tizce: “heey heey!”

Hâlâ eser yok!

Daha uzun daha tiz: “Heeey heeey!”

Çın çın çınlayış adalara doğru uzanıp gittiği hâlde hâlâ bülbülün eser yok.

[S. 33] Derken kızıl toprak tarafından enker-ül-esvâtile bir “a! ia! ia!ia! aaa! aa! a! a! a!” sedâsı gelmez mi?

Kim demiş ki eşek mûsikîden anlamaz?

8

(Bir Beliyye-i Mudhike)

Tiyatrodayız. Ama Direklerarası'nda Abdurrezzak'ın salaşı değil! Bir cesîm-i mu'teber-i müzeyyen Avrupa tiyatrosundayız. Oynanan oyunda gâyet mühim bir fâcia'dır.

Bu fâciada bir âşık kendi ma'sûkasına i'lân-ı aşk edecek! Muharrir de bu parçayı [S.34] ne güzel yazmış! Nüsah-ı nefise-i edebiyeden addolunmaya bi-l-vücûh şâyân! İrâd olunduğu zamân ağlamadık kimse kalmayacak!

Bu mühim oyun için intihâb olunan oyuncu da ne mâhir! Yalnız tavr-ı mahzûn-ânesi ile bile erbâb-ı temâşâyı ağlatmaya muktedir!

“Ah madam! Kânun kalbimde alev-rîz-i iştiâl olan nâire-i sevdâ cism-i nâ-tevânım pûlâddan olsa eritebilecek derecenin fevkindedir” mukaddimesiyle tazarru‘a başladığı zamân ağlamak mukaddimesiyle gözlerinde yaş birikmeye başlayanlar mendillerine davranırlar.

Birde oyuncu sözün alt tarafını söylemeye başlar başlamaz “garç!....” diye dilini ısırılmaz mı?

[S. 35] Ağlamaya davrananlarda bir kahkaha! Alkış makamında bir tekme ve baston takırtısı ki dışarıdan işitenler tiyatro yıkılıyor zannederler.

9

{Lokanta Erkeği}

- Oğlum Asvador elindeki o kitâb ne?
- Ev kadını ustacığım ev kadını!
- Ev kadını dediğin ne oluyor be hımbıl?
- Türlü türlü yemekler pişirmesini ta‘rîf ediyor ustacığım!
- Şu sözler Galata’da

Şu sözler Galata’da bir usta lo[S. 36]kantacı ile çırağı beyninde teâtî ediliyorlar idi. Müşterîlerden bir efendi “Ev Kadını” denilen kitâbı tanıdığı cihetle bunun ba‘zı fıkralarını ve ez-cümle et suyu hakkındaki ta‘rîfâtını lokantacıya ta‘rîf eyledi. Herif gurûr ile bir tür istihzâ takınarak dedi ki:

- Ev kadını mı? Onları kaça alırsınız? Lokanta erkeği olmalıdır ki etten başka her şeyden et suyu yapmak mümkün olsun!

- O nasıl lakırdı?

- Bakınız ta‘rîf edeyim de nasıl lakırdı olduğunu görünüz: Tabaklarda tencerelerde yemek artığı tabaklar tencereler silintisi et kemik kırıntısı balık piliç tavuk [S. 37] hindi kafaları el-hâsıl ev kadını hanımının çöplüğe atacağı neler bulunur ise toplarsınız. Kazana koyup üzerine suyu doldurursunuz! Basarsınız ateşi! Soğuduktan sonra yağı üstünde donar. Onu alıp çerviş kavanozunun içine katarsınız. Kalan suyu içindeki mi‘de kabûl etmez. Kokuyu ta‘dîl için mevsimine göre havuç maydanoz kökü turp lahana koçanı gibi şeylerden bolca doğrayıp koyar tekrâr kaynatırsınız. İşte size a‘lâ bir et

suyu! Şâyed biraz zayıfça düşer ise yirmi okkalık et tenceresinin içine elli dirhem [sir] yağı mahlûtu kızdırıp [S. 38] dökünüz.

- Oldu ha!

- Hay! Hay! (çırağa hitâben) Asvador anladın ya! Fakat bizim et suyundan müşteri tabağına konulacağı zamân tencereyi kepçe ile bir iyice karıştırıp öyle koyarsınız!

- Ustacığım çaktım çaktım! Yağın hepsi bir tabağa gıtmesin diye! Öyle değil mi!

- Zekisin hımbıl zeki!

10⁵⁰⁶

(10.a) Portakalcılara İhtâr

- Ey portakalcılar! Sakın ha alçak cumbalı bir hânenin altında bir mola taşı [S. 39] görür iseniz arkanızdaki sepeti o taş üzerine koyup kışınızı da taşın kenârına ilâştirerek dinlenmeye heves etmeyiniz. Zîrâ muhbirlerimizden birisi emsâlinizden birinin böyle vaz'iyette mâlî sirkat olunduğunu görüp bize haber vermiştir. Bakınız nasıl sirkat olunduğunu size haber verelim.

O hânede bir ârsız çocuk var imiş. Uzun bir kamışın ucuna bir çuvaldız saplamış. Bunu yapmaktan asıl maksadı kedileri bizlemek imiş ise de kediler budala mı? Kaçıp kurtulmuşlar.

Yaramaz çocuk bu silâhla en büyük yararlığını cumba altında oturan limoncu aleyhinde göstermeyi kurmuş. Kamışı [S. 40] pencereden aşağıya sarkıtarak limonları birer birer saplayıp yukarıya çekmeye var.

Anlıyorsunuz ya “Arife işaret kâfidir” derler siz dahi san'atınızın ârîfisiniz.

Eğer şu fıkramızı o çocuğun velisi okursa varsın da çocuğu tashîh eylesin.

(Tiyatroda Bir hâdise)

Tiyatro ahvâline vukûfunuz var mı? [Futuyide] sandalyede locada paradide oyun temâşâsıyla bu vukûf-u hâsıl olamaz. Sâha-yı temâşâ ile altı üstü sağı solu önü arkası hakkında vukûf peydâ etmiş olup olmadığınızı soruyoruz.

Vukûfunuz var değil mi? Öyle ise [S. 41] evvela bilirsiniz ki sâha-yı temâşânın tâ ön tarafında küçük bir kemercik altında gizlenmiş olan herif oyunda söyleyeceği sözleri unutan oyunculara o sözleri ihtâra me'mûrdur. Sâniyen bilmelisiniz ki kadından erkekten tiyatrodâ mevcûd olan oyuncular her oyunu icrâya kâfi olmayıp ba'zı kere söz

⁵⁰⁶ Onuncu bölümde aslında iki latîfe vardır. Fakat bunlar birlikte verildiğinden 10.a ve 10.b şeklinde verilmiştir.

söylemenizin icrâ olunacak harekât için hâriçten hamâl makûlesi adamları da istihdâm ederler:

(10.b) Tiyatronun birisinde bir oyun oynanacak imiş. Bu oyunun ikinci perdesinde kâtilin birisi bir adamı öldürecek ve onu katl için tehiyye eylediği tabancayı patlatır patlatmaz kendi arkadaşları olmak lâzım [S. 42] gelen dört herif sâha-yı temâşâya girip maktûlü yakaladıkları gibi aşıracaklar.

Bu dört herifin hiçbir söz söylemeyecekleri oyunda başka bir işleri dahi olmayacağı cihetle hâriçten dört hamâl tutup şu vazîfeye ta'yîn ederler. Ama vazîfe güzelce anlaşıldı ya! Yere düşen maktûlü karga tulumba edip götürmelerinden i'bârettir.

Tiyatro hınca hınç dolar. Birinci perde gâyet parlak bir savtta icrâ olunur. Erbâb-ı temâşâ oyuncularını alkış için el çarpa çarpa avuçlarını kabartırlar.

Nihâyet ikinci perdeye başlanır. Kâtîl düşmanı olan adam üzerine bir tabanca atıp [S. 43] herif sendeleye sendeleye yere düşer ise de nasılsa sâha-yı temâşânın bir tarafına mevzû' olan azîm bir heykelin altına kadar tekerlenir. Müteâkiben ma'hûd dört hamâl içeriye girerler. Kemâl-i telâş ile şuraya bakarlar maktul yok! Buraya bakarlar maktul yok!

Der iken gözlerine ma'hûd kemercik altındaki herif ilişir. Kollarından tuttukları gibi cebren herifi bir çıkarış var. Bîçâre adam "Maktul ben değilim! Maktul heykelin altında" diye varsın bağıra dursun kim dinler.

Erbâb-ı temâşâda alkış mı alkış mı alkış mı?

[S. 44] 11

[Kurban Oseb]'in Bir Tuhaflığı

Kurban Oseb meçhûlunuz değildir a? Osmânlılığımız dâhilinde asrımızca bundan tuhaf adam yoktur. Hele şu tuhaflığı dikkatle okuyunuz.

Bir gün Büyükdere'den vapura biner. Karşısına beyaz bıyıklı güzel giyinmiş bir Ermeni Efendi oturur ki elinde güzel yapılmış bir hevenk-i ayva tutup bir kimseye çatar da bir dânesi düşer diye hüsn-i muhafazasına cân atmaktadır.

Kurban Oseb bu efendinin yanına sokulup Ermenice selâmını verdikten sonra:

- Şu ayvalara pek imrendim. Bir [S. 45] dâneciğini inâyet buyurur musunuz?

Demesiyle hevenk sâhibi efendi:

- Afvediniz. Hediye götürüyorum. Hediye olmasa idi dirîğ etmez idim.

Cevâbıyla nâzikâne red eyler.

Görüyorsunuz ya? Ayva sâhibi olan zât efendiden adamdır. Sözünü sohbetini bilir insânlardandır. Lâkin Kurban Oseb söz sohbet anlar mı? Bâ-husûs söz sohbet anlamamak istediği zamân anlamak ihtimâli var mıdır?

İki dakîka sonra bir daha beyaz bıyıklı efendinin yanına sokulur. Gûyâ yeniden bir şey söyleyecek imiş gibi etvâr-ı ciddiye ile:

- [S. 46] Cânım efendim. Pek imrendim. Bir dânecik.

- Der. Beyaz bıyıklı efendi bu terbiyesizlikten dolayı biraz hiddetlenir ise de teskîn-i hiddet için cebr-i nefes ederek ve yine nezâketini elden bırakmayarak:

- Vallâhi ciğerim hediye olmasa idi esirgemez idim.

Cevâbını verip Kurban Oseb'i yine mahrûm bırakır. Ama Oseb'de mahrûmiyete katlanmak mümkün mü?

Üçüncü def'asında Oseb karşıdan yumruğunu sıkıp yalnız bir parmağını kaldırarak ve celb-i nazar-ı dikkat için tahrik ederek bir de tavr-ı müsterhim-âne [S. 47] ve [müstaidâne] gösterir ki bunun dahi ma'nâsı:

- Geliniz merhamet ediniz şu ayva hevenkinden bir dânecik ihsân buyurunuz.

Demek olduğunu beyaz bıyıklı efendi yine anlar. Anladığı içindir ki işârete işâretle mukâbele ve hiddet-i mütezâyidesinden dolayı hün-i ta'bîri filânı da unutup:

- [Zû-hediyedir ne!]

Cevâbını ekşi bir suratla verir. Fakat Kurban Oseb de hâlâ me'yûsiyet yok. Ondan sonra parmak işâretleri tekrâr eder. Beyaz bıyıklı efendi lafzen ve cehren cevâb vermekten vazgeçip her parmak işâretine bir çîn-i cebin bir tavr-ı red ile mukâbele gösterir. Hayfa ki Oseb yine merâm anlamaz. [S. 48] Beyaz bıyıklı efendi Oseb'den tarafa bakmamaya ve parmak işâretlerini görmemeye cebr-i nefis eyler lâkin tahammül kâbil mi? "Acabâ yine işâret ediyor mu? Edecek mi?" diye göz kıvrığıyla Oseb'e bakar bakmaz Oseb işâreti yapıştırır. Hem de nasıl? Müstehziyâne mütebessimâne tavırla deği. Ma'nâsı gittikçe mütezâyidd olan tavr-ı [müstaidâne] ile.

Beyaz bıyıklı efendi yerini değiştirir. Oseb dahi arkasından! Adamcağız kızar. Oseb'de hiç ilişik yok. Oseb hâlâ fırsat buldukça parmağıyla ve bâ-husûs sıkılmış olduğu yumruğundan başparmağını da kaldırıp onunla diğer parmağının yalnız ucunu işâret

eyleyerek [S. 49] o sûretle “bir dânecik şu kadarcık” ma’nâlarını hâlâ arz ü efhâm eyliyor.

Beyaz bıyıklı efendi hiddetinden homurdanmaya başlar ise de çâre ne ârsıza merâm anlatmak kâbil değil vesselâm!

Nihâyet köprüye çıkılır. Kurban Oseb İstanbul tarafına ve beyaz bıyıklı efendi dahi Galata cânibine teveccüh ederler. Bîçâre adamcağız birkaç def’a arkasına bakarak şu belâ-yı mübrimden kurtulduğu için geniş bir itmînân ile nefes alır yoluna düzülür.

Bir dakîka sonra sağ omuzu üzerine bir el ile lems edildiğini hissederek döner bakar ki..... Fakat hem döner bakar ve hem de [S. 50] işitir ki ma’hûd ârsız herif parmak işâretine istirhâm lafzını dahi katarak:

- Bir dânecik!

Diyor. Hiddet topuğa çıkar. Kan gözlerini karartır. Beyni döner. Koca hevenki kaldırıp yere atarak:

-

Diye aklınca ârsız herif sövülmeden sayılmadan hiçbirini bırakmaz ise de Kurban Oseb dahi Büyükdere’den beri göç hâl ile zapt edebilmekte olduğu kahkahaya o anda meydan vererek perişan ayvalardan ziyâde gülmekten kendisi yerlere serilir.

[S. 51] 12

“Bir Resim Sergisinde”

Ma’lûmdur ki Avrupa’nın büyük şehirlerinde dâimâ resim sergileri küşâd ederek en mâhir ressâmların yaptıkları levhaları oralarda âlemin intizâr-ı tahsînine sererler. Halk dahi bunları temâşâ ile beğendiklerine müşterî olur ve bu sûretle hem ressâm ve hem müşterî memnûn kalır.

Serginin birisinde nasılsa kadın resimleri çokca imiş. Benât-ı havvânın ekseriyâ resimleri çıplak olarak tersim edildiğinden o sergideki kadın resimlerinin dahi ağılebi çıplak imişler. Erbâb-ı temâşâdan birisi diğerine sormuş ki:

- [S. 52] Şu kadın resimlerini ekseriyetle çıplak yapmaya ressâmları mecbûr eden nedir?

- Vay? Bilmiyor mu idiniz?

- Hayır! Müşkûlümü halleder iseniz memnûn olurum.

- Bunda bilmeyecek ne var? Bu sıcak havâlarda kadınları giydirmiş olsalar harareten bîzâr olurlarda onun için çıplak bulunduruyorlar.

Fıkranın bu derecesi dünkü monitör gazetesinde okunmuş idi. O sırada idârehânemizde hâzır bulunan bir zarîf fıkranın yalnız bu dercesinde evvel kadar letâfet bulamadı. Verilen cevâbı beğenmedi. Dedi ki:

- [S. 53] Ressâmların kadınları ekseriyâ çıplak resim etmelerine sebep ne olduğunu size ben söyleyeyim. Bîçâre Avrupa’lıların kadın gördükleri var mıdır? Hiç Avrupa kadınları dekolte giyinirler mi? Koltukları altına kadar çıplak kollarını ve memelerine kadar göğüslerini ve belden aşağıya doğru arkalarını çıplak olarak kimseye gösterirler mi? Bâ-husûs onlar balo ne olduğunu bilmediklerinden ve balolarda “mayo” denilen et renkli gâyet dar fanilalar iktisâsıyla biraz zaaf basar erbâbına kendilerini çırpıplak zannettirecek bir sûrette gösteremediklerinden Avrupa erkekleri kadın denilen mahlû[S. 54]kun çıplağı nasıl olduğunu bilmezler de ressâmlar dahi “İşte çıplak kadınlar böyle olur!” diye resimlerini yaparlar.

Nasıl misâfirimizin zerâfetine âferin mi?

13

Doktor (Fe) yi bir hastaya çağırmışlar. Keyifsiz olan zât hânenin erkeği imiş. Doktor hastayı muâyene etmiş. Keyifsizin haremi doktora sormuş ki:

- Hastayı nasıl buldunuz?

- Pek ağır.

- Aman doktor keyifsizliği nedir?

- Kızıl hastalık.

- Bunu neden anladınız?

- [S. 55] Ellerinden anladım. Zevcenizin elleri ne kadar kızarmış olduğunu görmüyor musunuz?

- Kocamın elleri dâimâ öyle kırmızıdır.

- Doğru mu söylüyorsunuz?

- Çünkü san‘atı boyacıdır da...

14

Dostlarına ziyâfet vermek isteyen bir zât kemâl-i tahavvürle hânesine gelmiş. Zevcesi suâl etmiş ki:

- Niçin bu kadar hiddetlendiniz? Ne oldu?
- [S. 56] Aman sorma ilâhi sor isen mösyö (C) mi ziyâfete da‘vet ettim de...
- Da‘vetinizi red mi etti?
- Bil‘akis... Kabûl etti.
- Öyle ise ne kızılıyorsunuz?
- Ben onu mahzâ bir nezâket olsun diye çağırılmış idim. O da biraz nezâket eseri gösterip de nâzlanmalı değilmiydi?

15

Müşterî kazanmak isteyen doktorlara numûne-i imtisâl olacak bir hareket:
Avustralyalı doktorun biri gazetelere şöyle bir i‘lân vermiş:
“Tedâviler için çağrıldığım hastalar [S. 57] içinden vefât edeni olur ise mesârif-i tedfiniyesinin nısfını te’ diye edeceğimi i‘lân ederim.

16

- Şanlı Asker -
Madmazelin birisi başıbozuklara varmak istemeyip mutlakâ askeri zâbitândan en şanlı olan bir adama varmak gayretinde imiş.
Birçok talipler zuhûr ederek ba‘zısı:
- Cezayir muhârebâtında şu kadar düşman kestim! Ve diğer ba‘zıları:
- İtalya kavgalarında şu kadar İtalyan öldürdüm! Ve bir takımı:
- [S. 58] Almanya ve Fransa muhârebesinde filânca tabya üzerine şöyle bir hücûm eyledim.

Diye madmazelin nazar-ı rağbetini celbe çalışmışlar ise de madmazel cenâbları şân askerinin bu derecesini bir türlü kâfi görmüyor.

Şu müşkül-pesend madmazele bu kadar ehemmiyyet verildiğinin hikmetini anlayamadınız mı? Öyle ise ma‘lûmunuz olsun ki Avrupa’da kızlara edilen rağbet hüsniyle terbiyesiyle hüner ve ma‘rifetiyle mütenâsib değildir. Parasıyla mütenâsibdir. “Drahoma” denilen cihaz akçesi çok olan kıza talip dahi çok çıkar. Bu madmazelin de [S. 59] drahoması pek çok olduğu için talibleri pek çok çıkar imiş.

Nihâyet bir gün baba yiğit bir asker zâbiti gelip der ki:

- Madmazel! Şu burunu görüyor musunuz? (Burnunu çıkarıp göstererek) İşte bu burun yapmadır. Bunun aslını filân muhârebede kaybettim. Burnumu kesen kılıç sol

kulağını dahi kesmiş olduğundan işte o da yapmadır. (Kulağını da çıkarıp gösterir). Bunlar bir şey değil yine o kılıç sol dudağını dahi kesmiş olduğundan şu bıyık parçası dahi iğretidir. (Diye sol taraf bıyığını da çıkarıp gösterir). Nihâyet sol taraf yanağım yekpâre lastikten [S. 60] yapılmıştır. O menhûs kılıç sol yanağımı dahi uçurmuş idi. (Diye lastikten olan sol yanağı çıkarınca alt ve üst çene kemikleri meydana çıkıverir).

Madmazel bu hâli görünce “Ah!...” diye bir havf-i vahşiyet-i avâzı çıkarır. Zâbit madmazel tarafından kabûl olamayacağını anlar ise de sözünün sırasını aslâ bozmayarak koynundan resmî cerîde-i askeriyenin bir nüshasını çıkarıp:

- Fakat o menhûs yüzümün yarısını götürdüğü hâlde dahi cenkten yüz çevirmeyip filânca tabyaya hücumdan geri kalmadım. Tabyayı aldım. Yarım yüzlü kaldım ise de onu şân askeri ile ağarttım. [S. 61] Tafsîlini şu resmî gazetede görebilirsiniz!

Diye gazeteyi madmazele takdîm eder. On gün sonra mahalle kilisesinde nikâhları kıyılır.

Râvî diyor kiba‘de-mâ karı koca öpüştükçe zevce kocasının dâimâ lastik yanağını öper ve iğreti bıyığını burar ve iğreti kulağını okşar imiş.

17

Adliye dâiresinden mübâşir ile ashâb-ı mesâlihden biri beyninde münâzaa zuhûr eder. [S. 62] ashâb-ı mesâlihden olan zât kemâl-i hiddetle der ki:

- Mübâşir efendi! Mübâşir ile ahmak beyninde ne fark vardır biliyor musun?

- Onu bilemeyecek ne var? Mübâşirlerin adedi mahdûd ahmakların ise gayr-i mahdûddur!

18

Sokakta İki Yabancı Beyninde.

- Sigaramı yakacak bir kibritiniz var mı?

- Yok efendim.

- Bir kutu kibrit almak için beş paranızda mı yok?

19

[S. 63] Bir gün Fransa parlamentosunda mevki‘-i hitâbette bulunan zât müessir bir nutk irâd ediyor imiş. Te’sîr-i nutktan herkeste bir heyecân peydâ olmaya başladığı

esnâda nasıl ise bir aralık bulup içeri girmiş bulunan bir köpek dahi ara sıra hazîn hazîn ulur imiş.

Söylenilen sözleri zabt eden sitenografların zabtnâmelerinde ertesi günü irâd edilen nutk-u belîğin yerlerinde şöyle bir kayd görülmüştür:

“O nutkun umûmda heyecân peydâ eylediği esnâda bir çok sıralardan uluma sedâları!!”

20

[S. 64] – Lokantada –

Müşterî ile lokanta sâhibi beyninde.

Müşterî – Lokantacı Efendi! Lütfen biraz gelip de bifteğe bir nazar-ı insâfla bakınız! Mübârek taş kesilmiş. Mümkün değil bir parçasını koparamadım.

Lokantacı – Garson! Şu efendiye başka bir keskin ve kuvvetli bıçak getir!

21

Efendinin biri tramvayda bir gün evveli sadaka vermiş olduğu bir dilencinin gâyet şık giyinip berâber gitmekte bulunduğunu görünce demiş ki:

- [S. 65] Yahu sen dün kör değil miydin?

- Cenâb-ı Hakk her san‘at erbâbı için haftada bir gün istirâhat emir buyurmuştur.

22

Hotelcinin biri bir gün öfkesinden mosmor kesilmiş olduğundan kendisinden bu öfkesinin sebebini suâl etmeleri üzerine demiş ki:

- Öfkemi sormayınız. İnanılmayacak bir zarara uğradım. Bu gece hotelimde kalan müşterîlerden biri giderken odasına koyduğum mumları da berâber alıp götürmüş.

- [S. 66] Bu müşterîye gösterdiğiniz hesapta mumları kaç paradan saymış idiniz?

- Beşer kuruştan saymış idim.

- Bu mumların dânesini siz kaç almış idiniz?

- Otuzar paraya!!

23

Mahkeme-i Cinâyette

Reîs mücrime hitâben:

- Beş sene içinde on beş defa‘ huzûr-u mahkemeye geldiniz. Islâh-ı nefse niçin uğraşmıyorsunuz?

- Bu kadar seyrek geldiğime ben de sıkılıyorum reîs efendi. Bundan sonra [S. 67] daha sık şeref-i mülâkâtınıza nâil olmaya çalışacağım.

24

Vefât etmek üzere bulunan bir arabacının yanına duâ etmek için bir papaz çağırılmışır. Papaz muhtazıra demiş ki:

- Hâl-i sıhhatte iken kiliseye gider miydiniz?

- Kendim gitmez idim ama çok müşterî taşır idim!

25

Bir hânede kedi doğurdukça yavrularından yalnız birini alıkoyup [S. 68] diğerlerini suya atarak boğmakta bulunduklarını o hânenin küçük kızı görür ve bu sûretle telef edilen kedilere acır imiş.

Bir müddet sonra kızın vâlidesi ikiz doğurmuş. Küçük kızını doğan karındaşlarını kemâl-i muhabbetle gözden geçirdikten sonra babasına demiş ki:

- Bu iki kardaşımdan hangisini suya atacaksınız?

26

Madamın biri dikişçi kadın ile yaptığı elbisenin biçimini müzâkere etmekte iken hizmetçi kadın oda kapısından görünüp:

- [S. 69] Madam doktor geldi. Sizi görmek istiyor.

- Doktor mu geldi? Şimdi onunla görüşmeye vaktim yok! Madam hastadır deyiver!

27

En Mudhik Belyye

Paris’te kibâr balosuna gidiyoruz. Refikimiz İngiliz lordzâdelerinden birisidir. Amâ ne kadar şık! İngilizler ale-l-âde her sabâh tıraş oldukları hâlde bizim lordzâde sabâh akşam iki def’a tıraş olur. Ba’zı fevk-a-lâde günler olur ya’nî bir suvareye gitmek mukarrer bulunur ise gecenin [S. 70] bir salisinde ya’nî suvareye gidiceği esnâda dahi tıraş olur.

İngiliz lordlar ve lordzâdeler ekseriyâ hâne içinde ve dışarıda giyecekleri elbise olmak üzere günde iki def'a telebbüs ederek süvareye gidecekleri zamân siyâh pantolon siyâh setri beyaz yelek beyaz boyun bağı beyaz eldivenlikten ibâret kostümü dahi giydikleri hâlde bizim lordzâde kendi hânesi içinde sabâhlık kuşlukluk ikindilik akşâm için sofralık olmak üzere dört def'a ve dört türlü telebbüs eder hele suvareye gidilmek lâzım gelince mutlakâ yeni biçilmiş dikilmiş bir kostüm giymekten geri kalmaz.

[S. 71] Bizim lordzâde “hay layf” ve “hom liyf” denilen hangi maişet ve kibâr cem'iyetince maişet husûslarında o kadar mutaassıbdır ki günde dört def'a esvâb değiştirmeyenler ve her suvare için yeniden elbise yaptırmayanlar âdetâ terbiyesizlikle ittihâm eder.

Hele Paris'e geleliden beri lordzâdemiz bu taassubunu bir kat daha arttırmıştır. O zamânlar Paris'te dar pantolon giymek moda olduğundan başkaları oturmaya aslâ müsâade olamayacak derecelerde dar pantolon giydikleri hâlde bizimki eğlenmeye dahi müsâade olmayacak derecelerde dar pantolon giymeyi i'tiyâd eyler. Gidileceğini haber verdiğimiz balo da'vetnâmesi [S. 72] bir kaç gün evvel kendisine vâsıl olmuş ise de İngilizlerin hom layf ve hay layf âlemlerinden çıkıp “pariziyen” âlemine girmiş bulunan “my lord” bu âleme o kadar dalmıştır ki telebbüs edeceği kostümü vaktiyle terzisine sipariş etmeyi hâtırdan çıkarmıştır. Tamam suvareye gidileceği akşâm hâtırına gelmekle terziyi çağırdı. Terzi:

- My lord! Elbisenizi yetiştirmeye zamân ve imkân olmadığı elbette müsellemlileridir. Bu def'alık geçen suvare için yaptığımız elbiseyi telebbüs buyursanız!

Demiş ise de lordzâdenin âdetini değiştirmesi kâbil midir? “O! No!” ile [S.73] başlayan mukâbelede üç sâat zarfında elbisenin mutlakâ elbisenin yetişmesini emretti. İngiliz liralari hangi muhâli mümkün hükmüne koymazlar?

Muayyen vakitten evvel bile rubalar geldi. Lordzâdemiz giydi. Hatta çıplak bacaklarını pantolona sığdırmak bir türlü mümkün olmadığından eldiven giyer gibi bacaklarını pudralamaya mecbûr dahi olmuş iken yine pantolonun darlığından bir hayli şikâyetler eyledi.

İşte gidilen baloya böyle ihtimâm ile gidildi. Vâkıâ lordzâdenin elbisesinde hiç kusûr yok idi. Yalnız pantolonun sağ bacağı paçasından dört parmak kadar bir ibrişim ucu görünmekte idi ki nasılsa terzi bunu koparmayı unutmuş. Acele ile [S. 74] yapılan

bir işte bu kadar çok kusûra bakılmaz değil mi? Zâten o siyâh ibrişime kim dikkat edecek?

Ah! Ne olacak ise işte bu ibrişim ucu ile olacak!

Omuzdan omuza dekolte giyinmiş dantelalara mücevherlere müstağrik olmuş bir kontes ile lordzâdemiz valse başladığında bir aralık bu ibrişim ucu uzanmaya başlamaz mı? Meğer ibrişim ucu balmumulanmış döşeme tahtalarının bir çentiğine ilişmiş. Kontes ile lordzâde çarh-ı felek gibi döne döne vals ettikçe ibrişim boşanmaya ve eski zamân kadınlarının elemeye pamuk sardıkları gibi oyunculara sarılmaya başlar.

[S. 75] Neticeyi anladınız mı ey karî? Pantolonun sağ bacağına makine dikişi boylu boyunca sökölür. Tahmîn edersiniz ki ceb hizasına kadar böyle sökölüp gidecektir. Fakat bu tahmîniniz yanlıştır. Eldiven gibi tara tara giyilen pantolonun cebi olmaz. Söküntü pantolonun kemerine kadar uzanıp gitti. Lordun sağ bacağı çıp çıplak kaldı. Pantolonun sağ bacağı ise bir siyâh bandıra gibi temevvüc ediyor.

Halk da kakhahalarını men' için bir cebr-i nefis ediş ver!

Ya lordzâde de?

Onu ne siz sorun ne biz söyleyelim!

28

-[S. 76] Paris'in Çapkın Çocukları-

Gâyet çirkin bir kadın kendisinden daha çirkin kocasıyla Paris bulvarlarının birinde geziniyor idi.

Paris'in çapkın çocukları ma'lûm ya? Bütün dünya lisânında darb-ı mesel hükmü almışlardır. En zekisi en ârsız olur.

İşte bunlardan birisi şu karı kocayı görünce der ki:

- Hayvânât bahçesinde gâlibâ maymunların kafesi açılmış.
- İhtiyâr efendi fenâ hâlde kızar. Kemâl-i tehevürle sorar ki:
- [S.77] Bu lakırdıyı benim için mi söylüyorsunuz?
- Hayır efendim! Hayır!
- Ya zevcem için mi söylüyorsunuz?
- Hayır efendim! Hayır!
- Öyle ise kimin için söylüyorsunuz?

Hem kaçıp hem ardına bakarak:

- İkiniz için birden!

29

-Paris'in Yeni Beslemeleri-

Paris'in yeni beslemeleri süste zerâfette hüner ve ma'rifette kibârdan olan madmazelleri geçmeye başlamışlar. Bunların bilhassa [S. 78] müzikadaki terakkîleri Fransız letâif nüvisânına güzel güzel zerâfet-perdâzlık zemînleri tehiye eyliyor. Birisi şudur ki:

Kibârdan bir madam kendisine kapılanmak için gelen besleme kız ile şerâit-i lâzıme-yi müzâkereye başlar. Birçok şerâite tarafından muvafakat hâsıl olur. Nihâyet kız der ki:

- Haftada iki gün altışar sâat müsâade isterim.

- Evet o da âdettir. Ama asıl âdet çamaşırlarınızı çamaşırcıya vermek için yalnız haftada bir gün gaybûbetinizi müstelzim olur.

- Hayır madam. Benim çamaşır işlerim yalnız bir sâatlik iştir. Her biri beşer [S. 79] sâat devâm etmek üzere haftada iki gün dahi piyano dersim vardır.

Fıkranın diğeri de şudur:

Madamın biri hizmetine alacağı besleme ile yine böyle bir müzâkerede iken kız der ki:

- Saydığınız hizmetlerin kâffesini maa'l-memnûniye yaparım. Madam yalnız kundura boyamaktan istikrâh ederim.

Bunun üzerine madamın bir tür müstehziyâne ile:

- Öyle ise çelebini kunduralarını ben boyarım!

Demesine mukâbil besleme kız dahi tavr-ı aşuftekânesiyle:

- [S. 80] Öyle ise ben de bu i'nâyetinize mukâbil çelebiye piyano çalarak eğlendiririm.

30

-Bir Tazallüm-

Cinayetlerinin en hafifi sirkat-i âdiye olup bulacağı fırsatlara göre yankesicilikle kuttâ-i tarîkliğe katillîğe kadar her nev' cinâyât-ı müdhişeyi irtikâb isti'dâdında bulunan

ve bin sabıkasıyla bin kere yakayı ele vermiş olan serserilerden birisi tazallüm-gûne diğer arkadaşına der ki:

- Yahu! Emniyet-i şahsiye münselib olduğuna dâir gazetelerin ettiği şikâyetle [S.81] hakları vardır. Dün gece âdetâ hâyatım tehlikede idildi.

- Aman! Nasıl tehlikede idi bakayım!

- Kola rast gelmeyeyim mi kola?

“Dur!” dedi. Durmadım. Olanca kuvvetimi bacağa vererek kaçtım. Arkamdan “Dan!” bir tüfenk patlamasın mı? Sokak ortasında adam öldürecekler be!

31

-Bir Kesb-i Mahsûs-

Mahkeme-i Cinâyet:

Reîs – Be adam! Yine mi geldin? Yine mi seni dövdüler?

[S. 82] Müddeî – Evet reîs efendi yine geldim! Yine beni dövdüler?

- Vah! Vah! Vah! Âlemin yumruğu altında hep sen mi kalacaksın?

- Ne yapayım reîs efendi? Herkes beni dövüyor!

- Ay oğul! Bari bir kerecik olsun şu madrûbiyyet hakkından kurtul da dârib sıfatını takın! Bir adamda sen döv! Bir kerede mahkemeye müddei aleyh sıfatıyla gel!

- Ah reîs efendi! Cezâ kânûnnâmesinde “Darîbden şu kadar kuruş alınıp madrûba veriliyor” kaydı bulundukça ben dayak yemekten ve buraya müddei sıfatıyla [S. 83] gelmekten kurtulamayacağım. Ne yapayım? Kesbim bu!

32

-Bir Ameliyyât-ı Cerrâhiyye-

Ayaklarını omnibüs çiğnemiş bulunan bir bîcârenin dizden yukarıya bacaklarını kesen tabîb bu ameliyâtta tamamıyla muvaffak olur. Muvaffakiyet vâkıa’sı kendini mahzûz eder. O mahzûziyyetiyle hastaya şu vesâyâyı telkîn eder. Der ki:

- İşte dostum ben elimden geleni icrâ ettim. Bundan sonra şu nasîhatlerime dikkat ve mûcibince hareket etmelisiniz. Aslâ hiddet etmemeli, her şeyde hâl-i sükûnetinizi muhâfaza [S. 84] etmeli. Güzel yiyip güzel içmeli. İ’laçların dikkatinde kusûrunuz olmamalı. Böylece hareket eder iseniz altı haftaya kalmaz ayağa kalkarsınız!

33

-Bir Keşf-i Hakikat-

Geçen akşam iki arkadaş Tepebaşı bahçesinin önünden geçer idi.

Ma'lûm a! o bahçe dâye kadınların ve hizmetçi kızların içtimâ'gâhı olmak hükmünü almıştır. Genç kart güzel çirkin birçok dâyeler ve hizmetçi kızlar ellerinde ve kucaklarında irili ufaklı çocuklar ile o bahçede içtimâ' ederler.

[S. 85] Ama içlerinde ba'zıları ne kadar gençtir! He kadar güzeldir! Sâde libâslar telebbüs eylemiş oldukları hâlde dahi çok kimseleri hayran ederler. Hatta ba'zı zevk âşinâyân bunları muâşıkaya tergîb ve celbede heveslenirler.

Oradan mürûrunu haber verdiğimiz iki arkadaş bu kadınların genç ve güzelleri hakkında beyân-ı mütâlaa eyledikleri sırada bi-t-tab' kart ve ihtiyârları hakkında dahi beyân-ı mütâlaa etmeleri lâzım gelir. Nihâyet birisi diğere der ki:

- Hizmetçi istihdâmı lâzım geldikten sonra taze ve güzel olanları istihdâm etmek aklıma sığar. Fakat şu kart ve çirkinleri niçin tutmalı?

[S. 86] Arkadaş der ki:

- Sen bunun hikmetini bilmiyor musun?

- Hayır. Bu hakîketi bana keşfeder isen memnûn olurum!

- Bundan kolayı ne var? Genç ve güzel olan hizmetçiler evvel hânelere mensûbdurlar ki o hânelerde zimâm-ı idâre ve hükûmet erkânının elindedir. Bil'akis kadının müstebidd-âne fermân fermâ olduğu hâneler kart ve çirkin kadınlar hizmetçi intihâb olunurlar. Bu iki nev' hânelerin ise birinci kısmı nadirce ve ikinci kısmı kesretli olur.

34

-[S. 87] Gayr-ı Kâbil İfşâ Bir Ser-

Avrupa mahâkim-i cinâyetinden birisinde gâyet muğlak ve her ciheti bir başka türlü müdhiş olan bir cinâyet da'vâsı rû'yet olunuyormuş.

Şuhûd meyânında taze ve güzel bir kadın bulunarak mahkeme bu kadından ba'zı istîzâhatta bulunur. Lâkin mahkeme emr-i istîzâhda gele gele bir dereceye gelir ki kadın cevâb vermekten imtinâ' eyler. Mahkeme kadını tazyike başlar ise de mümkün değil kadın matlûb olan îzâhâtı vermek istemez.

Kadının vekîli bulunan avukat der ki, [S. 88]

- Cânım! Ne ihtirâz ediyorsunuz? Söyleseniz a!

- Söyleyemem avukat efendi! Söyleyemem! İstedikleri îzâhât keşfi gayr-ı kâbil ısrârdandır.

- Huzûr-u mahkemede ısrâr olmaz! Söleyiniz! Söleyiniz!

- Bana söyletmek istedikleri şey o kadar müdhişdir ki zerre o kadar edeb hayâsı nâmûsu hicabî olan insânlar onun istimâ'ına kudret-yâb olamazlar.

- Öyle ise gidiniz yalnız [Parazida'nın] (reisin) kulağına söyleyiniz!

Hey'et-i müstemiîn cânibinde umûmî bir [S. 89] kahkahayı men' için cebr-i nefse mukâbil reîsde sûret!...

35

-Bir Köylünün Zekâveti-

Gâyet açgözlü köylünün biri ahiren kendisini şiddetli bir hummâdan kurtarmış olan tabîbin vefâtını haber alır. Hem de bîçâre tabîb medyûnen vefât eylemiş olduğundan dâyinlerine ancak yüzde beş nisbetinde bir şey verileceği i'lân olunur. Meğer bizim köylü geçen sene bu tabîbe şarab satmış ve o yüzden alacağı olan akçeyi de hastalığı müddetinde tabîbin kendini tedâvisi ücretine mahsûb eylemiş imiş. [S. 90] Doktorun medyûnen vefâtını haber alınca karısına demiş ki:

- Karıcığım! Bereket versin ki hasta olmuşum! Yoksa doktordan parayı başka türlü kurtarmak kâbil olamayacak idi.

36

-İki Müteehhil-

Ma'lûmdur ki Fransa'da kayınvâlideleriyle aslâ geçinemedikleri gibi kayınvâlideler dahi dâmâdlar hakkında yine böyle bir hiss-i mütekâbilde bulunurlar. İşte size kayınvâlideler aleyhinde idâre-i lisânda bulunan iki müteehhil daha!

[S. 91] Biri diğer yine diyor ki:

- Birâder! Kayınvâlidenin ne sûretle vefât ettiğine dâir hâlâ bana bir ma'lûmât vermedin! Böyle olur mu ya?

- Yooook! Bak ben arkadaşlarımın hasedini celb etmeyi hiçbir vakitte istemem!

37

-Bir Kadının Mahcûbiyeti-

Güzellik iddiâsında bulunan madamlardan birisi iki dirhem bir çekirdek tavsîfine sezâ görünecek sûrette giyinip kuşanıp ehîbbâsından diğer bir madamın hânesine misâfireten gider. Sokak kapısından içeri girdiği zamân [S. 92] hâne sâhibi olan madamın küçük kızı ağlamakta bulunduğundan misâfir madam çocuğu sevip öptükten sonra der ki:

- A!... Mini mini hanım!... Kızlar için ağlamak ayıp değil midir? Hem ağlayan kızlar büyüdüğüleri zamân çirkin olurlar.

Çocuk yumruklarının tersi ile gözlerini oğmakta olduğu hâlde misâfir madama der ki:

- Öyle ise siz benden daha çok ağlamışsınız! Çünkü çirkinsiniz.

Bu esnâda madamdaki tavra dikkat etmeli!

[S. 93] 38

Doktor İle Hasta Arasında:

Hasta – Ah!... Doktor efendi!... Hayatımı tehlikeden kurtardığınız için lâzım gelen teşekkürâtın îfâsına kendimi borçlu görüyorum!

Doktor – O! Mübâlağa ediyorsunuz dostum! Siz bana yalnız yetmiş frank kadar vizite parası borçlusunuz! Bunu unutmayacağınızı da herhâlde ümîd ederim!

39

“Madamların Kıçlıkları”

Şimdiki madamların kıyâfetleri nasıl? Hoşunuza gider mi? Bunların şekil ve hey’etlerinde [S. 94] en ziyâde câlib-i istiğrâb-ı enzâr olan şey kıçlıklarının üzerindeki “tümsek” olduğuna sizde i’tirâz etmezsiniz ya? Madamların bu tümseği büyülttükçe büyültüp nihâyet bugünkü görülen cesâmete kadar vardırıdılar.

Kıçlıkların son cesâmeti bugünkü gördüğümüz dereceden i’bâret kalacağına da hükmedilemez ye? İhtimâl ki moda terakki ettikçe kıçlıklarında cesâmetleri artar!

Eğer kıç büyüklüğü hakîkaten hüsn-i endâmı tezyîd ediyor ise kadınlar da varsınlar kıçlıklarını davullar tandırlar kadar büyültsünler. Şu hadebe-i garîbe ba‘zı erkeklere sakîl görünse bile âkil olan bir zen-dost hiçbir [S. 95] vakitte güzel bir kadının kıçındaki sun‘î çıkıntı bî mân‘i-i rağbet görmez zannederim.

Bu kıcılıklar yalnız hâmilelerin eşkâlini bir sûret-i acîbeye sokmakla kalmayıp ba'zân epeyce gülünç vakâyi' dahi sebep olmaktadır.

Böyle gülünç vakâyi'den biri geçenlerde Galata Köprüsü üzerinde vukû' geldi. Bunu temâşâ edenler kıcıklı madamın hâline acımakla berâber hayli güldüler.

Bu vak'a-i mudhikeyi nakletmezden evvel size bekçi Muhammed dayının yeğenleri [Haru] ile [Çimu]yu tanıtmak lâzım gelir.

Muhammed dayı Eyüb Sultân civârı mahalle bekçilerinden biridir. Memleketinden İstanbul'a geleli hayli müddet olmuş. Bekçi dayı [S. 96] burada evlenmiş barklanmış. San'at öğrenip beş on para sâhibi olmaları için memleketinden iki yeğenini de İstanbul'a celbetmiş.

Muhammed'in zevcesi zenciye olup ismi de Sünbül kadındır. Zavâllı Sünbül kadın kocasının bu iki yeğeni elinden acabâ neler çekmemiştir? [Haru] ile [Çimu] İstanbul'a geldikleri zamân İstanbul âdâtının külliye câhili bulunduklarından Sünbül bunlara her şeyi göstermeye öğretmeye hatta gece düşünce yatmanın usûlünü bile bin kereler ta'rife mecbûr olmuştur.

Sinnleri henüz on iki on üç râddelerinde olduğundan Muhammed dayı bunları [S. 97] birkaç san'ata vermiş ise de birtakım münasebetsiz hareketlerinden dolayı pek az bir vakit zarfında ustaları tarafından kovulmuşlardır.

Bunların hiçbir san'ata yaramayacakları Bekçi Muhammed dayı nazarında dahi tahakkuk edince bunları evvelâ kolay işlerde kullanıp biraz gözlerini açmak lâzım olduğuna hüküm eylemiştir. [Haru] [Çimu] mahallede ba'zı hânelere desti ile su götürmek ve başka semtleri bilemedikleri cihetle yine mahalle içinde ufak tefek yük taşımak gibi işlere alışmaya başlamışlardır.

Muhammed dayı her akşâm yeğenlerinin ellerinde [S. 98] mahsûl-i mesâîleri olarak bir iki kuruş bulunduğunu görünce bayağı keyiflenir idi. Lâkin asıl keyfin sevincin a'lâsını [Haru] ile [Çimu]da görmelidir. Kazandıkları beş on parayı gâyet büyük bir servet zannederek bunları koyacak saklayacak yer bulamazlar idi. Kazanç husûsunda yavaş yavaş bu iki çocuk arasında bir büyük rekâbet peydâ olmaya başladı. Meselâ akşâm olup da o günün kazancı meydâna konulduğu esnâda eğer [Haru]nın yetmiş para kazanıp da [Çimu]nın yüz para kazanmış olduğu anlaşılır ise derhâl beyinlerinde boğaz boğaza gelmek derecesinde şiddetli bir muâraza baş gösterir idi. Eğer Sünbül [S. 99] kadın kendinde yok ise konudan komşudan birkaç para bulup da

muârazının beyinlerinde müsâvât hâsıl olmak üzere az kazanmış bulunanın parası üzerine zemm eylemez ise bunların şiddetlerini teskîn edip o gece uyku uyuyabilmek kâbil olmaz idi.

Muhammed dayı yeğenlerinde para kazanmak gayretinin bu kadar ileri vardığını görünce son derece memnûn oluyor ve hem de bunların dâire-i kesb ve kârlarını ne sûretle tevsî' etmek lâzım geleceği cihetini düşünüyor idi. Bekçi dayı beş on günler düşündükten sonra yeğenlerini gelip geçenlerin vapurlardan çıkanların bohçalarını taşımak üzere köprü üstüne götürmeyi tensîb etti. Lâkin [S. 100] [Haru]yu [Çimu]yu köprü üzerine saldırmazdan evvel kendilerine ba'zı gûne nesâyih i'tâsını lâzımeden addederek dedi ki:

- Oğullarım! Sizi bir yere götüreceğim. Eğer gözlerinizi açıp da gayûrâne çalışır iseniz mahallede bir ayda kazandığınızı orada bir günde kazanabilirsiniz. Fakat gözünüzü iyi açmalı. Bir adamın elinde yük gördünüz mü hemen o yöne saldırmalı herifin i'tirâzına mümanaatına bakmayıp o şeyi kavramalı! Sizin gibi orada pek çok hammâllar daha vardır. Onlardan daha çevik bulunmalı. Yük almak için başkalarına nöbet vermemeli.

Bekçi baba yeğenlerini ikâz için bu [S. 101] yolda daha birçok tenbihâtta bulunduktan sonra kendi mahalleleri hudûdu hâricine çıkarmış bulunan bu iki çocuğu köprü üzerine götürüp salıverir.[Haru] ile [Çimu] bir müddet alık alık etrâflarına bakınıp kimin yükünü kavramak için hangi tarafa koşmak lâzım geleceğini ta'yîne uğraşırlar iken reşîde doğru bir madamın gelmekte olduğunu görürler. Madamda nasıl madam ya! Kışının üzerindeki çıkıntıya şöyle bir âdî tahmîn üzerine seksen santimetre demiş olsak hiç mübâlağa etmemiş oluruz. Bizim hammâlcıklar madamın arkasındaki o sıkleti görünce bunun bir fazla yük olduğunu hükümde [S. 102] tereddüd etmeyerek şu bâr-ı sıkletten bîçâre madamı tahlîs için biri diğerinden evvel kışlığa el atmak üzere ikisinde de bir koşuş ba'de madamın tümseğini bir kavrayış var.....

Madamın neye uğradığını anlamaya dikkati bile olmadan gayretli [Haru] ile [Çimu] o cânım fistânı kış üzerinden cayır cayır ayırıverirler. Tekmîl köprü halkı bu garîb temâşâyâ cân atıp oraya birikirler. Bu iki oğlanların ne sebebe mebnî madamın kışlığını ayırmış olduklarını anlamak husûsunda herkes hall-i merâk edinceye kadar zavâllı madam o kadar insân içinde arka ciheti [S. 103] meydânda addedilecek bir hâlde kalmıştır.

40

-Bir Mahkemede-

Reîs – Bu ne Allâhı sever isen?

Sekezinci defa'dır ki sarhoşlukla müttehim olduğun hâlde karşıma çıkıyorsun!

Maznûn – (Acınacak bir tavır ile) Ah reîs efendi! Ben sarhoş değilim ama ne yapayım? Hâtırimda bin türlü şeyler var. Onları unutmak için içiyorum!

Reîs – Öyle ama içkiyi hiç unutmuyorsun!

[S. 104] 41

Mösyönün biri ehîbbâsından birinin sayfiyyesine gidip sabâhtan akşama kadar orada eğlenirler. Akşam üzeri havâ kararmaya başlayarak yağmur bulutları her tarafı istilâ eder. Der iken yağmur ile karışık bir fırtına bir bora zuhûr eder ki nice senelerden beri emsâli görülmedik derecelerde etrâfı yarıp yıkmaya başlar.

Ne fırtına ne de yağmur aslâ ta'dîl-i şiddet eylemeyip gece yarısına kadar devâm eder. Ev sâhibi olan zât misâfire der ki:

- Aman birâder! Havâyı görüyorsun ya! Evden dışarı çıkılacak gibi değil! [S. 105]
Sizin için bir oda hazırladım! Bu akşam bizde kalmaktan başka çare yok!

Misâfir mösyö bu sözü kabûl eder. Fakat aradan biraz zamân mürûr eder etmez ortadan kayıp olur. Bunu hâne derûnunda bir iki sâat kadar ararlar ise de bir türlü bulamazlar. Birde ne baksınlar! Misâfir tepeden tırnağa kadar çamur içine bulanmış sırsıklam kesilmiş olduğu hâlde sokak kapısından içeriye giriyor!

Ev sâhibi bunu görünce kemâl-i telâş ile:

- Aman bu ne hâl? Bu nereden geliş?

[S. 106] Diye hayretle isticvâbda bulunmasına mukâbil misâfir der ki:

- Birâder bunda merâk edilecek bir şey yok! Bu akşam havâ fenâ olduğundan burada kalacağımı haber vermek için evime kadar gittim! Oradan geliyorum!

42

Saticılar

Ma'lûmdur ki bizde her satıcının kendine mahsûs birer avâzı birer ta'bîri vardır. meselâ dut satanlar "Çiğ bal" diye bağırlar. Portakalcılar "Tophâne Kalesi" diye bağırlar. Çilekçiler "Misk Kokulu" terânesinden kopuşup üzümçüler yalnız [S. 107] "Çavuş!" diye na'razen olurlar ki bir zamânlar bir uzun sokağın birini başından bu

na‘rayı atan satıcıya bi-t-tesâdüf öteki başında bulunan bir çavuşun “Hay!...” diye mukâbil ettiği cümle-i letaîfden olarak yazılmış idi.

El-hâsıl palamud satanların “Derya kuzuları!” kiraz satanlar “Dalları basdı” marul satanlar “Göbekliler!” diye bağıldıkları gibi bir kocakarının cumbası altından geçen satıcının birisi dahi:

- Kurabiyeler!

Diye çağırınca kocakarının öküzlüğünden dolayı yüz bulup şımarmış olan hafîdi içerken:

- [S. 108] Kadın nine! Kurabiye isterim!

Diye kameti kaldırır. Kocakarı cumbanın kafesi arkasından:

- Kurabiyeci! Kurabiyeci!

Diye nidâ edince satıcı!

- Kurabiye satmıyorum! Karpuz satıyorum! Elini mi kestir? Kan kırmızı! Altın sarısı! Hekîmin ye dediği!

Diyemeta‘nın evsâf-ı sâiresini dahi i‘lâna başlar ise de ârsız çocuk:

- Ben kan kırmızı filân istemem! Kurabiye isterim hey! Kurabiye isterim!

Diye tir tir tepinmeye başladığından kocakarıcık öfkelerini satıcıdan almak üzere yarı inkisâr ile karışık olarak der ki:

- [S. 109] Kör olası herif! Sattığın karpuzdur da kurabiye diye neden bağırıyorsun? İlâhî yetişip irme!

Hâlbuki satıcı hâlâ:

- Tekirdağı kurabiyeleri!

Diye sokakları çın çın çınlatıp gidiyor.

43

-İki Gaskonyalı-

Fransa’nın Gaskonya eyâleti ahâlisi ile Marsilya eyâleti ahâlisi mübâlağa-i kâzibânede dâima müsâbaka ederler. Biz de “mübâlağa-i acem-âne” dinlediği gibi Fransa’da dahi c’esttrop gascon derler ki “Gaskonyalı mübâlağa[S. 110]sından bile

ziyâde” ya’nî pek mübâlağalı demek olur. Her ne zamân bir Gaskonyalı ile bir Marsilyalı yalan yarışına çıkacak olursa galebenin ekseriyyetle Gaskonyalı’da kalması onları bu darb-ı mesel ile teşhîr eylemiştir. Bu fıkramızda dikkat buyurulmalıdır ki yarış ikisi de Gaskonyalı olan iki adam arasında vukû’ buluyor.

Birisi demiş ki:

- Afrika seyâhatinden avdet eyliyorum. Orasının ne kadar sıcak olduğu ma’lûmdur a? fakat biz Afrika’nın öyle bir memleketine gittik ve orası o kadar sıcak idi ki kestiğimiz etleri pişirmek için fırına ateş [S. 111] filâna ihtiyaç olmayıp güneşten kızmış taşlar üzerine koyar koymaz cızır bızır kebâb oluyorlar idi.

Diğeri demiş ki:

- O bir şey değil! Âlemde Afrika’nın sığağını biz gördük biz! Düşününüz ki oraya gitmezden evvel çıkmış olan bir dişimin birine altından bir diş yaptırmış idim. Afrika’nın harâreti ağızımdaki altın dişi eritmesin mi?

44

Diğer iki Gaskonyalı Arasında:

Ma’lûmdur ki Amerika-yı cenûbînin müntehâ-yı cenûbunda “Arz-n-nâr” denilen bir burun [S. 112] vardır. Ama orası sıcak olduğu için bu isim verilmiş değildir. Bir arz bir kâneye olduğu için öyle denilmiştir.

Gaskonyalı’nın birisi demiş ki:

- Arz-n-nâr seyâhatinde râkib olduğum bir beyaz at simsiyâh kömür kesilmesin mi?

Diğeri:

- Bunun nesine şaşalım? Senin at kömür kesilmiş! Ya benim at! Asıl benim atı görmeli idi benim atı! O kadar kızdı ki sigara yakmak için elime aldığım kağıt atın yelesine değer değmez parladı.

Rakibi olan Gaskonyalı bu söz ile [S. 113] dûçâr edildiği mağlûbiyete tâkat gösteremeyerek der ki:

- Yok ama bunda bir parçacık mübâlağa ediyorsun!

45

Yine İki Gaskonyalı Arasında:

Birisi der ki:

- Dünyâda bizim köy kadar âb ve havâsı latîf yer yoktur. Ahâlisi tûl-i ömr ile meşhûrdur. Vâlidem yüz otuz beş yaşında vefât etti de yine pek genç vefât ettiğine teessüfler edildi. Yüz altmışa yüz seksene iki yüze kadar yaşayanlar vardır.

Diğeri:

- [S. 114] Bizimkiye nisbetle bunlara tûl-i ömür mü derim? Bizim köy kuruldu kurulalı henüz hiçbir kimse vefât etmedi. Mezârlığımız bile yoktur. Beşer altışar yüz yaşında ihtiyârlarımız beşer altışar yüz yıl daha yaşayabilmek derecesinde sağlam adamlardır.

46

-Araba Muaşakası-

Ne o ser-nâmemiz hoşunuza mı gitti? Bu başka arabadaki muâşıkaların böyle açıkça naklini gayr-ı muvafık-ı adâb mı buldunuz? Ne yapalım biz olan vukûâtı yazarız. Kupa arabaları çok olan medeni şehirlerdeki muâşıkatin birçoğu da arabalar derûnunda vukû' bulmaktadır. Perdeleri [S. 115] indirilince arabalar a'lâ bir husûsi kabine sûretini olmuyorlar mı? Lâkin merâk etmeyiniz bizim yazacağımız araba muâşıkası öyle sizin tasavvur ettiğiniz sûrette cereyan etmemiştir. Bakınız nasıl olmuştur:

İki dirhem bir çekirdek evsâfına be-hakkı isbât istihkâk edecek sûrette söylenmiş bulunan şıkın biri potinlerini gacırdatarak Taksim civârından geçmekte hem de acabâ beni bir beğenen oldu mu diye etrâfını hadde-i nazardan geçirmekte iken gözüne yolun bir tarafına çekilip durmuş bulunan bir kupa ilişir. Hayır! Şıkın asıl gözüne ilişen şey kupa olmaz içindeki baygın bakışlı nâzîk olur. [S. 116] Şık bunu görünce pervâne gibi arabanın etrâfında dönmeye başlayıp madamın nazar-ı rağbet ve dikkatini kendi üzerine celb edebilmek için kendince hüner add eylediğini ne kadar arsızlıklar var ise cümlesini icrâya koyulur. Şık işâretlerinde hakîkaten bir büyük mahâret ibrâz etmiş olmalı ki madamın dahi kırıtmalar tesbessümler ile mukâbele göstermeye başladığı görülür.

Oradan bir çâr-yek sâatlik zamân mürûr etmeye meydân kalmaz şıkımız kadının gösterdiği mukâbele-i şühâne ve serbestânedan cesâret alarak arabanın penceresine

kadar yanaşır. Madam bir iki sözde şık arabasına kabûl edip arabacıya dahi hareket emrini verir.

[S. 117] Şık artık sevincinden deliye dönüp kadının şu lütfuna karşı hâsıl eylemiş olduğu hissiyât-i minnetdâr-âneyi hemen bu güzel madamın ellerine sarılı verip şapur şupur öpmek sûretiyle ibraza kalkışmak ister ise de henüz daha bunun sırası olmadığını ekler. Zâten şık arabaya girince madam o eski tebessümleri filân bırakarak gâyet ağır ve edib-âne bir tavır takınmış olduğundan şık bir gûne taşkınlığa cesâret edemez.

Araba bir müddet gider bir hânenin önünde durur. Şıkın yüreği sâniyede birkaç yüz def'a vurmaya başlar. Kupanın kapısı açılıp madam inmeye davranır. Şık dahi [S. 118] bunu ta'kîb etmek ister ise de madam beş on dakîkaya kadar avdet edeceğini bil-beyân şıkın kendini arabada beklemesi lüzûmunu ihtâr eder. Şıkın hâh nâ hâh itâatten başka bir çâresi var mı? Madam gider şık arabada bekler. Fi-l-hakîka madam az bir müddetten sonra avdet eder. Bu sûretle madam araba ile birkaç sâat zarfında beş on kapı dolaşır. Şık içinden “Ah şu dolaşma bitse de son karârgâha vâsıl olsak” diye kendi kendini yiyip durur. Nihâyet dolaşmada biter ise de şıkını dil-hâhı üzere bitmez. Bakın nasıl olur:

Madam en son olarak indiği [S. 119] mahalden avdeti hayli gecikir. Şıkın dahi buna bayağı cânı sıkılır. İse de akşâma geçireceği tatlı demleri tasavvur ile hayli müteselli olur. İnsân bir şeyi zihninde büyültür ise o şey hakkında iştihâsı nasıl izdiyâd eder. Şık dahi tamam öyle bir hâle gelmiş iken öteden doğru hâl ü şândan hizmetçi olduğu anlaşılan bir kadın gelip madamın artık gelemeyeceğini ve beyân-ı ma'zeret için kendini göndermiş bulunduğunu söyleyince şık birdenbire ne cevâb vereceğini şaşırması olduğu esnâda hizmetçi kadın oradan kaybolur. Şık biraz kendini toplayıp da madamın ne sebebe mebnî gelmediğini anlamak üzere gelen [S. 120] kadına bir söz söylemeye davrandığı sırada karşısında kimse olmadığını görünce büsbütün me'yûs olur. Lâkin asıl me'yûsiyyeti bundan ibâret kalmaz. Kendi de gönlünü eğlendirmek için bir tarafa gitmek üzere arabadan çıkıp yürümeye başladığı esnâda arabacının yakasına yapışıp madam ile bunları gezdirdiği birkaç sâatin ücretini almak üzere birçok mecâdiyyeler isteyince işte asıl o zamân şıkın gözleri fâl taşı gibi açılır.

Meğerse kadının o günü verebilecek birçok viziteleri var imiş de araba ücretini yükletmek için Taksim Câddesi'nde bizim şık gibi sersemin vürûduna intizâr ediyor [S. 121] imiş. Sâir şıklarda bundan pek büyük bir ders-i ibret alabilirler.

47

(Baba Habîru)

Mısır'da “El-Riyâz-ül-Mısriyye” ser-levhasıyla yeni tab‘ ve neşr olmaya başlayan bir mecmua-i ilmiyye ve edebiyeden ahz olunmuştur.

Ser-levhamız olan Baba Habîru [K...] taraflarında köylerin en akıllı olan ihtiyârlarına verilir bir bir unvân imiş.

Kürdün biri değirmen taşı kesmek için dağa gitmiş. Burûca matlûb bir taş bulup yonmuş düzeltmiş değirmen taşı haline koymuş ise de sekiz dokuz yüz [S.122] okkalık taşı dağdan aşağıya nasıl indireceği husûsunda mütehayır kalmış. Fakat köyde Baba Habîru var iken yaptığı taşı dağda terk edecek değil ya! Baba Habîru elbette bir çâresini bulacak!

Hay! Hay! Hem bakınız nasıl bulmuş. Köyden bir cemâatle taşın yanına varmış. Berâber götürdüğü ip ile kendisini sımsıkı taşın üzerine bağlatmış “Baba Habîru bakalım ne yapacak?” diye herkeste bir intizâr olduğu gibi Baba Habîru da dahi “Bakınız ne yapacağım” diye bir tavır var.

Taş üzerine sımsıkı bağlandıktan sonra cemâate demiş ki:

- [S. 123] Kaldırınız şu taşı! Araba tekerleği gibi dimdik dursun!

Emrini icrâ etmişler.

Ba‘de demiş ki:

- Yuvarlayın şu taşı!

Taşı yuvarlamışlar. Taş sür‘atle dağdan aşağıya doğru inerken dağ tepesinde kalan cemâat Baba Habîru’nun bu aklına tedbîrine hayrân kalmışlar. Mâ-şâ-Allah demedik adam kalmamış. Herkes taşın arkasından seğirtip dağdan aşağıya indikten mâadâ düz eve de dahi bir hayli giderek taşın tevakkuf eylediği yere vardıklarında zâten birçok a‘zâsı yolda taşlara ilişen Baba Habîru’nun [S. 124] bakiye-i vücûdu dahi taşın altında kalıp ezildiğini görünce demişler ki:

- Herif ezildi ama dediğini de yaptı ya! Şu taşı kendi kendisine dağdan aşağıya indirdi ya!

48

(Deve ve Deveci)

Bu dahi “El-Riyâz-ül-Mısriyye”den alınmıştır: Devecinin birisi hâl-i ihtizâra geldik de devesiyle devesiyle helâlleşmek için demiş ki:

- Ey deve! Seninle pek çok hammâllık ettim. Sana ağır ağır yükler yükledim. Hakkını helâl eder misin?

Deve demiş ki:

- [S. 125] Hilkatim muktezâsınca nasibim zâten yük taşımaktır. Sen de olsan yükletecek idin başkası da olsa yükletecek idi. Bu hakkımı helâl etmişim etmemişim müsâvîdir. Fakat senden başka bir şikâyetim vardır ki ondan dolayı aslâ hakkımı helâl edemem.

- O nedir?

- Ben koskocaman bir deve olduğum hâlde şu beni eşeğin arkasına bağlayıp yedirmekliğin yokmu? İşte o pek nâmûsuma dokunuyor idi. Bu hakkımı aslâ helâl etmem.

49

-Sarhoş İle Arabacı-

Galata meyhânelerinden kalkan bir sarhoş sürüne sakına köprüyü geçtikten sonra Eminönü’nde duran arabacılarından birinin yanına vararak:

- Arabacı!.. Beni Aksaray’a kadar kaç götüürsün?

Diye sordukta arabacı der ki:

- Kaça götüreceğim? Yine her zamânki fiâtı gibi on kuruşa!

- On kuruşa mı? Öyle ise sen arabanın içine gir de seni otuz para ile İstanbul’un her tarafını dolaştırayım. Olmaz mı?

50

-Bir Marsilyalı İle Mübâlağa-

Paris’in Fonten Balo nâm mevkî’ civârında bulunan azîm bir meşe ağacı oradan geçen birkaç seyyâh temâşâ etmekte iken Fonten Balo ormanı korucularından bir Marsilyalı dahi tesâdüf orada bulunur. Seyyâhlar bu ağacın sınıını ta’yîn husûsunda

azîm bir netîce veremediklerinden ağacın sınınını Marsilyalı korucudan sormaya karar verirler. İçlerinden biri korucuya der ki:

- Hemşehrîm! Bu ağaç dikileli kaç sene olduğunu biliyor musun?

- [S. 128] Evet biliyorum! Üç yüz sene kadar oldu.

- Ama hiç şübhe yok a!

- Tuhaf söz söylüyorsunuz! Onu bizzât ben diktim. Sınınını ta'yinde nasıl olur da şübheli bulunurum.

51

Bir Mahkemede:

Defaâtle sarhoşlukla müttehim olmuş bir herifî bir def'a daha yakalayıp reîsin huzûruna çıkarırlar ise de sarhoşa her nasılsa bir gülme ârz olduğundan kahkahanın ardını kesmiyor ki reîs efendi soracağını sorsun. Herifin kahkaha[S.129]sı devâm eyledikçe reîs efendi hiddetlenip nihâyet der ki:

- A oğul! Nedir bu hâlin? Sana yazık değil mi? Ötede beride serseriyâne dolaşacağına kendine bir meslek intihâb edip adam olmaya gayret etsen fenâ mı olur?

- Ah reîs efendi! Benim bir mesleğim var ki ondan vazgeçmek kâbil olamaz!

- Nasıl meslek?

- Sarhoşluk mesleği!

(İntihâ')

3.4. MÜKEMMEL HAZÎNE-İ LETÂİF

MÜKEMMEL HAZÎNE-İ LETÂİF

**Letâif ve Fıkarât-ı Adîdeli Tuhaf Sergüzeşteleri, Gâyet Gülünçlü Müteaddid
Komedyaları Hâvîdir**

Müellifi

AVANZÂDE MEHMED SÜLEYMÂN

**Maârif Nezâret-i Celîlesinin Fî 25 Teşrîn-i Sânî Sene 314 Târîhli ve 568 Numerolu
Ruhsatını Hâizdir.**

İstanbul

Kasbar Matbaası - Bâb-ı Âli Câddesinde Reşîd Efendi Hanında

MÜKEMMEL HAZÎNE-İ LETÂİF

Müellifi

AVANZÂDE MEHMED SÜLEYMÂN

Maârif Nezâret-i Celîlesinin Ruhsatını Hâizdir.

Her hakkı Kasbar Kitâbhânesine Aiddir.

Der Saâdet

Kasbar Matbaası- Bâb-ı Âli Câddesinde Reşîd Efendi Hanında

İfâde-i Mahsûsa

Gülünçlü fıkralardan, tuhaf ser-güzeştelerden, emsâl-i hikemî, târîhî, coğrâfî ile letâîf-i sâireden bâhis iş bu kitâb-ı a'cizîyi dahi bu kerre tertîb ve tahrîr ile erbâb-ı mütâlâaya takdîm ediyorum.

Henüz işitilmemiş ve diğer âsâr-ı matbûada görülmemiş fıkârât ile Fransızca'dan ve elsine-i sâireden mütercim ve muktebes âsâr-ı latîfe ve mudhikeden teşkîl ve te'lîf kılınan bu kitâbın dahi emsâli meseller erbâb-ı mutâlâaca mazhar-ı râğbet ve tevveccüh olacağı me'mûl-ı kavîdir.

1- Bir Gaskonyalı İle Marsilyalı Arasında

[S.3] Gaskonyalılar ile Marsilyalılar mübâlağa husûsunda ne derece ifrâdperest olduğunu ara sıra sûtûn-ı cerâiden görülen fıkârâtta elbet müstebân olmaktadır.

Bir Gaskonyalı ile Marsilyalı arasında güzerân eden bir muhâvereyi misâl olarak bildirelim:

- Arkadaş ben bir makine icâd ettim. Bununla sucuk yapıyorum. Fakat o kadar mükemmel ki meselen bir diri öküzü hiç kesilmeksizin bu makinenin bir tarafından sokacak olursam diğer tarafından a'lâ sucuk çıkıyor. Bir öküzün kesilmesi, yüzülmesi ve daha sâir türlü ameliyâtın icrâsı da tamâmiyle bu makine derûnunda icrâ ediliyor...

- (İstihzâ ile tebessüm ederek) adam sende! Bu makine bir şey mi? Ben bundan daha a'lâsını ihtirâ' ettim. Bir makine yaptım ki eğer evvelce yapılmış olan sucuklar hoş gitmeyecek olur iseler bunları makinenin bir tarafına vaz' ediyorum ve çarhını çevirdikten sonra diğer taraftan diri diri öküz çıkartıyorum!!!

2- Doktor İle Bir Taşçı

[S.4] Doktorun biri vefât eden zevcesinin mezârına bir taş dikmek arzû ettiğinden taşçı dükkânlarından birine gidip hazır yapılmış bir mezâr taşı bulur. Muhâvereye girişir:

- Baksana. Usta. Şu taşın fiâtı kaç kuruş?
- Efendim o taşın fiâtı elli liradır.
- Elli lira çoktur. Otuz lira versek olmaz mı?

Taşçı biraz tefekkürden sonra:

- Doktor başkası olsaydı vermezdim ama mâdemki sen bana çok müşteri gönderiyorsun; ben de artık sizi kırmam! Demiş.

3- Bir Bakkâl İle Müşterî Arasında

Bakkâlın biri pek çok zamândan beri kendine olan borcunu te'diye etmeyen müşterîsinin birinden para istemek için hânesine gidip kapıyı vurur. Borçlu başını pencereden çıkarıp alacaklısını görünce içeri çekilip hizmetçi kıza “Efendi dışarı çıktı!” demesini emreder. Hizmetçi kız kapıyı açarak:

- Ne istiyorsunuz?

- [S.5] Ne isteyeceğim, efendiye söyle, bana bugün birkaç kuruş versin.

- Burada değil ki. Pekâlâ gelirse söyle ki bir daha dışarı çıkarsa başını pencerenin önünde unutmasın. Bilip bilmeyenler kendisini evde zannediyorlar...

4- Arabacı İle Bir Uşak

Bir cumartesi günü vekîlharcın biri bahçe kapısında bir arabacı ile şu yolda bir pazarlık etmekte idi:

- Bana bak arabacı. Yarın ki pazar günü bizim mösyönün düğünü var. Kız almaya gidilecek. Pazarlığımız uyarsa evi t'arif edeyim. Yarın sâat altıda gelmelisin.

- Baş üstüne.

- Sâat yedide gelin almaya gidilip sâat onda avdet edilecek.

- Pekâlâ.

- Ne vereceğiz?

- Siz bilirsiniz. Seksen kuruş veriniz.

- Seksen kuruş çok değil mi ya?

- Efendim malûm â. Bu düğündür. Başka şeye benzemez. Bizde böyle günleri bekleriz.

- [S.6] Pekiyi vereyim ama yeni elbisen var mı?

- Bulunur. Bir şeye benzetiriz.

- Öyle ise güzelce elbiseni giymelisin. Tıraş da olmalısın. Saçlarını güzelce düzelttir.

- Bu fes olamaz ha. Bir de yeni fes almalısın. Yeni çizmeler lâzım. Ellerine de beyaz eldivenler takacaksın!

- Efendi. Bu işten ben caydım gelemem.

- Niçin?

- Gelini ben alacak değilim. Sonra bilen bilmeyen de güveyi budur diyecekler...

5- Tama‘kâr

Gâyet hasîs ve zengin bir adam sofrâ takımını satılmakta olan dükkânın câmekânı önünde durup fakfon çatal ve bıçak takımını dikkatle temâşâ eder. Dükkân hademelerinden biri derhâl kapıya doğru gelip “Mösyö şu çatal ve bıçak takımını almalısınız. Gâyet ehven ve birinci cins (Arjan plaka) dır. Gâyet keskin ve aslâ körülenmez” der.

Hasîs cevâbında “görüyorum, fakat öyle bıçaklar isterim ki et ve ekmekten ziyâde sofrada bulunanların iştihâsını kessin...” demiş.

[S. 7] 6- Mislî Nâ-meşhûd Bir Reçete

Bir gün oldukça kibâr ve zengin bir kadın Londra’da bir tabîbe mürâcaât ederek der ki:

- Doktor bende bir hastalık var. Şimdiye kadar pek çok etibbâya mürâcaât eyledim ise de verdikleri ilâçların zerre kadar bir te’sîrini görmedim! Sizin derece-i şöhretiniz herkese ma‘lûm olduğundan işte en nihâyet size mürâcaât eyledim.

- Söyleyiniz bakalım hastalığınız nedir?

- Geceleri uykum esnâsında yataktan kalkıp geziyorum. Kapıları açıp dışarıya çıkıyorum. Bundan fenâ bir illet olabilir mi? Ricâ ederim söyleyiniz. Bu illetin tedâvisi mümkün müdür?

Doktor biraz düşündükten sonra mütebessim bir tavır ile der ki:

- Mümkündür. Fakat vereceğim reçeteyi beheme-hâl yaptırır mısınız?

- Ona şübhe mi var?

- Pekâlâ.

- Doktor hemen bir kağıt üzerine bir iki satır bir şey yazdıktan sonra:

- Şimdi bunu “[Kuled] çelik ve demir edevâtı fabrikatörü [S. 8] ve şürekâsı” fabrikasına götürüp orada yaptıracaksınız! Diyerek reçeteyi verir.

Kadın bir nazar-ı hayret ve istiğrâb ile der ki:

- Lâkin siz ne yapıyorsunuz? Doktor efendi. Çelik ve demir edevâtı i’ mâl edilen fabrikada benim ne işim var?

- Benim vereceğim reçeteyi beheme-hâl yaptırarak değil mi idiniz?

- İyi amâ...

- (Gülerek) işti bende sizi bu illetten kurtarmak için en mükemmel devâ ne ise onu veriyorum...

- Ne veriyorsunuz?

- Çelik ve demir fabrikatörü ve şürekâsı fabrikasına sizin için ufak ufak ve sert tepeli ufak bir fiçı dolusu çivi sipariş ettim.. Bunu alel-acele yapıp size verecekler... Her gece yatağa yatmazdan evvel bu çivilerden üç dört yemek kaşığı dolusunu yatağınızın etrâfına döküp serpmelisiniz... Ba'd-mâ bakınız gece yataktan kalkar kalkmaz bir adım bile atabiliyor musunuz?...

7- Sütline İle Bir Kız

İlk def'a olmak üzere sütlinesiyle Paris civârında hayvânât bahçesine giden küçük bir kıza sütlinesi der ki:

[S. 9] - Bakınız madmazel! Ne güzel, ne latîf, bir ada tavşanı familyası! Annesi, babası, bak, bak! Çocukları da var. Hepsi bir arada...

Bu söz üzerine küçük kız der ki:

- İyi amâ, hani ya sütlineleri nerede?...

8- Zekâ-yı Etfâl

Çocuğun birinin çürük olan dişi ağırmaya başlar. Şiddet-i ızdıraptan mütevellid âh ve enîn içinde vâlidresi nezdine şitâbân olur. Vâlidresi:

- Nen var, yavrum?

- Dişim ağrıyor anneciğim. Hem pek ziyâde.

- Konulan ilâcın faîdesi görülmedi mi?

- Hayır anneciğim.

- Çürüğü de çok değil mi?

- Evet.

- O hâlde dişçiye gidelim. O dişi çıkarttıralım.

- Yok anneciğim dişçiye gidemem. Ben acıya tahammül edemem.

- İyi ne yapalım ya yavrum?

- Sen şeker ve şekerleme çok yeme, sonra dişlerin dökülür demiyor muydun? O hâlde bana biraz şeker ver. Ağrıyan [S. 10] dişimle yiyeyim de o diş kolaylıkla ve kerpetensiz olarak çıkıversin...

Çocuğun bu zerâfet ve zekâsı üzerine vâlidedeki hayret!

9- Boğulmuş Balık

Küçük kızın biri mürebbiyesiyle birlikte rıhtım üzerinde gezindiği sırada suyun yüzünde ölü bir balık görmesiyle mürebbiyesine der ki:

- O balık niçin ölmüş acabâ dadıcığım?
- Bilmem madmazel.
- Bunda bilmeyecek ne var? Gâlibâ boğulmuş.

10- Bir Kızın Zekâsı

Yine bir kız bir gün seyr ü tenze esnâsında tanıdıklarından biri serzeniş tarîkiyle der ki:

- Kaç yaşındasınız, madmazel.
- Vallâhi iyi bilemem pederimle dışarıya çıktığım on iki yaşında, vâlidemle çıktığım zamân ise yedi yaşındayım.

Ma'lûmdur ki kadınların gerek kendi ve gerekse çocuklarının senelerini dâima sinn-i hakîkisinden dûn olarak söylerler.

[S.11] 11- Kabâhatli Çocuk

Yine bu kız bir gün bir kabâhatinden dolayı ebeveyni tarafından kuru ekmek yemeğe mahkûm olur. Mürebbiyesiyle bahçede bir kanepe üzerinde oturdukları sırada elinde bulunan ekmeğin üzerine bir arı konar. Mürebbiye:

- Dur aman madmazel. Arıyı kovalım. Sonra ısırır.
- Dokunma, dursun. Niçin kovacaksın? O da biliyor ve görüyor ki kuru ekmek yiyorum. Bu sebeple ekmeğin üzerine biraz katık olarak bal koymayacağını ne biliyorsun?..

12- İki Arkadaş

Bir odada yakan iki refikten biri sabâhleyin erkenden uyanır. Gece, bir def'a uyanmakla bir daha uyanması kâbil olamamakla yatağın içinde oturur. Diğer istediği zamân uyanıp tekrâr uyumakta melekesi bulunduğundan böyle bir endişede bulunmamakla berâber refikinin adem-i arzûsu üzerine mebnî uykudan uyandırılmaz.

İlk evvel uyanan (M) bir aralık resimli gazetelere baktığı ve böylece meşgûl bulunduğu sırada refiki (S) gözlerini açmayarak niçin bu kadar erken uyandın? der.

- Şu gazetede ne güzel resimler var. Hele bir levha nazar-ı dikkatimi celb etti. (Refikinin gözlerini açtırarak artık [S. 12] uyanması kasdıyla) sen görmedin gâlibâ? Aman pek hoş!

- Bilirim güzeldir.

- Ne biliyorsun gördün mü?

- İyi sus be.

- Niçin susayım. Aman aman şu levhaya doğrusu diyecek yok. Hem pek garîb, hem şâyân-ı temâşâ! İyi buna diyecek yok vallâhi, hele bir bak.

- Gözlerimi açarsam uykum kaçır!

- Ah öyle ise gözlerini açmayarak konuşuruz ha!

- Bak ona râzıyım!...

- Pekiyi.

- Bir müddet muhavereden sonra cânı sıkılan (M) refikini büsbütün bîdâr etmek emeliyle:

- Aman birâder gözünü aç da bir kere yastığa bak. Koskocaman bir böcek, hemen hemen ya burnunu ya kulağını ısıracak vallâhi böyle şeyde görmedim?

Refikinin şerrinden bîzâr olup yegâne çâre-i necâtı uyanmakta bulan (S) encâm-ı kâr bağırarak ve gözlerini açarak:

- Sabâhtan beri başucumda duran kocaman dediğin böcek sensin, senden mu‘acciz böcek mi olur?..

[S. 13] 13- Bir Sarhoş

Sarhoşun biri yıkılarak bir sokaktan mürûr esnâsında nasılsa birine çarpar. Sarhoşa hiddetlenen adam der ki:

- Kör müsün be herif; görmüyor musun?

- Ne demek görmüyorum... Şey, bil‘akis... Biri iki görüyorum.

- Öyle der de niçin rast gelene çarpıyorsun?

- Seni de iki gördüm de ikinizin arasından geçmek istedim...

14- Kelb ve Kedi Şarkı Söylüyor!

Vaktiyle Paris’te bir kelbin kahvehânelerde herkesle iskanbil ve domino oynaması merâk ve hayret-i umûmîyeyi mûcib olduğunu elbet tahattur edenler vardır. Bir

müzikacının mâlî olan bir siyâh kedi şimdi oyun oynayan kelp hünere san'at husûsunda taş çıkarmıştır.

Müzikacı, kendisini (Galuba) tesmiye eylemiş ve her gün odasında tagannî ettiği esnâda dikkat etmiş ki kedi de bazen söylenen parçaları kendisiyle tekrâr tatbîk ediyor. Gözlerinde âsar-ı hilm ve sükûn [postnişinde] nazar-ı rubâ bir [berakayt]-ı meşhûd [S. 14] olan “Galuba” dan istifâdeyi kuran muzikacı demiştir ki: Bir kelpin yaptığı hünere ve mahâreti niçin bir kedi yapamasın?

Bu fikir ve karâr üzerine muzikacı muttasıl kediye müzikacı çalar ve hayvânı ta'lîm etmeye başlar. Galuba, (Ah! Ziyâ-yı kamerde ve size ne diyeceğim vâlideciğim?) güftesiyle başlayan iki şarkının bestelerini tamâmıyla zabt ü hıfz eylemiş ve miyavlamayı tadrîcen unutmuştur. Bu da, miyavlamayı büsbütün terk etti demek değildir. Günde iki sâat ders alan kedi mâr-el-zikr iki şarkıyı ahenkdâr bir makâm ve tatlı bir sedâ ile sûret-i mükemmelede miyavlayarak terennüm ve tagannî etmiştir.

Bu gibi havâdise âsar-ı i'timâd göstermemek câiz olamaz. Çünkü hayvânın bir insân gibi olmayarak her şeyi taklîde kabiliyet ve isti'dâdları, husûsiyle az ve çok his ve zekâları bulunduğu ma'lûmdur.

Bir kere başlamış olduğu işte sa'y ve sebât gösteren müzikacı ta'lîmâtına devâm eder. Sâ'yının semeresini gördükçe şevk ve hevesi de tezâyide başlar. Çünkü (Galuba) (Favorita) operasının bir parçasıyla “Amorozo”nın en müessir bir faslını mükemmelen miyavlıyor, daha doğrusu terennümsâz oluyor...

(Amorozo) piyesinden Galuba'nın tagannî eylediği parçayı [S. 15] öyle suhûlet ve muvaffakiyetle okuyuvermek her yiğidin harcı değildir. Bu parça tagannî eylediği esnâda bir vaz'-ı mahsûs olunacak, gözler süzülecek, sağ el kalp üzerine konacak ve nâr-ı muhabbetin ikâ' eylemiş olduğu te'sîrât ârâ' olunacak ve kâh şevk ü neş'e ibrâz edilecek ve kâh ızdırâb ve iştikâ âsârı gösterilecek. Şimdi bunların kâffesini Galuba icrâ ediyor der isek inanmayacaksınız. Hâlbuki hakikat-i hâl bu merkezde. Fransız gazetelerinin birçoğu yazdı ki (Galuba) isminde bir kedi gâyet garîbve mûcib-i hayret bir sûrette icrâ-yı hünere ve mahâret ediyor ve opera parçaları terennümsâz oluyor... Müzikacı kedisini muvâcehe-i umûmîyede icrâ-yı hünere ettirmezden evvel tecrübede bulunmuştur. Mensûb olduğu orkestro takımının efrâdını ya'nî refiklerini celb eder ve bir çay ikrâm edeceğini bildirir. Müzikacılar bi-t-tab' bir çay ziyâfetine icâbet gösterirler. Çaydan sonra (Galuba) ortaya çıkarılır. Opera parçaları tagannî ettirilir.

Müzikacılar hayret taaccüble dinlerler. Galuba cenâbları ise tagannî ettiği son parçanın hitâmında alafranga müzikada olduğu üzere üç def'a run run run yaptıktan sonra sâhibinin yatağı ucuna gidip yatmıştır. Hayvândaki zekâ, müzikacıdaki muvaffakiyet! İkisine de diyecek yok...

[S. 16] 15- Bir Medyûnun İfâdesi

Bir adam külliyetli borç eder. Borcu olmadığı rüfekâsından birini görür. Hâl ve hâzır soruştuktan sonra borçlu adam refîkine der ki:

- Birâder, borcum gırtlığı aştı. Geceleri uyuyamıyorum. Sen ne diyorsun?

- Ben ferih ve fahûr uyuyorum. Lâkin bu kere aldığımı bir daha vermek huyumdan olmadığı hâlde alacaklılarımın nasıl olup da uyuyabildiklerine şaşıyorum.

16- Öğle Taâmı

Küçük Jan seyâhatte bulunup avdet etmek üzere bulunan büyük vâlidesinin ne zamân geleceğini suâl eder.

- Öğle taâmından sonra buraya mevâsilet edecek oğlum!

- Bir telgraf çekecekte öğleden evvel gelip bizimle taâmda bulunsa olmaz mı?

Telgrafın çabuk iş gördüğünü kulağına koyan saf çocuk büyük vâlidesinin bir an evvel nezdilerine celb ve vürûdunu da telgrafa havâle etmesi kalbinin sâfiyetinden fikrinin vukûfsuzluğundan manba'dır.

[S. 17] İlk Eğlence

Yâhûd

Gençlik Belâsı

Gülünçlü Komedi Bir Perde

Eşhâs-ı Lu'biyyât:

Gombervan... Elli yaşında akar saçlı bir adam.

Hektor.... Yeğeni

Madam Gombervan

Luiz.... Kerimesi

Babetist.. Hizmetkârları

Jostin.. Hizmetkârları

Bir me'mûr

Gaibden bir sedâ

Vakıâ, Paris’de (Gombervan)ın hânesinde güzerân eder.

Fevkâlâde tefrîş ve tezyîn kılınmış bir salon, geride ve huzzâra karşı olan tarafta iki kanatlı bir kapı, sol tarafta büyük bir kanape, köşede bir halı ile meşhûr tek ayaklı müdevver bir sofra, sağ tarafta bir pencere, solda bir kapı ile sağ ve sol taraflarda birer medhâl.

[S. 18] Birinci Perde

Gombervan, Babetist, Bir Me’mûr

Gombervan, elinde bir levha bulunduğu hâlde çalışmakta bulunan me’mûra dikkat etmektedir.

Gombervan

Nasıl oldu, yedin mi?

Me’mûr

Yalnız çingırağı mahaline vaz’ etmekten başka bir şey kalmadı.

Gombervan (Seslenerek)

Babetist!

Dip taraftaki kapıdan koltuğu altında saplı bir süpürge bulunduğu hâlde Babetist içeri girer:

Niçin çağırdınız efendim?

Gombervan

Girdiğin kapının önünde dur ve etrâfa göz kulak [ol]!

Babetist (yerinden kımıldamaksızın gülerek)

Ha! ha! ha!

Gombervan

Hayvân, ne gülüyorsun?

– Madam, kulüp oynamaklığı mı söyledi.

[S. 19] – Dikkat et. Tenbihâtıma kulak ver. Biri gelir gelmez bana haber vereceksin, anladın mı?

– Anladım efendim.

Diyerek kapının yanına gider ve aralık ederek etrâfı kollamaya başlar.

Kombervan (Me’mûra hitâben)

İyi demek bu makinenin mükemmelen işleyeceğini te’mîn ediyorsunuz?

Me’mûr

Arzû buyurulursa, bir tecrübede bulunabiliriz.

– Yok, yok. Bugün olamaz.

– Pekâlâ. Fakat her tecrübeden sonra cihâzı kapamayı unutmayınız.

– Anlaşıldı. Artık gidebilirsiniz. Giderken kimseye görünmemeye gayret edinizi.

Babetist

İyi, ne var?

Babetist (Eliyle sağ tarafı göstererek)

Bu taraftan madam geliyor.

Gombervan

Hay Allah cezâsını versin! (Me'mûra hitâben) Çabuk bu [S. 20] levhayı alınız. Ve gûyâ takıyor tarzında bulununuz. Babetist, sen de ortalığı süpür!

İkinci Meclis

Birinci Meclistekiler ve Madam Gombervan

Dibindeki kapı açılır. Madam Gombervan girer, eşğin üzerinde durur, ve gûyâ madamın geldiğini görmezlikten gelen Mösyö (Gombervan)a medd-i nigâh-i dikkat eyler.

Gombervan (Me'mûra)

Bir parça daha köşeye, sola, biraz daha sağa. Ha şimdi iyi.

Madam Gombervan (Zevcine hitâben şiddetle)

Bu nedir, bu adam kim?

Gombervan (Hayretle)

Vay, sen burada mıydın? Ne olduğunu görüyorsun azîzim...

– Ben bir şeyi gördüğüm yok. Ben sana bu adamın kim olduğunu suâl ediyorum.

– (Telâşla) Bu... bu... bu adam. Evet. Çerçevevidir... Senin ismin günü (Makılar)ın bize verdiği şu levhayı ta'lik etmek için geldi...

Bu aralık, me'mûr sür'atle savuşur.

Madam Gombervan (Süpürmekte olan hizmetçiye hitâben)

Orada ne yapıyorsun? Bir sâatten beri yalnız bir sandalyeyi süpürüyorsun tenbel.

Haydi, çık. (Hizmetçi çıkar)

[S. 21] Üçüncü Meclis

Zevce ve zevce!

Madam Gombervan:

- Dün akşam sâat kaçta geldiniz?

Mösyö Gombervan (M l yemetle)

– Atanayis. Benim gibi sen de  l  bilirsin...

– Ben bir şey bilmiyorum. Size kaçta geldiğinizi suâl ediyorum?

– Bir mu’t d sâat onda geldim.

– Yalan söylemeyiniz. Geldiğiniz zamân sâat onu beş dakîka geçiyor idi.

– Bir daha benden habersiz bir yere gitmiyeceksiniz.

– Azîzem, pekâlâ bilirsiniz ki haftada iki def’a gazinoda (Makilar) ile satranc oynamaya giderim...

– (Muh tabının sözünü keserek) Makilar! Makilar! Daha doğrusu madmazel (Berniket) ile değil mi?

– Kat’iyyen sizi te’m n ederim ki...

– Artık oluverir. Yalan söylemediğimi de biliyorsunuz. Lâkin dikkat ediniz. Mösyö Gambervan! Dikkat ediniz. Gözüm her an  zerinizdedir. Bir kere yakalayacak olursam... (Sol taraftaki kapıya kadar gider, durur) bir madmazel (Berniket) ile... [S. 22] Aman y  Rabb ... ne dehşet! Diyerek ıkar. Mösyö Gambervan yalnız kalır. D v ra vaz’ı ve ta’l k kılınmış olan levha daha doğrusu cih zın l yıkıyla konulup konulmadığını muâyene etmek üzere bir sandelye alır ve cihâz önünde oturur.

Dördüncü Meclis

Gambervan (Yalnızca)

–  şte her gün bu minv l üzere zevcem ile aramızda bir mücâdele bir m n kaşadır vukû’ bulur. Zevcemin tahakkümü altında bulunmak lâzım. Beş dakîka evden ayrıldın mı, kavga. Kıy met kopar. Tesâdüf ba’zı kere netâyic-i meş’ me tevl d eder derlerse doğrudur. Nerden de bu kadınla akd-i r b ta-i izdivâc eyledin? (Sağa ve sola bakar) kimse yok. Kimse bizi dinlemiyor ya! (Huzz ra hitâben) Bakın hakîkat hâli size doğruca ve bir tafsîl-i hikâye edeyim de dinleyiniz.

Makilar ile beraber idim. Ahmağın biridir. Yirmi beş seneden beri kendisiyle huk kum vardır. Zevcem merkûmu hiç sevmez. Sebebini de bilmem. Bir ay evvel Makilar ile Bolivar’da seyr   tenezzüh eyliyor idik. Nâgihân merkûm sordu ki: Ne yapıyorsun? “Ben mi? Hiç! Sen ne yapıyorsun? Diye sordum. Ne cevâb verdiğini bilemem. Lâkin şurası h tırımda ki eskimoluları seyr[S. 23]   temâşâ eylemek üzere (Daklimatasyon) bahçesine gitmeye karar vermiş idik.  kimiz de bir tramvay

istasyonunda durduk. Buharlı tramvay geldi. Sıçrayıp arabaya bindik. Makılar, köşenin birinde bir yer bulup oturdu. Ben de beri tarafta bir yere oturdum. Amâ buraya niçin oturdum., biliyor musunuz? Sol tarafımda gâyet dilber bir mahlûk vardı. Sîmâ-yı tâbnâkî büyük bir peçe ile mestûr idi. Küçük ağzı, kırmızı dudakları, güzel gözleri peçeden pekâlâ görülüyordu. Arabanın hareketinden on dakîka sonra kondiktör geldi. Gâyet sık bulunduğumuz için müşteriler ceblerindeki para çantalarını çıkarmak için müşkülât çekiyorlardı. Benim dilber komşum da bittabi‘ aynı müşkülâta uğradı. Para cüzdanını çıkarıncaya değin kucağında bulunan finosunu tutmaklık için merkûmenin re’yini istimzac ettim.

Arzûm is‘âf olundu. Fino yerini değiştirdiğinden dolayı memnûn olmadı. Biraz homurdandı. Huysuzluk etmeye başladı. Bir lahza râhat durmadı ki sâhibinin ismiyle adresi muharrer bulunan boğazındaki tasmadaki levhayı okuyabileyim. Bilet paraları verildi. Komşu bana karşı latîf ve nîm bir tebessüm ibrâz etti. O latîf nigâhı altında ne yapacağımı şaşırdım. Maa‘t-teessüf bizim madam Gombervan cenâbları müddet-i ömründe bu derece latîf bir ‘atf-ı nigâhda bulunmamıştır.

[S. 24] Tramvay bilâ-tevâkkuf yoluna devâm ediyordu. Makılar, olduğu yerde uyumuş, belki de rüyâ görmekte bulunmuş idi.

Dilber komşum ile muhâvere etmek için sir vesîle arıyordum. Buldum. Dedim ki:

- Şu fino, pek güzel bir hayvân.

- Oh! Evet mösyö!

Diye cevâb verdi. Bir kere daha bana karşı atf-ı nigâh eyledi. Kabıma sığmıyordum. Aksiliğe bak ki, tam bu sırada komşum inmek için tramvayı durdurmak üzere biletçiye bir işâret etmez mi? Düşünmeye başladım: Ne yapmalı? Bu kadar güzel başlamış olan bir hikâyeyi terk etmek, elbet kabûl olamaz. Onunla tramvaydan indim. Pekiyi; Makılar ne olacak? Yavru-i tâli‘mden olacak. Makılar halâ derin bir uykuda bulunuyor idi. Nihâyet el-emr karâr verdim. Karârım mûcibince, mechûle dilberin tramvaydan inmesini müteâkib ben de indim. Aramızda biraz mesâfe bırakarak avımı ta‘kîb eylemeye başladım. Nihâyet ikâmetgâhına girdi. Finosunun boğazındaki adres doğru idi.

Hemen cüzdânımdan bir kartdovizit çıkardım. Benimki olmasın için dikkatle baktım. Çıkardığım kartdovizit yeğenim “Hektor”un [S. 25] idi. Civârdan büyük bir

çiçek demeti aldım. Yeğenimin kartı üzerine kurşun kalemiyle birkaç satır yazı yazıp demetin arasına sıkıştırdım. Ve tramvaydaki komşumun ikâmetgâhına gönderdim.

İşte o günden beri her zamân onun yanındayım. Ya'nî “Fanni Berniket”in hânesinde... Anlarsınız ya? Kendisi kumral câzibeli bir dilber-i ra'nâdır. Lâkin zevcem (Gombervan)ın nasıl olup da bu işi öğrendiğine bir türlü akıl erdiremedim. İhtimâl birisi tarafından zevceme ihbâr edildim.

Bu zırrı anlayamadım gitti. O zamândan beri zevce bütün enzâr-ı dikkatini benim üzerime tevcîh etti.

Hizmetkârlara emirler verdi. Beni ta'kîb ediyorlar, sıkıştırıyorlar. Hiçbir kurnazlık semere vermiyor. Çâresiz kaldım. Bu hareketimden dolayı beni ta'yîb etmeyiniz. Gönül bu!

İki câzibeperver gözlere, dilber bir sîmâya komşu kalbim titredi. Siz de muhabbeti takdîr etmez değilsiniz ya?

İnsân kocar gönül kocamaz derler.

Sadede gelem: Her taraftan ümîd münkatı' oldu. Etrâfa mürâcaâte başladım. Bir çâre taharrî ediyordum. Tahkîkât, ta'mîkât... Nihâyet (Fen) nâmındaki sâhib-i hüner ve ma'rifet avâze-i muâveneti bana îsâl etti. Denize düşmüş yılanı sarılır! [S. 26] Bizim (Fanni Berniket) ile ba'de-mâ muhâbere edebilecektim. Bununla beraber bu muhâvere ve müsâlahadan kimse haberdâr olamayacak; kimse bizi göremeyecek ve sözlerimizi işitemeyecek? Oh! Ne a'lâ! Bundan a'lâ bahtiyârlık mı tasavvur olunur? (Ayağa kalkarak dîvârdaki cihâzı erâî eder ve gizli kapağını kaldırarak ağzı küşada bir telefon teline merbûd boruyu huzzâra göstererek:)

– İşte efendim bulduğum çâre bu! Telefon dedikleri alet. Bununla Berniketiğim ile istediğin kadar konuş! Bundan kimin haberi olacak, kim işin farkına varacak? Telefonun bir ucu burada bizim salonda, öbür ucu da (Berniket)in hânesinde... Biraz evvelki me'mûr bu işi gördü. Şimdi her şey hazır ve amâde. Lâkin zevcem işi bozuyor.

Maamâfih zevcem her gün sâat dörtten beşe kadar sokağa çıkıyor. Ben evde mevkufüm. Amâ cânıma minnet! Aklım ve fikrim bir kere yalnız kalsam da şu telefonu bir tecrübe etsem... Aman tedbîrde kusûr etmemeli. Yoksa bütün mesâi mahv ü hebâ olur gider. Artık başka arama.

(Bu aralık bir şamata işitiliyor) Gâlibâ birisi geliyor, kendimizi toplamalı...

Beşinci Meclis

Mösyö Gombervan. Madam Gombervan. Luiz ve Jostin. Madam Gombervan, kapıyı yavaşça açar ve birdenbire içeri girer.

[S. 27] Mösyö Gombervan

Ay sen misin sevgili zevcem?

Madam Gombervan:

- Ne o.. Telâş ve heyecândasınız! Hem yüzünüz de kızarmış?

- Telâş ve heyecân mı, ben de mi? İşte dâimâ aynı şübhe. Sizi iknâ‘ ve kalbinizi te’mîn ve tatmîn etmek kâbil olamayacak vesselâm.

- Bu bahsi kapatalım. Mösyö biliyor musunuz ki yetişmiş bir kerîmeniz vardır. Eğer siz vezâif-i pederânenizi unuttunuz ise bana bir an evvel haber veriniz. Hiç olmazsa ben vezâif-i mâderânemi îfâ edeyim. Kız bizim kızımızdır. Yabancı değil.

- Madam Gombervan! Pek hiddetlisiniz.

- Yeğeniniz Hektor amcazâdesinin kerîmesinin yed-i izdivâcını taleb etmek üzere bugün buraya gelecektir. Sizi görecektir ve arz-ı hissiyât-ı mâfi’l-bâl edecek. Ben o zamân bulunamayacağım.

- Nasıl, sen gidecek misin?

- Tecâhüllüğe lüzûm yok. Bilirsin ki her gün aynı saatte mûsikî derslerini almak üzere kerîmemizi götürüyorum. Gaybûbetim hengâmında buradan bir yere ayrılmayacaksınız, anlıyor musunuz? Üzerinizde nezâretçi vardır...

[S. 28] – Yine mi şübhe!

- Ben işimi bilirim (Hizmetçi “Jostin”i çağırarak): Jostin!

Jostin:

- Madam?

- Kızıma söyle ki kendisini bekliyorum. Haydi git. şapkamı da getir.

Jostin çıkar. Madam Gombervan.

- Tenbihâtımı iyice anladınız ya?

Jostin ile madmazel (Luiz) bu sırada içeri girer:

- Gidelim mi, vâlideciğim?

- Gidelim kızım. (İkisi de çıkarlar. Mösyö Gombervan yalnız kalır. Ellerini sevinçle oğuşturmaya başlar. Madam Gombervan kapı aralığından bu hâli görür. Ve suâl eder:)

- Orada ne yapıyorsunuz?

– (Yavaşça) Hay Allah cezâsını versin. (Âşikâre) ben mi, ne yapacağım, hiç?..

– Bana öyle geliyor ki ellerinizi oğuşturuyor idiniz?..

[S. 29] – Öyle mi zannediyorsunuz? Yâ Rabbim, insân iki elini bir yere getirmesin mi? Böyle olduğu hâlde bile mutlak eli oğuşturmak lâzım gelmez ya?

– Pekâlâ. Ben gidiyorum. (Kapıyı kapayıp çıkar)

Mösyö Gombervan:

- Allah ısmarladık, azîzem. Arabaya bindiğin sırada düşmemek üzere dikkat et!

Altıncı Meclis

Mösyö Gombervan Ba'de Hektor

Gombervan yavaşça dediği kapıya adar gider, kimse bulunmadığını görerek avdet eder.

– İyi kuzum! Madam cenâbları gitti. Hazırlığa başlamalı. (Kapağını açmak üzere dîvârdaki telefona doğru gider. Tam bu esnâda yeğeni Hektor içeri girer.)

Hektor

– Bonjur, amcacığım!

– (Yavaşça) Hay Allah belâsını versin. Ne de aksi vakitte geldi ya? (Aşikâre) A, sen misin, yeğenim? Nasılsın oğlum. Halanı gördün mü? Evde iki dakîka evvel amcazâden ile dışarı çıktı.

– (Yavaşça) Acabâ halam izdivâca dâir kendisine bir şey [S. 30] açdı mı? (Aşikâre) Hayır amcacığım. Gelirken halamı görmedim. Bendenizin size ma'rûzâtım vardır. Onun için geldim.

– (Meşgûl ve mütefekkir görünerek) Saât dördü on geçiyor! Yirmi dakîka tecrübe olunur gider. (Hektor'a hitâben) Bakalım bana ne diyeceksin yeğenim? Çünkü tesviye edilecek gâyet mühim bir işim var. Ve...

– Elbet biliyorsunuz ki amcacığım, sizi ne derece severim.

– (Sabırsızlıkla) Bunları geç yeğenim. Bilirim. Bilirim...

– Halamı kezâ. Amcacığım (Luiz)i kezâ...

– İyi peki. A kuzum anladık. Merâkını söyle. Yoksa...

– (Yavaşça) Nesi var acabâ? Bu telâş ne? (aşikâre) Pekâlâ amcacığım. Şey... Amcazâdem...

– Sana biraz evvel dedem ki amcazâden halan ile dışarı çıktı.

– Lâkin amcacığım. Sözümü bitirmeye vakit bırakmıyorsunuz. Hayli zamândan beri... Ben... Ah, bu kadar müşkül olduğunu bilmezdim... Kalbim... Ben camları kırıyorum... Amcacığım...

– (Yavaşça) İyi halt ediyorsun!..

– Amcazâdemi seviyorum. Halam elbet size bu bâbda [S. 31] ma‘lûmât vermiştir. Kendisinin bu işe vukûfu vardı. Kerîmenizin yed-i izdivâcını taleb ediyorum.

– (Telâş ve sabırsızlıkla) Halanın yed-i izdivâcını taleb ediyorsun, öyle mi? Pekâlâ. Veriyorum. Ve hüsn-i rizâ gösteriyorum. El-hâsıl yeğenim, her ne ki arzû ediyorsan icrâsına mavâfakat eduyorum. Lâkin şimdi gidiniz...

– Hakkınız var amcacığım. Sıkıldınız. Hem teşekkür ederim amcacığım. Teşekkür ederim. (Gombervan'ı der-âğuş etmek ister, Gombervan reddeder).

– Hektor yine baştan mı başlayacaksın?

– Hayır bitirdim amcacığım, gideceğim.

– Tam vakit.

– Allah ısmarladık amcacığım. Benim için halamı der-âğuş ediniz (Der, çıkar).

Yedinci Meclis

Gombervan. Babetist

Gombervan:

- Az kaldı. Bizim tecrübe ber-hevâ olup gidecekti. Şimdi tedbîr ve ihtiyât lâzım. Bunun içinde Babetist'i çağıralım. Kimse tarafından tasdî‘ ve ta‘cîz edilmeyelim. (Hizmetkâra seslenir) Babetist. [S. 32]

– Geldim, buradayım efendim.

– Beni dinle. Sofada dur. Pencereden sokağa bak. Kim olursa olsun, eve gireceği zamân derhal gelip bana haber vereceksin. Bunun içinde salonun şu kapısına iki def‘a elinle vuracaksın. Anladın mı?

– Evet efendim.iş buna kalsın! (Der çıkar).

– Niçin olduğunu bilemem. Fakat şey... Bakalım cihâz iyice işleyecek mi? Eğer... bu sırada Babetist salon kapısına iki def‘a vurarak içeri girer.

– Efendi.

– Ne var, söyle?

– Kömürcü geldi. Kömür getirmiş.

– Hay Allah cezânı versin! Abdâl herif. Salonda nöbetçi bıraktım diye bana bütün sokaktan gelip geçenleri bile haber verecek... (Hizmetkârlara) Haydi yerine git. Ben çağırmayınca gelme. Zevcem geldiği zamân hemen koşup bana haber ver.

– Pekiyi efendim. (Der çıkar).

– Şimdi kapağı açalım. (Bir sandalye getirerek üzerine çıkar. Kapağı açar. Telefon meydana çıkar. Tam bu sırada telâşla hizmetkâr gelir.):

- Efendi! Efendi! Madam ve madmazel avdet ettiler!

– (Telâş ve heyecânla) Tam sırasında avdet ettiler. Etmez [S. 33] olaydılar. (Diyerek telefon borusunun ağzını örtmeyi unuttur. Telâşla yalnız cihâzın tam olmayarak kapağını örter. Sandalyeden iner. Kapı açılır. Sağdaki kapıdan çıkar. Kapıyı kapamayı unuttur.

Sekizinci Meclis

(Madam Gombervan. Luiz. Jostin.)

– Jostin! Jostin!

Jostin içeri girer.

– Haydi bizi soy. Ne de yorulduk. Tramvay bekle. İki saât sonra bir araba gelir. Onda da oturacak yer yok. Lâkin Mösyö Gombervan nerede? Yoksa dışarı mı çıktı? (Jostin’e hitâben) Efendinin nerede olduğunu biliyor musunuz?

– Dışarı çıktığını görmedim madam. Mutlak kabinesinde olmalıdır!

Luiz:

-Vâlideciğim niçin bu kadar pederimle dürüşâne muâmelede bulunuyorsunuz?

[S. 34] – Luiz. Henüz öğrenemediğin parçayı piyanoda ta’lîm et. Ben de istimâ‘ edeceğim.

– (Yavaşça) Vâlidemi böyle hiddetli gördüğüm yok idi.

– İyi ne duruyorsun?

– Gidiyorum vâlideciğim. Gidiyorum. (Der çıkar)

Jostin:

-İşte mösyö geliyor, madam. (Çıkar)

Dokuzuncu Meclis

(Madam Gombervan. Mösyö Gombervan. Hektor)

Madam Gombervan:

- Gaybûbetimizde ne yaptınız? Cevâb veriniz mösyö. Ellerinizi yine oğuşturduunuz mu?

– Lâkin...

– Oluverir. Yeğeniniz geldi mi?

– (Mütefekkirâne) Evet. Evet geldi.

– Sonra?

– Sonra?

– Hele bak ne kadar dalgın ki cevâb yerine yine benim sözlerimi tekrâr ediyor...

– Lâkin azîzim...

[S. 35] – Bu tarafa neden öyle dikkatle bakıyorsunuz? (Diyerek zevcinin baktığı tarafa bakar) Ay, bu ne? Bu levha neden öyle eğri bu geri konulmuş?

Gombervan şaşalıyarak:

- Levha eğri mi konulmuş?..

– Şübhesiz. Bakınız. (Levhayı düzeltmek isteyen Gombervan’a dikkatle nigerân olur) Bırakınız. Bırakınız. Size zahmet olmasın ben kendi elimle düzeltirim.

– Sen râhatsız olma be cânım. Ricâ ederim. Muazzeb olacaksın. Hem yorgunsun. (Yavaşça) Ne tedbîrsizlik. (Sandalyenin üzerine çıkar. Levhayı düzeltip ineceği sırada derinden boğuk bir sedâ işitiliyor).

Gâibden sedâ:

- Hektor, orada mısınız?

Mösyö Gombervan:

- Hay A. Cezâsını versin. Telefon işlemeye başladı.

Madam Gombervan:

- Kim o? Bir sedâ var. Bizden başka burada kim var?

– (Hayretle) Bir sedâ mı? Birisi mi var dedin? Ben bir şey işitmedim sevgili zevcem!!

– Yabancı bir sedâ!

[S. 36] – (Yavaşça) Muhâbere borusunun ağzını örtmeyi telâşla unuttuk. Eğer sedâ, devâm ederse, bittim, mahvoldum. Zevcemin yanından ayrılmak lâzım. Fakat nasıl?

Bu sırada Hektor içeri girer.

– O azîzim halacığım sevgili amcacığım.

Gombervan:

- (Yavaşça) Şimdi kurtuldum. (Hektor'a hitâben) Dinle. Çabuk halanın yanından uzaklaş (Luiz)'in yed-i izdivâcını sana vermekten istinkâf ediyorum. Halanı buradan sav.

Hektor:

- Nasıl?
- İtâat et... Yoksa...
- Pekâlâ. Anladım. Beni serbest bırakınız.

Madam Gombervan:

- Burada bir şeyler güzâr ediyor, amâ. Dur bakalım. Anlarız.

Hektor Madam Gombervan'a:

- Halacığım... Size...
- Bana mı, söyle Hektor, ne diyeceksin? Seni dinliyorum.
- Oh! Lâkin burada değil. (Bu sırada Mösyö Gombervan kendi iş kabinesini Hektor'a gizlice işâret eder).

Hektor:

- Farazâ amcamın iş odasında halacığım.
- Bana söyleyeceğiniz o kadar mühim midir?

Gombervan

- Pek ziyâde mühim...

Madam Gombervan:

- Siz ne biliyorsunuz?

Mösyö Gombervan:

- (Şaşalayıp) Benim. Hiç?
- Gidelim yeğenim. Beni ta'kîb ediniz, (Gizlice Mösyö Gombervan'a bakarak) Sizi gözden kayıp etmeyeceğim sevgilim. (Der Hektor'la çıkar).

Hektor çıkarak:

- Şimdi ne demeli ve ne yapmalı?

Gombervan:

- Eğer bu muğlak işlerden tahlîs-i girîbân edecek olursam, büyük muvaffakiyet... Vakit yok hemen şu telefonun borusunu kapamalı. (Levhayı kaldırıp borunun ağzını kapayacağı sırada Madam Gombervan da içeri girer).

Madam Gombervan:

- O ne?

[S. 38] Gombervan:

- İşte işin nihâyeti. Artık râhatım. (Diyerek çıkar).

Onuncu Meclis

Madam Gombervan. Hektor.

Hektor

Halacığım. Emîn olunuz ki bu hayırlı bir iş içindir.

Madam Gombervan

Kâfi. Bu akşam amcanıza söylerim. Artık gidelim. Öğle taâmına gelirsiniz değil mi?

– Mahzûziyyetle halacığım.

– (Sağa sola bakarak) Şimdi görülecek iş bu! Der, çıkar.

On Birinci Meclis

(Mösyö ve Madam Gombervan. Hektor)

Hektor yalnızca:

- Biraz evvel amcamın, zevcesinin yanında tabâüd etmekliğim için verdiği emrin sebebini bir türlü anlayamadım. Ne yeptim? Niçin hakkımda bu türlü bir muâmele ihtiyâr etti? (Gülerek) [S. 39] Adam sen de şimdi bunu düşünmeye lüzûm yok. Yarın son bir eğlentide bulunacağım. Berniket de beraber bulunacak. Arkadaşlar hâzır lâkin ortada bir engel var. Bu da para... halam ile biraz evvel bir âile komedisi icrâ ettik. Bakalım ne semer hâsıl olacak? Bir param olmadığını söyledim. Halam mütehassis ve secîdir. Belki yarın binlerce franklara kavuşurum. Berniket ile bu son eğlentim olacak... Amcazâdeme takdîm etmek üzere bu akşam bir çiçek demeti almalıyım. (Çıkar).

Madam Gombervan

Mütefekkirâne içeri girer:

- Biraz evvel Gombervan bu levhanın önünde acabâ ne yapıyordu? Dur şu levhayı kaldıralım... Yok evvelâ kapıları kapayalım... (Diyerek salonun bütün kapılarını kilitler) (Levhayı kaldırarak:) Bu ne? Bu anda cihâzdan ya'nî telefonda çıkan bir sedâ istimâ olunur. Gâib sedâ:

- Orada mısınız Hektor? Bana cevâb veriniz.

Madam Gombervan

– Tuhaftır. Sedâ buradan geliyor. Zevcemın kamarasında başka kimse yok. Dur şuna bir iyice bakayım (Diyerek telefonu nazar-ı dikkatten geçirir) tuhaf şey...

Bu anda yine gâib sedâ:

[S. 40] – Son def'a olarak söylüyorum; Hektor orada mısın?

Madam Gombervan:

- Hektor! Lâkin bu isim ileride bana damat olacak adamın ismi! Ne yapmalı?

Cevâb verelim. Bakalım ne zuhûr edecek? (Ağzını telefonun borusuna yaklaştırarak:)

– Evet, buradayım!

Sedâ:

- Beni görmeye ne zamân geleceksiniz?

Madam Gombervan:

- Ne cevâb vermeli? (Bir lahza tefekkürden sonra) Yarın.

– Yok, yarın olamaz. Bulunamam.

– Pekâlâ. Sizi bekleyeceğim, sevgili dostum...

– (Kendi kendine) Ben bundan bir şey anlayamadım. Lâkin hakikat hâli öğreneceğim. Lâkin artık vakit zâyî' etmeye gelmez. Levhayı mahaline koyalım. (Levhayı kapatır, bir kanape üzerine oturur)

Mösyö Gombervan girerek:

- El-hâsıl bulunmayacak vesselâm. Hay Şeytân hay. Acabâ Şeytân mı aldı götürdü?

– Ne arıyorsunuz?

[S. 41] – Tütün tabakamı. Biraz evvel elimde idi. Kayıp ettim.

– Sonra arayıp tabakanızı bulabilirsiniz. Şimdi oturda biraz görüşelim. (Gombervan bir sandalye alıp zevcesinin yanında ahz-i mevki' eder) Yeğeniniz bana bir şey [söylediğine] sizden saklamak icâb etmez. Biliyorsunuz ki Hektor sizin en yakın akrabânızdandır. Serveti de yoktur. Kızımızın saâdethâli için Hektor'a bir servet ihzâr etmeliyiz. Zannedersem Hektor nâmûslu, faâl bir çocuktur.

– Fakat...

– Acele etmeyiniz. Dahası var. Yeğeninizin bir emr-i hayr için bin franga ihtiyâca vardır. Muttasıl bunu düşünüyor. Rivâyetine göre sütninesinin zevci bir merdivenden inerken düşüp iki kolunu kırmış... Bu sebeple sütninesi ihtiyâc-ı azîm içinde bulunuyor imiş.

– Eğer sahîh ise, sahiden bir emr-i hayr olacak?.. (Bu sırada elinde çiçek demeti olduğunu halde Hektor içeri girer)

Madam Gombervan:

- İşte kendisi de geldi.

Bu sırada gâibden sedâ işitilmeye başlar:

- Hektor; Hektor. Bir kelime. Bana cevâb?

[S. 42] Hektor (Kendi kendine)

– Vay cânına yandığım be. Ben bu sedâyı tanıyacağım amâ...

Mösyö Gombervan:

- Garîbdir. Ben bu borunun ağzını kapamamıştım ya?

Madam Gombervan (Yavaşça):

- İşte makine yine başladı. Fakat niçin acabâ her zamân Hektor ismi yâd olunuyor? (Âşikâre Gombervan’a hitâben) Mösyö bu def’a bu sedâyı inkâr edemiyeceksiniz ya?

Mösyö Gombervan yavaşça Hektor’a:

- Sedânın çağırdığı Hektor sen olduğunu söyle. Yoksa kızım la olacak izdivâc da, istediğin bin frank da yanar...

(Hektor halasına doğru ilerleyerek):

- Halacığım. Bu Hektor benim.

– Nasıl çağırılan siz misiniz? Nereden ve nasıl olup da sizi çağırıyorlar?

(Mösyö Gombervan yavaşça Hektor’a)

– Telefon ile.

Hektor halasına hitâben:

- Telefon ile.

[S. 43] Madam Gombervan:

- Oh! Anlıyorum. Durunuz evvelâ... (diyerek levhaya doğru ilerler)

Gombervan telâşla kendi kendine:

- Hay Şeytân hay. Oraya ne yapmaya gidiyor?

Madam Gombervan:

- Bu nedir?

Gombervan:

- Partiyi kaybettin. (Yavaşça Hektor’a) cevâb ver. Bu telefondur.

Hektor:

- Bu telefondur, halacığım.

– Lâkin bu kadın sedâsı?

Gombervan Hektor’a yavaşça:

- Söyle ki bu kadın metresim (Berniket)dir.

Hektor kendi kendine:

- Vay cânına be. Bizim amca hepsini biliyor. Berniket ile olan muâmelemini bizden haber almış? (Ba‘de madam Gombervan’a hitâben:) Halacığım hakikat hâli söyleyeceğim. Sizden ketm ü ihfâya lüzûm ne? Beni afvediniz halacığım. Özürüm, kabâhatim yok değil. Bunu mu‘terefim. Gençlik ve cehâletle (Berniket) isminde bir kız ile [S. 44] ülfet peydâ eylemiştin. Lâkin te‘mîn ederim ki kalbim, harekâtım sâfiyâne ve nâmûsperverânedir. Şimdiki hâlde teveccühünüze lâyıkımdır. Gençlik hatâsı, afvet...

Gombervan kendi kendine:

- Rüyâ mı görüyorum. Yoksa sahîhden kutladı mı? (Yavaşça Hektor’a) Berniket’in cidden dostunuz olduğu sahîh midir?

- Maa‘t-teessüf amcacığım. Beni afv ediniz.

– Olmaz şey. Ben de zannediyor idim ki... Berniket benim dostumdur? Ah kadınlar... kadınlar... Bana bu bir ders-i ibret oldu...

Madam Gombervan

– İyi söyle bakalım Mösyö Gombervan cenâbları! Buna ne diyeceksiniz? Paltonuzun cebinden çıkmamış olduğunu iddiâ edebiliyor musunuz?

– (Hayretle) benim için bir mektûb mu?

– Evet ikrâr ediyor musunuz? Dur efendim. Bir mektûb buldun öyle mi? Şimdi anladım. Gâyet sâde bir şey. Sen de anlarsın ya? (Gülmeye çalışır)

– El-hâsıl?

[S. 45] El-hâsıl. (Kendi kendine) Şimdi ne demeli? Allahım. Bu Makılar nedir.

Madam Gombervan ve Hektor bir ağızdan:

- Makılar!

Mösyö Gombervan:

- Makıları bilirsin. Geçen gün gazinodan çıkıyor idin. Yanlışlıkla benim pardesümü giymiş. Ben de farkında olmadım. Sonra Makılar benim pardesüm ile geldi.

Şübhesiz bu mektûb da onun pardesüsünden benim pardesüme... Görüyorsun ya? Ne kadar sâde ve âdî bir mesele. Bir sehvdan ibâret...

Madam Gombervan:

- Bu doğru mu Oktav? Beni aldatmıyorsun değil mi ya? Bu kâbil mi, Atanabis?!

Madam Gombervan Hektor'a hitâben:

- Mösyö, hareketiniz şâyân-ı nekabîhdir!

Gombervan:

- Azîzim. Müsterîh ol. Onun cezâsını siz bana havâle ediniz. (Kendi kendine) Onun üzerine ben (Berniket)den pekâlâ intikâm mı alacağım. (Âşikâre) İyi şu emr-i hayr için verilecek frank ne olacak?

[S. 46] Hektor:

- Bu meblağa pek ihtiyâcım yok. Hayır. Aldığım ma'lûmâta göre sütninem bir mîrâsa konmuş. (Kendi kendine) Ah Şeytân Berniket! Şeytân Baltazar!

On İkinci Meclis

Evvelkiler. Luiz.

Luiz:

- Oh! Mösyö Hektor! Hektor, çiçek demetini takdîm ederek: - Dilber amcazâdem. Şu demeti takdîme müsâade buyurunuz...

Madam Gombervan Hektor'a Hitâben:

- Dâmâdım...

- Kayın vâlideciğim...

Mösyö Gombervan huzzâra hitâben:

- Çok ucuz kurtuldum. Yine eski hamâm tas. Bu işte sanki ne kazandım. Bizim Madam Gombervan cenâblarıyla telefonu değil mi? Doğrusu yeğenimin tâli'ne diyecek yok. Ne ise bu vak'a benim için iyi bir ders-i ibret oldu. Âdetâ kulağıma altın küpedir! İlk eğlence ve gençlik belâsı...

{Perde iner}

[S. 47] 17- Efendi İle Uşak

Efendinin biri bir gün rüfekasından birine med‘uvv bulunmakla humekâdan bulunan uşağı berâberinde olduğu hâlde refikinin bir sâatlik mesâfede vâk‘ bulunan hânesine doğru yol almaya başlar.

Mevsim kış, havâ da fenâ bulunduğundan esnâ-yı râhda şiddetli bir yağmur başlar. Sığınacak bir mahal bulamadıkları gibi yine yâveri-i tâli‘lerinden olsa gerek araba ve fayton gibi bir vâsıtaya da tesâdüf edemediklerinden iç fanilasına kadar işlemek üzere sûret-i mükemmelede ıslanırlar.

Refikinin hânesine muvâsalat eden efendi, uşağı çağırır ve böyle denize düşüp de çıkmış gibi bir hâlde bulunduğundan hasta olmak ihtimâl-i kavîsini dermiyânla derhâl eve gidip bir kat çamaşır getirmesini ve çabul olmak için herhalde bir araba ile gelmesini ihtâr ve tavsiye eder.

Bir müddet sonra elinde büyük bir bohça bulunduğu hâlde uşak avdet eder.

Bohçandan sular süzgeçten boşanırcasına akıyor. İçerisindeki çamaşırlar kendi üstündekinden daha ıslak ve daha fenâ bulunduğundan efendi hiddetlenir. Uşağıyla arasında muhâvere-i âtiye vukû‘ bulur:

- Bu çamaşırlar niçin ıslak be herif?

- [S. 48] Ne yapayım, gelirken yağmur yağıyordu.

- Ben sana araba ile gel demedim mi?

- Araba ile geldim efendim. Bir kira arabası tuttum.

- Öyledir de niçin bohça ıslandı? Arabanın içindeki bir şey nasıl olurda ıslanır?

- İçinde değil efendim dışarıda idi...

- Nasıl dışarısında?

- Arabacının yanında! Çünkü oraya çıktım; bohçada ellerimde idi. Derken şiddetli bir yağmur başladı. Ve beni de bohçayı da ıslattı.

- İyi arabanın içine niçin binmedin?

- Aman efendim estağfirullah; öyle nasıl olur? Efendime mahsûs ve efendimin bindiği yere ben hiç girer de oturur muyum?...

18- Küçük Çocuk ve Fukarâ

Çocuğun biri vâlidesiyle sokakta gittiği sırada bir fakîr çocuktan sadaka ister. Çocuk elini cebine sokarak bulduğu on parayı çıkarıp fakîre verir. Bu hâli gören vâlidesi der ki:

- Âferîn oğlum. Her zamân böyle yap insâniyet ve hamiyet böyle icâb eder.

- Peki vâlideciğim. Ben cebimdeki on parayı verdim. Gel sende şimdi bir hamiyet ve insâniyet eyle de bana bir kuruş ver.

[S. 49] 19- Çocuğun İnadı

Dört beş yaşlarında bulunan çocuğun birini kırâata başlatırlar. Çocuk bir türlü okumak istemediğinden mücâzâten ebeveyni tarafından kuru ekmek yemeğe mahkûm olur. Komşularından biri burayı ziyâret gelip de bu hâle vâkıf olunca çocuğu bir tarafa çekerek niçin okumak istemediğini suâl eder. Çocuk cevâb vermez. Misâfir musirrâne fikrinde devâm ederek der ki:

- İyi ya, be gözüm nuru. Niçin okumak istemiyorsun? Elif bile demek istemiyor imişsin? Sebebi ne?

- Ne olacak; bir kere elif dedim mi? (be)de dedirtecekler; onun için...

- !!!

20- Kayıp Para

Yedi sekiz yaşlarında bir çocuk sokakta oturmuş ağlarmış. Efendinin biri bu hâli görmekle çocuğun nezdine takrile: Niçin ağlamakta bulunduğunu suâl eder. Çocuk cevâba ağâz ile:

- Nasıl ağlamayayım efendim. Vâlidem yirmi para vermişti. Onları kayıp ettim.

- Zararı yok oğlum. Al işte sana yirmi para [S. 50] diyerek cebinden iki onluk çıkarıp çocuğa verir; yoluna devâm etmeye başlar.

Çocuğun evvelkinden daha ziyâde şiddetli ağlamakta bulunduğunu görünce tekrâr çocuğun yanına gelerek:

- Niçin ağlıyorsun ya oğlum?

- Nasıl ağlamayayım efendim? Eğer anamın verdiği yirmi parayı da kayıp etmemiş olsaydım, şimdi sizin verdiğiniz ile tamâm kırk param olacaktı...

21- A'mâ mı, Değil mi?

Dilencinin biri bir kapının yanı kendisine âdetâ makarr edinir. Dâima yanında bulundurmakta olduğu köpeğinin boğazına bir levha ta'lik etmiş. Bu levhada şu sözler muharrer imiş:

Ben a'mâyım.

Bir sabâh erkenden dilencinin bulunduğu sokağa me'mûr nöbetçi me'mûru dilencinin oturup gazete okumakta bulunduğunu görmesiyle:

- Demek siz a'mâ değilsiniz?

- Hayır efendiciğim. Bunu size kim dedi. Baksanıza a'mâ levhası kimin boynunda asılı?...

[S. 51] 22- Bir köylü İle Bir Hekîm

Hastalıktan vücûdu zayıflamış, benzi sararmış, yürümeye mecâli kalmamış, köylünün biri kendisine baktırıp çâre aramak üzere bir hekîmin hânesine gider. Hekîm hânesinin bir cihetinde ba'zı mühim ve müsta'cel işleriyle meşgûl olduğundan hizmetçiler hastayı muâyene odasına götürürler.

Odanın içerisi yaldızlı kitâplar ile memlû güzel bir kütübhâne ve ilm-i teşrîh, ve hikmet ve kimyâya müteallik âlet ve edavât ile müzeyyen olduğundan câhil köylü bir hayret ile onların yanına yanaşarak birer birer temâşâyâ başlar. Odanın en müzeyyen mahallinde mükemmel ve muntazam bir insân iskeleti (kadîd) bulunmakta imiş.

Köylü oda kapısının yanından bed' ile eşyayı seyretmeye başladığından içeriye doğru ilerledikçe nihâyet insân kadidini görüncekemâl-i cehlinden bunu hekîm zannederek kadide hitâben:

- Buraya bak! Şu zayıflamaya bir çâre bulsan diye ben sana gelmiştim. Hâlbuki sen benden ziyâde hekîme muhtâc imişsin. Eğer senin elinden bir iş gelse idi, kendi vücûdunu semirtmenin bir çâresini bulurdun diyerek odadan çıkıp merdivandan aşağı inmeye başlar. Dışarıda bulunan hizmetçiler herifin gitmek [S. 52] üzere olduğunu görünce koşup hekîme haber verirler. Hekîm diğer odadan çıkıp merdiven başından:

- Yahu nereye gidiyorsun? Gel seni muâyene edeyim diye çağırınca herif bir tür bîkaydî ile başını çevirerek:

- Nâfile ey oğul nâfile. Öyle arkana birçok eşya almakla gözümü boyayamazsın. Ben senin çıplaklığını gördüm! Demiş.

23- Müste'cir İle Mûcir Arasında

- Baksanıza. Hânenin damını ne zamân yaptıracaksınız?

- Yakında!

- Mümkün olduğu kadar acele yaptırmalı. Çünkü yağmur yağdığı zamân hepimiz evin içinde ıslanıyoruz.

- Demek oluyor ki şemsiyeniz yoktur?

24- Bir Nekre-gû İle Arabacı Arasında

Nekre-gû - Bana bak arabacı. Buradan Beyoğlu'na kadar kaç kuruşa gidersin?

Arabacı –Üç çâr-yeke efendim.

- Üç çâr-yeke mi? Çok istedin oğlum çok! Haydi sen arabaya bin. Oraya kadar ben seni bin. Oraya kadar ben seni bir çâr yeke götürüyüm.

[S. 53] 25- Peder İle Oğlu Arasında

Oğlu, zengin bir kız ile nişânlanmış ise de izdivâcın iyi olmayacağından korkmakta bulunduğu için pederi der ki:

- Budala. Neden korkuyorsun? Sanki ben izdivâc etmedim mi?

- İzdivâcımdan bir fenâlık mı hâsıl oldu?

- Hayır lâkin senin izdivâcın benimkine bir vakitte benzeyemez. Çünkü sen vâlidemi aldığın hâlde ben yabancı bir kızı alacağım...

26- Ekmekçi İle Zevcesi Arasında

Zevcesi – Yahu, onlar ucuzladı. Ekmeklerin bahâsını ne zamân indireceksin?

Zevcî – Yook! Acele lâzım değil. Daha dün ekmek dirhemlerini indirdin. Bu günde bahâsını indir! Hepsi bir günde olur mu?

27- Genç bir Külhân Beyi bir boğaçacı fırınının önünde durarak bir yirmilik fırlatıp der ki:

- Babalık. Şuradan yirmi paralık boğaç kes bakalım.

- Al evlâd!

- Baba bu ne kadar kas katı. Yoksa boğaç yapmayı bilmiyor musun?

- [S. 54] Ay oğul. Sen anandan doğmadan ben boğaç yapardım!

- Anladım babalık. Bu da evvel zamân yaptığın boğaçalardan kalmış olmalı!!

28- Vâlîde İle Çocuk

Çocuğun biri yakaladığı büyük bir peynir parçasını ekmeksiz kemâl-i iştihâ ile yediği sırada bu hâli gören vâlidesi:

- Seni yaramaz seni! Anı nerden aldın? Hem ben sana peyniri yalnız yemeyip ekmekle berâber yenileceğini tenbîh etmedim mi?

- İyi ama vâlideciğim. Daha dün sen bana iki işi bir yerde görme demedin mi?

- !!!

29- Bir Kadının Cevâbı

Paris'te fakîr ve ihtiyâr bir kadın bir iki taneden ibâret bulunan merkeblerini büyük bir yoldan götürmekte imiş.

Mahallenin genç ve çapkın mekteblileri zavallı kadına engel olarak:

- Bonjur! Merkebler anası bonjur! (sabâhlr hayır olsun demektir).
- [S. 55] Bu hâlde âciz kalan zavallı kadın artık tahammül edemeyerek der ki:
- Bonjur, çocuklarım. Bonjur!

30- Bir Efendi İle Hizmetkârları Arasında

Efendi:

- Piyer, orada mısın?
- Evet efendim.
- Ne yapıyorsun?
- Hiç efendim.
- Con, sen de orada mısın?
- Evet efendim.
- Ne yapıyorsun?
- Piyer'e yardım ediyorum!
- İşinizi bitirdiğiniz zamân çizmelerimi bana veriniz.

31- Bir Kadın

Paris'te zevcî vefât eden bir kadın zevcenin mutantan bir resim ile kabristâna götürüldüğünü görerek şiddetle ağlamaya başlar ve “Ah zevcem ber-hayât olsaydı?..” diye feryâd eylediğini görenlerden biri der ki:

- [S. 56] Zevceniz ber-hayât olsaydı, ne olacaktı?
- Çünkü o böyle mutantan ve madebdebe alayları çok sever idi... demiş.

32- Çiçekteki Cevâb

Teklîfli, teklîfsiz bir takım misâfirler bulunan sofrada oğlunun ârsızca yemek yediğini gören vâlidenin cânı sıkılarak yavaşca:

- Niçin öyle ârsızlar gibi yemek yiyorsun ya oğlum, baksana herkes nasıl yiyor diye sana bakıyor?

- (Bağırarak) Öyle ise aşk olsun. Ben onlara bakıp da yemek yemeği öğreneceğim yerde onlar bana mı bakıyorlar!...

33- Bir Mûsîkî-şinâs

Mûsîkîşinâsândan mösyö Ramo komşularından güzel bir madamı ziyaret etmeye gider. Madam minder üzerinde oturmuş ve küçük finosunu dizleri üzerine almış idi.

(Ramo)nun içeri girdiğini görünce, hemen ayağa kalkar ve finoyu yere bırakır. Fino, yabancı görmekle havlamaya başlar. (Ramo)nun cânı sıkılarak köpeği tuttuğu gibi pencereden sokağa atar. Bu hâli gören medem telâşla:

- [S. 57] Ne yaptınız mösyö?

- Ne yapacağım öyle usûl ve kavâid-i mûsîkiyeye muhâlif av'avede bulunanların mahalli sokaktır. Bu mûsîkîşinâs yanlış seslerin pek çabuk farkına varır madam!...

- !!!

34- Hânede Yangın

Meşâhîr-i ulemâdan mösyö (Boda) bir gün kabinesinde meşgûl bulunduğu sırada bir hizmetçi koşarak gelir. Telâş ve heyecânla mûmâ-ileyhe der ki:

- Efendim, yanıyor. Ev tutuştu!

- (Kayıtsızlıkla) çabuk gidiniz. Zevceme haber veriniz. Umûr-ı beytiyeye müdâhele etmek vazîfemden değildir.

35- İmtihânda

Hesâb-ı imtihanânda:

- Yedi kere sekiz kaç eder oğlum!

- ...

- Cevâb versene â oğlum!

- ...

- Cânım niçin sükût ediyorsun. Bir kere düşün. Yedi kere sekiz vur, ne olur?

- [S. 58] Vurmak bir şey değil efendim. Vurayım. Lâkin korkuyorum ki arada kavga çıkacak...

- !!!

36- Bir Sarhoşun Beklemesi

Yürümeye iktidârı olmayıp bir divâra dayanarak dâima ileride bir şey bekler gibi mütemâdi bir noktaya gözünü dikerek sokağın ortasında duran bir sarhoştan ne için hânesine gitmeyip de böyle sokakta durduğunu suâl oldukça “Şimdi bütün dünyâ dönüyor ben de evin kapısı önüme geldiği vakit içeriye girmek için onu bekliyorum” cevâbında bulunmuş.

37- Bir Bedbaht Hırsız

Hânenin birine bir gece bir hırsız girmiş. Eşya aramak üzere odaları dolaşmakta iken sâhib-i hâne işten haberdâr olmakla hırsızın bulunduğu odaya girerek “Yahu! Birâder bîhûde zahmet çekiyorsun. Zîrâ senin şimdiye odada aradığın şeyi ben doğdum doğalı bu hâne dâhilinde görmedim!” demiş.

38- Müttehim Kız

Avrupa’da kasden hânesine ihrâk etmesinden dolayı müttehimen taht-ı tevkîfe alınır.

[S. 59] Mevki’-i muhâkemedede bu cür’etinin sebebi kendisine suâl olundukta cevâben: “Ben itfaiyenin alayı mülâzımlarından birisini sevmekteyim. Muhtelif olduğu etvâr-ı âlîcenâbâne ve evzâ’-yı dilpesendânesine hayranım.

Mesleğindeki şecâat ve vazîfesinin ifâsındaki gayretini görmekliğime kadınlığım mâni‘ bulunduğundan husûl-i emele, hânemi yakmayı bir vesîle add eyledim” demiş.

39- Hırsız Yolu

Bir gece bir hânenin bahçesine bir sârik duhûl eder. Hânenin içerisine girmek üzere kapıyı arar iken hâne sâhibi merkûmu gördüğünden pencereyi açıp bahçede kimin ve ne için dolaştığını suâl eyledikte sârik şaşırarak rastgele bir cevâb olmak üzere “Yolumu kaybettim onu arıyorum” demesi üzerine mûmâ-ileyh cevâben halîmâne “Oğlum yol çıkmaz. Sokak kapımız her nektar habishâneye doğru gider ise de bu yolun senin için ne derecede sa‘b-elmürûr olduğunu düşünmekliğin icâb eder” der.

40- Zil Sesleri

İstanbul’a ilk defa‘ gelmiş ve iskambil tavla vesâire gibi oyunlardan bî-behre bulunan taşralının biri kahvehânenin birisine girerek iskambil kağıdı oynamakta olan birkaç kişiyi görüp [S. 60] kağıt parçalarıyla ne yapmakta olduklarını bir diğerine sorup da “İskambil oynuyorlar” cevâbını aldığı anda taaccüble: “Hani ya! Zil sesleri işitilmiyor” demiş.

41- Sevdâzede

Sevdiğinin uzun müddet vâlihâne kamere medd-i nigâh eylediğini gören bir genç âşık telâşla der ki:

- Yetişir sevgilim. Çok bakmayınız. Çünkü onu size tedârik ve i'tâyâ kudretim yetmez...

42- Cevâb-ı Ma'kûl

Meşâhirden (Milton)un gözlerine a'mâ târî olur. Bununla berâber üçüncü def'a olmak üzere genç ve güzel ve fakat gâyet titiz bir kadınla akd-i izdivâc eyler.

Muhibbî (Lord Bokinghım) bir gün serzeniş tarîkiyle şâire der ki:

- Zevceniz hakîkten bir gül-i ra'nâdır!

Şâir:

- Zevcemin bir gül-i ra'nâ olduğunu teslim ve takdîr ediyorum, lâkin elvâniyle değil dikenleriyle...

[S. 61] 43- Güzel Cevâb

Güzel ve maa-mâfih hırçın bir kadın bir gün tuvalet esnâsında zevcine hiddetlenerek der ki:

- Mösyö! Sakınınız. Beni kederden öldüreceksiniz. Sonra cenâzem size pahalıya oturur!

Bunun üzerine zevcî bilâ-ihtiyâr:

- Ne kadar pahalıya oturursa da bir kere oturur. Bari tekrâr etmez a...

44- Bir Gaskonyalının Hiddeti

Gaskonyalılar ile Marsilyalıların ne derece mübâlağa perver oldukları ma'lûmdur. Gaskonyalının biri bir gün bir Parisli ile refik olarak bir sahrada gitmeye başlarlar. Bir aralık Gaskonyalı refikine der ki:

- Arkadaş çok bahtiyârsın.

- Niçin?

- Çünkü beni hiddetlendir miyorsunuz?

- Bundan ne çıkar?

- Ne çıkar? Bir defa‘ böyle yol refikime hiddetlendim de derhâl bir tarafından kavrayarak sallayıp sallayıp da havâya [S. 62] fırlatmış idim. O kadar irtifâ‘ fırlatmışım ki ininceye kadar kuşlar ve sinekler vücûdunu yedi de cesedi yere düşmedi!!!

45- Mıhladiz Taşı

Bir adamın gözüne küçük bir demir parçası kaçar. Çıkarılamaz. Derhâl bir tabîb celb olunur. Âlet ve edevatıyla uğraştığı hâlde bir türlü demir parçasını çıkarmaya muvaffak olamaz.

Bu hâli gören merkûmun zevcesi derhâl çekmede bulundurduğu bir mıknaatısı getirir ve zevcinin gözünü açarak mıhladiz taşı (mıknaatis) kor ve biraz sonra demir parçası mıknaatis tarafından cezbe olunmakla bu sûretle demir parçasının ihrâcına muvaffâkıyet oluyor. Tabîb fevkalâde mahcûb ve ümitsiz bir hâlde bulunarak bu hâli gürünce bilâ-ihitiyâr:

- Be gözünü sevdiklerim, mâdemki sizde böyle mıhladîz taşı var da beni niçin çağırdınız? .. demiş.

46- Sâde-dil Bir Adam

Bir gün sâde-dil bir adam Paris umûmî bahçelerinden birinde bir kanape üzerinde oturur. Biraz sonra önündeki kanapede oturan bir genç kızın sırtına bir böcek çıkar. Genç kız ile mükâlemeye bir [S. 63] vesîle tahrîsiyle meşgûl bulunan merkûm bu fırsattan bilâ-istifâde hemen:

- Madmazel! Arkanızda hayvân var, der.

- Genç kız havf ve ihtirâzla yüzüne arkasına çevirerek ve muhâtabını görerek:

- Oh! Afv ediniz efendim. Sizi görmemiştim! Demiş.

47- Romatizma

Bir dâireye müdâvim bir küçük me’mûr romatizmadan muzdarib esîr-i firaş olur. Romatizma evcâ‘ından hakîkaten muzdarib bulunan me’mûr gözlerinden müstekî bulunduğundan iki ve ba’zân üç günde bir kere hem gözlerini göz tabîbine tesviye etmek, hem de hariçte sıhhihen elzem olan işlerini görmek üzere hânesinden dışarı çıkmaya mecbûr olur. Kalem arkadaşları bir kere me’mûru hariçte görmeleriyle hakkında kîl u kâle başlarlar. Dâire reîsi bir gün me’mûru celb ettirerek hasta olduğu hâlde dâima dışarıda gezmekte bulunduğunu söyler ve bu hâlin adem-i tekrârı maksadıyla ba‘zı tenbîhatta bulunur. Me’mûrüne hânesine gelir.

Romatizma ağrıları kesb-i şiddet eylediğinden bîçâre me'mûr bir hafta kadar dışarı çıkamaz. İşleri de yüzüstüne kalır. Haftanın nihâyetinde büyük müşkülât ile dâireye kadar gidebilen me'mûr [S. 64] âmirinin nezdine gider ve elân hasta ve bilhâssa romatizma evcâ'ından muzdarib ve müşteki bulunduğunu söyler.

Ve ilâveten:

- Efendim. Geçen gün buradan gittiğimden beri ba'zı bir haftadır dışarı çıkmamış mıyım, beni yine görmüşler mi. Refiklerime bir kere suâl ettiniz.

- Evet görmüşler!

- Öyle ise efendim. Onlar beni dışarıda değil rü'yâlarında görüyorlar. Çünkü bu hafta benden hânenizin sokak kapısını aşmadım, demiş!

48- Çocuğun Cevâbı

Çocuğun biri sofrada bulunduğu sırada nasılsa oynamakta bulunduğu oyuncakı düşürür. Sandalyeden eğilip oyuncakını alır. Tekrâr kalkarken alnını sofranın kenârına çarpmakla derhâl orada şiş peydâ olur. Çocuk ağlamaya başlar. Bu hâli gören vâlidesi der ki:

- Çorbanı iç oğlum. Çıkıntın da kaybolur. Çocuk çorbayı içmeye başlar. Bir lahza sonra vâlidesine hitâben der ki:

- Bak anne. Çıkıntı kaybolmadı. Eğer öyle çorba içmekle hakîkaten çıkıntı kaybolması lâzım geldi, bütün develerin çıkıntıları kaybolur idi.

[S. 65] 49- Kibârdan biri bir gün misâfirlerinden teklîfsiz bir zât ile oturup hurma yerler. Sâhib-i hâne yediği hurmaların çekirdeklerini usûletle misâfirlerin önüne kor. Yiyip bitirdikten sonra “Amâ obur imişsin ha! Ne kadar hurma yemiştin! Hele şu önündeki çekirdeklere bak!” deyince misâfir:

- Efendim. Siz benden de obur imişsiniz ki hurmaları çekirdekleriyle berâber yemiştiniz. Bakınız önünüzde hiçbir çekirdek yok! Cevâbıyla sâhib-i hânenin latîfesine mukâbele etmiş.

50- Tufeylînin Biri

Tufeylînin biri bir bahçeye gider. Beş altı kişi orada eğleniyorlarmış. Tufeylî de yanlarına sokulur. İçlerinden biri herifi istiskâl için “Şu bahçede her hafta oturup eğlenelim” der. Biri de “Pekâlâ olur. Bir haftalık yemek benim üzerime olsun” der.

Öbürü “Çalgı da benim üzerime olsun” der. Hâsılı her biri bir türlü şeyi üzerine alır. Tufeyliye nöbet geldiğinde o da:

Ben de her hafta buradan bir yere gidersem Allah’ın la’neti benim üzerime olsun!
Der.

51- Zevce ve Zevce

Parisli birinin zevcesi balolardan, müsamerelerden hiç eksik olmazmış. Bir gün dostlarından biri adamcağıza zevcesinin bu hâinden bahs ile “Tenbîh etseniz de böyle her yere gitmese. Kendisi de siz de lisâna gelirsiniz” dediğinde herif:

- Peki! Eğer madama evde tesadüf edecek olursam ilkin tenbîhim bu olsun! Der.

52- Tatarın Matlûbu

Tatarın [postacı] biri yolda bir hâna inmiş. Hâncı oturup soğan ekmek yer imiş. Tatar hancıya “Hâncı! Et, ekmek, yağ isterim. Baldan da haberin olsun!” deyince hâncı:

- İşte soğan, işte ekmek, hâlden de haberin olsun! Demiş.

53- Bir Hasîs

Hasîsin biri sözü sohbeti dinlenmez olduğu hâlde pek [S. 67] çok söylemiş. Böyle dâima kesesi kapalı, ağzı açık olduğuna ta’rîzen zürefâdan biri bir gün kendisine:

- Altınlarını ağzına al da dilini keseye koy! Demiş.

54- Bir Hükemâ

Hükemâdan birine “Dünyâda en güç şey ile en kolay şey nedir?” diye sormuşlar.

- En güç şey insân kendisini bilmek, en kolay şey de halka nasîhat vermektir, demiş.

55- Yekçeşm Terzi

Meşâhîr-i şua’ra-yı arabdan (Beşar) yekçeşm terziye bir libâs diktirmiş. Sonra hitâben işini tahsîn yolunda:

- Keşke bu adamın gözleri biri birine müsâvî olsa! Diyerek “muhtemelü’z-zıddeyn” temennide bulunmuş.

56- Ziyâretçi

Hâne sâhibine ziyâret arzûsunda bulunan bir zât ile uşak arasında:

[S. 68] Misâfir - Efendi hazretleri burada mı?

Uşak – Evet efendim, burada.

- Peki, öyleyse, misâfir geldi diye haber ver.

- Fakat efendim...

- Nedir?

- Efendi burada iken hiç kimseyi kabûl etmez de...

- Öyle ise kendisinin burada bulunmadığı bir zamânda gelirim.

57- Sürücü İle Tabîb Arasında

Tabîb – (Sürücünün göğsünü dinleyerek) o! Hastalığın alabildiğine gitmiş!..

Sürücü – İşte onun için kendimi gösteriyorum ya, şunu eşkin bir hâle koyamaz mıyız?

58- Taleyran

Meşâhîr-i ricâl-i siyâsîden (Taleyran)ın merâsime pek ziyâde riâyeti olup hatta taâmında hâzır bulunan misâfirlere taâm tevzî‘ olunacağı zamân huzzârdan hir birinin rütbe ve hissiyyetine göre bir ihtirâm ve nezâketle it‘âmanın cins ve nev‘ini tevzî‘e me‘mûr uşağın evvelce haber vermesini usûl-i ittihâz etmiş. Meselen sofraya bir öküz eti [S. 69] geldiği zamân uşağın elinde tabak olduğu hâlde evvelâ Prens Taleyran’a yaklaşıp:

- Prens hazretleri, gâyet lezîz ve nefis pişirilmiş olan öküz etinden takdîm etmekliğime müsaâde ile bendelerini müşerref buyururlar mı?

Sonra, sûret-i mahsûsada da‘vet olunmuş bir düke yanaşarak:

- Dük hazretleri, tabaklarına bir miktar öküz eti koymak şerefiyle bendelerini şerefyâb ederler mi?

Prens ile teklîfsizce görüşen bir konta:

- Kont cenâbları, bir miktar öküz etinden almaya râğbet buyururlar mı?

Bir dereceye kadar hangi add olunabilecek bir barona:

- Öküz eti arzû buyurur musunuz? Baron efendi!

Zarûrî da‘vet olunmuş bir mösyöye:

- Efendim! Öküz eti ister misiniz?

Prens ziyârete gelip de tesâdüfen sofrada bulunmuş olan diğer bir zâta:

- Efendim! Öküz eti.

[S. 70] Hiç lüzumu olmadığı hâlde gelen bir misâfire dahi sadece:

- Öküz.

Der imiş.

59- (Taleyran)ın tercüme-i ahvâl-i siyâsîsine dâir bir eser neşr eden üdebâdan (Bastid)e sofradan biri “Rast-gûluk, hakâyık-çılık meslek-i edebîiniz olduğu ve Prens Taleyran müstehzi, vesvesesi gâlib, her güne alâkâ-i vefâkârîden ârî bir zât bulunduğu hâlde tercüme-i hâinden buna dâir bir işâret bulundurmamanız mugâyir-i meslek-i bî- tarafî değil midir?” dediğinde Bastid:

- Dediğiniz ahlâkın kâffesini câmi‘ olarak “Prens Taleyran’ın diplomatlık hasîsa-i mâder-i zâdı idi” demiştim. Bu bâbda bundan ziyâde bir şey demeye hâcet yok. Cevâbını vermiş.

60- Bir Lokantada

- Bana bak garson. Bana bir kür-dan (Diş karıştırıran helâl) ver.

- Oldu efendim. Sonra getiririm!

[S. 71] 61- Medeniyetle Vahşet

Paris dâr-ül-fünûnlarından birine müdâvim olan bir genç mektebli bir gün pederine şu yolda bir suâl irâd eder:

- Baba. Medeniyet ile vahşet arasında ne fark var ve yekdiğerinden ne sûretle tefrîk olunur?

- O! Bu pek kolaydır, oğlum. Medeniyet, karşıdaki düşmanı altı bin metreden bir gülle ile öldürmektir. Vahşet ise kılınçla düşmanın boynunu yakından kesmektir..

62- Bir Muhâvere

- Hakîkaten cânı cânı ucuz kurtuldu. İki fi‘l katl için birkaç senelik kürek cezâsı, doğrusu ya: Hafîf bir şeydir.

- Ben ise hükm-i vâkıa tamâmıyla muvafık-ı adâlet bulmaktayım.

- Hâlbuki ben tahfif-i cezâyı mûcib olacak esbâb-ı muhaffife göremiyorum.

- Nasıl göremiyorsunuz? Kayın vâlidesini katlediş esbâb-ı muhaffifeden ma‘dûd olamaz mı?

[S. 72] 63- Mukabele-i Bi'l-Misl

Meşâhîrden (Sir Samoîl Klark) bir gün rûfekâsından birinden bir kitâb talep eder. Samoîl'in refîki şu yolda bir haber gönderir: Kitâblarımı evimden dışarı çıkarmak mu'tâdım değildir. Eğer (Sir Klark) cenâbları arzû ederlerse ben de hâneye teşrîf edip lüzûmu olan kitâbı okuyabilirler...

Birkaç gün sonra (Samoîl)in refîki ocağını yakmak üzere şiddetle bir küreğe muhtâc olur. Derhâl hizmetçisini çağırarak muvakkaten küreğini götürmek üzere (Samoîl)in hânesine gönderir. Bunun üzerine (Sir Samoîl Kark) hizmetçiye derki:

- Git efendine söyle: Odamın küreğini evimden dışarı çıkarmak mu'tâdım değildir. Fakat eğer efendinin ihtiyâcı olup da arzû ederse ben de hâneye teşrîf edip istedikleri kadar küreği kullanabilirler...

64- Horoz Oyunu

Bir gün meşhûr aktör (Karik) mashara kıyâfesinde sakîl bir adama tesâdüf eyler. Kendisini kadîm bir dostu gibi azîz arkadaş diyerek selâmlaması üzerine Karik der ki:

- [S. 73] Lâkin ben sizi tanımıyorum.

- Oh! Lâkin biz bir arada oynamıştık.

- Der-hâtır edemiyorum. Hangi [beyasda] berâber bulunup oynamıştık?

- Mâ-şâ-Allah, der-hâtır edemedin mi? (Hamlet) oyununda ben horoz vazîfesi ifâ etmez miydim?...

65- İki Amerikalı

İki Amerikalı miyânlarında tahaddüs eden bir münâzaa üzerine tabanca ile düello etmeye karâr verirler. İki Amerikalıdan biri tabancadan yâhûd umûmiyyetle ölmekten korktuğu için rakibine âtîde sûreti münderiç mektûbu gönderir:

“Düellonuzu kabûl edemeyeceğim, herhâlde düelloyu kabûlde ma'zûrum. Çünkü bundan tahaddüs edecek fenâlık ve sefâlet-i müdhiş ve bununla berâber gayr-i kâbil ta'mîr olacaktır. Size şu teklîfi der-miyân ediyorum: Hem civâr ormanlardan birine gideriz, bir ağaç intihâb edersiniz, benim de fikrimin iştirâki lâzım. Bu ağaçtan muayyen bir mesâfede olmak üzere her ikimizde ahz-i mevki' ederiz. Siz ağaca [S. 74] tabancanızı ateş edersiniz, hedefe isâbet ettirdiğiniz hâlde ben haksızlığımı i'tirâf eder ve affınızı dilerim. Eğer isâbet ettiremez iseniz siz haksızlığınızı i'tirâf eder ve affımı niyâz eylersiniz...”

66- Oğlan mı, Kız mı?

Humekâdan birinin zevcesi vazı‘-ı haml eder. Zevcî dışarıya çıkar, rüfekâsından birine tesâdüf etmekle der ki:

- Zevcem bir çocuk doğurdu.

- Oğlan mı?

- Hayır!

- O hâlde kızdır!

- Hay şeytân hay!! Lâkin kız olduğunu ne bildin. Bu havâdisi ben ilk defa‘ sana söyledim demiş.

67- Bir Ressâm İle Fakîr

İspanya meşâhîr ressâmından biri bir fakîri görür. Elleri gâyet güzel ve teressüme şâyân olduğu için fekîri der ki:

- Bana bak. Güzel ele ihtiyâcımvar. Senin elin fenâ değil. [S. 75] Elbet bundan dolayı para da alacaksın. Lâkin evvelâ ellerini bir kere yıkamalısın.

Fakîr ilerdeki tenbelliklere bakmalı ki bunun üzerine ressâma dönerek:

- Haber ver de onu yıkayayım. Bîhûde ikisini birden yıkamış olmayayım!

68- Paris’in Çamuru

Paris’in çamuru meşhûrdur. Gaskonyalının biri der ki:

Paris’in çamurunun iki fenâlığı vardır: Biri, beyaz akmişe üzerinde siyâh leke yapar. Diğer de siyâh akmişe üzerinde beyaz leke yapar. Bilmem ki nasıl ve ne renkte libâs giymek lâzım!..

69- Vâlidenin Nasîhati

Vâlidenin biri henüz genç bulunan kızına bir gün şu nasîhati vermiş:

“İyice tahattur et ki kızım, genç ve namûskâr bir kız lüzûm görülmedikçe yalan söylememelidir!”

70- Gaskonyalının Beyânâtı

Bir genç Gaskonyalı ilk defa‘ olarak Paris’e gelir. Paris’in [S. 76] şâyân-ı seyr ü temâşâ olan mahallerini gezdiği sırada meşhûr Lovr salonlarını görmesiyle mütehayyirâne der ki:

- Tuhaf şey! Bu büyük şatonun önünde bulunmakla kendimi pederimin memleketindeki âhûrlarının arkasındaki şatoyu görüyorum zannediyorum. Demiş!

71- İmtihân

Tabîb talebesinden biri imtihâna girer:

- Bir hastayı terletmek için ne gibi tedâvî tedâbîrde bulunursunuz?
- En müessir mu‘arrıkâttan olan edviye kullanılır.
- Hangilerini?
- Farazâ muarrıkât (terletici) muattaradan çay kahve gibilerini isti‘mâl ederim.
- Eğer bunlar kifâyet etmeyecek olur ise?..
- O hâlde eter ve alkol mürekkebâtıyla züyût-ı tayyâre kullanırım.
- Eğer bunlarda bir fâideyi intac etmeyecek olursa?..
- Antimon verir ve [(cams) ve (duvur)un] tozlarından i‘tâ’ ederim.
- [S. 77] Eğer bunlarda bir fâide vermezse?..

Bu sırada talebe ziyâdesiyle sıkılmaya ve iri iri ter dâneleri dökmeye başlar:

- Eğer bunlarda bir fâide vermezse, [separne kinin]. Zağferan gibi mevâdı veririm.
- Eğer bunlarda bir fâide vermezse?
- Eğer bunlarda bir fâide vermezse efendim o hastayı getirir huzûrunuzda imtihâna sokarım...

72- Askerin Kardaşı

Fransa nâhiyelerinden birinde bir köylü nâhiye müdürinin nezdine gelerek der ki:

- Sinnim on dokuz müdür efendi. Kura‘mda çıktı. Bu sebeple vedâ etmek üzere geldim.
- Pekiyi azîzim. Hangi alayı intihâb ettiniz?
- Bu pek sade bir şey müdür efendi. Birâderim Jak on altıncı alaydadır. Ben de komşu olup da ara sıra birâderimle görüşmek için on beşinci alayı intihâb ettim...

[S. 78] 73- Madam Soza

Fransa meşâhîr nisvânından madam Do (Soza) bera-yı ziyâret Berlin’e gider. Paris’e avdetinde İmparator (Napolyon) madamı nezdine celb ederek der ki:

- Berlin’den avdet ediyorsunuz ha? İyi nasıl orada Fransızları seviyorlar mı?
- Evet, haşmet-meâb. Fransa’yı ve Fransızları seviyorlar. Fakat gençlerin ihtiyâr sevdikleri gibi.

74- Fenalon

Birçok kesân, meşâhîrden (Fenalon)un ekseriyâ arabaya bindiğinin esbâbını suâl ettikleri zamân mûmâ-ileyhe demiş ki:

- Yaya gittiğim hâlde benden daha ma'rûf ve daha büyük adamlara tesâdüf etmekten korktuğum için bu yolda hareket ederim...

75- Bir Zâbitin Cevâbı

“İspir” muhârebesinde Alman zâbitlerinden biri düşman askerinden birini yed-i zaptına geçirir. Asker, cânına kıymamak için zâbite [S. 79] son derece ricâda ve rikkat ve merhametini câlib tazarruât da bulunur. Bunun üzerine zâbit kayıtsızlıkla der ki:

- Hayâtına dâir bana bir şey söyleme de, başka ne istersen iste... Sana fevkalâde ve vasi' bir me'zûniyyet...

76- Toz Şekeri

Çocuğun biri çileğini yemek için vâlidesinden bir miktar toz şekeri ister. Vâlide vermez. Bir lahza çocuk vâlidesine hitaben der ki:

- Anne! Biliyor musun, bizim mahallede ne oldu?

- Ne oldu?

- Küçük çocuğun biri vâlidesinden şeker ister. Alacağı şekerle çileğini yiyecek imiş. Vâlidesi şekeri vermekten imtinâ' etmiş... Sonra...

- Ama sonra?...

- Sonra... Ertesi gün küçük çocuk kuyuya düşmüş.

77- Mûsevî İle Hıristiyân

Mûsevî biri bir kuyuya düşer. Bir hıristiyân merkûmu kurtarmak üzere bir merdiven taharrîsine başlar.

[S. 80] Mûsevî der ki:

- Hayır, hayır... Senin merdivenine çıkamam. Bilmiyor musun ki bugün cumartesidir...

Bunun üzerine omuzlarına kadar suya batan mûsevî zarûrî o geceyi kuyuda geçirir. Ertesi günü mûsevî ahvâlinden haber almak üzere refiki hıristiyân gelir. Ve geceyi nasıl geçirdiğini suâl eder. Cevâb yerine mûsevî bağırarak:

- Merdiven! Allah aşkına olsun merdiveni getir. Bittim...

- Allah göstermesin, arkadaş! Bilmiyor musun ki bugün pazardır... Bir iş göremem...

78- Sebât-kâr Zevce

İhtiyar bir zevc hastalanır. Bir müddet sonra hastalığı iştîdâd etmekle hâlet-inez gelir. Zevcesini nezdine celb ettirerek der ki:

- Kışkandığımdan dolayı ben öldükten sonra falân zâbit ile evlenmeyeceksin değil mi, zevceciğim. Bana söz verecek misin?

- Bundan dolayı merâk etme kocacığım. Ben zâten başkasına söz verdim...

79- Bir Muhâvere

[S. 81] Gâyet haşarı olması hasebiyle artık mekteplerden hiçbirinde muhâfaza edilemeyerek nihâyet babası tarafından hânesinde okutturulmakta olan bir çocuk bir gün yine elinde kitâbları olduğu hâlde pederinin karşısına gelir.

Babası bu defa'da oğlunun dersleriyle hayli meşgûl olduktan sonra zirâat hakkında ma'lûmât-ı ibtidâiyye olmak üzere evvelce vermiş olduğu dersin tevsî'i zımınında birkaç suâl dahâ irâd eder bir aralık der ki:

- Elma ne zamân toplanmak lâzımdır?

Ya'nî hangi zamân elma toplanmasına dahâ müsâittir.

- Bahçivanın bir tarafa savuşup gitmiş ve köpeğinin de bir ağaca bulunduğu zamân bîttabî dahâ muvâfıktır.

80- Bir Pederin Mühim Bir Keşfi

Sarhoşluktan kendisini toplayamayan bir peder geçenlerde bir gün ahhâbından birine tesâdüf eder. Der ki:

- Ne günlerde mühim bir şeyi keşfettim.

- Nedir bakalım?

- Bizim çocuğun ne kadar yaramaz olduğunu ma'lûm ya... Bir kere bağırmaya başlayacak olursa susmak bilmiyor... İnsânın [S. 82] kafası patlıyor... İşte bu balaya karşı mühim bir şeyi keşfettim.

- Ne imiş.

- Çocuk ne kadar bağırır ise ben ondan ziyâde bağırıyorum. İşte bu patırtı arasında çocuk fenâ hâlde şaşırıp korkarak nihâyet susmaya mecbûr oluyor!

81- Bir Kadının Hedîyesi

Yılbaşı yortusundan iki üç gün sonra yekdiğerine tesâdüf eden iki arkadaş şu yolda bir muhâvere cereyân eder:

- Arkadaş!.. Bu sene yılbaşı yortusu münâsebetiyle zevcen sana nasıl bir hediye verdi?

- İyi bir şeyi verdi.. Hâlbuki ben ona böyle bir hedîye vermediğimden dolayı hakîkaten müteessifim!

- Ne zararı var! Sen de önümüzdeki yılbaşı ona verirsin.

- Ben de bu arzûdayım... [İn-şâ‘-Allah] önümüzdeki yılbaşı zevcemın böyle bir hedîyesi alacağı olsun?

- Fakat zevcenizin verdiği hediye ne idi?

- Siyâh bir göz!

- Bu ne demek..siyâh göz ne oluyor?

- [S. 83] Gözümün ne hâlde olduğunu görmüyor musun? Yılbaşı gecesi kendisine yeni bir fistan aldığım için gırtlak gırtlâğa kavga ettik...

- İyi sonra!..

- Sonra ben ona vurdum... O da bana.. Fakat bir aralıml! “- Sen bana yılbaşı hedîyesi vermedin ise bari ben sana vereyim!” diyerek gözüme bir yumruk aşk etti. Az kaldı gözüm patlayacak idi. Bereket versin ki biraz geriye çekilmiş idim. İşte bu hâle girdi. Simsiyâh oldu. Lâkin alacağı olsun!.. Önümüzdeki yılbaşında ben de ona bir siyâh göz takdîm edeceğim görürsün!

82- Bir Tâli’siz

Son derecelerde çirkin olması hasebiyle kaç kız ile izdivâca talib olmuş ise cümlesi tarafından ya cevâb-ı red veyâhûd:

Size zevce olmaktan ise hemşîreniz olmayı daha muvâfık bulurum. Zirâ sizden evvel bir diğetine söz verdim!

Zemininde bir mukâbele görmüş olan Parisli bir delikanlı nihâyet bir kıza daha talib olur. Bir müddette buna mülâzemet ettikten sonra maksadını efhâm [S. 84] edip izdivâca da‘vet etmek zamânı hulûl eder. Tâli’siz delikanlı bu defa‘da tâli’n kendisine yardım edeceğinden şübhe eder ise de ma‘şûkasının daha ziyâde güler yüz

göstermesinden cesaretleterek i'lân-ı aşk etmeye karâr verir. Bir gece yine ma'sûkasıyla birleşerek hasbihâlde bulunur iken delikanlı der ki:

- Sevgilim... Güzel Polinim... Benim zevcem olacak mısınız?

- Hayır Hobret!.. Maa'l-teessüf olamayacağım!

- (Pek ziyâde bir heyecân ile) Niçin olamayacaksınız?

- Zevceniz olmaktan ise...

- (Sözünü keserek) Hemşîrem olmayı tercih ediyorsunuz ha!... Ricâ ederim hemşîrem de olmayınız... Zîrâ şimdiye kadar hangi kızın dest-i izdivâcını taleb ettim ise bu cevâbı aldım.

- Fakat ben size böyle bir cevâb verecek değil idim.

- Ya ne diyecek idiniz?

- Zevceniz olmayıp yengeniz olmaya karâr vermiş idim.

Delikanlı şiddetli bir ra'seye dûçâr olur. Heyecânla der ki:

- Anlayamadım Polin... Yengem mi olmaya karâr verdiniz?

- Evet. Hatta bu karârı icrâ bile ettik.

- (Büsbütün şaşırarak) Artık anlayamayacağım!... Nasıl oldu da bu karârı icrâ ettiniz?

- [S. 85] Amcanız kendisine zevce olmaklığımı teklîf etmiş idi. İşte bu teklîfi kabûl ettiğim için artık yengeniz olmuş sayılmaz mıyım?

83- Zeki Âşık

Mis Klariti bir gün odasında oturup el işleriyle meşgûl iken hizmetçi kız pek ziyâde bir telâş ile içeriye girer.

Hizmetçinin bu telâşı misi de şaşırtır. Bu da heyecânla der ki:

- Ne oldu... Ne var? Çabuk söyle!

- Ah mis ne diyeyim... Hani ya ikisinden birine izdivâc va'dinde bulunmaya mecbûr olduğunuz delikanlılar yok mu?

- İyi... Var... Ne olmuş?

- (Büsbütün şaşırarak) Aman nerede...

- Sofada... İkisi de biri birini tanıyor iseler de nasılsa burada birdenbire tesâdüf ettiler...

- (Ellerini oğuşturup) Şimdi ne diyeceniz?

- Öyle ya... Şimdi ne cevâb vereceksiniz?... İkisini birden kabûl etmekten ise...
- İkisini birden başımızdan savup bir üçüncü tâlib zuhuruna intizâr etmeliyiz!..
- [S. 86] Aman madmazel!. Bu nasıl olur?
- Pekâlâ olur. Mâdemki bunların ikisi de burada yekdiğerine tesâdüf ettiler. Artık olamaz...

Hizmetçi kız bir müddet çırpındıktan sonra der ki:

- İyi ama şimdi ben bunları nasıl savayım... (Biraz düşündükten sonra) Pederimin bir kumar oyununda olanca servet ve sâ mânânını kayıp ettiği cihetle iki günden beri ağlaya ağlaya gözlerime kara su inerek odamda yatmakta olduğumu ve hiçbir kimseyi yanıma kabûl edemeyeceğimi söylersin.

Mis Klareti bu sözü söyleyip hizmetçi de:

- Ha... Bu yalanı iyi buldunuz.. Ben şimdi ikisini de def' ederim! Diyerek dışarıya fırlayacağı sırada hemen kapı açılır.

İki âşıktan yalnız biri uzun şapkasını eline almış ve redingotunun önünü iliklemiş olduğu hâlde bir tür ihtirâm-kârâne ile içeriye girip yerlere kadar eğilir.

Hizmetçi ile Mis Klareti dûçâr oldukları hayretten âdetâ donmuş gibi kalırlar.

Zeki âşık ma'sûkasını bu sûrette selâmladıktan sonra der ki:

- [S. 87] Pek bîhûde bir zahmette bulunmaktan sizi kurtarmak için artık müsâade istihsâl etmeksizin içeriye girdim mis!

- Nasıl zahmet? Anlayamadım?

- Hizmetçiniz vâsıtasıyla burada tertîb eylediğiniz bir yalan ile beni buradan savmak zahmetinden sizi ve hizmetçinizi kurtardım...

- (Gülerek) Fakat biz yalnız sizi değil, ya'nî bir kişiyi değil iki kişiyi birden savmayı düşünüyor idik.

- O hâlde size daha büyük bir hizmette bulunmuş oldum.

- Ne gibi hizmet?

- Diğer âşığınızı ben daha evvel buradan savdım.. Siz böyle bir yalan uydurmakla meşgûl iken ben de burada tesâdüf eylediğim diğer âşığa:

“ – Vah vah... Pek ziyâde teessüf ettim... Mis Klareti'nin pederi dûçâr-ı iflâs olmuş... Yegâne vârisi olan kızını Mis Klareti de ağlaya ağlaya müdhiş bir göz

hastalığına uğramış. Ben göz tabîbi olduğum için hemen şimdi beni çağırtmışlar... Muâyene edeceim!!”

Dedim. Meğer diğer âşığınız o kadar budala bir herif imiş ki benim bu sözümü ciddi zannederek şapkasını alır almaz arkasına bile bakmaksızın:

- [S. 88] Ben parasız bir kızı ne yapayım?

- Diyerek fırladı gitti. Siz deburada hâlâ telâş içinde idiniz.. Sizi ne kadar sevdiğimi şundan anlayınız ki her söze derhâl aldanıp kanan bir budaladan kurtulmanıza sebep oldum.

Mis Klareti:

- Teşekkür ederim!

Diyerek başını eğdikten sonra zeki âşık hayret ve heyecânı hâlâ zâil olmamış bulunan Mis Klareti’ye kolunu verir. O da kabûle mecbûr olur.

- Haydi müsâade buyurunuz da diğer bir odaya giderek hem gözlerinizi hem de bir müddetten beri âşıklarınızdan hangisi için dûcâr-ı helcân olduğu bilinemeyen kalbinizi muâyene edeyim de ona göre bir reçete tertîb edeyim! Diyerek şiddet-i mahcûbiyetinden yanakları kıpkırmızı olan kızcağızı diğer bir odaya çekip götürür.

84- Bir Vâlidenin Mahcûbiyeti

Gelen misâfirleri birer birer kapıdan savmak için kendisinin hânede bulunmadığı yedi sekiz yaşındaki oğlu vâsıtasıyla misâfirleri söyletmeyi i’tiyâd etmiş olan bir kadının bir gün yine kapısı çalınır.

Kadın yine oğluna:

- [S. 89] Telli... koş kapıyı aç.. Eğer misâfir ise anam evde yok, de.

Diyerek oğlunu sokak kapısına saldırır.

Çocuk kapıyı açar. Bir misâfir daha!. Aldığı emr ma’lûm ya.. Aslâ tereddüd göstermeksizin der ki:

Kimi istiyorsunuz?

- Vâlideniz burada mı?

- Hayır evde yok..

- Nereye gitti?

- Biraz çarşıya gitti.. İş var..

- Acabâ ne zamân gelecek?

- (İçeriye doğru dönüp) anne! Şimdi ne diyeyim? “Annen ne zamân gelecek?” diye soruyor...

85- Bir Tabîbin Cevâbı

Bir tabîbe dikkatsizliğin veya tecrübesizliğin eseri olarak vefâtına sebep olduğu hastaların keyfiyet-i vefâtlarından dolayı vicdânen hâsıl olan mesu’liyeteye karşı ne ile müteselli olacağını sormuşlar. Cevâben demiş ki:

- Ne ile müteselli olacağım? Ölü yıkayıcı, kefen satıcı, mezâr kazıcı gibi birçok da duâcı kazanmış olmakla...

[S. 90] 86- Ehl-i Keyf

Bir meclisde ehl-i keyf olanların en semîhi hangileri olduğuna dâir bahsederlerdi. Bu bâhisde hakk-ı müsâbakayı hiç kimse afyon tiryâkisiyle tütün tiryâkisine vermedi. Zirâ dinledi ki:

- Hiç sizde sahâvet olur mu ki bir kimse “Pöh!” diyecek olsa “Afyon mu çatlatdın!” diye kıyametleri koparabilirsiniz. Bir kimse tütün kesenize el dokunduracak olsa cânınız sıkılıp derîğ etmeye çalışabilirsiniz.

Öte taraftan esrâr-keş kendi sınıflarında sahâvet olduğunu iddiâ edince denildi ki:

- Sizde sahâvet yoktur. Fakat esrâr memlû nargilenizden hepiniz teneffüs edebilirsiniz.

Enfiye tiryâkileri sahâvet husûsunda hakk-ı müsâbakayı kazanmaya takarrüb ederlerse ne dersiniz?

- Efendim! Biz enfiyemizin mihafazasını her ehl-i keyfe kemâl-i muhabbet ve nezâketle takdîm ederiz. Hatta enfiyeyi muhafazanın bir tarafında kümeline ve tozu toprağı aşağıya itip kısm-ı enfesi üstünde nevlenmesi için üç parmağımızla mahfazaya “Şak! Şak! Şak” vurup kapağını açmak zahmetini de almaması için muhafazanın kapağını bile açarak takdîm ederiz!

[S. 91] Fi’l-vâki‘ enfiye tiryâkilerinin bu nezâketini ve sahâvetini cümle tarafından tasdik edilmeye davranılmış idiyse de evvelce kızdırılmış olan bir afyonu enfiye tiryâkisine dedi ki:

- Be cânım. Sizin ikrâmınız biri birinizdir. Biriniz diğerinize enfiye takdîm ederse o diğeri de evvelkine arz-ı mahfaza eder.

Vâkıa şu mülâhaza umûm cânibinden tasdîk olunmuştu. Bu sırada bint-ül-ineb merâklısı olan Bekrî ham-nişîn söze karışıp dedi ki:

- Sahâvet mi?.. biz dururken sahâvet hangi ehl-i keyfte bulunurmuş? Biz bir kadehcik şeyi kabûl ettirebilmek için ne kadar yalvarır yakarırız. “Hâtırım için” yahûd “Sevdiğin başı için” gibi andların bini bir paraya... Biz ikramımızı etmek, sahâvetimizi göstermek için insânı tehdît bile ederiz. “Ya içersin, ya üstüne dökerim!” Vâdilerine kadar varırız.

Huzzâr tarafından bir alkış ile hakk-ı tekaddüm Bekrî babaya verilir.

Bekâr Bir Dayının Tecrübesi⁵⁰⁷

Yâhûd

Bir Sâatte Bir Çocuk Ne Yapabilir?

Bekâr bir dayı. Evet. Henûz teehhül etmediği ve evlâd sâhibi olmadığı cihetle evlâd muhabbeti ne olduğunu da henûz his[S. 92]etmemiş genç bir dayı tasavvur ediniz ki familyası halkı müctemian bir yere misâfirliğe gidip henûz üç yaşındaki yeğenini de kendisine bırakmışlar... Hatta gittikleri zamân çocuğun vâlidesi kendi birâderi olan genç ve tecrübesiz ve henûz evlâd muhabbeti hissetmemiş olan bekâr dayıya:

- Karındaşım!... Artık yeğenini sana emânet bırakıyorum... Biz bir sâate kadar geliriz... Sen de çocuğa dikkat ediver. Elini ateşe filân sokmasın. Nerdubândan düşmesin gibi tenbîhler ve ihtârlar da edilmiş! Hâlbûki genç dayı oralarda mı?

– Siz merâk etmeyiniz. Keşke her gün benim kadar çocuğa dikkat etmiş olsanız daha ne isterim!

Diyerek hemşîresini savdıktan sonra üç yaşındaki yeğeni ile yalnız kalmış. Şu kadar var ki bekâr dayı öteden beri bir tecrübeye bulunmak istiyor imiş. Kendi kendine:

- Eğer bir çocuk bir mahalde yalnız kalıp her türlü harekâtında tamâmıyla serbest bırakılacak olsa meselen bir sâat zarfında ne gibi şeyler yapabilir... İşte bunu anlamak ve görmek istiyorum.

Der imiş. Bu def’a üç yaşındaki yeğeni ile yalnız malınca bu fırsattan istifâde için hayli zamândan beri icrâsını tasavvur [S. 93] ettiği tecrübeyi mevki’-ı fi’le koymak istediğinden hemen bir kenâra çekilip çocuğun hiçbir hareketine müdâhele etmemeye

⁵⁰⁷ Metin incelemeye dâhil edilmediğinden sıra numarası verilmemiştir.

karâr vermiş ve eline aldığı kağıd kalem ile de yeğenin bir sâat zarfında neler yaptığını sıra nomerosu ile kaydederek şöylece bir cedvel teşkîl eylemiş:

1 – On beş dakîka kadar muntazaman teneffüs etmeksizin mütemâdiyen ağlayıp çağırdı.

2 – Ba‘de yanımı gelerek saçımı, yolmaya başladı. Âslâ müdahale etmedim ise de o kadar çok kıl kopardı ki möbâlağa olmasın amâ ufak bir minder yastığını kopardığı kıllar ile doldurmak mümkündür.

3 – Ondan sonra sobanın ateşlerini karıştırmaya mahsûs olan demirini alıp dîvârlar üzerine yapıştırılmış olan yaldızlı kağıtları boyunun uzanabildiği yerlere kadar pâreleyip kirletti.

4 – Porselenden ma‘mûl kıymetdâr bir vazoun içine oturmaya çalışıyor iken vazoyu kırdı.

5 – İrili ufaklı altı düğme yuttuktan sonra tedricen açmaya başladığı makaranın iplerinden bir kısmını kopara kopara yedi.

6 – Vâlidesinin dikiş kutusu derûnunda her ne varsa kâffesini sobanın içine attı.

7 – Kediye yakalayıp hayvânın kafasını zor ile bir kadeh içine sokmaya çalışıyor iken elleri tırmalanıp kanadı.

8 – Bir oyuncak vagon içindeki çiviye çıkarmak için küçük küçük hemşiresinin balmumundan yapılmış bebeğini çekic gibi isti‘mâl etmeye çalıştığından zarîf bebeğin kafası koptu.

9 – Kanapenin üzerinden atladığı sırada yere düştü ve düşerken iki kıymetdâr vazoyu da berâber düşürerek kırdı.

10 – Elinden almak istediğim bir değnek ile iki pencere camı kırdı.

11 – Sobanın yanındaki beyâz elbiseyi simsiyâh etti.

12 – Ben bir aralık dışarıya çıkmış idim. O esnâda sobadan düşürüp oynadığı atşe ile halıyı yakmış.

13 – Kanepenin altına girdi. Reçel kavanozunu önüne koyduktan sonra dışarıya çıkaramadım.

14 – Bir sandalyenin ayakları arasına girip sıkıştığından kendisini oradan çıkarır iken sandalye kırıldı.

15 – Bir sürâhi derûnundaki sütü vâlidesinin terlikleri içine döktü.

16 – Vâldesinin geldiğini hissederek etmez kendisini karşılamak için kapıya doğru olanca sür'atle koşar iken [S. 95] neredubândan yuvarlandı. Burnu kanayıp elbisesinin bir tarafı parça parça oldu.

Bekâr dayı bu tecrübesini hâvî olup bir sûretini buraya derc ettiğimiz raporunu hemşîresine verdiği zamân:

- Çocuk bugün pek uslu oturdu. Yalnız sen gittikten sonra biraz ağladı ise de sonra sustu. Pek güzel oynayıp eğlendi. İşte her hareketini zabt ü kayd ettim. Eğer çocuğunuzun ağlamamasını üzülmemesini arzû ediyor iseniz siz de bu sûrette hareket ediniz! Dedi ise de zavallı kadıncağz ortalığı bu hâlde görür görmez fenâ hâle girmiş ve bekâr dayıya çocuk teslim etmek kadar budalalık olamayacağını kendisi de teslim eylemiş ise de artık iş işten geçmiş idi.

Hizmetçi Kızın Nişânlısı⁵⁰⁸

Paris'te orta hâlli âilelerden biri nezdinde hizmetçilik etmekte olan kızlardan biri nişânlısı ile ara sıra görüşmek için hâneden dışarıya çıkmaya vakit bulamadığı cihetle, nişânlısının haftada bir iki def'a olsun hâneye gelmesine sâhibe-i hâne tarafından müsâade ediliyor. Fakat hizmetçi kız nişânlısı hânede olduğu zamân da yine işleriyle meşgûl olduğundan bir gün sâhibe-i hâne der ki:

[S. 96] - Polin! Nişânlın buraya geliyor değil mi?

– Evet madam geliyor! Müsâade ettiğinizden dolayı teşekkür ederim.

– Fakat o delikanlı burada bulunduğu zamânlar sen yine işlerin ile meşgûl bulunuyorsun. İşleri biraz bırak da nişânlın ile konuş...

– (Bir tür sâdedilâne ile) ah madam! Ne söyleyeyim? Konuşmaya vakit yok ki...

– Bu ne demek? Konuşmaya neden vakit bulamıyorsunuz?

– (Önüne bakıp kızarak) Nişânlım burada bulunduğu müddetce bir dakîka bile boş kaldığı yok...

– Karnını doyurmakla... Düğünümüz için biraz tasarruf ederek para biriktirmeye mecbûr olduğundan dışarıda yemek yemeyip ekseri def'a karnını burada doyuruyor.

– Öyle ise şimdi anladım. Sen bu herif ile görüşmeye başladığın zamândan beri hânemizin masrafı iki kat olmuş idi. Günde iki okka ekmek sarf olunur iken ba'zı günler dört okka ekmek alınmasın ve diğer mesârifin ara sıra yine bu nisbette artmasın sebebini bir türlü anlayamıyor idim. Şimdi anladım.

⁵⁰⁸ Metin incelemeye dâhil edilmediğinden sıra numarası verilmemiştir.

[S. 97] Kıskanç Kız!⁵⁰⁹

Marsel, şatoya mümtedd olan yol üzerinde kayıtsızca yürümekte idi. Nâgihân, ayakları önünde mütefekkir bir elden düşmüş gibi görünen bir yelpaze gördü. İpekten mesnu‘ büyük bir kelebek gibi yelpaze yeşil otlar üzerinde bir vaz‘-ı latîf almış idi. Bu zamânda bir sedâ şöyle dedi:

- O, mösyö! Pek latîfsiniz, kapım buradan biraz uzaktadır. Yelpazemi evime kadar getirirsiniz değil mi?

Marsel, karşısında latîf bir sîmâ gördü. Câzibeperver iki göze, la‘lgûn leblere, kırmızı ruhlara, inci misîl beyâz dişlere mâlik olan bu dilber kız sözlerine i‘lâve etmişti:

- Yelpazemi oraya kadar getirdiğiniz hâlde mükâfâtını görürsünüz!..

Delikanlı mahcûbâne eğildi, yelpazeyi aldı, sâhibesini selâmladı. Enzârıyla perî-i nâzikterin ikâmetgâhının kapısını aradı. Düşünmeye başladı:

- Bu perî, Paris’in meşhûr aktiris (Pulet)dir. Burada mütefekkiren bulunmada ne ma‘nâ var? Her hâlde burada bir vak‘a güzêrân ediyor... Bu yelpaze tesâdüf yere düşmedi mi?

[S. 98] Pulet, latîf sâyeler bırakan bir takın altında bir kanepeye oturmuştu.

Marsel, mahcûbâne ilerledi. Yelpazeyi sâhibesine takdîm etti de:

- Hizmetinizde bulunmak bendeniz için şereftir madam! Diyebildi.

- Teşekkür ederim mösyö. A, kırılmamış öyle mi, oh! Ne a‘lâ... Elimden düşürmüştüm. İyi haydi bakalım. Evvelâ oturunuz.

Şimdi mükâfâtı düşünelim. Ne mükâfât istersiniz? Yelpazenin hareketiyle temevvüc olan havâ-yı nesîmi (Pulet)in kumral saçlarını hareket ettiriyor ve sâf ve kûtlı bir lavânta râyıhası takın havâsını ta‘dîr eeyliyordu. Şâyân-ı hayret bir hüsn ü âne sâhibe olan bu perî-i şûh adamın karşısında (Marsel) mebhût olmuş ve verecek bir cevâb bulamamış idi. Encâmkâr şu iki kelimeyi irâd edebildi:

- Ben bilemem.

- Susuz musunuz?

- Teşekkür ederim, hayır.

- Bir sigara?

- Kullanmam, madam.

[S. 99] - Bir bûse?

⁵⁰⁹ Latîfeden ziyade küçük bir hikâye niteliğinde olduğundan incelemeye dâhil edilmeyip sıra numarası verilmemiştir.

Kendini kaybetme derecelerine gelen Marsel kekeledi:

- Fakat bu sahîh olmak üzere maa'l-teşekkür...

– Pekâlâ. Evvelâ sana elimi veriyorum. Şimdilik buna kanaât et, sonra seni düşünürüz. Musanna' bir çift bilezik ile tezyîn kılınmış kar gibi beyâz. Nermîn bilekler, Marsel'in zâten enzâr-ı harîsâne ve meftûnânesini celb eylemişti.

(Marsel)in harâretli dudakları (Pulet)in nermîn elleri üzerine dokundu.

Husûle gelen sedâ, havâyı ihtizâza getirdi. Pulet dedi ki:

- Bugünlük bu kadar yetiştir!

– Lakin yarın?

– Yarın görüşürüz.

Bu latîf günün akşamı Marsel amcası (Didiye)nin nezdine vâsıl olduğu zamân gâyet beşûş ve mütebessim olduğu hâlde, hem de mütefekkir idi. Hergün kendisini kapıdan istikbâle şitâbân olan ve iri iki latîf mavi gözlere sâhibe olan amcazadesi (Mary) evrâk ve ezhâr arasında pervâz eden kanadları renkli kelebekler gibi koşarak geldi. Mütebessimâne dedi ki:

- Oh! Amcazâdem, bugün ne kadar keyiflisin?

Marsel, mütebessimâne cevâb verdi:

[S. 100] – Lakin bir şey yok azîzim. Civâr ormanda gezmeden da'vet ediyorum.

Genç kız hissiyâtını ketm edemedi. Bir nazar-ı isterkâbile dedi ki:

- Buna inanmam, Marsel, aşağıda ceviz toplayan baba (Farumans)sının civârındaki şatoya gittiğini ve bir kadınla konuştuğunu haber verdi.

– Yalandır.

– Yalan değil! Yapraklar ve çiçekler bir yolu enzâr-ı beşerden bir dereceye kadar ihfâ edebilirler. Ba'zen tesâdüf bu gibi ma'naları da bertaraf edebiliyor. Düşününüz, Marsel, öyle değil mi?

– Lakin küçük kız, cânımı sıkıyorsun. Bu gibi şeylerin sana âidiyeti olmadığını bilmiyor musun?

– Bil'akis amcazâdem. Bu benim vazîfemdir. Anlıyor musun senin bir daha oraya gittiğini duymak istemem.

Pekâlâ barışalım. Bir daha oraya gitmeyeceğim.

– Pekiyi, barışalım. Öyle ise beni der-ağûş et.

Ertesi günü Marsel, kimseye görünmemek üzere ihtiyâtla şatodan içeri girdi. Yerde yelpaze yok idi. Fakat şatonun kapısı aralık bırakılmıştı. (Pulet)i gördü:

[S. 101] - İnsâfsız!

– O..! Sabırsız dostum!

Tatlı bir muhavere başladı. Pulet hakikat hâli anlattı: Bu şato gâyet ihtiyâr, ol nisbette sâhib-i servet ü yessâr Mösyö (Berteran) nâmında yeğendir. Beni çok sevdiği için buraya getirdi. Birlikte ömr-güzâr oluyor isek de yine pek cânım sıkılıyor. Berteran ara sıra dışarı çıkar. Sen de her gün buraya gelmeyi arzû ediyorsun amâ dikkat ediniz ki dostum, Berteran gâyet kıskançtır.

Mülâkâtlar tekrâr etmeye başladı. (Marsel)in enzâr-ı hevesdânesinden kaçmıyordu. Marsel, buralarını düşünmediği ve nazar-ı dikkate almadığı nisbette Mari hafıyyen delikanlıyı ta‘kib ediyordu. Nihâyet bir gün genç kız dedi ki:

- Marsel beni aldatıyorsun.

– Niçin azîzem?

– (Mahcûbâne) bana bir daha şatoya gitmeyeceğini va‘d etmiş idin.

– Lakin gitmiyorum Mariciğim. Tecrübe et.

– Ben tecrübe ettim. Bugün de seni ta‘kib ettim. Şatoya girdiğini bizzât gördüm.

Yine oraya gidiceksin.

[S. 102] – Lakin hayır...

– Oraya gitme Marsel.

– Lakin cânımı sıkıyorsun.

Zavallı kız hicâbından sarardı. İleride bir fenâlık zuhûru ihtimâlinden bahsetti. Marsel omuzlarını kaldırmakla iktifâ etti. Mari’yi terk ettikten sonra soluğu şatoda aldı. Cereyân hâli Pulet’e bir tafsîl anlattı. Pulet dedi ki:

- Benden daha kıskanç ha?

– Âdetâ bir çocuk!

Her şey unutuldu. Ayş ü zevke başladılar. Tam bu zamânda şimendifer istasyonunda tren bekleyen Pulet’in yavuklusu (Berteran) bir genç kızın kendisine doğru sür‘atle geldiğini gördü. Genç kız dedi ki:

- Mösyö Berteran trenden sarf-ı nazar ediniz. Hemen bu dakîkada evinize da‘vet ediniz. Çünkü bir kazâ vuku‘ buldu, hasta var.

Bunu diyerek genç kız başını çevirmeksizin sür'atle koşarak ikâmetgâhına avdet eyledi. Mösyö Berteran, bir lahza tereddüden sonra şatonun yolunu tuttu. Kârîlerimiz, şatoda güzerân eden hâli bilirler.

[S. 103] Üç hafta sonra (Marsel)i amcasının ikâmetgâhına getirirlerdi. Esnâ-yı sayd ü şikârda yaralanmış. Hakikat hâlde bir düvelloda cerîhadâr olmuş. Cerîhası hayli ağır idi. Mari, delikanlının yatağına yaklaştı. Gözleri yaşarmış olduğu hâlde mahcûbâne dedi ki:

- Söyleyiniz Marsel. Beni afv ediyor musunuz?

- Afv edecek ne var, Mariciğim?

Genç kız şiddetle ağlamaya başladı.

- Kâbil değil. İ'tirâf edemeyeceğim... Beni afv etmezsin ben pek fenâ bir kızım... Seni öldürmek istediklerine sebep benim... Lakin ben bilmiyordum ki... Eeğr sen ölseydin... Ben de ölecektim... Buna emîn ol...

- (Hayretle) Lakin ne demek istiyorsun Mari. Söyle, anlayamıyorum.

- (Bir lahza tereddüden sonra) Seni mösyö (Berteran)a ihbâr eden ben idim.

- (Hayret ve istiğrâbla) Nasıl? Mösyö (Berteran)a ihbâr mı ettin... Nasıl...

Delikanlı düşünmeye başladı. Genç kızın hakkı vardı. Düvelloda cerîhadâr olması kendisine bir mücâzât idi. Mari'nin sîmâ-yı tâbnâkini semâvî gözlerinden düşen katarât-ı serşekini gördü, kalbi heyecâna kaldı.

[S. 104] Bu anda genç kız mahcûbâne soruyor idi ki:

- Eğer beni afv ettinse, der-ağûş et.

Delikanlı müştâkâne sâf kızı ağûşuna aldı... Bu vak'adan sonra Marsel ve Mari yekdiğerleriyle izdivâc etmişlerdi. Üç sene geçmiştir. Her şey unutulur. Yalnız şunu unutmamalı ki: Gül ağaçlarında, henûz güller neşv ü nemâ bulmadan dikenler çıkmaya başladığı gibi kızlarda da ekseriyâ muhabbetin zuhûrundan evvel kıskançlık başlar. (Bitti)

87- Nöbetçi İle Şık Bir Mösyö

Fransa'da baruthâne nöbetçilerinden birinin yanına sigara içerek şık bir mösyö gelir. Nöbetçi der ki:

- Afv edersiniz efendim. İçeri girmeden evvel sigarayı söndürmeniz iktizâ eder.

- Fakat yazık olacak, tütünüm pekiyi idi!

- Zararı yok efendim, bana veriniz. Siz çıkıncaya kadar ben içerim.

88- Çiçekçi

Delikanlının biri teehhülünden bir gün evvel nişanlısını alıp bir çiçekçi mağazasına götürür. Alacakları şeyleri alıp da avdet [S. 105] edecekleri esnâda dükkân sâhibi kendilerini kapıya kadar teşyî‘ ederek der ki:

- Ümîd ederim ki madmazel diğer defa‘ında bizi unutmaz.

89- Bir Odada

- Bana bir sigara kâğıdı ver.

- Al.

- Biraz da tütün ver.

- Buyur.

Sigarasını yaktıktan sonra:

- Bir de kibrit i‘nâyet buyrun.

Arkadaş (kibriti verdikten sonra):

- Artık sigara içeceğiniz ağzınızdan başka bir şey kalmadı.

90- İki Dilenci

İki dilenci bir kapıya gelir.

Hizmetçi kız:

- Bu önlüğü ikinizden hanginize vereyim? diye sorar.

İlk dilenci kemâl-i nezâketle şu cevâbı verir:

- Ona veriniz madmazel. Ben artık mahalleyi terk ediyorum. Bugün kendisini müşterîlerime takdîm için yanıma aldım.

[S. 106] 91- Mekteb Muallimi İle Talebesinden Biri Arasında

Mekteb Hocası – Jozef, pederin “Şömine”ye dört parça pastırma asıp da bunlardan birini mekteb hocasına gönderirse, geriye kaç parça kalır?

Jozef – Üç.

Mekteb Hocası – Pek güzel. Haydi bu misâli pederine naklet de hesâbdaki terkîni anlasın...

92- Tama‘kâr

Tama‘kârın biri sofrada misâfirlerine karşı dâim küçük kaşık bulundurur imiş. Bu sebeple hoşafa sıra geldiği zamân sofrada bulunanların kaşıkları hoşaf kaşığına nisbetle kahve kaşığı kadar kaldığı hâlde kendisi için ma‘lûm bulunan hoşaf kaşığından da büyükçe bir kaşık bulundurur imiş. Gâyet harâretli bir günden sıra hoşafa geldiği zamân hâne sâhibi olan tama‘kâr her defa‘ kaşığı ağzına götürür ve içtiğini müteâkib derince bir “Oh!” çıkar imiş.

Sofrada bulunup bu hâli gören zürefâdan biri bir gün dayanamayarak der ki:

- Ne olur efendim, elinizdeki kaşığı lütfetseniz de bir “Oh!” da kulunuz çeksem...

[S. 107] 93- Patlıcan Sevmeyen Bir Adam

Latîfe ve yârenliği seven bir adam, bir gün patlıcan sevmeyen bir refikini yemeğe da‘vet eder. Azîzlik olmak üzere yemeklerin kâffesini patlıcandan tertîb ettirir. Mâmâfih refiki için ba‘de yenilmek üzere taâmda ihzâr ettirir. Sofraya oturulur. Evvel patlıcanlı bir çorba, ba‘de patlıcanlı et ve daha sonra zeytinyağlısı, oturtması, kapaması sıra ile yenilir. Hâne sâhibi patlıcan sevmeyen adama ara sıra “Aman efendim hiç rağbet buyurulmuyor, ricâ ederim efendim, buyurunuz!” dedikçe bîçâre adam “Âfiyet olsun yiyorum efendim!” der ve hâne sâhibine karşı hürmet ve riâyete mecbûr bulunduğu için fazla bir şey söyleyemez ve muttasıl kuru ekmek yer imiş.

Nihâyet el-emr pilav gelir. Bunun da patlıcanlı olduğunu gören bîçâre misâfir artık ümitsizlikle elini ve ağzını silip ve hamdûsenâ ile eyledikten sonra mütessifâne sofra başında duran hizmetçiye hitâben:

- Kuzum Ahmet Ağa bana şuradan bir su alıyor, amâ patlıcansız tarafından olsun...

Misâfirin cümlesinden bir kahkahadır kopar. Sofradan kalkılır, patlıcan sevmeyen adamcağıza patlıcansız olarak mükemmel bir sofra çıkarılarak bu sûretle açlıktan karnında hora tepmekte bulunan soğlucanların oyununa hatme verilir.

94- Sağır Bir Değirmenci

Gâyet sağır bir değirmenci varmış. Bu adam “kulağının dibinde davul çalınsa duyamaz!” denecek sûrette olup fevkalâde sağırlığından dolayı bîçâre adamcağız kimse ile görüşmez imiş. Bir gün sırtında bir çuval buğdayı bulunduğu hâlde değirmene doğru gitmekte iken karşıdan bir yolcu çıkar.

Bîçâre adam, karşıdan tanıdığı birinin gelmekte olduğunu görünce ümitsizlikle müteesifâne kendi kendine der ki:

- Hay ah cezâsını versin. Nereden karşıma çıktı? Şimdi ne yapmalı? Buna bir çâre gerek sağırlığı bildirmemeli. Bu adam yanıma gelince evvelâ bana “Selâmün-aleyküm” diyecek. Sâniyen arkamdaki çuvalın içinde ne bulunduğunu soracak. Sonra da elbet şuradaki ırmağın derinliğini suâl edecektir. Sıra ile bu cevâbları verir geçeriz der ve kalben mesrûr ve şâdân olarak karşıdan gelmekte bulunan adamın vürûduna müteazir bulunur. Gelen adam ise evvelâ, bu suyun neresinden geçilir? Diye suâl edince:

Sağır adam:

- Ve aleyküm-selâm! Der. Yolcu anladık sana suyun geçidini soruyorum deyince mukâbil:

- [S. 109] Un çuvalı.

- Hay Allah müstehakkını versin demesine mukâbilde:

- Tam on kulaçtır! Demiş.

95- Normandiyalı

Fransa'nın Normandiya eyâletinden biri Paris'de gezdiği sırada bir sarrâf dükkânının önünde durur. Koca dükkânın içerisinde bir şey bulunmadığını gören Normandiyalı müteaccibâne suâl ederek:

- Bu dükkânda siz ne satarsınız?

- Eşek kafası!

- Pazar olsun. Çok kârlı iş imiş. Ne kadar revâc bulduğunu şundan anladım ki dükkânda yalnız bir dâne kalmış demiş...

96- Ziyâ-yı Kamer ve Noter Yamağı

Ressâmın biri gâyet üstâdâne bir tablo vücûda getirip berâyı furûht-ı bazârda bir mahale ta'lîk etmiş. Tablo ziyâ-yı kameri irâe ediyor imiş. İki arkadaş resmin önüne gelip dururlar. Bunlardan biri suâl eder ki:

- Hakîkten güzel bir resim ayın ziyâsı mükemmel görünüyor. Lâkin ay niye görünmüyor.

- [S. 110] Refiki cevâb verir:

- Onu bilmeyecek ne var? Bir noter yamağı gördüğün zamân noteri de berâber görür müsün?...

97- İhtiyâr Bir Kadın

Açık ve hafif meşreb, bununla berâber ihtiyâr bir kadın tanıdıklarından genç bir adama bir gün suâl eder ki:

- Beni kaç yaşında zannediyorsunuz?

- Zan ve suâle hâcet yok madam. Siz yaşın hadd-ı gâyesine kadar vâsıl olmuşsunuz. Hemân hakk selâmet versin.

98- Seyyâh Bir İngiliz

İngiliz'in biri "Kilkati" eyâleti dâhilinde seyâhat ediyor imiş. Bir gün bu mahale vâsıl olur ki yola devâm için mutlak bir nehri geçmek lâzım gelir. Bir sandala râkib olur. Nehir büyük bununla berâber gâyet dalgalı bulunduğundan İngiliz son derece dûcâr-ı havf ü hirâs olur. Müteessifâne sandalcıya der ki:

- Dostum! Bu nehirde hiçbir kazâ filân sebebiyle adam zâyî ettiğiniz var mı?

Sandalcı kayıtsızca:

- Hayır mösyö. Bunun için merâk etmeyiniz. Zâyî [S. 111] etsek de bulunur. Geçen hafta bir ecnebî düştü. Ertesi gün onu da bulup çıkardık!..

99- Ressâm "Vandik"

İngiltere meşâhîr ressamınınından (Vandik) büyük bir prensin resmini yapar, ressam prensin ellerini son derece bir mahâretle güzel yaptığı hâlde bil'akis güzel olan simâsına hiç dikkat etmemiş. Rüfekâsından biri bu hâli görmekle ressam der ki:

- Lâkin, prensin yüzünü lüzûmu derecesinde güzel yapmayıp da ellerini güzel yapmakta maksad nedir?

- Maksad ne olacak? Ben onun yüzünden değil bil'akis ne beklersem ellerinden bekliyorum.

100- Müvesvis Bir Adam

Bir adam uzakça bir mahale gidecek olur. Çoluğunu, çocuğunu dahi birlikte götürüp götürmemek husûsunda bir müddet mütereddid olarak bir türlü bir şeye karâr veremez. Nihâyet, re'yine i'timâd ettiği ehîbbâsından birine gidip der ki:

- Birâder ma'lûm ya, falân mahale gidiyorum.
- Evet, işittim. Hakk selâmet versin!
- Fakat çoluğu çocuğu da berâber götürüyem mi götürmeyeyim mi diye düşünüyorum. Bir türlü karâr veremiyorum. Götürsem külfetli mi olur?
- [S. 112] Külfeti göze aldırıyorsanız bırakınız.
- Amâ çoluk çocuk birlikte gitmek daha hoş olacak.
- Öyle ise götürünüz.
- Şu kadar ki kendilerine yorgunluk olur diye korkuyorum.
- Öyle ise bırakınız.
- Lâkin benim burada bulunmadığım müddet cânları sıkılacak değil mi?
- Öyle ise götürünüz.
- Mevsimin pek sıcak olması endişemi mûcib olur. Bir hastalığa duçar olurlar diye düşünüyorum.
- Öyle ise bırakınız.
- Maa-mâfih refâkatimizde bulunacaklar içinde hekîm de var. Hem hastalık sağlık hep bizim için olduğundan burada kalsalar bile yine hastalık tehlikesi bakîdir. Ba-husûs ben de yanlarında bulunamayacağım.
- Öyle ise götürünüz.
- Evet amâ...
- Bırakınız.
- Hakkınız var...
- Götürünüz.
- Amâ cânım...
- Allah aşkına olsun, ya çocuklarını bırak, ya yakamı!...

[S. 113] 101- Aşçı İle Sütçü

Aşçı – Ay oğul! Güğümün içindeki süt değil, su!

Sütçü – Hiç öyle şey mi olur? Daha yeni sağdık. Hâlis süt.

- Cânım inanmazsan güğümü al da bak.
- (Baktıktan sonra) hay Allah müstehakkını versin! Ustam süt koymayı unutmuş, sade su göndermiş!

102- Bir Kadın

Zevcelerinin etvârı ve ahlâkı hakkında konuşmakta olan iki arkadaştan biri diğerine der ki:

- Birâder!... Vâkıâ herkes kendi zevcesinin her hâlini mükemmel görür ise de benim için öyle değildir. Zevcem kadar etvâr-ı melekâne mâlik bir kadın görmemiş idim!

- Tebrik ederim dostum.. Meğer dünyâda bir bahtiyâr zevce var ise o da siz..

- (Sözünü keserek) acele etme dostum.. Zevcem elân bu ahlâkı muhâfaza etmiyor!.. Şimdiki hâlinden bahsetmiyorum!

- Ya ne zamânki hâlinden?

- Yeni tehhül ettiğimiz zamânki hâlini söylüyorum!. İşte [S. 114] o zamânlar idi ki dünyâda zevcem kadar ahlâk ve etvâr-ı melekâneye mâlik bir kadın dahâ bulunmadığı iddiâ eylemekte idim.

103- Ekonomi Bilir Bir Kadın

Kadınların ekserîsinin ekonomiye kendileri kadar vâkıf hiçbir kimse bulunmadığı iddiâsında olduklarını söylemeye hâcet var mı?

İşte madam “K” da bu iddiâ da bir kadınındır.

Geçenlerde bir gün komşusu olan diğer bir kadın ile yine ekonomi ve idâre-i beytiye hakkında konuşmakta iken komşuya der ki:

- Ekonomiye bir kat daha riâyet etmiş olmak için kendi yemeklerinizi yine kendinizin pişirmekte olduğunuzu evvelce söylemiş idiniz.

- Evet!

- Nasıl bir fark buldunuz mu? Sarfiyât ne yolda?

- Pek büyük fark var?.. Aşçı kullandığımız zamânlar zevcem ne kadar yemek yiyor ise şimdi onun nısfı kadar bile yiyemiyor!.. Az tasarrufu var?

Madamın ne kadar lezzetli pişirdiğini gördünüz ya!

104- Bir Babanın Hîlesi

Londra’nın en zengin tâcirlerinden birine dâmâd olmuş olan [S. 115] bir delikanlı genç zevcesinin hâl ve hareketini aslâ beğenmediğinden bir müddet kayın vâlidesine şikâyetle bulunur ise de bu şikâyetlerden bir semere hâsıl olmaz.

Aradan bir müddet daha geçer.

Yeni gelin zevcinin hoşuna gitmeyen harekât-ı garîbesine bir kat daha vüs‘at verir.

Bunun üzerine yeni dâmâd zevcesinin ıslâh-ı hâl etmesi için kayın pederini râhatsız etmeye başlar.

Yeni gelin hareket-i gayr-ı lâıkasına ne kadar vüs‘at verir ise yeni dâmâd da şikâyetleri o nisbette arttırır.

Kayın peder birkaç defa‘ kızını çağırıp nasihât verir. Hâlbuki bununda bir te’sîri görülmez.

Yeni dâmâd son defa‘ olarak bir şikâyetle daha bulunur. Bunun üzerine kayın peder kızını çağırıp:

- Eğer ıslâh-ı hâl eylemez isen bu günlerde tahrîr etmek üzere olduğum vasiyyetnâmemde sana on para bile terk etmeyeceğim!

Der. İşte bu söz müessir nesâiyihden ziyâde te’sîr eylediğinden o günden i‘tibâren yeni gelin bi‘1-küllîye ıslâh-ı hâl eder.

105- Kanâatkâr Adam

Ba‘zı ahvâl-i garîbesiyle meşhûr olan ihtiyâr bir centilmen [S. 116] sâkin olduğu şehirde uzakta bulunan tarlasının bir kenârına bir direk dikip onun üzerine de:

“Bu tarlayı bir kanâatkâr adama hediye edeceğim!” ihtârını hâvi bir levha ta‘lîk eder. Oradan birkaç gün geçtikten sonra ihtiyâr centilmen hânesine bir adam gelerek der ki:

- Mösyö... Tarlanızdaki levhayı görüp hediyenize nâil olmak için geldim!

- Demek olur ki zamândan beri taharrî eylediğim kanâatkâr adam sen olmalısın.

Öyle mi?

- Evet. Benden daha ziyâde kanâatkâr bir adam bulamazsınız!

- (Gülerek) Garîb şey!.. Mâdem ki kanâatkâr bir adam imişsin, o hâlde nasıl oluyor da tarlamı istemeye geliyorsunuz?... Kanâatkâr olsa idiniz mürâcaât eder mi idiniz?

106- Bir İngiliz Köylüsü

Gâyetle kaba olup muâmele-i insâniyyeden aslâ haberi bulunmayan bir İngiliz köylüsü komşusuyla kavga eder. Komşusunu döver. Bu da adliyeye mürâcaât etmek

üzere bir avukat nezdine giderek ifâde-i hâl eyler. Avukat: “Bir rapor yazabilmek için komşun seni ne sûretle dövdü bana tamâmiyle ta’rif etmelisin” der.

[S. 117] İngiliz köylüsü yediği dayağı ta’rif etmek üzere elindeki kalın sopa ile avukatı evirip çevirerek öyle döver ki herifin kemikleri filân kırılarak berâ-yı tedâvi hastahâneye nakline mecbûriyet oluverir.

107- Fransa Hükemâsından Birinin Fikri

Bir kadına bir sırrı tevdi‘ eylemek, bir banknotu bir camın altına saklamaya benzer.

Gençlikte biraz [hafîf] mizâc terk edilirse, ihtiyârlıkta bir takım hatâlara sebebiyet verilmemiş olmakla berâber râhat üzere yaşanılır.

108- Askerin Cevâbı

Fransa’da askerlerden biri bir gün sivil elbise giyerek gezdiği sırada mensûb olduğu taburun mülâzımına tesâdüf eder. Derhâl kaçıp gizlenmek kâbil olamadığından kendini setr ü ihfâ‘ edemeyecek derecede gövdesiz küçük bir ağacın arkasına bîhûde gidip durur; zu‘mmunca kendini mülâzımdan gizlemiş olur.

Ertesi gün kışlada bölüğünün yüzbaşısı tarafından celb olunur. Yüzbaşı:

- [S. 118] Bana bak! Dün seni mülâzımın sivil elbise ile gezdiğini görmüş?

- Maa’l-teessüf öyle oldu efendim. Yine göremeyecekti. Lâkin arkasına saklandığım ağaç küçük olduğundan beni tamâmen gizleyemedi. Bu sebeble gördü...

109- Bir Gaskonyalı İle Marsilyalı Arasında

Bir Gaskonyalı İle Marsilyalı bir lokantada mas başında bulunurlar. Marsilyalı bir sahan mantar yemeği sipariş etmiş olmakla yemeğe başlar.

Ma’lûmdur ki mübâlağa husûsunda Gaskonyalılar ile Marsilyalılar pek ifrâtperverdirler. Meselâ hiçbir zamân bir Gaskonyalı Marsilyalı’nın sözü altında kalmak istemediği gibi diğeri de yine aynı fikir ve mütâlaanın taht-ı te’sîrindedir.

Marsilyalı’nın mantar yediğini gören Gaskonyalı der ki:

- Bu mantarlarda bir şey mi? Bunlar pek küçüktürler. Bizim memlekette tenebbüt eden mantarlar hemen bir ağaç cesametine yakın büyüklüktedirler!!!

Marsilyalı:

- Sizin memlekette tenebbü eden mantarlar bir şey mi? Sizinkiler bizimkiler yanında hiçtir. Çünkü bizim memleketteki ağaçlar hep mantardandırlar!!!

[S. 119] 110- Gömlek Tebd li

Fransa’da askeri kışlalardan birinde onbaşı neferâtı toplayarak biraz sonra nöbetçi m l zımın teftiş ve mu yeneye geleceğinden b hisle elbiselerini tem z bulunması için efr dın hemen şimdi üzerlerinde bulunan iş gömleklerinin tebdîl olunmasını ihtâr eder.

Efr ddan biri:

- Lâkin tebdîl edecek başka g mleğimiz yoktur.

Onbaşı:

- O hâlde aranızda birbirlerinizin gömleklerini değiştirin...

111- Büyük Frederik ve Kura Neferi

Prusya Kralı Büyük Frederik, ne vakit kendi taburunda yeni bir asker görse şu    suâli sorar imiş.

1. Kaç yaşındasınız?
2. Ne vakitten beri hizmetimde bulunursunuz?
3. Me’m riyetinizden memnûn musunuz?

Bir sene İspanya gençlerinden biri Prusya ordusuna kayd   kab l olunur. İspanyol Almanca bilmiyor imiş. Ordunun z b ti nefer-i merkûma yalnız Frederik’in    su lini ezberletir. Bir gün Frederik [S. 120] bu yeni askeri görmekle bir mu’t d su llerini ir da başlar. şu kadar ki bu defa’muş r n-ileyhe ikinci su’ linden başlayarak:

- Ne vakitten beri hizmetimde bulunursunuz?

Asker cevâben:

- Yirmi yedi sene!
- (Taacc ble) Yirmi yedi sene?... Kaç yaşındasınız?
- Bir efendim!

Kralın bu muhâvere üzerine merâk ve hayreti artmakla taburun zâbiti derhâl hakîkat hâli arz ve tefh m etmiş ve muş r n-ileyh bu sûretle def’-i merâk eylemiştir.

112- Gözlükçü İle Köylü

Köylünün biri, ihtiyaçların okumak için gözlük taktıklarını görüp okumak bilmeyenler mahzen gözlük isti’m li sâyesinde okuyor zannıyla bir d ne de kendisi için iştirâ eylemek üzere bir g zl k  ye mürâcaât eyler, gözlükçü, köylünün arz  ve h hişi üzerine bir gözlük çıkarıp merkûma verir. Köylü gözlüğü takıp orada bulunan bir kit ba

dikkatle bakmaya başlar. Esâsen okumak ve yazmaktan külliyyen bî-behre bulunan köylü bi-t-tab‘ gözlük ile de yazıları okuyamadığından cehlinden kabâhati gözlüğe isnâd ederek gözlükçüye der ki:

- [S. 121] Baksana, ay oğul, bu gözlük iyi değil, yazıları tanımıyor?

Bunun üzerine gözlükçü, en a‘lâ bir gözlük çıkarıp verir. Köylü bununla da okuyamaz ve bir şey istihrâc edemez. Gözlükçü artık sabır edemeyerek der ki:

- Efendi, gâlibâ okumak bilmiyorsunuz?

Köylü:

- Öyle ya; ne bileyim! Bilmediğim için sana mürâcaât ettim ya.. Eğer okumak bilseydim gözlük istermiydim?..

113- Bir Oburun Cevâbı

Bir sofrada üzüm yenir iken dâneleri avuç avuç koparıp yemeğe başlamış olan bir obura huzzârdan biri der ki:

- Ayıp ediyorsun?

- Neden?

- Neden olacak, edeb dâiresinde iki nihâyet üç dâne almalı değil misin?

- İkişer, üçer dâne yemek edebini bilmez değilim. O edeb, ayva, armud, elma gibi meyveler hakkındadır. Üzüm hakkında değil demiş...

[S. 122] 114- Hesâb İmtihânında

Muallim – Dörtten dört çıkınca ne kalır?

Şâkird – (Sükût eder)...

Muallim – Cânım farz edelim ki cebinde dört onluk var idi de dördü de düştü, bu hâlde cebinde ne kalır?

Şâkird – Onlukların düştüğü delik...

115- Bir Çocuk İle Hindi

Paris’te hayvânât bahçesinde çocuğun biri elindeki ekmeği kapmak için üzerine doğru bir hindinin koştuğunu görünce korkusundan pederinin yanına kaçmasıyla pederi:

- Oğlum, ne korkuyorsun? Hindiden korkulur mu? Akşam sofrada yediğimizde bunun gibi idi.

Dediğinde zeki çocuk:

- Evet ama, bu hindi daha yenilecek kadar pişmemiş...

116- Parisli Zürefâdan Biri

Parisli zürefâdan biri zevcesinin İtalya'ya azîmet edecek olması münasebetiyle bir pasaport almak için me'mûr-ı mahsûsuna mürâcaât eder.

[S. 123] Me'mûr sorarak:

- Zevcenizin boyu?

- On parmak ökçeli potin giydiği zamân uzuncadır!

- Kaşları?

- Rastıktan hâlî olmadığı cihetle bi-t-tab' siyâh...

- Gözleri?

- Boyamak mümkün olmadığı için hâl-i tabîisinde olarak illâ..

- Yüzünün rengi?

- Düzgünsüz, pudrasız gezmediği için bedîhîdir ki beyaz..

- Saçları?

- İsti'mâl ettiği sular iktizâsınca lipiska..

- Yaşı?

- Kendi rivâyetine göre yirmi sekiz ise de siz bir mislini daha zamm ederseniz hatâ etmemiş olursunuz...

117- Bir Sarhoşun Mukâbelesi

İngiliz askerinin işrete olan inhimâkı ma'lûmdur. Bir İngiliz neferi sarhoş olduğu hâlde sokakta giderken bir bildiğine tesâdüf eder. Beynlerinde şöyle bir muhâvere vukû' bulur.

- [S. 124] O!.. Böyle sarhoş olduğun hâlde nereye gidiyorsun?

- Koğuşa.

- Zâbitin seni bu hâlde görürse mücâzât etmez mi?

- Zâbit mi? O şimdiye kadar çoktan sızmıştır bile...

118- Aşçının Dirâyeti

Pişirdiği yemekleri beğenmediğinden dolayı aşçısını savmuş olan bir efendi, uşağının tavsiye ve iltimâsı üzerine nezdîne getirmiş olduğu yeni bir aşçıya et'imeye dâir ba'zı şeyler sormuş ise de lâıyıklı cevâb alamadığından herifin aşçılık şöyle dursun, aşçı yamaklığı bile edemeyeceğini anlamakla demiş ki:

- İyi! İmambayıldı filân gibi yemekleri de yapamaz mısın? Acemi aşçı biraz alnını kaşıdıktan sonra:

- Hayır efendim, bu kadar ince hamur işlerini pek beceremem... cevâbını vermiş.

119- Tabîb Mukallidi

Tabîb mukallidlerinden biri bakmakta olduğu hastaya bir mukayyi' reçete yazar ve mâtde-i müstefreğeyi bir gün sonra gelip muaâyene edeceği beyânıyla çıkıp gider. Hasta ise aldığı reçetelerin hiçbir fâidesi görülmediğini çoktan anlamış olmakla yastığı [S. 125] altında cem' eylediği evvelki reçetelerle berâber son defa' verilen reçeteyi de yırtıp legen içine atar.

Tabîb cenâbları ertesi günü gelip de mâtde-i müstefreğe olmak üzere kendisine irâe olunan legeni ve içindeki kağıt parçalarını görünce hastayı şöyle der:

- Maâz-Allah. Bunları yirmi dört saât daha mi'denizde kalsa idi sizi çoktan elden çıkarmış olur idik!

120- İki Parisli Köylü

İlk defa' olarak Paris'e gelmiş iki köylü karınlarını doyurmak üzere bir lokantaya giderler. Ba'de-t-taâm kahvenin vürûduna mütezîr olurlarsa da lokanta hizmetkârı sâir müşterîlere getirdiği gibi bunların önüne de birer küçük tabak derûnunda tavuk tüyünden yapılmış hilâl getirip kor.

Bunlardan biri hilâllerin de bir nev' taâm olup yalnız ağızda emilmek için yapılmış olduğunu etrâfındaki müşterîlerden ba'zılarının öyle yaptıklarını görmesi üzerine hükm ederek şapır şapır hilâlleri emip dururken arkadaşının bunlardan birini çatal ile parçalayıp ağzına atmak üzere olduğunu görünce:

- Aman arkadaş! Ne yapıyorsun? Etrâfındakiler sana [S. 126] bakıp gülüyorlar. Bunlar çatal bıçakla yenilecek yemeklerden değil, yalnız ağıza alınıp emilecek yemeklerdendir...

Diye aklınca refikini tekdîr eder!

121- İşkenbecinin Cevâbı

Herifin biri işkenbeci dükkânına giderek yirmi paralık işkenbe çorbası ısmarlar. Tuzu ve biberinden mâadâ sirkesini ziyâdece ilâve etmesini ve derûnuna iki dâne de yumurta kırmasını emir ve tenbîh eder.

Biraz sonra çorba gelir. Müşterî çorbayı yediği sırada nasılsa kaşığına büyükçe bir şey takılır; merâkla çıkarıp bakarak eski bir paçavra parçası olduğunu anlaması üzerine hiddetle işkenbeciye der ki:

- Baksana, ay oğul. Çorbanın içinden ne çıktı? İşkenbeci (kayıtsızlıkla) – İnsâf et, efendim. İşkenbe çorbası içinden bir Hind kumaşı çıkmaz ya? Çıksa çıksa böyle bir paçavra parçası çıkar...

122- Cenâze Âlâyında

Vefât eden zevcesinin cenâze âlâyında hararetli ve iri iri gözyaşı döken bir zevci ehibbâsından biri görmekle der ki:

- [S. 127] Aman birâder. Bu ne kadar gözyaşı! Bu kadar gözyaşına ne lüzûm var? Gözlerini gören bir adam çeşme zanneder. O derece teessûf ve merâka lüzûm ne?

- Ah birâder ne yapayım? İşte ilk defa'dır ki birlikte mücâdelesiz sokağa çıkmış bulunuyoruz. Görüyorsunuz ki ne kadar ne kadar sâkin ve ferih bir hâldeyiz. Teessürüm bundandır. Bu da bir büyük muvaffakiyyet değil midir?!!

123- Bir Pederin Nasîhati Bir Çocuğun Zekâsı

İhtiyâr pederin biri bir gün çocuklarını nezdîne çelb ile şu yolda nasîhat veriyormuş:

- Çocuklarım;

- Bir gûne muvaffakiyetsizliğe ve mahcûbiyet-i şerm-sârîye meydân vermemek, sa'yınızın mükâfâtını görmek isterseniz i'râzı bırakıp asıl marazı tedâvî etmek lâzım olduğu gibi sizde herhangi bir işe şurû' edecek olursanız o işin teferruâtından sarf-ı nazarla esâsından başlamalı. Temel tutturuldu mu, çatısını kurmak, tefriâtını tutturmak kolaydır. Çocuklardan biri:

- Peki babacığım, ya bir kuyu kazmak icâb ederse o zamân ne yapmalı?...

[S. 128] 124- Doktor İle Müşterîsi Arasında

Bir doktor ile müşterîsini muâyene eyleyip reçetesini ba'de-t-tahrîr eline verir.

Müşterî:

- Ne vereceğim doktor efendi?

Doktor:

- Yirmi frank...

- Lâkin doktor efendi ilk defa‘ında benden yalnız on frank almış idiniz?

- Doğrudur. Şimdi bu miktar talep etmekliğim seni yine buraya gelmeğe mecbûr kılmak içindir...

125- Üç Şehir Yâhûd 21

Fransızcada (truva) üç, (fuva) defa‘, (set) yedi demek olduğu ma‘lûmdur.

Hâlbuki Fransızca dâhilinde (truva), (fuva), (set) isimlerinde üç şehir vardır.

Zürefâdan biri bunun üzerine bir bilmece tertîb eder. Fransızcada hangi üç şehir vardır ki üçü birlikte yirmi biri iş‘âr eder?

Sâlif-ül-arz üç şehri yan yana getirerek telâffuz edersek:

Truva	fuva	set: 21
Üç	defa‘	yedi: 21

[S. 129] 126- Sofra Başında

Hâne Sâhibi – Efendim lokmanızda kıl var!

Misâfir – Bir kılı görecektir kadar lokmalarına dikkat ha!..

127- Romancı

Meşâhîr-i üdebâ ve muharririnden birine, fâcia‘ nivîs-i şehîr (Ponson du Terrai) hakkında fikrin su‘âl etmişler. Mûmâ-ileyh demiş ki:

- Ponson Dö Terrai, iyi bir çocuktur. Ekseriyâ yekdiğerimize tesâdüf eder ve muhabbâne ellerimizi sıkır. Bu sebeble miyânemizde bulunan dostluğu haleldâr etmemek için romanlarını okumadım...

128- Prens Döpayk

“Prens Döpayk” şebâbeti hengâmında kuvve-i zekâ ve ferâseti meşhûr idi. Henüz yedi yaşında bulunduğu zamân zürefâdan biri bir müsâmerede der ki:

- Küçük yaşında gâyet zeki ve ferâsetle olan çocuklar büyüdükçe zekâlarını kayıp ederler.

Müsâmerede hâzır bulunan prens bunun üzerine der ki:

- Doğru der mösyö. Hatta siz de gençliğinizde zekânızla meşhûr olduğunuz hâlde şimdi hiss-i zekâdan büsbütün mahrum olduğunuz da buna işârettir...

[S. 130] 129- Komedyâ ve İlân

Mösyö Jan, komedyâ tiyatrosundan avdet ettiği sırada rüfekâsından birkaçına tesâdüf eder. Birisi su'âl eder ki:

- Tiyatroda hangi piyes mevki'-i icrâyâ konuldu.

- Vah tiyatroya girerken o derece şiddetle yağmur yağıyor idi ki i'lânı okuyamadım... Demiş.

130- Zürefâdan Biri

Zürefâdan biri Londra'da bir lordun hânesine misâfir olur. Yemek vakti gelmekle sofrâ başına oturulur. Yemeğin hitâmında lord misâfirine küçük bir şişe nâdir ve kıymetli şarab takdîm eder. Misâfir şarabı içer. Lord, şarab üzerine fikrini su'âl etmekle zarîf der ki:

- Vah mösyö lord sinne nisbetle kendisini pek küçük görüyorum... demiş.

131- Gaskonyalı İle Marsilyalı

Gaskonyalılar ile Marsilyalıların yalancılıkta ve mübâlağacılıkta ne derecelerde ifrâdperver oldukları ma'lûmdur. İşte bir misâl daha! Gaskonyalının biri gâyet baîd bir mesafeden en küçük [S. 131] şeyleri bile görebildiğini söylemekle iftihâr edermiş, bir gün Marsilyalı bir dostuyla sokakta berâber gittikleri sırada bir aralık refîkine hitâben:

- İşte bak birâder! Noterdam Kalesi'nin ta tepesindeki şu fındık karasını seyret. Salıp paranın üzerinde nohut yemekle meşgûl!!

Demesi üzerine refîki de:

- Ben görmüyorum arkadaş amâ, dişleriyle nohut dânesini kırıp yediğini işitiyorum demiş!!

[Bu iki refîkle mârrü'z-zıkr kale arasındaki mesâfe ile kalenin ne derece mürtefi' bulunduğu nazar-ı dikkate almak, fi-l-hakika Gaskonyalılar ile Marsilyalıların ne derecelere kadar mübâlağa-perver olduklarını takdîr ve ta'yîne kâfidir.

132- Zevceye Mektûb

Âsâr-ı mudhike tahrîriyle ma'rûf bulunan (Lihtenberg) bir gün ehîbbâsından birini ziyâret etmek istediği sırada dostunu ebeveyni nezdinde bulunan zevcesine bir mektûb yazmak üzere bulur. Bu aralık dostu makâm-ı şikâyetle mûmâ-ileyhe hitâben:

- Zevceme bir mektûb yazmak emelindeyim. Fakat ne yazacağımı bilemiyorum. Ne yapacağımı şaşırdım! Demesi üzerine:

[S. 132] Lihtenberg: - Öyle ise ben söyleyim, sen yaz! Der ve dostu şu sözleri imlâ eyler:

“Sevgili zevcem. İşim olmadığından sana şu mektûbu yazıyorum ve yazacak bir şey bulamadığımdan mektûbuma hitâm veriyorum!”

133- Tabîb İle Hasta

Hasta bulunan madamın biri gâyet geveze olduğundan birtakım lüzûmsuz sözleriyle kendisini tedâvî eylemekte bulunan tabîbini iz‘ac eder ve bîhûde edâ-yi vaktine sebep olurmuş. Bu hâlden bıkip usanan tabîb bir gün bağırarak demiş ki:

- Diliniz gösteriniz!

- Lâkin doktor...

- Gösteriniz madam, gösteriniz. Öyle lâzım. Çünkü onu bîhûde dinlemekten ise bir kere görmek herhâlde daha evlâdır...

134- Bir İngiliz İle Afrikalı

İngiliz seyyâhlarından biri Afrika-yı merkezi-i sekene-i mahalliyesinden biriyle muhâveresi esnâsında der ki:

- [S. 133] Dostum! İngilizlerle Fransızlardan hangisini diğerine tercîh ve intihâb edersiniz?

- Oh. Ben İngilizleri tercîh ederim.

İngiliz seyyâhı bâdî-i emirde bu tercîhin tahtında mündemic olan nükteyi fark edememiş olduğundan ihzâr-ı gurûr ve sürûr etmekle berâber sebep-i tercîhi istimzâc-ı kulkulu bir tereddüd ibrâz eylemekte bulunduğunu gören yerli der ki:

- Evet mösyö! Onları tercîh ederim. Çünkü etleri daha yumuşaktır!

Seyyâhdaki sûret!

135

Avrupa’da “Prozante” usûlüne ziyâde riâyet edildiği ma‘lûmdur. Hatta ne derece müsta‘cel ve mühim bir usûle mestenid olsa bile Prozante ya’nî resm takdîmi icrâ kılınmamış olan bir adama diğer birinin söz söylemesi hemen adîm-ül-imkândır denilse mübâlağa edilmemiş olur.

İngiltere’de bu usûle riâyette daha ziyâde taassub gösterilir ve hatta ifrât dereceye varılır olduğunu hayret ve istiğrâb ile gazetelerde okumaktayız. İşte bir misâl:

Fransa meşâhîr muharririnden (Jol Janen) bir kış günü Londra’da bir Fransız tarafından idâre olunmakta bulunan “Verray” nâm gazinoda gazete mütâlaa etmekte imiş.

[S. 134] “Jol Janen”in yakınında bulunup ısmarlamış olduğu [ponci] içmekte bulunan bir İngiliz bir aralık lakaydâne gazino hizmetkârına hitâben:

- Garson! Sobanın karşısında sigarasını içerek gazete okuyan mösyönün (ya’nî Jan Janı demek istiyor) ismi nedir?

- Bilmiyorum milord.

- Alo.

Diye biraz taaccüb ve teessüf eyledikten sonra kalkıp destgâh başında bulunmakta olan madama hitâben:

- Mis. Sobanın karşısında sigarasını içerek gazete okuyan mösyönün ismini biliyor musunuz?

- Bu her günlük müştêrî değil mösyö. Sizi hoşnûd edemeyeceğimden dolayı beyân-ı teessüf ederim! [Ya’nî madam nâzikâne mösyönün ismini bilmediğini anlatmak istiyor].

- Alo, çok şey. Bu gazinonun sâhibi nerededir? Gazinocu eğilerek:

- Buradayım mösyö.

- Good morning... (Sabâh-ı şerîfler hayır olsun demek) gazinocu efendi. Sobanın karşısında sigarasını içerek gazete okuyan mösyönün ismini biliyor musunuz?

- [S. 135] Hayır mösyö. Hem bunun buraya geldiğini ilk defa’ olarak görüyorum.

Gazinocunun bu cevâbı alan İngiliz milordu deminden beri ismini su’âl etmekte bulunduğu şahs-ı mechûle doğru takarrüble:

-Sobanın karşısında sigarasını içerek- Gazetesini okuyan efendi! Ricâ ederim isminiz nedir?

Bizim Jol Jan olduğunu bildiğimiz zât mütebessimâne cevâb verir:

- Efendim, ismim Jol Jan’dır.

- Pekâlâ... Öyle ise mösyö Jol Jan! Redingotunuzun ucu sobadan ateş almış yanıyor...

İngiliz milordunun “Jol Jan”ın elbisesi tutuştuğunu gördüğü zamândan ismini ona buna su’âl ederek nihâyet kendisine gelip haber verdiği ana kadar redingotun bir tarafı da kâmilten harâb olmuş idi! Nasıl İngiliz’in hâline diyecek var mı?

136

Bu fıkra bize diğer bir fıkrayı hâtırlattı. İngiliz’in birinin üzerine gâlibâ bir mahalde ateş sıçrar. Kendisi bunun farkında olamaz. Diğer bir kimse (Gâlibâ bir Fransız olacak) bunu kendisine haber verir. İngiliz yüzünü çevirerek:

- Efendi siz bana Prozante olunmadınız. Sizi tanımıyorum diyerek ihtâra ehemmiyet vermemiş...

[S. 136] 137- Mukâbele-i Bi’l-Misl

Bir doktor ile bir muhibbî arasında cereyân eden bir muhâvere esnâsında muhibbî der ki:

- Azîzim doktor: Sizi her gün nihâyet derecede meşgûl görüyorum.

- Öyle oluyor dostum. Aman bundan hiç bahsetme. Bir dakîka hâli vaktim yok. Eğer bu hâl böyle devâm edecek olursa hastalar yakında hayâtıma hatme vereceklerinde şübhe yok.

- Bir şey değil. Mukâbele-i bi’l-misl olmuş olur.

138- İki Refik

Sokakta tesâdüfen yekdiğerine rast gelen iki muhibb refikten biri diğetine:

- Nasıl birâder matemdesiniz ha?

- Evet. Pederim vefât etti.

- Zavallı, ne bedbahtlık! Bari size büyük bir servet bırakabildi ya?

- Ne gezer birâder. Kendisi gâyet nâmûskâr bir adam di.

- Ma’denci bulunduğumdan oynadığım oyunlarda dâim kayıp ettiğimden [S. 137] ve muttasıl borçlarımı te’diye ve tesviye etmekle evkat-güzâr olduğundan bu sûretle beni sefil ve ser-gerdân bıraktı!

- Sen ileride büyüyecek serveti vaktiyle yemişsin a birâder!

139- Gaskonyalının biri der imiş ki:

“O kadar hadîd-ül-mizâcım ki bir âyîneye nazar-endâz olduğum zamân kendimden korkar ve bu sûretle ta’dîl-i hiddet eylerim...”

140

Esâsen cebin olduğu hâlde gâyet cesur görünmek isteyen ve her an cesâret ve şecâatten dem vuran Gaskonyalı bir zâbit ufak bir müfreze hücumunda bulunduğu sırada tabancasını çekerek önünde bulunan bir düşman süvarisine ateş eder. Süvâri aldığı kurşunun te'sîriyle bî-rûh olarak yere serilir. Zâbitin bu hareketi fevkalâde bir cesâret olmadığını ve şimdiki hâlde ötede ve aşağıda henüz düşmandan nâm ve nişân bulunmadığı i'tirâzı der-meyân olunduğu zamân Gaskonyalı şiddetle der ki:

- Lâkin görmüyor musunuz ki öldürdüğüm süvâriyi tozu dumana kattım! Elbet aşağısı görünmez...

141- Hazır Cevâb

Her nerede bulunur ise bulunsun parmağıyla burnunu karıştırmayı [S. 138] kendine bir i'tiyâd- mahsûs edinmiş olan bir çocuğun bir gün yine burnuyla oynamakta olduğunu gören mürebbiyesi:

- A cânım, ayıp değil mi? İnsân parmağıyla muttasıl kendi burnunu karıştırır mı?

Demesi üzerine bilâ-tereddüt çocuk şu cevâbı vermiş:

- Dadıcığım insân parmağıyla kendi burnunu karıştırmaz da ya kimin burnunu karıştırır?..

142- Bir Generalin İfâdesi

Vukû' bulan muhârebede "Venson" mevki'ini son dereceye kadar muhâfazada iltizâm-ı sebât ve metânet eyleyen Fransız generali (Dumolin)in bir aralık isabet eden bir gülle bir bacağını alıp götürür.

Bu hâli gören generalin hizmetçisi müteessifâne ve me'yûsâne bağırarak ilerler ve hemen ağlamaya başlar. Hizmetçisinin bu derecede teessüf ve bükâsını gören general cesâretle ve lakaydâne bir sûretle der ki:

- Ne var, ne oluyorsun? Bir kazâdır geldi geçti bunda teessüf edecek ne var? Düşünsen â ki iki çizme yerine bundan sonra yalnız bir çizme boyayacaksın!..

143- Bir Edîb İle Gazeteci Arasında

Bir edîb-i nev zuhûr bir gün gazetecilerden birine mürâcââtla henüz kaleme almış bulunduğu bir eseri takdîm ederek der ki:

- Şu esere bir göz gezdirmek lütfunda bulunur musunuz?

Gazeteci edibin evrâk-ı yevmiye veya mevkûteden birinde yazı yazıp yazmadığını anlamak fikriyle:

- Hay hay. Fakat evvel-i emrde bu zamâna kadar nerede yazı yazdığınızı bildirmek lâzım?

- Tuhaf! Nerede yazı yazacağım? Her zamân kendi odamda yazarım...

144- Paris Mahkeme-i Cinâyetinde

Reîs maznuna hitâben der ki:

- Şehr-i hâlin beşinci pazar günü iki defa‘ fi‘l-i sirkate cür‘et etmekle maznun bulunuyorsunuz. Ne diyeceksiniz?

- (Tebessümle) Nediyeceğim, reîs efendi. Mesleğime vukûfunuz olmadığı anlaşılıyor. Çünkü Pazar günü çalışmak âdet ve mesleğimin külliye hilâfindadır...

145- Şimendiferde

Ahvâl-i zâhiresinde büyük bir aileye intisâbı istidlâl [S. 140] olunan genç bir kadın şimendiferin birinci mevki‘ne gider. Mevki‘de evvelce gelip oturmuş birkaç kişi bulunmakta imiş. Bunlardan biri bu sırada cebinden çıkardığı tabakasından bir sigara alarak yakmak ister ise de kadının vücûdundan sıkılarak bir lahza yakıp yakmamakta dûcâr-ı tereddüd olur.

Nihâyet el-emr cesaretleterek:

- Madam, sigara dumanından râhatsız olur musunuz?

Madam tevâzu‘ ve hilmiyetle:

- Bilemem efendi, çünkü bu zamâna kadar yanımda sigara içildiğini görmedim! Demiş.

146

İngiliz zükûr ve nisvânından mürekkeb bir mecliste zemîn-i muhâvere bir aralık hakk-ı takaddüm meselesi üzerine intikâl eylemekle şiddetli bir münâzaa zuhûr eder. Huzzârdan Lord (Kanink) nisvânda takaddüm meselesi sinne göre olacağından ilk ve büyük mevki‘, bi-t-tab‘ en ziyâde yaşlıya arz ve takdîm kılınır demesiyle mesele hâl edilmiş ise de mecliste bulunan nisvândan hiçbiri bu şerefi ihrâz etmek istememiştir!

147- Bir Fakîrin Talebi

Kilisenin birinde halka icrâ-yı va‘z ve nesâyihle meşgûl bulunan bir rahib bir aralık “Her kim olur ise olsun iki [S. 141] kat elbiseye mâlik oldu mu bir katını bir fakîre tasdik eylemesi lâzım-ı şîâr-ı insâniyetdir” der.

İş bu va‘z ve nesâyihin hitâmında bir adam rahibin nezdine giderek fakîr hâminden bahseder ve bugün kendi tarafından verilen nasîhatin âmeli olmasını ilâve-i güftâr eyler.

Rahib: - Nasîhati dinlediğinden dolayı memnûnum. İyi bir hıristiyana benziyorsunuz.

Fakîr: - Evet amâ, rahib efendi! Bugün elbise üzerine halka bir nasîhatte bulunmuş idiniz. İki kat elbiseye mâlik olan birini fakîre vermeli dediniz. Şimdi elbiselerinizden bir takımını bu fakîre ihsâs buyurmanızı ricâ ederim.

- Pek doğru. Böyle söylemiştim. Lâkin sen va‘zın ibtidâsında oradamıydın?

- Hayır efendim.

- Ya gördün mü bir kere? Eğer va‘zın başlangıcında bulunmuş olsa idin “Mevsime ve mevcûda göre!” şartını koşmuş olduğumu öğrenir idin!...

148- Delikanlıdaki Fikir

Paris’te bir zevk ü edebde zemîn-i muhâvere bir aralık izdivâc üzerine intikâl eder. Kayınvâlidelerin huysuzluklarından bahs ile [S. 152] bunlarla geçinmek adîm-ül-imbân bulunduğunu söyleyen huzzârdan birine delikanlılardan biri atılarak:

- Yoook! Ben öyle kayınvâlîde sıkıntılara gelemem. Eğer ben evlenip de kayınvâlidem bana eziyete başlayacak olursa iki bir demeyip boğazından tuttuğum gibi boğarım! Demesi üzerine yanında bulunan dostlarından biri yanındaki refikin kulağına eğilerek der ki:

- Ah âlemde şu delikanlıyı kendime bir dâmâd yapabilsen...

149- Gaskonyalının Yalanı

Çar-ı aktar cihânı gezerek bu sâyede pek çok bedâyi‘-i garîbe ve acibe görmüş olduğunu bir tarz-ı mağrûrâne ve müfteharâne bir mecliste nakl ve hikâyeye eden bir Gaskonyalı’nın meşhûdât-ı garîbesinden birkaçını hikâyeye eylemesini ricâ ederler.

Gaskonyalı her ne kadar pek çok garîbeler görmüş ise de bu zamâna kadar hiçbir müellif ve seyyâh tarafından ma‘lûmât verilmemiş olan a‘zîm bir lahana hakkında ma‘lûmât vereceğini bildirdikten sonra:

- Efendiler! Bu lahananın bir misli daha görülmemiştir. Büyüklüğünü size nasıl anlatayım? Her yaprağı altında tamâmıyle müsellâh ve mücehhez [S. 143] elli süvâri barınabilir ve yekdiğerine bir zarar îrâs etmeksizin istedikleri gibi ta'limde bulunabilirler!!!

Huzzârdan biri bu fıkrayı büyük bir soğukkanlılıkla dinledikten sonra kendisinin de seyâhatte bulunmuş ve Japonya'ya kadar gitmiş olduğunu söyler. Ve ilâveten birgün seyr ü tenezzühü esnâsında tamâm üç yüz a'melenin gâyet azîm bir kazan yapmakta olduklarını ve yüz elli a'mele yalnız kazanın içinde kalayı için iştigâl etmekte olduklarını hayretle gördüğünü beyân eder...

- Bu derecede büyük kazan neye yarar? Diye su'âl edince, bu su'âle zâten muntazır bulunan zât:

- Neye mi yarar? Biraz evvel bize vasf ü beyân buyurduğunuz lahanayı pişirmeğe!... cevâbını vermiş!

150

Bir mecliste çiçek illetine karşı mevki'-i tatbîk ve icrâyâ konula gelmekte bulunan aşî usûlünün fevâidinden ve bu sâyede çocukları ölümden kurtardığından bahsedilirmiş. Bunun aleyhinde bulunan huzzârdan biri:

- Adam sizde, ben bir çocuk tanırım ki ebeveyni biçâreyi aşlatmış olduğu hâlde iki gün sonra vefât etti der.

Mecliste hazır bulunanlardan biri:

- [S. 144] Nasıl, iki gün sonra vefât mı etti? Bu kâbil mi?

- Evet efendim? Nasıl kâbil olmasın ki gözümle gördüm...

- Bu nasıl olur?

- Nasıl olacak... Çocuk aşılandıktan iki gün sonra yüksekçe bir ağaca çıkar, bir aralık ağaçtan düşerek bağıra bağıra vefât eder... Artık siz yine aşîdan menâfi' ve fevâidinden bahsedin... Çocuklarınızı durmayıp aşlatınız!

151- Bir Kadının Fikri

Hafîf mizâc kadınlardan biri bir gün mütâlâa etmekte bulunduğu romanda bir âşıkla metresi arasında gâyet harâret ve muhabbetle cereyân etmiş bulunan son derece uzun bir muhâvereyi okuduktan sonra:

- Ne kadar fenâ fikir! Yalnız oldukları hâlde bîhûde izâa-i vakt etmişler! Demiş.

152- Bir Fakîrin Elbisesi

Bir sokakta gâyet pejmürde elbisesi ile mârrîn ve âbirinden sadaka istemekte bulunan bir Gaskonyalıya terhîmen bir zât iki kuruş kıymetinde bulunan bir sikkeyi çıkarıp vererek:

- Yetmiş para geri ver.

[S. 145] demesi üzerine Gaskonyalı bir hayli müddet ceblerini araştırdıktan sonra:

- Hay A. cezâsını versin! Bu sabâh evde elbisemi değiştiren ufak paraları diğerinin cebinde unuttum...

153- Yemek Parasını Kim Verecek?

Gaskonyalı dört işçi bir misâfirhânenin lokantasına girerek istedikleri gibi karınlarını doyururlar.

Sıra taâm parasına gelince dördüde fenâ hâlde düşünmeye başlarlar. Dört kişilik yemek parasını bulup vermeli. Olacak bu ya?

Lokantada çıraklık eden on beş yaşındaki çocuktan başka kimse bulunmaz. Lokantacı maslahaten hariçte bulunur imiş. Gaskonyalılarından biri ilerleyerek para çıkarıp verecekmış gibi elini cebine sokar. İkincisi ilerleyerek yemek parasını kendisi vereceğinden bahs ile refikini para vermekten men' eder. Bu sırada üçüncüsü ilerleyerek diğer iki refikine mâni' olur ve kendisi vereceğini söyler.

Dördüncüsü çırağa hitâben:

Bana bak! Sakın ha bu efendilerden bir para almayasın. Kâffesini [S. 146] ben te'diye edeceğim, der. Diğer rûfekâsı buna râzı olmazlar. El-hâsıl aralarında şiddetli bir ihtilâf başlar.

Nihâyet içlerinden biri diğerine hitâben:

- Bu böyle olmaz arkadaşlar. Bu para mutlak verilecek vermemek olmaz a. fakat kim verecek? Aklıma bir şey geldi. Şu çırağın gözlerini bir mendil ile bağlarız. Tabîî bizi göremez. Biz de ayrı ayrı dururuz. Hangimizi tutar ise bütün paraları o versin... Ne dersiniz?

Bu fikri diğerleri de tasvîb ve tahsîn ederler. Ve çırağa da, kabûl ettirirler. Zâten çırak da râzı; o da bu usûlü beğenir! Çırağın gözleri bağlanmasını müteâkib

Gaskonyalılar biri birini müteâkib firâr ederler. Çırac lokantada adam tutacağım diye fırıl fırıl dönmekte olduğu esnâda işinden avdet eden üstâdı da bu sırada dükkândan içeri girer. Ayak sesi işiten çırac, üstâdını sımsıkı belinden yakalar:

- İşte yakaladım... İş oldu bitti... Paraları sen vereceksin...
- Oğlan bırak be! Ne parası verecekmişim?
- Ne parası olacak. Bilmiyormusun.
- Yediğiniz yemeklerin parasını... Karâr öyle değil mi?

[S. 147] Bu hâlden âdetâ alıklaşmış olan lokantacı derhâl işin farkına varır... Çırağın gözleri çözülür.

İşin ötesini kariîn-i kirâm mülâhaza buyursun...

154- Lütfen Ateşkesi Verir misiniz?

İsviçre’de neferât-ı askeriyeden biri elinde tuttuğu sigara ile yüzbaşıya takarrüble:

- Lütfen ateşinizi verir misiniz?
- İşte ateş! Lâkin şimdi bir kere düşün. Eğer Prusya’da bulunmuş olaydın, yüzbaşından böyle bir müsaâde talebine cesâret edebilir miydin ve sonra ne olur idin?

Nefer kayıtsızlıkla:

- Doğrudur, yüzbaşı efendi. Lâkin biz Prusya’da bulunmuş olaydık, ne siz yüzbaşı olur ve ne ben böyle bir küstahlığa cesâret edebilirdim! Demiş.

155- Hiçbir Söz Söylemeksizin!

Gâyet geveze bir berberin biri bir gün ilk def’a olarak kral (Arkalius)’u tıraş etmeye gider.

Kralın aslâ lakırdı etmediğini gören berberin cânı sıkılır ve lakırdı söylemeye mecbûr etmek emeliyle:

[S. 148] Kral hazretleri! Bendeniz birkaç türlü tıraş usûlü bilirim. Nasıl ve ne sûretle tıraş etmekliğimi arzû ediyorsunuz?

Kral cevâb verir:

- Hiçbir söz söylemeksizin!

156

Gâyet tama’kâr bir adama komşusu hakkında ne fikirde bulunduğunu sormuşlar. Cevâb vermiş:

- Kendisinden pek memnûnum! Pek nâmûslu bir adam görünüyor nasıl memnûn olmayayım ki kırk senedir en yakın komşu bulunduğumuz hâlde benden habbe-i vâhîde taleb etmemiştir...

Meğer bu komşu, durûb-i emsâl tahrîrinde teferrüd etmiş bulunan (Marse) imiş.

157- Bir Generalin Sözü

Meşhûr generallerden birine:

Düşman askerinin tedricen tezâyüd eylemekte bulunduğunu haber vermişler.

General demiş ki:

- Yürüyelim! Buraya onları hesâb etmeye değil onlara zafer-yâb olmaya geldik.

[S. 149] 158- Köylü Uşak

Bir zât mâiyyetine köylü bir uşak almış. Bu köylü aslâ şehirde bulunmamış. Bir gün saçlarını kestirmek üzere efendisinden müsâade taleb eder. Efendisi “Akşam taâmından sonra gidersin!” der.

Akşam olunca uşak, taâmı müteâkib misâfirlerin yanında efendisine hitâben:

- Efendi. Gündüz size dediğimi kestirmek için gideyim mi? demiş.

159- Garîb Bir İ‘lân

Normandiyalı’nın birinin birkaç bârgîri varmış. Bunları satmak üzere Paris’e gider “Kurbu” civârında ahûr kiralayarak hayvânları kor. Birkaç gün zarfında bârgîrlerin kâffesini satmaya muvaffak olur. Yalnız kendisinin râkib olmakta bulunduğu bârgîr kalır.

Ertesi günü bîçârenin bârgîrini sirkat ederler. Etrâfa soruşturur. Taharrî eder. Bütün taharrîyâtı semeresiz kalır. Ne yapacağını şaşırıp kalır.

Nihâyet âtîdeki i‘lân yazdırıp divâra yapıştırır.

[S. 150] İ‘lân

“Filân semtte, filân sokakta ve filân numeroda kâin âhûrdan geçen gün râkib olduğum tek bârgîrim sirkat edilmiştir. Kırk sekiz sâat mühlet veriyorum. Bu müddet zarfında bârgîrimi tekrâr sirkat edilen mahale iâde edenden hiçbir gûnâ isticvâbda bulunulmayacaktır.

Eğer sârik bu ilâna ehemmiyyet vermeyip de bârgîri getirmez ise, maa‘t-teessüf aynı hâlde dûçâr olup 1848 târîhinde pederimin mevki‘-i icrâya vaz‘ ederek nâil-i

muvaffakiyet olduğu bir usûlü maa‘t-teessüf bende icrâyâ mecbûr olacağımı ilân eylerim.

Tesadüfât garîbeden olmak üzere (ilân) semere-i bâhis olur. Birkaç gün sonra sirkat olunan bârgîr getirilir ve sâhibine teslim edilir. Ve kendisine su‘âl edilir ki:

- Eğer bârgîrini bulamaya idik ne yapacaktın? Pederinin vaktiyle mevki‘-i icrâyâ koyarak nâil-i merâm olduğu usûl neden i‘bâret idi?

Köylü:

- Ne yapacaktım. Bârgîrimi bulamayınca semerini sırtıma vurup yayan olarak memleketime avdet edecektim; müteveffa pederim de 1848’de böyle yapmış idi.

160- Komedyacının Komedisi

Fransa’nın meşhûr komiklerinden (Arelkin) birgün mevki‘-i icrâyâ konulmakta bulunan bir komedide hasb-el-îcâb eşeğin [S. 151] bağırmasını taklîde mecbûr olur. Ve evvel sûretle bağırmaya başlar. Sûret-i taklîtte evvel derecede ibrâz-ı mahâret edememiş olmalıdır ki zemin katta bulunan müşterîlerden biri (Arelkin) den daha mükemmel olarak bağırmaya başlar “Arelkin” hemen sükûtu müteâkib umûma hitâben:

Efendiler benim bağırمام taklîd idi işte aslı! Dinleyiniz! Demiş.

161

“Rivarol” tabîiyûndan (Bufon) un oğlu hakkında şöyle der imiş:

“Bu pederinin (Târîh-i tabîi)sinin en ziyâde fakîr bâbıdır!”

162- Balık Sayyâdı

Balık avcılarından biri bir gün oğluyla bir gemide bulunur. Nâgihân havâ bozulur. Deniz, kabarır ve etrâfa dalgalar peydâ ederek köpükler savurduğu sırada gemiyi de tekne misâli sallamaya başlar.

Denizden ve ölümden pek ziyâde korkan balık avcısı eski bir hıristiyan olduğundan bir aralık oğluna hitâben:

- Diz çök oğlum, duâ edelim diyerek tazarru‘a başlar:

- O azîz sen – Nikola! Eğer bu tehlikeden tahlîs-i [S.152] karibân edecek olursam, kilisede bu geminin yüce direği misilli balmumudan bir mum yaktırmak borcum olsun! Der.

- Lâkin babacığım. Biz fakîriz. Geminin yüce direği gibi mum yaktırmak için ol kadar balmumuyu nasıl tedârik edeceksin? Der.

Bunun üzerine çocuğun babası:

- Sen müsterîh ol. Bir kere şu vartadan kurtulup karaya ayak basalım, parmak kadarını bile yaktırmam! Demiş.

163- Rahibin Uşağı

Fakîr bir köylü bir gün eline geçen kırk parayı kendisi için duâ edilmek üzere köy rahibine götürür.

Rahibin hizmetçisi köylüyü görerek maksadını tamâmiyle anladıktan sonra der ki:

- Haydi dostum kırk parayı al da git. Kırk paralık duâ edemeyiz!

164- Ben Köyden Değilim

Fransa’da bir köyde doğmuş olup hizmet-i muvazzafası esnâsında kahramanca vefât eden bir me’mûr-i rûhânînin istirahat-i rûhu için mezkûr köy kilisesinde bir duâ okutturulmakta imiş. Bu esnâda rahibin irâd eylediği sözlerden, nihâyet kırâat eylediği duâdan müteessir ve mütehassis olan halk ağlamaya başlar. Kilisede [S. 153] bulunduğu hâlde müteessir görünmeyen ve ağlamayan bir köylü umûmun nazar-ı dikkatini celb etmekle birisi merkûma takarrüble herkes ağladığı hâlde kendisinin niçin ağlamadığını su’âl etmesi üzerine köylübir tür bî-kaydâde ile:

- Ben ölen adamın mahallesinden değilim ki ağlayayım... Demiş.

165- Söz Söyleyen Kim?

Mösyönün biri, Bürüksel şehrinde bir lokantaya girerek bir köşede ahz-i mevki‘ eder. Garson gelir, mösyönün talebi üzerine oğunki taâm listesini getirdikten sonra:

- Mösyö ne yemek arzû buyururlar?

Diye sorar.

- Evvelâ bana sahanda bir yumurta söyleyiniz.

Bu emri müteâkib mösyönün yanındaki sandalye üzerinde durmakta bulunan köpek dahi:

- Bana da öyle!

Emrini verir...

Garson dehşetle çekilip gider.

Bir zamân sonra mösyö garsonu çağırarak:

- Patatesli bir “file” söyle!

[S. 154] demesi üzerine köpek de yine:

- Bana da öyle! Der.

Garson da hayret ve dehşet artar.

Mösyönün yemek yediği masanın yakınında cereyân-ı hâle beht ü hayretle vakf-ı nigâh eyleyen İngiliz’in biri mösyöye hitâben tevcih-i makal ile:

- Mösyö, şübhesiz bu köpeğe bu derecelerde bir suhûletle söz söylemeyi öğretmek için hayli zahmet çekmişsinizdir!

Demesi üzerine mösyö:

- Evet milord!

- Satmak arzûsunda mısınız?

- Kati‘yyen.

- Bu anda köpek söze başlayarak bir tür mükedderâne ile:

- Ricâ eder, beni satma!

Gittikçe hayret ve istiğrâbı artmakta bulunan İngiliz:

- Eğer size bin İngiliz lirası teklîf edecek olur isem?...

- Bin İngiliz lirası! Güzel bir meblağ.

Der ve hulâsa-i kelâm mösyö ile İngiliz arasında söz kesilir.

[S. 155] Müteâkiben İngiliz bin liralık bir “çek” i vermeği müteâkib köpeği de alarak götürür. Tam yine bu esnâda köpek de eski efendisine bakarak:

- Nihâyet el-emr beni sattın öyle mi? Pekâlâ... Ben de senden güzel bir intikâm almak üzere ba‘de-mâ ağzımı açıp da bir söz söylemeyeceğim der.

Meğer köpeği satan mösyö “Vantrolog” ya’nî karnından söz söyleyen imiş! İngiliz’in bil’âhare dûçâr olacağı hâl şâyân-i teemmüldür.

166- Bir Yeğenin Sadâkati

İhtiyar bir adamcağız hastalanır. Hastalık gittikçe hiffet peydâ edeceği yerde kesb-i şiddet eyler. İhtiyârın bir yeğeni varmış. Ara sıra amcasının hastalığına dâir tabîb-i müdâvîden ma‘lûmât sorarmış.

Bir gün bir mu‘tâd tabîbi görerek:

- Ey doktor! Hasta hakkında ne ümîdde bulunuyorsunuz? Demesi üzerine doktor:

- Ümîd yok. Hastayı kayıp edeceğiz.
- (Telâş ve heyecânla) nasıl? Ümîd yok mu?

[S. 156] Demesi ve doktorun verdiği işâret-i tasdîk üzerine hemen bir tür mahsûsla telâş ve feryâda başlar.

“Eski bir kurt! Ta‘bîr ve tavsifine mâ-sadak olacak derecede tecrübe-dîde olan ihtiyâr tabîb riyâkârâne ve pek bîhûde ibrâz olunan telâş ve heyecân üzerine:

- Bu derece merâk ve heyecâna hâcet yok mösyö! Amcanız muhakkak gidecek. Bu sebeple Bu sebeble bîhûde yorulmamanızı tavsiye ederim! Demiş.

167- Sâhtekâr Bir Zengin

Jak – Birâder! Gazetelerdeki kayıp olmuş para cüzdânı i‘lânından bir şeyi anlamadım. Kimin cüzdânı bu?

Jul – Kimin olacak, benim!

- Çapkın! Üzerinde bir demet banknot ile sâhibinin nâmına muharrer birçok “çek” ler bulunan bir para cüzdânı kayıp ettin ha? Lâkin bu dolmaları ben yutmam azîzim... Sende birçok “çek” ler banknotlar değil boş bir cüzdân bile olmadığını pekâlâ bilirim. Bu sene çektiğin sıkıntıyı bilmez miyim?

- Doğrudur. Lâkin hâlâ anlamadın mı? Bu i‘lânı (Biret) in pederi mutlak gazetelerde okuyacaktır.

[S. 157] Benim bir def‘ada oldukça mühim bir servet kaybettiğim zehâbına düşecektir. Şimdi anladın mı? Bu sâhte i‘lân kaîm-pederim olacağı ümîdinde bulunduğum zâta karşı bir hileden başka bir şey değildir...

- Şimdi anladım... Hay çapkın hay... Fakat senin hiçbir paran yok. Gazetelerdeki bu i‘lân parasını nereden buldun?

- Nereden bulacağım? İleride zevcem olacak sevgili (Biret) çiğim tedârik etti...

168- Öyle Şey Yemedim

İngiliz’in biri lokantanın birine giderek taâm listesini getirttikten sonra yemeğine başlar. Karnını doyurup kahve ve sigarasını içtikten sonra garsonu çağırıp parasını vermek üzere ne yemiş olduğunu su‘âl eder.

Garson merkûmun yediği yemekleri ta‘dâd eder.

İngiliz:

- Başka daha ne var?

Demesi üzerine nâzikâne kendisinin unutulmamasını anlatmak isteyen garson:

- [S.158] Bir de garson bendeniz var!

Demesi üzerine İngiliz telâşla:

- Hayır, ben öyle bir şey yemedim!...

Cevâbını vermiş...

169- İmtihân

Pederi çocuğuna coğrafyadan su'âl sormak istemiş:

- Bana bak oğlum. Kürre-i arz yirmi dört sâat zarfında kaç defa' döner?

- Bir defa'.

- Daha ne zamân döner.

- Senede bir defa' daha döner.

- (Oğlunun derece-i zekâ ve ma'lûmâtı anlamak azmiyle) başka defa' dönmez mi?

- Hayır.

- Niçin?

- Başı dönüp, mi'desi bulanmasın için...

- Hiç böyle şey olur mu?

- Ya dün siz bana demediniz miydi ki insân çok dönerse başı döner ve mi'desi bulanır. Sonra kusar...

[S. 159] {İki Hemşîre}

Gülünçlü Komedi: Bir Perde

Eşhâs

Lur..... 17 yaşında

Agat..... 16 yaşında

Tiyatro, bir salonu irâe eder.

Birinci Meclis

Ağat, bir masanın yakınında ahz-i mevki' eylemiş olduğu hâlde bahr-i tefekküre dalmış bulunduğu görülüyor. Bu sırada (Lur) içeri girer. Hemşîresini görerek tevkif eder.

Lur – O, yine düşünceli görünüyorsun. Mutlak rüyâ görüyorsun!

Ağat – Hayır, rüyâ gördüğüm yok.

– Öyle ise miyânımızdaki farkı irâe için biraz rüyâ gör.

– Mutlak bana takılmayınca râhat etmezsin değil mi?

– Hayır. Fakat mesrûr da etmiyor.

– Azîm-i teşekkürler ederim. Fark tezâhür etti. Doğrusunu istersen seni bu hâlde görmek de beni müteessif kılıyor, küçük hemşîre. Tavrındaki tebdili anlamak istiyorum.

[S. 160] – Tavrımda ne varmış ki? Bir şeyim olmadığını anlatmak için haykırmalı mı?

– Âferîn hemşîre. Lâkin o kadar sağır değilim. Haykırmaya hâcet yok.

– İşte böyle dâimâ cân sıkacak harekette bulunuyorsun! Bundan ne zevk alırsın bilmem? Dâimâ latîf...

– Haksız mıyım? Bana isnâdâtta bulunuyorsun amâ, sen de kendini temîze çıkartamazsın ya... Neye dâir hülyâda bulunduğunu anlamadım ki...

Ağat – (Şiddetle) Sanki sen düşünmüyor, rüyâ görmüyorsun değil mi?

Lur – Cânım latîfeyi bertaraf edelim... Ben şimdi (Onu) düşünüyorum!

Ağat – (Titreyerek) Lur! Ricâ ederim sırrımı ifşâ etme.

– Ne sûretle sırrını ifşâ edebilirim... Artık o kadar da vesveseye lüzûm yok...

– Ne yapayım, elimde değil. Herkes, zihninden geçenleri çehremden anlıyor, sanıyorum ve bil'akis ihfâ ve muhâfazası için de evvel derece ihtimâmında bulunuyorum.

Düşünüyorum, bu derece endişeye de mahal olmadığını anlıyor ve fakat imhâsına muvaffak olamıyorum. Sen ne dersin?

[S. 161] – Ne diyeceğim, çocuksun derim.

– Niçin çocuk olayım? Senden bir yaş küçüğüm.

– On yaşlarında birisinin ehemmiyeti olmaz amâ, on altı, on yedi yaşlarında bu fark-ı azîmdir. Gâye-i maksad, tecrübeye mütevakıftır. Ben ise oldukça tecrübe dîdeyim.

– Pekâlâ. Azîz Lur! Bahtiyâr mısın? Tecrübe ki muâvenetimi ister misin? Çünkü benim ona ihtiyâcım var... Zihnim pek dağınık...

– Hâlınden belli. Küçük hemşîre. Lâkin arzû ediyorsan muâvenetine her an muhtâcım. Şimdi söyle. (Onu) düşünmekte haksız mıyım?

– Kim?

– İşte (O)

– Şey... Hakkım var zannederim... İsmi... İsmi telâffuza cesâret edemiyorum. Benimle eğleniyorsun...

– Yok cânım, niçin eğleneyim...

– İnanmam.

– Bana i'timâdın yok mu a cânım. Söyle.

– Sana inanıyorum... Lâkin... Sen de düşüncelisin. Bunu inkâr edemizsin ya... Sen de (Onu)...

[S. 162] – Doğrudur! Ne yapayım? Ben de senin gibi düşünmekten men' edildim...

– (Mükedderâne) Pek doğru. Bunun ne kadar fenâ olduğunu görüyorsun...

– Nasıl?

– Nasıl olacak? Bu dâimâ gizli kalacak değil a?

Bedîhîdir ki herkes her zamân için elbet birini düşünür. Delikanlılar her an genç kızları, genç kızlar da delikanlıları düşünürler... Böyle olduğu hâlde genç kızlar tefekkürât ve mülâhâzatında neden haksız olsun...

Kızların da pekâlâ düşünmek için vakitleri vardır. Hem vakit husûsunda erkeklerden ziyâde müsâadelidirler... Hakikat bu merkezde değil midir? Artık sırrını bana ifşâ edebilirsin...

- Lâkin hayır... Ben ne düşündüğümü bilmiyorum...

– Ağat! Sen âdetâ çocuksun...

– Peki, söylerim amâ, bir şartla... Sen de seninkini bana söyler misin?

– Pekâlâ öyle olsun. Ben de benimkini sana söylerim...

– Evvelâ, sen söyle...

– Lâkin bu sûretle gâye-i maksada eremeyiz. Elbet ikimiz de [S. 163] biri diğerinden evvel söze başlayamayacak cânım... İkimiz de bir zamânda dertleşecek olduktan sonra...

– Doğru amâ...

– Ne kadar nâz ve istiğnâ. Âdetâ çocukluk. Haydi cesâret. Hazır mısın?

– Evet.

– Ben de hazırım. Haydi...

İki hemşîre tereddüd ve heyecânla bir ağızdan olmak üzere bir anda: Ben... Gaston'u... Seviyorum...

Müteessifâne ikisi de heyecânla etrâfa bağırırlar.

Lur – Nasıl! Sen Gaston'u... Mösyö Gaston'u seviyorsun ha...

– Evet. Senin gibi... Sen sevdiğin hâlde niçin ben sevmeyeyim?.

– Ne de güzel bahâne ya... Lâkin o seni sevmiyor. Tecrübe de gösteriyor ki...

Benim yortum gününde (O) bana çiçek gönderdi... Demek ki...

– Ondan bana da gönderdi...

– Senin yortun için değildi ya?

– Bundan ne çıkar? Günde bir sehvdan başka bir şey yok.

[S. 164] – Sana göndermiş amâ. Elbet (O) buna o kadar ehemmiyet vermemiştir.

– Ehemmiyet ne olacakmış? Maksud göndermek değil mi?

– Hakkın var, küçük hanım amâ!. İki seneden beri ve sene başlarında zarîf bir kutu derûnunda şekerlemeler gönderiyor.

– Bana da gönderiyor.

– Pekâlâ. Amâ o beni kat'ıyyen sevdiğini i'tirâf etti.

– Bana da i'tirâf etti. Beni sevdiğini söyledi.

– (Kalbinin heyecânını zabta çalışmakla beraber omuzlarını kaldırarak) Beni ne derecede sevdiğini sûret-i mahsûsada anlattı!

– Bana hakezâ!

– Bu âdetâ hırsızlık! Senin bu tecrübelerde bulunmamış olduğunu pekâlâ iddiâ edebiliyorum... “Severim!” dinliyor amâ. Asıl iş cereyan hâldedir, hem sinni nazar-ı dikkate alsan. Yalnız bu fark tefavvuk ve [rihcâniyet] husûsunda bana hak verdirir. Pekâlâsını sever ve ben de onu severim.

– Ne fikir taşıdığını anlamıyorum. Senin böyle (Gaston)u düşünmekliğin hiç de iyi değil. Annem belki yüz def'asını bundan [S. 165] men' etti. Ben de îcâb ettikçe sana ihtarât ve tenbihâtta bulunuyorum.

– Doğru söylüyorsun. Hakkını teslim ederim. Lâkin benim gibi aynı hâldesin. Îcâb ettikçe ben de sana nasihâtta bulunuyorum!

– Ben senden büyüğüm. Bana nasihâtta bulunmaktan da seni men' etmeye hakkım vardır.

– Adam sende!

– Evet. Seni fenâ yola gitmekten men'e hakkım vardır.

– Eğer böyle istiyorsan ben de ağzımı bile açmam. Ben gittiğim yolu pekâlâ bilirim. Maksudın beni kızdırmak! Ve rencide-i hâtır eylemek olduktan sonra... (Ağlayarak dışarı çıkar.)

İkinci Perde

Lur – [Yalnızca] (Hemşiresinin gittiğini görerek) Ehemmiyetsiz bir şey için hemen ağlıyor ve sevmekte devâm etmek istiyor. (Bir lahza sükûttan sonra):

Gördünüz mü şu çocuğu bir kere... Tarîk-i muhabbette beni fersah fersah geçmiş... Ne derece şiddet-i sevdâ... (Gaston)u fevkâlade seviyorum. O da onu seviyor imiş. Ne a'lâ biz açığa çıkıyoruz demek... Gaston, kendisine çiçekler, şekerlemeler göndermiş. Bana muhabbetini i'tirâf edeceği zamân birçok nâz ve istiğnâlar... [S. 166] tereddüdler... Hâlbuki bana i'timâd eylemesini de mükerreren ihtâr eylediğim hâlde...

Vâkıâ şekerler, çiçekler muhabbete dal olabiliyor, olabiliyor amâ... Birer delîl-i kavî olacak derecede değil... Onun gibi efendim çiçekler, şekerlemeler ben de aldım...

Yine Ağat iddiâ-yı hukûk etmiyorum. Kendisi henûz küçüktür. Gaston eğer kendisine i'tirâfı muhabbet eylemiş olsa bile kendisinin yine bundan hazer etmesi lâzımdır.

(Bir lahza düşündükten sonra) Tarîk-i muhabbette neler gelip geçer... Aldanmak, vardı! Eğer hissiyâtımda yanılıyor isem?. Eğer Gaston (Seni seviyorum!) diye beni aldatıyorsa... Ah erkekler... Bir çiçekle bahâr olmaz, diyerek her gördükleri çiçeği koklamak isterler... Rast geldikleri genç kızlara arz-ı muhabbet ederler... Kadınlar da vefâ yoktur derler amâ kendilerinde hiç yok...

Acabâ (Ağat) sahîhen Gaston'u seviyor mu? Lâkin bu deliliktir. Eğer Gaston beni sevmiyorsa, ben de kendisini sevmeyeceğim. Belki de bundan memnûn olur, lâkin bu memnûniyeti ona bahşetmek istemem. Bu şerefe istihkâk-ı kesb etmemiştir. Kendisi latîf bir delikanlı... Hepsi bundan ibâret. Başka fevkalâde bir şey yok. Eğer beni arzû ederse ben de onu arzû ederim. Lâkin Ağat benden daha sevdâzâde görünüyor, Gaston'u kendisine terk etmek isterim. Bu bir [S. 167] hediye olacaktır. Öyle bir hediye olacaktır ki terk ve i'tâ etmekle müteessif değilim... Ağat! (Diyerek hamşiresini çağırır).

Üçüncü Meclis

(Lur)un Ağat'ı çağırması üzerine (Ağat) arz ü cû eder, ve şiddetle hemşiresine doğru ilerler.

Ağat – Azîzim Lur! Ben iyice düşündüm.

Lur – Ben de düşündüm azîzem Lur.

– Seninle ma'lûm olan meseleden dolayı mübâhese ve münâzaraya girdiğimden dolayı afvını ricâ ederim.

– Ben de öyle. İddiâsında bulunduğum tefavvuk ve [rihcâniyet] şimdi nedâmet eyliyorum. Zahmet değer bir şey değil. Afvını niyâz ederim.

– Pek latîfsin hemşireciğim!

– İkimiz de tıpkı çocuk gibi hareket ediyoruz. İ’tidâl demmi muhâfaza etmek lâzım idi. Biraz geç olarak onu muhâfaza ediyorum. Beni afv et, bana i’timâd et küçük hemşireciğim. Şimdi Gaston’u cidden sevip sevmediğini bana söyle...

– Ben mi? Oh! Hayır. Ben de aynıyla senin fikrinde olup bu sebeble deminki tavır ve hareketi ihtiyâr eyledim.

Belki Gaston seni seviyor!

– Ne garîb fikir!

[S. 168] – Öyle ya! Belki (O) bana küçük bir kıza karşı îcâb eden harekette bulunmuştur?

– Hayır. O sana tıpkı bana ettiği muâmeleyi etmiştir.

– Belki. Zâhirde böyledir. Fakat hakîkatte seni sevmesi lâzım gelir. Çünkü ekseriyâ bana der idi ki: “Hemşîreniz pek latîftir. Garîbdir ki müşâbehette arasınızda pek az bir fark vardır!”

– Hay yaramaz hay. Bana da aynı ifâde de bulundu. Hatta bir def’asında da daha ileri giderek: “Hemşîreniz pek dilber ve pek zarîftir. Arada pek az fark vardır” demiş idi.

– Âdetâ bir muammâ! Bu nev’ hareket neyi iş’âr eder?

– Neyi iş’âr edecek. İkimizden birini sevmediğini ve sevmeyeceğini iş’âr eder. Sevddiği de mutlak sen olacaksın!

– Niçin ben olayım? Sen benden büyüksün ve benden ziyâde seilmeye lâyıksın...

– Doğrudur. Lâkin aramızda pek az fark vardır. Bu da ehemmiyetsizdir. Hem Gaston ikimizi de nazar-ı dikkate alıp da mukâyese edince mutlak seni intihâb edeceğinden emînim. Şimdi Gaston’u külliye sana terk ediyorum... Sözümü ileride bit-tecrübe tasdîk edersin... Onunla bahtiyâr ol... Bahtiyârlığı görmekle iftihâr edeceğime i’timâd et...

– Pek âli-cenâbsın. Bu sehâvetini kabûl etmek [S. 169] istemem. Ben iyice düşündüm. Tekrâr ediyorum: Anladım ki senden dâimâ bir kadem geride bulunmalıyım! Çünkü mevzû’ bahsimiz fevkalâde mühim bir şey değildir...

– Bu mesele böyle olmaz vesselâm. İkimizden biri herhâlde Gaston’u sevecek: Hatta birkaç gün evvel pederim ondan bahsettiği sırada: “İyi bir delikanlı, fevkalâde bir zevc. Bir zevcin hâiz olması lâzım gelen evsâf-ı haseneyi cami’dir!” demiş idi.

– Evet. Vâlidem de şu sözleri i’lâve etmişti: “Kendisini reddedemeyiz. Bu âdetâ budalalıktır”

– Bu sözleri sen işittin öyle mi?

– (Gözlerini zemîne tevcih ederek) Aman Yarabbim! Evet... Zâten bu sözlerdir ki zihnime güşâyış vererek bu yolda harekete mecbûr oldum. Evvelce onu aslâ düşünmüyordum.

– Tıpkı benim gibi. Ben de senin gibi evvelce aslâ düşünmüyordum. Lâkin sonradan ebeveynimiz kendisinden bahsedince bildiğin yoldaki hareketi ihtiyâr eyledim.

– Demek bende kabâhat yok. Ben bir emre itâat etmiş oluyorum.

– Pekâlâ. Yine o dâire-i itâat de devâm edebiliyorsun.

[S. 170] – Oh! Hayır. Artık bundan sonra devâm edemem. Evvelce hiçbir şübhe ve tereddüd üzere değil idim. Lâkin şimdi...

– Lâkin sana dedim ki bir hak talebinde bulunmuyorum. Bu bâbdaki mevki’i sana terk ediyorum.

– Oh, hayır. Bunu kabûl edemem.

– Bu hâlde bu işin içinden çıkamayaçağız. Kendimize kati’ bir hatt-ı hareket ta’yîn etmeliyiz. Şâyed ondan bize bahsedecek olurlarsa kusûr etmemiş olalım. Ya kabûl ya red etmeli. Delikanlı red edilmeyecek olduktan sonra ikimizden birisi kendisine arz olunacak. Bu sebeble buna ben seni lâıyk görüyorum.

– Azîm-i teşekkürler ederim. Lâkin bu ilk partiyi ben kazanmak istemem.

– Bunu pederime söyleyeceğim.

– Hiçbir şeyi söylemeyeceksin. Sonra ben de söylemeye mecbûr olurum. Sen benim büyüğümsün. Fakat bu işe ebeveynimizi niçin karıştırmalı. Meseleyi kendi kendimize halledivermeliyiz. Tavır aklıma geldi... Bir kur’a çekelim. Kur’ayı kim kazanırsa, Gaston’la o izdivâc etsin!

– Oh, ne alâ. Âferîn hemşîre! Sinne göre bu fikir senden hudûsunu ma’mûl etmezdim. Bak bu nazariyeni cidden beğendim.

[S. 171] – En güzel tarîk bu olacak. Zâten amcamız bize demez miydi ki izdivâc âdetâ piyangodur.

– Mâşâ-Allah her işittiğini ne de güzel zabt ve hıfz ediyorsun ya?

– Hâfızam kuvvetlidir. Şimdi bunları bir taraf edelim de teklif ettiğim husûsunda icrâsına bakalım.

– Pekiyi öyle olsun. Bu bir delikanlıdır, fakat eğlenceli... (Kendi kendine) Netîce ne olursa olsun esâsı bozamayacaktır (cehren) evvelâ isimlerimizi yazalım. Birinci keşîde de kimin ismi çıkarsa (Gaston) ile izdivâc etsin...

– İki dâne biri birine müsâvî olsun. Hah işte şurada bir zarf var... İşimize yarar. Hem de açık bir zarf...

– Bak yerde bir mektûb var. Yere düşmüş. (Mektûbu alarak) Bu yazı Gaston’undur... Fenâ olmadı, bu mektûb bana ba’zı şeyler öğretebilecek.

– Lâkin mektûbu okumayınız.

– Hayır okumam! (Bunu demekle beraber sür’atle mektûbu bir atf-ı nazar eyler)

– Lâkin bilirsin ki bu fenâ şeydir!

– Evet... Evet... (Mektûbu okumakta devâm eder).

[S. 172] – Pekâlâ bitti hazır mısınız?

– Oh! Azîzem!.. (Mektûbu katlayarak) O hâlde sen kat’iyyen Gaston’la izdivâc etmek istemiyorsun?

– Bu ne garîb su’âl! Hayır. Ben dedim ki kur’a kime çıkarsa... İyi sen?

– Ben mi? Hayır. (Mektûbu atarak) Zâten kendisi de istemiyor.

– Nasıl?

– Evet azîzem. İşte vâlidemize hitâben yazdığı mektûb... Elbet vâlidemiz bu mektûbu okumuştur. (Mektûbu alıp okuyarak):

“... Hakk-ı âcizânemde sezâvar buyurulan ehâsin-i teveccühâta karşı ne sûretle arz-ı teşekkür edeceğimi bilemiyorum... Madmazel (Karmerya) pek latîf ve sevimlidir.

Kendisini hayli müddetten beri seviyorum... Karibân izdivâcımızın vukû’yla husûle gelecek saâdetimizi size bildirmekle kesb-i fahr ü mesâr eylerim...”

(Hemşîresine hitâben) Saâdeti diyor. Anlıyor musun?

– Hayır, pekiyi anlayamadım.

[S. 173] – Pek gençsin. Âdetâ çocuksun. Peder ve vâlidenin onu evlendirmek için iştigâl eylemiş olduklarını anlayamadın mı? (Gaston)dan bahsettikleri sırada bizi düşünmedikleri meydân-ı alâniyete çıktı...

– Bizi emniyet-i kâmile tahtında bulundurmak için güzel bir tedbîr. Yahûd bir komadya...

– (Tebessümle) Pek güzel. Öyle olsun... Ne be's var? Artık onu mu düşüneceğiz? Şimdi ikimizde hoşnûd değil miyiz?

– Şübhesiz! Bunun için mücâdele edecek değiliz a...

– Kur'aya falân hâcet kalmadı. Mesele kendi kendine hal olup gitti. Müteessif misin?

– Müteessif mi? Aslâ...

– Ben de değilim. Bugün de bu türlü vakit geçirmiş olduk. Genç kızların meşgûlesi ne olacak? Çocuk büyütme. Umûr-ı beytiye ve vazîfe-i tadrîs olmadıktan sonra neden bahsedeceğiz... Elbet aşk ve alâkadan...

– Şübhesiz hemşîreciğim... Husûsiyetle vaktimiz bu gibi şeylerde müsâid olduktan sonra...

{Hitâm}

[S. 174] 170- Bir Resim Takdîm Esnâsında

- Efendiler, dostum (K..)yı size prezante ederim. Görüldüğü gibi hayvân değildir! Demesi üzerine refiki bilâ-tefekkür hemen:

- Evet efendim! Dostumla aramızda yalnız bu fark vardır! Demiş.

171- Rodingot İçinde Yangın...

Mösyö (Bernar)ı size takdîm ederim. Tuhaf ve garîb bir adamdır. Bakınız şimdide muttasıl bağırıyor:

- Tereza! Pencereyi açınız. Âdetâ insân boğulacak! Bu emri ifâ etmek üzere ağır adımlarla ihtiyâr bir hizmetçi arz-ı vücûd etti.

- Buyurum efendim! Hâlâ ağır ağır hirâmân oluyor... Biraz adımlarını sıklaştır be cânım...

- Gidiyorum, koşuyorum mösyö!

- Böyle latîf ve sıcak bir havâda hiç pencereler kapanır mı? İnsânı boğmak için güzel bir vesîle... Âdetâ aklınızı gâyb etmişsiniz!

- Lâkin efendim. Daha yarım sâat evvel içeriye güneş ve sinekler giriyor diye pencereleri kapamaklıgımı emretmiş idiniz...

- [S. 175] Elân kendiniz müdâfaa ile uğraşıyorsunuz değil mi? Haydi gidiniz. İnsân hizmetçileriyle pekiyi giderse neticesi işte böyle olur... Ne olacak...

- Amma da “pekiyi” gitmek ha! İyi gitmekte bu kadar olur...

Hizmetçi kadın bu söz üzerine hilâf-ı mu’tâd bir cür’et ve cesâretle dedi ki:

- Beni dinleyiniz, efendi. Bilmeyenlerde sizin her gün her saât teessüf ve ızdırâbınızı görerek buna hizmetçileriniz sebebiyyet veriyor zehâbında bulunacaklar... Hâlbuki bunun sebebi yine sizsiniz. Bastonunuzu unutursunuz, bana darılırsınız. Yağmur yağar: Bu kabâhati bana isnâd edersiniz. Soğuk olur, sıcak olur: Kaşlarınızı çatarak unf ve şiddetle bana nazar eylersiniz. Uyuyamayıp râhat edemediniz mi, yatağı fenâ yapmış olduğumu söylersiniz. Çok yiyip mi’dece rânatsızlığa dûçâr olursunuz: kabâhat yine benim. Çünkü size çok yedirmiş olurum. Daha neler... Artık bu derece hiddet ve şiddetinize de tahammül olunamaz...

Belki ilk defa’ olarak ihtiyâr hizmetçinin efendisine karşı [S. 176] böyle muâheze yollu uzun bir nutuk irâd eylemesi (Bernar) ı şaşırttı. Hizmetçinin aklına havf gelmiş olduğuna zâhib oldu.

Bir zamân, bir müddet mülâhâzada bulunduktan sonra kendi kendine der ki:

- Ba’zı kusûrlarıyla berâber yine şu ihtiyârı severim. Sadâkatle bana hizmet etmektedir. Doğduğumu görmüş, elleriyle ebeveynimin hîn-i vefâtında gözlerini bağlamaya muvaffak olmuş, böyle bir kadın bana karşı şiddetle söz söylediği hâlde yine hiddet etmiyorum... Düşündükçe kendisini tekdîr ve yerine takdîr ve tahsîn etmek istiyorum. Bu da, Tereza’nın mutlak hüsn-i niyyet ve hulûsuna dâledir...

Bu mülâhâzada bulunan Mösyö (Bernar), ihtiyâr (Tereza) yı dinleyecek olursak gâyet titizdir. Her şeydender-akab hiddetlenir. Hemen kabâhati kendisine bulur.

İşte (Bernar) ile ihtiyâr hizmetçisi arasında hemen hergün bu türlü mübâhase ve mücâdeleler vukû’ bulur.

Bîçâre (Tereza) şaşırmış kalmış. Elinden geldiği kadar efendisinin celb-i hoşnûdu ve memnûniyetine çalışır, yine emeline muvaffak olamıyor. Yine her kabâhat sırasında (Tereza) ya atf ve isnâd olunur... Kim bilir, bu da tâli’-i iktizâsından mıdır?..

Hâlbuki hakkında verilen ma’lûmâta göre (Tereza) da haşin [S. 177] değildir. Hilmiyyeti, gayreti, fedâkârlığı şâyân-ı zikr ve senâdır... Amâ insân ihtiyârlayınca elbet gençliğinde yaptığını yapamaz. Hatta gençliğinde efendisinin velev ki nâ-hakk yere ne

derecede dürüşâne söz söyledi ise sabır ve tahammül ettiği hâlde şimdi o nâ-hakk yere söylenen sözlere sabır ve tahammül edemiyor... Cebr-i nefis ediyorsa da arzûsuna muvaffak olamıyor.

Bahçede bir kanepede üzerinde sigara içerek gazetesini okumakta bulunan (Bernar) a bu sırada (Tereza) kahve getirmekte idi.

Bundan sonra (Tereza) kahve cezvesini bir kenâra vaz' edip kollarını çaprast kıldıktan sonra müstehziyâne bir tarzda efendisine bakmaya başladı.

Mösyö (Bernar) kahveyi aldıktan sonra söze başladı:

- İyi bana bak! Telgraf direği gibi orada ne yapıyorsun.

- Ah efendim! Eğer hiddetinizi da'vet etmeyeceğimden emîn olabilsem zatınıza bir ifâde de bulunacağım. Sizden doğrusu emîn değilim. Çünkü en ufak bir şeyden derhâl hiddetleniyorsunuz. Söyleyeceğim şey pek teessüf-âverdir. Biliyorum. Fakat ne yapayım. Acabâ hiç söylememek daha mı hayırlıdır? Yok... Yok... Eğer söylemeyecek olursam daha fenâ olacak...

- Söyle bakalım, nedir?

- [S. 178] Pek müteessif olacaksınız.

- Hayır, olmam.

- Olacaksınız derim.

- Sana hayır dedim, be cânım!

- Acabâ doğru mu?

- Lâkin seni te'mîn ediyorum, Tereza.

- Pekâlâ. Artık serbestçe söyleyebilirim. Mösyö sigaranızı yaktığınız zamân kibriti yakılmış yere atarak redingotunuza düşürdünüz. Bu sebeble on dakîkadan beri redingotunuzun eteği yanıyor!...

(Bernar) hiddetinden yumruğuyla masa üzerine şiddetle vurarak ayağa kalktı. Hemen redingotunun eteğini söndürmeye müsâraat eyledi. Daha sonra elini ihtiyâr hizmetçiye uzatarak hilmiyyetle dedi ki:

- Tereza! Beni afv ediniz.

Lüzûmsuz hiddet ve şiddetin bu gibi netâyic-i ma'kûsa ve müessifeye bâis olduğunu da bi-l-mülâhaza ba'de-mâ ihtiyâr (Tereza) ya hilmiyyet ve mülâyemetle

hareket edeceğine karâr verdi. Lâkin bir redingot berbâd olduktan sonra bu sûretle bir takım elbise de bozulmuş oldu...

172- On İkinci Lui'ye Mahtûmunun Bir Cevâb-ı Latîfesi

Fransa kralı On İkinci Lui çocuklarının terbiyesini bizzât ihtimâm eyler idi. Hatta elsine-i ecnebiyye ile târîh ve husûsiyle coğrafyayı - ki kendisine onunla ihtisâs ve iştihâr eylemişti- bizzât ta'lim ile meşgûl olurdu.

Bir gün henüz yedi yaşında bulunan oğlunun eline bir pusula vererek çocuğu (Ramboye) şatosundan epeyce uzak bir mesâfede – köylü kıyâfetine girmiş saray hademesinin taht-ı nezâret-i hafîyesine havâle ile – filân sâatte bulunmak üzere terk eder.

Çocuk kırlarda dört beş defa' yolunu şaşırdıktan sonra nihâyet gurûba doğru şatoya avdet edince uzaktan vürûdunu görüp de istikbâle şitâbân olan pederinin “Ah oğlum. Seni kayıp oldun zannettim de pek ziyâde endişede idim” sözlerine çocuk “Ben hiç kayıp olur muyum pederim. Size olan muhabbetim kalbimi, ibre-i mıknatısıyyeyi kutba sevk eden kuvvetten daha ziyâde bir kuvvetle size sevk etmektedir” cevâbıyla mukâbele eylemiştir.

[Fransa vukûât-ı sâbıkasında bu çocuk Kunduracı Simon'a çırak verilmiş idi.]

[S. 180] 173- Fransa Üdebâsından Şaron'un Bir Sözü

Garîbdir ki insân benî nevi'nden birini vücûda getirmek için tenhâ ve karanlık yerler arar. Herkesin nazarından ihfâyâ çalışır. Hâlbuki ebnâ-yı nevi'ni mahvetmek için trampetler, mûsikalar çaldırarak gider! Ne kadar biri birine mübâyin-i ef'âl.

174

Meşhûr Taleyran Fransa vukûâtından sonra yine göze girerek mevki'-i iktidâra gelmekle madam (Devastail) müşârün-ileyhâ hakkında der imiş ki:

- Şu biçâre Moris, üst tarafı ağaçtan ve alt tarafı kurşundan masnû' hacıyatmaza benzer, kendisini ne sûretle atsalar yine ayak üzerine düşer, kat'â durulmak sallanmak bilmez.

175

Hastanın biri günden güne kesb-i ifâkat edip iştihâsı açılır ve yiyecek ister ise de tabîbi ruhsat vermediğinden çâr nâçâr sukût etmeye mecbûr olur.

Bir gün bir mu'tâd tabîb gelip hastanın nabzına baktıktan sonra su'âl eder:

- Dünden beri nasılsın?

- [S. 181] İyiyim. Yalnız biraz dermansızlığım var. Acabâ külbastı yiyeyim mi?

- Olmaz... Kesb-i ifâkat etmedikçe yavan çorbadan başka bir şey yemeyeceksin.

Düinkü tertîb eylediğim hapı yuttun mu?

- Doğrusunu ister misin doktor! Ben senin eline düştüğüm günden beri hapı yuttum! Demiş.

176

Doktorun biri sarhoşluktan hastalanmış olan bir adama şu nasîhati vermiş:

- Bak doktum. Artık şimdi tehlikeyi geçirdik; fakat kâmilten kesb-i ifâkat ettikten sonra dahi sudan başka işrete dâir ağzına bir şey almayacaksın!.

Demesi üzerine hasta me'yûsâne der ki:

- Öyle ise kesb-i ifâkatim neye yarayacak doktor?..

177

Bir gün (Diyojen)den birisi – İnsân râhat etmek için nasıl yatmalıdır; diye su'âl etmekle, Diyojen: “Nasıl râhat ederse öyle yatmalıdır” cevâbını verir. Herif tekrâr:

(Ben her türlü yatıyorum, bir türlü râhat ediyorum) demesi üzerine (Diyojen): (Öyle ise mezâra kadar sabır etmelisin) demiştir.

178

Şâir-i meşhûr (Jan Batist) Ruso'nun nezdinde operalardan bahs olunduğu sırada müşârün-ileyh demiş ki:

- İyi bir opera yapmak mümkün olsa bile yine iyi bir opera, iyi bir eser demek değildir.

179

Tabîbin biri hastasına damla ile içilir bir ilâç tertîb etmiş, bir de derece-i harâretini anlamak için şişeden ma'mûl olan üstvânî mîzânü'l-harâreyi hastanın kulağı arkasına yerleştirmiş idi.

Reçeteyi yazıp verdikten sonra mîzânü'l-harâreyi unutarak gider. Ertesi günü ziyâret eylediğinde ilâcın ne yolda te'sîri görüldüğünü su'âl eylemekle hasta der ki:

- Vah verdiğiniz rûhdan hiçbir fâide görmedim. Beni ancak kulağımın arkasına sıkıştırdığınız o ince şişe râhatlandırırdı...

180- Boşboğaz Bir Adam

Bir gün büyük câddelerden birinden mutantan bir cenâzeyi geçirdikleri sırada boşboğazın biri cenâze arabasının arkasından gitmekte olanlardan birine takrile:

- Yahu, bu getirdiğiniz cenâze zengince biri olmalı ha?
- [S. 183] Öyle zannederim.
- Genç mi idi?
- Yüzü örtülü olduğundan göremedim.
- Evli mi imiş?
- Sormadım, bilemem.
- Sağlığında acabâ ne iş ile meşgûl imiş?
- Boşboğazlara lakırdı anlatmaktan hastalanmış da nihâyet vefât etmiş..

181- İki Sarhoş

İki sarhoş meyhânedan çıkarlarken biri parmağıyla yeri arkadaşına gösterip demiş ki:

- Yahu, birâder. Bakındı, münecimlerin “Güneş dönmez, dünya döner” dedikleri sahîh imiş.

182

Paris’te mösyönün biri zevcesini boşamak için da‘vâya kıyâm etmiş. Madam dahi bir da‘vâ vekiline mürâcaât ederek aralarında şu yolda bir muhâvere güzerân eylemiş:

Madam: - Efendim! Zevcem benim ahlâk ve tabî‘atımdan şikâyet etmektedir. Bu şikâyetinin ne kadar haksız olduğunu ise zevcemle hem bizim olan dostlarının tabî‘atımdan pek ziyâde hoşnûd olmaları isbât eder zannederim..

[S. 184] Da‘vâ vekili: - İşte asıl şikâyet sebebe de bunların senden hoşnûd olmalarıdır ya?.. Demiş.

183

Züğürt bir adam eski dostlarından bir zengin efendiye mürâcaâtla:

- Aman efendim. Pek fenâ hâldeyim. Derdimi sizden başkasına açamam. Fakîrlik geldi kapımı ele aldı. Ne yapacağımı şaşırdım.

Demesi üzerine dostu:

- Sakın kapıyı açıp içeri almayasın ha... İşte sana kardaşca nasihatim bu olsun!
Demiş.

184

İngiliz meşâhîr-i şua‘rasından (Espinser) bir gün ba‘zı manzumâtı Lord (Sidney)’e gönderir. Lord ilk manzumayı okuyunca fevk-al-gaye zevk-yâb olduğundan yanında bulunan dâire müdirine (Espinser)’e elli lira vermesini emreder. Fakat kethüdâ çıkacağı sırada diğer bir kıt‘adaha ziyâde neşât-âver olduğundan “Yok, yok! Yüz lira” der ve bir taraftan da diğer kıt‘aları okur ve muttasıl “Hayır! Yüz elli. Yok iki yüz. Aman üç yüz. Hayır, hayır beş yüz!” dediği sırada kethüda [S. 185] durur. Lord ise manzumâtın gittikçe letâfetini artırmakta olduğunu gördüğünden hemen kethüdâsının ellerinden tutarak:

- Aman dostum, çabuk ol. Zîrâ servet-söz olan bu letâfet beni mahvedecektir!
Kavliyle odadan dışarı çıkarır.

185- {Hanri Hayne}nin Vasiyyeti

Almanya şuarâ-yı meşhûrasından (Hanri Hayne) vasiyetnâmesini tahrîr ettiği sırada kendisiyle görüşmeye gelen Haham Aleksandır (Vil) e der ki:

- Vasiyyetnâmemde en ziyâde icrâsını arzû ettiğim şey nedir? Biliyor musun?
- Hayır.
- Vefâtımın ertesi günü zevcemin biriyle tezevvüc etmesini vasiyyetten i‘barettir.
- Amâ yaptın ha... Sebeb?
- Hiç olmazsa vefât etmiş olduğuma her gün teessüf edecek birisi bulunmuş olur.

186- Bir Âlim-i Meşhûrun Ef‘âl-i Siyâsiyesi

Ulûm-i tabîye ulemâsından meşhûr (Nivton) yirmi sene [S. 186] İngiltere parlamentosunda meb‘ûs sıfatıyla bulunduğu hâlde bir gün ne bir nutk irâd etmiş ne de bir teklîf veya i‘tirâzda bulunmuştur.

Nihâyet hârik-ül-âde olarak bir gün kıyâm edip de söze başlayacağını a‘zâ-yı meclis gördüklerinde o ana kadar pek çok mesâil-i mühimmede hiçbir söz söylememiş olan bu zâtın hareketi mutlak mühim bir mesele el-câsiyle olduğunu hükm ile herkes kemâl-i dikkatle müşârün-ileyhin bahsedeceği meseleyi istimâ‘ hazırlanır.

(Nivton) ise ne dese iyi:

“Efendiler! Sağ tarafımda gördüğünüz şu pencerenin bir camı kırık olduğundan cereyân-ı havânın hudûs ve bu da benim sıhhatimi ihlâlâ bâis oluyor. Binâenaleyh bu kırık camın yerine bir yenisinin taktırılmasını ricâ ederim.” demiş.

187- Papiriyus’un Bir Latîfesi

Roma meclis-i â‘yânı a‘zâsından Papiriyus, bir gün pederiyle berâber meclis-i â‘yâna azîmet eder. O gün mecliste mevki‘-i müzâkereye en mühim birtakım mesâil vaz‘ olunarak hîn-i icrâ‘ya kadar haricde bahsedilmesi karâr tahtına alınır.

Papiriyus hânesine avdetinde vâlidesi o gün meclis-i a‘yânda ne türlü mesâil üzerine müzâkere cereyân ettiğini su‘âl etmesiyle Papiriyus der ki:

- [S. 187] Vâlideciğim. Bugün mecliste müzâkere edilen husûsâtı i‘lân ve ifşâ etmek kat‘iyyen men‘olunmuştur.

Vâlidesi bu cevâbdan memnûn olmadığından su‘âlini tekrâr ve oğlunu söyletmek dilinin döndüğü kadar birçok temenniyât ile ısrâr eyler. Nihâyet elinden kurtulamayınca der ki:

- Bugün meclis-i â‘yân “erkekler iki zevce mi, yoksa kadınlar iki zevce mi almak daha hayırlı olacağı” mese‘lesini müzâkere eylemiştir. Fakat ihtilâf ârâ hâsıl olduğundan henüz bir sûret-i karâr bulmamıştır.

Böyle bir müzâkerenin müdhiş bir karârı müntic olabilmesinden endiş-nâk olan vâlide hemen oğlundan aldığı ma‘lûmâtı Roma ekâbir-i nisvânına ihbâra müsâraat eyler.

Ertesi günü umûm Roma ekâbir-i nisvânı ve mensûbeleri meclis-i â‘yân dâiresinde etrâfını ihâta ile “erkekler” iki zevce vermektense kadınlara iki zevce vermek herhâlde muvaffak-ı adâlettir. Mâmâfih meclisiniz her neye karâr verecekse versin fakat ibtidâ bizim re‘yimizi istihsâl etmesi lâzım gelir! Diye feryâda başladılar.

Kadınların bu hücûmundan hayret içinde kalmış olan hey‘et-i a‘yân taleb-i izâhât etmekle genç Papiriyus vâlidesi iskât için lüzûm gördüğü dürûğ-ı iskât-âmîzi bir tafsîl-i hikâye [S. 188] eyler. Bunun üzerine hey‘et-i a‘yân Papiriyus’un ketm-i ısrârdaki metânetiyle vâlidesini iskât husûsundaki fettânetini medh ve takdîr ve zabtnâme tescîl ve tastîr etmekle berâber ba‘de-mâ Papiriyus’dan gayrı hiçbir gencin a‘yâna kabûl olmasına infâk-ı ârâ ile karâr verir.

188- İki Dost Arasında

- Azîzim. Evimde ne kadar bahtiyâr olduğumu tasvir edemezsin. Zevcem tasarruf ve idârenin bir timsâl-i müşahhasıdır.

- Ya benimki! Dur sana yalnız bir misâl söyleyim: Zevcem, bana bir erkek çocuk doğurur isen bir kaşmiri şal alırım demiştim.

- İyi sonra?

- Sonrası. Sevgili zevcem mahzâ beni paradan çıkarmamak için tuttu bir kız doğurdu.

189

Bir papaz idâre-i rûhâniyyesine tevdi⁶ olunan köyün kadınlarından birisiyle münakaşaya tutuşarak nihâyet hiddetine mağlûben:

- [S. 189] Haydi! Senin gibi hafif mizâc bir kadınla benim çene yarıştırmaya vaktim yok.

Deyince kadın orada hâzır bulunanlara hitâben:

- Şâhid olun. Papaz efendi istiğfâr esnâsında kendisine tevdi⁶ eylediğim esrârı ifşâ ediyor! Demiştir.

190

Zevcin biri haremine bir şeyden dolayı darılarak bir hafta hiçbir söz söylememeye karâr verir ve üç gün kadar bu karârını icrâda bulunur. Bir akşam kendisi yatağa girdiği sırada zevcesi eline şama⁷dan alarak odanın içinde bir şey aramaya başlar. Arar arar bir türlü bulamaz. Çekmeleri, dolapları, çekmeceleri birer birer hatta tekrâr tekrâr açıp içlerini boşaltarak yine bırakır.

Zevc ise yatakta doğrulup mütemâdiyen zevcesinin tahribâtını seyreder ise de kadının aranması nihâyet bulmayacağını görerek sabrını tüketmekle:

- Cânım nedir o bu kadar arayıp da bulamıyorsun?

Diye su'âl etmesi üzerine kadın cevâben der ki:

- Senin dilini arıyorum. Meğer yerinde imiş. İyi peki! Şimdi söyle bakayım bana neden dolayı darıldın?

[S. 190] 191- Bir İşe Yaramaz

Almanya şu‘arâ-yı meşhûresinden (Göte) tütün içmenin fevkalâde aleyhinde bulunarak hatta bir gün ehibbâsıyla musâhabet esnâsında tütün hakkında açılan bir söz üzerine müşârün-ileyh: “Benim fikrime kalırsa, hakîkaten hüsn-i terbiye ve tahsîl görmüş bir adam hiçbir vakit tütün içmek gibi bir âdet-i müstekreheye meyl etmez” kavlinde bulunduktan sonra ifâdesini te’yîde medâr olmak üzere yine Almanya şu‘arâsından meşhûr (Lesingen) dahi tütün içmemiş olduğuna tamâmiyle kani‘ olduğunu iddiâ eder.

Vaktiyle (Vol Faniyun) kasabasında hâfız-ı kütüblük etmiş bulunan (Ebren) nâmında bir kimse bu sözlerin cereyânı sırasında orada hazır bulunduğundan (Göte)nin bu iddiâsı mukarin-i sıhhat olup olmadığını tahkik merâkına düşer. O târîhde ise (Lesingen) çoktan vefât etmiş bulunmakla (Vol Faniyun) kasabasına kadar [şüdr-i hâl] ederek vaktiyle (Lesingen)in hizmetçiliğinde bulunmuş olan bir ihtiyâr kadına mürâcââtla keyfîyeti su’âl eder. Kadın cevâben der ki:

- Lesingen tütün içermiydi diye mi soruyorsunuz? Sabâhtan akşama kadar duman savurmaktan ve destelerle kağıtları yazı ile karalamaktan başka bir şey yapmaz idi. Zâten başka bir işe de yaramaz idi.

[S. 191] 192- Sucu

Hânesinin penceresi önünde oturmakta bulunan bir adam sokaktan geçmekte bulunan bir sucuya hitâben:

- Baksana ay oğul! Sunun okkasını kaç veriyorsun?
 - İki kuruşa efendim!
 - Bana altmış paraya verdiğini söylemişler idi...
 - Okkası altmış paralıkta yapar veririm efendim... Siz merâk etmeyiniz. Hemen kabı getiriniz!! Demiş.

193

Vâkıa-i âtiye “Münih” şehrinde güzerân eylemiştir:

Bir sokaktan geçmekte bulunan bir yolcu, henüz üç dört yaşında bulunup elini kendisine doğru uzatarak tese‘ül etmekte bulunan bir çocuğa hitâben der ki:

- Zannedersem dilencilige pek erken başlamışsın?

- Doğrudur efendim! Lâkin ne yaparsın? Babam beni bu sana'atta "çekirdekten yetişme" istiyor...

194

Hırsızın biri hânenin birinden çalıp çırpıtığı ufak tefek eşyayı bir bohça ettikten sonra diğer bir hâneye ferceyâb-ı duhûl olur. Evin her tarafını arayıp taramak üzere teftîşâta koyulur. Bu esnâda bohçayı bir tarafa bırakmış olmakla zâten kendisi [S. 192] ve hânesi tam takır olan hâne sâhibi hırsızın bohçasını bi-t-takrîb elde ederek sokak kapısı üzerindeki pencere önünde ahz-i mevki' eder ve netîce-i hâle müntezir kalır.

Hırsız hânenin köşe bucağını arayıp tarayıp da eşya nâmına hiçbir şey bulamayınca bohçasını bıraktığı mahalden alarak me'yûsâne avdete karâr verir... Bohçanın aşırıldığını ve kendisinden daha mâhir birinin bu gece reh-i râstına tesâdüf eylediğini derk-i berle tehî-dest olarak gitmeye karâr verir... ve sokak kapısından çıktığı sırada hâne sâhibi pencereden kendisine hitâben:

- Baksana birâder ağa. Çıktıktan sonra kapıyı kapayıver. Ne olur ne olmaz; hırsız girer!

Deyince:

Hırsız başını sallayarak hâne sâhibini bir kere süzdükten sonra der ki:

- Merâk etme birâder! Bu dediğiniz sizin evin hakkına göre değil...

Demiş.

195- Gaskonyalı Zâbit

Gaskonyalı zâbitin biri muhârebe meydânına gideceği sırada hizmetçisi göğse takılan zırhparayı getirir.

[S. 193] Gaskonyalı me'yûsâne bir tür ile hizmetçisine demiş ki:

- Gaston! Zırh parayı göğsüme takma. Sırtıma bağla... Zîrâ kalbimin ilhâmâtına nazaran bugün muhârebeden firâr edeceğim...

196- Zevc İle Zevce Arasında

- Baksanıza, efendi gidiyor musunuz?

- Evet! Ne var bir şey mi lâzım?

- Öyle ya. Bir dirhem bile zeytinyağı kalmamış. Hele kömür hiç yok...

- Be kadın bir sabâh da bir şeyi istemem desen olmaz mı?

- Cânım, istediklerimi getiriyor musun? Eğer istemezsem hâlim nereye varacak?..

Küçük Hasta⁵¹⁰

Doktor (elinde şapkası olduğu hâlde) – Küçük bir hasta varmış. Madam! Burada mıdır?

Küçük hastanın vâlidesi:

- Buyurun doktor efendi. Evet hasta burada! Oğlumdur. Bîcâre çocukcağız. Bilmem ne oldu? Bu sabâhtan beri muttasıl düşüyor!

Doktor: - Düşüyor mu?

[S. 194] – Evet doktor; muttasıl düşüyor...

– Yere mi düşüyor?

– Evet yere düşüyor?

– Pek tuhaf! Kaç yaşında var?

– Dört buçuk yaşında var.

– Hay Şeytân! Dört buçuk yaşında bir çocuk ayakları üzerinde benim kadar durabiliyor... Bu ârızanın nasıl başladığını biliyor musunuz?

– Nasıl mı? Ne sûretle başladığını bir türlü (akıl ve sır) erdiremedim!

Evvelce söylemiştim ya... Dün akşam pek iyi idi... Odalarda ada tavşanı gibi koşup duruyordu! Bu sabâh bir mu'tâd kendisini kaldırmaya gittiğim zamân âdet üzere çoraplarını, pantolonunu vesâiresini giydirdim... Müteâkıben ayağa kaldırdım... Garîb şey değil mi? Hemen yere düştü... Tekrâr kaldırdım... Yine düştü...

– Bu yanlış adım atmaktan mütevellid olmasın?

– Durunuz doktor! Arz ederim. Bu sûretle yedi sekiz def'a kaldırdım yine düştü! El-hâsıl mösyö doktor bu hastalık bîcâre çocuğa bu sabâh ârız oldu. Nasıl [S. 195] hâsıl olduğunu anlayamadım. Anladığım bir şeyi varsa o da ayağa kaldırdığım zamân kendisinin her ân yere düşmekte bulunmasıdır...

– Garîb şey. Müsâade ediniz de hastayı bir kere görelim.

– Baş üstüne efendim (Diyerek çıkar, müteâkıben âfiyeti yerinde elinde oyuncağı bulunduğu hâlde çocuğun ellerinden tutarak âdetâ sürüklemekte bulunan vâlide tekrâr içeri girer.)

Doktor: - Lakin Mâşâ-Allah çocuğun âfiyeti yerinde. Lütfen yere bırakınız bakalım madam. (Madam bu emre itâatle çocuğu bırakır, çocuk o anda yere düşer.)

⁵¹⁰ Latîfeden ziyade küçük bir hikâye niteliğinde olduğundan incelemeye dâhil edilmeyip sıra numarası verilmemiştir.

Doktor: - Şunu bir def'a daha tekrâr ediniz madam. Ricâ ederim (Çocuğun vâlidresi tarafından ameliyât tekrâr olunur. Çocuk ayakları üzerinde duramayıp tekrâr düşer.)

Doktor: - Bir kere daha tekrâr ediniz madam!

Ameliyât tekrâr olunur. Evvelkiler gibi çocuk yine düşer. Doktor hayret ve taaccüble bir ân mülâhazadan sonra:

- Söyle bakalım küçük hasta! Bir yerinde ağrı, sızı var mı?

Çocuk – Hayır mösyö!

– Başın ağrıyor mu?

– Hayır mösyö!

[S. 196] – Bu gece râhatca uyuyabildin mi?

– Evet mösyö.

– Bu sabâh iştiân var mıydı? Çorbanı içebildin mi?

– Evet mösyö. – (Kendi kendisine) Evet mutlak o... diye karâr verdikten sonra (cehren) bu bir felçten başka bir şey değil...

Çocuğun vâlidresi: - F... f... felç mi?... (Diyerek şiddet-i te'sir ve teessüfden ellerini yukarı kaldırmakla çocuk düşer.)

Aman Yârabbî! Felç ha! Nasıl olup da hâsıl olmuş?...

Doktor: - Maa't-teessüf böyle madam. A'zâ-yı süfliyenin felc-i tamımı! Dikkat ederseniz belki anlarsınız ki çocuğun a'zâ-yı süfliyesinin etleri hissiyâtını kayıp etmiş.

Doktor bu sözleri söylediği sırada diğer taraftan çocuğu da muâyene eylemekte idi. Birkaç dakîka imtidâd eyleyen bu muâyene hengâmında nâgihân hayret ve istiğrâbla:

- Lakin durunuz! Şey... Şimdi anladım... Bu bir... (Tekrâr dikkat ve muâyenesine devâmla) Hây Allah müstehakkını versin... Bu felc değil... Telâş ve ifâdâtınızla beni de şaşırtıyor idiniz!

[S. 197] Madam:

- Nasıl, felc değil mi?

– Evet! Hayret... Ayakları üzerinde duramamakla çocuk felce dûçâr olmuş zannetmeştim... Madam çocuğunuz benden daha sağlam. Ayak üzerinde duramadığını şimdi anladım.

Siz çocuğunuzun iki ayağını birden pantolonun bir bacağına sokmuşsunu!...
Vâlidelere ibret! - Hitâm -

197

Muhâriblikte ma'lûm-ı cihân olan (Napolyon Bonapart) "Vaterlo" muhârebe-i müdhişinde dahi topçu alâylarını gezerek topların intizâmından fevk-al-hadd memnûn olduğundan kumandanı olan zâta bir iltifât olmak için topları göstererek "Ne güzel kızlara mâliksiniz!" demiş.

198

Zâtın biri kışın soğuk ve karlı günlerinin birinde bir zenci ehîbbânın karla oynamakta olduğunu görüp sebebini su'âl eylediğinde mûmâ-ileyhin latîfe olarak beyazlanmak için her zamân bu meşakkati çekmekte olduğunu beyân etmesine cevâben "Bîhûde zahmet [S. 198] çekiyorsun azîzim! Zirâ sende siyâhlık, karda beyazlık renk-i tabîi' olmakla böyle dilek ve temâsla renk-i diğere tehvîli kâbul değildir!" demiş.

199

Su içildikçe âdetten olarak (Şifâlar olsun!) denilmesine müteâriz olan zâtın biri bu gibi sözlerin kendisine söylenilmemesi hizmetkârına tenbîh eyler. Bir müddet sonra mûmâ-ileyh bir me'mûriyyetle bir mahale ta'yîn olunur.

Esnâ-yı râhda su içtikçe şifâlar olsun demediklerinden hizmetkârını tekdîre kalkıştığında merkûmunun "Aman efendim! Evvelce siz bu gibi sözlerin söylenmemesini tenbîh buyurmuş idiniz de!.." demelerine "Behey hayvânlar! Evvelce içtiğim Alâ Kayış Dağı, Kara Kulak ve daha sâir bu gibi vücûda şübhesiz nâfi' sular iken sizin şifâlar olsun demenizle mi şifâ olacak idi. O söz asıl şimdi lâzımdır ki içtiğim dere suyu!" demiş.

200

Adamın biri keçiboynuzu yiyerek bir mahale gitmekte iken tesâdüf eylediği bir ahhâbına dahi balının kesretinden bil-bahs bir miktar verir ise de merkûmun bin özürle kabûl etmediğinin sebebini su'âl ettikte: Merkûm "Vallâhi birâder! Öyle bir dirhem bile olmayan bal için bir çeki odun çiğneyemem!" cevâbını vermiş.

[S. 199] 201- Velosiped Merâklısı

Velosiped merâklılarında biri velosipedle gezdiği sırada bir gün köpeğin biri kendisini dar bir yolda sıkıştığını ve elinden bir türlü yakasını kurtaramayarak bacağına ısırılmış olduğunu refiklerine hikâye eylediği sırada içlerinden biri hayret ve taaccüle:

- Bu nasıl olur, birâder! Acabâ köpekler velosipedi de köpek mi sanıyorlar!...
Demiş.

202

Bir kadın oğluyla berâber bir gün şimendifere râkib olur. Henüz bir mektebde bulunan bir çocuk vâlidesinden evvel vagona girerek bir köşeye çekilip cebinden çıkardığı büyük bir yaprak sigarasını yakarak tütürmeye başlar. Küçük çocuklara tütün satmak ise memnû olduğu ma'lûmdur. Biraz sonra oğlunu bu halde gören vâlide hayretle:

- Seni gidi yaramaz! Sen ki o kocaman sigarayı nasıl olup da aldın?

- (Kayıtsızlıkla) nasıl olacak. Tütüncüye anam istiyor diyerek aldım... demiş.

[S. 200] 203- Küçük çocuğun biri sokağın birinde tese'ül etmekte imiş. O esnâda bir mösyönün geçmekte olduğunu görerek bir mu'tad:

- Merhamet ediniz efendim. Bir sadaka veriniz. Biçâre pederim de a'mâdır...

- Pekiyi. Babanız şimdi nerede, ne yapıyor?

- Ne yapacak? Şu sağ taraftaki sokakta köşe başındaki i'lanları okumakla meşgûl...

204- Fransa mahâkiminden birinde reîs:

- Madam! Zevcenizin mütecasir olduğu birçok sirkatlere muâvenette bulunmakla müttehimsiniz.

- Doğrudur, reîs efendi. Lâkin nikâhımız icrâ kılındığı sırada bir kadın her dâire ve her husûsta zevcene muâvenette bulunmalıdır. Diye şerh verildi ve bu yolda teşvîkâtte bulunuldu... Ne yapalım?

205- İki Gaskonyalı

Gaskonyalının biri diğer bir Gaskonyalı ile vaktiyle etmiş olduğu bir düvellodan bahsettiği sırada şöyle demiş:

- İkimizde biri birimizi öldürmemekliğimiz mahâretimiz [S. 201] iktizâsıdır... Çünkü muârazam ile karşı karşıya öyle bir hizâda durmuş idin ki bir anda olunan ateş üzerine benim tabancamdan çıkan kurşun onun tabancasının namlusuna girdiği gibi onun tabancasından çıkan kurşunun dahi tamâm benim tabancamın namlusuna girdi... Bu sebeble tarafından birinin birine zarar isâbet etmedi!!..

206- İki İhtiyâr Dost

İki ihtiyâr dost on sene devâm eden müfârekattan sonra bir gün yekdiğerlerine tesâdüf ederler. Aralarında şu muhâvere güzerân eyler:

- Vah biçâre dostum! Ne kadar da tebeddül etmişsin. Bütün saçın, sakalın dökülmüş...

- Belki. Mâmâfih henüz benim saçlarım seninkinden ziyâdedir...

- Amma yaptın ha?

- Evet azîzim, çoktur.

- Kâbil değil...

- Öyle ise gel hesâb edelim...

[S. 211] 207- Deniz Hamâmında

Bir deniz hamâmında şu vakıa güzerân eyler:

Hamâmdan çıkan bir mösyö elbisesini giyindiği sırada pantolonunu bulamaz. Nihâyet hizmetkârı çağırarak der ki:

- Baksana ey oğul. Pantolonum yok. Aradım aradım bulamadım! Kâbil değil. Nereye gider. Bir kere iyice düşünün buraya onunla geldiğinizden emin misiniz!...

208- Bir Meyveci Dükkânında

Bir meyveci dükkânında meyveci ile ehîbbâsından biri arasında muhâvere-i itya geçer:

- Baba Fransuva! Niçin bu güzel şeftalileri ayırarak üste koyuyorsunuz?

- Altındaki fenâlarımı da satmak için...

209- Mösyö ve Madam

Mösyö: - Anladınız mı madam; kızımız piyano öğrenmeyip gidecek?...

Madam: - Niçin öğrenmiyor cânım? Herkesin kızı nasıl arzû ve hahîşle çalışıyor...

- [S. 203] Bizimki öğrenmiyor. Piyano muallimini istemiyor.

- İstemediğine sebep ne imiş?

- Sebeb ne olacak? Ben odamda bulunduğum zamân piyano mualliminin belki yüz bin kere (Do... do... do...) diye tekrârı ninni yerini tutup beni uyutuyor... Ya kızcağız ne yapıyor. Kim bilir?...

210- Mi‘desinden Râhatsız

Köyün birinde bir eve misâfir gelir. Selâm ve istifsâr-ı hâtırdan sonra hâne sâhibi merkûmun nereye gitmekte olduğunu su‘âl eyler. Merkûm hayli vakitten beri mi‘desinde bir tıkanıklık, tabîatında bir iştihâsızlık gördüğünden tedâvisi için şehre hekîme gitmekte olduğunu beyân eyler.

Biraz sonra hâne sâhibi merkûma ikrâmen sofrayı kurup da getirdiği bir tas çorbayı bırakarak ekmek getirmeye gidip gelinceye kadar merkûmun çorbayı bitirmiş olduğunu gördüğünde taaccüble ekmeği bırakıp çorba getirmeye gider. Geldiğinde ekmeğin dahi bitmiş vel-hâsıl böylece birkaç defa‘lar ekmek ve çorba taşıyıp da her def‘asında birini getirinceye kadar merkûmun diğerini bitirivermesine taaccüble:

[S. 204] Hemşehrî! Sen hekîme mi‘deni açtırmak için değil, bil‘akis tıkatmak için git!!! Demiş.

211

Bir mecliste güzellerden bahs olunur ve hâne sâhibinin kerîhü’l-manzar bir mahdûmu bulunduğundan hiç söze karışmayarak yalnız dinler imiş. Biraz sonra oğlu kapıyı açarak odaya girivermekle mûmâ-ileyh misâfirlere hitâben ve oğlunu irâe ile:

- Deminden beri güzellerden bahs eyliyor idiniz. Ben dahi size oğlumu senâ edecek idim. Hâlbuki şu anda bizzât arz-ı dîdâr etmekle beni bu zahmetten kurtardı. Zîrâ aynen müşâhede eylediğinizden ta‘rife hâcet kalmadı! Demiş.

212

Zâtın birine taşrada bulunan gâyet azîz bir ahlâbının füc’eten vefâtı haberini verdiklerinde – sû-i te’sîrinden - inanmayarak:

- Hayır bu mümkün değildir. Zirâ daha geçen gün kendisinden mektûb aldım. Eğer öyle bir hâlin vukû‘ melhûz olsaydı, elbet bana dahi beyân eder idi!!! Demiş.

213

Efendinin biri uşağının setresinin yakalarının yağlı olduğunu görüp de temizlemesini tenbîh eylediğinde merkûmun:

- [S. 205] Efendim ben de silmek istiyorum. Limon bulamadım! Demesine mûmâ-ileyh taaccüble setre yakası silmek için limonun ne lüzûmu olduğunu su‘âl eyledik de, merkûm:

- Bizim ayvaz kahyâ (Kethüdâ) her gün şama‘danları onunla temizliyor!

Cevâbını vermiş.

214

Birkaç delikanlının ok ta'lim etmekle meşgûl ve fakat attıkları oklardan hiçbirinin hedef-i maksûda vâsıl olamayarak öteye beriye gitmekte olduğunu (Diyojen) gördükte hemen gidip nişângâhın altına oturur. Bu hareketin sebebi kendisinden su'âl olduğunda: “Atılan okların gittikleri mahale nazaran buradan gayrı siper bulamayacağım!” cevâbını vermiş.

215

Adamın biri icâd-gerdesi olan değersiz bir şeyi ehibbâsından birine takdîm ederek, derece-i letâfeti husûsunda mütâlaasını su'âl eylediğinden mûmâ-ileyh cevâben; vâkıa' pek güzel olmuş; fakat bunu hiç icâd etmemek sizin için daha küçük mü idi ki, nihâyet etmek cihetini tercih eylediniz? Demiş.

216

Gâyet mütekebbir zâtın birine bir ahabbı tarafından cemi'yetine da'vet zımında bir tezkire gelir. Tezkireyi getirenin elbisesinin fersûde bir hâlde bulunması mûmâ-ileyhin kibrine dokunduğundan merkûmdan [S. 206] cemi'yet sâhibinin nesi idüğünü su'âl edip de hizmetkârı olduğunu anladık da hiddetle: “Orada adam yok mu idi ki bana bu tezkireyi seninle gönderdiler?” su'âline merkûm kemâl-i tevâzu'la “Efendim! Adamı adama beni de size gönderdiler!” cevâbını vermiş.

217

Bir gün iki arkadaş (İlm ile fen) üzerine uzun uzadıya bir bahs açıp yekdiğerinin fikrini teslîm edemediklerinden diğeri birine su'âl eylerler. Merkûm ise fen ne demek olacağını bile fark ve temyîzden âciz bulunmasından fikrin teslîmi ancak bunların mükemmelen ta'rîfiyle olacağını beyân eyler. Mûmâ-ileyhim (İlm ile fen)i mufasssala beyân ettiklerinde yine bir şey anlamayıp düşünerek “Bana kalırsa bunları hiç bilememek daha makbûldür!” cevâbını vermiş.

218

Adamın biri bir sabuncu dükkânına lüzumu miktarı sabun aldıktan sonra sabuncunun diğeri bir müştêrî ile meşgûl bulunmasından bi-l-istifâde bir kalıp sabunu hemen paltosunun cebine sokar. Oturduğu sandalyeden kalkar iken hulûs-i kalb izhârı zımında “Hak!” der.

Sabuncu merkûmun sirkat eylediği sabunu görmüş ve her ne sebebden ise aslâ sebebini çıkarmamış iken böyle sirkatıyla berâber bir de hulûs-i kalb eshâbından bulunduğunu bir sûret riyâkârânede izhâra çalışmasına cânı sıkılarak merkûma hitâben:

– [S. 207] Eğer hakkı bilir isen, sabunu bırak da kalk! Demiş.

219

Bir edîbden i'tirâzın mahvı ne ile mümkün olabileceğini su'âl olunduk da “Herkesin kendi vazîfesini bilmesiyle ancak kâbil olabilir!” cevâbını vermiş.

220- Letâif-i Fıkârattan:

Anadolu’da köylünün birisi bir iş danışmak üzere bir hemşehrîsinin nezdîne giderek ve iş anlatarak bu husûsda kendisine bir akıl öğretmesini ricâ eylediğinde merkûm:

- Vah hemşehrî! Ben hatta aklın nasıl şey olduğunu bile görmedim! Demiş.

221

Dul ecnebî zâbitânından birinden, üniformasıyla yatmasının sebebi su'âl olunduk da:

- Ya cenaralın rü’yama girmesi lâzım gelirse?... demiş.

222

Arabî tahsîline hâhiş-ger adamın birinden adamın birinden (nasara)nın ma'nâsı su'âl olunduk da birçok düşündükten sonra:

- [S. 208] Bana kalırsa herkesle hoş geçinmek olacak! Demiş.

223

Humekâdan birisi bir yazıcı dükkânına giderek memleketine göndermek üzere bir hâzır mektûb taleb eder. Yazıcı gülerek makâm-ı tezyîfde:

- Hâzır mektûb kalmadı. Şimdi ısmarlama yazıyoruz! Demiş.

224

Bir adam mürettib yazılmak üzere bir matbaaya mürâcaât eder. Kendisinden okuyup yazmak bilip bilmediği su'âl olunduk da merkûm cevâben:

- Ben yazı yazacak değilim ya! Hurûf tertîb edeceğim. Bunda okuyup yazmağın ne lüzumu var? Demiş.

225

Taşralının biri şehirde bir gazinoya gider. Ortada duran (bilaro) masasını görerek birden bunun ne idüğünü su'âl eyler ise de (bilaro) cevâbından bir şey anlamamasına binâen bunun üzerinde ne yaptıklarını sorar. Oyun oynandığı cevâbını aldık da kemâl-i hayretle:

- [S. 209] Bunun üzerinde oynayacaklarına düğünde oynayıp da para kazansalar olmaz mı? Demiş.

226

Amerika muharrirlerinden biri yeni te'sîs eylediği gazetesinin ilk nüshasında kânûnen memnû' olan kumârhânelerden biri aleyhine gâyet şiddetli bir makâle yazar. Bunun neşrinden bir gün sonra imzâsız bir mektûb alır ki meâli bir mühim intikâma hedef olmak arzû edilmediği sûrette bu gibi neşriyatta bulunmamak lâzım geleceği ihtârından i'barettir.

Bunun üzerine muharrir ertesi günü şiddetli birmakâle daha neşreder. Kemâl-i emin ve râhat ile odasında oturur iken gâyet gazab-nâk ve ubûs-ül-vech bir adam elinde bir lobut olduğu hâlde odadan içeri girerek hiddetle:

-Mösyö başmuharrir nerede? -demesiyle.

Muharrir herifin böyle hiddetle tevciye kelâm etmesindenbi-l-istidlâl zikr olunan imzâsız mektûbun sâhibi bu adam olduğunu hükm eylediğinden:

- Şimdi burada idiler. Biraz tevakkuf edip gazete mütâlaasıyla eğleniniz. Bendeniz şimdi çağırırım. Cevâbını [S. 210] verir. Lobutlu herif kemâl-i teannîle bir sandalyeye oturur. Muharrir ise herifin oturmasından bi-l-istifâde tabanları kaldırır. Fakat merdiven başında diğer bir muhîbb-i herif daha rast gelir. Bu herifin de mutlakâ ma'hûd makâleden münfail olanlardan biri bulunduğu hükm ile firârî ta'cîl edeceği sırada herif bir sûret-i tehditkârâne de:

- Efendim? Şey... Başmuhariri istiyorsunuz, değil mi? O gazeteleri mütâlaa ediyor. Kendi odasındadır. Gidip görüşebilirsiniz efendim.

Bunun üzerine herif derhâl muharrir odasından içeri girerek kendisinden evvel gelmiş olan lobutla herifin üzerine şiddetli bir hücum gösterince lobutlu herif sonradan kalan adamı muharrir zannıyla lobutuna tükürüp mukabeleye başlar. Bunlar biri birini

helâk edecek derecelerde mudârebe ederler iken gürültüyü işitenlerin ihbârı üzerine polus yetişerek ikisini de tevkîf eder. Bizim başmuharrir bu sûretle yakayı kurtarır.

227

Paris'in meşhûr lokantacılarından birinin zevcesi vefât [S. 211] etmiş olmasından dolayı herifin birçok ağlayıp sızlandığını gören müşterîlerden biri:

- Bu kadar teessûfün ma'nâsı yok. Hem zevceniz size sâdık değil idi. Sizi dâimâ aldatır ve hıyânet ederdi. Demesiyle:

Lokantacı – Yalnız beni değil herkesi aldatırdı. İşte bundan dolayı pek çok müteessifim ya. Çünkü hesâbların yekûnunda ettiği yanlışlardan senevî otuz bin frank kazanırdım – demiş.

228

Hekîm-i meşhûr Volter asrı prenseslerinden birine i'lân-ı aşk etmeyi murâd edinerek bunun için tercümesi âtîde mûnderic kıt'ayı yazıp prensese takdîm eylemiştir:

"Rü'yâ bu ya! Rü'yâda her şey mümkündür. Ben de rü'yâmda kral olmuşum. Ve o hâlde şimdiki pespâyeliğimden çıktığım cihetle sizi muhabbet edebilmeye hak kazanmışım. Sizi sevmişim. Hatta i'lân-ı aşk da etmişim. Bir de uyandım ki rü'yâ imiş. Fakat rü'yâ şu mes'ûdiyyetlerimden yalnız krallığımı elimden alıp kusûru henüz bâkîdir."

[S. 212] 229- Bir mösyö ile madamesi arasında:

Madam – Niçin esniyorsun ey vücûdumun nısf-ı diğeri olan kocacığım?

Mösyö – Yalnızım da onun için cânım sıkılıyor.

Madam – Neden yalnız olasın? Ben yanında değil miyim?

Mösyö – Evet ammâ biz ikimiz yalnız bir vücûd teşkîl ediyoruz. Onun için kendimi yalnız bulup bir gönül eğlencesi dahi olmadığından sıkılarak esniyorum.

230

Hânesinde zevcesinin aslâ bitip tükenmek bilmeyen kavgalarından, hevesizliklerinden bîzâr olan bir adam hiç olmazsa bir gecelik olsun kulağı dinç olmak için ahhâbından birinin hânesine gider. O gece orada kalır. Sabâhtan yattığı odanın bahçeye nâzır olan penceresinden bakar ki hâne sâhibi eline bir testere alıp bir incir ağacı kesiyor. Misâfir taaccüb ile pencereyi kaldırıp sorar ki:

- Ne yapıyorsunuz? O güzel ağacı niçin kesiyorsunuz?

- Aman efendim bu ağaç gâyet meş'ûm bir şey.

- Bu evin benden evvelki sâhibinin karısı bu ağaca kendisini asmış derler idi. [S. 213] Bizimki de bu gece kendisini bu ağaca salb etmiş. Böyle nuhûsetli ağacı yaşatmak olmaz.

- Bırakınız efendim bırakınız kesmeyiniz! Zîrâ kıymetini bilenler için o ağacın bir aşısı hazînelere değer.

231

Hıfz-ı sıhhate gâyet merâklı olan bir zât denize girmenin tarîki hakkında en hâzık olan hekimlerden vukû' bulan istîzâhı üzerine her birinden bir türlü tavsiye almış ki cümlesinden sûret-i [müctemiası] şuna bâliğ olmuş: - Denize aç karnına girmeli. Denize tok karnına girmeli. - Evvelâ ayaklarını sokmalı. - Evvelâ başını sokmalı. - Denize defaten atlayıvermeli. - Yavaş yavaş girmeli. - Deniz içinde çabalanmayıp sâkin durmalı. - Deniz içinde çabalanıp hareket etmeli. - Denizden çıktıktan sonra gezinip vücûdunu kızdırmalı.

En sonra en doğru haberi bir câhilden almış câhil demiş ki:

- Ya denize hiç girmemeli ve-yahûd aklına gelince istediğin gibi girmeli.

[S. 214] 232- Bir adam hem uykucu imiş hem de obur. Ramazânda kendisi sahûra kaldırmak istediklerinde demiş:

- Aman A. aşkına olsun beni uyandırmayınız! Zîrâ hem tatlı tatlı uyumakta hem de rüyâmda gâyet mükellef bir sofrada taâm etmekteyim. Böyle iki devlet bir yerde nâdir ictimâ' eder.

233

Vaktiyle Osmânlı zürefâsından bir zât Paris'te bir salonda bulunur. Kendisine cemi'yyette mevcûd nisvânın en genç ve güzellerinden olmak dört kızı irâe ile "Bunların hangisini beğeniyorsunuz?" dediklerinde:

- Dördünü de beğenirim. Der.

- Dördünü de alamazsınız ya! Derler.

- Alırım ya! Çünkü ben müselmân olduğumdan bizim için Allah'ın emri dörde kadardır.

Diyerek şu cevâb ile kızların birini intihâb edip üçünü dil-gîr etmekten tevakki edebilmiş.

234

Bir cemi‘yyette şayan-ı mütâlaa olan asâr üzerine bahs olunduğu sırada oburlukla meşhûr bir zâtın “Efendim siz hangi eseri ehemmiyyetle mütâlaaya şayân görürsünüz?” dediklerinde “En ziyâde [S. 215] ehemmiyyetle mütâlaaya şayân olanlar lokantalardaki yemek listeleridir” demiş.

235

Zürefâdan birinin rakîbi olan bir zât –her ne sebepten ise- zarîf ile kavga etmek üzere ikâmetgâhına giderse de kendisini orada bulamadığından daha ziyâde hiddetlenip kapısının üzerine “eşek” diye yazar. Akşam zarîf ikâmetgâhına gelip de yazıyı görünce rakîbi olan zâta şöyle bir mektûb gönderir: “Bugün ikametgâhıma geldiğinizi –vizite kağıdınız bulunmamak hasebiyle- kapının üzerine isminizi yazdığınızdan anladım. Bulunamadığıma teessüf ettim.”

236

Yankesicinin bir i‘tirâf-ı cürm için br papaza gider. Fakat papazın koynundaki sâate ağzının suyu aktığından dayanamayıp bir takrîb çalar. Cerâiminden birçoğunu i‘tirâf ettikten sonra “En son günâhımda bir sâat çarpmış olmaklığımdan i‘bârettir” dediğinde papaz “Sâhibini tanır isen sâati iâde etmelisin” der. Herif “Evet, efendim tanırım amâ alınız sâati size vereyim” der ise de papaz “Hayır, ben istemem. Sâhibine ver” der. Hırsız dahi “Verdim amâ kabûl etmiyor” [S. 216] cevâbını verdiğiğinde papaz işin farkına varmadığından “Mâdemki sâati sâhibine iâde eylediğin hâlde kabûl etmiyormuş o hâlde senin mâlın olur” demesiyle yankesici sâati koynuna koyarak çıkar gider.

237

Amerika mahkemelerinden birinde bir kadın şahâdete da‘vet olunur. Avukat kendisinden bir şey su‘âl ederse de kadın cevâb vermekten imtinâ‘ eder. Sebebini sorarlar. Kadın der ki:

- Efendim, nâmûslu adamlara böyle bir şey söylenmez.

Avukat – Öyle ise yavaşça reîs efendinin kulağına söyleyiniz.

238

Bir cemi‘yette birkaç ahibâb toplanıp eğlenirler iken bir zât içeriye girmesiyle cümlesi birden kemâl-i beşâset ve iltifât ile kabûl ederler. Gelen zâtı tanımayan bir efendi yanında bulunan diğer bir efendiye sorar ki:

- Bu zât kimdir? Ne kadar riâyet ve iltifât ediyorlar?
- Efendim, buna “...” efendi derler ki a‘lâ maymun taklidi yapar.
- [S. 217] Demek oluyor ki buraya maymunun kendisi gelecek olsa kim bilir ne kadar riâyet ve iltifât görür idi!

239

İki ahhâb bir üçüncü dostları hakkında kelemât-âtî söyleşirler idi:

- Zavallı! Karıdan yana hiç tâli‘ yoktur. Geçen sene aldığı kadında vefât etmiş.
- Evet, işittim. Pek teessüf ettim. İlk karısı iki sene ma‘mûr olmuştu. İkincisi iki buçuk, üçüncüsü altı ay, dördüncüsü bir sene ma‘mûr olarak beşincisi olan bu karısı da bir sene zarfında vefât etmiş. Vah bîçâre adamcağız vah!

Beri tarafta zevcesiyle otuz dört otuz beş sene kadar yaşamış. Ba-husûs çirkinliğinden hissizliğinden bıkmış usanmış olan bir zât uzaktan bunların sözünü işitmesiyle dayanamayarak der ki:

- Dünyâda tebrik olunacak bir bahtiyâr adam var imiş. Onu da “bîçâre” zannıyla ta‘zîye ediyorsunuz!

240

Vekîlharcın biri dâima etin külbastısını kendi sofrasına [S. 218] ve kemik kavurmasını efendinin sofrasına koymasını ve şarabın hâlisini kendisine verip fenâsını efendisine arz etmesini veet‘ime-i sâire ile meyve husûsunda dahi hep bu kaideye riâyet etmesini aşçıya bi-t-tenbîh aşçı dahi zarûrî mûcibince hareket eder imiş. Efendi nihâyet bu sırra vâkıf olunca bir akşam vehleten vekîlharcın odasına girip hâzırlanmış olan mükellef ve müretteb sofraya oturur. Vekîlharc efendinin bu tenezzülüne istiğrâb edince, efendi:

- Ben efendilikten vazgeçtim. Efendi sofrasını sana terk eyledim. Ben vekîlharcılığa da râzıyım. Binâenaleyh müsâade buyurun da bu sofrada olan et‘ime ve işrâbadan tenâvül edeyim, der.

241

Bir sene evvel teehhül etmiş iki zât beyinde şöyle bir mükâleme cereyân eder:

- Dostum! Ne kadar mes‘ûd olduğumu bilmez misin. Zevcem kaide-i tasarrufa riâyet ediyor. Öyle boş boşuna para sarf etmekten hiç hoşlanmıyor.

- Ya benimki! Bu husûsta pek ileridedir. Hatta kaide-i tasarrufa riâyetine delîl olmak üzere size bir [hâlini] söyleyeyim: [S. 219] Bana bir erkek çocuk doğurduğu hâlde mükâfâten [kendisine] bir kat elbise yapacağımı va'd etmiştim. Mücerred beni bîlhûde birtakım masrafa sokmamak için bir kız çocuk doğurmasın mı? Allah için söylemelidir ki tasarrufa riâyet bu kadar olur!

242

Humekâdan birinin hasta olan çocuğunu tabîb muâyene ettikten sonra çocuğun iâde-i sıhhat etmesinin imkânsız olduğunu ve yaprak dökümü mevsiminde vefât edeceğini söylediğinde ahmak herif bir telâş ile odadan çıkıp gider. Tabîb lâzım gelen reçeteyi tertîb ettikten sonra gitmek üzere ön kapısına gittiği sırada yolu bahçeye indiğinde herif ağaca çıkmış yaprakları dikmekle meşgûl görerek sebebini su'âl etmesi üzerine herif:

- Ya sen hastayı yaprak dökmede vefât eder demeden mi idi? Ben de dökülmesin diye yaprakları dikiyorum. Cevâbını verir.

243- Bir Lokantada:

Müşteri – Garson! Bugünkü midye dolması geçen hafta yediğim gibi iyi değil. Bu nasıl ve yavan şey...

[S. 220] Garson – Afv ediniz efendim! Bu da geçen hafta yediğiniz dolmadandır.

244

Bir vakit Fransa 'âzamından bir zât Fransa'nın cenûb taraflarına seyâhate çıkar. Bir kasabaya gelir. Kasabanın belediye reisi o zât-ı âlîyi hîn istikbâlde şükrâne-i kudûmü için bir [nutuk] irâd etmek ister. Fakat lisânında rekâket olduğundan “Efendim. Kudûmünüz şerefinden... o kadar memnûn... olduk ki... derecesini... derecesini..” diyerek bir türlü alt tarafını söyleyemeyince zât-ı muhterem:

- “Evet efendim. O kadar memnûn oldunuz ki derecesini ifâde eylemekten âcizsiniz” demiş.

245

Paris'e yeni giden bir İngiliz bir lokantada yemek yedikten sonra garson ile hesâbını görür iken yediği taâmları birer birer söyleyip nihâyet emirde “Başka bir şey var mı!” diye sorduğunda “Bir de garson bendeniz” yollu bir zerâfetle garson kendi

bahşişini anlatmak istemiş ise de koca İngiliz düşünüp taşındıktan sonra “Hayır hayır! Garson yediğim hâtırıma gelmiyor” demiştir.

- Son -

Muharrir-i Kitâb: Mülâzım-ı Evvel Avanzâde Mehmed Süleymân Bey

İfâde – Kitâbımızın mükemmeliyeti, daha doğrusu mündericâtının tenvî‘ ve bu sûretle kâriîn-i kerâmın mûcib-i inşirâhı olması için Fransızca ve Almanca letâifden bâhis kitâb ve resâile mürâcaât olduğu gibi Türkçe bu kabîl âsardan da ba‘zı iktibâsatta bulunulmuştur.

3.5. LETÂİF HAZÎNESİ

LETÂİF HAZÎNESİ

Şimdiye Kadar İşitilmemiş Birçok Letâifi Hâvîdir

Câmi‘ ve Mürettibi:
KARABET PALAMUTYAN

Maârif Nezâret-i Celîlesinin Ruhsatını Hâizdir.

Sâhib ve Nâşrî
Asır Kitâbhânesi Sâhibi

K. FÂİK

İstanbul

Asır Matbaası- Bâb-ı Âli Câddesinde Numero 4

1315

LETÂİF HAZÎNESİ

**Câmi‘ ve Mürettibi:
KARABET PALAMUTYAN**

**Maârif Nezâret-i Celîlesinin 728 Numero ve Fî 10 Kânûn-i Sâni
Sene 1313 Târîhli Ruhsatı Resmîyesini Hâizdir.**

**Sâhib ve Nâşrî
Musavver Terakkî Gazetesi Sâhib-i İmtiyâzı**

K. FÂİK

İstanbul – 1315

Asır Matbaası- Bâb-ı Âli Câddesinde Numero 4

1

[S. 3] Bir gün alacaklının biri borçlusunun hânesine gelip kapıyı çalar, karısı kapıyı açıp ne istediğini su'âl eder. Alacaklı para isteyince karı der ki: Kocam Adana'ya gitti, yollar deve dikenini alacak. Diken büyüyüp develer ile gelen pamuk çuvallarına ilişecek dikenlerin üzerlerine ilişip kalan pamukları toplayıp getirecek ben de sarıp iplik yaparak bez dokuyacağım. Onu onu satacağız, senin parayı vereceğiz der.

Alacaklı bu sözleri dinleyip bir kahkaha salıverince borçlu pencereden başını dışarıya çıkarıp: "Peşin parayı duyduk da nasıl gülersin!" der.

2

Bir mecliste birkaç ahibbâ oturmakta iken herkes başından gelip geçen kazâyı nakleder. Bunlardan bire diğerine der ki: Senin başından hiçbir kazâ geçmedi mi?

- [S. 4] Evet bir gün râkib olduğum gemi fırtınaya tutulmuş idi. Gemi battı. Ne insân, ne eşya, ne de bir tahta parçası kurtulmadı. Bundan büyük bir kazâ geçirmedi.

- Ya sen nasıl kurtuldun dediklerinde:

- Ben gemide değil idim der.

3

Bir adamın bir tavus kuşu ile bir hindisi var imiş. Bir gece hindiye kesmeye gider. Karanlıkta hindinin yerine tavus kuşunu tutar, ve derhâl boğazlamaya kalkışır ise de tavus kuşu ötmeye başlayınca hemen onu terk ile hindiye keser. Tavus kuşu ötüp kurtulduğu gibi insân dahi ehl-i hüner olursa böyle bir dar vakitte ibrâz-ı mahâretle her türlü tehlikeden kurtulur.

4

Bir ziyâfette birçok hekîm bulunur. Ziyâfet pek eğlenceli gittiğinden hekîmin biri ayağa kalkıp teşekkür olunur ki [S. 5] hekîmler çoğaldıkça o nisbette hastalık çoğalıyor demesi üzerine ziyâfette bulunanlardan biri: Evet hakkınız var fakat hekîmler azaldıkça yaşamakta o nisbette çoğalıyor demiş.

5

Hazır cevâb adamlardan birine: Evlendiğin zamân kaç yaşında idin? Diye sorduklarında yaşımı bilmem çünkü o vakit aklım başımda değil idi, demiş.

6

Hazır cevâb ve gâyet ihtiyâr bir adama su'âl etmişler ki:

- Yahu! Saçın neden ağardı?

- Nezleden.
- Belin neden iki kat oldu?
- Gezmeden.
- Dizlerin neden titriyor?
- Çizmeden, demiş.

7

[S. 6] Avrupa mahâfil-i edebiyesinden birinde gâyet güzel bir kadın feylesofa der ki:

- Dünyâda en akıllı, en büyük feylesof kimdir?

Feylesof– Afv edersiniz madam, en akıllısı madamlara aldanmayan, en büyük feylesof da onların her sözüne ehemmiyet vermeyendir, der.

8

Esrârkeşlerden biri bir gün esrarı ziyâdece çektiğinden o keyif ile karısının esvâbını giyer, başına da bir hostus⁵¹¹ kor, sokağa çıkar. Ehibbâsından bulunan bir berberin dükkânı önüne geldiğinde, berber hâline teessüf etmekle berâber âyîneyi kapıldığı gibi herifin karşısına tutar. Herif gözünü açıp kendisini âyîne de karı kıyâfetinde görünce: “Kocamdan izinsiz sokağa çıkmışım herif duyarsa beni boşar” diyerek koşa koşa evine gider.

9

Zamân-ı kadîmede ırgat pazarında bir çolpa [S. 7] berber a‘mele tıraş edermiş. Böyle bir berberin san‘atında mahâreti ne kadar olabilir! Tıraş ettiği a‘melenin başını ustura ile çizer imiş. Bu hâli gören bir zât:

- Yahu herifin başını niçin böyle yapıyorsun? Deyince:

Berber – Efendim sen bilmiyorsun. Bunlar a‘meledir, dâima veresiye tıraş olurlarsa kaç tıraş kaç tıraş borçları olduğunu bilmek için çetele tutuyorum. Demiş.

10

Hazırcevâbın birine demişler ki: Köpekler kavga ederken yüzlerini niçin birbirinden çevirirler?

- Barıştırlarsa birbirine bakmak için yüzleri olsun diye! cevâbını vermiş.

⁵¹¹ Kadınlara mahsus bir tür başlık.

11

Bir adam oğluna on para verir. Oğlu parayı almayınca:

- Niçin almıyorsun onluğu beğenmedin mi? Ben onunla bir günlük, bir haftalık, bir yıllık ev masrafı görüyorum, der. Herifin bu sözlerini işitenler:

- [S. 8] Bu nasıl olur diye taaccüb ederlerken herif sözünü şu sûretle şerh eder:

- Bir günlük kandile yağ, bir haftalık tuz, bir aylık kibrit, bir yıllık su alırım.

12

Adamın birine: Saçın ağarmış sakalın niçin ağarmamış. Dediklerinde saçım sakalımdan yirmi sene evvel büyüdüğü için demiş.

13

Herifin biri bakla almak için bakkâla gider. Bakkâlin bir tarafta oturmuş düşünmekte olduğunu görüp sebebini sorunca bakkâl: Efendim nasıl düşünmeyeyim dükkânda ne kadar dirhem var ise çalmışlar. Şimdi ne yapayım? Der. Vâkıa‘ ne kadar düşünsen hakkın var çünkü sana çalacak bir şey bırakmamışlardır.

14

Hayatını sigortaya koymuş bir adamın oturduğu evinin alt katından yangın zuhûr eder. Bu adam ise hiç [S. 9] telâş etmeyip üst katta oturur, keyfine bakar. Dostlarından biri aşağıdan kemâl-i telâşla: Yahu yanacaksın orada ne duruyorsun deyince bu adam: Neme lâzım orasını varsın sigortacı düşünsün der.

15

Hekîmin biri biri oğlunu pek genç iken evlendirmeye karâr verir. Dostları “Çocuğun pek erken evlendiriyorsun. Biraz daha büyüse de aklı başına gelse” dediklerinde “ Hakkınız var amâ azıcık aklı başına gelecek olursa hiçbir vakit olunmaz” demiş.

16

Hânesini satmak niyetinde bulunan budalanın biri hâne dîvârından bir taş söker, gezdirir; görenler: “Bu taşı ne için koltuğunda taşıyorsun” dediklerinde “Evimi satmaya çıkardım, alacak olanlara numûnesini göstereceğim” der.

17

[S. 10] Bir feylesofa en kolay şey nedir dediklerinde: “Hülyâ” zîrâ dünyâda ona mâlik olmayan yoktur demiş.

18

Hükemâ-yı Yunaniye'den Talis'e "Ümîd nedir" demişler. İnsânların yularıdır demiş.

19

Bir kör ile bir kanbur bir sabâh erken sokakta birbirine rast gelip, kör kanbura: Birâder bilmem bu sabâh ne oldu uykudan gözümü açamıyorum deyince, kanbur – Eğer benim gibi senin de karın sırtına bohçayı verip kapıdan dışarı ede idi gözlerin fâl taşı gibi açılırdı demiş.

20

Herifin biri evinin kömürlüğünde para düşürmüş. Karanlık olduğundan arar bulamaz. Bu hâli görüp [S. 11] herif: Sen çıldırdın mı öyle karanlık yerde paramı bulunur. Biraz da kapının önüne çıkıp aydınlıkta arasan, demiş.

21

Herifin birine ahibbâsı "ördek" diyerek kızdırmış. Bir gün ördek kahvehânede oturur iken bilmediği bir adam: Bugün havâda yağmur var, deyince ördek kalkıp herife bir tokat atar. Kahvede bulunanlar ne hak ile bu adama vuruyorsun. Sana bir şey mi söyledi? Dediklerinde: Daha ne diyecek yağmur yağar sel olur, seller akar göl olur, gölde ördekler olur. Bu adamda bana ördek dedi, demiş.

22

Hırsızın biri gece yarısı bir dükkânın kilidini alet-i mahsûsasıyla kesmeye uğraşırken üzerine mahalle bekçisi gelip: Ne yapıyorsun dedikte, hırsız:

- Keman çalıyorum.

- Ya sesi çıkmıyor, deyince

- Onun sesi sabâh çıkar, demiş.

23

[S. 12] Herifin biri döve döve karısının yanağını mosmor etmiş. Karısı da'vâ için mahkemeye mürâcaât eder:

Reîs – Hiç utanman yok mu? Karını döve döve yanağını mosmor etmişsin?

Herif- Efendim "Kendisi sarışın olduğu için mor renk ona pek yakıştı" cevâbını vermiştir.

24

Yolda düşüp kalmış sarhoşun birine: Niçin orada duruyorsun. Kalkıp gitsene dediklerinde: Görmüyor musun ortalık buz tutmuşta ayağım kayıyor, buzlar erisin de giderim, demiş.

25

Herifin biri bir köye varır. Meğer köyün arkasında yüksek bir dağ bulunup köyün havâsını bu adam köylülere “Eğer beni bir sene istediğim gibi besler iseniz ben de sene hitâmında bu dağı kaldırıp köyünüzü [S. 13] tefrih ederim der. Köylüler râzı olup herifi bir sene beslerler. Sene hitâmında köylüler dağın kaldırılmasını teklîf ederler. Herif köyde ne kadar ip var ise getirtip birbirine bağlar, ipi dağa kuşatıp iki ucunu eline alarak arkasını dağa verir ve köylülere: Haydi siz de dağın arkasına gidip onu arkama yükledik de başka bir mahale götüreyim dediğinde, köylüler: sen hakîkaten dîvâne imişsin ya! Biz bu dağı nasıl kaldırıp arkana yükleyelim dediklerinde. – Dîvâne sizsiniz ki köy halkınca kaldıramadığınız bir dağı bir kişi kaldıracak diye beni bir sene beslediniz demiş.

26

Mâhir ressâmın biri bir insân tasvîri teressüm edip mahâretini göstermek üzere bir meydanlık mahale kor ve herkes de seyr ü temâşâsına gelir. Birde öteden bir çizmeci gelip seyrederken: “Tasvîrin ayağındaki çizme iyi olmamış şöyle ola idi daha iyi olacaktı” der. Ressâm işitip hakk verir ve derhâl oraları tashîh eder. [S.14] Herif yavaş yavaş çizmeden yukarı olan yerlerine de bahâne bulunca, ressâm: Sen necisin? der. Herif – Çizmeciyim cevâbını verir. Ressâm: Öyle ise çizmeden yukarı çıkma der.

27

Bir vâlidenin evlendirecek bir kızı olup güzel görünmek için kızına “Kızım seni görmeye gelen olunca git öbür odada mangalın yanında yüzlerin kızarıncaya kadar otur da sonra gel” diye tenbih eder. Böylece bir gün görmeye geldiklerinde kız vâlidesinin tenbihi üzere, mangalın yanında yüzleri iyice kızardıktan sonra, odadan: “Vâlideciğim kızdım geleyim” der.

28

İki hasîs, yolda birbirine rast gelir. Biri diğerine “Birâder dünyâda neden korkarsın! Dedikte, o dahi: çok yaşayıp da açlıktan ölmekten, der. Sen neden [S. 15] korkarsın, deyince – Açlıktan ölüp de hiç yaşayamamaktan demiş.

29

Herifin biri düğüne gider, düğün evi gâyet kalabalıklı olduğundan pabuçları çalınmasın diye koynuna sokup misâfirlerin bulunduğu odaya girer, oturur. Sâhib-i cem‘iyyet icrâ-yı merâsim hoş amediden sonra der ki:

- Efendi koynunuzda ki nedir?
- Bir risâle.
- Ne risâlesi?
- Efendim pabuç risâlesi iyi bir şeydir.
- Neden bahseder?
- Fenn-muhafazadan.
- Aman ne güzel şey!
- Evet öyledir.
- Aranılırsa sahâflarda mı bulunur?
- Hayır efendim. Kavâflarda.

30

[S. 16] Volter’e sormuşlar: İnsân bu âlemde neye mâlikdir? O dahi: Üç şeye mâlikdir; biri cân biri ten biri mâl şu kadar ki, cânı rûhânilerin, teni hekîmlerin, mâlî avukatların elinde olmakla hiçbir şeye mâlik değildir; demektir. Demiş.

31

Herifin biri her akşam evine geldiğinde karısı kapıdan karşılayıp: Efendi bu akşam soğukluk ne getirdin? Diye sorar ve hangi gece mevsime münâsib yemişlerden bir şeyi getirmemiş ise sabâha kadar herifi ta‘cîz eder imiş. Herifin bir akşam bir şeyi almaya parası olmadığından düşünerek eve geldiğinde karısı mu‘tâdı vechile “Soğukluk ne getirdin?” deyince: Sizlere ömür pederinizin vefâtı haberini, der.

32

Herifin biri evlenir. Haftasında kayın vâlidesi vefât eder, herif o kadar ağlar ki gözlerinden kan gelir.

Gelin - Vâlidemi o kadar sever miydiniz ki bu kadar ağlıyorsunuz?

[S. 17] Güveyi – Ne söylüyorsunuz, ettiği iyiliği kıyâmete kadar unutmayacağım.

Gelin – Acâib size ne iyilik etti?

Güveyi – Evlendiğimin haftasında vefât eyledi. Bundan büyük bir iyilik olur mu?

33

Adamın biri hem sağır hem de pek geveze imiş. Garâibden olmak üzere sakalı da bembeyaz olduğu hâlde saçında beyaz bir tel bile görünmez imiş. Bunun hikmeti bir hekîmden su'âl olundukta:

Hekîm – Bunun kulakları söz işitmez ki kafası meşgûl bulunsun da saçları ağarsın, fakat çenesi dâima meşgûl bulunduğundan yalnız orası ağarmıştır. Cevâbını vermiş.

34

Adamın biri dostunun evine gider. Kapıyı çalacağı sıra bakar ki kapının tokmağı yok. Hemen yanındaki evin kapısına koşup tokmağı sökmeye başlar: Hâne sâhibi pencereden başını çıkararak:

- [S. 18] Herif ne yapıyorsun? Deyince.

Bizim abdâl:

- Cânım şu evin kapısını çalacak idim; tokmağı yok da onun için ireti sizin tokmağı alıyorum. Ne var? Komşulukta böyle şeyler aranmaz, der.

35

Köylünün biri bir merkeb almak için pazara gider. Orada bulunan merkeblerden birini başından kuyruğuna kadar ölçmeye başlar.

Merkeb sâhibi:

- Cânım merkebi böyle muâyene etmezler, dişine bakarlar deyince:

Köylü: Tarlaya giderken bir ben, bir karım, bir de çocuğum birlikte bineceğiz, bana dişi lâzım değil, boyu lâzımdır, der.

36

Berberin biri gâyet soğuk bir havâda dükkânının kırık penceresine kağıt yapıştırmış. Çocuğun biri oradan geçerken kağıdı delip başını içeri sokar:

- [S. 19] Usta sâat kaçtır? Der.

- Çocuğun bu münasebetsizliğinden berberin cânı sıkılarak kafasına bir sopa yerleştirip:

- İşte şimdi biri vurdu, der.

37

Bir hazır cevâba: “Kadınların niçin sakalı yoktur?” diye su’âl olundukta, der ki:

- Çeneleri durmadığı için. Eğer sakalları olaydı çenelerini kim zabtedip tıraş edebilecikti?

38

Fransa’da şua‘radan biri bir cemi‘yette bulunur. Cemi‘yetin eğlencesi münâsebetli münâsebetsiz bir takım bilmece söylemekten ibâret imiş. Bunda şâirin cânı sıkılır, işe nihâyet vermek üzere derhâl bir bilmece tertîb ile:

- Bilmecem öyle mu‘teber bir şeydir ki en kibâr en güzel kadınlar bile onu başlarında taşır. Deyince:

Zürefâdan biri: Bildim ireti saçtır, der.

39

[S. 20] Hâlet-i neza‘da bulunan kasabın biri zevcesini çağırıp: Sevgili zevcem! Vefâtımdan sonra uşağımla evlenmeyi sana vasiyyet ederim. Kendisi hem güzel bir adamdır, hem de muâmelâtımıza vukûfu vardır. Müşterîlerimizi tanır, sana güzel bakar; herhâlde râhat edersin, deyince:

Zevcesi: - Kocacığım! Hem sen râhat et, hiç merâk etme; senin şimdi düşündüğün şeyleri ben çoktan düşünmüş idim, der.

40

Sarhoşun biri gece yarısında meyhânedan çıkar, yürümeye iktidârı olmadığından bir dîvâra dayanıp durur. Oradan geçenler bunu gördüklerinde: - Yahu! Burada ne duruyorsun! Diye sorarlar.

Sarhoş cevâb olarak: - Görmüyor musunuz? Mahalle dönüyor, ben de bekliyorum ki bizim ev gelsin de içeri gireyim, der.

41

Adamın biri fenâ hâlde hasta bulunan bir ihtiyâra rast gelir, hastalığının esbâbını sorar:

[S. 21] İhtiyâr: - Oğlum! Pek mükedderim. Üç karım var. Onların kaygısı yetmezmiş gibi üzerime bir de mi‘de hastalığı bindi ne yapayım hazmedemiyorum. Bunun i‘lâcı nedir? Deyince, bizim herif: - Ne olacak? Talâktır, der.

42

Adamın biri oğlunu terzinin yanına çırak verir. Bir gün ustası bir k se bal, bir okka ekmek alıp yemek için d kk na getirir. O aralık bir i i zuhûr eder, çocuğa der ki:

- Oğlum! Ben filân yere gideceğim. Bu k sede zehir vardır sakın dokunma.

Ustası çıkar çıkmaz ocuk ekmek ile kemâl-i s r r ile kayıp eder.

Ustası gelip de bunları ne yaptığını sorunca:

ocuk: - Ekmeği köpek yedi. Ben de korkumdan bari öleyim de ustamın tekd rinden kurtulayım diye zehri yutuverdim lâkin bir şey olmadım.

43

[S. 22] Adamın biri tarlasını satmış merkeb almış. Bundan ne ticâret ettin diye sorduklarında:

- Şimdiye kadar gübre verir arpa alırdım, bundan sonra arpa verip gübre alacağım. Cevâbını verir.

44

Tilkinin biri bir keçi ile arkadaş olup ötede bir yerde gezerlerken su içmek üzere bir kulaç boyu derinliğinde bir kuyuya inerler. Suyu içtikten sonra çıkmak tel şına d  erler.

Tilki der ki: - Bunun kolayı var. Sen  n ayaklarını kuyunun kenârına dayarsın ben de uzun boynuzlarına basarak çıktıktan sonra seni alırım.

Keçi aldanıp tilkinin ta r f ettiği vaz iyyeti alır, tilki de kuyudan çıkıp aşağıya bakar, istih  ile güler.

Keçi bu hâli görünce fenâ hâlde cânı sıkılır, der ki:

- Ne gülüyorsun beni ıkarsana? Tilki yine gülerek: Be hey  aşkın. O kadar sakalını uzatacağına biraz aklını uzatsa idin daha iyi olmaz mı idi?

45

[S. 23] Herifin birine: Bu sene kış nasıl idi? Diye sorarlar.

Bu da cevâben der ki:

- O kadar şiddetli idi ki hamâmda bile k rks z yıkanamaz idim.

46

Yalancının biri: “Bir sene deniz dondu idi. O sene bol bol balık dondurması yedik” dediğinde bir diğeri de: evet! Hatta bir sene de [kazâen] deniz tutuşup yanmış idi de biz de o sene pek çok balık kızartması yedik, der.

47

Herifin biri karısından son derece bîzâr olup bir gün düşünüp dururken ehîbbâsından biri gelip:

- Seni gâyet müteessif görüyorum. Acabâ sebebi nedir? Diye su’âl eder.

Herif der ki:

- Yeni evlendiğim zamân karımı o kadar sever idim ki âdetâ yiyeceğim gelir idi. Şimdi niçin yememişim diye teessüf ediyorum.

48

[S. 24] Bir gün adamın biri bir mahale misâfirliğe gider. Taâm vakti olduğundan hâne sâhibi:

- Buyurun kayın vâlideniz sizi çok seviyormuş der. Bizim herif bu cümleyi işitir işitmez:

- Hayır! O beni sevmez. Eğer sevmiş olaydı kızını başıma musallat etmezdi, der.

49

Bir adamın hasta bulunan zevcesi bir gün yatakta: Ah efendi! Ben ölürsem senin hâlin nice olacak diye ağlamaya başlayınca; kocası dahi ağlar.

Hasta bu hâli görüp daha ziyâde müteessir olur ve kocasına dönerek teselliyet tarzında:

- Sen niçin ağlıyorsun diye su’âl edince!

Herif – Ya sen olmazsan benim hâlim nice olacaktır? Der.

50

Kadının biri bir gün kocasından bir endâze asdar ister. Oldukça abdâl bulunan kocası:

“Ben bir endazeyi nasıl bileyim? Endâzem yok” deyince:

Kadın – Bir kolunu uzat! Der.

[S. 25] Herif kolunu uzatır. Karı: -İşte bu tamam bir endâzedir. Buna göre ölç çal. Diyerek çarşıya gönderir.

Bizim ahmak: Endazeyi kayıp etmeyeyim mülâhazasıyla kolunu aşağıya indirmeden giderken nasılsa bir çukura düşer. Bu hâli görenler çukurun başına toplanıp:

- Yahu! Elini uzat, seni çıkaralım dediklerinde:

Herif – Olmaz, olmaz. Elimi uzatırsam endâzeyi kaybederim. Sakalımdan tutunuz da öyle çıkarınız, der.

51

Bedrus nâmında bir adam bir yaz mevsiminde eşeğini otlamak üzere kıra çıkar. Şehirden epeyce uzak bir çayıra vâsıl oldukta gündüzün şiddet-i [harâretinden] bî-tâb olarak eşeğinin yuları elinde olduğu hâlde bir ağaç sâyesinde uykuya dalar. Öteden biri eşeğini elinden almak üzere Bedrus'u ta'kîb etmekte bulunan iki haydut bu fırsattan bi-l-istifâde eşeği usulcacık yularından çözüp aşırırlar.

[S.26] Bir müddet sonra bizim çelebi Bedrus uyanıp da elinde yulardan başka bir şey göremeyince.

- Eğer Bedrus ben isem bir eşek kayıp ettim, değilsem bir yular kazandım. Diyerek mahzûn ve mükedder hânesine avdet eder.

52

Adamın biri hânesini satacağını i'lân eder. Ehibbâsından biri bunu işitip de niçin satıyorsun diye sorduğunda:

Hâne sâhibi – Ne yapayım birâder! Dört kere evlendim, dört zevcem de bu hânedeki vefât etti. Burada bir türlü karı yaşamıyor, der.

Ehibbâsı – Öyle ise birâder! Acele etme. Yabancıya gidecek şey değil imiş. Hiç olmazsa bir dosta kısmet olsun, der.

53

Adamın biri üç okka et alıp hânesine gönderir. Zevcesi onu hey'etiyle bir başkasının evine yollar. Kocası akşam eve gelip de eti bulamayınca “Et ne oldu” diye zevcesine su'âl eder.

[S. 27] Zevce – Efendi! Afvedersiniz gafıl bulundum. Eti kediye kaptırdım, der.

Herif ayağa kalkıp derhâl kediye kantara çeker ve karısına hitâben:

- Bak! Kedi tamam üç okka gelir. Eğer bu etin vezni ise bizim kedi nereye gitti? Yok kedinin vezni ise et nereye gitti? Diye karısını tekdîr eder.

54

Adamın biri bir pişmiş baş almak üzere oğluna para verir. Çocuk başı alıp yolda kâmilten yedikten sonra kuru kemiği getirir babasının önüne kor.

Pederi bunu görüp der ki:

- Oğlum! Bu nasıl baş hani bunun kulakları?

Oğlu – Bîçârenin kulağı yok imiş.

Pederi – Ya gözleri?

Oğlu – Gözden de mahrûm imiş.

Pederi – Derisi de mi yokmuş?

Oğlu – Baba! Zavallı hayvân uyuz imiş.

Pederi – İyi bunun nesine para verip de aldın?

[S. 28] Oğlu – Dişleri pek sağlamda onun için aldım.

55

Adamın biri zevcesinden son derece bî-zâr olup, komşularından birinin hânesine giderek karısından şikâyet başlar.

Komşusu:

Birâder! Bende senin gibi bir evli idim, dâima râhatsız oluyordum. Baktım olacak şey değil, bir karı daha aldım.

Karısından şikâyet eden adam bunu işitir işitmez gider. Bir karı daha alır. Hâlbuki bu def'a râhatı büsbütün bozularak karılarını tekdîr etmeye başlayınca bunlar bi-l-ittifâk kocalarını evden dışarı atarlar. Herif de yine komşusuna gidip bu hâli anlatır.

Komşusu – Birâder! Sen işi yanlış anlamışsın vâkıâ ben iki karılı isem de iş senin bildiğin gibi değildir.

Karımın biri Sultân Mahmud'da diğeri Bahçekapı'sında, [S. 29] ben de Sultân Bayezid'de oturup aralarında pek râhat vakit geçiriyorum, der.

56

Mütehhil Bulunan Bir Adama:

- Zevce ve zevce arasında hüsn-i imtizâc ve muhabbet nasıl olur? Diye sorulduğunda:

- Koca sağır, karıda alîl olursa pek güzel vakit geçirilir, demiştir.

57

Adamın biri bir sarrâf dükkânının önünden geçerken durup paraları seyreder.

Sarrâf – Ne istiyorsunuz efendi! Paramı bozduracaksınız?

- Hayır altınları göreceğim gelmişti de...

58

Zevce İle Zevce Arasında:

Zevce – Cânım! Yazın yarısı geçti; biz ne zamân köye gideceğiz?

Zevce – Kabâhat bende mi ya, azîzem! Yağmurlardan baş aldığımız yok ki, eşyaları nakledeyim.

Zevce – Böyle giderse gâlibâ banyoların vaktini de geçireceğiz!

Zevce – Zâten banyoya sıra kaldı mı ya? Gelen yağmurlardan herkes az çok banyo etmiş oldu.

59

İki Refik Arasında:

- Ömrümde kimseyi zemmetmediğimden dolayı müftehirim.

- Hakkınız var, çünkü kendinizden başka hiç kimseden bahsetmezsiniz ki.

60

Fukâra için iâne toplayan mu'teber fâmilyadan bir kadın fevk-a-lâde zengin fakat o nisbette de hasîs bir bankere mürâcaâtla der ki:

- Efendim! Fakîrlere içindir, gönlünüzden ne koparsa ihsân buyurunuz.

Milyoner, tavrını aslâ tebdîl etmeksizin:

- [S. 31] Afvediniz, madam! Param yoktur. Der.

Mu'teber kadın, para ile dolu bulunan elindeki keseyi uzatarak:

- Öyle ise, buyurunuz, istediğiniz kadar alınız efendim! Zâten fakîrlere içindir.

61

Adamın biri bir gün hiçbir mecbûriyeti olmadığı hâlde katırına biner. Katır şaka dinlemez bir şey olduğundan alabildiğine koşmaya başlar. Herifin ehîbbâsından biri yolda rast gelip de:

- Yahu! Bu ne telâş? Böyle doludizgin gidiyorsun? Deyince:

Bizim herif – Katırın acele işi zuhûr etti de berâber gidiyoruz, der.

62

Adamın birine: vücûdun dâima sıhhattedir, esbâbını anlayabilir miyiz? Diye sorduklarında:

- Evet, öyledir, çünkü ben ilâç nâmıyla hiçbir [S. 32] şey yemem, ona vereceğim parayı kemâl-i şevk ile âfiyet ederim, cevâbını verir.

63

Kadının biri bir gece hânelerinde peydâ olan ayak patırtısından uyanarak kocasını da uyandırır, der ki:

- Efendi! Kalk. Gâlibâ eve hırsız girdi, çabuk dışarıya çık da bak.

Kocası – Ben çıkamam sen çıksana, der.

Kadın (Hâmile) – Efendi! Ben iki cânlıyım, nasıl çıkabilirim? Deyince:

Kocası – İyi ya! Sen iki cânınla çıkamadığın hâlde ben bir cânımla nasıl çıkarayım cevâbını verir.

64

Biri uslu diğeri ahmak olmak üzere iki kişi ortak olur! Bunlar müştereken bir tarla satın alıp soğan ekerler. Mahsûl yettiğinde uslu olan:

- Üst tarafı senin, alt tarafı da benim olsun der. Ahmak da muvafakat eder. Bu sûretle bizim uslu soğanları, ahmak da çöplerini alır.

[S. 33] Ertesi sene buğday ekilir. Bizim ahmak bu sefer aldanmamak üzere der ki:

- Bu defa' da üst tarafı sen, alt tarafı da ben alacağım.

Uslunun cânına minnet! Hâlbuki ahmak bu seferde aldanmış olduğunu hissedince:

- Yahu! Sen nasıl adam imişsin. Seninle şeytân bile başa çıkamaz diyerek şerîkinden bütün bütün kat'-ı münâsebet eder.

65

Sûret-i zâhirede zengin görünen bir efendinin hânesine hırsızın biri girer. Hâne sâhibi hırsız dam-ı felâkete düşürmek maksadıyla hizmetçisine “Kız! Bugün getirdiğim altın çantasını nereye koydun?” der. Zeki hizmetçi de “Hırsız şerrinden muhâfaza için kuyuya sarkıttım!” cevâbıyla mukâbele eder. Hırsız bu sözleri işitip derhâl aşağıya iner, kuyunun başına gider. Paslanmış, çürümüş dipsiz bir kova görünce yine yukarıya çıkar hâne sâhibinin bulunduğu oda kapısını açıp “Efendi! Siz altın çantasından

bahsedeceğinize kuyuya bir kova alacak [S. 34] parayı tedârik etseniz daha münâsibdir!” cevâbıyla çıkar gider.

66

Meşâhîr-i [ehsâdan] biri kazâen denize düşmüş. İskeleye bulunanlardan bir iki meded-res hemen denize atılıp zavallıyı kurtarmaya çalıştıkları sırada “Efendi! Elini, elini bana versen a...” dediklerinde hasîs elini vermekte tereddüd ederek “Bîhûde üzölmeyin ben elimi öyle kolaylıkla veremem. Elimi al diye yalvarmazsanız emrim oldukça denizde kalırım...” demiş.

67

Diyojen bir gün Apollon ma‘bedi meydânında bir kürsüye çıkıp va‘z edeceğini i‘lân eder. Birçok ahâli ictima‘ edip Diyojen’in lütfuna muntazır bulunurlar. Diyojen kürsüye çıkıp “Size üç şey söyleyeceğim! Birincisi bana i‘timâd edip etmeyecek misiniz? O mes‘ele sizin bileceğiniz şey.. İkincisi vereceğiniz iâne beni idâre edip etmeyecek mi? Oda benim bileceğim bir keyfiyyet! Üçüncüsü de size şimdi Omeros’un kitâbını okutacağım! O da ne sizin ne benim bileceğim bir şeydir!” demiş.. kürsüden inmiş...

68

[S. 35] Hasta İle Tabîb Beyninde: Tabîb! Hastalığınız nedir?

Hasta – Harâretim pek şiddetli, râhatsızlığım pek dehşetlidir..

Tabîb – (Hastayı muâyeneden sonra) Efendim! Sizin gışâ’-i mustatil-i sadrınızda bir iltihâb-ı mi‘devî ile dahâme-i kalb husûle gelmiş! [Harkafî-i fahz] etmenizde elbette bir ağırlık hissedersiniz değil mi?..

Hasta – (Cânı sıkılarak) Tabîb efendi! Beni şiddet-i harâretimden ağır bir hâlde gördünüz diye sizde şiddet-i bürûdetinizden sıkılıyorsunuz gâlibâ... Öyle ise sayıklamanız geçsin de sonra teşrîf ediniz demiş.

69

Usta İle Çıracık Arasında:

- Oğlum! Farz edelim ki on beş liran var da yüz liralık bir iş yapmak istiyorsun; buna muvaffak olmak için daha ne ihtiyâcın vardır?

- Bir zengin kıza efendim!

70

[S. 36] İki Refika Arasında:

- Mari! Nişânln seni görmeye geliyor mu?
- Evet Lusi! Her Pazar günü geliyor.
- Ne konuşuyorsunuz, doğru söyle!
- Ne bileyim? Şundan bundan lâf atarız. Meselâ:

Evlendikten sonra hânemizi ne sûretle tefriş edeceğimizden; senede kaç def'a suvare vereceğimizden, yazın tebdîl-i havâ için nerelere gideceğimizden, bana ne gibi mücevherât takdîm edileceğinden, hânemizde kaç kişi erkek ve kız hizmetçi bulunacağından... Hâsılı bunun gibi şeylerden bahsediyoruz.

- Beni dinlersen hepsini bir kayd altına almalısın.
- Niçin?
- Evlendikten bir hafta sonra bunların hepsini de inkâr eder de onun için!

71

Bir ihtiyâr ile zevcesi bir gün araba ile gezmeye gitmeye karâr verirler. İhtiyâr bir arabacı çağırır, zevcesini bindirir, kendisi de pazarlık etmekte iken bârgîrler ürküp alabildiğine koşmaya başlarlar.

[S. 37] Herif bu hâli görünce:

- Bari ben de eve gideyim; zevcemin ne olduğunu elbet yarınki gazeteler yazacaktır! Der.

72

Bir Lokantada:

Oldukça muntazam bir lokantada garsonlar tarafından îfâ-yı hizmette kusûr edilmemek üzere lokanta sâhibi sofralara bizzât nezâret etmekte iken, müşterîlerden biri:

- Bana baksanıza. Bu nasıl biftek der; o kadar kurutmuşlar ki çarığa dönmüş, hiç kesilmiyor ki...

Lokanta sâhibi müşterîyi memnûn etmek maksadıyla, garsonlara dönerek:

- Çocuklar! Efendinin bıçağı kesmiyormuş, şunu değıştirsenez a!?

73

İki Refik Arasında

- Ne yaptın azîzim! Kızını yerleştirdin mi?
- Hayır dostum!
- Neye?
- İştittiğime göre onu filâncanın oğluna nişânlamışsın.
- [S. 38] Öyle amâ, çocuk şimdilik işsizdir de, bir iş buluncaya kadar bekliyoruz.
- Yahu! Nelerde düşünüyorsun?.. Sen onu evlendir de, bak ne işler açılır.

74

Bir Tramvay Derûnunda:

Yankesicinin biri yanında oturmuş olan bir efendinin cebinden gümüş tabakasını aşırıldığı sırada efendi farkına varıp kolunu tutarak.

- Elin benim cebimde ne arıyor?
- Afvediniz efendim! Elimi cebime sokacak yerde yanlışlıkla sizin cebinize sokmuşum.
- Pekâlâ amâ, gümüş tabakamın elinizde ne işi var?
- Cânım ne olmuş? Parmaklarımın gözü yok ya; benim tabakamı seninkinden tefrîk edememişler! Ne olmak ihtimâli var? Böyle ehemmiyetsiz bir şey için velvele çıkarıp da âlemi râhatsız etmenin yeri var mı?

75

Londra'da hırsızın biri bir tüccâr mağazasına girmiş elindeki aletiyle kasayı açmaya çalıştığı sırada [S.39] arkasına dönüp ticârethâne sâhibini görür.

Tüccâr – İşine bak dostum da! Şu kasayı bir sâat açıver.

Hırsız tüccârın soğukkanlı söylediği şu sözü üzerine daha ziyâde mütehayir olarak:

- Sizin kasanızı ben ne için açayım; deyince.
- Acâib! Zâten açamıyor mu idin? Anahtarını zâyî' etmiştim; mâdemki açıyorsun, hâzır çilingire vereceğim parayı sana veririm.

76

Bir peder oğluyla bir gün sokaktan geçerken kuru ekmek yemekte bulunan bir fakîre tesâdüf eder. Hâline acıyarak bir kuruş verir.

Çocuk pederine dönüp de:

- Baba! Sen bu adama niçin para verdin? Deyince;

- Oğlum! Görmüyor musun? Kuru ekmek yiyor. Zavallı fakîrdir der.

Pederinin evde bulunmadığı bir akşam, çocuk yemek esnâsında kuru ekmekten başka bir şey yemez. Vâlidesi; bu hâli görünce:

- [S. 40] Oğlum! Niçin kuru ekmekten başka bir şey yemiyorsun? Bunu da yeni mi âdet ettin?

- Vâlide! Eğer sen de benim gibi kendini kuru ekmeye alıştıracak olursan pederimden günde sana bir kuruş var, fakat bunu benden bilmiş olma.

77

Çanak yalayıcı dalkavuğun biri her gün birer vesîle ile komşusu bulunan büyük bir zâtın hânesine gider. Ziyâretini de yemek zamânına tesâdüf ettirerek hemen sofraya başına geçer, karnını mükemmel sûrette doyururmuş.

Bir gün hiçbir vesîle bulamayıp bir taraftan da karının fenâ hâlde acıktığını hissedince hemen sandıkların arkasından bir kağıd parçası bulur, mektûb gibi katlar, mühürler ve komşusunun hânesine giderek kapı çanını ele alır.

Kapı açılır, efendi mu'tâdi vechile sofrada bulunur. Bizim dalkavuk elindeki mektûbu efendiye verdikten sonra gördüğü da'vet üzerine sofraya başına geçerek bir taraftan ale-l-acele iri ekmek parçalarını ağzına tıktırır. Hâne sâhibi aldığı mektûb üzerinde harf-vâhid bile göremeyince merâkî [S. 41] kesb-i şiddet ederek: "Acabâ bu mektûb nereden geliyor, üzerinde hiç yazı yoktur" diyerek açmaya başlayınca bizim çanak yalayıcı: Efendim! Zahmet buyurmayınız peke aceleye tesâdüf etti de içine hiçbir şey yazamadım. Diyerek o günü de bu vesîle ile mükemmel sûrette karnını doyurur.

78

Hasta bulunan bir kadın için doktor celb olunur. Kadın birkaç gün evvel boyalı tire ile çorap örmüş olduğundan elleri kırmızı boya ile bulanmış imiş. Doktor hastaya takarrüb ederek.

- Vay! Bunda kızıl hastalığı var, hâli de pek fenâ görünüyor. Der.

Hastanın yanında bulunanlardan biri: - Hayır mösyö! Ellerin kızılığı birkaç gün evvel boyalı tire ile çorap ördüğünden ileri gelmiştir. Deyince, bizim tabîb-i hâzık;

- Bunu evvelden niçin söylemediniz? Diye izhâr-ı taaccüb eyler.

79

Çocuğun biri vâlidesinin ne zamân yaşını sorsa, kadın on sekiz yirmi yaşından yukarı çıkmaz imiş. [S.42] Çocuk on sekiz yaşına girdiği hâlde vâlidesi hâlâ yirmi yaşında olduğunu iddiâ edince, çocuk:

- Cânım vâlide! Biraz daha sabret de ben de yirmi yaşında olayım. O zamân bir yaşta oluruz. Der.

80

Adamın biri birinin kızını ister ve ağırlık ne vereceksin diye su'âl eder.

Kızın pederi: - Kızımı verdikten sonra daha ne ağırlık istersin? Der.

81

Adamın birine: Sinnin kaçtır? Diye sorduklarında: Otuz birdir. Der. – Geçen sene otuz iki diyor idin, bu sene otuz bir diyorsun; bu nasıl hesâbdır?” diye taaccüb gösterdiklerinde – Seneler eskidikçe tenzîl ediyorum, cevâbını verir.

82

Tiryâkînin biri yıkanmak için Alaca Hamâm'a gider. [S. 43] Soyunmadan mu'tâdı veçhile bir buçuk dirhem afyonu yuvarlar. Sonra elbiselerini çıkarıp içeri gider, göbek taşında oturur. Birde hamâmda bulunan sâir müşterîlerin acele ile dışarıya çıktıklarını görünce bizim tiryâkî de sıcak hamâmda çektiği afyonun te'sîriyle sekr bir hâlde önünde peştamal, sırtında havlu olduğu hâlde hamâmdan dışarıya fırlar. Sokaktan bir düğün alâyı geçiyormuş. Bizim tiryâkî kışın şiddetine ve lapa lapa yağmakta bulunan kara ehemmiyet vermeyerek düğün alâyına karışır ve hâlâ kendisini hamâm kapısında zannederek düğün halkıyla tâ Mahmud Paşa Yokuşu başına çıkar. Oradaki hamâmın önüne geldik de düğün alâyını seyretmek için bu hamâmdan dışarı çıkanlara karışır ve kendini hâlâ soyunmuş olduğu hamâmın kapısında zannederek: “Artık üşüdüm, içeri gireyim der” hamâm girer.

Tiryâkî Alaca Hamâmında soyunup Mahmud Paşa Hamâmında yıkandıktan sonra giyinmek üzere bohçasını ister. Hamâmcılar hamâmı alt üst ettikleri hâlde tiryâkînin [S. 44] bohçasından hatta fazla bir bohçadan bile eser bulamayınca tiryâkîye dönerek:

- Sen nerede soyundun? Bohçanı nereye koydun? Diye sorduklarında bizim tiryâkî daha ziyâde hiddet ve telâşla:

- Ne demek! İşte ben burada soyundum. Bohçamı da şuraya bıraktım.

Bir şeyim eksik olmasın ha! Sonra hamâmı alt üst ederim. Hani benim sapı mercanlı afyon bıçağım, afyon kutum, lahori şalım, pirivel sâatim. Diyerek bir bir saymaya başlar. Hamâmcı tiryâkîni bağırıp çağırmasından utanarak yanına gelir ve yavaşçacak:

- Baba! Telâş etme bu hamâmda hiçbir şey zâyi‘ olmaz. Senin bohçanı bulmak benim vazîfem olsun. Fakat şimdilik şu benim esvâbımı giyin de gel. Diyerek güç hâl ile tiryâkîyi kandırır ve yola kor. Şimdi hamâmcılar tiryâkînin bohçasını aramakta olsunlar, Alaca Hamâmında da akşam olduk da bir bohça fazla bulunur. Sabâhleyin gelip soyunan tiryâkînin bohçası olduğu anlaşılıyorsa da hamâmın [S. 45] her köşesi aranıldığı hâlde tiryâkîden eser bulunmaz. Bu anlaşılmaz vâkıa hakkında hamâmcılar konuşup dururken Mahmud Paşa Hamâmı dellâklarından biri hemşehrîlerinden birini görmek üzere bu hamâma gelir ve burada fazla bulunan bohçanın kendi hamâmlarında hiddet ve telâş eden tiryâkînin bohçası olduğunu söyler. Bunun üzerine iki hamâmcı birleşerek bohçayı tiryâkîye vermeye karâr verirler.

Ertesi gün tiryâkî Mahmud Paşa Hamâmına gelip bohçasını istediğinde; işte bohçan diyerek önüne korlar. Tiryâkî de – Tamam! İşte benim bohçam budur. Diyerek kemâl-i şevk ile gitmeye başlar. Hamâmcı bu esnâda tiryâkîye takarrüb ederek der ki:

- Baba sen nerede soyundun?

- İşte bu hamâmda, burada.

- Burası neresidir? Ne hamâmı derler?

- Alaca Hamâmı.

- Sen Alaca Hamâmında mı soyundun?

- Öyle ya?

- [S. 46] Öyle ise senin yuttuğun afyonun te’siri hâlâ geçmemiş. Haydi Allah selâmet versin diyerek tiryâkîyi def‘ eder.

- Şuracıkta Bir İfâde -

Sâye-i maârifvâye-i hazret-i pâdişâhı da intişâr eden bunca âsâr meyânında bir eser-i âcizi bulundurmak arzûsuyla vücûda getirdiğim şu “Letâif Hazînesi” nâm kitâbı enzâr-ı umûmiyeye vaz‘ ediyorum. Şâyân-ı takdîr bir eser değilse de tecrübe-i kalem kabîlinden olmakla, mutâlâasına tenezzül buyuracak kariîn-i kirâmdan mündericâtındaki tesâdüf olunacak nekâis ve hatâyânın dâmen-i afv ile mestûr buyurulmasını ricâ ederim.

Karabet PALAMUTYAN

SONUÇ

İnsanoğlu var olduğundan beri yaşamın zorlukları içerisinde başından geçen iyi, kötü, hüznü veya sevinçli bütün olaylar karşısında doğal olarak tepki gösterir. Yaşanılan kötü olaylar zaman içerisinde unutulmaya yüz tutar. Gülmek, ağlamak kadar insan tabiatı için gereklidir. “Komedi= Trajedi + Zaman” olgusundan hareketle trajik olayların üzerinden belli bir zaman geçtikten sonra onlar artık insanlar için anlatılacak komik bir olay, bir mizah malzemesi haline gelebilirler. Bu yaşananları komik bir şekilde anlatmak, insânları güldürerek neşelendirmek fıkranın görevi olmuştur.

Bu çalışmada I. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e kadar olan dönemde yazılmış letâif kitapları ele alınmıştır. Bu döneme ait latîfeler incelenmiş, önceden aktarımı yapılmamış olan beş letâif kitabı Latin alfabesine aktarılmıştır. Bu kapsamda Şemseddin Sâmî’nin Letâif’i, Letâif-i Âsar, Letâif-i Tercümân-ı Hakikat, Mükemmel Hazîne-i Letâif, Letâif Hazînesi Latin alfabesine aktarılmıştır. Latîfelerdeki tipler, konu, zaman ve mekân unsurları incelenmiş, letâif kitapları arasındaki geçişlerde nasıl bir değişime uğradıkları gösterilmiştir.

Batılılaşma edebiyatımızdaki etkisini latîfeler üzerinde de göstermiştir. Latîfeden fıkraya geçiş bu dönemde meydana gelmiştir. Gerek Avrupa kaynaklı eserlerden edebiyatımıza giren fıkraların tercüme, esinlenme yoluyla aktarımları, gerekse kaynağı kendi halkımız olan latîfeleri yazarların eserlerinde konu veya tipleri değiştirerek kullanmaları sonucu oluşan birçok yeni latîfe, letâif kitaplarında yer almıştır. Fakat bu değişimde, latîfelerde yer alan tipler kendi toplumumuza adapte edilerek yapılmıştır. Latîfelerdeki tiplerin tamamına yakınının gündelik hayatta karşılaşılabileceğimiz insan tipleri oluşturur. Zaman ve mekân unsurları için de aynı durum söz konusudur.

Sonuç olarak, Batılılaşma çabaları sonucu toplumumuza giren Avrupa kültürü dönemin insan yaşantısını daha çok menfi yönde değiştirmiş, toplumdaki bozulma hızla artmıştır. İnsanımızın özellikle genç neslin öğrendiği yeni alışkanlıkların ve bu alışkanlıkların sonuçlarının halkın üzerindeki tesirini ise latîfeler üzerinden görebiliyoruz.

I. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e kadar olan dönemde yazılmış letâif kitapları incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1) XIX. yüzyıla kadar yazılı letâifnâmelerde genelde tarihi bir şahsiyetin veya devrin bir ileri geleninin başından geçenlere dair latîfeler görülür. Fakat XIX. yüzyılda yazılmış letâiflerde bu durum değişmiş, sıradan insanlara ait latîfelerin ve fıkraların sayısında önemli bir artış olmuştur.

2) Aslında aynı türden olan latîfelerin ve fıkraların XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hacim ve içerik yönünden sahip oldukları birtakım farklılıkları ortadan kalkmaya başlamıştır. Kimi zaman hikâyeye varan ölçülerde bir hacme sahip olan latîfeler fıkra normlarına yaklaşarak hacim olarak kısalmış ve yapı özellikleri açısından da fıkraya benzemiştir.

3) Letâifnâmeler şekil ve içerik yönünden büyük oranda değişmiştir. Klasik Türk edebiyatı döneminde yazılı letâifnâmelerin içinde latîfeler ve fıkralar çok az yer almasına karşın, I. Meşrutiyet'ten itibaren letâif kitaplarının büyük çoğunluğu sadece latîfelerden oluşmaktadır. Klasik Türk edebiyatı dönemindeki letâifnâmeler genelde çok fazla sayfa sayısına sahip iken I. Meşrutiyetten itibaren letâif kitaplarının hacmi küçülmüş, hatta cep kitapları boyutuna inmiştir.

4) Latîfeden fıkraya geçiş, XIX. yüzyılın sonuna doğru hızlı bir şekilde kendini göstermiş, latîfe yerini fıkraya bırakmaya başlamıştır. Fıkraya geçişte Batı edebiyatlarından yapılan çeviriler ve uyarlamaların etkisi büyüktür. Gerek müelliflerin eserlerindeki beyanlarından gerekse latîfelerde geçen yer isimlerinden anlaşılabacağı üzere en çok çevirileri ve uyarlamaları yapılan fıkraların Fransız edebiyatından olduğu görülmektedir. Bu edebiyatları sırasıyla Alman, İngiliz ve diğer milletlerin edebiyatları izlemektedir.

5) Letâif kitapları incelendiğinde birbirleriyle latîfe alışverişinde bulundukları ortaya çıkmaktadır. Fakat bu etkileşim esnasında latîfelerin içinde yer alan bazı unsurların değişmektedir. Latîfelerde en çok değişen unsur tiplerdir. Kökeni ve kahramanları yabancı bir ülkeye ait olan latîfeler ya nüktesinin beğenilmesinden ya da iki latîfe arasındaki sosyal, çevresel ve diğer özelliklerin benzerliklerinin çokluğundan tip değişmesine uğrayarak kendi insanımıza, toplumumuza uyarlanmıştır.

Kaynağı kendi ülkemize ait olan latîfeler için de aynı durum söz konusu olup beğenilen bir tip başka kişilere veya bir zümreye bağlanarak anlatılmıştır.

6) I. Meşrutiyet ile Cumhuriyet (1876-1923) arası dönemde yazılan latîfelerin konusunu toplumdaki bozulmalar, insanların sahtekârlıkları, bozulan kamu düzeni,

yöneticilerin beceriksizliği ve kötü yönetimleri oluşturur. Latîfeler ve fıkralar toplumdaki bu bozulmayı dile getirmede aracı konumunu üstlenmişlerdir.

7) Halkın kendi öz kimliğine ait izler barındıran latîfelerin, dönemin halk yaşantısını, kültürünü yansıtmaları bakımından çok önemli birer kaynak oldukları ortaya çıkmıştır. Letâif kitaplarında atasözleri, deyimler, bilmece gibi halk edebiyatı ürünleri olduğu görülmüştür. Ayrıca bu eserlerde birçok örf, âdet, gelenekler, halk inanmalarına ait örnekler barındırdığı gösterilmeye çalışılmıştır. Bu yüzden latîfelerin ve fıkraların sadece mizahî açıdan değil, halk edebiyatı yönünden de çok önemli birer kaynak oldukları tekrar vurgulanmıştır.

8) Klasik Türk edebiyatı sahasında yer alan letâifnâmeler araştırmacılar tarafından genelde dil, ses, şekil yapıları gibi yönlerden; Tanzimattan Cumhuriyete kadar yazılmış letâif kitapları ise tiplerine veya konularına göre tasnif edilerek incelenmiştir. Letâifnâmelerin ve letâif kitaplarının folklorik unsurlar, sosyal hayat gibi halk edebiyatı açısından incelenenleri çok azdır.

Halk bilimi açısından oldukça önemli olan letâif kitapları sadece fıkra kitabı olarak düşünülmemelidir. Bu kitapların içinde barındırdığı sosyo kültürel değerler göz önüne alınarak bunlardaki halk inanışları, toplumsal değerler, âdet, gelenek ve görenekler gibi unsurların da dikkate alınarak incelenmeleri halk bilimi çalışmalarına önemli ölçüde katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahmed Fehmî, *Letâif-i Fıkarât*, Karabet ve Kasbar Matbaası, İstanbul, 1304.
- AKALIN, L. Sami, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Varlık Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, Kasım 1976.
- AKBAYAR, Nuri, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Çeviri”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi* Cilt II, İletişim Yayınları, ss. 447-451.
- AKSOY, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2016.
- AKÜN, Ömer Faruk, “Çaylak Tevfik”, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, Ankara 1993, ss. 240-244.
- AKÜN, Ömer Faruk, “Şemseddin Sâmî”, *İslâm Ansiklopedisi*, MEB Devlet Kitapları, İstanbul 1979, Cilt 11, ss. 411-422.
- AKÜN, Ömer Faruk, “Fâik Reşâd”, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, Ankara 1995, ss. 103-109.
- AKÜNAL, Dünder, “Çeviri ve Batılılaşma”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi* Cilt II, İletişim Yayınları, ss. 452-454.
- AKYÜZ, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1923)*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1995.
- ALÂETTİN, İbrahim, *Meşhûr Adamlar Hayatları- Eserleri*, Cilt I-II-III-IV, İstanbul, 1933- 1935.
- ALBAYRAK, Nurettin, “Nasreddin Hoca”, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 32, Ankara 2006, ss. 418-420.
- ALTIN, Hamza, *II. Meşrutiyet Devri Mizah Basını*, Grafiker Yayınları, 1. Baskı, Ankara, Nisan 2014.
- ALTUNEL, İbrahim, “Latife”, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 27, Ankara 2003, ss. 109-110.
- Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, Ana Yayıncılık, C. XIX, İstanbul 1989.
- Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, Ana Yayıncılık, C. XVI, İstanbul 1989.
- Avanzâde Mehmed Süleyman, *Mükemmel Hazine-i Letâif*, Kasbar Matbaası, İstanbul, 1315.

- AVERY, Robert; YAYLALI, Mehlika vd. (Ed.), *Redhouse İngilizce-Türkçe Sözlüğü*, 17. Baskı, İstanbul Aralık 1990.
- AYAN, Gönül, “Lâmiî Çelebi’nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri”, Erişim Tarihi: 05.01.2016, <http://sutad.selcuk.edu.tr/sutad/article/download/7/5>.
- AYVERDİ, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Kasım 2011.
- AYTAÇ, Gürsel, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları/2592, Ankara 2001.
- BANARLI, Nihad Sâmî, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I-II*, MEB. Devlet Kitapları, İstanbul 2001.
- Bahai (Veled Çelebi İzbudak), *Letâif-i Hoca Nasreddin Rahmetullahi Aleyh*, 4. Baskı, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1926.
- Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul*, Baskıya Hazırlayan: Niyazi Ahmet BANOĞLU, Tercüman 1001 Eser.
- BAŞ, Münire Kevser (Haz.), *Çaylak Tevfik’in Hazîne-i Letâif’i*, Grafiker Yayınları, Ankara, Nisan 2013.
- BAŞGÖZ, İlhan, *Folklor Yazıları*, Adam Yayınları, 1. Baskı, İstanbul Ocak 1986.
- BATİSLAM, Hanife Dilek, Kâni’nin Mensur Letâifnâmesi ve Hezliyyâtı, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Adana 1998, C.5, S.5, ss. 181-185.
- BATİSLAM, Hanife Dilek, “Divanlardaki Manzum Latifeler”, *Journal of Turkish Studies*, Türklük Bilgisi Araştırmaları, Festschrift In Honor Of Walter G. Andrews I, Yayınlayanlar: Cemal Kafadar-Gönül A.Tekin, Yayına Hazırlayan: Mehmet Kalpaklı, 34/1, Otoman Studies Foundation, Harvard Üniversitesi 2010, ss. 35-50.
- BATİSLAM, Hanife Dilek, “Divan Edebiyatında Latife ve Hezl”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 22, Sayı 1, 2013, ss. 229-242.
- BERGSON, Henri: *Gülme*, Çeviren: Ord. Prof. Mustafa Şekip TUNÇ, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 926, İstanbul 1989.
- BORATAV, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul Eylül 1969.
- BORATAV, Pertev Naili, *Az Gittik Uz Gittik*, Adam Yayınları, İstanbul 1992.
- BORATAV, Pertev Naili, *Nasreddin Hoca*, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2007.

- BOZKURT Eshabil, “Meşrutiyet Dönemi’nde Çok Kimlikli Bir Mütercim: Avan-zâde Mehmed Süleyman”, *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2013, Cilt: 37, Sayı: 2, ss. 49-63.
- BOZYİĞİT, A. Esat (Haz.), *Nasreddin Hoca Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1987.
- BOZYİĞİT, A. Esat, “Fıkralı Atasözlerimiz”, *Türk Folkloru Dergisi*, İstanbul Ocak 1982, Sayı 30, ss. 15-18.
- CANIM, Rıdvan, *Edirne Şairleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, Mayıs 1995.
- ÇALIŞKAN, Yaşar (Haz.), *Lâmi‘îzâde Abdullah Çelebi, Latîfeler*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1997.
- ÇALIŞKAN, Yaşar (Haz.), *Latîfeler Kitabı/ Letâif-i Lâmi’i*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2015.
- ÇALIŞLAR, Aziz (Ed.), *Türk ve Dünya Edebiyatçıları I-II-III-IV*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, “Letâyif-nâmeler ve Nasreddin Hoca”, Türk Edebiyatı Vakfı, *Türk Edebiyatı Dergisi Nasreddin Hoca Anıt Sayısı*, İstanbul 23 Ocak 1995, sayı: 255, ss. 23-24.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, “Zâtî’nin Letâyifi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi C. 18’den ayrı basım*, İstanbul 1970.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, “Zâtî’nin Letâyifi II”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi C. XXII’den ayrı basım*, İstanbul 1977.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, “Zâtî Maddesi”, *İslâm Ansiklopedisi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, MEB. Basımevi, c. 13, 1. Baskı, İstanbul 1986, ss. 464-466.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil; ÖKSÜZ, Yusuf Ziya, *Türk Bilmeceler Hazinesi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1995.
- ÇİFTÇİ, Hasan, *Ubeyd-i Zâkânî Toplumsal Görüşleri Ahlâk Felsefesi*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 1996.
- ÇİFTÇİ, Hasan, *Klâsik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*, Kültür Bakanlığı Yay. 1. Baskı, Ankara 2002.
- DEMİREL, Şener, “Eski Türk Edebiyatında Letâifnâmeler ve Bir Yazma Eserin Derkenarındaki Latifeler”, Adıyaman Üniversitesi *Ulusal Eski Türk Edebiyatı*

- Sempozyumu*, (15-16 Mayıs 2009), Adıyaman Üniversitesi Yayınları, No: 3, Ankara, ss. 225-240.
- DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Yayınları, 18. Baskı, Ankara 2001.
- DİLÇİN, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 503, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1983.
- Divân-ı Fehîm*, İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, Türkçe Yazmalar, No: 2932.
- DOĞAN, Mehmet: *Büyük Türkçe Sözlük*, Vadi Yayınları, Ankara Ekim 2001.
- DUMAN, Mustafa (Haz.), *Nasreddin Hoca Kitapları Açıklamalı Bibliyografyası (1480-2004)*, Turkuaz Yayınları, İstanbul 2005.
- Dürrü'l-Letâif*, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, M. Seyfettin Özege Nadir Eserler Salonu, 41 S. No: 3973.
- EKİNCİ, Ramazan, “Fehim-i Kadîm’in Latîfeleri: Tercüme-i Letâyif-i Kibâr-ı Kümmelîn”, *Turkish Studies*, Volume 8/4 Spring 2013, www.turkishstudies.net, p. 749- 768., Erişim Tarihi: 09.01.2013.<http://www.turkishstudies.net/DergiPdf>
- ELÇİN, Şükrü: *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993.
- EREN, Kutluhan, “*Basîrî ve Dîvânının Tenkildi Metni*”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1989.
- (ERGUN) Sadettin Nüzhet, (UĞUR) Mehmet Ferit, *Konya Vilâyeti Halkiyât ve Harsiyâtı*, Konya Vilâyet Matbaası, 1926.
- ERTOP, Konur, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Dil Sadeleşmesi”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi Cilt II*, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, ss. 333-340.
- ERZİ, Adnan Sadık: Ahmet Ateş, Burdur- Antalya ve Havalisi Kütüphanelerinde Bululunan Türkçe, Arapça ve Farsça Bazı Mühim Eserler, *Belleten*, c. XII, sayı 49, 1949, ss. 163-181.
- Fâik Reşâd, *Gencîne-i Letâif*, Matbaa-i Âmire, Tab‘ı Nikola, İstanbul, 1299 (1883).
- Fâik Reşâd, *Külliyât-ı Letâif*, Dersaadet Kütüphânesi, İstanbul 1328 (1912).
- Fâik Reşâd, *Külliyât-ı Letâif*, 1328 (1912), Haz. N. Ahmed ÖZALP, Külliyyât-ı Letâif, Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1998.
- Fâik Reşâd, *Külliyât-ı Letâif*, Hazırlayanlar: Yard. Doç. Dr. Serhat KÜÇÜK, Mehmet Akif GÜNDEŞ, Kesit Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Kasım 2013.

- FAROQHI, Suraiya, Çeviren Elif Kılıç, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.. 130.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, *Tanzimatta İçtimaî Hayat*, Maarif Matbaası, İstanbul 1940.
- GÖKŞEN, Cengiz, *Temel Fıkraları Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2002.
- GÖZAYDIN, Nevzat, “Türk Fıkralarının Tasnifi Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Tasnif Denemesi”, *Uluslararası Yunus Emre, Nasreddin Hoca, Karamanlı Mehmet Bey ve Türk Dili Semineri Bildirileri*, Ankara 1977, 202-207.
- GÜMÜŞ, Nevin, “Abdurrahman Sâmî Paşa’ya Ait Mensur Bir Letâif-Nâme”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 31, Konya 2012, 21-32.
- GÜNEY, Eflâtun Cem, *Folklor ve Halk Edebiyatı*, Millî Eğitim Basımevi, Birinci Basılış, İstanbul 1971.
- GÜVEMLİ, Zahir, *Türk Mizah Edebiyatı Antolojisi Manzum-Mensur*, Varlık Yayınları, İstanbul 1955.
- GÜVEN, Hikmet Feridun, “Klasik Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah”, *Türk Edebiyat Tarihi Cilt II*, Editör: Talat S. Halman v.d., Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2007, 578-587.
- <http://tez2.yok.gov.tr>.
- Himmetzâde, Bekri Mustafa, İkdâm Matbaası, 3. Baskı, İstanbul: Kitabhâne-i Sûdî 1927.
- İŞİK (KIR), Sibel, *Edebiyatçı Gözüyle Şemseddin Sami*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.
- İŞİN, Ekrem, “Osmanlı Modernleşmesi ve Pozitivizm”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi Cilt II*, İletişim Yayınları, ss. 352-362.
- İbrahim Kemâl, *Letâif-i Kemâli*, 13 Numaralı Şark Matbaası, İstanbul, 1290 (1874).
- İPEKTEN Haluk, İSEN Mustafa, TOPARLI Recep, OKÇU Naci; *Tezkirelere göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1. Baskı, Ankara 1988.
- KARA, Mustafa, “İZBUDAK, Veled Çelebi”, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 23, Ankara 2001, ss. 503-505.

- Karabet Palamutyan, *Letâif Hazinesi*, Asır Matbaası, İstanbul, 1315.
- KARAALİOĞLU, Seyit Kemal, *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 2. Basım, İstanbul 1978.
- KARACA, Mevlüt, *Osmanlıca Türkçe Lugat*, Hisar Yayınevi, İstanbul 2010.
- KARATAŞ, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Sütun Yayınları, İstanbul 2011.
- KAVRUK, Hasan, Mensur Hikâyeler, *Türk Edebiyat Tarihi Cilt 2*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2007.
- KAVRUK, Hasan- PALA, İskender, “Divan Edebiyatında Hikâye”, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.17, Ankara 1998, ss. 491-493.
- KAYAALP, İsa, “Kânî maddesi”, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, Ankara 2001, ss. 306-307.
- KILIÇ, Zülküf, “Klâsik Türk Edebiyatında Eleştiri Terminolojisi”, *Adıyaman Üni., Sos. Bil. Ens. Dergisi*, C.1, S.1, Aralık 2008, ss. 151-160.
- KORTANTAMER, Tunca, *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993.
- KORTANTAMER, Tunca, (2004b), “Kuruluştan Tanzimat’a Kadar Osmanlı Dönemi Türk Mizahının Kısa Bir Tarihi”, *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*, (Haz. Şerife Yağcı, Fatih Ülken), ss. 138-170, Erişim Tarihi: 11.05.2013, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-20270/h/eski_turk_edebiyati.pdf.
- KOŞAY, Hamit Zübeyr, *Etnografya ve Folklor Klavuzu*, Ulusal Matbaa, Ankara 1939.
- KOROK, Dâniş Remzi, *İncili Çavuş Latifeleri*, Yeni Şark Kütüphanesi, Aydınlık Basımevi, İstanbul 1940.
- KOZ, M. Sabri (Haz.), *Letâif: Nasreddin Hoca Fıkralarının İlk Baskısı*, İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul Ekim 2008.
- KÖKSAL, Hasan, “Erzurum Fıkraları”, *Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU’na 55. Yıl Armağanı*, Kayseri 1994, ss. 41-55.
- KUT, Günay, “Ahmed-i Dâi”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 2, Ankara 1989, ss. 56-58.
- KUTLAR OĞUZ, Fatma Sabiha, “Mehmed Tefvik’in Nevâdirü’z-Zarâ’if’i”, *Turkish Studies*, Volume 7/4 Fall 2012, 443-465.

- KUTLU, Mustafa, “Nasreddin Hoca”, Türk Edebiyatı Vakfı, *Türk Edebiyatı Dergisi Nasreddin Hoca Anıt Sayısı*, İstanbul 23 Ocak 1995, sayı: 255, ss. 8-11.
- LEVEND, Agâh Sırrı, *Şemsettin Sami*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1969.
- LEVEND, Agâh Sırrı, “Türk Edebiyatında Fıkra”, *TDK Türk Dili*, C: XXIII, Sayı: 231, 1970, ss. 212-214.
- LEVEND, Agâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi (Giriş) C. I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984.
- LEVEND, Agâh Sırrı, *Divan Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar)*, 4. Basım, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984.
- Letâif*, Darü'ttıbaat el-Amire, [İstanbul], 1253 [1837], Millî Kütüphane, 41 s. No: EHT 1946 A 734.
- Letâif-i Tercümân-ı Hakikat*, Tercümân-ı Hakikat Matbaası, İstanbul, 1305 (1889).
- Letâif-i Esnâf*, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, M. Seyfettin Özege Nadir Eserler Salonu, No: 8115 SÖ.
- Letâif-i Esnâf*, Millî Kütüphane, No: EHT 1968 A 1598.
- Letâif-i Hoca Nasreddin*, Millî Kütüphane, 40 s. No: EHT 1948 A 1377.
- Letâif-i Elgâz – Bilmece*, 1289 (1873).
- Lokyanus, *Terceme-i Letâfet-i Asâr Der Ta'rîf-i Sa'nat-ı Dalkavukan*, Çev. Kelek Vasilaki, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1287 (1871).
- M. Cemil, *Letâif (Hande)*, İstanbul, 1305.
- Mehmed Hilmi, *Eğlence*, (Mahmud) Bey Matbaası, İstanbul, 1300.
- Mehmet Tevfik, *Hazîne-i Letâif*, Haz. Cengiz GÖKŞEN, Akademisyen Kitabevi, Ankara 2013.
- MERİÇ, Nevin, *Âdâb-ı Muâşeret Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi (1894-1927)*, Kapı Yayınları, İstanbul 2007.
- MERMER, Ahmet; ALICI, Lütfi, vd., *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2007.
- METE YUVA, Gül, *Modern Türk Edebiyatının Fransız Kaynakları*, Yapı Kredi Yayınları 1. Baskı, İstanbul 2011.
- Meydan Larousse*, Sabah Yayınları, C. XIV, İstanbul 1992.
- Meydan Larousse*, Sabah Yayınları, C. XV, İstanbul 1992.
- Mihri (MihranApikyan), *Letâif-i Âsar*, Matbaa-yı Zartaryan, İstanbul, 1303.

- Mihran Apikyan Efendi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Mihran_Apikyan. Erişim Tarihi: 12.01.2016.
- Mehmed Tevfik, *Hazine-i Letâif*, Matbaa-i Ebüzziya, İstanbul 1302 (1886).
- OCAK, Ahmet Yaşar, “Bektaşılık”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 5, İstanbul 1992, ss. 373-379.
- OĞUZ, M. Öcal; EKİCİ, Metin; ACA, Mehmet; DÜZGÜN, Dilaver; vd., *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayıncılık, Genişletilmiş 5. Baskı, Ankara 2007.
- OKUYUCU, Cihan, “Cinânî”, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, Ankara 1993, ss. 11-12.
- ÖKTEMGİL TURGUT, Canan “Tanzimat Romanında Tasavvuf ve Tarikatların Yeri”, *Ankara Üniversitesi DTCTF Dergisi*, C. 56 sayı 1 (2016), ss. 349-286.
- ÖNGÖREN, Ferit, *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, Ankara 1983.
- ÖZCAN, Ömer, *Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah (Yergi ve Gülmece)*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2002.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat, *Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1954.
- ÖZTÜRK Murat, “Bahri Efendi’nin Letâifnâme’si ve Letâifnâme’sinden Mizah Örnekleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2017, Sayı 59, ss. 75-96.
- ÖZTÜRK, şerif, *Özlü ve Güzel Sözler*, Toker Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 1990.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divân şiiri Sözlüğü*, L&M Yayınları, İstanbul Ocak 2003.
- PALA, İskender, *Divan Edebiyatı*, Kapı Yayınları, 7. Basım, İstanbul 2005.
- PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-III*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2505, İstanbul 2004.
- PİşKİN, Ertuğrul şevket (Der.), *Nasreddin Hoca Latifeleri Külliyyatı*, Akba Kitabevi, Ankara 1943.
- ROUSSEAU, A. M., PİCHOİS, C. L.: *Karşılaştırma Edebiyatı*, Çeviren: Mehmet YAZGAN, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2633, İstanbul 1994.

- SAKAOĞLU, Saim, “Folklor ve Halk Edebiyatı Mahsulleri Arasındaki Münasebetler”, *Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca*, Selçuk Üniversitesi Yayınları No: 102, Konya 1992, ss. 110-121.
- SAKAOĞLU, Saim, “Türk Folklorunda Üç Ahmak Fıkraları”, *Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca*, Selçuk Üniversitesi Yayınları No: 102, Konya 1992, ss. 42-45.
- SAKAOĞLU, Saim, “Fıkra Tiplerinin Değişmesi”, *Folklor ve Etnoğrafya Araştırmaları*, İstanbul 1984, ss. 445-456.
- SAMİ, Şemseddin, *Letâif*, Mihran Matbaası, İstanbul 1300.
- SAMİ, Şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, 12. Baskı, İstanbul 2002.
- SARI, Mevlût, El-Mevârid, *Arapça-Türkçe Lûgat*, Bahar Yayınları, İstanbul 1982
- SAVRAN, Nurdoğan, *Bursa’lı Lamiî Çelebi’nin Letâifi’nin Erzurum Nüshasının Halk Edebiyatı Açısından Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1989.
- SERATLI, Tahir Galip, *Mizahımızın Üç Ustası*, Selis Kitapları, 1. Baskı, İstanbul 2004.
- SEVİNÇLİ, Veysi, *Hatiboğlu Letâyifnâme*, İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkı basım, Töre Yayınları, İstanbul 2007.
- SEZEN, Lütü, *Erzurum Folkloru*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 963, Erzurum 2007.
- Süleyman ve Hakkı, *Bektaşî Hikâyeleri*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1338 (1922).
- Süleyman Tevfik, *İncili Çavuş*, Matbaa-i Orhaniyye, İstanbul, 1918.
- ŞAFAK, Yakup, ÖZ, Yusuf (Yayına Haz.), *Veled Çelebi İzbudak, Tekkeden Meclise Sıradışı Bir Çelebinin Anıları*, Timaş Yayınları, İstanbul, Mayıs 2009.
- TANER, Ergin, *Osmanlı Esnafı Ticari ve Sosyal Hayat-Belge ve Fotoğraflarla*, Grafiker Yayınları, Ankara 2009.
- TİMURTAŞ, Kadri, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, Vilayet Yay., İstanbul 1981.
- Théma Larousse*, Tematik Ansiklopedi, Milliyet yayınları, C. VI, İstanbul 1994.
- Türk Ansiklopedisi*: C. XVI., Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1968.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh yayınları, C. I, İstanbul 1977.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh yayınları, C. II, İstanbul 1977.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh yayınları, C. III, İstanbul 1979.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh yayınları, C. VI, İstanbul 1986.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınları, C. VIII, İstanbul 1998.

- Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, 9. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- TÜRKMEN, Fikret, *Nasreddin Hoca Latîfelerinin Şerhi (Burhaniye Tercümesi)*, Transkripsiyon, İnceleme, Metin, Akademi Kitabevi, İzmir 1999.
- TÜRKOĞLU, Mustafa Bülent, *Fâik Reşâd, Külliyyat-ı Letâif 721-960. Sayfalar-Metin-Sözlük*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007.
- OKAY, M. Orhan, “Hiciv”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 17, Ankara 1998, s. 447.
- UÇMAN, Abdullah, “Şemseddin Sami”, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, cilt 38, ss. 519-523.
- ÜNLÜ, Osman, *Cinânî’nin Bedâiyü’l-Âsâr’ı – İnceleme ve Metin*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2008.
- ÜZGÖR, Tahir, “Fehîm-i Kâdîm”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 12, Ankara 1995, ss. 295-296.
- VARLIK, M. Bülent, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Mizah”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi Cilt IV*, İletişim Yayınları, ss. 1092-1100.
- VURAL, Hanifi, *Letayif-Name*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1999.
- YAĞLIDERE, Sina Timur, “Bektaşî Fıkralarının Fransa Yolculuğu”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, Gazi Üniversitesi, Sayı: 55 (2010), ss. 239-254.
- YANARDAĞ, Arslan, *Letâif-i Esnaf*, “İstanbul Üni. Ed. Fak. Kütüphanecilik Dergisi Belge Bilgi Kütüphane Araştırmaları’ndan ayrı basım (Sayı: 3), Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1992, ss. 67-72.
- YAZAR, İlyas, “Kânî Dîvânî”, “Haz. İlyas Yazar”, Erişim Tarihi: 15. 01. 2013 <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-292407/h/kani-divani.pdf>.
- YAZICI, Nermin, Yazılı Türk Mizahının Gelişim Sürecinde Batılı Anlamda İlk Mizah Dergisi: Cem. Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 6/3, Summer 2011, p. 1299-1313.

- YILAR, Ömer, *Yemliha'dan Camasbnâme'ye Lokman Hekim'den Günümüze Şahmaran (Metinlerarası Çözümlemeler)*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2016.
- YILDIRIM, Dursun, *Türk Bitiği Araştırma-İnceleme Yazıları*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 1998.
- YILDIRIM, Dursun, *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 1999.
- YURDATAP, Selâmi Münir, *Bekri Mustafa'nın Latifeleri*, Çınar Matbaası, İstanbul 1970.
- YURTBAŞI, Metin, *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*, Excellence Publishing Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2012.
- ZORLUOĞLU, Süleyman Tefvik, *İncili Çavuş'un Güzel-Resimli Latifeleri I-II*, Y. Ziya Balçık Oğulları Kitabevi, Kenan Basımevi, İstanbul 1939.
- ZÜLFİKAR, Hamza, "Dünden Bugüne Türkçe (Nükte ve Espri Üzerine)", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 679, Temmuz 2008, ss. 40-46.

SÖZLÜK

Kısaltmalar

a.: Arapça
 al.: Almanca
 ask.: Askeri
 b.: Birleşik
 bağ.: Bağlaç
 bot.: Botanik
 coğr.: Coğrafya
 ç.: Çoğul
 dey.: Deyim
 e.: Edat
 ed.: Edebiyat
 f.: Farsça
 fi.: Fiil
 fr.: Fransızca
 gr.: Gramer
 ha.: Harf
 huk.: Hukuk
 i.: İsim
 ing.: İngilizce
 is.: İspanyolca
 it.: İtalyanca
 lat.: Latince
 mec.: Mecaz
 moğ.: Moğolca
 n.: Nida
 öz.: Özel isim
 peh.: Pehlvi
 s.: Sıfat
 ter.: Terkip
 t.: Türkçe
 ün.: Ünlem
 yun.: Yunanca
 z: Zamir
 zf.: Zarf

A

âbir (a.s. ubûr'dan.): Bir yerden geçen, geçici.

acaib (a.s.): Çok tuhaf şey, anlaşılmaz.

acem-âne (a.f.zf.): Acemlere yakışırçasına.

acemî (a.i.): Tecrübesiz, eli işe alışmamış.

add (a.i.): 1. Sayma, sanma, tutma. 2. İtibâr etme, edilme.

Addetmek: Saymak, kabul etmek.

Addolunmak: Sayılmak, kabul edilmek.

Âdem (a.i.): 1. İlk insan ve ilk peygamber. 2. İnsan.

adem (a.i.): Yokluk, bulunmama. **Adem-i cesâret**: Çekinerek, cesâretsizce.

âdî (a.s.): 1. Bayağı, aşağı, değersiz. 2. Âdet olan.

adîm-ül-îmkân: İmkânsız, olamaz.

adl (a.i.): Doğruluk. **Adl u hakkâniyyet**: Adaletle uygun olarak doğrusu.

Adrian (öz.i.): Bir papa adı. Bu namla altı papa gelmiştir.

âfiyet (a.i.): 1. Sağlık, esenlik.

Afrika (öz.i.): Dünyanın üçüncü büyük kıtası.

afv (a.i.): 1. Suçunu bağışlama. 2. Özür dileme. 3. Birini vazifesinden uzaklaştırma.

agleb (a.s.): Kuvvetli, en çok galip.

Ağlayıp sızlamak (sızlanmak) (t.dey.): Ağlayarak yakınmak, şikayet etmek.

ağniyâ (a.s.): Zenginler.

ahâlî (a.i.): 1. Halk. 2. Bir ülkede, şehirde veya semtte oturanlar, yaşayanlar.

ahbâb (a.i.): Dost, bildik, tanıdık.

ahfâd (a.i.): 1. oğul oğulları, torunlar. 2. yardımcıları, hizmetkarlar.

âhir (a.s.): Son; sonraki, sonra gelen.

ahmak (a.s.): Pek akılsız, sersem, şaşkın.

Ahmet Ağa: Özel isim.

ahz (a.i.): Alma, kabul etme. **Ahz-i ma'lumât**: Bilgi alma. **Ahz-i mevki'**: Yer alma.

akademi (akademya) (yun.i.): 1. Alimler, edebiyatçılar, sanatkârlar heyeti. 2. Yüksek mektep.

akd (a.i.): 1. Bağ, bağlama, düğümleme, bağlanma, düğümleme. 2. Sözleşme, kararlaştırma. 3. Düzen. 4. Nikâh. 5. Nesri, nazma çevirme.

akâid (a.i.): İnanılan şeyler.

akd-i izdivâc (a.b.i.): Nikâh, evlilik, evlilik sözleşmesi.

âkıbet-ül-emr: Bir işin sonu.

âkıl (a.s.): Akıllı insan, zeki kimse.

akmişe (a.i.): Kumaşlar, yünden veya pamuktan yapılmış bezler, dokumalar.

akrebe (a.i.): 1. Dişi akrep. 2. Çevik, zeki câriye. 3. Kazan veya tencereyi ateş üzerine asmağa mahsus "S" şeklindeki kanca. 4. Ayakkabı bağı.

aks (a.s.) 1. Ters, zıt. 2. i. Çarpma, çarpıp geri dönme. 3. Fotoğraf.

aktar (a.i.): Yanlar, taraflar, cihetler.

aktris (fr.i.): Kadın sinema ve tiyatro oyuncusu.

a'lâ (a.s.): (En, pek) yüksek.

alâka (a.i.): İlgi.

âlây (t.i.): 1. Cemaat, topluluk, kalabalık. 2. Orduda üç tabur ve bağlı birliklerden meydana gelen büyük birlik.

alçak (t.s.): 1. Yerden mesafesi az, yere yakın, basık. 2. mec. Kötü ve ahlâksızca davranışlarda bulunan kimse.

ale-1-âde (a.zf.): 1. âdet olduğu üzere. 2. bayağı, basbayağı.

Aleksandır Duma (Alexandre Dumas) (öz.i.): (24 Temmuz 1802 – 5 Aralık 1870). Fransız yazar. Monte Kristo Kontu, Üç Silahşörler, Siyah Lale ve Demir Maske gibi tarihi romanlarıyla tanınır. Üçyüze yakın macera romanı yazmıştır.

ale-l-umûm (a.zf.): Genel olarak.

alenen (a.zf.): Açıkça, açıktan açığa, göz önünde.

aleyh (a.i.): Karşı, karşıt, lehin zıddı.

Alfons (öz.i.): Bir Aragon (İspanya'nın kuzeydoğusunda bir bölge) kralı.

âlî (a.s.): 1. Yüce, ulu. 2. i. Erkek adı.

alîl (a.s.): 1. kör. 2. sakat. 3. hasta.

âlim (a.s.): Çok okumuş, bilgin.

a'mâ (a.s.): 1. kör. 2. mec. câhil.

amân, emân (a.i.): 1. eminlik, korkusuzluk. 2. bağış, bağışlama.

amele (a.i.): 1. İşçi, ırgat. 2. İş yapan, yapıcı.

Amerika (öz.i.): 1. Bir kıta ismi. 2. Amerika kıtasında bir ülke.

amiral (fr.i.): Deniz kuvvetlerine ve donanmaya kumanda eden ve albaydan sonra gelen yüksek rütbeli deniz subaylarına verilen unvan.

ammâ (a.e.): Ama, fakat, la-kin, ancak. 2. Çokluk bildirir.

ârâ' (a.i.): Oylar, düşünceler.

a'raf (a.i.): 1. Cennet ile cehennem arasındaki bir yer. 2. Âdetler, usuller, itiyatlar. 3. Sırt, tepe.

Aragon (i.coğr.): İspanya'nın kuzeydoğusunda bir bölge; 1035-1833 yılları arasında burada hüküm süren ve Endülüs'teki İslâm hakimiyetine son veren Hristiyan krallığı. Aragon ve Kastilya krallıkları 1479'da birleşti, ama eski Aragon Krallığı'nın sınırları 1833'e dek bütün olarak varlığını sürdürdü.

Ardotas (i.coğr.): Yunanistan'da bir nehir ismi.

ârız (a.s.): 1. Gelen. 2. i. Tesadüfi vak'a. 3. i. Engel. 4. i. Yanak.

ârî (a.s.): 1. çıplak. 2. hür.

Aristip (Aristippus) (öz.i.): M.Ö. 435- M.Ö. 356. Sokrates'in öğrencisi ve Cyrenaic (Kirene) felsefe okulunun kurucusu. Tiranlara övgü düzme sanatında usta olduğu için yaşamının bir kısmını, felsefe ve edebiyat dostu olan baba ve

oğul tiranların (Dionysios'lar) Sicilya'daki sarayında geçirdi.

Aristo (Aristoteles) (öz.i.): Kısaca **Aristo** (M.Ö. 384 – M.Ö. 7 Mart 322). Antik Yunanfilozofu. Platon ile batı düşüncesinin en önemli iki filozofundan biri sayılır.

âriyet (îreti) (a.i.): Ödünç, eğreti.

âriyeten (a.zf.): Ödünç olarak.

Aryus (Arius) (öz.i.): (d. 270- ö. 336). Hristiyanlıkta bir mezhep kurucusu. Antakya piskoposu Lucian'ın talebesi olan Aryus Libyalıdır.

arz (a.i.): Bir büyüğe sunma, gösterme, bildirme, önüne koyma.

arz-ı hulûs: 1. Dalkavukluk etme. 2. Samimi olarak sevgisini gösterme.

arzihâl (a.b.i.) (**arz-ı hâl**): Hâlin bildirilmesi, dilekçe.

asl (a.i.): 1. Asıl, kök, dip, kütük, temel, esas, kaide, kural; hakikat; soy; bir şeyin belli başlı kısmı; başlangıç; baş; yer. 2. s. Hakikî, esaslı, hâlis. 3. zf. Esasen, zâten, başlıca, en ziyâde.

ateh (a.i.): Bunama, bunaklık. **Ateh getirmek**: Bunamak.

âtî (a.s.): 1. gelecek, gelen [kişi veya şey]. 2. i. gelecek zaman, istikbal. 3. zf. önde, aşağıda.

âtî, âtiye (a.s.): isyan eden, kafa tutan, karşı gelen

Atina (öz.i.): Yunanistan'ın başkenti. Eski Yunanmedeniyetinin de merkeziydi. Antik çağlarda da önemli bir ticaret ve kültür merkeziydi.

av'ave (a.i.): Havlama.

avâm (a.i.): Herkes, kaba ve câhil halk, ayak takımı.

avanak (erm.s.ar.): Kolay kandırılan; şaşkın; alık; budala, bön.

avdet (a.i.): Dönüş, geri gelme.

-âver (f.s.): Getiren, taşıyan.

avukat (fr.i.): Hukuki konularda vatandaşların para karşılığında haklarını koruyan hukukçu.

âyâ: Şüphe ve tereddüt bildiren edat, acaba.

â'yân (a.i.): 1. gözler. 2. bir memleketin ileri gelenleri. 3. evvelce Millet Meclisi'nin kararlarını incelemekle görevli başka bir meclis olup, Osmanlı imparatorluğu'nun 1877 ve 1908 Meşrûtiyetinde üyeleri hükümetçe seçilmişti. 4. Senato üyesi.

âyîn (f.i.): Merasim, tören.

a'zâ (a.i.): Üyeler, organlar. **A'zâ-yı müntahaba**: Seçilmiş üyeler.

azîmet (a.i.): Gitme, gidiş.

azîz, azîze (a.s.): 1. Muhterem, sayın. 2. Sevgili.

azl (a.i.): İşinden çıkarma, yol verme.

azv (a.i.): Birinin üstüne atma, ona yakıştırma, iftira.

B

bâb (a.i.): 1. Kapı.

ba‘de-mâ (a.zf.): Bundan sonra, bundan böyle.

ba‘de-t-tahrîr: Yazmadan sonra.

bâdî-i emirde: İşin başlangıcında.

bahâ (f.i.): Kıymet, bedel, değer.

Bahr-i Ahmer: Kızıldeniz, Şap Denizi.

bahtiyâr (f.b.s.): 1. Bahtlı, talihli, mes‘ut, mutlu, kutlu.

baîd (a.s.): Uzak, ırak.

bâis (a.s.): 1. Sebebe olan. 2. Gönderen. 3. İcâb ettiren. **Bâis-i vücûd** : Var olma, bulnma sebebi.

bâkire (a.s.): Kızıoğlan kız.

Bakon (Bacon) (öz.i.): Francis Bacon (22 Ocak 1561 - 9 Nisan 1626). İngilizfilozof, bilim adamı, avukat, hukukçu, devlet adamı ve yazar.

bâlâ: 1. yüksek, yukarı, üst, yüce. 2. i. boy. 3. azat. 4. i. yedek atı.

banye (banyo) (lat.i.): Yıkanmaya, temizlenmeye ayrılmış yer, hamâm.

bâr-gîr (f.b.i.): 1. yük tutan, yük kaldıran. 2. beygir, at.

bâri (f.e.): Hiç olmazsa, hiç değilse, o halde, öyle ise.

baron (fr.i.): Avrupalılar’da kral tarafından verilen ve babadan oğula geçen bir asalet unvanı.

basar (a.i.): 1. göz. 2. görme.

Bastid (Frederic Bastiat): 1801 yılında Fransa’da doğmuş 1850 yılında İtalya’da ölmüştür. Korumacılığı ve sosyalist fikirleri eleştirip bireyciliğe ve rekabetin faydalarına inanan Bastid’in eserlerinden kendinden sonra gelen dönemin iktisatçıları etkilenmiştir. Ayrıca seçmen ve yasama meclislerine de seçilmiştir.

başka (s.): Bilinenden ayrı, değişik, farklı.

baştan tırnağa kadar (t. dey.): Başından sonuna kadar, bütünüyle.

battâl (a.s.): 1. Cesur, kahraman. 2. Pek büyük. 3. Hantal. 4. İşsiz.

bed (f.s.): 1. Fena, yaramaz, çirkin. 2.i. Kötülük. **bed-huy** (f.b.s.): 1. kötü huylu, huysuz. 2. i. kötü huy.

bed’ (a.i.): Başlama, başlayış.

bedâyi’ (a.i.): Eşi ve benzeri olmayan güzel, mükemmel ve yeni şeyler.

bedîhî (a.s.): 1. Akla kendiliğinden gelen. 2. Açık olan, besbelli, kuşkusuz.

bed-nâm (f.b.s.): Kötü adlı, fena tanınmış, adı kötüye çıkmış.

beheme-hâl (f.a.zf.): Her halde, elbette, nasıl olursa olsun, mutlaka.

behre(f.i.): Hisse, pay, kısmet, nasip.

beht (a.i.): Şaşkınlık, hayranlık.

belâgat (a.i.): 1. İyi, güzel, pürüzsüz söz söyleme. 2. ed. Sözün düzgün, kusursuz, yerinde ve adamına göre söylenmesini öğreten ilmin adı.

belîğ (a.s.): 1. Fasîh, düzgün söz söyleyen. 2. Fasîh, düzgün.

beliyye (a.i.): Felâket, keder, kasavet, tasa.

benât-ı havvâ: Kadın kısmı, kadınlar.

bende (f.i.): Kul, köle, bağlı.

Beneva (Papa XIV. Benedictus) (öz.i.): 1740-1758 yılları arası papalık yapan bir papa adı.

benî (a.i.c.): Oğullar.

Benî İsrâîl (a.i.): Yakup peygamberin lakabı “İsrâîl” dir. Onun soyundan gelenler “Benî İsrâîl (İsrâîloğulları)” diye anılmıştır.

beriki (s.): 1. Beride olan, yakında bulunan. 2. z. Diğer, öbürü.

ber (f.e.): Üzere.

ber-hayât (f.a.b.s.): Sağ, diri.

Bernar (öz.i.): Bir şahıs adı.

beşâşet (a.i.): Güler yüzlülük; güler yüz.

beyân (a.i. ç.: **beyânât**): Anlatma, açık söyleme, bildir-me. **Beyân-ı**

memnuniyet: Memnuniyet ifadesi.

Beyân-ı teessüf: Üzüntü ifadesi.

beygir (f.i.): Yük taşımak ve araba çekmekte kullanılan at.

beyit (beyt) (a.i.): Divân edebiyatında nazım birimi olarak kabul edilen iki mısradan ibaret nazım parçası.

beyt (a.i.): Ev, hane.

beyn (a.i.): 1. Arasında, arada. 2. Ara, aralık.

bî-behre (f.b.s.): 1. behresiz, nasipsiz, mahrum. 2. değersiz.

bîçâre (bî-çâre) (f.s.): Çaresiz, zavallı.

bîdâr (f.b.s.): Uyanık, uyumayan, uykusuz.

bi-gayr-i hakk: Haksızlıkla, haksız yere.

bî-haber (f.a.b.s.): Habersiz, bilgisiz; vurdumduymaz.

bi-hakkın (a.b.zf.): Hakkıyla, tamamıyla.

bîhûde (bî-hûde) (f.b.s.) : Boşuna, boş yere, beyhude.

bikr (a.i.ç.): Dokunulmamış, genç kız; kızlık, bekaret.

bil’âhire (a.zf.): Sonra, sonradan, sonunda.

Bilakis (bil-akis) (a.b.zf.): Aksine, tam tersine.

bi’1-küllîyye: Bütün bütüne.

bi-l-vücûh (a.zf.): Her yönden.

binâenaleyh (binâen-aleyh) (a.zf.) : Bunun üzerine, bundan dolayı.

bint-ül-ineb (a.b.i.): Şarap, üzüm sırası.

birâder (f.i.): 1. Erkek kardeş, kardeş. 2. Mec. Dost.

Biret (öz.i.): Bir şahıs adı.

birle (eski t.): ile, birlikte.

bî-rûh (f.a.s.): Cansız.

bi-t-tab‘ (a.zf.): Tabiatıyla, tabîi olarak.

bîzâr (f.s.): Bıkmış, usanmış, rahatsız, küskün.

bizlemek (t.f.): [Halk ağzı] Hayvanı istenen yöne sevk etmek için ucu sivri veya çivili bir değnekle dürtmek.

bizzât (bi-z-zât) (a.zf.): Kendi, kendisi.

Boalo (Nicolas Boileau-Despréaux) (öz.i.): 1 Kasım 1636 - 13 Mart 1711. Fransız şair ve eleştirmen. Klasisizmin kurucusu olarak kabul edilir.

Bonapart (Napolyon Bonapart - Napoleon Bonaparte) (öz.i.): 15 Ağustos 1769 - 5 Mayıs 1821. Ünlü Fransız Devrimi'nin generali, 11 Kasım 1799'dan 18 Mayıs 1804'e kadar Fransa Cumhuriyeti'nin ilk başkanı ve sonrasında da 18 Mayıs 1804 ile 6 Nisan 1814 arasında Napolyon I adını alarak Fransa İmparatoru ve İtalya Kralı olmuştur.

bonjur (fr.i.): 1. ün. Günaydın. 2. Uzun ceketli ve pantolonlu erkek elbisesi.

bölük (t.i.): 1. Bir bütünün bölünmüş parçası. 2. Pay, hisse. 3. Temel askeri birlik. 4. Fırka, takım, topluluk.

Brüksel (öz.i.): Avrupa'da bir şehir.

Bufon (Buffon) (öz.i.): Georges-Louis Leclerc, Comte de Buffon (7 Eylül 1707 – 16 Nisan 1788). Fransız natüralist, matematikçi, kozmolog ve yazar.

burûc (a.i. burc'un ç.): Hisarlar, kuleler.

Buvar (öz.i.): Bir şahıs adı.

bükâ' (a.i.): Ağlama, gözyaşı dökme.

bürûdet (a.i.): Soğukluk.

C

câhil (a.s.): Okumamış, bilgisiz.

cânib (a.i.): 1. taraf, cihet, yan.

câriye (a.i.): 1. Para ile satın alınan halayık, hizmetçi kız; kız. 2. Harpte esir düşmüş veya odalık olarak alınmış kız.

cebel (a.i.): Dağ.

cebin: 1. korkak, yüreksiz; alçak.

cebr (a.i.): 1. Zor, zorlama. 2. Düzeltme, tamir etme.

cebren (a.zf.): Zorla, cebr ile.

cehren (a.zf.): Yüksek sesle, açıktan, alenen.

celb (a.i.): 1. Çekme, götürme. 2. Yazı ile çağırma.

cem'ıyyet (a.i.): 1. Cemiyet, kurum, dernek. 2. Topluluk.

cemm (a.i.): Çokluk, topluluk, kalabalık.

cemm-i gafir: İnsan topluluğu, kalabalık.

cem'ıyyet (a.i.): Cemiyet, kurum, dernek.

cem'ıyyet-i İlmiye: Bilimsel dernek.

cenâb (a.i.): Şeref, onur, büyüklük terimi.

Cenâb-ı Hakk: Allâh.

cenaral (general) (fr.i.): Kara ve hava ordularının mareşaldan sonra gelen en yüksek rütbe, ferik.

cengâver (ceng-âver) (f.b.s.): Savaşçı, dövüşken.

cenûb (a.i.): Güney.

cerh (a.i.): 1. Yaralama; yaralanma. 2. Çürütme; kabul etmeme.

cesâret (a.i.): İnsana tehlikeli ve zor bir işe girişme kuvvetini veren duygu,

korkusuzluk. **Cesâret etmek**: Zorda olsa bir şeyi yapabilme gücünü göstermek, çekinmeden teşebbüs etmek.

cesîm, cesîme (a.s.): İri, büyük, kocaman.

cesûrâne (a.f.zf.): Cesaretle, yiğitçesine, yüreklice.

cevâben (a.zf.): Cevap, karşılık olarak.

cevr (a.i.): Haksızlık, cefa, zulüm, sitem, baskı. **cevr û eziyet** : Baskı ve eziyet.

cezb (a.i.): Kendine çekme, çekilme.

cezire (a.i.): Ada.

Cibon (Edward Gibbon) (öz.i.): (27 Nisan 1737 – 16 Ocak 1794). İngiliz tarihçi ve milletvekili. En önemli çalışması Roma İmparatorluğu Gerileyiş ve Çöküş Tarihi 1776-1788 yılları arasında altı cilt halinde basılmıştır.

cihângîr (cihân-gîr) (f.b.s.): 1. Cihani, Dünyâyı zapteden.

cihâz (a.i.): 1. Çeyiz. 2. Takım; alet.

cinai, cinâiyye (a. s.): Cinayetle ilgili.

cismânî (a.s.): 1. Bedenle ilgili. 2. Ruhanî karşılığı, dînî işlerden ayrı olan.

cizvit (fr.i.): 1. “İsa cemiyeti” denilen Hristiyan tarikatından olan.

cübbe (a.i.): Sarıklı din adamlarıyla bâzı kimselerin giydikleri uzun üstlük.

cülûs (a.i.): 1. Oturma. 2. Tahta çıkma.

cümle (a.i.): 1. Bütün, hep. 2. Fiil, özne ve nesneden meydana gelen söz.

cünûn (a.i.): Delirme, çıldırma, delilik.

cünûn-ı devrî: Zaman zaman gelen delilik.

cürm (a.i.): Suç.

cüsse (a.i.): Gövde, ceset, beden, kalıp.

cüz' (a.i.): 1. Kısım, parça, bölüm.

cüz'î, cüz'îyye (a.s.): Az, pek az, az miktarda.

Ç

çan (t.i.): Madenden yapılan, vurulduğunda çınlayan ters koni şeklinde âlet.

çatmak (t.fi.) : 1. Sözle veya yazıyla hücum etmek. 2. Rast gelmek. 3. Uc uca getirip birbirine dayayıp ayakta durdurmak. 4. Uğramak, maruz kalmak.

çapkın (t.i.s.): Geçici ilişkiler ve aşklar peşinde koşan, hovarda.

çâr (çahâr) (f.s.): Dört.

çavuş (t.i.): Onbaşidan sonra gelen erbaş.

çehre (çihre) (f.i.) : 1. Yüz, surat. 2. Surat asma. 3. Şekil.

çend: Kaç.

çerviş (f.i.): 1. İnek, sığır gibi hayvanların kasaplık hayvanların yağlarının eritilmesiyle elde edilen yağ. 2. Yemek suyu, et suyu.

Çin (öz.i.): Doğu Asya'da dünyanın en eski medeniyet- lerinden olan bir ülke.

çîn-i cebin: Alın buruşukluğu.

çolpa (s.i.): Bir ayağı sakat (kimse).

Con: Özel isim.

çuka (çuha) (f.i.): 1. Yünden dokunmuş sıkı, kalınca havlu kumaş. 2. Bu kumaştan yapılan elbise.

çûn (f.e.): Gibi, mademki, çünkü, nasıl.

D

dahâmet (a.i.): İrilik, kocamanlık, şişkinlik, kalınlık, kabalık.

dahi (t.e.): 1. Fazla, ilâve olarak. 2. Hem, bile.

dâhil (a.s.): İç, içeri, içinde.

dâimâ (a.zf.): Her zaman, sürekli olarak.

dâir (a.s.): Bir konu üzerine olan, konusu ile ilgili.

dâil (a.s.): yol gösteren, işaret eden, delâlet eden.

dam (t.i.): 1. Binaları korumak için üzerlerine yapı-lan örtü. 2. Barınılan yer, ev. 3. Ahır, kümes.

dam (f.i.): Tuzak, ağ.

dâmen-i afv ile setr: Affedilmek.

Dante (Dante Alighieri) (öz.i.): (Mayıs-Haziran 1265, Floransa - 14 Eylül 1321, Ravenna). İtalyan ozan ve politikacı.

darb (a.i.): Dövme, vurma. **Darb-ı mesel**: Atalar sözleri, ata sözleri.

dârib (darb'dan): Darbeden, çarpan, döven.

da'vâ (a.i.): 1. İddia. 2. mesele. 3. Şikayetçi olarak mahkemeye başvurma.

da'vâ-yı batıl: Batıl dava, temelsiz dava.

Dâvud (öz.i.): Yehûda kabilesi ile İsrailoğullarının peygamberi.

Peygamberlik ile sultânlığı şahsında toplamıştı.

dâye (f.i.): Taya, sütüne, çocuğa bakan dadı.

dâyin (a.s.): Borç veren, alacaklı.

Deccâl (a.i.): 1. Kıyametten az evvel çıkacak ve Hz. İsa tarafından öldürülecek olan yalancı ve zararlı (dinsiz) şahıs, yalancı Mesih.

def' (defi) (a.i.): 1. Savma, itme, kovma. 2. Yok etme, giderme. 3. Savunma davası.

def' etmek: Savmak, kovmak.

def'a (a.i.): Kez, kere, yol.

defaât (a.i.): Kereler, kezler, yollar.

define (a.i.): 1. Yere gömülmüş altın ve şâire gibi değerli eşya. 2. Kıymet ve değeri olan kimse veya mal.

defn (a.i.): Gömme, gömülme.

delil (a.i. ç. **delâlet**): 1. Rehber, klavuz, yol gösterici. 2. Bir davayı, bir meseleyi isbata yarayan şey, kanıt.

dellâl (a.i.): 1. Tellâl, satılacak şeyi satan. 2. Alıcı ile satıcı arasında vâsita olan kimse.

dem vurmak (bir şeyden) (t.dey.): Gücünü aşan veya olmayacak bir konu üzerinde konuşmak, söz etmek.

Demetris (Demetrius) (öz.i.): Bir Doğu Roma İmparatoru adı. Bu isimde iki imparator adı vardır. Biri Demetrius Cantacuzene, diğeri Demetrius Lascaris.

Denis (I. Dionysius) (öz.i.): M.Ö. 432- M.Ö. 367. Zalimliğiyle ünlü Sicilya Siracusa'da bir Yunan tiranı. Öldükten sonra yerine oğlu **Genç** ya da **Dionysius II** (M.Ö. 397 - M.Ö. - 343) geçti ve M.Ö. 367 - M.Ö. 357 ve tekrar M.Ö. 346 - M.Ö. 344 tarihleri arasında iki kez tahta oturdu. Yunan filozof Platon, II. Dionysius'un yetişmesinde hocalık yapmıştır.

der-akab (f.a.zf.): Hemen arkasından.

derc (a.i.): 1. Sokma, arasına sıkıştırma. 2. Gazeteye yazma. 3. Toplama, biriktirme.

der-dest (f.b.i.): 1. Tutma, elde etme. 2. s. Elde olan, yapılmakta olan.

derece (a.i.ç. : **derecât**) : 1. Basamak, 2. Kerte, rütbe, 3. Miktar.

derebeyi (i.) :Topraklarını derebeylik düzenine göre yöneten kimse.

derhâl (f.zf.): Hemen, o anda, şimdi.

der-hâtır (f.a.b.s.): Hâtırda. **Der- hâtır etmek**: Hâtırına gelmek.

derk (a.i.): 1. anlama, kavrama,

der-kâr: 1. malûm, aşikâr, bilinen, belli. 2. İşde, iş üzerinde bulunan.

der-miyân (f.b.s.): ortada, arada. **Der-miyân etmek**: Ortaya koymak, öne sürmek, söylemek, anlatmak, ileri sürmek.

derûn (f.i.): İç, içeri, dâhil.

deyin (a.i.): 1. Borç, vergi. 2. Ödenek.

Dideru (Denis Diderot) (öz.i.) : 1713 - 1784 yılları arası yaşamış Fransız yazar ve düşünür.

dil-gîr (f.b.s.): Gönül tutan, kalbe sıkıntı veren; gücenik, kırgın.

dil-hûn (f.b.s.): İç kan ağlayan.

diplomat (yun.i.): 1. Diploması mesleğine mensup. 2. Siyasette becerikli olan siyasetçi.

dirayetli (a.t.b.s.): Zekî, bilgili, kavrayışlı.

dirîğ (f.i.): 1. esirgeme. 2. e. eyvah, ah, aman, yazık. 3. men'etme, önleme.

dîvân (a.i.): Büyük meclis. **Dîvân-ı harp**: Askeri mahkeme.

Diyojen (Diogenes) (öz.i.): M.Ö. 412(ya da M.Ö. 404) - M.Ö. 323 yılları arasında yaşamış Kinik felsefesinin öncüsü ünlü filozoftur.

Diokles (Diokles Siracusa) (öz.i.): Demokrat partinin lideri (M.Ö. V. yy. sonu) 411'de Atina Anayasasından alınan ve belli başlı magistra-tusların kura çekimiyle atanmasını öngören yeni bir yasayı kabul ettirdi. Kartacalılar ile savaştı. Ama Himera'nın ele geçirilmesini önleyemedi. Hermokrates'is etkisiyle sürgüne gönderildi. Fakat bazı kaynaklarda ise kendisini kılıcıyla öldürdüğü rivayet edilir.

diz (t.i.): Bacakta uylukla baldırın birleştiği oynak kısım. **Diz çökmek**: 1. Dizler yere gelecek şekilde oturmak, kapanmak. 2. mec. Baş eğmek, boyun eğmek.

Dö Viyuden (öz.i.): 17. yüzyılda

Fransa'nın tanınmış ailelerinden birine mensup bir şahıs adı.

Dumon (öz.i.): 17. yüzyılda Fransa'nın tanınmış ailelerinden birine mensup bir şahıs adı.

drahmi (yun.i.): Yunan parası.

dûçâr (f.s.): Tutulmuş, yakalanmış, çatmış. **Dûçâr olmak**: Maruz kalmak, yakalanmak.

Dumolin (Charles Dumoulin) (öz.i.): 1500- 1566 yılları arasında yaşamış ünlü Fransız hukukçusu.

Dumon (öz.i.): Bir şahıs adı.

dûn (a.i.): 1. aşağı, aşağılık. 2. alçak, soysuz kimse. 3. altta, aşağıda.

dûr (f.s.): Uzak. **Dûr etmek** (eylemek): Uzaklaştırmak.

dük (lat.i.): Bazı devletlerde en yüksek asalet unvan-larından biri, Fransa imparatorluğunda prensten sonra gelen en yüksek unvan.

düka (duka) (it.i.): 1. Dük sözünün eski şekli. 2. Venedik ve Ceneviz cumhuriyetlerinin başkanları için kullanılmıştır.

dürüş (f.s.): Kaba, sert, katı, kalın.

düvello (düello) (it.i.): 1. Birbirine hakaret etmiş veya aralarında düşmanlık bulunan iki kişinin şahitler önünde silahla vuruşmaları. 2. mec. İki taraf arasında çatışma, mücadele.

E

eâzım (a.s.): Pek büyük olanlar, büyük adamlar

ecdâd (a.i.): Dedeler, büyük babalar, atalar.

ebed-el-âbâd (a.f.b.zf.): 1. hiçbir zaman, asla. 2. sonsuz dünyâ.

ebediyyet (a.i.): Ebedîlik, sonsuzluk, dâimîlik, sonu olmayan zaman.

Ebu Cehil Karpuzu (öz.i.): Karpuz, kavun gibi toprak üzerinde yetişen bir bitkidir. Kabuğu ve çekirdeği çok zehirlidir. Asıl kullanılan kısmı, etli kısmıdır. Kökünden yaklaşık 1 gram kadarı, kabuğu ve çekirdeğinden ise yarım gramı öldürücüdür. Acı olması sebebiyle uzun süre dayanıklıdır.

edebî, edebiyye (a.s.): Edebiyata, terbiye ve nezâkete mensup.

ef'âl (a.i. fiil'inç.): İşler, ameller. **Ef'âl-i seyyi'e** : Kötü işler.

efkâr (a.i.): 1. Düşünceler.

Eflatun (Platon veya Eflatun) (öz.i.): MÖ 427 - MÖ 347. Antik/Klasik Yunan filozofu, matematikçi, felsefi diyaloglar yazarı ve batı dünyasındaki ilk yüksek öğretim kurumu olan Atina Akademisinin kurucusu.

eğer (t.i.): Binicinin rahat oturabilmesi için binek hayvanlarının sırtına konulan oturmalık.

- ehibbâ'** (a.i.): Dostlar, sevgililer, tanıdıklar.
- ehl** (a.s.): 1. sahip, mâlik, mutasarrıf olan. 2. maharetli, usta, kabiliyetli, becerikli. 3. bir yerde oturan. 4. kankocadan herbiri.
- ehliyyet** (a.i.): 1. İşe yarar halde bulunuş, bir işi hak edebilecek durumda bulunuş, yetki. 2. Mâhirlık, iktidar, liyâkat kabiliyet, mensubiyet, akrabalık. 3. İktidar, liyâkat ve kabiliyet vesikası.
- ehl ü iyâl** (a.): Aile, çoluk çocuk.
- ehven** (a.s.): 1. En zararsız. 2. pek ucuz. 3. daha hafif; kolay.
- eknâf**: Canipler, yanlar, nahiyeler, taraflar, sığınacak yerler.
- ekseriyyâ** (a.zf.): Çok defa olarak, sık sık.
- elbise-i harbiye** (a.b.i.): Askerî elbiseler.
- el** (t.i.): İnsanın avuç ve parmaklarından ibaret olan tutma, kavrama ve iş görme uzvu. **Elden çıkarmak**: 1. Satmak. 2. Elden kaçırmak. **Elinden yanmak**: (Bir kimseden veya şeyden) peri-şan olmak, ızdırıp çekmek.
- elemye**: Bir mil üzerine dönen ve çile halindeki mazuraya saran, birkaç değnekten oluşan kafes şeklindeki dolap, çıkırık.
- el-hâsıl** (a. zf.): Kısacası, sözün kısası, netice itibariyle.
- Elizabet (I. Elizabeth)** (öz.i.): (7 Eylül 1533 – 24 Mart 1603). 17 Kasım 1558'den ölüm tarihi olan 1603 yılına kadar İngiltere kraliçesi.
- emed** (a.i.): Son, nihâyet.
- emsâl** (a.i.): 1. Kıssalar, hikâyeler. **Durub-ı emsâl**: Atasözleri.
- encam**: nihâyet, son.
- encâm-ı kâr**: İşin sonu.
- endaze** (f.i.): 1. altmış santimetrelik bir ölçü. 2. ölçek. 3. tahmîn, takdir. 4. mertebe, derece.
- end-bend** (f.zf.): 1. parça parça, boğum boğum. 2. mahcup, utanmış.
- endîş-nâk** (f.b.s.): Düşünceli, kederli, sıkıntılı.
- enfiyye** (a.i.): Keyif için buruna çekilen çürütülmüş ve içine bâzı kokulu maddeler katılmış tütün tozu, burun otu.
- engizisyon** (fr.i.) : Eskiden Hristiyan dünyasında farklı inanç taşıyanları cezalandırmak maksadıyla kurulan mahkeme.
- enîn** (a.i.): İnilti, inleme.
- enker-ül-esvât**: Seslerin en çirkinini, anırtı.
- envâ'** (a.i.): Çeşitler, türler.
- enzâr-ı umûmiyye**: Herkesin gözü önü.
- erbâb** (a.s.): Ehil, muktedir. 2. Sahipler, mâlikler. **erbab-ı maârif**: Eğitimle uğraşanlar
- Ernani (Hernani)** (öz.i.): Fransız şair ve yazar Victor Hugo'nun 1830'da yazdığı tiyatro oyunu.
- esahh** (a.s.): Daha (en, pek) sahih, doğru.

esbâb-ı muhaffife: Hafifletici sebepler (suçu).

eshâb: 1. Sahipler. 2. Ashab. **Eshâb-ı timâr:** Timar ve zeamet sahipleri.

esîr-i firâş: Yatalak, yataktan kalkamayan hasta.

esmân (a.i.): Bedel(ler), kıymet(ler).

esnâf (a.i.): 1. Nevîler, çeşit-ler, cinsler, zümreler, kategoriler. 2. Bir sanatla veya dükkâncılıkla geçinen [kimse]. 3. Uygunsuz, namussuz kadın.

esnâ (a.i.): Sıra, ara, an, vakit. **esnâ-yı va'z:** Va'z anında.

esvâb (a.i.): Giyimler, giyecek şeyler.

esvât (a.i.): Sesler, sadâlar.

estağfirullah (a.b.zf.): Allah'tan af dilerim, rica ederim, haşa, bir şey değil anlamında kullanılır.

et'ime (a.i.): Yemekler, aşlar.

eş'âr (a.i. şiiir'in ç.): Vezinli, kafiye sözler, şiiirler.

eşkin (t.s.): Açık ve düzenli adımlarla yürüyen (at).

etibbâ (a.i. tabîb'in ç.): Doktorlar, hekimler.

etvâr (a.i.): Hal ve hareketler, işler, tarzlar.

evâil (a.i. evvel'in ç.): İlk vakitler, evvel zamanlar, eski, geçmiş zamanlar, iptidalar, önceler, başlangıçlar.

evcâ' (a.i.): Ağrılar, sancılar, acılar, sızılar.

evkat-güzâr (a.f.b.s.): Vakit geçiren.

evlâd (a.i.): 1. Çocuklar. 2. (Türkçe'de tekil olarak kullanılır) oğul; kız; çocuk.

evlâd ü ıyâl (a.i.): 1. Bir kimsenin geçindirmek zorunda olduğu kimseler. 2. Kadın, eş.

evzâ' (a.i.): Haller, vaziyetler, tavırlar, duruşlar.

ezâ (a.i.): Eziyet, can yakma, incinme, incitme.

F

fâcia (a.s.): 1. Âfet, musibet. 2. Hâzin ve acıklı tiyatro oyunu.

fâhiş (a.s.): 1. Mübalâğalı, taşkın, aşın. 2. Büyük, iri. 3. Ahlâksız, ahlâka aykırı; çirkin, pek kötü.

fahz (a. i.): Uyluk, kalça ile baldır arasındaki kısım.

fakîr (a.s.ç. fukara'): 1. Zengin olmayan, yoksul, parasız, züğürt. 2. dilenci.

3. Zavallı, bîçare, âciz. 4. Alçakgönüllülük göstererek "ben" mânâsına gelir.

fakr (a.i.): Fakirlik, yoksulluk, muhtaçlık, züğürtlük.

fakr u zarûret: Şiddetli yoksulluk.

familya (peh.i.): Aile, soy, soyad.

farazâ (a.zf.): Farzedelim ki, diyelim ki, tutalım ki, ola ki.

farz-ı muhâl (a.): Olmayacak bir şeyi olacakmış gibi düşünme.

fasıl (a.i.): 1. Bir bestekârın aynı makamdan bestelediği iki beste. 2. Türk müziğinde klasik bir konser programı.

fasl (a.i.): Ayrıntı; kesme, kesinti; bölüm.

fazâil (a.i.): İnsanda iyilik etmeye ve fenalıktan çekinmeye karşı devamlı ve değişmez istidatlar, güzel vasıflar, erdemler.

felâhan (f.i.): Taş atmaya mahsus âlet, sapan.

Fenalon (Fenelon): Asıl adı François de Salignac de la Mothe'dur. Fransız yazar ve aynı zamanda rahiptir.

fend (f.i.): Hîle, dek. **Fend-bâz** (f.b.s.): Hilekâr, sahtekâr.

ferceyâb: Girecek yer, fırsat bulan.

ferâset (a.i.): Anlayışlılık, çabuk seziş.

ferih fahur: İftihar ederek, sevinçli olarak.

ferîk (a.i.): Askeri kolordu kumandanı, tümgeneral, korgeneral.

fersah (a.i.): 1. muhtelif mesafelere tekabül eden değerde bulunan bir uzunluk ölçüsü. 2. denizde üç millik bir mesafe.

fersûde (f.s.): yıpranmış, eskimiş, aşınmış; eski, yırtık.

fesh (a.i.): 1. bozma, bozulma, dağıtma, dağılma.

fetânet (a.i.): Zihin açıklığı, anlama ve kavrama kabiliyeti.

feth (a.i.): 1. Açma, açış. 2. Bir ülkeyi, şehri veya kaleyi ele geçirme.

fettân (a.s.): 1. Fitne ve fesada teşvik eden, fenalık yapan, ayarlan. 2. Oynak [kadın] 3. cazibeli, gönül alıcı.

fevk-a-lâde (a.b.i.): 1. Olağanüstü, normalin üstünde. 2. Çok iyi, çok güzel. 3. İstisnaî.

fevk-al-gaye (a.b.zf.): Son derecede.

fevk-al-hadd (a.b.zf.): Hadden aşkın, haddinden fazla, pek çok.

feyezân (a.i.): 1. Suyun taşması, coşması.

feylesof (a.i.): 1. Felsefe ile uğraşan, filozof, âlim, akıllı kimse. 2. Kaygısız, rahat yaşayan, kalender kimse. 3. s. Dinsiz.

fırtına (t.i.): Şiddetle esen, karada ve denizde can ve mal kaybına sebep olabilen rüzgar. **Fırtınaya uğramak**: Fırtınaya kapılmak.

fiât (a.i.): Fiyat, fiyatlar, bahalar, kıymetler, değerler.

Filib (II. Filip - Philippos) (öz.i.): MÖ 382 – MÖ 336). Makedonya Kralı. M.Ö. 359 yılında Makedonya tahtına çıkıp, M.Ö. 336 yılında uğradığı suikaste dek ülkeyi yönetmiştir. Yunan devletlerini içten sarsma yoluyla tüm Yunanistan'ı egemenliği altına almıştır.

Filib II. (II. Felipe) (İspanya'da **Kral II. Felipe**, Portekiz'de **Kral I. Felipe**) (öz. i.): (21 Mayıs 1527 – 13 Eylül 1598). İspanya İmparatorluğu'nun kurucusu. Ayrıca Hollanda, Belçika, Napoli, Sicilya,

İspanyol Amerikası ve sömürgeleri kralı. Portekiz, Malta ve Güney İtalya Dükü. 1554-1558 yılları arasında Birleşik Krallık'ın kralıydı. Bu dönemde İspanya gücünün zirvesine ulaşmıştı. Filipinler, Orta ve Güney Amerika İspanyolların eline geçmişti.

Filib IV. (Philip IV.) (öz.i.): 1605- 1665 yılları arasında yaşamış olan İspanya kralı.

florin (it.i.): Hollanda para ölçüsü.

fi-1-hakika (a.zf.): Hakikatte, hakikaten, gerçekten, doğrusu

fi'l-vâki' (a.zf.): Gerçekten.

fistan (lat.i.): 1. Kadın elbisesi, entari. 2. İskoç, Yunan ve Arnavut erkeklerinin giydiği kırmalı eteklik.

Flori (öz.i.): Bir kardinal adı.

Fontenel (Bernard Bovier de Fontenelle) (öz.i.): 9 Şubat 1657 – 11 Ocak 1757 yılları arasında yaşamış ünlü Fransız düşünürü.

frank (fr.i.): Fransa para birimi.

Fraklin (Benjamin Franklin) (öz.i.): (d. 17 Ocak 1706, Boston - ö. 17 Nisan 1790), Philadelphia. ABD'li yayımcı, yazar, mucit, felsefeci, bilim adamı, siyasetçi ve diplomat.

Fransa (öz.i.): Batı Avrupa'da bir ülke.

Fransız (öz.i.): Fransa ahalisinden olan kimse.

Fransuva I. (François I.) (öz.i.): (12 Eylül 1494– 31 Mart 1547). 1515 ile 1547 yılları arasında hüküm süren Fransa kralı.

Frederik (öz.i.): Prusya Kralı **Friedrich II** (Büyük Frederik) (24 Ocak 1712, Berlin – 17 Ağustos 1786, Potsdam). 1740 – 1786 arası Prusya Kralı. Askeri dehâsı ve diplomaside ustalığı ile Avusturya'daki Habsburg hanedanını zayıflattı, Prusya'nın sınırlarını genişleterek, küçük bir krallığı büyük ve güçlü bir devlete dönüştürmüştür.

fukarâ (a.i. fakir'in ç.): Fakirler, düşkünler.

fukarâhâne (a.f.b.i.): Düşkün-ler evi.

Fukiyun (Phocion) (öz.i.): Antik Yunan'da Atina hükümetinin en meşhûr komutan ve hatiplerinden olup, M.Ö. 4.

füc'eten (a.zf.): Birdenbire, ansızın olayüzyılda yaşamıştır.

fütûhât (a.i. feth'in ç.): Zaferler, fethedilen memle-ketler.

fütur (a.i.): 1. Zayıflık, gevşeklik, bezginlik, usanma, usanç, bıkma. 2. Keder, ümitsizlik.

G

gadr (a.i.): 1. Hainlik, vefasızlık. 2. Zulüm, merhametsizlik. 3. Haksızlık. 4.e. Yazık.

galebe (a.i.): 1. Galip gelme, yenme. 2. Çokluk, fazlalık. 3. Üstünlük. **Galebe çalmak** : Galip gelmek.

Galile (Galileo Galilei) (öz.i.): (15 Şubat 1564 – 8 Ocak 1642). İtalyan fizikçi, matematikçi, gökbilimci ve filozof.

Gallar (Galyalılar) (öz.i.): Günümüzde genel olarak Fransa, Belçika, İsviçre ve İtalya'nın kuzey bölgelerini içeren Galyaolarak tanımlanan bölgede M.Ö. I. yüzyıldan Roma Cumhuriyeti dönemine kadar yaşayan Kelt kavimine bağlı bir halktır.

garâib (a.s.): Tuhaf, şaşılacak şeyler,

garîb (a.s.): 1.Yadırganan, tuhaf. 2. Kimsesiz, zavallı.

gasb (a.i.): 1. Zorla alma, zaptetme; kapma. 2. s. Zorla alınan şey.

Gaskonya (i.coğr.) : Fransa'da tarihi ve coğrafi bölge. Bölge Baskların tarihi yerleşim yeridir.

gaybûbet (a.i.): Kaybolma, yokluk, bulunmayış, gözönünde olmayış.

gâyet (a.zf.): 1. Çok, fazla, son derece. 2. i.Nihâyet, son.

gayûr (a.s.): 1. Gayretli, çok çalışkan. (Allâh'ın adlarından biridir). 2. Kıskanç. 3. Cesur. 4. Dayanıkl.

gazab-nâk (a.f.b.s.): Gazaplı, öfkeli, dargın; kızgın.

gebermek (t.f.i.): Ölmek [Sevilmeyen kimseler ve hayvanlar için kullanılır].

germ (f.s.): Sıcak.

gışâ' (a.i.): Örtü, perde, zar, deri.

girtelak: Akciğerin bağaza gelen borusu.

girişmek(t.f.i.) : 1. Bir iş için hazırlık yapmak, teşebbüs etmek. 2. Bir işe başlamak. 3. Karşılıklı birbirine girmek.

gûna (f.i.): Türlü, gidiş, tarz, yol; sıfat.

gönül (t.i.): İnsanın manevi varlığının ifadesi; kalb, dil. **Gönül bağlamak:** Sevmek, âşık olmak.

Göte (Johann Wolfgang von Goethe) (1749-1832): Alman şair, filozof, roman ve oyun yazarı olan Goethe aynı zamanda bir hukukçudur.

göz (t.i.): İnsanda ve hayvanda görme organı. **Göz dikmek:** Bir şeyi elde etmeyi aklına koymak. **Gözden çıkarmak:** Kendisinin olan bir şeyden vazgeçmek.

Gözden geçirmek: Durumu anlamak için incelemek, kontrol etmek. **Göze almak:** Bir işi yapmaya kalkışırken başına gelebilecek şeyleri peşinen kabul etmek.

gûne (f.i.): Türlü, gidiş, tarz, yol; sıfat.

gücenmek (t.f.i.): Bir söz veya davranışından dolayı bir kimseye darılmak, incinmek, kırılmak, alınmak.

güfte (f.s.): Söyleniş, söylenmiş. 2. Bir söz eserinin bestelenmiş bulunan manzum sözleri.

Gülhâne (i. coğr.): İstanbul'da bir semt adı.

günah (f.i.): Allah'ın emirlerine aykırı davranış. **Günah çıkarmak (çıkartmak):** [Hıristiyanlıkta] Pişmanlık duyduğu

günahlarını affettirmek için bir papaza sayıp dökmek.

güvey- güveyi (t.i.): Evlenmekte olan, yeni evlenen erkek.

güzerân (f.s.): Geçici, geçen.

H

habbe-i vâhide: Tek tane; -azlıktan kinaye olarak- hiçbir şey.

habîr (a.s.): 1. haberli, bilgili.

habîs: Kötü, alçak, pis, soysuz.

hâcet (a.i.): İhtiyaç, lüzum, gereklik, muhtaçlık.

hadd (a.i.ç. hudûd): 1. sınır, iki devlet toprağının birleştiği yer, kenar. 2. derece. 3. gerçek değer. 4. şeriatçe verilen ceza. 5. bir önermede konu ile yüklemde her biri, terim. 6. bir şeyin nihâyeti, sonu.

hadebe (a.i.): 1. vücuttaki kanburluk. 2. bot. yumru, kambur.

hadem, hademe (a.i.): Hizmetçiler, odacılar.

hadîd-ül-mizâc: Sert tabiatlı, asabî. 2. keskin.

hafi (a.s.): Gizli, saklı. **Hafiiyyen**: Gizlice.

hafîd (a.i.): Evlât oğlu, torun.

hâfız-ı kütüb: Kitapları hıfzeden, saklayan, kütüphane memuru, kütüphaneci.

hâhiş (f.i.): İstek, arzu, isteyiş. **Hâhişger** (f.s.): İstekli.

hâh nâ hâh: İster istemez.

hâib (a.s.): 1. korkan, korkak, 2. utangaç.

hakan(t.i.): Türkler'de ve Moğollar'da hükümdarlara verilen unvân.

hakayık (a.i. hakikat'in ç.): Doğru olan asıllar, şüphesiz bulunan şeyler, hakikatler, gerçeklikler.

hakk (a.i.): 1. Allah, tanrı. 2. Doğruluk ve insaf. 3. Bir insana ait olan şey. 4. Dâva ve iddiada hakikate uygunluk; doğruluk. 5. Geçmiş, harcanmış emek. 6. Pay, hisse. 7. s. Doğru gerçek. 8. Lâyık, münâsip.

hakkâniyyet (a.i.): Hak ve adalete uygunluk, hakka riâyet etme, doğruluk.

hakkâniyyet-perver: Adaleti, doğruluğu gözetten.

hakk-ı takaddüm: Önde bulunma hakkı.

hakikî, hakikiyye (a.s.): 1. Hakikate mensup, gerçek. 2. Sahici. 3. Doğru, gerçek; gerçekten.

hakîm (a.s.): Âlim, bilgin, herşeyi bilen; tabiatı inceleyen; felsefeci; tabip, doktor. (Allah adlarındandır).

hâlâ (a.zf): Şimdi, henüz.

halâs (a.i.): Kurtulma, kurtuluş.

halef (a.i.): 1. Babadan sonra kalan oğul. 2. Memurlukta, birinden sonra gelip onun yerine geçen kimse.

halel (a.i.): 1. Bozma, bozukluk. 2. İki şey aralığı, boşluk. **Halel getirmek (vermek)**: Bozmak, zarar vermek. **Halel-dâr**: (a.f.b.s.) bozma, bozulma.

hâlet (a.i.): Durum, vaziyet. **hâlet-i nez'**: Can çekişme.

halîmâne (a.f.zf.): Yumuşak huylu olana yakışacak surette.

hall (a.i.): 1. çözme, çözülme, karışık bir meselenin içinden çıkma; karar verip neticeye varma.

hâmî (a.s.): 1. Himaye eden, koruyan, koruyucu, sahip çıkan, gözeten.

hâmisin (a.zf.): Beşinci olarak, beşincisi.

hamka: Ahmak, budala.

handân (f.i.): Gülen, güler, sevinçli.

hane (f.i.): 1. Ev; oturulan yer. 2. Kısımlara ayrılmış şeylerde bu kısımlardan, bölümlerden her biri.

hânende (f.i.): Şarkıcı.

Hanri Hayne (Christian Johann Heinrich Heine) (1797-1856): XIX.yüzyılın en ünlü Alman şairlerindendir.

harâb (a.s.): 1. Yıkık, viran.

harâbiyyet (a.i.): 1. Haraplık, viranlık.

hareket-i cesûrâne: Cesaretle hareket, davranış.

harf-i vâhid: hiçbir harf, hiçbir söz.

hâric (a.i.): 1. Dış, dışarı. 2. Dışarı çıkan, dışarıda. 3. Hiç ilgisi olmayan.

harkafî (a.s.): Kalça kemiğine ait, kalça kemiğiyle ilgili.

Harunü'r-Reşîd / Harun el-Reşîd(Harun el-Reşîd bin Muhammed bin al-Mansur) (öz.i.): 17 Mart 763 - 24 Mart 809. Beşinci ve en tanınmış Abbasi halifesidir.

hasb-el-îcâb (a.zf.): Durum dolayısıyla, durum îcâbı olarak.

hâsir (a.s.): Zarara, ziyana uğrayan.

hasîsa (a.i.): Kendine mahsus olup başkasında bulunmayan keyfiyet, karakter.

hasr (a.i.): 1. Sıkıştırma, dar bir yerin içine alma. 2. Hareketten menetme, etrafını çevirme. 3. Mahsus kılma, kılınma. 4. Vakfetme, tahsîs etme. 5. Zaman ayırma.

hassa (a.i.): 1. Bir kimseye veya şeye has hal, hususiyet. 2. Kuvvet, tesir. 3. Duygu. 4. Padişaha has işler, hizmetler.

hasîs (a.s.): 1. Nekes, cimri, pinti. 2. Alçak, değersiz, kıymetsiz.

hâşiye (a.i.): 1. Kenar, pervaz, bir kitabın sayfaları kenarına veya altına yazılan yazı. 2. Bir eserin metnini şerh ve izah eden kitap.

haşmet-meâb (a.b.s.): Haşmetli, haşmet sahibi, [pâdişâhlar için kullanılan, hürmet bildirirdi].

hatâyâ (a.i. hatâ'nın ç.): Kabahatler, suçlar, günahlar, yanlışlar, yanlışlıklar.

hâtır saymak : Saygı göstermek.

hatt (a.i.): 1. Çizgi. 2. Satır. 3. Yol. 4. Yazı. 5. Pâdişâh yazısı, ferman, buyruk. 6. Sıra, saf. 7. Gemiler için hareket istikameti olarak belirtilen taraf.

hatve (a.i.ç. hatevât): Adım.

havâdis (a.i. **hadise'nin** ç.): İlgi ile karşılanan haber; yeni söz.

havâle (a.i.): 1. Bir işi veya bir şeyi başka birine bırakma, üstüne bırakma, ısmarlama.

havâss (a.s.): 1. Seçkin kişiler 2. Nitelikliler.

havâyî (havâî) (a.s.) : 1. Gök renginde. Açık mavi. 2. mec. Ciddi şeyleri umursamayıp keyif ve arzusuna göre hareket eden, etrafına aldırılmayıp kendini kayıt altına sokmayan kimse.

hâvî (a.s.): İhtiva eden, içeren, kapsayan.

havf (a.i.): 1. korku; korkma.

Havvâ (öz.i.): Hz. Âdem'in zevcesi olup Âdem Cennette uykuda iken sol kaburgasındaki bir eğe kemiğinden yaratılmıştır.

hayât (a.i.): Yaşam.

hayf, hayfa' (a.e.): 1. haksızlık, çevir, zulüm. 2. yazık ki, heyhat, vah!. 3. ilenç, ah, bedduâ.

hayrât (a.i.): 1. Sevap kazanmak için yapılan hayırlı işler, iyilikler. 2. Sevap için kurulan müessese.

hazz (a.i.): 1. Hoşlanma, zevklenme; sevinç, memnun-luk. 2. Baht, talih, nasip, saadet, kıymet. **Hazzetmek**: Hoşlanmak.

hazer (a.i.): Sakınma, korunma, çekinme.

hâzık (a.s.): Hazakatli, işinin ehli, usta (En çok doktorlar hakkında kullanılır).

hâzır (a.i. ç. **huzzâr**): 1. Huzurda, meydanda olan, bizzat bulunan. 2.

Yapılmış bir halde bulunan elbise, ayakkabı gibi şeyler.

hazın (a.s.): Hüzünlü, üzüntülü.

hazîne (a.i.): 1. Devlet parasının konulduğu ve saklandığı yer. 2. Kıymetli taşların saklandığı yer. 3. Define. 4. Zengin ve değerli kaynak.

hazret: Saygı saymak üzere büyüklere verilen unvan. Hazret-i Peygamber, Hazret-i Alî gibi. (Şahısların dışında da kullanılabilir. Hazret-i Kur'ân gibi).

hecâ (hece) (a.i.): Hece, hep birden telaffuz olunan bir veya birkaç harf, bir hareketle ağızdan çıkan söz.

Helc: İtimat etmeyecek söz söylemek.

Heletyus (Helvetius): Claude Adrien Helvetius (26 Şubat 1715 – 26 Aralık 1771). Aydınlanmanın önemli düşünürlerinden biri olan Fransız filozofudur.

hemân (f.zf.): 1. Hemen, derhal, o anda, çarçabuk. 2. Öylece, böylece.

hem-inân (f.a.b.s.): Dizgini bir, atbaşı beraber olan, yanyana birlikte bulunan, arkadaş.

hemşehrî (f.b.i.): 1. Bir memleketli. 2. Yurttaş.

hemşîre (f.i.): Kız kardeş.

hengâm (f.i.): Zaman, çağ, sıra, vakit, mevsim.

Henri IV. (Henry IV.) (öz.i.): 2 Ağustos 1589- 14 Mayıs 1610 tarihleri arasında Fransa kralı.

herif (a.i.): 1. Adam. 2. Erkek, koca. 3. Arkadaş.

hevenk (f.i.): kurutulmak üzere bir ipe dizilmiş veya saplarından birbirine bağlanmış meyve demeti.

heves(a.i.): 1. Arzu, istek. 2. Gelip geçici istek.

heybet (a.i.) : Korku, saygı ve hayranlık uyandıran ululuk, azamet.

hey'et (a.i.): 1. Şekil, suret, kıyafet. 2. Görünüş. 3. Hal, durum. 4. Kurul.**Hey'et-i a'yân:** Senato

hezeyân (a.i.): 1. sayıklama. 2. saçma sapan konuşma.

hıfz (a.i.): 1. Saklama, koruma. 2. Ezberleme.

hilâl (a.i.): 1. diş, kulak karıştırarak âlet. 2. iki şey arasına sokulan üçüncü şey. 3. ara, aralık.

hilkat(a.i.): 1. yaratılma, yaradılış, (bkz: âferîniş, fitret). 2. tabiat.

hiyânet (a.i.): 1. Hayinlik. 2. s. Vefasız, hâin. 3. Güveni kötüye kullanma.

hicv (a.i.): Biriyle şiir yoluyla alay etme, yerme.

hiddet (a.i.): 1. Şiddetli kızgınlık, öfke. 2. Şiddet, keskinlik. **Hiddet etmek:** Öfkelenmek, çok kızmak.

hiffet (a.i.): 1. Hafiflik. 2. hoppalık.

hikem (a.i. hikmet'in ç.): Hikmetler.

hikemiyyât (a.i.): Hikmet ve felsefe ile ilgili söz ve düşünceler.

hikmet (a.i.): 1. Adalet. 2. İlim. 3. Bilgelik, öğüt. 4. Sebep.

hikmet âmîz (hikmet-âmîz) (a.f.b.s.): Hikmetli.

hilâf (a.i.): 1. Karşı zıd. 2. Yalan.

hîle (a.i.): Oyun, aldatma.

hilm (a.i.): İnsanın tabiatında olan yavaşlık, yumuşaklık.

himmet (a.i.): 1. Gayret, emek, çalışma, çabalama.

hîn (a.i.): Vakit, an, zaman. **Hîn-i icrâ':** Yapma anı.

Hind (Hindistan) (öz.i.): Güney Asya'da bir ülke.

hirâm (f.i.): Salınma, salınarak edalı edalı yürüme.

hirâs (f.i.): Korku.

hitâben (a.zf.): Hitap yoluyla, hitap ederek.

hitâm (a.i.): Son; mühürleme.

hizmet (a.i.): Bir uğurda bir işin yapılması için çalışma.

hizmetçi (a.t.i.): Hizmet işlerine bakan, kapıcılık gibi işler yapan kişi.

Hobret: Özel isim.

hoca (f.i.) (f. **hâce**): İmam, müslüman din adamı. 2. Öğretmen, muallim.

hoppa (t.s. ve i.): Fazla düşünmeden aklına eseni yapan, davranışları yaşına

uymayan, ciddi ve ağırbaşlı olmayan kimse.

hora (yun.i.): El ele veya kol kola tutuşup dizilerek belli bir ahenkle ayakları yere vurup zıplayarak oynanan bir halk oyunu.

Hora tepmek: Hora oynamak.

Horas (Quintus Horatius Flaccus) (öz.i.): (8 Aralık M.Ö. 65 - 27 Kasım M.Ö. 8). Roma İmparatoru Augustus döneminin en önemli Romalı şairiydi.

hostus: Kadınlara mahsus bir tür başlık.

hoşnut (f.s.) : Memnun, razı. **Hoşnut olmak:** Memnun olmak.

hudûs (a.i.): Sonradan peyda olma.

husûmet (a.i.): 1. Düşmanlık. 2. Kıskançlık, çekememezlik.

hulûl (a.i.): 1. gelip çatma. 2. girme.

hulûs-i kalb: Kalb temizliği, samîmiyet.

hulyâ (yun.i.): Hayal, kuruntu.

hûy (f.i.): Tabiat, mizaç, ahlâk; âdet.

hükemâ (a.i. hakîm'in ç.): Hakimler, âlimler, bilginler.

hükûm (a.i.): Hüküm, emir, komuta.

Hükûm-i zamân: Zamanın şartları.

humeka (a.s.): Ahmak, sersem.

hüsn (a.s.): 1. Güzel, iyi. 2. i. Güzellik, iyilik. **Hüsn-i ahlâk:** Ahlâk güzelliği.

Hüsn-i imtizâc: İyi geçinme.

hüzn (a.i.): Gam, keder, sıkıntı.

I

Isparta (Sparta) (coğr.i.): Antik çağda, M.Ö. 2000 sonunda Doristilasından sonra

Mora Yarımadasında Dorlar tarafından kurulan şehir ve şehir devleti.

İ

iâne (a.i.): Yardım için toplanan para, yardım parası.

ibâre (a.i.): 1. Cümle. 2. Paragraf.

ibâret (a.i.): ...dan meydana gelmiş; bir şeyin aynı.

ibrâm (a.i.): Can sıkacak derecede ısrar etme, üstüne düşme; zorlama.

ibretengîz (ibret-engîz) (a.f.b.s.): 1. İbret yaratan; 2. İbret veren, ibretli.

ibrişim: Bükülmüş ipekten iplik.

ibtidâ (a.i.): 1. Başlangıç. 2. zf. İlkin, en önce, başta.

îcâb (a.i.): 1. Lâzım gelme, gerek. 2. Bir sözleşme için ilk söylenen söz.

îcâd-gerde (a.f.b.s.): îcâdedilmiş, yeni ortaya konulmuş. i'câf

icbâr (a.i.): Cebretme, zorlama, zorlanma.

icrâ' (a.i.): 1.Yapma, yerine getirme. 2. Uygun görme.

ictinâb (a.i.): Sakınma, çekinme. **İctinâb etmek:** Sakınmak.

idâre-i rûhânîyye: Hıristi-yanların, mezheplerine ait işlerin tetkikiyle vazifeli bulunan idâre, kurul.

idhâl (a.i.): 1. Dâhil etme, içeri sokma. 2. Memleket dışından mal getirme.

iddiâ (a.i.) . 1. Bir fikri ısrarlı savunuş. 2. İnat, ısrar.

idrâk (a.i.): 1. Anlayış, akıl erdirmе. 2. Algı. 3. Olgunlaşma.

idüğü (t.i.): Eski Türkçe i-mek fiilinden. Ne idüğü belirsiz.

ifâ (a.i.): Bir işi yapma. **İfâ etmek**: Bir işi yapmak.

ifâde-i merâm (a.b.i.): 1. Merâmını anlatmak; 2. Kitaplara yazılan önsöz.

ifâkat (a.i.): 1. hasta, iyi olma, iyiliğe dönme. 2. sarhoşluktan veya baygınlıktan ayılma.

ifrâd (a.i.): 1. müfred, tek olarak söyleme. 2. ayırma.

ifrât (a.i.): Aşırı gitme, pek ileri varma.

ifsâd (a.i.): 1. Fesada uğratma, uğratılma, bozma.

ihâta (a.i.): 1. bir şeyin etrafını çevirme, sarma, kuşatma, etrafı çevrilme, kuşatılma, sarılma. 2. tam kavrayış, anlayış, geniş bilgi.

ihfâ (a.i.): Gizleme, saklama, saklanılma.

ihkâm (a.i.): Sağlamlaştırma, muhkem kılma.

ihlâf (a.i.): Halefler, sonra gelenler.

ihşân (a.i.): 1. İyilik etme. 2. Bağış. 3. Bağışlanan şey. 4. Lûtuf. **İhşân-il Hay** : Allah'ın lûtfu.

ihrâk (a.i.): Yakma, yakılma.

ihrâz (a.i.): 1. alma, kazanma, elde etme. 2. erişme.

ihâtâr (a.i.): Uyarma, ikaz etme. **İhtâr etmek**: Uyarmak, ikazda bulunmak.

ihtilât (a.i.): 1. Karşılaşıp görüşme. 2. Karmaşıklık.

ihtirâ (a.i.): Benzeri görülmemiş bir şey icâdetme, vücuda getirme, getirilme.

ihtirâz (a.i.): 1. Sakınma, çekinme. 2. Korkma.

ihtisâs (a.i.): Uzmanlık. **İhtisâs etmek** : Kendine mahsus kılmak.

ihtiyaten (a.zf.): İhtiyat olarak, ilerisini düşünerek.

ihtizâr (a.i.): Can çekişme.

ika': Yapma, yaptırma, oldurma; düşürme.

ikrâr (a.i.): 1. Saklamayıp, dil ile söyleme; bildirme. 3. Tasdîk, kabul.

ikrâz (a.i.): Borç verme, ödünç verme.

iktidâr (a.i.): Güç yetme, yapabilme

iktifâ (a.i. kifâyet'den): Yeter bulma, aza kanaat etme, yetinme.

iktisâ (a.i.): Giyme, giyinme.

iktizâ (a.i.): 1. lâzım gelme, gerekme. 2. lâzım getirme, gerektirme. 3. ihtiyaç, gereklik. 4. işe yarama.

i'lâm (a.i.): 1. Haberdar etme, anlatma. 2. Mahkeme sonunda taraflara verilen resmi hüküm sureti. **İ'lâm etmek** : Haberdar etmek, bildirmek.

ilân (a.i.): 1. Bir durumu halka duyurmak için yapılan açıklama, duyuru. **İlân-ı resmi**: Devlet tarafından veya devlet adına yapılan ilân, duyuru.

ilelebed (ile-l-ebed) (a.zf.): Ebede kadar, sonsuz olarak.

ilhâk (a.i.): 1. katma, katılma; karışma; katıştırma.

illet (a.i.): 1. Hastalık, sakatlık. 2. Sebep. 3. Gaye. 4. Bir kelimenin kendi harfleri arasında huruf-i illetten(elif, vav, ye) biri bulunması.

ilm (a.i.): Bilme, biliş, bilgi. **İlmihâl (ilm-i hâl)**: Din kaidelerini öğretmek üzere yazılmış kitap.

ilm-i servet: Siyasî iktisat ilmi.

iltifât (a.i.): 1. Yüzünü çevirip bakma. 2. Dikkat. 3. Hatır sorma, gönül alma. 4. Sözü başka bir şahsa çevirme.

iltimâs (a.i.): 1. Kayırma. 2. Yapılmasını isteme.

iltizâm (a.i.): 1. Kendi için lüzumlu sayma. 2. Birinin tarafını tutma. 3. Gerektirme.

imdâd (a.i.): Yardım. **İmdâd etmek**: Yardım etmek. **İmdâd istemek**: Yardım istemek.

imparator (lat.i.): 1. Büyük kral, hakan, padişah.

imparatoriçe (lat.i.): İmparatorun karısı.

imtihân (a.i.): Sınav, deneme, sınama.

imtinâ' (a.i.): 1. Çekinme, geri durma. 2. imkânsızlık, olamayış.

imtisâl (a.i.): Gerekeni, icap edeni yapma.

imtizâc (a.i.): 1. karşıbilme. 2. birbirini tutma, uygunluk. 3. iyi geçinme; uyuşma. 4. kim. kaynaşma.

İncil (a.i.): Hz. İsa'ya indirilen mukaddes kitap.

ind (a.i.): 1. Yan, taraf; yön, kat. 2. e. Yanında, göre, düşüncesine göre. 3. e. Olunca, olduğu halde. **İnd-i âlf** : Yüce şahsında.

İngiltere (öz. i) : Kuzey Avrupa'da bir ülke.

inhimâk (a.i.) : Bir şeyin üzerine fazla düşme, ziyâde düşkünlük.

inkisâr (a.i.): 1. kırılma. 2. gücenme. 3. bedduâ, ilenç.

inşâd (a.i.) 1.Şiir okuma. 2. Manzum bir sözü ahenkle okuma.

inşirâh (a.i.) : 1. Açılma. 2. Açıklık, ferahlık.

intac (a.i.): 1. netice (sonuç) verme, neticelendirilme. 2. doğurma.

intihâ' (a.i.): 1. nihâyet bulma, sona erme. 2. bitme, tükenme. 3. nihâyet, son.

intihâb (a.i.): 1. Seçme, seçilme. 2. Seçim. 3. s. En güzel.

intikal (a.i.): 1. Bir yerden başka bir yere geçme; göçme. 2. Geçme, birinden diğerine geçme. 3. Ölme, öbür dünyâyâ göçme. 4. Babadan kalma miras. 5.Bir bahisten başka bir bahse geçme.

intikam (a.i.) : Öç alma.

intişâr (a.i.): 1. Neşrolunma, yayılma. 2. Üreme.

intizâr (a.i.): Bekleme, gözleme, ümitle bekleme.

inzivâ‘ (a.i.) : 1. Bir köşeye çekilme, çekilip hiç bir işe karışmama. 2. Dünyâ işlerinden vazgeçme.

irâd (a.i.) : Söyleme. **İrâd etmek** Söylemek.

irâe (a.i.): Gösterme, tâyîn etme.

i‘râz (a.i.): 1. yüz çevirme, başka tarafa dönme. 2. çekinme, sakınma.

irtifâ‘ (a.i.): 1. yükselme. 2. yükseklik, yükselti.

irtikab (a.i.): 1. Yiyicilik, rüşvet yeme. 2. Kötü bir iş işleme.

İsâ (öz.i.): Kendisine kitap gelen dört büyük peygamberden biridir. Hz. İsâ’ya Allah (c.c.) tarafından İncil indirilmiştir.

îsâl (a.i.): Kavuşturma; vardırma, vardırılma, ulaştırma, ulaştırılma.

isbât (a.i.): 1. Şahit ve delil göstererek doğrusunu meydana çıkarma. 2. Var etme.

ishâb (a.i.): Yoldaş etmek.

iskât (a.i.): 1. sükût ettirme, susturma. 2. münâkaşada cevap veremiycek hâle getirme, ağzını kapatma. 3. kandırma, razı etme.

İskender (III. Aleksandros) (öz.i.): (M.Ö. 20 Temmuz 356 Makedonya – M.Ö. 10 Haziran 323 Babil). M.Ö. 336 – M.Ö. 323 yılları arasında Makedonya

kralı ve tarihteki en büyük imparatoru. Makedonya kralı II. Filip’in oğlu. 20 yaşında tahta geçti ve 33 yaşında öldü. Kısa zamanda Makedonya’dan Hint Okyanusuna’a kadar büyük bir imparatorluk kurdu.

İskender-i Zülkarneyn (öz.i.): Kur’ân-ı Kerîm’de hayatı hakkında bilgi verilen (Kehf/83-99) İskender hakkındaki rivayetler değişiktir. Peygamber veya salih kul olduğu konusunda hemfikir olunmaktadır. Tanah’ta da bulunur. Kur’ân’daki anlatıda kim veya ne oldukları açıklanmayan Yecüc ve Mecüc’ü engellemek için bir set inşa ettiğinden söz edilir.

İsoykat (Scout) (öz.i.): Bir İrlandalı yazar adı.

İspanya (öz.i.): Güney Avrupa’da bir ülke.

İspanyol (is. öz.i.): İspanya halkından olan kişi.

istievâb (o.i.): 1.Sorup cevâp alma, cevap alma maksadıyla söyletme. 2. Sorgu.

istidlâl (a.i.): Dalâlette bulunmasını isteme, ayartmaya çalışma.

istifsâr: Sorma, sorulma.

istiğfar (a.i.): 1. Allah’tan, günahın bağışlanmasını isteme. 2. “Estağfirullah” deme. 3.Tövbe etme.

istigrâb (a.i. garâbet’den): Garip bulma, şaşma.

istihfâf (a.i.): Hafifseme, ehemmiyet vermeme, küçük görme.

istihrâc (a.i.): 1. Çıkarma, çıkarılma. 2. Netice çıkarma. 3. Mânâ çıkarma, anlama; ileriye görme.

istihsâl (a.i.): Meydana getirme, üretme, üretim. **istihsâl etmek**: meydana getirmek, üretmek.

istihzâ' (a.i.): Biriyle eğlenme, alay etme.

istikrâh (a.i.): Kerih görme, tikslenme, iğrenme.

istikrâz (a.i.): Ödünç para alma. **İstikrâz etmek**: Ödünç para almak.

istimâ' (a.i.): 1. dinleme, dinlenilme, işitme, işitilme. 2. dinleyip kabul etme. 3. kulak verip dinleme.

isti'mâl (a.i.): Kullanma.

istimdâd (a.i.): 1. Meded, yardım isteme. 2. İmdat, kuvvet isteme.

istimzâc: 1. birinin mizacını yoklama, ne düşündüğünü öğrenmeye çalışma. 2. anket.

istinâd (a.i.): Dayanma; güvenme.

istinâden (a.zf): Güvenerek, dayanarak.

istintâk (a.i.): Sorguya çekme, soruşturma. **İstintâk olmak**: Sorguya çekilmek.

istirdâd (a.i.): 1. geri alma, alınma. 2. verilmiş veya gönderilmiş bir şeyin geri gönderilmesini isteme, geri isteme.

istirhâm (a.i.): 1. Merhamet dilemek, yalvarma. 2. Rica etme.

istiskâl (a.i.): 1. Ağır görme, huzurundan hoşlanmama. 2. yüz vermeme, kovarcasına muamele etme.

istîzâh (a.i.): 1. bir şeyin açık olarak bildirilmesini isteme, açıklama isteme.

İsveç (öz.i.): Kuzey Avrupa'da bir ülke.

İsviçre (öz.i.): Orta Avrupa'da bir ülke.

işâa (a.i.): Haber yayma, herkese duyurma.

işrâb (a.i.): 1. içirme, içirilme. 2. bir maksadı, kapalı olarak anlatma.

iştîâl (a.i.): Şu'lelenme, tutuşup yanma, parlama, alevlenme.

iştibâh (a.i.): Şüphelenme, şüphe etme.

iştidâd (a.i.): Şiddetlenme; ağırlaşma; büyüme; artma.

iştihâ' (a.i.): 1. Meyil, istek. 2. İştah, yemek yeme isteği.

iştikâ' (a.i.): Şikâyet etme, yanıp yakılma.

iştirâ (a.i.): Satın alma, alınma,

i'tâ' (a.i.): Verme, verilme; ödeme.

itâat (a.i.): Boyun eğme, dinleme; alınan emre göre davranma.

itâb (a.i.): Azarlama, tersleme, darılma.

it'âm (a.i.): Yemek yedirme, yemek verme, verilme

i'tibâr (a.i.): 1. Saygı gösterme. 2. Ehemmiyet verme. 3. Şeref, haysiyet. 4. Bir şeyin hakiki değil, kararlaştırılan değeri. 5. İbret alma. 6. Söz veya imzanın değeri. 7. Değer.

i'tikad (a.i.): 1. Bir şeye bağlanma. 2. İnanma, gönülden tasdik ederek inanma.

i'tikad-ı bâtil: Bâtil, asılsız şeylere inanma.

i'tirâz (a.i.): Bir fikri, bir hükmü kabul etmeyip çürütmeye çalışma.

i'tiyâd (a.i.): âdet edinme, alışma; alışkanlık.

i'tizar (a.i.): Özür dileme.

itlâf (a.i.): 1. Telef etme, mahvetme, öldürme. 2. Lüzumsuz yere harcama. 3. Yok etme, bozma. **İtlâf-ı nefis** : Kendini öldürme.

itmînân (a.i.): 1. emîn olma. 2. birine inanma, güvenme. 3. Kat'î olarak bilme.

ittihâd (a.i.): Birleşme, bir olma, aynı fikirde olma, birlik.

ittihâz (a.i.): 1. Edinme, edinilme. 2. Kabul etme. 3. İtibar etme, sayma. 4. Kullanma. 5. Düşünme, tasarlama.

iyilik (t.i.): 1. İyi olma durumu. 2. Maddi bir karşılık beklemeden insani duygularla yapılan yardım. **İyilik görmek**: (Bir kimsenin) yardımını görmek.

izâa-i vakt: Boşuna zaman harcama, vakit kaybetme.

iz'ac (a.i.): 1. Yerinden koparma. 2. Rahatsız etme, can sıkma, tedirgin etme, bunaltma.

îzâh (a.i.): Açık, apaçık anlatma, açıklama.

izdiyâd (a.i.): Ziyâdeleşme, artma, çoğalma.

izhâr (a.i.): 1. Gösterme, meydana çıkarma. 2. Yalandan gösteriş. **İzhâr-ı teessüf**: Üzüntüsünü gösterme.

J

Jak: (öz.i.): Bir şahıs adı.

Jan(öz.i.): Bir şahıs adı.

Jan Batist (Jean-Baptiste Poquelin): Daha bilinen adıyla Moliere.

Jan de Mang (Jean de Meun) (öz.i.): 1240- 1305 yılları arasında yaşamış olan Fransız yazar.

John Milton (öz.i.): İngilizlerin çıkardığı en büyük şairlerden biri olarak kabul edilen John Milton 1608-1674 yılları arasında yaşamıştır. Şiirlerinin yanısıra nesir türünde de eserler veren Milton'un sivil ve dini hakları savunan küçük kitapları mevcuttur.

Jozef (öz.i.): Bir şahıs adı.

Jul: (öz.i.): Bir şahıs adı.

K

ka'b (a.i.): 1. Topuk kemiği, aşık kemiği. 2. Tavla zarı. **Kab'ına varamamak (topuğuna yetişememek)**: Birinin üstünlüğüne, derecesine erişemez olmak.

kabâhat (a.i.): Çirkin hare-ket, uygunsuz iş, kusur, suç.

kabîh, kabîha (a.s.): Çirkin, yakışsız, fena, ayıp (şey). **Kabîhü'l-vech**: Çirkin yüzlü.

kabîl (a.i.): 1. Soy, sınıf. 2. zf. Türlü, gibi, benzeri. 3. Biraz evvel, az önce.

kâbil (a.s.): 1. Kabul eden, kabul edici. 2. olan, olabilir.

kable‘ş-şürû‘ (a.): Başlamadan önce.

kadem (a.i.): 1. Ayak. 2. Adım. 3. Yarım arşın uzunluğunda ölçü. 4. Uğur.

kadid (a.i.): 1. Kurutulmuş et. 2. hek. etleri dökülmüş, yalnız kemik kalmış olan göğde, iskelet. 3. pek zayıf, bir deri bir kemik kalmış kimse.

kadr-şinas (a.f.b.s.): Kadir bilen, değerbilir.

kâffe (a.i.): Hep, bütün, cümle.

kâfi (a.s.): Yeten, kifayet eden, başka şeye ihtiyaç bırakmayan.

kafiye(a.i.) : Ed. Nazımda şiirlerin sonlarında tekerrür eden ve aynı sesi veren harflerin hareke ve sükûn hallerindeki birleşmeleri.

kaht (a.i.): Kıtlık. **Kaht-ı ricâl**: Devlet adamı kıtlığı.

kâhya(f.i.): Çiftlik, konak gibi yerlerde işleri yürüten kişi.

kâim (a.i.): 1. birinin yerine geçen, yerini tutan, kaymamak.

kaime(a.i.):1. Kağıt para. 2. Uzun kağıda yazılı ferman. 3. Kitap yaprağı.

kâin (a.i.): Mevcut olan, bulunan, var olan.

kalem (a.i.): 1. kalem. 2. Yazı, yazma. 3. Daire, dairelerde yazı işlerinin görüldüğü yer, büro.

kalender (f.s.): 1. Dünyâdan elini çekip başı boş dolaşan (derviş). 2. Dünyâdan elini eteğini çekip herşeyi hoş gören (kimse).

Kaliyandar (öz.i.): M.Ö. 5. yüzyılda yaşamış eski Yunan subayı.

Kallikratidas (öz.i.): M.Ö. 5. yüzyılda yaşamış eski Yunan komutanlarından.406 yılının yazında Arginusai deniz savaşında öldü.

Kaluk (Christoph Willibald (von) Gluck) (öz.i.): 1714 - 1787 yılları arasında yaşamış Almanbesteci.

Kana: Yuhanna inciline göre, Hz. İsa öğrencileri ile beraber Kana şehrinde davet edildiği bir düğünde annesi Hz. Meryem’de hazır bulun-maktadır. Bir ara düğün sahibinin misafirlere ikram ettiği şarabın bitmesiyle annesi Hz. Meryem, Hz. İsa’ya, “Şarapları yok” der. Bu söz üzerine, Hz. İsa annesine “Kadın, benden sana ne? Saatim daha gelmedi.” diye cevap verir. Bir nevi annesini azarlar, orada bulunan hizmetçilere küpleri su ile doldurmalarını söyler. Küplere dolan sular Hz. İsa’nın mucizesi ile şaraba çevrilir ve şarap misafirlere ikram edilir. (Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna, 2/1-10).

kâne (a.fi): “Oldu, husule geldi” mânâsına bâzı terkiplere katılır.

kangal (yun.): İp, boru, tel gibi uzun ve bükülebilir şeylerin çevrilmesinden meydana gelen halka.

kânun (a.i.): 1. ateş ocağı. 2. soba. 3. mangal. 4. bir şeyin tutuşup yandığı yer. 5. kış mevsiminin ilk iki ayı. (Aralık, Ocak).

kaput (fr.i.): Kalın kumaştan yapılmış asker paltosu.

kâr-âşnâ (f.b.s.): İş bilir, işten anlar,

Karayib (Karayipler) (coğr.i.): Karayip Denizi’ni, adalarını ve çevreleyen sahilleri kapsayan bölge. Bu adalar Kuzey Amerika’nın güneyinden başlayıp GüneyAmerika’da Venezuela’nın kuzey batısına dek uzanan bölgede 7.000 dolayında ada, adacık ve kayalıktan oluşur.

karambol (is. i.): 1. Karışıklık. 2. Bilardoda vuruş yapılan bilyenin karşı taraf bilyelerine çarpması.

karîben: Yakında, bir zaman sonra, çok vakit geçmeden; soyca yakın olan, olarak.

karî (a.i.): 1. kiraat eden, okuyan, okuyucu.**Kariîn**: Kariler, okuyanlar, okuyucular.

kardinal (fr.i.): Yüksek rütbeli Katolik rahibi.

Kariîn: Kariler, okuyanlar, okuyucular.

karşı (t.i.): Bir şey, yer veya kimsenin yüz tarafının ilerisi. **Karşı durmak**:

Direnmek, boyun eğmemek.

kârvân (f.i.): Kervan, kabile, yolcu katan.

kasîde (a.i.): ed. Onbeş beyitten aşağı olmamak, bütün beyitlerin ikinci mısra’ları en başta bulunan mısra’ ile kafiyeli bulunmak ve daha çok büyükleri övmek üzere yazılan nazım.

kat’ (a.i.): 1. Kesme, kesilme. 2. Halletme, karar verme, sona erdirmeye. 3. geçme, ilerleme, yol alma. **Kat’-ı merâtib**: Rütbeleri geçme, büyük rütbeye geçme. **Kat’-ı tarîk**: Yol kesicilik.

kat’â (a.fz.): Hiçbir vakit, asla.

Katerina “İmparatoriçe”(Çariçe II. Katerina veya Büyük Katerina) (öz.i.): 2 Mayıs 1729 - 17 Kasım 1796 yılları arasında yaşamış ve 34 yıl boyunca Rusya’yı yönetmiş çariçedir.

Katerina (öz.i.): Bir şahıs adı.

katil, katile (a.s.): 1. Katleden, öldüren.

katl (a.i.): Öldürme.

Katun (öz.i.): Bir şahıs adı.

kavl (a.i.): 1. Lâkırdı, söz. 2. Sözleşme.

kavlî (a.s.): Söz ile ilgili, söz olarak, sözde.

kavm (a.i.): 1. Kişinin içinde yaşadığı topluluk, insan topluluğu. 2. Akraba, aile, kabile.

kavvâl (a.s.): 1. Çok söyleyen, geveze. 2. Sözü yerinde söyleyen.

kayd (a.i.): 1. Bağ. 2. Zincir. 3. Kayıt.

kayd-ı hayât: Yaşadığı müddetçe, ölünceye kadar.

kayser (a.i.): Eski Roma ve Bizans imparatorlarının lâkabı.

kâzib (a.s.): 1. Yalan söyleyen, yalancı. 2. yalan, uydurma.

kebîr (a.s.): 1. Büyük, ulu.

kefçe : Kepçe

kelâm (a.i.): 1. Söz, lakırdı. 2. Söyleyiş, nutuk. 3. Allah'tan ve Allah'ın birliğinden bahseden ilim. 4. Kur'an. **Kelâm-ı sahîh**: Doğru, kusursuz söz.

kelb (a.i.): Köpek.

kemâl (a.i.): 1. Olgunluk, yetkinlik, tamlik, eksiksizlik. 2. En yüksek değer, mükem-mellik; değer. 3. Bilgi, fazîlet.

Kemâl-i taaccüb: Son derece-de şaşırma.

Kemâl-i vakâr: Son derece ağırbaşlılık.

kerâmet (a.i.): 1. Kerem, bağış. 2. İkram. 3. Ermişcesine yapılan iş, hareket veya söylenen söz, fikir.

kerîhü'l-manzar: Görünüşü çirkin ve iğrenç.

kerihü's-savt (a.s.): Kötü ses, çirkin ses.

kesb (a.i.): Çalışıp kazanma. **kesb-i**

itmînân: Emin olma, inanma. **Kesb-i**

istihkâk: Hak kazanılmış kazanç.

Kesret (a.i.): Çokluk, bolluk.

kesret-i müşâbihet (a.b.i.s.): Çok benzerlik.

keten(a.i.): 1. Ketengillerden, lifleri dokumacılıkta kulanı-lan otsu bitki (linum). 2. s. Bu bitkinin liflerinden yapılan dokuma.

ketm (a.i.): Bir sırrı, haberi veya sözü saklama, gizli tutma.

keyfe mettefak (a.zf.): Nasıl rastgelirse, hangisi olursa.

keyfiyyet (a.i.): 1. nitelik. 2. bir şeyin iyi veya kötü olması ciheti. 3. gr. bir ismin müzekker veya müennes olması hâli. 4. bir hâdisenin geçişi. 5. madde, husus, iş.

kezâlik (a.e.): Keza, bu; bu da öyle.

KılemanVII. (Papa VII. Clement) (öz.i.): 1523 – 1534 yılları arasında papalık yapmıştır.

kılıç (t.i.): Çelikten yapılmış, eğri veya düz uzun kesici silah. **Kılıç kuşanmak** : Kılıcını takmak, kılıç kullanmaya, savaşmaya hazır olmak.

kırâat (a.i.): Okuma, düzgün okuma, çabuk okuma.

kırâathâne (kırâat-hâne) (a.f.b.i.): İçinde gazete, mecmua bulunan büyük kahvehâne.

kısa kesmek (t.dey.): Sözü nü uzatmamak.

kıyye (a.i.): Okka, dört yüz dirhem.

kibâr (a.s.): 1. Büyükler, ulular. 2. ince, terbiyeli, görgülü, nâzik.

Kikeron (Marcus Tullius Cicero) (öz.i.): (MÖ 106 - MÖ 43). (Lâtin) Romalı devlet adamı, bilgin, hatip ve yazar.

kilâr (f.i.): Kiler.

kilise (**kilisa**)(yun.i.) : Hristiyanların ibadet ettiği bina, Hristiyan ibadethânesi.

kîl ü kâl: Dedikodu; çok konuşma.

kimyâ (a.i.): Cisimlerin iç yapılarını ve başka cisimlere tesiri ve dönüşümünü inceleyen bilim dalı.

kimyger (a.i.) : Kimyacı.

kinâye (a.i.): 1. Maksadı kapalı bir şekilde anlatan söz. 2. Üstü örtülü, dokunaklı söz.

Klariti: Özel isim.

Klodus (Clodic yada Chlodio) (öz.i.): 428-448 yılları arası Frank kralı.

kol (t.i.): ask. Kol.

kolcu (t.i.): Bir şeyi korumak ve gözetlemekle vazifeli kişi, bekçi, muhafız.

konsolid (**konsolit**) (fr.i.): Anaparanın ödeme zamanı belli olmayan, yalnız faizi ödenen tahvil.

konsolitçi (fr.t.i.): Tahvil ve benzeri şeyler alıp satan kimse.

konsül (lat.i.): 1. Eskiden Roma İmparatorluğunda her yıl seçilen iki başkanından her biri. 2. 1799-1804 yılları arasında Fransa'da birlikte görev yapan üç devlet başkanından her biri.

kont (fr.i.): Avrupa'da bir asalet unvanı, dördüncü derecede asillik payesi.

Kristina (**Christina**) (öz.i.): Stockholm 1626 -Roma 1689. İsveç kraliçesi (1632-1654). Kral Gustaf II Adolf'un kızı.

kudemâ' (a.s. kadîm'in ç.) : 1. Eskiler, eski adamlar. 2. Eskiliği bakımından ileri gelenler.

kudüm (a.i.): 1. uzak bir yoldan, uzak bir yerden gelme; ayak basma.

kulak (t.i.): Başın iki yanında bulunan işitme organı. **Kulak asmak**: Önem vermek, dinlemek.

kulkul (a.s.): 1. Ruhu hafif, eline, ayağına çabuk (adam). 2. i. Bir şeyin hareketinden, deprenmesinden çıkan ses.

kumâr (a.i.): Para karşılığı oynanan oyun.

kur'a (a.i.): 1. Talih denemek maksadıyla çekilen şey. 2. Askere alınacakları ayırmak maksadıyla yapılan çekiliş.

kurûn-ı vustâ (a.b.i): Ortaçağ.

kusur (a.i.): 1. Eksiklik. 2. Ayıp; sakatlık; özür, yersiz hareket. 3. Suç, kabahat. 4. İhmal, tedbirsizlik.

kuttâ-i tarîk, **kuttaü't-tarîk**: Yol kesenler, haydutlar.

kuvve (a.i.): 1. Kuvvet, güç. 2. Niyet, fikir. 3. Yetki. **Kuvve-i hafıza**: Hafıza kuvveti, hıfzetme, unutmama kuvveti.

kûy (f.i.): 1. Köy. 2. Mahalle, sokak, geçit.

küberâ (a.s.): Büyükler, ulular.

külfet (a.i.): 1. Zahmet, sıkıntı, zorluk, yorgunluk, zorlu iş. 2. Merasim, seremoni.

külhan, **külhen** (f.i.): Külhan, han, hamâmlarda suyu ısıtmak için ateş yakılan yer, hamâm ocağı.

küllüyye, küllüyyet (a.i.): 1. umûmî, bütün. 2. çok.

küre-i arz (a.b.i.): Yeryüzü

kürsî (a.i.): 1. Oturulacak yüksekçe yer. 2. Taht. 3. Makam, vazîfe. 4. Hükümet merkezi, başkent. 5. Kaide, ayaklık, mesnet. **Kürsî –i Hitabet**: Hitap edilen, hutbe okunan, söz söylenen yer.

kûsur (a.i.): 1. Parçalar, artan parçalar, artıklar. 2. Kesirler.

küşâd (f.i.): Bir yerin ilk açılış töreni.

L

Lablaş (Pierre-Simon (Marquis de) Laplace) (öz.i.): (23 Mart ya da 28 Mart 1749 – 5 Mart 1827). Fransız matematikçi ve gökbilimci.

Ladikya (i.coğr.): Avrupa’da bir yer adı.

Lafonten (Jean de La Fontaine) (öz.i.): 8 Temmuz 1621- 13 Nisan 1695. Fransız şair ve yazar.

lakırdı (i.): Söz, lâf. **Lakırdı söylemek**: Konuşmak.

lâkin (a.e.): Ama, fakat.

lâklâkıyyât (a.i.): Mânâsız, faydasız, boş lâkırdılar.

lâ-ilâc: Çaresiz.

lala(f.i.): Bir çocuğu koruyup gözetmek, eğitmek ve gezdirmekle vazifeli kimse.

lâşe (f.i.): 1. Leş. 2. Zayıf, arık hayvan. 3. Kıyıda kalmış kayık, gemi teknesi.

lâübalî (a.s.zf.): İlişiksiz, kayıtsız, saygısız, senli benli.

lâyihâ (a.i.): 1. Düşünülen bir şeyin yazı hâline getirilmesi, tasarı. 2. Yazılı savunma. 3. Kanun taslağı.

Leh (öz.i.): Bir şair adı.

lekedâr (f.s.) (leke-dâr): Lekeli.

lems (a.i.): El ile dokunup duyma, el ile tutma; dokunma ile duyulan.

letâif (a.i. **lâtife’nin** ç.): Lâtifeler, güldürecek güzel sözler, hikâyeler.

lezâiz (a.i.): Tatlı, zevk alınacak şeyler.

li-ecl (a.zf.): ...den dolayı, için, maksadıyla. **Li-ecl-it-teşekkür**: Teşekkür maksadıyla.

Lihtenberg (Georg Cristoph Lichtenberg): Alman fizikçi, hicivci ve aforizma yazarıdır. 1742-1799 yılları arasında yaşamıştır.

Liken (öz.i.): Bir tarihçi adı.

lisân (a.i.): 1. Dil [ağızdaki]. 2. Konuşulan dil.

loca (it.i.): 1. Odacık. 2. Sinema, tiyatro v.b. yerlerde, toplantı salonlarında birkaç kişilik bölüm.

Lokman Hekîm (öz.i.): Kur’an’da ve halk efsanelerinde bahsi geçen, hikmetsahibi olduğuna inanılan kişi. Lokman Hekim’in İslâm’a göre peygamber olduğuna dair iddialar bulunmakla beraber İslâm âlimlerinin genel görüşü peygamber olmadığı yönündedir. Kur’an’da Lokman Hekim’den Lokman Suresi’nde bahsedilir. Allah

tarafından Lokman'a hikmetverildiği belirtilir.

Londra (öz.i.): İngiltere'nin başkenti.

Lonkevil (**Longueville**) (öz.i.): Longueville düşesi. Asıl adı Anne Genevieve de Bourbon (1619-1679).

lord (ing. i.): 1. İngiltere'de bir asalet ünvanı. 2. Çok zengin kişi.

lu'biyyât (a.i.c.): Hokkabaz, tiyatro gibi oyunla ilgili eğlenceler.

Lui (**Louis**) **IV.** (öz.i.): 936- 954 yılları arasında Frankların (Fransa) kralı.

Lui (**Louis**) **V.** (öz.i.): 8 Haziran 986- 22 Mayıs 987 tarihleri Frankların (Fransa) kralı.

Lui (**Louis**) **XI.** (öz.i.): 1461- 1483 yılları arasında Fransa kralı.

Lui (**Louis**) **XIII.** (öz.i.): 27 Eylül 1601-14 Mayıs 1643. "Adil Louis" lakaplı, 1610 – 1643 yılları arasında Fransa kralı.

Lui (**Louis**) **XIV.** (öz.i.): Fransa'nın en uzun süre tahtta kalan kralıdır. 1643-1715 yılları arasında 72 yıl Fransa krallığı yapmıştır. Fransızlar tarafından (Büyük Louis) veya (Güneş Kral) olarak da anılır.

Lui (**Louis**) **XVIII.** (öz.i.): 11 Nisan 1814-20 Mart 1815 tarihleri arasında Fransa ve Navarre Kralı.

lûtf (a.i.): 1. Hoşluk, güzellik. 2. İyi muamele; iyilik. **Lûtf buyurmak**: İyilik etmek.

M

ma' (a.e.): İle, beraber. **Ma' ziyâde**: Fazlasıyla. **Maa-l i'tizar** : Özür dileyerek.

ma'bed (a.i.): İbâdet edilecek yer, tapınak.

mâadâ (a.e.): -den başka

Mâçîn: Dâima "Çin" kelimesiyle beraber kullanılan, Çin ülkesinin güney bölgesine verilen bir ad.

ma'dûd, ma'dûde (a.s.): 1. Sayılı, sayılmış. 2. muayyen, belli.

maa-mâfîh (a.zf.): Bununla birlikte.

maa'l-memnûniyye (a.zf.): Memnuniyetle, memnunlukla, seve seve, seve isteye.

maârîf (a.i.): 1. Marifetler, bilgiler. 2. Eğitim ve öğretim, talim terbiye sistemi. 3. Millî eğitim bakanlığı; millî eğitim müdürlüğü.

maâş (a.i.): 1. Geçinecek şey. 2. Memurlara, emeklilere verilen aylık.

maâz-Allah (a.n.): 1. yegâne sığınacak Allah'dır. 2. Allah korusun, Allah esirgesin, Allah saklasın

maber (a.i.): Geçit, güzergah.

mâdâm (mâ-dâm) (a.bağ.): 1. Madem, çünkü, değil mi ki. 2. e. Devam ettikçe.

madam (fr.i. madame) : Müslüman olmayan evlenmiş kadın, eş, zevce.

Madam Defan (Dafen) (öz.i.): 18. yüzyılda İngiltere'de devrin ileri gelen büyük ailelerinden birine mensup bir bayanın adı.

mâdem (a.e.): Değil mi ki, -den dolayı.

mâder-zâd: Anadan doğup büyüme.

Madrid (öz.i.): İspanya'da bir şehir adı.

mâ-fi'l-bâl (a.b.i.): Kalpteki, gönüldeki şey.

mağlub (a.s.): Kendisine üstün gelinmiş, yenilmiş (kimse).

mahâfil (a.i.): 1. oturulacak, görüşülecek yerler, toplantı yerleri.

mahal (a.i.): 1. Yer, mekân, mevki. 2. Vâkit, zaman.

mahâret (a.i.): Mahirlik, ustalık, beceriklilik. **Mahâretfer**: Mahâret kuvveti.

mahbûsîn (a.s.): Hapsolunmuşlar, bir yere kapatılmış olanlar.

mahcûb (a.s.): 1. Kapalı, örtülü, perdeli. 2. Utanan, utanmış, utangaç.

mâhir (a.s.): 1. Maharetli, hünerli, elinden iş gelir, becerikli. 2. i. Erkek adı.

mâhiyyet (a.i.): 1. Bir şeyin aslı, esâsı, içyüzü. 2. Kendilik.

mahlut (a.s.): Halt olunmuş, katılmış, karıştırılmış, karışık

mahrûm (a.s.): 1. Bir şeye sahip olamayan, istediği şeyi elde edemeyen, yoksun. 2. Nasipsiz, talihsiz.

mahsûs, mahsûse (a.s.): 1. Özelleşmiş; başkasında bulunmayan, yalnız bir kimseye ait olan. 2. Birine ayrılmış olan. 3. Lâyık. 4. Ayrı, müstakil. 5. zf. Özel,

bilhassa. 6. zf. İsteyerek, bile bile. 7. zf. Şakadan, yalandan.

mahsûsa (a.s.): Mahsus, husûsî.

ma'hûd, ma'hûde (a.s.): 1. ahdolunmuş, bilinen; sözleşilen. 2. sözü geçen.

mahzâ: 1. ancak, yalnız, tek, sâde. 2. hâlis, katkısız, tam.

mahzar (a.i.): 1. Noterlik. 2. Hazır olma. 3. Resmi kayıt defteri. 4. Huzur.

mahzen (a.zf.): Ancak, yalnız, tek.

mahzûn-âne (a.f.zf.): Mahzun-casına. Tasalı, kaygılı olarak

mahzûz (a.s.): Hazetmiş, hoşlanmış

maîşet (a.i.): 1. Yaşama, yaşayış. 2. Geçinme, geçiniş, dirlik, geçinmek için lüzumlu olan şey.

mâiyyet (a.i.): 1. Birlik, beraberlik; birlikte. 2. Bir büyük memurun emri altında bulunma.

makam(a.i.): 1. Kıyâm edilen, durulan yer. 2. Memurluk yeri. 3. Mesned, dayanak. 4. Nağmelerin karar perdesi ve seyrine göre vasıflandırılan ses dizisi, ahenk, hava. 5. Naz, eda. **Makam-ı takbih** : Ayıplar bir edayla.

makal (a.i.): 1. söz, lâkırdı. 2. söyleme, söyleyiş.

makarr (a.i.): 1. karar edilen, durulan yer, karargâh. 2. oturulan yer. 3. ocak, merkez.

makule (a.i.): 1. takım, çeşit, soy. 2. Kategori. 3. s. ilim tasnîfi yapılmış.

ma'kûs, ma'kûse (a.s.): 1. aks olunmuş, tersine çevrilmiş, başaşağı olmuş

Malerib (Melherbe) (öz.i.): Fransa'nın en meşhûr şairlerinden biri olup, 1555-1628 tarihleri arasında Fransa'da yaşamıştır.

Malet (Claude François de Malet) (öz.i.): (28 Haziran 1754, Dole-29 Ekim 1812, Paris, Fransa), 22-23 Ekim 1812'de Napoleon'a karşı düzenlediği darbe girişimiyle tanınan Fransız general.

mâlik (a.i.): Sahip, efendi. **Mâlik olmak:** Sahip olmak.

ma'lûm (a.s.): Bilinen, belli.

ma'lûmat (a.i.): 1. Ma'lûm olan, bilinen şeyler. 2. Bilgi.

mâmâfih (a.z.f.): bununla beraber, durum böyle iken.

mâmelek (mâ-melek) (a.i.): Nesi varsa, varı yoğu, olanı biteni.

manzum (a.s.): 1. Nazmolunmuş, tanzîm edilmiş, dizilmiş, düzenlenmiş, sıralanmış 2. Vezinli, kafiyeli söz, şiir.

maraz (a.i.): Hastalık; mec. dert, belâ, dayanılması güç durum.

mareşal (al.fr.i.): En yüksek askire rütbe, müşir.

Maria-Luize (öz.i.): Napolyon Bonapart'ın 1810 yılında evlendiği Habsburg hânedânından olan ikinci eşi.

mariz(a.s.): Hastalık, hasta.

mârrîn (a.s.c.): Geçenler.

mârrû'z-zikr: Zikri (yukarıda) geçmiş olan

ma'rûf (a.s.): 1. Herkesçe bilinen, tanınmış, belli. 2. Meşhûr, ünlü.

Marşan (öz.i.): Bir şahıs adı.

mâ-sadak: Tasdik edilen, olunan husus, uygun, tıpkı.

masârif (a.i. masrafın ç.): Harcanan paralar, harcamalar, giderler.

masdar (a.i.): 1. Bir şeyin çıktığı yer, kaynak, temel. 2. gr. Fiillerin şahıs ve zaman göstermeyen, fakat olumlu ve olumsuz halleri bulunabilen ismi şekli, isim-fiil "gelmek, gelmemek, gelmeklik, gelme, geliş.." gibi.

mashara (a.s.): 1. maskara, soytarı.

maslahat (a.i.): 1. İş, emir, husus, madde, keyfiyet. 2. Ehemmiyetli iş. 3. Barış, dirlik düzenlik.

masnû' (a.s.): 1. San'atle yapılmış. 2. Sahte, düzme, uydurma, yapma.

ma'ser (a.i.): Cemaat, topluluk, birlikte yaşayan cemâat.

ma'sûk (a.s. ışk'dan): 1. Sevilen, sevilmiş (erkek). 2. i. Erkek adı.

ma'sûka (a.s.): Sevilen, sevilmiş [kadın, kız].

matbah (a.i.): Mutfak.

matlûb (a.i.): 1. Talep edilen, istenilen. 2. Alacak.

matmazel (fr.i.): Evlenmemiş gayrimüslim kız.

matruş (a.s.): sakalsız, sakalı tıraş edilmiş,

maa't-teessüf (a.zf.): Teessüfle, esefle, yazık ki

Mazarin (**Kardinal Jules Mazarin**) (öz.i.): (1602 - 1661). Fransa'yı yönetmiş olan İtalyan siyasetçi. Din alanında eğitim alan Mazarin, dehasını siyasette gösterdi. XIV. Loui 1643'te 5 yaşındayken Fransız tahtına çıktı. Bundan önce yönetimde kral naibi Kardinal Mazarin vardı.

masnû' (a.s.): 1. San'atle yapılmış. 2. sahte, düzme, uydurma, yapma.

mazbata (a.i.): Kararname; tutanak.

mazhar (a.i.): 1. Bir şeyin görüldüğü, çıktığı yer. 2. Nail olma, şereflenme.

maznûn (a.s.): 1. zannolunmuş. 2. zan altında bulunan, kendisinden şüphe edilen. 3. huk. bir suç dolayısıyla sorguya çekilen, sanık.

meâl (a.i.): 1. Mânâ, kavram, mefhum. 2. Meydana gelen şey, netîce.

meblağ(a.i.): Para, akçe.

mebnî (a.s.): 1. Bir şeye dayanan. 2. – den dolayı.3. Yapılmış, kurulmuş.

meccânî (a.s.): Parasız, bedava, ücretsiz.

mecîdiyye (a.i.): Sultân Abdülmecit'in tahta çıkışının altıncı yılında (1844) onun adına kesilmiş olan altın ve gümüş sikkeler.

mechul, mechule (a.s.): 1. Bilinmeyen, meçhul.

meclis (a.i.): 1. Oturulacak yer. 2. Toplantı. 3. Topluluk, heyet. 4.

Milletvekillerinin oluşturduğu topluluk.

Meclis-i maârif: Maârif işleri heyeti.

Meclis-i hâss: Özel toplantı. **Meclis-i hâss-ı vükelâ**: Kabine toplantısı.

mecûsî (a.s.): Mecûs dîninde bulunan, ateşe tapan kimse veya mecûs dinine mensup, bu dinle ilgili olan.

medar (a.i.): 1. bir şeyin döneceği, devredeceği, üzerinde hareket edeceği yer, etrafında dönülen nokta.

medd-i nazar: Uzağa bakma, gözün görebildiği kadar göz alımı, göz irimi.

medd-i nigâh: Uzağa bakma, gözün görebildiği kadar göz alımı.

meded-res (f.b.s.): Medet, yardım eritirici, yardıma yetişen, yardımcı; imdada yetişen.

medh (a.i.): Övme, birini iyi taraflarını söyleme. **Medh ü senâ**: Övgü, övme, övgüyle bahsetme.

med'uvv (a.s.): Davet olunmuş, çağırılmış, davetli.

medyun (a.s.): Borçlu, verecekli.

mehâkim (a.i.): Mahkemeler.

melhuz (a.s.): Mülâhaza edilen, düşünülebilen, hatıra gelen; olabilen.

me'lûf (a.s.): Alışılmış, alışmış; huy edilmiş.

memat (a.i.): Ölüm.

Memiş (öz.i.): Bir şahıs adı.

memlû, memlû' (a.s.): Doldurulmuş, dolu.

memnû' (a.i.): yasak.

me'mûl (a.i.): Umulan, beklenen, arzu, emel.

memur (a.i.): 1. Devlet işlerinde çalışan aylıklı kimse. 2. Emir almış, vazifelendirilmiş, tayin edilmiş vazifeli.

men' (a.i.): Yasak etme, bırakmama; durdurma; esirgeme, vermeme, önleme.

menâfi' (a.i.): Menfaatler, yararlar, çıkarlar.

menâkıb (a.i.): men kâbeler, övünülecek vasıflar

menfâ (menfi) (a.s.): 1. Nefyedilmiş, sürgün edilmiş, sürgün. 2. Olumsuz.

menhûs (a.s.): Uğursuz.

merâsim (a.i.): Resmî muameleler; resmî törenler, seremoniler.

merbût (a.s. rabt'dan): 1. Raptolunmuş, bağlanmış, bağlı. 2. Ulaşmış, bitişmiş, bitişik. 3. İliştirilmiş, eklenmiş. 4. Bağlı.

merkeb (a.i.): 1. Eşek. 2. Binilecek şey, binek.

merkûm, merkûme (a.s. ve i.): Yazılmış, adı geçmiş. 2. Bayağı, adi, işsiz güçsüz, aşağılık kimse.

mersiye (a.i.): Ağıt, birinin ölümü üzerine duyulan teessürü anlatmak için yazılan manzume.

mesâib (a.i.): 1. Felâketler.

mesâlih (a.i.): İşler, faydalı işler.

mesel (a.i. ç.: **emsâl**): 1. Örnek, benzer, numune. 2. Dokunaklı, manalı söz. Terbiye ve ahlâka faydalı hikâye. **Darb-ı mesel**: Atasözü.

mes'ele (a.i.): 1. Sorulup karşılığı istenilen şey. 2. Çözülmesi istenilen şey, problem. 3. Ehemmiyetli iş. 4. Savaş.

meselen (a.zf.): Misal olarak, söz gelişi, şunun gibi.

meslek (a.i.): 1. Sülûk edilen yer, yol; gidiş. 2. Geçim için tutulan yol.

mesned (a.i.): 1. İsnad edelin, dayanılan şey. 2. Rütbe makam.

mesrur (a.s.): Memnun, sevinmiş; meramına ermiş.

mestur (a.s.): Satırılmış, yazılmış, çizilmiş.

mestur, mesture (a.s. setr'den): 1. Örtülü, kapalı, gizli. 2. Açık saçık gzymeyen.

meşhûd, meşhûde (a.s.): Gözle görülmüş, görülen.

meşhûr (a.s.ç.: **meşâhîr**): Şöhretli, ün almış.

meşkûk (a.s.): Şüpheli.

meşrut (a.i.): Şartlı, koşuluyla.

meş'ûm (a.s.): Uğursuz.

metîn (a.s.): 1. Sağlam, dayanıklı, metânetli.

mevki' (a.i.): Yer, bir hadisenin meydana geldiği yer.

mevkut, mevkute (a.s.): Vakti, zamanı belli olan.

mevsûf (a.s.): 1. Bir sıfatla nitelenen, vasıflanan, vasıflanmış. 2. Belirtilen.

Meyreyu (öz.i.): Bir yer ismi.

me'yûsiyyet (a.i.): Me'yûsluk, ümitsiz.

meydân (a.i.): Açık, düz yer alan. 2. Yarışma ve karşılaşma yeri. **Meydân-ı müdâhine**: Dalkavukluk alanı.

meta' (a.i.): 1. satılacak mal, eşya. 2. sermâye, elde bulunan varlık.

meyt: Ölü.

me'yus (a.s.): Ümitsiz.

me'yûs-âne (a.f.zf.): Ümitsizlikle, ümitsizce

meyyâl (a.s.): Eğilimli; istekli.

mezamir (a.i.): 1. Zebur'un sûreleri 2. Düdükler.

mezbûr, mezbûre (a.s.): Adı geçen, yukarıda söylenmiş olan.

mezkûr, mezkûre (a.s. zikr'den): Zikrolunmuş, adı geçmiş, anılmış.

mezrûa (a.s.): Ekilmiş, ekili.

mezrûât (a.i.): Ekilip bitmiş tohumlar, ekinler.

mırıldanmak (t.f.): 1. Yavaş ve anlaşılmaz bir sesle kendi kendine söylenmek. 2. Kedinin mır mır etmesi. 3. Memnuniyetsizlik ifade edecek tarza söylemek.

mızıka (it.i.): Askeri musiki topluluğu, bando.

Midya (Midye) (yun.i.): Yassı solungaçlılardan, tuzlu ve tatlı sularda yaşayan kabuklu su yumuşakçası.

mîl (a.i.): 1. göze sürme çekmeye mahsus bir âlet. 2. yollardaki mesafeyi tâyin için dikilen nişan. 3. iğne gibi ince ve uzun bir âlet. 4. bir kilometreye yakın bir uzaklık. 5. Bir çarkın, ürerinde döndüğü mihver, eksen. 6. Uzunluğu ülkeden ülkeye değişen bir uzaklık ölçüsü birimi.

mîr-alây (f.b.i.): ask. "alay beyi." : Albay.

mîrâs (a.i.): Ölenin hısımlarına veya kanunen verilmesi gereken kimseye bıraktığı mal, mülk, para.

miskîn (a.s.): 1. Aciz, zavallı, becereksiz, hareketsiz (adam). 2. Cüzzam hastalığına tutulmuş olan.

mizâc (a.i.): 1. Bir şeyle karıştırılmış olan şey. 2. Huy. **Nâ-mizâc**: Rahatsız, keyifsiz.

mîzânü'l-harâre: Termometre

Molier (Moliere) (öz.i.): Jean-Baptiste Poquelin, daha bilinen adıyla Moliere (15 Ocak 1622 – 17 Şubat 1673). Fransız oyun yazarı ve oyuncu.

Moğol (öz.i.): Moğolistan ahalisinden, Moğol kavminden olan.

monla - molla (a.i.): 1. (Eskiden) büyük kadı, büyük âlim. 2. (Sonradan) medrese talebesi.

mösyö (fr.i.): Müslüman olmayan daha çok Fransız erkekleri için kullanılır, bey.

muabbir (a.s.) : Rüyâ tabir eden, rüyâ yorumcusu.

muacciz (a.s.): 1. taciz eden, sıkıntı veren, sıkıcı, bıktırıcı, usandırıcı. 2. yapışkan, sırnaşık (kimse).

muâhede (a.i. ahd'den): 1. Karşılıklı andiçme. 2. Andlaşma.

muâheze (a.s.): 1. Birinin davranışlarını beğenmeyerek çıkışma. 2. Kınama, tenkid.

muahhar (a.s.) : 1. Geride kalan, sonraki. 2. İhtiyat kuvvet.

muahharen (a.zf.): Muahhar olarak, sonradan.

muâmele (a.i.): 1. Davranma, davranış. 2. Yol, iz. 3. Dâirede yapılan kayıt ve şâire. 4. Alışveriş, sarraflık, para işleri. 5. Kimseyi karşılaşma. **Muâmele-i lâübalî** : Saygısız, senli benli davranış.

muannid (a.s.): İnatçı, kimseye uymayan, dediği dedik.

muâraza (a.i.): 1. Birbirine karşı gelme. 2. Kavga, çekişme.

muârefe (a.i.): Tanışma, bildiklik, birbirini bilip tanıma.

muarrık (a.s.): Terletici [ilâç].

muaşaka (a.i.): Sevişme, birbirini sevmek.

muâşık (a.s.): Âşık olan, seven.

muattar (a.s.): İtirli, güzel kokulu.

muâvenet (a.i.) : Yardım, yardım etme; yardımcılık.

muayyeb (a.s.): Ta'yîb edilmiş, ayıplanmış.

muazzib: 1. Tâzîbeden, azap ve eziyet veren. 2. Muzip, takılğan.

mûcib (a.s.) : 1. Gereken, gerektiren. 2. i. Sebep, vesîle. **Mûcib olmak**: Sebep olmak.

mûcir (a.s.): îcâr eden, kiraya veren [kimse].

mu'ciz (a.s.): Îcâzeden, acze düşüren, başkalarını bir şey yapmada geri bırakan; kimsenin yapamayacağı yolda olan.

mudhike (a.i.): Gülünecek şey, komedi.

mufassalan (a.zf.): Mufassal olarak, uzun uzadıya, sözü uzatarak, etraflıca.

mugâyir (a.s.): Aykırı, zıt, başka türlü.

muhabbet(a.i.): Sevgi, sevmek, dostça konuşma.

muhâfaza (a.i.): Saklama, koruma, kayırma. **Muhâfaza-i şân** : Şanını, ününü koruma.

muhâl (a.s.): Mümkün olmayan, olamaz, olmayacak.

muhârebe (a.i.): Savaşma, harp.

muharrir (a.s. ve i.ç.: **muharririn**): 1. Tahrir eden, yazı yazan, katip, yazar, bir mevzu (konu) yu yazı ile anlatan. 2. Telif eser sahibi.

muharrer (a.i.): Tahrîr olunmuş, yazılmış, yazılı

muhâsâra (a.i.): Kuşatma, etrafını çevirme.

muhassenât (a.i.): 1. güzel, faydalı, hayırlı işler. 2. üstünlük sebepleri.

muhâtab (a.i.): Kendisine söz söylenen kimse.

muhâtara (a.i.): 1. tehlike. 2. zarar, ziyan, korku

muhâvere (a.i.): Konuşma (iki kişi karşılıklı olarak).

muhibb (a.s.): 1. seven, sevgi besleyen, dost.

muhtazır (a.s.): İntizar hâlinde bulunan, can çekişen.

muhtemelü'z-zıddeyn (ed.): Bir sözün iki taraflı, yâni hem medih, hem zem olabilecek surette söylenilmesi.

muîn (a.s.): Yardımcı.

mukabele(a.i.): 1. Karşılık verme, karşılama. 2. Karşı gelme. 3. Birbiriyle karşılaştırma; karşılıklı yapılan okuma. 4. Camilerde halka karşı Kur'an okuma.

mukabele bi'l-misl (a.b.i.): Misilleme, yapılan muameleyi aynen tekrarlama.

mukaddime (a.s.): 1. Öne geçen, önde giden. 2. i. Başlangıç, giriş, önsöz (kitapta).

mukallid (a.s.): 1. Bir şeyi takan, kuşatan, boynuna asan. 2. Taklitçi.

mukarin (a.s.): Bitişik, ulaşmış, erişmiş, yaklaşmış, bir yere gelmiş.

mukarrer (a.s.): 1. kararlaşmış. 2. şüphesiz, sağlam. 3. anlatılmış, bildirilmiş.

mukayyed (a.s.): 1. Kayıtlı, bağlı. 2. Kaydolunmuş, deftere geçmiş. 3. bir işe önem veren.

mukayyi' (a.s.): Kay ettiren, kusturan, kusturucu.

mukîm (a.s.): Oturan, oturan.

muktebes (a.s.): İktibas edilmiş, faydalanmak üzere aynen alınmış, aktarılmış.

muktezayât: 1. iktizâ eden, lâzımgelen, icap ed en şeyler. 2. neticeler.

mûmâ-ileyh (a.b.zf.): İmâ edilen, adı geçen, yukanda anılan (adam).

mûmâ-ileyhâ (a.b.zf.): İmâ edilen, adı geçen, yukanda anılan [kadın, kız].

munkalib (a.s.): Değişen, karışan, başka bir şekle girmiş; rahatsız, keyifsiz.

muntazır (a.s.): Gözleyen, bekleyen.

murâbaha (a.i.): 1. Tefecilik. 2. Malı kâr ile satma.

murâfaa (a.i.): 1. Mahkemeye verme; mahke-meye getirtme; duruşma, yüzleşerek mahkeme olunma.

murdar: 1. mundar, kirli, pis. 2. İslâmî şeriat hükümlerine göre kesilmemiş [hayvan].

Mûsâ (öz.i.): Allah'ın, dört büyük kitaptan biri olan Tevrât'ı gönderdiği İsrailoğulları'na gönderilmiş bir peygamber.

musâhib (a.s.): 1. Padişahların hususi işlerinde bulunanlardan her biri. 2. Büyük

bir zatın yanında bulunarak onu sözüyle, sohbetiyle eğlendiren. 3. Biriyle musahebe eden, sohbette bulunan, konuşan, arkadaş.

musavver (a.s.): 1. Tasvirli, resimli. 2. Tasarlanmış, düşünülmüş.

musîbet (a.i.): 1. Felâket, ansızın gelen belâ, sıkıntı.

mûsikî-şinâs (a.f.b.i.): Müzikçi.

mûsikiyyun (a.i.): mûsiki ile uğraşanlar, müzisyenler.

musirrâne (a.f.zf.): İsrar ve inatla, ayak direyerek.

mustatîl (a.s.): İstîtâle eden, uzayan.

mustağrık (a.s.): Boğulmuş, batmış, suya dalmış.

mutâbık (a.s.): Uyan, uygun [birbirine].

mu'tâd, mu'tâde (a.s.i.): Âdet olunmuş, alışılmış, alışkan.

mutantan (a.s. tantana'dan): 1. Tantanalı, debdebeli; gürültülü, patırdılı. 2. şatafatlı, gösterişli; çok parlak.

mu'tekid (a.s.): İtikad eden, inanan, dîni bütün (kimse).

mutenebbih (a.s.): Akıllı; uyanan, uyanık.

mu'teref (a.s.): İtirâf olunmuş, gizlenmeyip söylenmiş.

mu'teriz (a.s.): 1. İtiraz eden, karşı gelen. 2. Beğenmeyerek bir şeyin bozulmasını isteyen.

mutlaka(a.zf.): Kesinlikle, sorunlu olarak, kayıtsız şartsız.

muttasıf (a.s.): Vasıflanan, kendisinde bir hal, bir sıfat bulunan.

muttasıl (a.s.): 1. Ulaşan, kavuşan, bitişen. 2. Aralıksız, hiç durmadan.

muvâcehe (a.i.): 1. Yüzleşme, yüz yüze gelme. 2. karşı, ön.

muvaffak (a.s.): 1. Başaran, beceren. 2. Allah'ın yardımına ulaşan.

muvaffakiyyet (a.i.): 1. Allah'ın yardımıyla başarı gösterme. 2. Ele geçirme, başarma.

muvakkat (a.zf.): Muvakkat, geçici olarak, eğreti olarak.

muvâsalat (a. i.): vâsıl olma, varma, ulaşma; yetişme.

muvazin, muvazine (a.s.): 1. vezince, ağırlıkça birbirine denk olan. 2. Uygun, denk.

muzaffer(a.s.): 1. Zafer, üstünlük kazanmış, üstün.

muzafferriyyet (a.i.): Muzafferlik, üstünlük, düşmana üstün gelme; bir işi gereği gibi başarma.

muzir (a.s.): Zararlı.

mübâhase (a.i.): 1. bir iş hakkında iki veya daha çok kimse arasında edilen söz, konuşma. 2. iddialı, karşılıklı konuşma, bahse girişme.

mübâlâğa (a.i.): 1. İş, bir şeyi çok büyütme, pek ileri vardırma. 2. Pek fazla, çok aşın. 3. Küçük bir şeyi büyük gösterme.

mübâyin (a.s.): 1. başka türlü, ayrı. 2. zıt.

mübrim (a.s.): 1. ibram eden, zorlayan, zorlayıcı. 2. mânâsız sözlerle can sıkın [adam].

mübtelâ (a.s.): 1. Düşkün [fena şeylere], 2. Tutkun, tutulmuş.

mücâz (a.s.) : 1. Caiz, uygun görülmüş. 2. İcazet almış, icazetname.

mücâzât (a.i.): Cezalandırma.

mücellid (a.s. ve i. cild'den.): Kitap ciltleyen, ciltçi.

mücerred (a.s.): 1. Tek, yalnız. 2. Soyulmuş, çıplak.

mücrim (a.s.): Cürüm işlemiş, suçlu (sanık).

müctemi', **müctemia** (a.s.): İçtimâ eden, toplanan, toplanmış, toplu; birikmiş, birleşmiş.

müdâhin (a.s.): Dalkavuk, yüze gülen.

müdâvâ, **müdâvât**: Deva arama, hastaya bakıp ilaç verme.

müdâvî (a.s.): Deva bulan, ilaç veren; iyileştiren. **Tabîb-i müdâvî**: Tedavi eden doktor.

müddeî (a.s.): 1. İddia eden, davacı. 2. Bir hükümde ayak direyen. 3. İnatçı.

müddet(a.i.) : Süre, zaman.

müderris(a.s.): 1.Ders veren, ders okutan; medrese dersi okutan. 2.Profesör.

müellif (a.s.): Te'lif eden, kitap yazan, eser sahibi.

müessir (a.s.): 1. Te'sir yapan, iz bırakan. 2. işleyen, hükmünü yürüten. 3. çok hissedilen, içe işleyen. 4. dokunan, dokunaklı. 5. eser sahibi.

müfârekat (a.i.): 1. Ayrılma, uzaklaşma. 2. Bir yerden ayrılma. 3. Kocasından boşanma.

müfîd (a.s.) : 1. Faydalı. 2. İfade den, anlatan; manalı.

müftehir (a.s.): 1. iftihar eden, övünen. 2. şanlı şerefli.

müfteri (a.s.) : İftira atan.

mühimme (a.s.): 1. Ehemmiyetli. 2. düşündüren, düşündürücü. 3. lüzumlu, gerekli.

mühlik, **mühlike** (a.s.): Helak eden, öldüren, öldürücü.

mükâfât (a.i.): Bir hizmete, iyiliğe karşı yapılan iyilik.

mükâleme (a.i.) : Konuşma.

mükedder (a.s.): 1. Kederli, üzüntülü.

mülâkkab (a.i.): Lakaplı.

mülâyemet (a.i.): 1. uygunluk. 2. yumuşak huyluluk, yavaşlık. 3. bağırsakların yumuşaklığı

mülâzım (a.s.): 1. bir yere veya kimseye sarılıp ayrılmayan, tutunup kalan. 2. i. stajyer, bir yere maaşsız olarak gidip gelen. 3. i. ask. Teğmen.

mümanaat (a.i.): Menetme, engel olma, önlem.

mümeyyiz (a.s.): 1. Seçen, ayıran. 2. Bir dairede yazıcıların yazdıkları yazıları düzelten kâtip.

münâsib (a.i.): Uygun, yerinde. **münâsib görmek** : Uygun bulmak.

münâzaa (a.i.): Ağız kavgası, çekişme.

müncer (a.s.) : 1. Bir tarafa çekilip sürüklenen, sürülen, kayıp bir tarafa giden. 2. Vanp sona eren. 3. Neticelenen.

mündemic (a.s.): 1. İndimâc eden, durulup sarılan, içine yerleşen, içine sokulmuş. 2. fels. İçkin.

mündericât (a.i.): İçindekiler [kitap, gazete, mecmua gibi şeylerin].

müneccim (a.s. ve i.): 1. Yıldızların hareket ve vaziyetlerinden ahkâm çıkaran, yıldız falına bakan kimse, falcı. 2. fr. Astrolog.

münfail (a.s.): 1. infial eden, gücenen, gücenmiş, yüreğine işlemiş, alınmış. 2. fr. passif.

Münih: Almanya'da bir şehir ismi.

münkâtı' (a.s.): 1. Kesilen, kesilmiş, kesik; aralıklı. 2. arkası gelmeyen; son bulan. 3. arada bağ kalmayan, ayrılmış. 4. herkesten ayrılıp bir kişiye bağlı kalan.

münselib (a.s.): [Rahat, huzur, emniyeti] Kaçmış, kaçırılmış, kalmamış.

müntehâ (a.s.): 1. nihâyet bulmuş; bir şeyin varabildiği en uzak yer, son derece, son kerte. 2. son uç.

müntahab (a.s.): Seçilmiş; seçkin.

müntic (a.s.): 1. intâceden, netîce veren. 2. sebebiyet veren; meydana getiren.

mürâcaat (a.i.): 1. Başvurma, danışma. 2. Geri dönme. **Mürâcaat etmek**: Başvurmak, danışmak.

mürebbiye (a.i.): Çocuk terbiyesiyle uğraşan kadın.

mürekkeb (a.s.): 1. Oluşan, bileşen.

mürettib (a.s.): 1. Tertîb eden, nizâma, sıraya koyan. 2. i. yazı dizicisi [matbaada].

mürtefi', **mürtefia** (a.s.): İrtifa eden, yükselen, yükselmiş, yüksek; yüce.

mürûr (a.i.): 1. Geçme, bir yandan girip öteyandan çıkma. 2. geçip gitme.

mürüvvet: 1. insaniyet, mertlik, yiğitlik. 2. cömertlik, iyilikseverlik.

müsâade (a.i.) : 1. Yardım. 2. İzin. 3. Elverişli bulunma.

müsâdere (a.i.): El koyma, ceza alma.

müsadif (a.s.): Rastlayan, rastgelen.

müsâraat: 1. Sür'at ve acele etme. 2. teşebbüs, girişme.

müsâvî (a.s.): 1. Eşit, denk, birinin ötekinden farksız olanı, aynı halde ve derecede bulunan.

müsellâh, **müsellâha** (a.s.): Silâhlanmış, silâhlı.

müsellem (a.s.): 1. teslîm edilmiş, verilmiş. 2. su götürmez, doğruluğu, gerçekliği herkesçe kabul edilmiş olan.

müsin (a.s.): Yaşlı, geçkin, kocamış.

müsrif (a.i.): Masraf eden, tutumsuz.

müsta‘cel (a.s.): Acele, tez, helen yapılması gereken [şey].

müstebân (a.s.): 1. meydanda, açık [olan], 2. açık olarak anlaşılan.

müstebidd-âne (a.f.zf.): Müstebitçe, istibdat yaparak, hükmü altında bulunanlara söz hakkı ve hareket serbestliği vermeyerek.

müste‘cir (a.i.): 1. İsticar eden, kira ile tutan [bir şeyi]. 2. Kiracı.

müstefrig (a.s.): 1. Kusan. 2. hek. gaseyan ettiren, kusturan.

müstehakk (a.s.): Hak etmiş olan, hak kazanan kimse.

müstehzi (a.s.): İstihza eden, biriyle eğlenen, herkesle eğlenmek âdetinde olan.

müstekreh (a.s.): İstikrah edilmiş, kerih görülmüş, tiksiniilen, iğrenilen, iğrenç.

müstelzim (a.s.): İstilzam eden, gerektiren; gereken.

müstemiîn (a.s.): Dinleyiciler.

müsteniden (a.zf.): 1. İstinâd ederek, dayanarak, yaslanarak; güvenerek. 2. Bir delîl, şâhid [tanık] göstererek.

müsterhim-âne (a.f.zf.): İstirham edene, yalvarana; merhamet dileyene yaraşır yolda.

müsterih (a.s.): İstirahat eden, gönlü rahat, kaygısız.

müsveddât (a.i.): 1. Karalamalar, taslaklar, daha sonra temize çekilmek üzere yazılan yazılar.

müşâbihe (a.s.): Benzeyen, benzer.

müşârün-ileyh (a.s.): “kendisine işaret olunan” adı geçen, adı anılan (erkek). [Tanzimat’tan sonra, bahsedilen en yüksek rütbe için bu kelime kullanılmıştır].

müşârün-ileyhâ (a.s.): “kendisine işaret olunan” adı geçen, adı anılan [kadın, kız].

müşîr (a.s.): 1. Mareşal. 2. Emir ve işaret eden.

müşkil, müşkile (a.s.): 1. Güç, zor, çetin. 2. i. Engel, güçlük, zorluk, çetinlik.

mütâlaa (a.i.): 1. Okuma. 2. Tetkik. 3. Düşünce.

müteaddid, müteaddide (a.s.): Çoğalan, çok, birçok, birkaç, türlü türlü.

müteallikat: 1. yakın kimseler; akraba. 2. gr. bir cümlenin mânâsını tamamlayan, açıklayan kelimeler.

müteâriz (a.s.): Taâruze-den, birbirine zıd, muhalif olan.

mütebessim (a.s.): Tebessüm eden, gülümseyen, gülen.

mütecâsir (a.s.): Tecâsür eden, cür’et gösteren, ...e kalkışan, yeltenen; küstah.

mütederri‘ (a.s.): Zırhlanan, zırh giyen.

müteessif (a.i.): Üzülen, mahsun, kederli.

müteehhil (a.s.): Evlenmiş, evli.

mütefahhirâne (a.f.zf.): Övünerek, kurularak.

mütefennin (a.s.): Teknik bilgi sahibi, fen âlimi.

mütehayyir (a.s.): Hayrette kalan, şaşmış, şaşırmış. **Mütehayyirâne** (a.f.zf.): Şaşkın şaşkın, şaşkınca, şaşıarak.

mütehevvir (a.s.): Tehevvür eden, birdenbire hiddetlenen, öfkeli, kızgın.

mütekaid (a.s.): 1. Emekliye ayrılmış, emekli. 2. İnancılı.

mütekarrib (a.s.): Yaklaşan, yakın olan.

mütâlaa (a.i.): 1. okuma. 2. tetkik. 3. düşünce.

müteneffir (a.s.): Nefret eden, iğrenen, tiksinen.

müteselli (a.s.): Tesellî bulan, avunan, acıyı, kederi unuttur gibi olan.

müteselsil, müteselsile (a.s.): Zincir gibi birbirine bağlı olan, zincirleme, zincirleme giden.

mütevakkıf (a.s.): Tevakkuf eden, duran, bekleyen, eğlenen. 2. Bir şeye bağlı olan.

müteveffâ (a.s.): Vefât etmiş olan, ölen.

mütezâyid (a.s.): Tezâyü-deden, ziyâdeleşen, çoğalan, artan.

müttehim: Töhmətli, kabahatli, suçlu görülen, suçlanan.

müverrih (a.s. ve i.): 1. Târih yazan, tarihçi. 2. Ebced hesabına göre manzum olarak târih düşüren kimse [bir hâdisе hakkında].

müvesvis (a.s.): Kuruntucu, kuruntu eden, vesveseli.

müzâkere (a.i.): 1. Bir iş hakkında konuşma, danışma, görüşme. 2. Öğrencinin dersini hazırlayabilmek için çalışması.

müzeyyen (a.s.): 1. Süslenmiş, süslü, ziynetli.

N

nabız (a.i.): 1. Damar, atardamar. 2. Atardamarlarda hissedilen kan basıncının tesiri. 3. Mizac, huy, tabiat.

nâdîde (nâ-dîde) (f.b.s.): 1. Görülmemiş, görülmedik; görünmeyen. 2. Pek seyrek bulunan, çok değerli.

nâdim (a.s.): Pişman.

nâ-hakk (f.a.b.s.): 1. haksız. 2. bîhûde, boş.

nâ-hoş (f.b.s.): Hoşa gitmeyen, beğenilmeyen.

nâib (a.s.): 1. Kadı, hakim. 2. Kadı vekili. 3. Vekil.

nâire (a.i.c. nevâir): 1. Ateş, alev. 2. sıcaklık,

nakkaş (a.i.): 1. Yağlı boya ile duvar nakışları yapan usta, süsleme sanatkarı. 2. i. Nakış işleyen, nakış yapan kimse.

nakş (a.i.): 1. Resim. 2. Duvarlara, tavanlara yapılan yağlı veya sulu boya resim, süsleme sanatı. 3. İpekle, sırma ile işleme.

na‘l (a.i.): 1. Nal. 2. Ayakkabı, papuç. 3. Oturacak yerlerin en aşağısı.

nâil (a.s.): Emeline erişen, gâyesine ulaşan, başaran. **Nâil olmak**: Gâyesine erişen.

Napoli (öz.i.): Güney İtalya’da bir şehir.

Napoliten (fr.s.): 1. İtalya’nın Napoli şehri ile ilgili Napoli tarzı. 2. Napolili balıkçıların söylediği tarzda olan şarkı.

nasb (a.i.): 1. Dikme, saplama. 2. Atama, görevlendirme.

nazar (a.i.): 1. Bakma, göz. 2. Düşünme. 3. Göz değme. **Nazar atmak**: Bakmak.

nâzır (a.s.): 1. Nazar eden, nezâret eden, bakan, gözetken. 2. i. (Eskiden) Vekîl, bakan (kabinede). 3. Bir yüzü bir tarafa olan.

nazm (a.i.): 1. Dizme, tertîb etme, sıraya koyma. 2. Sıra, tertip. 3. ed. Vezinli, kafiyeli söz. 4. Halk şâirlerinin mesnevi şeklindeki manzûmelere verdikleri ad.

nebâtât (a.i. nebât’ın ç.): 1. Bitkiler. 2. botanik.

necâbet (a.i.) : Aslı temiz olma, asalet, soyluluk, güzel huyluluk.

nefer (a.i.): 1. Kişi, fert, şahıs. 2. Adet kişi. 3. Rütbesiz asker.

nefy (a.i.): 1. İnkâr etme. 2. Sürgün, sürgünlük, iptal etme.

nefs (a.i.): 1. Ruh, can, hayat. 2. Kendi, şahıs. 3. İnsanın yeme, içme gibi biyolojik ihtiyaçları.

nekais (a.s.): Noksanlar, eksiklikler,

nekre-gû (a.f.b.s.): Gülünç sözler söyleyen, tuhaf fıkralar, hikâyeler anlatan.

nesâyih (a.i.): Öğütler, nasihatler.

neşât-âver (a.f.b.s.): Sevinç getiren.

neşr (a.i.): 1. Yayma, dağıtma, saçma, açma. 2. Herkese duyurma. 3. Gazeteye yazma, yazdırma.

neşv ü nemâ: Yetişip büyüme.

nev‘ (a.i.) 1. Çeşit, türlü. 2. Cins. 3. Sınıf.

nevbet (a.i.) : Sıra, nöbet.

nev‘-i beşer : İnsan soyu, insanlar.

nez‘ (a.i.) : 1. Sökme. 2. Can çekişme.

nezâret (a.i.) : 1. Bakanlık, nazırlık, vekalet. 2. Bakma, görme. 3. Gözetme, muayene, kontrol.

nezd (f.zf.): 1. Yan, kat. 2. Göre, nazarında, fikrinde.

nısf (a.s.) : 1. Yarım, yarı.

niam (a.i.) : Nimetler.

nihâyet (a.i.): 1. Son, uç. 2. Son derece.

Nikola (öz.i.): Bir şahıs adı.

nısvân (a.i.): Kadınlar.

Nivton (Sir Isaac Newton): 1642-1727 yılları arasında yaşamış matematik ve fizik alanında dünyaca bilinen en ünlü bilim adamlarından biridir.

niyâbet (a.i.): 1. Kadılık, kadı vekilliği. 2. Naiblik, vekâlet.

nizâ‘ (a.i.): Çekişme, kavga.

nizâm (a.i.): Usûl, kaide. **Nizâm-ı askeriyye** : Askerlik kuralı, düzeni.

nizâmen (a.zf.): Nizâma, kanuna uyarak, nizâma, usûle göre, yolunca.

nizâmnâme (a.f.b.i.): Kanunların uygulanması konusunda ayrıntılı noktalar ihtiva eden ve bakanlar kurulunca kararlaştırılan kaideler bütünü, tüzük.

noksan (a.i.): Azlık, tam olmayış, eksiklik.

nuhûset (a.i.): Uğursuzluk.

nukud (a.i. **nakd**'in ç.): Paralar, nakitler.

nutuk (a.i.): Söz, konuşma.

nücûm (a.i.): 1. Yıldızlar. 2. fr. Astoroloji.

nükte (a.i.): 1. Herkesin anlayamadığı ince mânâ. 2. İnce manâlı, zarif ve şakalı söz.

nükte-gû (a.f.b.i.): Nükteli söz söyleme.

nümûne (f.i.): Örnek.

nümûne-i imtisâl (a.f.b.i.): Gereken, icap eden bir örnek.

nüşa (a.i.): Birbirinin aynı olan yazılı metinlerden her biri.

nüşah (a.i. nüşa'nın c.): Nüşahlar.

O

Ogüst (Tiberius Claudius Germanicus Augustus Nero) (öz.i.): M.Ö. 42- M.S. 37 arasında yaşaya Roma İmparatoru.

omnibüs (fr.): Biletle yolcu taşıyan büyük at arabası.

Orliyan (Orlion) (öz.i.): Fransa'da bir şehir.

P

papa (it.i.): Katolik kilîsesinin en büyük ruhani reisi, roma piskoposu.

papaz(yun. i.) :Hristiyan din adamı.

paradi: Bir tiyatrodan en üst balkon.

Papiriyus: Başkenti Roma olan Roma Krallığı M.Ö. 510 yılında Roma Cumhuriyeti'ne dönüşmüş ve senato tarafından yönetilmiştir. Papiriyus'ta bu senatonun üyelerinden biridir. Roma Cumhuriyeti ise M.S. 27 yılında imparatorluğa dönüşmüştür.

Paris (öz.i.): Fransa'nın başkenti.

peder (f.i.): Baba.

pejmürde (f.b.s.): 1. Eski, püskü, yırtık. 2. dağınık. 3. Perişan. 4. Solgun.

pekâlâ (t.a.b.e.): "Peki, olur" makamında tasdik, beğenme. 2. Benzerlerinden düşük, seviyesiz olmayan.

peksimat (peksimet) (yun.i.): Fırında gevretilerek dayanıklı hale getirilmiş kuru ekmek, galeta.

-perdâz (f.s.): "Tertipleyen, düzenleyen, düzeltici" mânâlarıyla birleşik kelimeler yapar.

perhîz (f.i.): 1. Yemekleri sayı, çeşit ve miktarca kısma. 2. Haramdan kaçınma. 3. Hristiyanların belirli şeyleri yemeyerek tuttıkları bir nevi oruç.

Perikles (öz.i.): Antik Yunanistan'da, Atinalı devlet adamı. Demokratlardan Kantipus'un oğlu. M.Ö. 495'te doğduğu tahmin edilir. M.Ö. 429'da öldü.

-perver (f.s.): 1. “Besleyen, besleyici, büyüten, yetiştiren, yetiştirici, koruyan, terbiye eden” mânâlarıyla birleşik kelimeler yapar.

pest-pâye (f.b.s.c. pest-pâyegân): Pespaye, payesi, derecesi aşağı, bayağı olan.

peydâ (f.i.): 1. Meydanda, ortada, açıkta. 2. Hazır, mevcut.

peyrev: Arkası sıra giden; izinden giden, uyan.

Pikardiya (coğr.i.): Fransa’nın kuzeyinde tarihi bir bölge.

Pisestrat (Pisistratos) (öz.i.): M.Ö. 607- M.Ö. 527. M.Ö. 560’ta Atina’da tiran olmuştur. 540’ta Atina’da ilk kütüphaneyi o kurdurmuştur.

piskopos (yun.i.): Başpapaz, bir piskoposluk bölgesinde başpiskopostan sonra gelen papaz, metropolit.

Pit (Pitt) (öz.i.): Eski bir İngiliz hanedan ailesi ismi.

Piyer(öz.i.): Bir şahıs adı.

Polin(öz.i.): Bir şahıs adı.

Ponson du Terrai (Pierre Alexis Joseph Ferdinand): Ünlü bir Fransız roman yazarı olan Ponson du Terrail, üretken bir yazardır. 1829-1871 yılları arasında yaşamıştır.

prezante etmek: Tanıtmak, takdim etmek, sunmak.

protestan (fr.i.): Katoliklikten ayrılma hristiyan mezhebine mensup olan, reform taraftarı.

pûlâd (f.i.): Polat, çelik.

pusulâ (it. i.): 1. Üzerine not veya hesap yazılı küçük kağıt, not. 2. Mıknatıslı ibresi sürekli kuzeyi gösteren alet.

pür- (f.s.) 1. Dolu. 2. Çok fazla. 3. Sahip.

pür-hiddet (f.a.b.s.): Çok kızgın, çok hırslı.

R

râbian (a.zf.): Dördüncü olarak.

râdde (a.i.): 1. sır, mertebe, derece, kerte. 2. çizgi. 3. aşağı yukarı tahmin edilen miktar veya zaman.

râh-ı rast: Doğru yol.

râhib (a.i.): Evlenmez papaz.

rakîb, rakîbe (a.i.): 1. Her hangi bir işte birbirinden üstün olmaya çalışanlardan her biri. 2. Bekçi.

râkib (a.s.): 1.binici, binen, binmiş. 2. bir nakil vâsıtasına binmiş olan. rakîb

raks (a.i.): Dans etme, hora tepme, sıçrayarak oynama.

ra’nâ (a.s.): 1. güzel; lâtif, hoş görünen. 2. i. kadın adı.

Rasin (Racine): Jean Racine (1639 - 1699). XVII. yy. Fransız edebiyatının önde gelen şairlerinden ve trajedi yazarlarından.

rast (f.i.): Tesadüf. Doğru. **Rastgelmek**- Tesadüf etmek, karşılaşmak.

râst-gû (f.b.s.c.râst-gûyân): Doğru söyleyen.

ra‘še (a.i.): titreme, titreyiş, ürkme.

râvî (a.s.): Söyleyen, rivayet eden, anlatan.

riâyet (a.i.): 1. Gütme, gözetme. 2. Sayma; saygı. 3. Ağrlama.

ricâ (recâ’) (a.i.): 1. Ümit, umma.

risâle (a.i.): 1. Mektûb. 2. Kısa yazılmış küçük kitap. 3. Mecmua, dergi.

redd (a.i.): 1. Geri döndürme, döndürülme, geri çevirme, çevirilme; kabul etmeme; kabul edilmeme. 2. Tanımama, inkâr etme. 3. Çürütme, iptal etme.

ref’: 1. Kalkındırma, yüceltme. 2. Yukarı kaldırma. 3. Lağvetme, kaldırma, hükümsüz bırakma. 4. Arapça bir kelimenin sonunu ötreli okuma.

refîk (a.i.): Arkadaş, yoldaş.

reh-ber (f.b.s.i.): Yol gösterici, klavuz.

rehin(a.i.): Ödünç alınan eşya, para karşılığında gösterilen şey, ipotek.

reîs (a.i.): Başkan, baş, amir. **reîs- i vükela**: Vekiller başkanı, bakanlar başkanı, başbakan. **reîs-i mahkeme**: Mahkeme başkanı.

rekâket (a.i.): 1. gevşeklik, zayıflık, dermansızlık. 2. ed. sözün kusurlu, bağlantısız olması. 3. kekemelik, pepemelik, tutukluk

rekûb (a.i.): Binek hayvanı, binme.

reml (a.i.): 1. Kum. 2. Remil, falcılık.

remmâl (a.s.): Fal açan, kayıptan haber vermek iddiasında bulunarak dolandırıcılık yapan.

resm (a.i.): 1. Yazma, çizme; desen, portre. 2. Eser, iz, nişan, alâmet. 3. Suret. 4. Yasa, töre, tertip, plân, taslak.

re’sul-mal (a.i.): Mal başı, tamlama, fiyat, net fiyat. 2. Depolanmış mal, kalan mal.

re’y (a.i.): Düşünce, fikir.

rezâlet (a.i.): 1. Rezillik, alçaklık. 2. Utanılacak hal, utanç verici şey. 3. Arsızlık. 4. Maskaralık.

rezîl (a.s.): 1. Alçak, bayağı, soysuz, hayâsız, utanmaz. 2. Maskara.

ricâl (a.i.): 1. Devlet adamları, hükümet erkânı. 2. Erkekler.

rikkat (a.i.): 1. Rakiklik, yufkalık, incelik. 2. merhamet, acıma.

riyaset (a.i.): Reislik, başlık, başkanlık.

Rivavol (Antoine de Rivavol): 1753-1801 yılları arasında yaşamış bir Fransız olan Rivavol, gazeteci, denemeci ve hiciv yazarıdır.

rivâyet (a.i.): Söylenti. 2. Hikâye edilen bir söz veya hadise.

rob’ (a.i.): Çeyrek.

Roklor (Richelieu) (öz.i.): 17. yüzyıl Fransız devlet adamı.

Roma (öz.i.): İtalya’da kâdîm bir şehir ve bu şehrin adını taşıyan ve Akdeniz havzasında hâkim olan eski imparatorluk.

Romalı (öz.i.s.): 1. Roma şehrinden olan kimse. 2. Eski Roma ahalisinden veya bu ahalinin soyundan olan kimse, Rum.

rubâ (it.i.): Elbise, giyecek, giysi.

Ruso (Jean-Jacques Rousseau): (28 Haziran 1712 - 2 Temmuz 1778). Fransız yazar, düşünür, filozof, politika ve müzik teoriseni.

Rusya (öz.i.): Doğu Avrupa ile Asya'ya yayılmış dünyanın en geniş ülkelerinden biri.

rûb (f.i.): 1. Süpürme. 2. Süpürge.

rûh (a.i.Ç. ervâh): 1. can, nefes. 2. canlılık, his, duygu. 3. en mühim nokta, öz.

rûhânî (a.s.): 1. Ruha ait, ruh ile ilgili. 2. Gözle görülemeyen, cismi olmayan. 3. Mezhep işlerine ait, âhiretle ilgili olan.

rutûbet (a.i.): Yaşlık, nem.

rû'yet (a.i.): 1. Görme, bakma, görülme.

rücû' (a.i.): 1. Dönme, geri dönme. 2. Cayma, sözünden dönme, sözünü geri alma.

rûfekâ (a.i. refîk'in ç.): Arkadaşlar.

rüşvet (a.i.): Vazifeli bir kimsenin elindeki imkanları para ve mal karşılığında kötüye kullanması. 2. Bu şekilde verilip alınan para, mal.

rû'yâ (a.i.): 1. Düş. 2. Gerçekleşmesi beklenen şey.

sa'b (a.s.): Güç olan, zor, çetin.

sabî (a.i.): 1. Henüz memeden kesilmemiş erkek çocuk. 2. Üç yaşını tamamlamayan erkek çocuk.

sadâkat (a.i.): Dostluk, vefâlılık, içten bağlılık; doğruluk, yürek doğruluğu.

sâde-dil (a.f.b.s.): 1. temiz yürekli. 2. saf, bön.

sâdisen (a.zf.): Altıncı olarak, altıncı olmak üzere, altıncı derecede.

sadr (a.i.): 1. göğüs. 2. yürek. 3. herşeyin önü, başı, ilerisi, en yukarı, en baş. 4. oturulacak en iyi yer. 5. baş, başkan.

safâ' (a.i.): 1. Safılık, berraklık. 2. Gönül şenliği, kedersizlik, neş'e, zevk, eğlence.

Safâ geldiniz: Hoş geldiniz.

safâ-yı hâtır: Gönül rahatlığı, gönül huzuru.

sahâvet (a.i.): 1. cömertlik, elâçıklığı.

sahîh, sahîha (a. s.): 1. Gerçek, doğru. 2. Kusursuz, ayıpsız.

sâir (a.s.): 1. Diğer, başka. 2. Geçen, dolaşan.

sakîl (a.s.): 1. Ağır. 2. Sıkıntılı, can sıkıcı. 3. Çirkin. 4. gr. Ağır ve kalın okunan hece.

salaş (s.i.): Derme çatma (yapı).

salb (a.i.): 1. asma, daracağına çekme. 2. çarmıha germe.

sâlîf (a.s.): Geçen, geçmiş.

salt (zf. Moğolca-saltang): Yalnız, sadece, sırf.

sâmân (f.i.): 1. servet, zenginlik. 2. rahat; dinçlik. 3. Düzen.

sâmi‘ (a.s.): 1. İşiten. 2. Dinleyen, dinleyici.

Samoil Klark (Samuel Clarke): 1675 – 1729 yılları arasında yaşamış olan Clarke İngiliz düşünürdür. Newton’un fikirlerini de savunan Clarke papaz olarak ömrünün sonuna kadar çalışmıştır.

san‘at (a.i.) : 1. Sanat, ustalık; hüner, marifet. 2. Bir şeyi güzel yapmak, bir şeyin güzel, beğenilir olması için uygulanan kurallar.

sanâyi‘ (a.i.): San'atlar, zanaatlar.

sandık (a.i.): sandık.

sandık-kâr (a.f.b.i.): Vezne-dar, kasiyer.

sâniyen (a.zf.): İkinci derecede, ikinci olarak.

Sant- jozuh (Saint Joseph) (öz.i.): Bir şahıs adı.

santim (fr.i.): Bazı ülkelerde kullanılan para biriminin yüzde birine eşit olan küçük para birimi.

Santoy (öz.i.): Bir Fransız şairi adı.

sarf (a.i.): Kullanma, harcama, değişme.

sarfiyyûn (a.i.): Gramerle uğraşanlar, gramerciler.

sârik (a.s.): 1. Çalan, hırsızlık eden. 2. i. Hırsız.

savt (a.i.c. esvât): 1. Ses, sada. 2. bağırma, haykırma, çığlık.

savuşmak (t.fi.): Bulunduğu yerden kimsenin dikkatini çekmeden ve kimseye haber vermeden gizlice ayrılmak.

sa‘y (a.i.): 1. Çalış, çabalama, gayret, emek. 2. Geçinmek için iş işleme.

saye (f.i.): 1. Gölge. 2. Koruma, sahip çıkma. 3. Yardım. **Saye-i mahâret** : Mahâret yardımıyla.

sayfiye (a.i.): Yazlık, yazlık ev.

sâyis (a.i.): Seyis, at uşağı.

sayyâd (a.i.): Avcı.

sebkat (a.i.): Öncelik, öne geçme.

sebeb (a.i.): 1. Sebep, neden. **Sebeb-i hayât**: 1. Ana ve baba; 2. Hayâtına, yaşamasına sebeb olan kimse.

sefer (a.i.): 1. Yolculuk. 2. Savaşa gitme. 3. Savaş. 4. Askerin savaş hâlinde veya savaşa hazır bulunması hâli. 5. Defa, kerre, kez.

sefine (a.i.): Gemi, vapur.

sefir (a.i.): Elçi. **Sefir-i mahsûs** : Özel elçi.

sehv (a.i.): 1. Yanlış. 2. Yanılma.

sehven (a.zf.): Yanlışlıkla, yanılarak.

sekene (a.s.): Sakin olanlar, oturanlar.

sekr (a.i.): Sarhoşluk.

selef (a.i.): 1. Bir yerde, bir işte, bir vazifede başka birinden önce bulunmuş olan kimse.

semâhat: 1. cömertlik, el açıklığı; iyilikseverlik.

semîh (a.s.): 1. semâhatli, cömert, eli açık. 2. i. erkek adı.

senâ' (a.i.): Övme, övüş.

senato (it.i.): Parlamantoyu denetlemek amacıyla belirli esaslara göre seçilmiş senatörlerden meydana gelen ikinci meclis.

sened (a.i.): 1. Dayanılacak şey. 2. Belge. 3. Tapu. 4. Delil olabilecek söz.

senevî, seneviyye (a.s.): Seneye mensup, sene ile ilgili, bir yıllık.

serd (f.s.): 1. soğuk

serî'en (a.s.): 1. Süratle, seri olarak.

ser-gerdân (f.b.s.): 1. başı dönen, sersem, şaşkın. 2. perişan.

ser-levha (a.f.b.i.): Yazıda başlık.

ser-yâver : Yaverlerin başı, başyaver.

ser-zeniş (f.b.i.): Başa kakma, takaza.

setr (a.i.): Örtme, kapama, gizleme.

setrî (a.i.): Düz yakalı ve önü ilikli çuha üst giyeceği, ceket.

sevâhil (a.i.): Yalılar, kıyılar.

seyyi'e (a.i.): Kötülük; hata, günah.

sezâ (f.s.): Münâsip, uygun, yaraşır.

sıfat (a.i.): Bir kişi veya şeyin hali. 2. Unvan. 3. Yüz, çehre. 4. Vasıf, nitelik. 5. Bir varlığı renk, şekil, hal, sayı veya işaret yoluyla vasıflandıran veya belirleyen kelime.

sıhhat (a.i.): 1. Sahihlik, doğruluk, gerçeklik. 2. Sağlamlık, sağlık.

sıklet (a.i.): 1. ağırlık, yük. 2. sıkıntı.

sınâî, sînâiyye (a.s.): 1. Sanatla ilgili. 2. Tabîatten olmayan, insan yapısı.

sıpa (t.i.): 1. Eşeğin ve bazı hayvanların yavrusu. 2. Ayaklı destek, sehpa.

sır (a.i. ç. **esrâr**): 1. Gizli tutulan, kimseye söylenmeyen. 2. Allah'ın akıl ermeyen hikmeti.

Sicilya (öz.i.): İtalya'nın yarı özerk bölgesi ve aynı zamanda Akdeniz'in en büyük adasıdır.

Siks (Papa V. Sixtus): Papa Xystus Quintus. Asıl adı Felice Peretti. 24 Nisan 1585- 27 Ağustos 1590 tarihleri arasında papalık yapmıştır.

silk (a.i.): 1. İplik. 2. Sıra, dizi. 3. Yol; meslek, tutulan yol.

sinn (a.i.c.): 1. diş. 2. yaş.

sir (f.s.): Doymuş, tok.

Siraküsa (öz.i.): İtalya'nın Sicilya Bölgesi'nde Antik Yunanda bir koloni devleti olarak kurulmuş, günümüzde Siracusa ilininmerkezi olan kent.

sirâyet (a.i.) : Geçme, bulaşma.

sirkat (a.i.): Hırsızlık, çalma, çalınma.

sofa (a.i.) : 1. Oturulacak yüksek yer, sedir. 2. Evlerin orta kısmında bulunan, odaların açıldığı yer.

Sokrat (Sokrates) (öz.i.) : (M.Ö. 469 – M.Ö. 399). Sokrates, Antik Yunan filozofudur. Yunan felsefesinin kurucularındandır.

söbe (söve) (t.i.): Kapı veya pencere çerçevesi, kasası.

sövmek (t.f.): Ayıp, çirkin sözler söylemek, küfretmek. **Sövüp saymak**: Birbiri ardınca söverek, küfürler ederek yermek.

suâl (a.i.): Sorma, soruşturma, soru.

sun'î (a.i.): 1. Yapış, yapma; uydurma. 2. Te'sir, kudret.

sû' (a.i.): Kötülük, şer. **sû-i ahlâk** (a.b.i.): kötü ahlâk.

sûret (a.i.): 1. Biçim, görünüş. 2. Tarz, yol, gidiş. 3. Çâre. **Sûret-i matlub** : İstenilen biçimde.

sühûlet (a.i.): 1. Kolaylık. 2. Kolaylık vasıtası. 3. Yavaşlık, usul; nâzik muamele. 4. s. Elverişli, kullanışlı. 5. Paraca kolaylık.

sükûn (a.i.): 1. Durma, kımıldamama. 2. hareketsizlik, durgunluk. 3. dinme, kesilme.

sükût (a.i.): Susma, söz söylememe.

sülûk (a.i.): 1. Bir yola girme, bir yol tutma. 2. Bir sınıfa katılma.

sülûs (a.i.): 1. Üçte bir. 2. Sikkenin üçte bir değerindeki madenî para.

sünnet (a.i.): 1. Âdet, yol, davranış. 2. Allah'ın kanunu. 3. Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v.) âdetleri.

sürûr (a.i.): Sevinç.

süvâri (f.i.): 1. Atlı. 2. Atlı asker. 3. Gemi kaptanı.

Ş

şâh (f.i.): 1. İran hükümdarı. 2. Hükümdar, padişah. 3. Satrançta en büyük taş. 4. İri, büyük. Hz. Ali'nin ünvanı.

şahâdet (a.i.): 1. Şahitlik. 2. Bir şeyin doğruluğuna inanma. 3. Delâlet, inanma. Şehitlik, şehit olma. 5. Kelime-i şahadet sözü. **Şahâdet etmek**: Şahitlik etmek. Görüp bildiğini söylemek.

şakird (f.i. ç. **şakirdan**): 1. Öğrenci, talebe. 2. Çırac, yamak.

şallak (f.i.): Kırbaç, kamçı.

Şalon (Chalon) (öz.i.): Fransa'da bir şehir adı.

şâmil (a.s.): İçine alan, kapsayan.

şan (a.i.): Ün, şöhet. **Şanını lekeletmek**: Ününü kötüye çıkartmak.

şâyân (f.s.): Yakışır, yaraşır, değer.

şâyed (f.e.): Eğer; olaki, olabilir ki, olur ki.

şebâbet: Gençlik, tazelik, cıvanlık.

şehîr (a.s.): Namlı, ünlü.

şehrî, şehriye: Aylık, aya mensup, ayla ilgili.

Şeridan (Richard Brinsley Butler Sheridan): 30 Ekim 1751- 7 Temmuz 1816). İrlandalı oyun yazarı, şair.

şerik (a.i.): 1. Ortak. 2. Okul arakadaşı.

Şekspir (William Shakespeare): (1564 – 1616). İngilizce'nin en büyük yazarı ve dünyanın seçkin drama yazarlarından İngiliz şair ve oyun yazarı.

şerm-sârî (f.b.i.): Mahcupluk, utangaçlık,
şevket: (a.i.): 1. Büyüklük, heybet
 (pâdişâhlar için kullanılırdı).

şifâyâb: Şifâ bulan, iyileşen.

şiiir (şi'r) (a.i.): 1. ed. Şiir, edebî değeri
 olan nazımlı ve kafiyeli söz. 2. Anlama.

şilin (ing.i.): İngiliz lirasının yirmide biri.

şimendifer (fr.i.): Demiryolu,
 demiryolunda çalışan vasıta.

-şinâs (f.s.): "Anlayan, tanıyan, bilen"
 mânâlarına gelerek birleşik kelimeler
 meydana getirir.

şitâbân (f.i.): Acele eden, çabuk olan,
 koşan.

şu'arâ (a.i.c.): Şâirler.

şûh (f.s.): 1. hareketlerinde serbest. 2.
 neşeli, şen ve oynak [kadın]. 3. açık saçık,
 hayasız [kadın].

şûra (a.i.): İstişare için toplanma, birlikte
 karar vermek için toplanılan yer, konuşma
 yeri, istişare meclisi.

şu'ûr (a.i.): Bilinç, idrak, kavrayış.

şübhe (a.i.): Kuşku.

şükrâne (a.i.): Şükran alâmeti, iyilik
 bilme nişanesi.

şümûl (a.i.): 1. İçine alma (ma'nen),
 kaplama. 2. Ait olma, delâlet etme.

şûrb (a.i.): İçme, içilme.

şürekâ (a.i. şerîk'in ç.): Ortaklar.

T

taaccüb (a.i.): Şaşırıp kalma.

taaffün: Çürüyüp kokma, leş kokma, kötü
 koku çıkarma.

taallukat (a.i. taalluk'un ç.): 1. Hısımlar,
 akraba. 2. İlgiler, ilişkiler.

taâm (a.i.): Yemek, aş.

taarruz (a.i.): 1. İlişme, sataşma, takılma.
 2. Düşmana saldırma.

taassub (a.i.): 1. birine tarafdarlık etme,
 bir şeyi veya kimseyi fazlaca tutma. 2.
 kendi dînini çok üstün tutarak başka
 dinden olanlara düşman olma

tab'(a.i.): 1. Tabiat, huy, yaratılış. 2.
 Mühür, damga basma. 3. Kitap basma.

taban (t.i.): Ayağın yere basan tarafı.

Tabana kuvvet: 1. Yürüye yürüye, yaya
 olarak. 2. Süratle koşarak (kaçmak).

tabîb (a.i.): Hekim, doktor.

ta'bîr (a.i.): 1. İfade, anlatma. 2. Rüya
 yorma. 3. Bir manası olan söz. **Ta'bîr-i**
esahh : Daha doğru ifadeyle.

tabîî (a.s.): 1. Olağan, alışılmış. 2. Tabiat
 icabı olan.

ta'bîr (a.i.): 1. İfade, anlatma. 2. Bir
 manası olan söz. 3. Deyim. 4. Terim.

tabîiyyûn (a.i.ç.): Tabiatçılar, tabiatı
 yaratıcı kabul eden zümre.

tabur (i.ask.): Dört bölükten meydana
 gelen askeri birlik.

ta'cîz (a.i.): Rahatsız etme, canını sıkma,
 sıkıntı verme, tedirgin etme.

ta'dâd (a.i.): 1. sayma; sayı. 2. birer birer
 söyleme, sayıp dökme; sayım.

ta'dîl (a.i.): 1. doğrultma, doğrulama. 2. değişiklik.

tafsîl (a.i.): Etrafiyla, etraflı olarak bildirme, uzun uzadıya anlatma, açıklama.

tagannî (a.i.): 1. Makamla okuma. 2. zenginleşme. 3. muhtaç olmama; yetinme.

tahaddüs (a.i.): 1. psik. Sezgi. 2. yok iken peyda olma, ortaya çıkma, meydana çıkma.

taharrî (a.i.): 1. Arama, araştırma, araştırılma; aratma.

tahattur (a.i.): Hatırlama, hatıra getirme, getirilme; unutulduktan sonra hatırlanan şey.

tahfîf (a.i.): Hafifletme, hafifletilme; yükünü azaltma, kolaylaştırma.

tahkîr (a.i.): 1. Hakaret etme. 2. Hor görme, küçük görme.

tahlîs (a.i.): Kurtarma, kurtanılma.

tahliye (a.i.): 1. Boşaltma, boşaltılma, boş bırakma. 2. Serbest bırakma, salıverme.

tahliye-i sebîl: Bir suçluyu sahverme.

tahrîf (a.i.): 1. Harflerin yerini değiştirme, bozma, kalem oynatma. 2. Bir ibarenin manasını değiştirme.

tahrîr (a.i.): 1. Yazma, yazılma. 2. Kompozisyon. 3. Kitap yazma. 4. Kaydetme. 5. Hür etme, azâdetme. 6. Sayım.

tahsîn (a.i.): 1. Güzel bulup takdîr etme, beğenip alkışlama. 2. Güzelleştirme, güzel kılma.

tahsîn (a.i. hısn'dan): Kale gibi sağlamlaştırma.

tahsîs (a.i.): 1. Bir şeyi birine veya bir yere mahsus kılma, ayırma.

tahsîsât (a.i.): 1. Ödenek. 2. Bir dâire veya bir kimse için ayrılmış para.

taht (a.i.): Alt, aşağı. **Taht-ı muhasâra**: Kuşatma altında.

tahtaboş: Dam üstünde meyve, yiyecek kurutmaya veya çamaşır sermek için yapılan yer.

tahvîf (a.i.): Korkutma, korkuya düşürme.

tahvîl (a.i.): 1. Değiştirme, döndürme, çevirme. 2. Borç senedi.

tâife (a.i.): 1. Bölük, takım, fırka. 2. Kavim, kabîle. 3. Tayfa, gemi işçisi.

takarrüb (a.i.): 1. Yaklaşma, yanaşma. 2. Vakti yakın olma.

takbîh (a.i.): Çirkin görme, kınama, ayıplama.

takdîm (a.i.): 1. Öne geçirme, geçirilme. 2. Büyük bir kimsenin huzuruna bir şey götürme, 3. Sunma. 4. Tanıtma.

takdîr (a.i.): Beğenme, değer verme. 2. Değerini anlama. 3. Ezelde Allah'ın olmasını istediği şeyler. **Takdîr etmek** : Beğenmek, değerini anlamak.

takrîr (a.i.): 1. Önerge, resmî olarak yazı ile bildirme. 2. Siyâsî nota. 3. Yerleştirme, yerleştirilme. 4. Kağamlştırma, sağlamlaştırılma. 5. Anlatma.

taksîm (a.i.): Bölme, bölüm.

talâk: Boşama, nikâhlı kadını bırakma.

talâkat (a.i.): 1. Dil açıklığı, düzgün sözlülük. 2. Güler yüzlülük.

tâli': Doğan, şans, kısmet.

ta'lik (a.i.): 1. Asma, asılma. 2. Bir şeye bağlı gösterme. 3. Geciktirme, askıda bırakılma. 4. Belli bir zamana bırakma.

ta'lim (a.i.): 1. Öğrenme, öğretme, öğretim, öğretilme. 2. Okutma, ders verme, verilme. 3. Yetiştirme. 4. Askerlik idmanı. 5. Egzersiz.

Talleyran (Charles-Maurice de Talleyrand-Perigord) (2 Şubat 1754 - 17 Mayıs 1838): Fransız siyaset adamı ve Dışişleri Bakanı'dır.

tâli' (a.i.): 1. nişangâhın arkasına düşen ok. 2. tulû' eden, doğan. 3. talih, kısmet, kader, baht.

taltîf (a.i.): 1. İyilikle gönül alma. 2. Para, mevki v.s. ile mükâfatlandırma.

tama' (a.i.): Aç gözlülük, doymazlık, hırs.

tama'en (a.z.f.): Tamahla, tamah ederek.

tama'kâr (a.f.b.s.): 1. Açgözlü. 2. tamahkâr, cimri, hasîs, nâkes.

tanbûr-zen (a.f.b.s.): Tambûrî, tambur çalan.

tanzîm (a.i.): 1. Düzeltme, düzenleme, düzen verme, yoluna koyma. 2. Nesir veya nazım olarak yazma.

târ (f.i.): Karanlık. **Târ kalmak**: Karanlıkta kalmak.

târî (a.s.): Bir kimsede veya şeyde ansızın çıkan, birdenbire görünen.

tarîk (a.i.): 1. Yol. 2. Usûl.

tâ'rîz (a.i.): Dokundurma (sözle), dokunaklı söz söyleme, taş atma, taşlama.

tarziye (a.i.): 1. Razi ve hoşnûdetme. 2. İşlenen bir kusura karşı özür dileme.

tasdî' (a.i.): 1. Baş ağrıtmak. 2. Can sıkma, rahatsız etme.

tashîh (a.i.): Düzeltme.

tasrîh (a.i.): Açık açık söyleme, söylenme, açıktan açığa bildirme, bildirilme, belirtme, belirtilme.

tastîr (a.i.): Satır dizme, yazı yazma, yazılma.

tatlîk (a.i.): 1. Eşini boşama, bırakma, ayırma. 2. Dişi hurma, incir gibi bâzı ağaçlar, erkeklerinin çiçeğini asarak, yemişlendirme.

tatyîb (a.i.): Hoş etme, edilme, hoşlandırma, gönlünü hoş etme, gönül hoş edilme, iyi davranma.

tavsîf (a.i.): 1. vasıflandırma, niteleme. 2. ilim, bilgi.

tavsiye (a.i.): 1. Vasiyet bırakma. 2. Öğütleme. 3. Kayırma. 4. Sipâriş etme.

ta'yîb (a.i.): Ayıplama.

ta'yîn (a.i.): 1. Ayırma, belli etme. 2. Bir memuriyete koyma. 3. Tayın, asker ekmeği. 4. Erzak.

Tayket (Taiyetos) (coğr.i.): Yunanistan'da yer alan sıradağ ismi.

tazallüm (a.i.): Sızlanma, yanıp yakılma.

tazarru' (a.i.): Kendini alçaltarak yalvarma.

ta'zîb (a.i.): Eziyet etme, boşuna yorma.

ta'zîm (a.i.): 1. Büyükleme, büyük sayma. 2. Saygı gösterme, ikram etme.

ta'ziye (a.i.): 1. Felaketli hallerde üzüntüyü azaltacak sözler söyleme. 2. Başsağlığı dileme.

tazmîn (a.i.): 1. Sebebolunan zarar ve ziyarı ödeme; zarar ve ziyan ödeme.

teâl (a.fi.): "Gel" anlamında Arapça emir.

teannî (a.i.): 1. zahmet çekme, emek verme, çabalama. 2. birinin başına dert açma. 3. sıkıntı, ızdırıp, tasa, endişe.

teâtî (a.i.): 1. verişme, birbirine verme.

tebaa (a.i.): Uyrak, bir devletin hükmü altında bulunan kimse(ler).

tebâüd (a.i.): Uzaklaşma, birbirinden uzak düşme.

te'bîd (a.i.): Ebedileştirme, sonsuzlaştırma.

tebdil (a.i.): Değiştirme, değiştirilme, başka bir hale getirme. **Tebdil-i hava**: Hava değişikliği. **Tebdil etmek**: Değiştirmek.

tebeddül (a.i.): Değişme, başka hâle girme, değiştirme.

tebessüm (a.i.): Gülümseme.

tebeyyün (a.i.): Belli olma, anlaşılma, meydana çıkma.

tebşir (a.i.): Müjde verme, müjdeleme, müjdelenme.

tedâhül (a.i.): 1. Birbirinin içine girme. 2. Geri kalma (iş hakkında). 3. Bir taksitin ödenmeden ötekinin gelmesi; ödemede gecikme. 4. Yığılıp kalma, birikme. 5. Karışma.

tedârük (a.i.): Tedârik, hazırlama; araştırıp bulma, ele geçirme, edinme.

tedfin (o.i.): Defnetme, gömmek.

te'diye (a.i.): Ödeme, geri verme.

tedrîcen (a.zf.): Derece derece, yavaş yavaş, azar azar.

tehhül (a.i.): 1. Ehlileşme. 2. Evlenme.

teemmül (a.i.): İyice, etraflıca düşünme.

teessüf(a.i.): Acı duyma, üzülme.

tefahhur (a.i.): Övünme, kurulma.

tefekür (a.i.): Düşünme, zihin yorma.

teferrüd (a.i.): 1. herkesten ayrılıp tek, yalnız, تنها kalma. 2. eşsiz, emsalsiz, benzersiz olma. 3. kendi başına kalma, olma.

tefeyyüz (a.i.): Feyiz bulma, ilerileme, yükselme.

tefhim(a.i.): Anlatma, anlatılma, bildirme, bildirilme.

tefrîh (a.i.): ferahlandırma, gönül açma.

tehevvür (a.i.): Öfkelenme, köpürme.

tehî-dest (f.b.s.): Eliboş, zügürt.

tekdir (a.i.): 1. Azarlama. 2. Ceza 3. Bulandırma.

tekellûf (a.i.): 1. Külfetli, zahmetli iş görme. 2. Özenme, bir işi gösterişli bir hâle koymak için uğraşma. 3. Gösteriş, yapmacık. **Tekellüfsüzce**: Çekinmeden, sıkılmadan.

tekerrür (a.i.): Tekrarlanma.

te'kîd (a.i.): 1. Kuvvetleştirme, sağlamlaştırma. 2. Üsteleme, bir iş için evvelce yazılan bir yazıyı tekrarlama. 3. Pekiştirme, fr. intensif.

teklîf (a.i.): 1. Birinden eziyetli, fakat başkası için faydalı olan bir iş isteme. 2. İçli dışlı olmayan, çekingen muamele. 3. Vergi yükleme. 4. Önerge. **Teklîfsizce** : Çekinmeden, sıkılmadan. **Teklîf-i mâ-lâ-yutâk**: Dayanılmaz bir teklîf.

tekmîl (a.s.): 1.Tam, eksiksiz. 2. i. Kemale erdirme, bitirme, tamamlama.

tekrîr (a.i.): 1. Tekrarlama, tekrar etme; bir daha yapma veya söyleme. 2. e. Sözün te'sîrini kuvvetlendirmek için bir sözü bile bile tekrar etme san'atı "ey varlığı varı var eden var.." gibi.

tekzîb (a.i.): Yalanlama, yalan olduğunu söyleme.

telâmîz, telâmize (a.i.): Öğrenciler.

telâş (a.i.): 1. Herhangi bir endişeden kederden ilerigelen heyecanlı ve sıkıntılı acele. 2. Endişe, kaygı, sıkıntı, kuruntu.

Telâş etmek: Telâşlanmak.

telebbüs (a.i.): Giyme; giyinme,

te'lîf (a.i.): 1. Uzlaştırma, barıştırma. 2. Eser yazma, toplama, düzenleme.

Telli: Özel isim.

temâruz (a.i.): Yalandan hastalanma, kendini hasta gösterme.

temdîd (a.i.): 1. Uzatma, uzatılma; sürdürme.

temennî (a.i.): Dileme, dilek, istek.

temennâ: 1. temennî. 2. eli başa götürerek verilen selam.

temevvüc (a.i.): Dalgalanma, dalgalı olma, dalga dalga olma.

te'mîn (a.i.): 1. Güven hissi verme. 2. Sağlama. 3. Elde etme. 4. Sağlama.

te'mînât (a.i.) :İnanca, güvence, sağlamlık bakımından gösterilen kefil, verilen söz veya para.

tenbîh (a.i.): 1 Uyandırma. 2.Uyarı, tembih. **Tenbîh edilmek**: 1.Uyandırılmak. 2. Uyarılmak, tembihlenmek. **Tenbîh etmek**: Uyarmak, tembihlemek.

tenebbüt (a.i. nebât'dan): Bitkilenme, yerden bitme; çimlenme.

teneffüs (a.i.): 1. Nefes, soluk alma. 2. Yorgunluk almak için dinlenme.

teneffüşhâne (teneffüs-hâne) (a.f.b.i.): Dinlenme yeri.

tenezzüh: Gezinti.

tenezzül (a.i.): 1. İnme, azalma, düşme. 2. Kendine aykırı düşen bir işi veya durumu kabul etme.

tenezzülen (a.zf.): Gönül alçaklığıyla, alçak gönüllülükle, kibirsizlikle.

tenkir (a.i.): Meçhul kılma, tanınmayacak hale getirme.

tensîb (a.i.): Münâsip görme, uygun bulma.

tenzîl (a.i. ç. tenzîlât): 1. İndirme, azaltma, aşağı düşürme.

terennüm (a.i.): 1. Yavaş ve güzel bir sesle şarkı söyleme. 2. Şakıma.

terennüm-sâz (a.f.b.s.): Terennüm eden, şarkı söyleyen.

teressüm (a.i.): Resimleşme, resim gibi şekillenme.

tersîm (a.i.): Resmetme, resmedilme, resmini yapma, yapılma, resmini çizme, çizme.

terfî' (a.i.): 1. Yükseltme, yükseltme, yukarı kaldırma, kaldırılma. 2. Rütbe verme, rütbe alma. 3. Öğrencinin sınıfgeçmesi.

tergîb (a.i.): Arzu ettirme, istek verme, isteklendirme.

terhîm (a.i. rahmet, merhametten): "Allah rahmet eylesin!" cümlesini söyleme.

tersîm (a.i.): Resmetme, resmedilme, resmini yapma, yapılma, resmini çizme, çizme.

Tereyan (Marcus Ulpius Nerva Traianus) (öz.i.): (18 Eylül 53 - 9 Ağustos 117). Daha çok Trajan adıyla

bilinir. Roma İmparatorluğu onun döneminde en geniş sınırlarına ulaşmıştır.

Tereza (öz.i.): Bir şahıs adı.

terkîn (a.i.): 1. boyama, yazma. 2. yazılı bir şeyi bozma, çizme, silme.

tertîb (a.i.): 1. Dizme, sıralama, hazırlama, düzene koyma. 2. (Matbaa işlerinde) dizgi. 3. Sıra, dizi, düzen. 4. Reçete.

tesâdüfen (a.zf.): Rastgele.

tese'ül (a.i.): Dilenme, dilencilik etme.

te'sîr (a.i.): 1. Alâmet, nişan bırakma. 2. İşleme, dokunma; içe işleme.

te'sis (a.i.): Esas koma, temel atma, kurma; kuruluş, kurum.

teslim (a.i.): Bir emaneti sahibine verme. 2. Bir şeyi yeni sahibine verme. **teslim-i ruh**: Can verme, ölme.

tesviye(a.i.): 1. Beraber etme. 2. Düz etme, düzleme. 3. Sonuçlandırma. 4. Hesap kapatma.

teşahhus (a.i.): 1. Şahıslanma. 2. Birinin şahsını hâtıra getirme, birinin şahsı hâtıra getirilme. 3. Tanıma.

teşekkî (a.i.): Şikâyet etme, sızlanma.

teşhîs (a.i.): 1. Ayırma, seçme. 2. Hastalığın ne olduğunu bilme.

teşrîh (a.i.): 1. açma, yayma, etrafiyla şerhetme, edilme. 2. dilim dilim, parça parça kesme. 3. otopsi, bir ölü gövdesini kesip parçalara ayırma. 4. anatomi. 5. iskelet.

teşyî' (a.i.): 1. Selametleme, uğurlama. 2. Ramazandan sonra altı gün yâni şevvalin birinden altısına kadar oruç tutma.

tevakki (a.i.): Sakınma, çekinme, korunma.

tevakkuf (a.i.): 1. durma, eğlenme, bekleme. 2. (-e) bağlı olma.

tevârîh (a.i. târih'in ç.): Târihler. **Tevârîh-i muhtelif**: Değişik târihler.

tevcîh (a.i.): 1. Çevirme, yöneltme, döndürme. 2. Bir kimseye söz atma, bakma. 3. mânâ verme, yorumlama. 4. rütbe, mevki verme.

tevdi' (a.i.): 1. Bırakma, emânet etme. 2. Vedalaşma.

teveccüh (a.i.): 1. Çevrilme, yönelme, dönme. 2. Bir yere doğru hareket etme. 3. Güler yüz gösterme, yakınlık duyma, ilgi gösterme; hoşlanma, sevgi.

tevkîf (a.i.): 1. Durdurma. 2. Alıkoyma. 3. Tutuklu halinde bekletme.

Tevrât (öz.i.): Dört mukaddes kitaptan Hz. Musâ'ya ineni.

tevsi' (a.i.): Genişletme, genişletilme.

tevzî' (a.i.): 1. Dağıtma, dağıtılma. 2. Herkese payını dağıtma, üleştirme.

tezâyüd (a.i.): 1. sıkışma. 2. çoğalma, artma.

tezevvüc (a.i. zevc'den.): Zevce edinme, edinilme, evlenme, çiftleşme.

tezvîr (a.i.): 1. Yalan dolan. 2. Ara bozmak ve bilhassa fenalık kasdıyla yapılan kovuculuk.

tezyîd (a.i.): Ziyâdeleştirme, ziyâdeleştirilme, arttırma, artırılma.

tezyîf (a.i.): 1. Sahte, değersiz olarak gösterme. 2. eğlenme, alay etme.

tezyîn (a.i.): Süsleme, süslendirme, zînetlendirme.

tıfl (a.i.): Küçük çocuk.

tılsım (a.i.): 1. Sihir gücü olduğu kabul edilen şey.

tir tir (t.zf.): Şiddetli şekilde. **Tir tir titremek**: Şiddetli bir şekilde aralıksız kımıldama; korkuya kapılma.

tire: Dikişte kullanılan pamuk ipliği.

tiyatro (yun.i.): 1. Her çeşit oyunun sahnelendiği yapı. 2. Sahne oyunu.

Tomas Morus (Thomas More) (öz.i.): 1478 – 1535 yılları arasında yaşamış olan İngiliz yazar, devlet adamı ve hukukçu.

töhmet (a.i.): Birine isnâd olunan suç, işlenildiği sanılan fakat gerçekliği henüz meydana çıkmamış olan suç, kabahat.

Tribule (Triboulet) (öz.i.): Fransa krallarından 12. Lui ve 1. Fransuva'nın nedimi olarak bulunmuş ve kendisine isnad edilen birçok manidar sözler vardır. 1556'da ölmüştür.

tufeylî (a.s.): 1. Dalkavuk, çanakyalayıcı. 2. ekti, sığıntı.

tuğyân (a.i.): Taşma, taşkınlık, itaatsizlik.

tuhaf (a.s.): Alışılmışın dışında, değişik.

Tuhafına girmek: Bir şeyi tuhaf bulmak.

tulumba (it.i.): Suyu bir taraftan çekip diğer tarafa boşaltmaya veya yükseğe çıkarmaya yarayan alet.

tura: 1. İki ucu birbirine bağlanarak çile haline getirilmiş ipek ipliği. 2. Halat gibi örülmüş ipek çilesi.

tuva (**tuğla**) (yun.i.): Kalıplara dökülüp güneşte kurutulduktan sonra özel ocaklarda pişirilen ve duvar örmekte kullanılan kerpiç.

tüccâr (a.i.): Tüccar, tacirler.

tüvânâ (f.s.): Güçlü, kuvvetli,

U

ubûs (a.i.): Yüz ekşiliği, çatık çatıklığı, somurtkanlık.

ukalâ (a.i.): Akıllılar, akıllı olanlar.

ulemâ (a.i.): Âlimler. Bilginler.

ulkâ (t.i.): Ülke, yöre.

umûm (a.i.): 1. Genel olma. 2. Hep, bütün, cümle, herkes.

umûmî (a.s.): Herkese ait, genel.

umur (a.i. **emir**'in ç.): 1. İşler, vazifeler. 2. Emirler. 3. Aldırma, önemseme. **Umur-u devlet** : Devlet işleri.

unf (a.i.): Şiddet, sertlik, kabalık.

Urban VIII. (Papa Urbanus Octavus) (öz.i.): Asıl adı Maffeo Barberini. 26 Ağustos 1623- 29 Temmuz 1644 yılları arası papalık yapmıştır.

usanma (t.i.): Bıkma, bezme. **Usan getirme** : Bıkmak bezmek, usanmak.

ustunç: Kutu içinde taşınabilen cerrah aletleri takımı.

usûlî, usûliyye (a.s.): Usûle ait, usulle ilgili.

uzun uzadıya (t.dey.): Uzatarak, derinleştirerek, ayrıntılarıyla.

Ü

üdebâ' (a.s.): Edipler, yazarlar.

ülfet (a.i.): 1. Alışma, kaynaşma. 2. Görüşme, konuşma. 3. Huy etme. 4. Dostluk.

unvân (a.i.): 1. Kitap, mecmua, makale başlığı. 2. Ad, isim, lâkab. 3. Şöhret.

ürkme (t.i.): Aniden korkuya kapılma.

üstüvânî (f.s.) kuvvetli, sağlam, emniyetli.

V

va'd (a.i.): 1. Söz verme, üstüne alma. 2. Yapılmasına söz verilen şey.

vahâmet (a.i.): 1. Tehlikeli vaziyet, korkulacak hal. 2. Güçlük, ağırlık. 3. Hazım güçlüğü, zor hazmedilen şeyin hâli.

vâiz (a.i.): Dini öğütlerde bulunan.

vak'a-nüvîs (a.f.b.s.): Zamanın hâdiselerini kayıtla vazifeli bulunan resmî devlet tarihçisi.

vakâr (a.i.): Ağırbaşlılık, temkinlilik.

vakâyi' (a.i. vakıa, vakia'nın ç.): vak'alar, hâdiseler, olaylar.

- vâkıâ** (a.zf.): Gerçek, gerçi, her nekadâr.
- vâkıf** (a.s.): 1. Haberdar olan, bilen. 2. Duran, dikilen. 3. Vakfeden. Vâkıf olmak: Haberdar olmak, bilmek.
- vâki'** (a.s.): 1. Vukû' bulan, olan. 2. Geçen, geçmiş olan.
- vâlâ** (f.s.): 1. Yüksek, yüce.
- vâlâ-kadr** (f.a.b.s.): Kadri, değeri yüce.
- vâlihâne** (a.f.zf.): Şaşkınca, şaşırmış olarak.
- Vandik** (Sir Anthony Van Dyck): Ansver'de doğan ve Flaman bir ressam olan Van Dyck 1599 – 1641 yılları arasında yaşamıştır.
- varda** (it.ün): Dikkat et, gözet, sakın, savul.
- vâridât** (a.i.): Gelir.
- vâris** (a.i.): 1. Mirasçı, kendisine miras düşen. 2. Allah'ın adlarından biri.
- varta** (a.i.): 1. Kuyu gibi oyuk ve derin yer; uçurum. 2. mec. Tehlike içinden çıkılması güç iş.
- vâsıl** (a.s.): Erişen, ulaşan. **Vâsıl olmak** : Ulaşmak.
- vâsita** (a.i.): 1. İki şeyi birbirine bitiştiren üçüncü. 2. Aracı, arada bulunan. 3. Âlet, araç.
- vâsita-i takdîm**: Tanıtma, sunma aracı.
- vasi'**, **vasia** (a.s.): 1. Geniş; açık; enli; bol.
- vasî** (a.i.): Ölünün vasiyetini yerine getiren kimse. 2. Bir kimsesiz veya akli dengesi bozuk olan kimsenin yerine vekâlet eden.
- Vaterlo Muhârebesi**: Belçika'nın Waterloo kasabasında 18 Haziran 1815 tarihinde Fransa ile İngiltere-Prusya ittifakı arasında geçen ve sonuçları bakımından oldukça etkili olan bir savaştır.
- vav** (a.f.ha.): Osmanlı alfabesinin yirmi dokuzuncu harfi, v harfinin adı.
- vâye** (f.i.): Nasîp, kısmet.
- va'z** (a.i.): 1. Dini öğüt. 2. Bir kimseyi iyiliğe sevk edecek söz söyleme.
- vaz'** (a.i.): 1. Koyma, konulma.
- vâzî', vâzîa** (a.i. ve s.): 1. Koyan. **Vâzî'-ı kanun**: Kanunu yapan, koyan, hazırlayan. **Vâzî'-ı haml**: 1. Doğurma. 2. duruş, tavır, hareket.
- vech** (a.i.): 1. Yüz, surat, çehre. 2. yön, taraf. 3. Niyet, amaç. 4. Yol, tarz.
- vechile** (a.t.zf.): Böyle, bu şekilde.
- vefât** (a.i.): İnsan için ölüm. **Vefât etmek**: Ölmek.
- vefeyât** (a.i.): Ölümeler.
- vehleten** (a.zf.): Birdenbire, ansızın; ilkin.
- vehm** (a.i.): 1. Kuruntu, yersiz korku. 2. Şüphe, tereddüt.
- vekîlharc** (vekil-i harc) (a. i.): Masraf görmekle vazifeli kimse, kahya.
- velev** (a.e.): Olsa da, bile, hattâ, ister, isterse.

velosiped (fr.i.): Bisikletin icat edildiği zaman ona verilen ilk isim.

Venedik: İtalya'da tarihi bir şehir.

vesâyâ (a.i.): Vasiyetler, bir kimsenin, öldükten sonra yapılmasını istediği şeyler.

vesselâm (ve-s-selaâm): İşte o ana kadar, artık bitti.

vezîr (a.i. ç. : **vüzerâ**): Bakanlık veya valilik gibi paşa unvanı taşıyan yüksek memur.

vezn (a.i.): 1. Tartı, ağırlık. 2. Şiir ve mûsikide âhenk ölçüsü.

Viktoar (Victoria) (öz.i.): Bir bayan adı.

Virjil (Publius Vergilius Maro) (öz.i.): (15 Ekim M.Ö. 70 - 21 Eylül M.Ö. 19). M.Ö. 1. yüzyılda yaşamış ünlü bir Romalı şairdir. Roma İmparatorluğu'nun destanı olarak kabul edilen Aeneis'in de yazarıdır.

Viyun (Pierre de Villeneuve) (öz.i.): 1763 – 1806 yılları arasında yaşamış bir Fransız amirali.

Volter (Voltaire) (François Marie Arouet) (öz.i.): (21 Kasım 1694 - 30 Mayıs 1778). Fransız yazar ve filozof. Mahlası Voltaire olarak tanınmıştır. Fransız devrimi ve aydınlanma hareketine büyük katkısı olmuştur.

vuku' (a.i.): 1. Düşme. 2. Rastlama, isabet etme. 3. Olma, oluş. 4. Bir hâdisenin çıkış şekli, cereyanı. **Vuku' bulmak:** Olmak.

vücûd (a.i.): 1. Bulunma, var olma. 2. İnsan veya hayvan gövdesi. 3. Ten.

vükelâ (a.i. vekîl'in ç.): 1. Vekiller. 2. (Osmanlı imparatorluğu devrinde) kabîne âzası, vekiller, bakanlar.

vürûd (a.i.): Giriş, geliş. **Vürûd etmek:** Girmek, gelmek.

vüs'at: 1. genişlik, bolluk. 2. para durumu. 3. boş meydan, fırsat.

Y

yâ (a.n.): Ey!, hey!

yadgâr (f.b.i.): Yâdigar, bir kimseyi veya nesneyi hatırlatacak şey.

yâfte (yâfta) (f.i.): Bir şeyin ne olduğunu belirten kâğıt veya levha, etiket. 2. (s.) Bulmuş, bulunmuş, kazanılmış.

yarın (t.i.): 1. Bugünden sonraki ilk gün. 2. Gelecek. **Yarını bulanmak:** Geleceği belli olmamak.

yâver (f.i.): Yardımcı.

yed-i tûlâ (a.b.i.): Bir alanda tam, çok geniş bilgi.

yedi âyîn: Hristiyanlıkta Tanrı, yaratılışın altı ışının merkezindeki yedinci ışınla temsil edilir. Yedi ayin, ruhun yedi armağanı, teolojik ve temel erdemlerin yedi tanesi vardır. Ölümcul günah, Araf'taki yedi sıra veya dağ, yedi sosyal bilim, gezegenleri kapsayan kristal küreler, büyük peygamberler, Varlığın Melekleri, İsa'nın kovduğu kötülükler, Meryem'in sevinçleri ve ıstırapları, Hristiyan aleminin uğrunda mücadele

verdikleri, erken dönem kilîse konseyleri ile ilişkilendirilir.

yen (t.i.): Elbisede kol ağzı.

ye's (a.i.): Ümitsizlik, elem, keder.

yevm (a.i.): Gün. **Yevm-i mahsûsa**: Özel gün.

yiğitlik satmak (t.dey.): Kendini yiğit gibi göstermek.

yorgunluk almak (t.dey.): Dinlenerek yorgunluğunu gidermek.

yular (t.i.): Hayvanı çekmek veya bağlamak için başına takılan ipten dizgin.

yüğüruk (t.s.): Yürük, hızlı giden, çok koşan, işlek.

yüz (t.i.): Başın ön kısmı, çehre. 2. Dış görünüş. 3. Doksan dokuzdan sonraki sayının adı. **Yüzüne vurmak**:

Ayıplayarak kusurunu yüzüne söylemek.

iki yüzlü: Özü sözü bir olmayan, kendisini olduğundan başka türlü gösteren.

Z

zâbit (a.i.): Subay.

zabt (a.i.): 1. Sıkı tutma. 2. İdaresi altına alma. 3. Silah kuvveti ile bir yeri alma. 4. Kaydetme.

zabtiyye (a.i.): 1. Zaptiyye; Tanzimat'tan sonra memleket içi güven ve emniyet işleriyle vazifeli dâireye verilen ad. 2. Polis, jandarma.

zâde (f.i.): 1. Evlât, oğul. 2. İnsaniyetli, doğru adam. 3. s. "Doğmuş, meydana

gelmiş" mânâlarıyla birleşik kelimeler yapar.

zâdegân (f.i.): Soylular sınıfı, meşhûr ve muayyen aileler topluluğu.

zafer-yâb (a.f.b.s.): 1. zafer bulan, basan gösteren, aradığı şeye erişen. 2. üstün gelen.

zâhib (a.s.): 1. Gidici, giden. 2. bir fikir veya zanne uyan, kapılan.

zâid (a.s.): 1. Artan, artıran. 2. Lüzumsuz, gereksiz.

zâil (a. s.): Yok olan, ortadan kalkan. **Zâil olmak**: Ortadan kalkmak, yok olmak.

zâlim (a.s.): Acımasız, haksız davranan, zulmeden.

zaman-ı kadîm (a.b.i.): Eski zaman.

zamm (a.i.): 1. Katma, ekleme.

zânî (a.s.): Zina eden (erkek).

zarûret (a.i.): 1. Çaresizlik. 2. Muhtaçlık, yoksulluk; sıkıntı. **Zarûrette kalmak**: Çaresiz kalmak.

zât (a.i.): Kişi, fert, kendi. **Zâtîâli (Zât-ı âlî)**: Yüce şahıs. **Zât-ı şevket**: Büyük, heybetli şahıs. **Zât-ı vâlâkadr**: Değerli, yüce şahıs.

zâten (a.zf.): Aslında, esasen.

zâyiât (a.i.c.): Kayıplar, yitikler.

Zebûr (öz.i.): Dâvud peygambere indirilen kutsal kitap. Dört büyük kitaptan biridir. Buna Mezâmîr'de denilir.

zehâb (a.i.): 1. gitme. 2. bir fikre, düşünceye uyma; sapma.

zekâvet (a.i.): 1. Zekilik, zeyreklik, çabuk anlama, kavrama.

zemm (a.i.): Yerma, kınama; ayıplama.

zemmâm (a.s.): Zemmedici, yerici, yeren, dedikoducu.

zenciyye (a.s. ve i.): Afrikalı, kara ırktan olan, kara kadın.

zevce (a.i.): Erkeğin nikâhladığı kadın, eş.

zevcî (a.s.): Karı kocaya ait, karı koca ile ilgili.

zevk (a.i.): Tatma, tad; hoş giden hal.

zevk ü safâ: Eğlenme, keyif etme.

zevk-yâb (a.f.b.s.): Zevk bulan, lezzetini, tadını alan.

zevzek (s. ve i.): Yersiz, gereksiz ve çok konuşan kimse, geveze.

zımında (a.zf.): İçin, dolayısıyla.

zîk (a.i.): Darlık, sıkıntı. **zîki's-sadr**: Göğüs darlığı.

zî-kıymet (a.b.s.): Kıymetli, değerli, bahası yüksek olan.

zimâm (a.i.): Yular, hayvan yuları.

zîr: 1. alt, aşağı. 2. tîz perde.

zirâat (a.i.): Ekincilik, çiftçilik, tarım.

ziyâde (a.s.): Daha fazla, çok.

ziyân (f.i.): Zarar, kayıp.

zu'm (a.s.): 1. Bâtıl zan, sanı, boş inanç. 2. Şüphe.

zükûr (a.i.): Erkekler.

zürefâ (a.s.): 1. Zarifler, nâzik, ince duygulu, hoş konuşmayı bilir zekî kimseler.

züyût (a.i. zeyt'in ç.): Yağlar.

DİZİN

Kişi Adları ve Özel Adlar Dizini

Abdullah bin Mübarek: 157.

Abdullah Paşa: 157.

Âdem: 164, 260.

Adrian: 157, 203, 487.

Afrikalı: 158, 401, 549.

Ahmedî: 158.

Ahmed-i Dâi: 2, 54, 480.

Ahmed Fehmî: 74, 75, 475.

Ahmet Vefîk Paşa: 157.

Aleksandır Duma (Alexandre Dumas):
154, 228, 234, 488.

Alfons: 99, 100, 150, 182, 207, 488.

Almanyalı: 199, 288.

Amerikalı: 96, 158, 202, 205, 256, 369.

Aristip (Aristippus): 151, 154, 183, 247,
248, 488.

Aristo (Aristoteles): 154, 197, 489.

Arkalius: 150, 409.

Arnavut: 64, 159, 294, 500.

Aryus (Arius): 98, 100, 154, 196, 489.

Azmî: 1, 52.

Bahâeddinzâde Abdullah Efendi: 158.

Bahri: 2, 30, 31, 53, 482.

Bâkî: 69, 158.

Bakon (Bacon): 143, 154, 192, 254, 490.

Basîrî: 2, 55, 478.

Bastid: 154, 368, 490.

Behlül: 72, 157.

Bekri Mustafa: 1, 2, 10, 14, 32, 40, 41, 59,
80, 81, 82, 83, 165, 479, 485.

Bektaşî: 2, 3, 41, 82, 83, 87, 100, 101,
103, 104, 105, 106, 107, 108, 109,
110, 11, 112, 114, 482, 483.

Benânî: 157.

Beneva (Papa XIV. Beneva): 143, 145,
157, 271, 491.

Benî İsrâîl: 254, 491..

Bismark: 157.

Boalo (Nicolas Boileau-Despréaux): 154,
199, 242, 492.

Boda: 154, 361.

Bonapart (Napoleon Bonaparte): 74, 77,
143, 150, 152, 213, 240, 251, 436,
492, 519.

Bufon (Buffon): 106, 143, 154, 198, 233,
411, 492.

Buvar: 154, 175, 215, 492.

Byron: 157.

Câhız: 34, 157.

Cemel: 164, 239.

Cibon (Edward Gibbon): 151, 154, 235,
493.

Cinânî: 1, 22, 28, 50, 51, 482, 484.

Çuha (Cuha): 72, 157, 494.

Dante (Dante Alighieri): 157, 197, 494.

Deccâl: 138, 164, 271, 494.

Demetris (Demetrius): 151, 249, 494.

Denis (I. Dionysius): 151, 248, 495.

Dideru (Denis Diderot): 143, 154, 240,
495.

Diyarbakırlı Naim: 157.

- Diyojen (Diogenes): 70, 72, 74, 76, 88, 143, 148, 151, 154, 243, 248, 281, 427, 440, 465, 495.
 Diyokles (Diokles Siracusa): 151, 232, 495.
 Döpayk: 151, 399.
 Dö Viyuden: 151, 265, 496.
 Dumolin: 128, 154, 182, 214, 496.
 Dumolin (Fransız Generali): 151, 404.
 Dumon: 151, 265, 496.
 Ebu Nüvas: 157.
 Ebul-Iynâ: 157.
 Ebu'l-Fazl: 157.
 Elizabet (I. Elizabeth): 151, 254, 291, 497.
 Ermeni: 41, 73, 158, 169, 173, 175, 178, 179, 285, 286, 305.
 Evliya Efendi: 157.
 Ezop: 154, 280.
 Fâik Reşâd: 2, 18, 19, 21, 22, 32, 39, 40, 59, 60, 62, 78, 89, 475, 478, 484.
 Fehîm-i Kâdîm: 2, 52, 484.
 Ferezdak: 157.
 Fevri: 157.
 Filib (II. Filip - Philippos): 151, 249, 499.
 Filib II. (İspanya kralı): 151, 222, 499.
 Filib IV. (İspanya kralı): 151, 153, 266, 500.
 Fontenel (Bernard Bovier de Fontenelle): 154, 183, 253, 265, 500.
 Fraklin (Benjamin Franklin): 154, 500.
 Fransız: 62, 77, 85, 86, 87, 91, 105, 121, 128, 151, 152, 154, 158, 182, 183, 185, 189, 191, 195, 204, 207, 213, 230, 240, 297, 298, 315, 332, 338, 371, 401, 402, 403, 404, 448, 473, 481, 488, 492, 495, 496, 497, 499, 500, 504, 511, 516, 517, 519, 520, 522, 532, 533, 534, 535, 540, 542.
 Fransuva I. (François I.): 151, 189, 438, 500, 544.
 Frederik (Friedrich II -Prusya Kralı): 151, 213, 394, 500.
 Fukiyun: 154, 249, 500.
 Galile (Galileo Galilei): 74, 154, 182, 231, 232, 501.
 Gallar (Galyalılar): 158, 163, 248, 501.
 Gaskonyalı: 94, 95, 158, 192, 262, 323, 324, 325, 336, 363, 370, 393, 400, 403, 404, 406, 408, 409, 433, 437.
 Gazâlî: 158.
 Göte: 143, 154, 432, 501.
 Haccac: 157.
 Hayâlî: 158.
 Haşmet: 157.
 Hebenneka: 157.
 Heletyus (Helvetius): 70, 143, 154, 189, 504.
 Henri Bergson: 11, 476.
 Henri IV. (Henry IV.): 108, 151, 245, 505.
 Hersekli Ârif Hikmet: 157.
 Harun el-Reşîd (Harun el-Reşîd bin Muhammed bin al-Mansur): 58, 72, 148, 155, 241, 503.
 Hatiboğlu: 1, 18, 20, 21, 35, 47, 483.

- Hoca Şahap: 157.
- Horas (Quintus Horatius Flaccus): 152, 154, 224, 506.
- Hüsâm Şahrâviyyu'l Cûlûgi: 1, 51.
- Hız. Âdem: 156, 243, 260, 487, 501.
- Hız. Dâvud: 156, 231, 494, 548.
- Hız. Havvâ: 156, 239, 243, 307, 491, 504.
- Hız. İsa: 156, 494, 508, 512.
- Hız. Musâ: 156, 254, 544.
- İbrahim Kemâlî: 45.
- İbnü'l-Cevzi: 157.
- İbnülemin Mahmud Kemal: 157.
- İbnü'l-Rumi: 157.
- İnsakî Molla: 157.
- İshak ibn-i Ferve: 157.
- İncil: 182, 214, 224, 231, 232, 243, 508, 509, 512.
- İncili Çavuş: 1, 2, 10, 15, 32, 40, 41, 42, 59, 78, 79, 80, 82, 83, 87, 165, 480, 483, 485.
- İngiliz: 75, 87, 150, 151, 152, 153, 154, 158, 173, 207, 219, 223, 228, 239, 244, 252, 253, 268, 312, 313, 389, 392, 393, 396, 401, 402, 403, 405, 413, 414, 415, 429, 447, 448, 473, 476, 486, 490, 493, 511, 532, 535, 537, 538, 544.
- İskender (III. Aleksandros): 151, 249, 250, 509.
- İskender-i Zülkarneyn: 69, 148, 156, 231, 509.
- İsoykat (Scout): 110, 154, 192, 509.
- İspanyol: 87, 96, 158, 195, 202, 204, 214, 222, 244, 256, 394, 500, 509.
- İsrailli: 158.
- İsviçreli: 158, 240, 270.
- İtalyan: 87, 158, 203, 309, 494, 501, 520.
- İzzet Molla: 42, 72, 157, 158.
- Jan de Mang (Jean de Meun): 154, 511.
- Jol Janen: 151, 402.
- Kaliyandar: 209, 512.
- Kallikratidas: 151, 209, 512.
- Kaluk (Christoph Willibald (von) Gluck): 154, 254, 512.
- Kânî: 2, 9, 21, 35, 53, 54, 480, 484.
- Karabet Palamutyan: 2, 76, 449, 450, 471, 480.
- Karakuş: 42, 157.
- Karaosmanoğlu Yakup Paşa: 157.
- Katerina (Çariçe II. Katerina): 143, 260, 513.
- Katerina: 164, 260, 513.
- Katun: 154, 183, 246, 513.
- Kelek Vasilaki: 44, 481.
- Kerimî: 157.
- Kıleman VII. (Papa VII. Clement): 157, 266, 514.
- Kikeron (Marcus Tullius Cicero): 154, 222, 514.
- Klodis: 151, 182, 230, 515.
- Kristina (Christina): 143, 151, 212, 269, 515.
- Koca Ragıp Paşa: 42, 157.
- Köçek Hüseyin Paşa: 157.

- Kürd: 159, 327.
- Lablaş: 154, 227, 516.
- Lafonten (Jean de La Fontaine): 154, 242, 516.
- Lâmiî: 1, 17, 34, 35, 38, 49, 476.
- Leh: 108, 220, 516.
- Lesingen: 154, 432.
- Liken: 154, 226, 516.
- Lokman Hekîm: 156, 249, 516.
- Lonkevil: 118, 195, 517.
- Lord Bokingham: 150, 363.
- Lord Kanink: 152, 405.
- Lui : 152, 254.
- Lui IV.: 152, 204, 517.
- Lui V.: 152, 246, 517.
- Lui XI.: 152, 231, 250, 270, 281, 517.
- Lui XII.: 77, 152, 426, 544.
- Lui XIII.: 152, 269, 517.
- Lui XIV.: 72, 152, 175, 191, 209, 223, 224, 265, 517.
- Lui XVIII.: 72, 143, 145, 212, 517.
- Madam Defan (Dafen): 151, 235, 517.
- Malerib: 154, 267, 519.
- Malet (Claude François de Malet): 152, 208, 519.
- Maria- Luize: 150, 152, 240, 519.
- Marsilyalı: 158, 324, 328, 329, 332, 363, 393, 400.
- Marşan: 178, 182, 208, 519.
- Mazarin (Kardinl Jules Mazarin): 157, 209, 212, 520.
- M. Cemil: 23, 75.
- Mehmed Süleyman (Avanzâde): 32, 59, 76, 77, 475, 477.
- Mehmet Tevfik: 2, 18, 28, 57, 70, 71, 481.
- Memiş: 164, 241, 295, 520.
- Mihran Apikyan: 73, 168, 482.
- Mirza Babür: 72, 157.
- Moğol: 148, 155, 206, 522.
- Molier (Moliere): 154, 198, 242, 264, 511, 522.
- Molla Câmî: 49, 52, 157.
- Muallim Nâci: 157.
- Müneccimbaşı Derviş Ahmet Dede: 2, 52.
- Nâbî: 157, 158.
- Nâilî: 157.
- Naîmâ: 158.
- Namık Kemal: 65, 157.
- Nasreddin Hoca: 1, 2, 5, 10, 14, 19, 27, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 41, 42, 51, 52, 56, 57, 58, 59, 71, 72, 73, 79, 80, 83, 87, 104, 165, 181, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484.
- Nasûhî: 1, 26, 48.
- Normandiyalı: 158, 388, 410.
- Ogüst (Tiberius Claudius Germanicus Augustus Nero): 152, 224, 531.
- Papiriyus: 152, 430, 531.
- Parisli: 158, 197, 363, 366, 374, 396, 397.
- Perikles: 152, 248, 531.
- Pikardiyalı: 267.
- Pisestrat (Pisistratos): 154, 183, 249, 532.
- Pit (Pitt): 152, 253, 532.

- Platon: 154, 281, 489, 495, 496.
 Rasin (Racine): 154, 532.
 Revani: 158.
 Roklor (Richelieu): 175, 224, 533.
 Romalı: 158, 163, 183, 246, 247, 248, 506, 517, 534, 547.
 Ruso (Jean-Jacques Rousseau): 154, 190, 427, 534.
 Salebî: 158.
 Sant-jozuh (Saint Joseph): 157, 258, 535.
 Santoy: 154, 261, 535.
 Sicilyalı: 95, 158, 241.
 Siks (Papa V. Sixtus): 157, 222, 536.
 Sokrat (Sokrates): 154, 248, 488, 536.
 Sultan I. Selim: 157.
 Sultan II. Mahmud: 105, 144, 157.
 Sürûri: 8, 158.
 Süleyman Tevfik: 78, 79, 83, 483, 485.
 Sünbülzâde Vehbî: 158.
 Şekspir (William Shakespeare): 155, 220, 537.
 Şemname: 157.
 Şemseddin Sâmî: 1, 2, 5, 6, 7, 8, 32, 59, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 89, 104, 111, 112, 133, 139, 475.
 Şeridan (Richard Brinsley Butler Sheridan): 154, 220, 537.
 Şeyh Gâlib: 158.
 Taleyran (Charles-Maurice de Talleyrand-Perigord): 77, 143, 152, 212, 228, 367, 368, 426, 540.
 Talis (Tales): 76, 155, 183, 454.
 Tatar: 158, 366.
 Tereyan (Marcus Ulpius Nerva Traianus): 152, 248, 543.
 Tevrât: 182, 218, 220, 231, 260, 524, 544.
 Timur: 28, 72, 157.
 Tomas Morus (Thomas More): 152, 544.
 Tribule (Triboulet): 189, 544.
 Ukkâşe: 157.
 Urban VIII. (Papa Urbanus Octavus): 157, 263, 545.
 Ünsî: 158.
 Vahyi: 1, 48.
 Vandik (Sir Anthony Van Dyck): 155, 389, 546.
 Veled Çelebi: 57, 80, 81, 476, 479, 483.
 Viktoar (Victoria): 152, 153, 254, 547.
 Virjil (Publius Vergilius Maro): 152, 155, 224, 547.
 Viyun (Pierre de Villeneuve): 152, 265, 547.
 Volter (Voltaire) (François Marie Arouet): 143, 155, 189, 190, 191, 194, 216, 254, 260, 443, 456, 547.
 Yahudi: 41, 42, 73, 158, 169, 173, 175, 178, 179, 285.
 Yahyâ Bermeki: 157.
 Yakup Bin Leys: 157.
 Yunanlı: 158, 214.
 Zâtî: 1, 8, 25, 26, 27, 31, 49, 50, 158, 477.

Yer Adları Dizini

- Adana: 21, 54, 144, 451, 476.
- Afrika: 16, 69, 144, 145, 227, 244, 252, 324, 401, 487.
- Alâ Kayış Dağı: 147, 436.
- Almanya: 142, 143, 145, 153, 199, 239, 245, 309, 429, 432, 527.
- Amerika: 67, 96, 97, 144, 145, 202, 220, 247, 268, 324, 442, 445, 488, 500, 513.
- Aragon: 99, 100, 150, 182, 207, 488.
- Ardotas: 145, 268, 488.
- Atina: 145, 248, 489, 495, 496, 500, 532.
- Avusturya: 145, 240, 500.
- Bahçekapı: 144, 462.
- Bahr-i Ahmer (Kızıldeniz): 145, 254, 490.
- Berlin: 27, 145, 371, 500.
- Beyoğlu: 133, 144, 296, 359.
- Brüksel: 154, 267, 492.
- Çin: 145, 148, 155, 170, 291, 517.
- Eminönü: 133, 144, 328.
- Fransa: 63, 66, 70, 86, 97, 98, 106, 108, 118, 137, 142, 143, 144, 145, 148, 151, 152, 153, 154, 175, 181, 182, 183, 189, 193, 194, 195, 199, 200, 201, 203, 204, 206, 207, 208, 212, 214, 216, 218, 222, 223, 224, 228, 230, 235, 236, 237, 238, 242, 245, 246, 248, 250, 251, 253, 254, 260, 261, 262, 263, 265, 269, 270, 271, 281, 309, 310, 318, 323, 371, 385, 388, 393, 394, 402, 411, 412, 426, 437, 447, 458, 484, 490, 492, 496, 500, 501, 505, 515, 517, 519, 520, 531, 532, 537, 544, 546.
- Galata: 133, 144, 303, 307, 320, 328.
- Gülhâne: 144, 197, 501.
- Hind: 34, 398.
- Isparta (Sparta): 145, 268, 269, 506.
- İngiltere: 143, 145, 151, 153, 181, 192, 200, 205, 207, 216, 223, 235, 252, 254, 291, 389, 402, 429, 497, 508, 517, 542.
- İran: 10, 16, 24, 34, 155, 206, 207, 337.
- İspanya: 142, 144, 145, 148, 150, 151, 152, 153, 200, 214, 221, 222, 244, 257, 266, 269, 370, 394, 488, 499, 500, 509, 518.
- İstanbul: VII, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 29, 34, 37, 39, 40, 41, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 88, 90, 96, 103, 104, 105, 123, 124, 125, 132, 133, 134, 144, 147, 165, 166, 168, 184, 187, 201, 207, 320, 328, 330, 362, 449, 450, 475, 476, 477, 478, 479, 481, 482, 483, 484, 485, 501.
- İsveç: 143, 151, 212, 269, 510, 515.
- İtalya: 145, 197, 203, 218, 309, 396, 490, 492, 500, 501, 530, 533, 536, 547.

- Japonya: 143, 144, 145, 206, 407.
 Kana: 211, 512.
 Kara Kulak: 147, 436.
 Karayib (Karayip): 268, 513.
 Kilkati: 145, 389.
 Kurbuva: 145, 410.
 Ladikya: 153, 270, 516.
 Londra: 144, 145, 202, 205, 220, 223, 253, 334, 391, 400, 402, 467, 517.
 Madrid: 145, 269, 518.
 Meyreyu: 145, 225, 522.
 Mısır: 56, 57, 64, 69, 142, 145, 285, 327.
 Münih: 145, 432, 527.
 Napoli: 153, 199, 227, 258, 499, 530.
 Orliyan (Orlion): 145, 235, 531.
 Paris: 95, 106, 142, 145, 158, 193, 197, 203, 211, 228, 225, 227, 228, 233, 241, 260, 262, 264, 271, 312, 313, 314, 315, 328, 335, 337, 340, 360, 364, 368, 370, 371, 381, 382, 388, 397, 405, 406, 410, 428, 443, 444, 447, 519, 531.
 Pikardiya: 267, 532.
 Portekiz: 145, 266, 499, 500.
 Prusya: 74, 151, 213, 394, 409, 500, 546, 551.
 Roma: 143, 145, 151, 152, 153, 212, 222, 247, 266, 430, 493, 494, 501, 506, 514, 515, 531, 534, 543, 547.
 Rusya: 16, 143, 144, 145, 191, 228, 260, 513, 534.
 Sicilya: 145, 151, 232, 248, 489, 495, 499, 536.
 Siraküsa: 144, 145, 232, 536.
 Şalon (Chalon): 145, 216, 537.
 Taksim: 144, 325, 326.
 Tayket (Taiyetos): 145, 268, 540.
 Tuna: 144, 196.
 Venedik: 145, 153, 175, 214, 496, 547.
 Vaterlo: 143, 145, 436, 546.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Bülent BAYRAM
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum-10.08.1975
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Fars Dili ve Edebiyatı
Y. Lisans Öğrenimi	Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği
Bildiği Yabancı Diller	Farsça, İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Emniyet Genel Müdürlüğü
İletişim	
E-Posta Adresi	bulentbayram25@gmail.com
Tarih	13.01.2020